МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ: СИНЕРГІЯ НАУКОВИХ, ОСВІТНІХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

19 травня 2023 року

У двох томах

Том 2

Видавництво
«Юридика»
2023

УДК 005.332.2(4):316.42(477)"364""20"(062.552)
Є24

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16.06.2023 р.)

За загальною редакцією **С. В. Ківалова.**

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян.**
Матеріали видано в авторській редакції.

Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та
Є24 глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. – 828 с.

ISBN 978-617-8263-40-9

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень». У другому томі збірника відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині в умовах повномасштабного військового вторгнення у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)"364""20"(062.552)

ISBN 978-617-8263-37-9 (у 2 т.)
ISBN 978-617-8263-40-9 (т. 2)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2023

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С. В. КІВАЛОВА

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень»! Від свого імені та всього колективу Національного університету «Одеська юридична академія» вітаю усіх, хто долучився до роботи нашого щорічного визначного для наукової спільноти заходу!

Ми проводимо конференцію для обговорення нагальних, найбільш важливих питань і глобальних викликів, що нині постали перед нашою державою та світом, потребують уваги й детального осмислення задля вироблення шляхів їхнього якнайшвидшого та найбільш ефективного вирішення. Серед них першочергового розгляду й всебічної концентрації вимагають саме геополітичні, воєнні, економічні, демографічні та соціальні аспекти. Гострота наявних проблем породжена глибокою кризою архітектури світової безпеки, що призводить до формування нової парадигми світового правопорядку, яка визначатиме стратегічний курс цивілізованого світу у найближчі десятиліття, а, отже, потребує належного теоретичного обґрунтування й виваженого підходу. Від цього безпосередньо залежить і соціально-економічне та технологічне зростання України в найближчі роки, а в підсумку – наш сталий розвиток і підвищення добробуту всього українського народу.

Незважаючи на нелегкі випробування, з якими стикається Україна, пишучи сучасні сторінки нашої незалежної історії, ми продовжуємо боротися й зберігаємо єдність, виступаючи на захист глобально важливих цінностей та принципів поваги до прав людини, незалежності й суверенітету, демократії. У часи, коли наші захисники мужньо боронять українську землю, керівництво, наукові, науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія» продовжують невпинно працювати та навчатися, забезпечуючи безперервний навчальний та науковий процеси. Підтримуючи нашу державу, ми всіма силами втілюємо ідею та потребу в поверненні до очної форми навчання з дотриманням усіх безпекових обмежень, адже саме це дозволяє забезпечувати підготовку справжніх фахівців своєї справи, які зможуть успішно реалізувати важливі реформи та ухвалювати ті рішення, що позитивно вплинуть на зміцнення обороноздатності та розвиток України.

Задля продовження традиції збагачення науки цінними напрацюваннями й дослідженнями, Університетом постійно проводяться наукові заходи всеукраїнського та міжнародного масштабу, що є невід'ємною

складовою ефективної та якісної освітньої діяльності й важливим інструментом збереження, примноження та накопичення здобутків. Актуальність і ґрунтовний вплив результатів наукових заходів на вирішення глобальних проблем сучасності беззаперечний і підтверджується їхнім активним проведенням на міждержавному рівні за участю наших міжнародних партнерів і їхніх делегацій. Нещодавно, 26 квітня 2023 р., у м. Рим (Італійська Республіка) відбулася двостороння конференція щодо питань відновлення України за участю високопосадовців, більш ніж 600 італійських і 150 українських компаній. Також подібні зустрічі проведено у м. Берлін (Федеративна Республіка Німеччина), м. Париж (Французька Республіка), а в липні 2022 р. у м. Лугано (Швейцарська Конфедерація) відбулася міжнародна конференція Ukraine Recovery Conference, на якій обговорювалися питання відновлення України після повномасштабного вторгнення. Важливість проведення цих та інших наукових заходів, нашої конференції зумовлена необхідністю напрацювання ефективного механізму підтримки України на шляху до перемоги, вироблення перспективного плану повоєнного відновлення, осмислення та всебічного аналізу динаміки сучасних перетворень нашої держави у напрямі якнайшвидшої інтеграції до європейського соціально-економічного, політичного, правового, наукового, освітнього, культурного та технологічного простору.

У контексті європейського вектору розвитку України, у добу, коли відбувається активна міжкультурна та міжнаціональна комунікація, роль науки в напрямку наближення до європейських цінностей є особливо очевидною, адже вступ до Європейського Союзу є одним з наскрізних питань подальшого прогресивного розвитку нашої держави. Хоча на цьому шляху вже пройдено нелегкий, але продуктивний і вагомий етап, зроблено масштабну підготовчу роботу, важливим є й подальше посилення роботи щодо наукового забезпечення поступального розвитку України для якнайшвидшого набуття повноправного членства у спільноті європейських держав.

З огляду на зазначене, з метою обміну думками, досвідом, жвавих дискусій та обговорень, презентації результатів наукових досліджень й пошуку нових шляхів вирішення актуальних проблем, у тому числі з використанням новітніх технологій, розвитку та підтримки наукової діяльності й проводиться наша Міжнародна науково-практична конференція «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень», адже у сучасному непередбачуваному високотехнологічному світі розвиток держави багато в чому зумовлений рівнем наукових досліджень.

Наша конференція є синтезом наукових думок та ідей, сформованих на основі осмислення, аналізу, інтерпретації та пошуку шляхів вирішення нагальних питань, що постали перед Україною та світом. Її метою є привернення уваги науковців, практиків, політиків, громадськості, міжнародних та національних інституцій до найважливіших проблем сучасності та вироблення й розгляд ґрунтовних, ефективних підходів до їхнього вирішення.

Важливість проведення конференції зумовлена й відзначенням у 2023 році річниць двох надзвичайно важливих і значущих міжнародних документів у контексті всебічного дотримання, забезпечення та непорушення прав людини. Фундаментом, основою й потужним інструментом, яким послуговується весь цивілізований світ, є Загальна декларація прав людини, що 75 років тому була прийнята і проголошена Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Неможливо переоцінити її миротворчий потенціал, позитивний вплив на гуманізацію розвитку людства, відновлення, піднесення та забезпечення фундаментальних прав і свобод особи.

Цьогоріч також відзначається 75-річчя з часу ухвалення Генеральною асамблеєю Конвенції про запобігання злочину геноциду й покарання за нього, яка є не менш важливою та актуальною в сучасних умовах. В еру глобальних викликів і загроз XXI століття, необхідність дотримання фундаментальних принципів, закладених у таких міжнародних документах, спонукає цивілізовані держави об'єднуватися з метою формування солідарності у боротьбі з агресією, в інтересах безпеки всього людства, зміцнення національних систем і їхньої готовності до надзвичайних ситуацій, у тому числі військових дій, збройних протистоянь, пандемій, всеосяжного забезпечення невідчужуваних і непорушних прав людини, що мають охоронятися силою закону.

Сповідуючи й підтримуючи принципи, закладені фундаментальними міжнародними документами, надихаючись їхніми основними положеннями, наші науковці продовжують свою діяльність, генерують нові ідеї, пропонують їх до впровадження й проводять важливі дослідження, результати яких формують теоретичну платформу для справжнього методологічного плюралізму. Саме такі напрацювання будуть систематизовані у збірнику матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень». Тематика секцій наукового заходу традиційно стосується широкого кола сучасних проблем державного та суспільного життя, таких як: філософські основи права та держави, проблеми світових соціально-політичних процесів, соціально-психологічний стан особистості та соціуму в кризових ситуаціях, міжнародне право та безпека, проблеми морської та митної політики, аспекти земельного, аграрного та екологічного права, трудового права та права соціального забезпечення, питання інформатизації та цифровізації, кібербезпеки в епоху стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту, кримінально-правові, кримінально-процесуальні, криміналістичні та кримінологічні особливості протидії злочинності, проблеми цивільного, господарського права та судочинства, економіка, суспільство та підприємництво в умовах війни та післявоєнна відбудова, удосконалення судоустрою, діяльності правоохоронних органів, адвокатури, трансформація науки і суспільства в умовах європейського вибору та військової агресії та дискусії щодо інших важливих сфер сучасності.

Ми пишаємося тим, що вже стає традицією долучення до роботи конференції військовослужбовців, представників правотворення

та правозастосування, освіти і науки, сфер журналістики, психології, політології, соціології, ІТ-спеціалістів. До обговорення глобальних викликів сьогодення долучилися наші колеги та представники інших закладів та установ.

Широке коло учасників, які приєдналися до дискусії щодо різнобічних питань за напрямами роботи конференції, сприяє накопиченню та посиленню доказової бази в межах охопленої тематики, розвитку соціально-економічного, правового, культурного, технологічного потенціалу, зміцненню надважливих сфер суспільного та державного життя, напрацюванню перспективних моделей боротьби з глобальними викликами на шляху до перемоги, миру, відновлення, розвитку й зростання. Запропоновані думки можуть знайти свій розвиток у законодавчій та науковій царині, сприятимуть подальшому розвитку України як суверенної, незалежної, європейської держави.

Приємно відзначити, що учасниками конференції є відомі, сучасні та почесні науковці Одеської школи права, які протягом тривалого часу лишаються відданими ідеї збагачення української дослідницької сфери актуальними та перспективними напрацюваннями й у 2023 році відзначають ювілеї. Цьогоріч доктор юридичних наук, професор Є. О. Харитонов відзначає своє 75-річчя, а доктор юридичних наук, професор В. М. Дрьомін – 70-річний ювілей, а також доктор юридичних наук, професор О. П. Подцерковний святкуватиме 50-річчя. Щира вдячність за плідну роботу та величезний внесок професорів у розвиток науки та нашого Університету!

Сьогодні також необхідно згадати тих видатних науковців, професорів і колег, внесок яких у розвиток науки та практики важко переоцінити. Пам'ятаємо та вшановуємо цьогоріч 110-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова, 95 річницю дня народження доктора юридичних наук, професора О. В. Сурілова, 85-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора В. В. Долежана й 70-річчя від дня народження професора Ю. Є. Полянського та доктора юридичних наук, професора Н. А. Зелінської – науковців, напрацювання яких стали підґрунтям для розвитку й удосконалення галузей знань, наукових шкіл, правових норм та категорій.

Саме завдяки фундаментальній науковій спадщині наших вчених, що невпинно збагачується й розвивається, вже понад чверть століття студенти та випускники Університету мають можливість здобувати й застосовувати глибокий та ґрунтовний багаж знань, здобутий у стінах нашої alma mater, гідно представляючи Національний університет «Одеська юридична академія» не лише в Україні, а й за кордоном. Саме наші випускники нині очолюють та є представниками важливих державних інституцій, перспективними науковцями, успішними правниками, журналістами, психологами, політологами, соціологами, ІТ-спеціалістами.

Оскільки сьогодні саме науці належать передові позиції у питанні перебудови світу, перемоги згуртованої міжнародної спільноти над агресією та продовженні інноваційного розвитку, віримо й не маємо сумнівів, що результати роботи конференції будуть сприяти розробці

відповідних наукових орієнтирів, концепцій та категорій. Продовжуючи накопичувати наукові знання задля розвитку нашої держави, висвітлюємо нове бачення науки, розбудовуємо все ширшу теоретичну базу, яка дозволить науковцям у вільному середовищі провадити новітні дослідження, зміцнити зв'язок теорії та практики, забезпечити ефективне впровадження результатів їхніх напрацювань.

Ще раз вітаю усіх учасників конференції – визнаних дослідників та тих, хто робить на цьому шляху впевнені початкові кроки. Бажаю успішної роботи над подальшими дослідженнями, генерації нових ідей, продуктивних дискусій, натхнення та наснаги. Вірю, що науковці успішно впораються з поточними викликами, з якими зіткнулися Україна й увесь цивілізований світ, а головні досягнення ще попереду.

Безмежна і щира вдячність нашим військовослужбовцям, науковим, практичним та науково-педагогічним працівникам за внесок у розвиток науки й Університету та зміцнення обороноздатності України. Впевнений, що об'єднані спільною метою ми подолаємо усі труднощі та відновимо міжнародний порядок. Віримо в перемогу, встановлення миру та наближаємо їх спільними зусиллями!

Сергій КІВАЛОВ,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, академік НАПН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 17

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор Л. Р. Біла-Тіунова*

Секретар секції: *асистент кафедри адміністративного і фінансового права А. В. Назарчук*

КІВАЛОВ СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», Президент, професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, заслужений юрист України

КОНЦЕПТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дія правого режиму воєнного стану трансформує як суспільні відносини, так і способи управлінського впливу на них. Особливості впорядкування в означений час здійснюється відповідно до Законів України «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» тощо. За таких умов, вагомого значення набула сфера національної безпеки, в межах якої створюються належні умови, для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Актуальність доктринального аналізу специфіки управлінського впливу на суспільні відносини в сфері національної безпеки додатково обґрунтовується нагальною потребою врахування стандартів Європейського Союзу при виробленні публічного адміністрування в сфері національної безпеки. Саме тому, удосконалення важелів владно-розпорядчого впливу на суспільні відносини в сфері національної безпеки мають бути пріоритетними як в мирний час, так і в випадку особливого періоду.

Публічне адміністрування є категорією, що використовується для позначення особливого різновиду владно-розпорядчого впливу. Якісно публічне адміністрування є: самостійним видом державної діяльності, що має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної

реалізації завдань і функцій держави у процесі повсякденного і безпосереднього керівництва економічною, соціально-культурною та адміністративно-політичною сферами для забезпечення публічних інтересів, а не державних [1, с. 122]; діяльністю, що спрямована на забезпечення публічного інтересу та, яка об'єктивується у ті форми, що можуть бути застосованими для врегулювання різних типів суспільних відносин в інформаційно доступний для громадян спосіб [2, с. 58].

Сфера національної безпеки має ряд особливостей, що визначають зміст публічного адміністрування. До них віднесемо те, що: 1) національна безпека є поняттям, що відображає стан захищеності національної ідентифікації в межах встановленого суверенітету та територіальної цілісності держави, наявного демократичного конституційного ладу та з врахуванням національних інтересів України; 2) національна безпека є складно-елементним явищем, що включає: державну безпеку, воєнну безпеку, громадську безпеку, кібербезпеку, зовнішньополітичну безпеку, екологічну безпеку, інформаційну безпеку; 3) у законодавстві України «сфера національної безпеки» розглядається нерозривно з «сферою оборони» (наприклад, в Законі України «Про національну безпеку» [3].

Таким чином, публічне адміністрування в сфері національної безпеки є діяльністю уповноважених суб'єктів публічної влади, зміст якої має вияв у погодженому впорядкуванні суспільних відносин, які складаються під час забезпечення захищеності національної ідентифікації в межах встановленого суверенітету та територіальної цілісності держави, наявного демократичного конституційного ладу та з врахуванням національних інтересів України шляхом застосування конкретно визначених способів, методів, форм за секторальною ознакою.

Факт тривалості дії воєнного стану в Україні опосередковує відхід від традиційних принципів та способів публічного адміністрування та врахування міжнародних стандартів в означені сфері. Цей факт підтверджується положеннями Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [4], що визначають пріоритетною інтеграцію України до європейського політичного, економічного, безпекового, правового простору, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; Стратегії забезпечення державної безпеки [5], що відносять до пріоритетних напрямів забезпечення державної безпеки – «…використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України; розвиток відносин зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну; розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО».

Сучасні реалії впливають на обов'язковість врахування міжнародних стандартів належного публічного адміністрування в сфері національної безпеки, а саме: 1) здатність забезпечення безпеки гарантується професійним апаратом з дотриманням принципу верховенства права; 2) представлення інтересів населення загалом, з врахуванням гендерного аспекту; 3) відкритість інформації, що стосується національних інтересів; 4) наявні національні програмні документи, які визначають політику в сфері національної безпеки та її складових; 5) підзвітність органів, що забезпечують національну безпеку демократично обраним інституціям публічної влади; 6) інтегрованість суб'єктів сектору національної безпеки в регіональні та міжнародні рамки безпеки [6].

Таким чином, публічне адміністрування в сфері національної безпеки має слідувати загальним принципам публічного адміністрування – верховенства права та належного врядування та міжнародним стандартам в сфері національної безпеки – дотримання гендерної рівності, відкритості інформації стосовно стану забезпечення національної безпеки, здійснення демократичного контролю за публічними інституціями, секторизації сфери національної безпеки, поєднання глобалізаційних напрямів в сфері національної безпеки з національними інтересами.

Негативним чинником є відсутність вказівки на забезпечення гендерної рівності під час проходження служби в державних органах в цілому у Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки. Доцільним є визнання гендерної рівності як основи політики в сфері національної безпеки та її реалізації.

Конкретними заходами, які охоплюються публічним адмініструванням в сфері національної безпеки в умовах військової ескалації мають стати: збільшення оборонного співробітництва для посилення безпеки в європейському регіоні; збільшення видатків на оборону, покращення оперативної сумісності сил і спільного розвитку оборонних можливостей; забезпечення співпраці та досягнення конкретних результатів за проектами PESCO, спрямованих на розробку нових можливостей (наприклад, у повітряній та морській сфері), забезпечення навчання та підтримки військових сил (наприклад, медичне командування) або об'єднання досвіду в певних сферах (наприклад, у кібердомені); створення синергії з іншими оборонними ініціативами; забезпечення співпраці в рамках окремих проектів PESCO з конкретних питань.

Список використаних джерел:

1. Яковлєв І. П. Публічне адміністрування у сфері державної митної справи: термінологічний пошук. *Європейські перспективи*. 2015. № 6. С. 119–125.
2. Білоус-Осінь Т. І. Публічне адміністрування у сфері наукової діяльності. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 57–60.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 28.04.2023).
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022 (дата звернення: 28.04.2023).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020 (дата звернення: 28.04.2023).
6. Mechanisms for Good Governance in the Defence and related Security Sector, 2021. URL: https://www.cids.no/ (дата звернення: 28.04.2023).

Ключові слова: публічне адміністрування, національна безпека, воєнний стан, євроінтеграція, належне врядування.

Key words: public administration, national security, martial law, European integration, good governance.

ЗАЛУЖНИЙ ВАЛЕРІЙ ФЕДОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Об'єктивний аналіз сучасного стану дослідження дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України (далі – військовослужбовців) обумовлює необхідність звернення до вітчизняних наукових доробок із зазначеної проблематики з виокремленням саме адміністративно-правових засад такої відповідальності. При цьому слід мати на увазі, що питання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців є доволі об'ємним і таким, що охоплюється окрім, зокрема права та адміністративного права, й іншими науками, зокрема такими, як: військова психологія, військова педагогіка, військовий менеджмент, військове лідерство тощо.

Слід звернути увагу й на те, що теоретичні доробки щодо доктринальних тлумачень понять «адміністративно-правові засади» та «дисциплінарна відповідальність», хоча вони і мають важливе значення для визначення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблематики, з огляду на їх чисельність, у цій публікації не характеризуються. Стосовно конкретно-предметної спрямованості наукових доробок з проблематики дисциплінарної відповідальності військовослужбовців слід зазначити, що на відміну від проблем дисциплінарної відповідальності окремих категорій суб'єктів, результати

дослідження дисциплінарної відповідальності військовослужбовців представлено досить незначною кількістю досліджень. Фактично, на теперішній час, питання дисциплінарної відповідальності військовослужбовців досліджувалося лише у кандидатській дисертації С. С. Тюріна «Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України» [1]. Серед наукових доробок, які є дотичними до проблематики дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, слід назвати дисертаційні дослідження: В. В. Вернигори «Адміністративно-правове забезпечення службової дисципліни і законності у військових формуваннях України під час особливого періоду» [2]; В. М. Коломійця «Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України» [3]; В. М. Александрова «Військова служба як особливий вид державної служби в Україні» [4]. Слід також зазначити, що досить широке коло питань стосовно військової дисципліни досліджуються О. М. Гаврищуком [5–7] та іншими вітчизняними науковцями [8–11].

У зазначених та інших наукових доробках закладено теоретико-методологічну основу для дослідження адміністративно-правових засад дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Водночас, ціла низка питань досліджуваної проблематики до цих пір залишається невирішеною, або недостатньо вирішеною, або ж такою, що потребує переосмислення та оновлення з урахуванням реалій сьогодення. Тобто, йдеться про створення сучасного концепту дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України, спрямованого на зміцнення Збройних Сил України як невід'ємного інструменту забезпечення незалежності України як у мирний час, так і за військового стану. Зокрема, мова йде про такі актуальні питань, як:

1) удосконалення нормативно-правових засад дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. На теперішній час єдиним законодавчим актом дисциплінарної відповідальності військовослужбовців є Дисциплінарного статусу Збройних Сил України, який визначає основні організаційно-правові та процедурні засади цієї відповідальності. Віддаючи належне цьому законодавчому актові як первинному нормативному регулятору дисциплінарної відповідальності, слід зазначити, що ряд його положень застаріли, потребують докорінних оновлень та доповнень. Зокрема, Дисциплінарний статут надає визначення поняття «військова дисципліна», порушення якої (дія або бездіяльність) і є, власне, дисциплінарними проступками, і перелік дисциплінарних стягнень. При цьому, в ньому не передбачено: а) які конкретні стягнення може бути накладено за які конкретні дисциплінарні проступки; б) які конкретні стягнення може бути накладено за які конкретно адміністративні проступки; в) послідовність накладення дисциплінарних. Таким чином, Дисциплінарний статут не є кодифікованим законодавчим актом щодо дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, що зумовлює необхідність науково-теоретичного обґрунтування змін і доповнень до нього із зазначених та інших питань;

2) понятійно-теоретична визначеність:

а) військової дисципліни як невід'ємного принципу побудови та функціонування Збройних Сил України. Потреба переосмислення

та оновлення змісту військової дисципліни зумовлена, насамперед, широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України та необхідністю захисту суверенітету і територіальної цілісності нашої держави. Йдеться про: чітке доктринально-нормативне розмежування понять «військова дисципліна, «військовий правопорядок», «законність» з огляду на їх взаємозв'язок, взаємообумовленість і взаємозалежність; надання науково-теоретичної характеристики правової природи військової дисципліни та визначення її функціональної ролі; виокремлення методів забезпечення військової дисципліни, їхня характеристика, класифікація та визначення особливостей застосування в умовах військового стану; надання пропозицій щодо системи заходів стосовно покращення та зміцнення військової дисципліни з урахування військового стану;

б) правопорушень, що посягають на встановлений порядок службових відносин у сфері військової служби, за які передбачено дисциплінарну відповідальність. Виникає необхідність як чіткої доктринально-нормативної конкретизації таких правопорушень з урахуванням їхнього різноманіття («військовий дисциплінарний правопорушення», «військовий дисциплінарний проступок», «порушення військової дисципліни», «дисциплінарна провинність»), так і надання теоретико-методологічної характеристики особливостей їх правової природи (правового регулювання, ознак, складу);

в) юридичної відповідальності за порушення військової дисципліни з огляду як на відсутність її єдиного понятійного розуміння на доктринальному рівні («дисциплінарна відповідальність», «спеціальна дисциплінарна відповідальність», «дисциплінарна відповідальність військовослужбовця»), так і на відсутність такої дефініції на законодавчому рівні. Йдеться про необхідність: науково-теоретичного визначення правової природи юридичної відповідальності за вчинення військовослужбовцями правопорушень, за які наступає дисциплінарна відповідальність (правове регулювання, мета, цілі, функції, принципи, підстави, особливості); виокремлення та характеристика особливостей дисциплінарної відповідальності за окремі адміністративні проступки;

3) розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців та визначення доцільності притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності за вчинення адміністративних проступків. Йдеться про те, що відповідно до ст. 15 КУпАП військовослужбовці, за вчинення адміністративних проступків, за загальним правилом, притягуються до дисциплінарної відповідальності на підставі Дисциплінарного статусу ЗСУ, за виключеннями, передбаченими як цією статтею, так і гл. 13-Б «Військові адміністративні правопорушення». Таким чином, військовослужбовці притягуються до дисциплінарної відповідальності, власне, за дисциплінарні проступки (порушення військової дисципліни) відповідно до Дисциплінарного статусу ЗСУ, і за адміністративні проступки (посягання громадський порядок і громадську безпеку, встановлений порядок управління тощо), передбачені КУпАП, відповідно до Дисциплінарного статусу ЗСУ, тобто притягуються до дисциплінарної відповідальності за проступки,

які не пов'язані з військовою дисципліною. Видається, що у цьому разі має місце порушення принципу рівності відповідальності осіб за вчинене правопорушення, що дає підстави для подальшого дослідження цієї проблеми з урахуванням названого принципу.

Список використаних джерел:

1. Тюрін С. С. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України : автореф. … канд. юрид. наук. Харків, 2002. 19 с.
2. Вернигора В. В. Адміністративно-правове забезпечення службової дисципліни і законності у військових формуваннях України під час особливого періоду : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2018. 22 с.
3. Коломієць В. М. Забезпечення правопорядку в Збройних Силах України : дис. … канд. юрид. наук. Тернопіль, 2020. 204 с.
4. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2009. 196 с.
5. Гаврищук О. М. Військова дисципліна як правова категорія. *Актуальні проблеми права: теорія та практика*. 2016. № 31. С. 279–287.
6. Гаврищук О. М. Історія становлення та розвитку законодавства про військову дисципліну: від княжих часів до кінця 19 століття. *Актуальні проблеми права: теорія та практика*. 2016. № 32. С. 125–131.
7. Гаврищук О. М. Поняття та види забезпечення військової дисципліни. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1–1. С. 100–104.
8. Пасіка С. П., Опанасенко О. О., Скиба О. С. Деякі питання правового регулювання накладення дисциплінарних стягнень та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 50–53.
9. Федоренко В. В. Моральні основи застосування дисциплінарних стягнень до військовослужбовців Збройних Сил України в контексті сучасних філософських трактувань відповідальності і покарання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 54. 2019. С. 237–240.
10. Кононець В. П. Порівняльно-правова характеристика адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 492–496.
11. Туркот М. С. Розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1(47). С. 40–47.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, військова дисципліна, наукова діяльність, військова служба, дисциплінарні стягнення, Збройні Сили України, військовий правопорядок.

Key words: disciplinary responsibility of military personnel, military discipline, scientific activity, military service, disciplinary sanctions, Armed Forces of Ukraine, military law and order.

БІЛА-ТІУНОВА ЛЮБОВ РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор

ХАМХОДЕРА ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Збройні Сили України,
військовослужбовець,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНША ОПЛАЧУВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ»

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону «Про запобігання корупції» [1] особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (функціонерам публічного сектору) забороняється: «займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту). При визначенні сутності поняття «інша оплачувана діяльність» слід, насамперед, звернути увагу на те, що у чинному законодавстві відсутнє як визначення поняття «інша оплачувана діяльність», так і перелік дій, що визначають його зміст. Для деталізації змісту цього обмеження, слід наголосити, що: а) під «*іншою*» оплачуваною діяльністю розуміється активність, що не є пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (окрім дозволених видів оплачуваної діяльності, але однозначно – не на засадах підприємництва); б) забороненою є саме «*оплачувана*» діяльність, тобто така активність, за яку передбачено отримання винагороди (систематично чи одноразово, у грошовому чи натуральному вираженні). При цьому її характер не змінюється у випадку, коли з незалежних від особи причин винагорода фактично не була отримана; в) заборонено займатися саме оплачуваною «*діяльністю*», а тому отримання доходів у вигляді дивідендів, роялті, відсотків на депозитний рахунок (інших пасивних доходів) є дозволеним. Ціллю «іншої оплачуваної діяльності» є отримання доходу, який не охоплюється заробітною платою, винагородою чи іншими виплатами, отриманими особою за виконання функцій державного управління чи місцевого самоврядування за місцем основною діяльності.

Визначення поняття «інша оплачувана діяльність» як будь-якої діяльності, за яку особа отримує заробітну плату, окрім визначеного законодавством переліку видів діяльності, якими особі можна займатися, зумовлює необхідність звернутися до характеристики таких її видів.

Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, яку спрямовано на одержання нових знань та(або) пошук шляхів їх

застосування, основними видами якої є фундаментальні (теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки) та прикладні (теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань) наукові дослідження [2, п. 12 ст. 1].

Викладацька діяльність – це діяльність, яку спрямовано на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору. Така дефініція закріплена в п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону «Про освіту» [3], яким було усунуто більшість існуючих раніше суперечностей стосовно розуміння викладацької діяльності та розширено її зміст: а) може здійснюватися як у навчальному закладі, так і поза його межами; б) не обов'язково є пов'язаною із здобуттям певного освітнього ступеня та отриманням офіційного документа про освіту; в) втілюється не лише педагогічним чи науково-педагогічним працівником, але й іншими фізичними особами; г) втілюється не лише на основі трудового договору, а може оформлюватися й іншим чином (зокрема, цивільним правочином); д) не завжди вимагає наявності у відповідної особи (викладача) фахової освіти з тематики викладацької діяльності. Таким чином, на теперішній час чинне законодавство (формуючись шляхом узагальнення наукових та правозастосовних надбань) передбачило, що умовою визнання конкретної діяльності викладацькою є її спрямованість на одержання, поширення, використання нових знань, фахових навичок, їх практичного застосування (і цього достатньо!).

Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» [3]: «педагогічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей». Це дозволяє однозначно стверджувати, що поняття «педагогічна діяльність» охоплюється поняттям «викладацька діяльність». Більше того: значно складнішим було б зворотне завдання – спробувати розмежувати зміст вказаних,

сутнісно ототожнюваних законодавцем, термінів (однак, для цілей застосування антикорупційного законодавства цього не вимагається). При цьому, у Положенні про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій [4] дійсно зазначається: «Усі працівники, крім основної роботи та роботи за сумісництвом, мають право виконувати такі роботи, які відповідно до чинного законодавства не є сумісництвом: … педагогічна робота з погодинною оплатою праці в обсязі не більш, як 240 годин на рік». При цьому слід зауважити, що цитований припис сформульований для цілей трудового, а не антикорупційного законодавства.

Отже, зважаючи на означені вище категоріальні відмінності, педагогічну діяльність, у контексті антикорупційного законодавства, слід вважати дозволеним видом сумісництва або суміщення (як викладацьку діяльність) для осіб, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, незалежно від того, більше чи менше 240 годин на рік особа нею займається. Лише при виявленні ознак підприємництва (систематичність – 3 і більше разів на рік; ініціативність; від власного імені; на власний ризик) подібна активність може кваліфікуватися як правопорушення, пов'язане з корупцією.

Творча діяльність – це індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність [5, абз. 4 ст. 1] . Отже, у наведеній дефініції визначальним є поняття «твір, що має культурну цінність». При цьому Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» не надає визначення як цього поняття, так і переліку об'єктів, що становлять його зміст.

Медична практика – це вид господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, який провадиться закладами охорони здоров'я та фізичними особами – підприємцями з метою надання медичної допомоги та медичного обслуговування на підставі ліцензії [6, абз. 3 п. 4]. Звертає на себе увагу той факт, що медична практика – це вид господарської діяльності, тобто виникає колізія щодо можливості (якщо не сказати права) осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на здійснення такої діяльності самостійно. Слід звернути увагу на те, що: по-перше такою діяльністю можуть зайтися тільки особи, які володіють спеціальними знаннями; по-друге, така діяльність здійснюється тільки на підставі ліцензії.

Інструкторська та суддівська практика із спорту. Важливо, насамперед, акцентувати увагу на тому, що чинне законодавство України не передбачає нормативного визначення цих понять. Звернення до їх доктринального визначення надає можливість зазначити, що: суддівська практика зі спорту – це професійна діяльність спортивного судді, спрямована на забезпечення дотримання правил спортивних змагань, положень (регламентів) про змагання, а також достовірності зафіксованих результатів; інструкторська практика зі спорту – це професійна діяльність фізичної особи, яка має спеціальні знання та навички у сфері фізичної культури і спорту та безпосередньо здійснює фізичне виховання спортсменів у процесі їх спортивної підготовки,

інших фізичних осіб у процесі проведення фізкультурно-оздоровчої, спортивно-масової роботи, проведення інших заходів, необхідних для спортивної підготовки спортсменів (команд спортсменів), а також здійснення керівництва тренувальною і(чи) змагальною роботою спортсменів (команд спортсменів) [7].

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.11.2014 р. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18
2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. Дата оновлення: 01.01.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
4. Про затвердження Положення про умови роботи за суміснництвом працівників державних підприємств, установ і організацій : наказ Мінпраці України, Мін'юсту України, Мінфінансів України від 28.06.1993 р. № 43. Дата оновлення: 22.11.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0076-93
5. Про професійних творчих працівників та творчі спілки : Закон України від 07.10.1997 р. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80
6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики : наказ МОЗ від 02.03.2016 р. Дата оновлення: 29.04.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF
7. Годуєва К. Поняття інструкторської та суддівської практик зі спорту в антикорупційному законодавстві України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 45–50.

Ключові слова: інша оплачувана діяльність, запобігання корупції, наукова діяльність, викладацька діяльність, медична практика, творча діяльність, сумісництво.

Key words: other paid activity, prevention of corruption, scientific activity, teaching activity, medical practice, creative activity, part-time work.

ТОДОЩАК ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
ректор,
кандидат юридичних наук, доцент

АЛГОРИТМ РОЗГЛЯДУ ЕЛЕКТРОННИХ ЗВЕРНЕНЬ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Цифровізація трансформувала як суспільні відносини, так і способи управлінського впливу на них. Практичним вираженням означеного в частині забезпечення права громадян на подання звернення є виокремлення електронного звернення та детермінація способів подання електронних звернень. Важливість дослідження можливих

способів подання електронних звернень обґрунтовується широким переліком державних органів, до яких може бути подано електронне звернення та потребою вироблення уніфікованого підходу до порядку подання.

У цілому, електронне звернення приймається на визначену електронну адресу або шляхом заповнення електронної форми, яка розміщується на офіційному веб-сайті органу. Примітно, що датою подання електронного звернення буде вважатися: а) дата надходження звернення на визначену електронну адресу (якщо електронне звернення надійшло на визначену електронну адресу у неробочий день та час, то датою подання електронного звернення вважається наступний після нього робочий день); б) дата заповнення електронної форми та її відправлення.

Щодо електронної форми для подання електронного звернення, то вона формується кожним органом державної виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування з урахуванням обов'язковості подання необхідної інформації про предмет звернення та інформації, яка ідентифікуватиме суб'єкта звернення. До прикладу, електронна форма повинна містити графи для зазначення: прізвища, ім'я, по батькові, місце проживання, електронну поштову адресу (відомостей про інші засоби зв'язку з ним), викладення суті порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги, дати подання звернення. Конкретизації потребує: як інформація про предмет звернення, умовою належності для якої буде фактичне віднесення проблемного питання до компетенцій суб'єкта, якому подано звернення, так і інформація, яка стосується заявника – має бути такою, що дозволить автентифікувати або ідентифікувати особу. Крім того, коли є потреба в додатковій вказівці даних, які є відсутніми в електронній формі, заявникові пропонується звернутися з усним або письмовим зверненням.

Практично усі державні органи та органи місцевого самоврядування деталізували порядок подання та розгляду електронних звернень на рівні відповідних підзаконних нормативно-правових актів. До прикладу, Розпорядження Голови Верховної Ради України «Про деякі питання функціонування офіційного веб-сайту та інших веб-ресурсів Верховної Ради України», Наказ міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Деякі питання розгляду звернень громадян у Міністерстві економіки України», Наказ Міністерства розвитку громад та територій України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Державній інспекції архітектури та містобудування України та її територіальних органах», Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Державній податковій службі України та її територіальних органах» тощо.

Примітно, що електронні звернення до окремих органів державної влади можуть подаватись і через Єдину електронну базу даних звернень державною установою «Урядовий контактний центр». Єдина

система складається із суб'єктів, які за допомогою засобів телекомунікації забезпечують належне реагування органів виконавчої влади за принципом «єдиного вікна». Інституційно це стосується: Секретаріату Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, державних колегіальних органів. Практично до суб'єктів Єдиної системи віднесено державну установу «Урядовий контактний центр», регіональні контактні центри Автономної Республіки Крим, областей, мм. Києва і Севастополя, контактні центри та довідкові телефонні лінії органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України, державних колегіальних органів, приймальні Кабінету Міністрів України. Інформація про результати розгляду звернень, що надійшли від державної установи «Урядовий контактний центр», в електронному вигляді вноситься до бази даних державної установи «Урядовий контактний центр» разом з електронною копією документа, яким поінформовано заявника.

Алгоритм подання електронного звернення через Єдину систему полягає в тому, що заявник подає звернення із зазначенням необхідної інформації, а система розподіляє його тому суб'єктові, який уповноважений вирішувати питання, що містяться у зверненні. При цьому, забезпечується спрощеність взаємодії громадян з державними інституціями та прозорість процедури розгляду звернень громадян.

Прогресивним інструментом подання електронних звернень є «Портал Дія». З моменту проголошення ідей забезпечення належної електронної взаємодії національних електронних інформаційних ресурсів для мінімізації необхідності звернень фізичних та юридичних осіб до суб'єктів владних повноважень; усунення потреби подання заявниками документів у паперовій формі; забезпечення автоматичного пересилання за належністю відповідному органу чи посадовій особі звернення та отримання інформації про хід і результати розгляду звернень, почалась робота над формуванням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (далі – Портал Дія). Функціонально Портал Дія призначено, крім іншого, для реалізації права кожного на звернення до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (у тому числі відповідно до Закону України «Про звернення громадян»). Проаналізувавши нормативні положення щодо функціонування Порталу Дія як платформи для подання електронних звернень, можна стверджувати про наявність спрощеної процедури подання електронних звернень. Підтвердженням цієї тези будуть такі електронні механізми: можливість користування як через комп'ютер, так і за допомогою мобільного додатка Порталу Дія (Дія) через смартфон чи планшет; завантаження, заповнення та подання заяв та інших документів за допомогою програмних засобів веб-порталу з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, кваліфікованого електронного підпису або печатки або інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу встановити особу заявника; можливість автоматичного заповнення форм (полів) документів, які створюються за допомогою програмних засобів Порталу

Дія, відомостями, отриманими у порядку взаємодії з національних електронних інформаційних ресурсів; можливістьавтоматичної перевірки повноти заповнення форм (полів) документів, які створюються за допомогою програмних засобів Порталу Дія, а в окремих випадках – автоматичної перевірки достовірності відомостей; інформування суб'єктів звернень, які зареєструвалися та виявили бажання застосувати інформацію, що є у володінні та розпорядженні суб'єктів розгляду звернень, державних електронних інформаційних ресурсах, єдиних інформаційних системах та системах електронного документообігу суб'єктів розгляду звернень, про обробку інформації про них, зокрема їх персональних даних тощо.

Таким чином, електронне звернення може бути подано: а) в загальному порядку через офіційний веб-сайт; надіслання з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку електронного листа зі зверненням; б) у спрощеному порядку через Портал Дія. При спрощеному порядку подання електронного звернення, суб'єкт звернення набуватиме спеціального статусу – є особою, яка використовує Портал Дія для розгляду звернень. Указаний статус наділяє особу, яка подає звернення, додатковими правами (наприклад, користуватися Порталом Дія безоплатно та цілодобово, зокрема створювати особистий електронний кабінет користувача; зберігати в електронному кабінеті користувача створені за допомогою програмних засобів Порталу Дія документи та їх чернетки, відцифрований образ обличчя особи, фото-, відеоматеріали та електронні документи; отримувати інформаційну підтримку щодо порядку користування Порталом Дія; звертатися до технічного адміністратора та держателя з пропозиціями (зауваженнями) щодо функціонування Порталу Дія) та обов'язками (наприклад, додержуватися встановленого порядку ведення Порталу Дія; не використовувати Портал Дія, зокрема електронний кабінет користувача, для вчинення протиправних діянь).

Доцільним є розширення переліку питань, які можуть бути вирішеними у спрощеному порядку, що є одним із завдань Міністерства цифрової трансформації України.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 373. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2006-%D0%BF (дата звернення: 09.04.2023).
2. Положення про єдину систему опрацювання звернень : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 976. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2019-%D0%BF#n15 (дата звернення: 09.04.2022 р.).
3. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг : Указ Президента України від 29.07.2019 р. № 558 / 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019 (дата звернення: 09.04.2023).
4. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України

від 4.12.2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF (дата звернення: 09.04.2023).

Ключові слова: електронне звернення, опрацювання звернення, інформаційна система, єдина система, електронні послуги.
Key words: electronic application, application processing, information system, unified system, electronic services.

НЕУГОДНІКОВ АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з виховної роботи та міжнародної співпраці, доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАКЛАДАННЯМ САНКЦІЙ

Докорінні зміни суспільно-політичного життя в Україні, що відбувалися протягом останніх десятьох років, були б неможливі без вжиття екстраординарних заходів, які не завжди узгоджуються із стандартами гарантування і захисту прав людини. Намагання уникнення формалізованості юридичних інструментів вилилося у впровадження нових для українських реалій засобів реагування на загрози європейської і євроатлантичної інтеграції засобів – люстрація, в згодом санкції, в тому числі персональні. За своєю природою ці заходи слід зарахувати до політико-правових, з акцентом саме на політичній їх складовій, але зважаючи на значущість їхніх наслідків, вони не можуть бути повністю виведені за межі правового поля. При цьому, окрім належного нормативного регламентування, цілком очевидною є необхідність забезпечення можливості захисту осіб, щодо яких було застосовано наведені інструменти впливу, зокрема, їх оскарження в судовому порядку. Лише за таких умов санкції стають легітимним інструментом забезпечення суверенного права України на захист, що не суперечить цінностям сучасної правової демократичної держави.

Підстави застосування санкцій належать до кримінально-правової сфери, але процедура їх накладання є самостійною, не пов'язаною із кримінальним провадженням, хоча це і не виключає можливостей їх одночасного застосування. Відтак, санкції не мають сприйматися як інструменти забезпечення кримінального провадження, як запобіжні заходи, і тим більше як власне міра відповідальності особи. За логікою свого існування, санкції мають застосовуватися у тих випадках, коли кримінально-правові інструменти не можуть бути застосовані, або тривалість їхнього застосування нівелює сенс кримінально-правового впливу. Таким чином, незважаючи на те, що санкції застосовуються на тих саме підставах, що і кримінальна відповідальність, вони становлять альтернативний спосіб впливу на суб'єкта. Виведення

за межі кримінальної юстиції у поєднанні із виключною значущістю для захисту національних інтересів України дозволяє зробити висновок про належність санкцій до сфери публічного права, і, як наслідок поширення на них адміністративного судового контролю.

Санкційні механізми виявилися доволі ефективними у надзвичайних умовах. Характер загроз державному суверенітетові і територіальній цілісності України зумовлює розширення спектру санкцій, впровадження нових видів санкційних заходів. У первинному вигляді санкції представляли собою заходи умовно пасивного захисту, які виявлялися у забороні доступу до ресурсів України в усіх їх проявах. Натомість, в умовах збройної агресії постала необхідність у впроваджені активних засобів, що зумовило впровадження такого виду санкцій як стягнення в дохід держави активів підсанкційних суб'єктів. Фактична конфіскація майна висуває жорсткі вимоги щодо легітимності застосування такого заходу, тому ця санкція є єдиною, що реалізується за рішенням суду.

Судове санкціонування можна спостерігати у процесуальних галузях, що мають витоки в розшуковому судовому процесі: кримінальному і адміністративному. При цьому, адміністративне судочинство є більш «відкритим» і пластичним як з точки зору можливостей розширення сфери його застосування, так і з точки зору диференціації судових процедур. Натомість, кримінально-правовий підтекст підстав застосування такого роду санкцій став підставою для наділення повноваженнями щодо розгляду і вирішення подібних справ Вищого антикорупційного суду. Таким чином, Вищий антикорупційний суд виконує функції адміністративного судочинства у справах щодо застосування санкції, передбаченої пп. 1.1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» [1], керуючись при цьому нормами КАС України [2].

Стаття 283.1 КАС України встановлює особливості провадження у справах, пов'язаних із застосуванням лише одного виду санкцій – стягнення в дохід держави активів підсанкційної особи, що ставить перше питання про відповідність назви статті її фактичному регулюванню. Слід підкреслити, що санкція у вигляді стягнення активів є похідною, адже згідно із ст. 5-1 Закону України «Про санкції» вона може застосовуватися лише щодо фізичних чи юридичних осіб, на яких вже накладено санкції у вигляді блокування активів. В Законі підкреслено, що зазначена санкція має винятковий характер і застосовується лише в період дії правового режиму воєнного стану. Таким чином, КАС України детально прописує особливості провадження у справах, які мають тимчасову актуальність і застосовуються щодо осіб, який вже визнано підсанкційними. Уявляється, що в екстраординарних умовах, таких як стан війни, воєнного стану, надзвичайного стану тощо, стягнення активів підсанкційних осіб в дохід держави цілком прийнятне в загальному адміністративному порядку із забезпеченням стандартних гарантій судового захисту.

Натомість, найбільш суперечливими, резонансними рішеннями щодо застосування санкцій є можливість їх накладення н громадян України. Правозахисні структури наголошують, що використання

обмежень проти громадян України та спроби вирішити завдяки цьому внутрішні проблеми не відповідає цілям, у яких їх використовують у міжнародній практиці, адже санкції це інструмент зовнішньої політики і його використовують, щоби тиснути на іншу державу або стримувати діяльність недержавних організацій (терористів, наркоторговців тощо) [3]. Аналізуючи досвід оскарження накладання санкцій на цих осіб, наявність помилок визнається і РНБО. Отже, саме щодо таких рішень було б доцільно запровадити легітимізацію через попереднє судове санкціонування. Зважаючи на те, що України проходить період остаточної трансформації як країни, що належить європейській цивілізаційній спільноті, зазначена категорія справ може бути затребуваною досить тривалий період.

Особливості провадження і юрисдикційної належності такого типу адміністративних справ, передбачених ст. 283 КАС України, в цілому, можуть бути збережені. Корекції вимагає лише формулювання рішення суду, що ухвалюється за наслідками розгляду справи: Крім того, було б доцільно конкретизувати строк звернення до суду, зважаючи на терміновість такого типу справ.

Список використаних джерел:

1. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18
2. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IVII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text=електрон#Text
3. Каменєв М. Іменем президента. Як працює механізм персональних санкцій і хто оскаржує їх у суді. URL: https://graty.me/uk/imenem-prezidenta-yak-praczyuє-mehanizm-personalnih-sankczij-i-hto-oskarzhuє-їh-u-sudi/

Ключові слова: санкції, адміністративне судочинство, воєнний стан, фізична особа, підсанкційна особа.

Key words: sanctions, administrative proceedings, martial law, natural person, sanctioned person.

СТЕПАНЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор наук з державного управління

ПОБУДОВА НОВОЇ МОДЕЛІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Для України, яка перебуває у процесі реформування своєї політичної системи, важливою є проблема визначення форми державно-територіального устрою, розподілу владних повноважень між центром і регіонами.

Тому надзвичайно важливим є дослідження закономірностей і забезпечення пошуків принципів, ідей, правових механізмів норм та інститутів, здатних пом'якшити протиріччя, які виникають між центральною владою і регіонами.

Одним із визначальних пріоритетів здійснення адміністративної реформи, становлення України як демократичної держави є розвиток місцевого самоврядування як ефективної та максимально наближеної до людей місцевої влади.

Без реформування місцевого самоврядування, здійснення процесів децентралізації неможливо подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, забезпечити суттєве підвищення рівня та якості життя більшої частини громадян України.

Лише зміна парадигми управління державою, послідовне проведення реформування місцевого самоврядування, територіальної організації влади в Україні, удосконалення наявної системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування сприятиме побудові місцевої влади на засадах демократії [3].

Територіальною основою місцевого самоврядування в Україні є адміністративно-територіальний устрій держави.

Адміністративно-територіальний устрій відіграє важливу роль у функціонуванні системи місцевого самоврядування. Кожна ланка місцевого самоврядування має власну територію чи територіальну сферу діяльності, власні особливі місцеві інтереси, пов'язані з відповідною специфікою розвитку адміністративно-територіальних одиниць, історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних, релігійних, культурних, національних та інших традицій.

Будь-яка зміна адміністративно-територіального устрою (укрупнення, розукрупнення) так чи інакше може позначитися на місцевому самоврядуванні.

Застаріла схема адміністративно-територіального устрою становила собою складну неупорядковану чотириступеневу ієрархічну структуру, у якій є чимало неточностей і суперечностей, не враховуються принципи економічної доцільності, що призводить до суттєвих соціально-економічних та територіальних диспропорцій.

Реформування територіальної організації влади, системи адміністративно-територіального устрою передбачало створення трьох рівнів адміністративно-територіальних одиниць (громада – район – регіон) і має поставити в центр уваги людину, її інтереси та потреби; забезпечити демократизацію та прозорість процесу державного управління; максимально наблизити до курсу на європейську інтеграцію, а також до засад місцевого самоврядування, на яких базується Європейська Хартія місцевого самоврядування, ратифікована Верховною Радою України.

Громада як адміністративно-територіальна одиниця має стати основою для створення та діяльності органів місцевого самоврядування та надання її населенню визначеного законом рівня адміністративних, соціальних і культурних послуг. Запропонований кількісний критерій

чисельності населення для утворення громад: не менше 5000 жителів, а на територіях з низькою щільністю населення – не менше 3500 жителів.

Новий адміністративно-територіальний устрій має стати основою побудови нової моделі територіального управління, заснованої на засадах децентралізації, субсидіарності, балансу загальнодержавних інтересів з інтересами населення регіонів і територіальних громад, ефективного розвитку державного управління та місцевого самоврядування, спроможності й самостійності територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення.

Загальною тенденцією для сучасних адміністративних реформ є послаблення впливу центральної влади.

Фахівці зауважують, що необхідність у реформуванні адміністративної системи значною мірою пов'язана і з вимогами розвитку сучасної системи регіонального управління та місцевого самоврядування.

Підвищення ефективності місцевого самоврядування значною мірою залежить від удосконалення його територіальної організації.

Актуальні процеси демократизації суспільства, децентралізації державної влади, переходу від галузевого до комплексного управління територіальними соціально-економічними системами потребують істотних структурно-функціональних перетворень на всіх рівнях управлінської ієрархії.

Список використаних джерел:

1. Фрицький Ю. О. Державна влада в Україні: становлення, організація, функціонування : монограф. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2006. 79 с.
2. Гонцяж Я. Самоврядування та територіальна організація влади в Польщі. К. : Міленіум; Вид-во УАДУ, 2001. С. 15.
3. Нижник Н. Р. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія. К. : УАДУ при Президентові України, 1997. 305 с.

Ключові слова: держава, адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальна реформа, місцеве самоврядування, громада.

Key words: state, administrative-territorial system, administrative-territorial reform, local self-government, community.

ОСАДЧИЙ АНАТОЛІЙ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

У широкому сенсі цифровізація означає перехід інформаційного поля на цифрові технології, тобто переведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму, хоча іноді під цифровізацією може

розумітися і конкретний акт переведення певної інформації з аналогового у цифровий формат для її більш легкого подальшого використання на сучасних електронних девайсах [1, с. 70]. Розгорнуте визначення цифровізації запропоновано Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, відповідно до якої цифровізація – це насичення електронними цифровими пристроями, засобами, системами фізичного світу та налагодження між ними обміну електронним зв'язком, що фактично дозволяє інтегрувати взаємодію віртуального та фізичного, тобто створення кіберфізичного простору. Пов'язана з цифровізацією трансформація суспільних відносин зачіпає різні сфери буття сучасного суспільства, зокрема й відносини стосовно реалізації публічної влади, в тому числі й через здійснення публічного адміністрування. Наведене обумовлює необхідність адаптації відповідних правових інститутів, у тому числі й адміністративних процедур, до суспільних відносин які складаються із застосуванням цифрових технологій.

Широке застосування цифрових технологій у повсякденній діяльності суб'єктів публічного адміністрування обумовлює перетворення кількісних змін у нову якість. Результатом цифровізації публічного адміністрування є запровадження такої форми його організації, як електронне урядування, за якої відбувається активна взаємодія суб'єктів публічного адміністрування з суспільством, людиною, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Електронне урядування, як цифрова форма публічного адміністрування, забезпечує віддалене функціонування органів публічного адміністрування в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян та юридичних осіб. Головною складовою електронного урядування виступає електронний уряд, як єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування як між собою, так і з громадянами та юридичними особами. Традиційно виділяють такі основні рівні реалізації електронного урядування, що характеризують різні групи відносин у сфері публічного адміністрування в цифровій формі: G2C (government to citizens) або «Уряд – громадянам»; (відносини з громадянами); G2E (government to employees) або «Уряд-службовцям» (відносини з чиновниками або службовцями); G2B (government to business) або «Уряд-бізнесу» (відносини з бізнесом); G2G (government to government) або «Уряд – уряду» (автоматизація відносин і документообігу між самими органами) [2].

Функціонування електронного урядування на всіх згаданих рівнях вимагає і реалізації у цифровій формі процедурних відносин, задля забезпечення можливості здійснення усіх процедурних дій, аж до ухвалення суб'єктом публічного адміністрування відповідного акту та його виконання, у електронній формі через інформаційно-комунікаційні системи. Комунікаційною основою для обміну відповідною інформацією щодо вчинення процедурних дій у електронній формі виступає, насамперед, мережа Інтернет, як глобальна електронна

комунікаційна мережа, що призначена для передачі даних та складається з фізично та логічно взаємоз'єднаних окремих електронних комунікаційних мереж, взаємодія яких базується на використанні єдиного адресного простору та на використанні інтернет-протоколів, визначених міжнародними стандартами (п. 54 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації»). Саме інтернет-технології забезпечують функціонування більшості інформаційно-комунікаційних систем, як відомчого так і міжвідомчого характеру, які використовуються суб'єктами публічного адміністрування при реалізації покладених на них функцій.

Основною інформаційно-технологічною формою організації комунікації в електронному урядуванні виступають інтернет-портали – вебсайти, призначені для надання користувачам інтерактивних сервісів (Інтернет-сервісів). Портали працюють як точки доступу до інформації у Інтернеті або як сайти, що допомагають користувачам у пошуку потрібної інформації, надаючи інформацію з різних джерел у одноманітному, впорядкованому вигляді. Державні інтернет-портали виступають централізованими точками доступу через Інтернет до всієї державної онлайнової інформації та послуг. Найбільш універсальним з таких інтернет порталів є Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія), що створений з метою реалізації права на доступ до електронних публічних послуг та інших послуг, звернення до органів публічної влади, отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, інших інформаційно-комунікаційних систем, яка необхідна для надання послуг тощо. Портал Дія, як інформаційно-комунікаційна система, організаційно та функціонально складається з Реєстру адміністративних послуг, електронного кабінету користувача, мобільного додатка Порталу Дія (Дія), підсистеми перевірки даних, інших підсистем та програмних модулів. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1137 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 р. № 937).

Адміністративні процедури в електронній формі, зберігаючи своє призначення щодо впорядкування реалізації повноважень суб'єкта публічної адміністрації у правових формах, забезпечують фактичну поведінку суб'єктів відповідних правовідносин, у межах якої реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки (фактичний зміст правовідносин), зокрема й щодо отримання необхідної для прийняття нормативного чи адміністративного акта інформації за допомогою інформаційно-комунікативних технологій.

Електронна комунікація між суб'єктами процедурних правовідносин обумовлює необхідність використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно визначають особу (електронна ідентифікація). Така ідентифікація, зокрема, відбувається за електронним підписом, який прирівняний до власноручного, та електронною печаткою: простими, удосконаленими та кваліфікованими, що базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа,

виданому кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг. Надання окремо або в сукупності різноманітних послуг, що пов'язані з обслуговуванням електронних підписів та печаток, а також правові засади здійснення електронної ідентифікації врегульовано Законом України «Про електронні довірчі послуги». Електронна ідентифікація може проводитися також і іншими засобами, зокрема з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Портал Дія), віддаленого кваліфікованого електронного підпису «Дія. Підпис» («Дія ID»), а також системи BankID Національного банку України, що врегульовано Положенням про Систему BankID Національного банку України, яке затверджено Постановою Правління Національного банку України від 17.03.2020 р. № 32.

Цифровізація дозволяє кардинально спростити встановлення фактичних обставин, необхідних для прийняття адміністративного акта, шляхом отримання інформації про них у вигляді електронних даних, яким наданий офіційний статус, що презюмує достовірність відповідної інформації та зумовлює відсутність необхідності її додаткової перевірки. Збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення таких даних та надання відповідної інформації заінтересованим особам здійснюється через такі інформаційно-комунікаційні системи, як публічні електронні реєстри. Правові засади створення та функціонування зазначених реєстрів врегульовано Законом України «Про публічні електронні реєстри».

Презумпція достовірності інформації з публічних електронних реєстрів закріплена ч. 2 ст. 19 цього Закону. Така інформація вважається достовірною і, зокрема, може використовуватися державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами при здійснення ними повноважень, визначених законом. Офіційність інформації з публічних електронних реєстрів, що презюмує її достовірність, передбачає також обов'язок використання таких даних під час виконання публічно-владних функцій, зокрема й суб'єктами публічної адміністрації. Ч. 1 та 2 ст. 25 Закону України «Про публічні електронні реєстри» містить пряму заборону під час надання адміністративних, соціальних та інших публічних послуг встановлювати вимоги до подання інформації та/або документів, що її містять, якщо така інформація визнана реєстровою інформацією, крім випадків підтвердження ідентифікації суб'єкта звернення. Суб'єкти надання зазначених послуг отримують інформацію та/або документи на підставі зазначених суб'єктом звернення відомостей у заяві шляхом доступу до реєстрової інформації реєстрів. Обов'язковість використання інформації, що міститься у відповідних інформаційно-телекомунікаційних системах передбачена також і низкою інших законодавчих актів.

Можливість використання суб'єктами публічної адміністрації інформації з публічних електронних реєстрів забезпечується як через безпосередній доступ до таких реєстрів, так і через електронну (технічну та інформаційну) взаємодію між публічними електронними реєстрами. Така взаємодія здійснюється безперервно

в режимі «електронний запит – електронна відповідь», взаємного пошуку та перегляду наявних даних, формування спільних масивів даних, документів та форм, автоматичного протоколювання всіх кроків та операцій тощо. Порядок електронної взаємодії публічних електронних реєстрів визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. № 357 «Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів».

Список використаних джерел:

1. Литвин Н. А., Крупнова Л. В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. Вип. 3. С. 69–76.
2. Жекало Г. І., Заяць М. Я., Вакун О. В. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1716 (дата звернення: 03.05.2023).

Ключові слова: публічне адміністрування, електронне урядування, електронний уряд, адміністративні процедури, цифровізація адміністративних процедур.

Key words: public administration, electronic governance, electronic government, administrative procedures, digitization of administrative procedure.

КОЗАЧУК ДІАНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ФОКУСУ СИСТЕМИ ПРАВООХОРОНИ

Функціонування поліції як органу, що забезпечує публічний порядок і безпеку, охорону прав і свобод громадян, має відповідати сучасним викликам і органічно вписуватися в систему демократичних цінностей. Серед найбільш очевидних відмінностей сучасної поліцейської діяльності є відмова від абсолютизації функції боротьби зі злочинністю та націленість на служіння суспільству, надання послуг у сфері публічної безпеки [1, с. 640]. Поліцейська діяльність в Україні поступово відходить від репресивної (інтервенційної) державної політики у правоохоронній сфері і концентрується на визнанні особливої соціальної значущості проблеми протидії правопорушенням, налагодження тісної взаємодії державних і комунальних суб'єктів поліцейської діяльності з інститутами громадянського суспільства у здійсненні роз'яснювально-превентивної діяльності з метою коригування деструктивної поведінки окремих громадян й усунення чинників,

що детермінують правопорушення і соціальні патології [2, с. 59]. Українське законодавство, яким врегульовано поліцейську діяльність, всіляко підкреслює зазначені тренди, мінімізує використання зворотів, що вказують на примусову природу її діяльності. Проте, однак, це не означає, що поліцейські заходи виводяться поза межі методу примусу – він залишається інструментом, що характеризує державу як єдиного суб'єкта його легального застосування.

Враховуючи те, що поліцейська діяльність реалізується у контексті оновленої сервісної парадигми державної влади, але, при цьому зберігає функції примусу, що були її первинною, визначальною ознакою, виникає чимало питань щодо органічності їх поєднання, що дозволить уникнути штучності заявлених декларації щодо нової ролі поліції в українському суспільстві.

Слід врахувати і те, що сучасний розвиток поліцейської діяльності безпосередньо пов'язано з реформуванням дотичних галузей правової системи України, з перспективами оновлення адміністративно-деліктного, кримінального, кримінально-процесуального законодавства, які, у свою чергу, суттєво модернізують її розуміння. На цьому етапі можна говорити про оформлення вузького і широкого підходів до розуміння поліцейської діяльності.

Широкий підхід дає змогу поглянути на поліцейську діяльність із точки зору її функціонального спрямування. За цього підходу поліцейська діяльність розглядається як керівництво спеціальними структурами публічної влади, спрямоване на охорону громадського порядку, гарантування безпеки (громадської, державної, економічної тощо) [3, с. 134]. Цілеспрямованість поліцейської діяльності задається тим, що держава нормативно-правовим порядком встановлює компетенцію суб'єктів цієї діяльності, засоби і способи здійснення юридично значущих дій, відтак, коло суб'єктів поліцейської діяльності є широким і не обмежується тільки поліцією [4, с. 150].

Вузький підхід сформувався на основі суб'єктного критерію і визначає поліцейську діяльність виключно як діяльність підрозділів Національної поліції. У залежності від обраного підходу сутність, ознаки, види, вимоги та умови застосування поліцейських заходів будуть відчутно відрізнятися.

Обидва підходи мають переваги і не позбавлені «слабких» аспектів. Так, широкий підхід до розуміння поліцейської діяльності має очевидний історичний відсил до часів становлення поліції як органу держави, наділеного виключною компетенцією застосування примусових заходів як елементу швидкого реагування на порушення. Цей відсил, з одного боку, є виправданим, дозволяє інтуїтивно зрозуміти його специфіку. З іншого боку, він є і головним недоліком, враховуючи особливості історичного шляху України.

Беззаперечними перевагами широкого підходу до розуміння поліцейської діяльності є те, що він дозволяє концентрувати увагу на сутнісних ознаках цього явища, робить його універсальним, цілісним, ємним. Зважаючи на те, що зміна пріоритетів щодо гарантування прав і свобод людини є мейнстрімом в діяльності держави в цілому,

стандарти і жорсткі обмеження, притаманні діяльності поліції можуть сприяти розвиткові інших органів влади, удосконаленню їхньої діяльності. Також слід врахувати, що відсутність фіксації на суб'єкті реалізації поліцейської діяльності забезпечує відносну стабільність цієї дефініції, оскільки в сучасному світі система суб'єктів, уповноважених на застосування екстрених примусових заходів є доволі динамічною конструкцією.

Перевагою вузького підходу є абсолютна кореляція із Законом України «Про Національну поліцію», орієнтування на однозначні ознаки, що дозволяє спростити сприйняття цього напрямку функціонування держави. Крім того, слід позитивно оцінити і можливість усунення за цього підходу певних логічних суперечностей у сприйнятті функцій Національної поліції, оскільки вони повністю відповідають один одному.

Водночас, зведення розуміння поліцейської діяльності лише до діяльності Національної поліції має й значні недоліки. В першу чергу, такий підхід розмиває специфіку досліджуваного явища. Наприклад, ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає поверхневу перевірку й огляд як поліцейський превентивний захід. Схожі дії – особистий огляд і огляд речей, врегульовано і ст. 264 КУпАП, що визначаються заходами забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення. Зазначені заходи мають низку спільних рис: застосовуються у випадках обґрунтованої підозри вчинення правопорушення; полягають у візуальному оглядові особи або речі, у тому числі, транспортного засобу; здійснюються поліцейським. Водночас, вони мають і низку суттєвих відмінностей: особистий огляд за ст. 264 КУпАП є засобом, що застосовується не лише поліцією, але й іншими правоохоронними органами; для нього передбачено можливість залучення понятих; про його застосування складається протокол або робиться запис у протоколі про адміністративне правопорушення або у протоколі про адміністративне затримання; здійснюється уповноваженою особою у присутності володільця речі, тоді, як поверхневий огляд, передбачений ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію», передбачає самостійне пред'явлення володільцем вмісту своїх особистих речей чи транспортного засобу поліцейському; кожен із зазначених заходів має власні деталізовані підстави застосування. Таким чином, ці заходи стають різними за своєю сутністю і призначенням, мають різні процедури, внаслідок їх застосування може бути отримано різні результати. Як уявляється, таке урізноманітнення засобів реалізації тотожні функцій навряд чи можна вважати корисним, адже воно обтяжує практику їх застосування, підвищує рівень загрози порушення прав громадян при їх застосуванні.

Таким чином, широкий підхід до розуміння поліцейської діяльності є більш перспективним напрямком розвитку доктринальних засад правоохорони, а зважаючи на тривалість цього процесу і швидкість ментальних перетворень українського суспільства, нявні недоліки з часом нівелюються.

Список використаних джерел:

1. Проневич О. С. Проактивна діяльність поліції (міліції) як складова сучасної парадигми охорони правопорядку. *Форум права*. 2011. С. 639–643.
2. Профілактична (превентивна) діяльність патрульної поліції : навч. посіб. Одеса, 2017. 117 с. URL: Міністерство внутрішніх справ України (oduvs.edu.ua)
3. Косиця О. «Поліцейська діяльність» як наукова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 133–137. URL: http://pgp-joumal.kiev.Ua/archlve/2017/l/26.pdf
4. Коваленко А. В. Поняття поліцейської діяльності та підходи до його розуміння в праві (кримінологічний аспект). *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 54. С. 149–151. URL: Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ»: Поняття поліцейської діяльності та підходи до його розуміння в праві (кримінологічний аспект) (uzhnu.edu.ua)

Ключові слова: поліція, примус, поліцейська діяльність, поліцейський захід, поліцейська послуга.

Key words: police, coercion, police activity, police event, police service.

STRELNYKOV ANDRII VIKTOROVYCH

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor at the Department of Administrative and Financial Law,
PhD in Law, Associate Professor

THE INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION AS A SUBJECT ENSURING THE ADMINISTRATIVE LEGAL PERSONALITY OF MIGRANTS

The system of subjects ensuring the administrative legal personality of migrants encompasses not only state (state bodies, state enterprises, and institutions) but also non-state (local self-government) institutions. At the same time, law enforcement practice indicates that the quantity of such subjects changes dynamically, which is determined by the need to solve many issues in implementing the state migration policy. Currently, in the field of ensuring the administrative legal personality of migrants, international organizations are gaining importance, which will provide the rights and freedoms of migrants, adhering to international standards and requirements.

Among the leading international organizations whose competence covers the issue of ensuring the legal personality of migrants (of different species) at the world level in particular areas of its implementation (for example, in the field of employment, social security, etc.), there is the United Nations and its specialized institutions (International labor organization – ILO; International Organization for Migration – IOM).

The Preamble of the IOM Constitution recognizes the protection of migrants' rights among the list of priority tasks, which determines the assistance of this organization in ensuring the legal personality of both

emigrants and immigrants of member countries. To carry out its powers in the field of migration processes, the IOM is endowed with an international legal personality, which has a purposeful and functional nature and is necessary for the implementation of the goals enshrined in the Constitution. Among the main features of international legal personality is the ability of the IOM to conclude contracts, acquire and spend private and public financial resources and prosecute [1].

IOM's program activities are carried out in the following main directions and cover all categories of migrants (internally displaced within the country, labor and illegal migrants, including transit and victims of human trafficking): assistance in returning migrants to the country of citizenship; migrant relocation programs; labor migration; programs aimed at combating human trafficking; technical assistance in the field of migration; health care programs; mass information campaigns. Currently, IOM pays considerable attention to programs to combat illegal migration and human trafficking, return the forced migrants to their homelands, and establish governance functions of states in the field of migration.

Since its establishment, IOM has been dealing with issues of migration of persons who independently decide to change their country of temporary or permanent residence, which means this organization does not carry out a program of forced migration and does not act on behalf of states that apply measures to deport persons from their territory. However, there is a close and inevitable connection between the voluntary and forced return of migrants; the voluntary return of rejected asylum seekers and irregular migrants is perceived by some migrants as the only alternative to forced return [2, c. 622].

Concerning the interaction of the IOM with the state authorities empowered to implement migration policy in Ukraine, the following should be stated: this organization assists the CMU in the development of a unified system of administration of migration processes and border management. In addition, the IOM cooperates with other bodies of executive power, in particular, such as the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the State Border Service, the Secretariat of The Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, and public organizations with the aim of practical implementation of international experience in the field of migration management processes. IOM also helps to adjust regulatory acts to EU standards.

A separate area of the IOM's activity is the development and adoption of regulatory documents (acts) in the field of migration. Such documents are adopted in the form of Conventions, at the same time, they do not have a universal character in terms of extending to all without excluding migrants (for example, the Convention "On Migrations in Abusive Conditions and the Promotion of Equality of Opportunity and Treatment of Migrant Workers" 1975; "On Migrant Workers" 1949). Thus, they do not apply to seafarers, border migrants, representatives of liberal professions, interns, and persons on business trips. In general, these acts play a significant role in the field of ensuring the rights of migrants, but the Ukrainian state has not joined any of these documents at the moment. That has the effect of slowing down the

pace of implementation of international standards in the field of migration, in particular ensuring the legal personality of migrants of various types.

References:

1. Statut Mizhnarodnoi orhanizatsii z mihratsii vid 19.10.1953 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989_001 (date of application 01.05.2023).
2. Mamiedov I. A. ohly. Pravovyi status Mizhnarodnoi orhanizatsii z mihratsii. Derzhava i pravo. Vyp. 53. 2011. Pp. 619–624.

Key words: legal personality, administrative legal personality, migrant, international organization, International Organization for Migration.

Ключові слова: правосуб'єктність, адміністративна правосуб'єктність, мігрант, міжнародна організація, Міжнародна організація з питань міграції.

ГОЛОЯДОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Податкова перевірка є способом податкового контролю, за допомогою якої контролюючі органи у сфері оподаткування попереджають, виявляють, забезпечують, припиняють порушення податкового законодавства України платниками податків та зборів. Основною метою податкового контролю України є забезпечення законності та фінансової дисципліни у сфері надходження податкових платежів до публічних грошових фондів.

У відповідності до п. 75.1 ст. 75 Податкового Кодексу України Державна Податкова Служба (далі ДПС) має право проводити камеральні, документальні та фактичні перевірки. При цьому документальні поділяються на планові або позапланові; виїзні або невиїзні. Камеральна перевірка проводиться у приміщенні ДПС на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях та даних системи електронного адміністрування податків. Документальна перевірка проводиться на підставі звітності, регістрів податкового та бухгалтерського обліку, первинних документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків, в тому числі:

– документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок;

– документальна позапланова перевірка не передбачається у плані роботи ДПС.

– Повний перелік підстав наведений в п. 78.1 ст. 78 Податкового Кодексу України:

– документальна виїзна перевірка;

– документальна невиїзна перевірка проводиться в приміщенні ДПС;

– електронна перевірка проводиться на підставі заяви, поданої платником з незначним ступенем ризику, до ДПС [1].

Фактична перевірка з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв здійснюється за місцем фактичного провадження діяльності платником.

Виділяють наступні стадії процесу проведення податкової перевірки: 1) підготовка до проведення податкової перевірки – визначення підстав, видання наказу керівника податкового органу, оформлення посвідчень на право проведення виїзної перевірки, виклик платника та інше; 2) проведення безпосередньо перевірочних дій; 3) оформлення акту – при виявленні фактів порушень вимог податкового та іншого законодавства суб'єктами господарювання чи довідки – при невстановлені таких порушень про проведення податкової перевірки; 4) підписання акту та розгляд заперечень платників податків до прийняття податкових рішень; 5) оформлення результатів податкової перевірки та застосування штрафних (фінансових) санкцій; 6) оскарження результатів податкової перевірки в позасудовому порядку – адміністративне оскарження; 7) перегляд результатів податкової перевірки за обставинами, що знов відкрилися; 8) оскарження результатів податкової перевірки в судовому порядку з дотриманням строків апеляційного узгодження податкових зобов'язань [3].

Закріплення в Конституції України обов'язку органів державної влади, в тому числі контролюючих органів при проведенні перевірок та ревізій, діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законом, означає право об'єкта контролю на законність дій таких органів та право вимагати, в тому числі через суд дотримання державними контролюючими органами законності. Деталізація обов'язку доказування в податкових спорах: Кодекс адміністративного судочинства України передбачає, що суб'єкти владних повноважень не можуть посилатись на докази, які не були покладені в основу оскаржуваного рішення за винятком випадків, коли він доведе, що ним було вжито всіх можливих заходів для їх отримання до прийняття оскаржуваного рішення, але вони не були отримані з незалежних від нього причин [2].

Дане положення вирішує ситуації, коли в акті перевірки контролюючий орган посилається на одні порушення платника податків, а під час судового розгляду – на зовсім інші, про які в акті перевірки немає ні слова. З 3 березня 2022 року в Україні було скасовано всі види податкових перевірок, а розпочаті перевірки зупинити. Встановлено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану та протягом 3-х місяців після припинення/скасування воєнного, надзвичайного стану. Документальні перевірки розпочаті до 24 лютого 2022 року та не завершені, зупиняються по останній календарний день 3-го місяця з дня припинення воєнного, надзвичайного стану в Україні.

У період воєнного стану в Україні діють усі основні види перевірок, за виключенням документальних планових перевірок та деяких документальних позапланових перевірок. Починаючи з 03 березня 2022 року перевірочна діяльність ДПС ведеться у урахуванням особливостей, викладених в ст. 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового Кодексу України. Повне відновлення податкових перевірок в Україні планується з 1 липня 2023 року.

Значним кроком вперед є деталізація обов'язку доказування в податкових спорах в Україні. З однієї сторони, деталізація обов'язку доказування покликана закріпити передбачену Податковим Кодексом України презумпцію правомірності дій та рішень платника податків, а з іншої сторони – спрямована на дисципліну учасників процесу та пришвидшення розгляду справи по суті.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 02.05.2023).
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення: 02.05.2023).
3. Кучерявенко М. П. Податкове право : підручник. Харків : Право, 2013. 536 с.

Ключові слова: податкова перевірка, податок, воєнний стан, оподаткування.
Key words: tax audit, tax, martial law, taxation.

КОРНУТА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У сучасних умовах державотворення, звертаючи увагу на особливість процесів, що відбуваються в період військової агресії в Україні, головний акцент переноситься на створення ефективної системи публічного управління держави, яка б змогла забезпечити стійкість країни та сприяла б становленню України як правової європейської держави з високим рівнем демократії, політичної та соціальної стабільності, розроблення оптимального механізму функціонування органів публічної влади. При цьому варто пам'ятати, що створення ефективного публічного управління в Україні можливе лише за умови поєднання сучасних наукових досліджень у сфері державного будівництва, законотворчої та нормативної діяльності, сучасної організаційно-управлінської практики [1]. Окрім того, важливим є удосконалення державного

апарату та матеріально-технічного забезпечення його функціонування. В даний час ефективність публічного управління в цілому визначається дієвістю прийнятих управлінські рішення на всіх рівнях влади. У той же час, відсутність дієвих механізмів та інструментів взаємодії між якими не дозволяє ефективно розвиватися державі в цілому.

Публічне управління перебуває під впливом низки тенденцій і факторів суспільного розвитку. Провідну роль серед них відіграють як процеси зовнішнього для публічного управління середовища: глобалізація і її виклики, перехід сучасного суспільства на інформаційну стадію розвитку. Відповідні зміни та нові виклики, безумовно вносить війна. Зважаючи на такий стан речей, варто звертати увагу на новітні форми та методи управління, що здатні задовольнити існуючі управлінські потреби. Серед таких новітніх інструментів управління варто виділити такий популярний штучний інтелект. Важливо приділити увагу та проаналізувати роботу штучного інтелекту з акцентом з'ясування можливостей його використання саме у сфері публічного управління. Важливим та актуальним зазначене питання є ще й з урахуванням того, що серед стратегічних цілей удосконалення та активного залучення у сфері публічній Президент України називає формування та розвиток цифровізації в Україні [1]. Оперуючи зазначеними поняттями, і держава, і суспільство дійшли висновку, що настав час розвивати штучний інтелект та ІТ-технології як в приватних питаннях, так і питаннях управлінської діяльності. Створювати «цифрову економіку», що зрештою сприятиме підвищенню ефективності функціонування інших сфер держави та дозволить підвищити якість життя громадян. Враховуючи викладене, варто з'ясувати які ж складові штучного інтелекту зможуть допомогти державі в реалізації даних нової Програми та Стратегії.

Тема штучного інтелекту та роботів активно розвивається у державному контексті у низці країн світу, зокрема у Великій Британії, паралельно за двома напрямками: 1) грантове фінансування розробок та їх впровадження в компаніях комерційного сектора; 2) фінансування досліджень у навчальних та дослідницьких організаціях. Зокрема, вже у 2010 р. в більшості країн світу було запроваджено електронне надання державних і муніципальних послуг громадянам і бізнесу, а в Великобританії був створений єдиний портал державних даних (https://data.gov.uk/). Нові (інноваційні) цифрові технології (штучний інтелект, інтернет речей, електронне врядування, дрони та ін.) буквально замінюють традиційні підходи до автоматизації виробництва і бізнесу [3]. Автори так званої «Цифрової стратегії» вважають, що бути на піку цієї хвилі цифрових інновацій є супер потрібним та має важливе значення для бізнесу. Це і є ключовою ланкою сучасного підходу та конкурентоздатності Великобританії в 2023 р.

В США також є подібний політичний інструмент, зокрема, прийнято «Національний стратегічний план досліджень і розробок в області мистецтва нового інтелекту» [2]. Це не що інше, як стратегія США по розробці та застосуванню штучного інтелекту на рівні публічного управління і економічної складової звісно ж. В якості рекомендацій

для українського уряду варто рекомендувати організувати міжвідомчу комісію з питань можливого застосування штучного інтелекту в публічному управлінському процесі. В такій групі мають працювати пліч-о-пліч вчені, економісти, юристи, програмісти та інші спеціалісти. В такій спільній діяльності є необхідним розробити і запровадити державну програму автоматизованого публічного управління на основі технологій штучного інтелекту з метою поступової часткової заміни частини чиновників, можливо суддів і поліцейських. Результатом реалізації рекомендованих заходів також буде подолання корупції в системі публічного управління, а також підвищення ефективності діяльності самої системи. А країни, котра впровадила штучний інтелект в систему публічного управління, вже зараєє можуть конкурувати на міжнародній арені і будуть здатні протистояти різноманітним внутрішнім та зовнішнім загрозам. У даному випадку важливо пам'ятати, що приведення вітчизняної управлінської практики у відповідність із сучасними тенденціями світових трансформаційних процесів європейських держав дасть змогу одержати позитивний результат для функціонування публічного управління в Україні.

Список використаних джерел:

1. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Офіційний сайт. URL: https://thedigital.gov.ua/ (дата звернення: 03.05.2023).
2. Digital Transformation and Public Services. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/24567/9780367333430_text17oktober.pdf?sequence=1 (дата звернення: 03.05.2023).
3. Avaner Tekin Celik, Merve Türkiye'de Dijital Dönüşüm Ofisi ve Yapay Zekâ Yönetimi: Büyük Veri ve Yapay Zekâ Daire Başkanlığı'nın Geleceği Üzerine. URL: https://dergipark.org.tr/tr/pub/mad/issue/68064/1050640 (дата звернення: 03.05.2023).

Ключові слова: штучний інтелект, публічне управління, електронний уряд, цифровізація, сучасне управління.

Key words: artificial intelligence, public administration, e-government, digitalization, modern administration.

ЛАТКОВСЬКИЙ ПАВЛО ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ЯК ОДИН ІЗ ОРІЄНТИРІВ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Фінансова система розглядається вченими як сукупність фінансово-правових інститутів, кожен із яких сприяє утворенню публічних фондів коштів, розподілу (перерозподілу) та використанню їх ресурсів

або як сукупність відносин, що супроводжують публічну фінансову діяльність [1, с. 29].

Загальновідомо, що ключовим фактором успіху в залученні людей у фінансову систему є співпраця держави з бізнесом. Саме включення населення у фінансову систему з доступом до фінансових продуктів та послуг і є фінансовою інклюзією.

Вчені, відмічаючи важливість фінансової інклюзивності, зазначають, що фінанси є паливом економіки, тому, чим краще буде працювати фінансова система і чим більше громадян будуть в неї залучені, тим краще працюватиме економіка країни [2, с. 11]. Тож, важливими постають питання доступності до фінансових послуг, сприяючи співпраці держави з бізнесом, підвищення фінансової грамотності населення, з метою активної участі у фінансовій системі країни. Зрозуміло, що чим активніше населення країни користується фінансовими послугами, тим вище рівень добробуту її громадян та якість їх життя.

Головну стратегічну ціль при цьому відіграє фінансова інклюзія, яку розглядають як процес просування вчасного та повноцінного доступу до широкого спектру фінансових послуг, поширення їхнього використання серед всіх прошарків суспільства через впровадження існуючих та інноваційних підходів включно з фінансовою обізнаністю та освітою з метою просування як фінансового добробуту, так і економічної та соціальної інклюзії [3, с. 88–90; 4]. Тож це процес створення таких умов, при яких всі верстви населення мають однакову можливість користуватися усіма фінансовими послугами та мати можливість отримати доступ до усіх фінансових продуктів та послуг.

Такі умови повинні бути розроблені на офіційному рівні та законодавчо врегульовані, що і дотягатиметься за допомогою фінансової інклюзії.

Фінансова система не може ефективно функціонувати, якщо населення не користуватиметься фінансовими послугами. Ця теза справедлива і для заощаджень, і для кредитування, і для інвестування. Звісно, що користувачі фінансовими послугами мають бути фінансово грамотними, оскільки лише в цьому разі фінансова система функціонуватиме стабільно.

Постало питання про те, щоб розробити ефективну фінансову стратегію розвитку країни з метою підвищення фінансового добробуту населення та подальшого стимулювання економічного зростання, а також зменшення рівня соціальної нерівності у суспільстві. Для цього була підготовлена Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року, якою було визначено п'ять стратегічних напрямів: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток, кожний з яких має свої стратегічні цілі та індикатори виконання. Цілями реалізації Стратегії 2025 є сприяння сталому економічному зростанню України, забезпечення макрофінансової стабільності, підвищення надійності та технологічності фінансової системи, досягнення європейських стандартів на фінансовому ринку, підвищення довіри до фінансового ринку,

виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та інших міжнародних договорів України.

Розглядаючи стратегічний напрям «Фінансова інклюзія», зазначимо, що стратегічними цілями фінансової державної політики визначені: 1) підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами (для досягнення такої цілі необхідне : стимулювання розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості та у віддалених територіях; створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг, для цього необхідно впровадити нові моделі віддаленої ідентифікації та верифікації клієнта; забезпечити механізм доступу фінансових установ до ідентифікаційних даних клієнтів у державних реєстрах (eKYC); регламентувати використання різних видів електронних підписів клієнтів фінансових установ); 2) посилення захисту прав споживачів фінансових послуг (для досягнення такої цілі необхідне: розроблення та впровадження регулювання ринкової поведінки учасників фінансового сектору; забезпечення прозорості інформації щодо фінансових послуг та продуктів; захист вкладників та інвесторів); 3) підвищення рівня фінансової грамотності населення (для досягнення такої цілі необхідне : проведення інформаційно-освітніх заходів для різних цільових аудиторій, запровадження цільових програм для формування знань та вмінь з питань користування фінансовими послугами).

У 2019 році в Києві проходив «Форум з фінансової інклюзії. Нікого за бортом», організований Національним банком України, учасниками ринку, міжнародними партнерами, який об'єднував посадовців, бізнесменів, експертів, освітян, громадських діячів з різних країн (Австралії, Великої Британії, Індії, Кенії, Норвегії, Польщі, США, Туреччини тощо). На форумі було відмічено, що швидкому прогресу сприяє використання можливостей цифрових технологій і пошук спільних рішень [5]. Тож, закликом була співпраця задля пошуку шляхів посилення економічного зростання в Україні і за кордоном та покращення фінансового життя кожного.

Враховуючи те, що фінансова інклюзія примножує можливості будь-якої людини, сприяючи підприємництву доступ до кредитів, відкривається спроможність країни протидіяти кризовим явищам. А для кожного українця – можливість бути готовим до швидких змін та непередбачуваних обставин, якими так сильно наповнене життя нашої країни в останні десятиліття. В умовах повномасштабної війни в Україні особливо гостро постають питання формування фінансової політики, коли послаблена стійкість державних фінансів та існують загрози валютній стабільності.

Таким чином, інклюзія фінансової системи – це процес забезпечення доступу всіх верств населення до фінансових послуг та інструментів, які допоможуть їм в економічному зростанні і підвищенні життєвого рівня. Інклюзія фінансової системи передбачає створення фінансових послуг та інструментів, які будуть доступні та прийнятні у використанні для всіх категорій населення, включаючи тих, хто

раніше не мав доступу до фінансових послуг; вона є важливим елементом економічного розвитку, оскільки забезпечує більш широкий доступ до фінансових ресурсів та збільшує можливості для такого розвитку.

З метою підвищення рівня фінансової безпеки в Україні, необхідно продовжувати реформи у сфері фінансової діяльності та забезпечувати ефективне функціонування фінансових установ та ринків. Важливо розвивати культуру фінансової грамотності серед населення та залучати до цього питання усіх зацікавлених сторін, зокрема, державні органи, бізнес та громадськість.

Нарешті, потрібно пам'ятати, що фінансова безпека є невід'ємною частиною загальної національної безпеки країни. Тому важливо забезпечити взаємодію між відповідними державними органами та координацію заходів з метою забезпечення стійкості та безпеки фінансової системи країни в цілому. Тільки таким чином Україна зможе забезпечити стабільний розвиток своєї економіки та підвищити довіру інвесторів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Міжнародний досвід свідчить, що фінансова грамотність та фінансова інклюзія, разом із вибудованим захистом прав споживачів фінансових послуг, є принципово важливими для зростання фінансових можливостей громадян і можуть сприяти загальній стабільності фінансової системи.

Список використаних джерел:

1. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
2. Латковська Т. А. Фінансова інклюзія як ключовий фактор підвищення добробуту населення. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-ти річчя проголошення незалежності України та 25-ти річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. 704 с.
3. Марущак А., Латковський П. Фінансова інклюзія як напрям розвитку фінансового сектору України. Die wichtigsten vektoren für die entwicklung der wissenschaft im jahr 2020. Band 2. P. 88–90. https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/681/699
4. Atkinson Adele, Messy Flore-Anne. Promoting Financial Inclusion through Financial Education: OECD/INFE Evidence, Policies and Practice. 2013. https://ideas.repec.org/p/oec/dafaad/34-en.html
5. Фінансова інклюзія як драйвер економічного зростання: що потрібно робити державі, бізнесу та громаді. https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-inklyuziya

Ключові слова: фінансова інклюзія, фінансова система, фінансова грамотність, фінансові послуги, фінансова стратегія.

Key words: financial inclusion, financial system, financial literacy, financial services, financial strategy.

ЗАКАЛЕНКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

ЩОДО СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Адміністративна процедура як визначений правом порядок реалізації правових форм публічного адміністрування втілюється в реальне життя тільки в діях певних учасників процедури – її суб'єктів. В адміністративних процедурах бере участь широке коло різноманітних суб'єктів. Так, І. О. Картузова та А. Ю. Осадчий надають досить вдале визначення суб'єкта адміністративних процедур як особи, яку діючим законодавством наділено правами та обов'язками з підготовки та видання адміністративних актів, а також у сфері розгляду адміністративних справ органами публічного адміністрування [1, с. 23]. Тобто це особа, яка може вчиняти процедурні дії, спрямовані на досягнення мети процедури, хоча б в однієї зі стадій адміністративних процедур. Суб'єкти адміністративних процедур визначаються в нормах права загальним образом, як взагалі громадяни, об'єднання громадян, органи публічного адміністрування, підприємства, що потенційно мають право брати участь в адміністративному провадженні.

В контексті визначення правового статусу суб'єктів адміністративної процедури слід звернутися до положень Закону України «Про адміністративну процедуру». При цьому доцільно звернути увагу на співвідношення наступних правових категорій «суб'єкти адміністративної процедури», «учасники адміністративного провадження» та «особи». Визначення «учасники адміністративного провадження» та «суб'єкти адміністративної процедури» на законодавчому рівні не визначені, при цьому законодавець оперує поняттям «учасники адміністративного провадження», але містить лише перелік цих учасників та регламентує їх правовий статус. Тому «учасники адміністративного провадження» безпосередньо реалізують свої права, обов'язки чи законні інтереси в адміністративно-процедурних правовідносинах, що складаються під час розгляду та вирішення адміністративної справи. Суб'єкт адміністративної процедури хоча і на законодавчому рівні не визначений, але можемо прийняти, що цим поняття охоплюється всі суб'єкти, які наділяються правами та обов'язками, ініціюють або реалізують свої повноваження в адміністративній процедурі. Отже, правова категорія «суб'єкт адміністративної процедури» є ширшою за поняття «учасників адміністративного провадження».

Закон України «Про адміністративну процедуру» використовує також узагальнене поняття «особа» і тлумачить це визначення наступним чином, особа – це фізична особа (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), у тому числі фізична особа-підприємець, громадське

об'єднання, що не має статусу юридичної особи, юридична особа, створена згідно із законом, законодавством іноземної держави або на підставі міжнародних договорів України. Під учасниками провадження слід розуміти фізичну чи юридичну особу, яка створена відповідно до законодавства іноземної держави або на підставі міжнародних договорів України, а також фізичну особу-підприємця, громадське об'єднання, що не має статусу юридичної особи, які реалізують свої права, обов'язки чи законні інтереси в межах у адміністративно-процедурних правовідносинах, що складаються під час розгляду та вирішення адміністративної справи. Тому визначення «учасник адміністративного провадження» та «особа» можна ототожнювати.

Так, учасники адміністративної процедури – це особи, яких законодавець наділив адміністративно-процедурними правами, обов'язками та законними інтересами, для реалізації або виконання яких вони й вступають чи залучаються до адміністративної процедури. Особливості окремих адміністративних процедур, безумовно відбиваються на правовому статусі їх учасників. Зокрема, право ініціювання адміністративної процедури, сфера її реалізації, спірний характер та інші важливі риси відіграють вагому роль в правовому статусі учасників адміністративної процедури.

Передумовою участі суб'єкта адміністративних процедур в адміністративно-процедурних правовідносинах є наявність адміністративно-процедурної правосуб'єктності, яка є похідною від адміністративно-правової правосуб'єктності і складається з адміністративно-процедурної правоздатності та адміністративно-процедурної дієздатності.

Вченими-адміністративістами запропоновані різноманітні підходи до класифікації суб'єктів адміністративно-процедурних правовідносин залежно від того, що вкладається кожним із них у його зміст. Наприклад, С. В. Ківалов та Л. Р. Біла, визначають, що характерною для адміністративного права взагалі, та такою, що може бути застосована до суб'єктів адміністративних процедур є класифікація останніх на дві групи суб'єктів: індивідуальних та колективних, які розрізняються в правосуб'єктності, обсязі прав і обов'язків та ін. До індивідуальних суб'єктів відносять громадян, іноземців, осіб без громадянства і біженців. До колективних суб'єктів відносять: державні органи, об'єднання громадян; релігійні організації; підприємства, установи й організації різних форм власності [2, с. 18]. І. О. Картузова, А. Ю. Осадчий пропонують такий спосіб класифікації суб'єктів адміністративних процедур, який надає можливість з'ясувати положення цих осіб саме в адміністративній процедурі. Тому, відносно правозастосовчих адміністративних процедур, вчені поділяють суб'єктів адміністративних процедур в залежності від ролі, яку відіграють у процедурі на лідируючих суб'єктів, заінтересованих осіб та осіб і органів, що сприяють здійсненню процедури [1, с. 24]. Так, Тимощук В. П. пропонує проводити розподіл суб'єктів адміністративних процедур на три великі групи: адміністративні органи, приватні особи та особи, які сприяють розгляду справи. До адміністративних органів у даному випадку автор відносять усі органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також тих суб'єктів, які за своєю

природою не є владними органами, проте їм делеговане виконання окремих владних повноважень. Приватними особами називають інших обов'язкових учасників адміністративної процедури, тобто фізичну або юридичну особу. Остання група цієї класифікації – це особи, які сприяють розгляду справи [3, с. 38].

Правове положення суб'єктів адміністративної процедури регламентоване Розділом 2 Закону України «Про адміністративну процедуру». Норми цього розділу встановлюють склад суб'єктів адміністративної процедури та їхні процедурні права та обов'язки. Так, відповідно до положень глави 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» можна дійти висновку, що законодавець провів поділ учасників адміністративної процедури використовуючи критерій юридичної заінтересованості у результатах розв'язання адміністративної справи. Виходячи з цього, суб'єктів адміністративних процедур можна поділити на такі групи: адміністративні органи, особи, які заінтересовані в результаті справи та особи, які не мають юридичної заінтересованості. Відповідно перша група визначена законодавцем, як «адміністративний орган», друга – «учасники адміністративного провадження», а третя – як «особи, які сприяють розгляду справи».

Список використаних джерел:

1. Картузова І. О., Осадчий А. Ю. Адміністративно-процедурне право : навч.-метод. посіб. Одеса : Юридична література, 2008. 288 с.
2. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України : навчально-методичний посібник. Вид. друге, перероб. і доп. Одеса : Юридична література, 2002. 312 с.
3. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. Київ : Факт, 2003. 496 с.

Ключові слова: адміністративна процедура, суб'єкт адміністративної процедури, адміністративний орган, учасники адміністративного провадження, особи, які сприяють розгляду справи.

Key words: administrative procedure, subject of administrative procedure, administrative department, participants in administrative proceedings, persons who contribute to the consideration of the case.

СІДОР МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

В Україні, як суверенній державі, вже сформована система органів, що здійснюють контроль у сфері публічної фінансової діяльності. При цьому, фінансовий моніторинг є досить молодим напрямом реалізації

контрольної функції держави в фінансовій сфері, що потребує подальшого удосконалення цієї діяльності. Раціональним шляхом у цьому питанні є залучення та врахування досвіду розвинених країн щодо формування системи фінансового моніторингу, організації її функціонування та застосування різноманітних інструментів у протидії легалізації тіньових доходів.

Загальноприйнятою тенденцією здійснення фінансового моніторингу є застосування дворівневої система протидії незаконному виведенню коштів, яка складається з національного та наднаціонального рівня [1, с. 292]. Національний рівень представлений системою суб'єктів фінансового моніторингу, що діють в межах відповідної країни. Наднаціональний рівень формується за рахунок створення міжнародних організацій в сфері фінансового моніторингу, основним завданням яких є створення механізму взаємодії між відповідними установами різних держав та розробкою уніфікованих методик здійснення фінансового моніторингу.

Структура та особливості функціонування національної складової визначаються особливостями розвитку конкретної країни та повноваженнями органів та установ, що залучені до здійснення фінансового моніторингу.

Сьогодні розроблена та застосовується значна кількість інструментів протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом, тобто AML/CFT, їх можна поділити на дві великі групи – обмежуючі та контролюючі.

До країн з обмежуючими заходами можна віднести Польщу, Італію, Францію. В Польщі діє заборона на здійснення господарської діяльності фізичними особами, які раніше чинили дії спрямовані на приховування податкових зобов'язань або інші заходи щодо тінізації доходів в значних розмірах. Для юридичних осіб передбачена майнова відповідальність за протиправні дії фінансового характеру. З метою мінімізації незаконних фінансових потоків урядом Італії введено обмеження на розрахунки готівкою при здійсненні операцій фізичними та юридичними особами в великих розмірах [2, с. 27].

Окрім наведених заходів, також застосовуються інші інструменти протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, адже у більшості країн світу діє обов'язкове інформування відповідних державних органів про значні за розміром фінансові операції. В Німеччині всі фінансові та не фінансові організації зобов'язані повідомляти органи фінансового моніторингу про всі підозрілі операції фінансового характеру та декларувати розрахунки з нерезидентами. Для Японії також є характерним обов'язкове повідомлення відповідних органів фінансового моніторингу та контролю про крупні фінансові операції. Для Нідерландів є характерним посилення контролю за всіма потенційними джерелами виникнення корупції та особами раніше задіяними в тіньових операціях. Заборона обіймати державні посади порушникам законодавства [3, с. 177].

Інтеграційні процеси в світі та врахування масштабів негативного впливу тіньових доходів на економічний розвиток країн світу

в цілому призвів до усвідомлення необхідності створення поряд із національними організаціями моніторингу та контролю за тіньовими фінансовими потоками наднаціональних інституції, діяльність яких спрямована на моніторинг та посилений контроль за фінансовими операціями країн-членів даних організації.

Функціонування зазначених організацій сприяє поглибленню міжнародної співпраці між країнами-учасниками та полегшує процедури нагляду та контролю за рівнем фінансових потоків, шляхом формування більших можливостей доступу до інформації, сприятиме формуванню уніфікованих правил та рекомендації для національних суб'єктів, які є обов'язковими для виконання всіма зацікавленими особами.

Зарубіжний досвід правового регулювання організації здійснення фінансового моніторингу свідчить про те, що найбільш високий рівень організації фінансового моніторингу та найжорсткіші умови покарання щодо порушення закону у сфері легалізації доходів притаманні США. До державних органів виконавчої влади, які контролюють діяльність фінансової сфери, в США відносяться Організація з боротьби з фінансовими злочинами, Податкове управління, Федеральна митна служба, Секретна служба Міністерства фінансів, Управління контролера грошового обігу адміністраційних банків Міністерства фінансів, Міністерство фінансів, Міністерство юстиції, Федеральне бюро розслідування [4, с. 70].

Одним з основних суб'єктів здійснення фінансового моніторингу Німеччини є підрозділ фінансової розвідки Німеччини. Він належить до складу поліції. Органом, який здійснює нагляд за діяльністю фінансових установ у Німеччині є Федеральне відомство нагляду за діяльністю фінансових установ. Центральний банк Німеччини не здійснює функцій фінансового моніторингу, а лише проводить фінансові операції [3, с. 178].

У Франції центральним органом системи фінансового моніторингу є TRACFIN – підрозділ фінансової розвідки у складі Міністерства економіки, фінансів та індустрії Франції [2, с. 28]. Підрозділом фінансової розвідки у Канаді є Канадський центр з аналізу фінансових операцій та звітів, що підпорядковується Міністерству фінансів Канади. Уповноваженим органом Іспанії в системі державного фінансового моніторингу є Комісія з протидії відмиванню грошових коштів. В Італії фінансові організації повинні повідомляти про всі підозрілі операції в Ufficio Italiano dei Cambi (UIC) – спеціальний орган Банку Італії, який виконує функції фінансової розвідки [1, с. 294]. Уповноваженим органом Польщі в системі державного фінансового моніторингу є Генеральний інспектор фінансової інформації (GIIF), що підпорядкований Міністерству фінансів [5, с. 10].

Враховуючи досвід та особливості здійснення фінансового моніторингу в різних країнах, можливо виокремити спільні та відмінні риси щодо організації системи фінансового моніторингу. Спільним є те, що функції фінансового моніторингу покладені не тільки на уповноважений орган, але й на інші спеціалізовані контролюючі органи у певній сфері діяльності, це можуть бути центральні банки країн та регулятори фінансових ринків. Відмінні риси полягають у специфіці національних

особливостей протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Найбільші відмінності полягають у визначенні мір відповідальності та порядку їх застосування щодо порушників діючого законодавства.

У світовій практиці застосовуються три моделі здійснення фінансового моніторингу операцій на відповідність їх діючому законодавству. Перша модель передбачає інформування уповноваженого органу про здійснення всіх операції, сума яких перевищує нормативно встановлений розмір. Друга модель передбачає інформування про операції, що викликають підозру, тобто застосування ризик-орієнтованого підходу. Третя модель передбачає заборону діючим законодавством на здійснення операцій з великою сумою готівкових коштів без участі фінансового посередника, тобто застосування обмежень щодо готівкового грошового обігу. Слід зазначити, що ці моделі можуть застосовуватись як окремо, так і доповнювати одна одну.

Системи фінансового моніторингу розвинених країн функціонують ефективно і в певній мірі можуть бути запровадженні в Україні. Із метою підвищення ефективності національної системи фінансового моніторингу доцільно враховувати досвід розвинених країн, що досягли успіху у протидії легалізації та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, при внесенні відповідних змін до українського законодавства. Все це вимагає більш конкретного визначення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, визначення особливостей порядку розкриття інформації, що містить таємницю, висвітлення даних та звітування про джерела формування відповідних фінансових ресурсів тощо.

Список використаних джерел:

1. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 292–295.
2. Колдовський М. В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків. *Європейський вектор економічного розвитку* : зб. наук. праць. 2008. № 1(4). С. 26–32.
3. Тютюник І. В., Скороходова Л. І. Міжнародний досвід побудови національної системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Випуск 32. С. 176–180.
4. Буткевич С. А. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского*. Т. 21 (60). № 1. 2008. С. 68–74.
5. Куришко О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 2(10). С. 8–15.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, система фінансового моніторингу, протидія легалізації, світовий досвід фінансового моніторингу, інструменти фінансового моніторингу.

Key words: financial monitoring, financial monitoring system, countering legalization, global experience of financial monitoring, financial monitoring tools.

БІЛОУС-ОСІНЬ ТЕТЯНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУБ'ЄКТНОГО ВИМІРУ СЕКТОРУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток сучасної моделі адміністративно-правового регулювання в Українській державі характеризується тенденцією до впровадження міжнародних стандартів та оновлених підходів до впорядкування суспільних відносин. Безперечно, вказані зміни дозволили переосмислити визначення місця й ролі окремих публічних інституцій в сфері наукової діяльності та правові технології, що ними можуть застосовуватися. Актуалізація об'єктної сфери та вибір адаптаційних механізмів характеризується рядом специфічних ознак, яких пов'язано із включенням наукового середовища України до єдиного європейського простору та процесами цифрової трансформації.

Так, Кабінет Міністрів України як суб'єкт загальної компетенції, що забезпечує проведення державної політики у сфері наукової діяльності впроваджує новітні технологій у межах наявних повноважень. Переважно йдеться про прийняття нормативно-правових актів, які стосуються: а) використання цифрових технологій загального характеру; б) використання цифрових технологій безпосередньо у сфері наукової діяльності. У першому випадку, до прикладу, йдеться про: затвердження Концепції розвитку електронного урядування в Україні, інтенсифікацію діяльності підрозділів з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації, що діють при центральних та місцевих органах виконавчої влади, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, застосування принципів державної політики цифрового розвитку органами виконавчої влади в процесі підготовки проектів нових нормативно-правових актів і реалізації владних повноважень шляхом застосування цифрових технологій, виокремлення цифрових компетентностей та їх впровадження в освітній процес з метою підвищення якості та розвитку усіх сфер суспільного життя і т.д.

Щодо впровадження цифрових технологій безпосередньо до сфери наукової діяльності, Кабінетом Міністрів України затверджено ряд прогресивних змін. До прикладу, при проведенні конкурсу на заміщення вакантних наукових посад державної наукової установи передбачено застосування інформаційно-телекомунікаційних засобів [1]; аналогічний висновок можна зробити в аспекті врегулювання механізму формування та використання коштів, передбачених Національному фонду досліджень у державному бюджеті за програмою «Забезпечення діяльності Національного фонду досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» [2].

Наступним суб'єктом, що сприяє впровадженню новітніх технологій у наукову діяльність, є Національна рада України з питань розвитку науки і технологій як постійно діючий консультативно-дорадчий орган, якого утворено при Кабінетові Міністрів України для цілей забезпечення ефективної взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності [3]. На перший погляд, факультативний характер діяльності цього органу не має яскраво вираженого практичного значення, проте залучення фахівців наукової сфери та практиків до вирішення проблем сектора науки створює гнучкий механізм впровадження нагальних змін. Аналітична звітність діяльності Національної ради України з питань розвитку науки і технологій свідчить про звернення уваги цього органу на важливість використання цифрових технологій у сфері наукової діяльності. Зокрема, це стосується рекомендацій щодо приєднання України до Європейського Дослідницького простору, а саме Європейської хмари відкритої науки, участі у програмі досліджень та інновацій ЄС "Horizon Europe", створення нормативної бази для участі України у Європейських консорціумах дослідницької інфраструктури (ERIC), визнання пріоритетних для України напрямів та приєднання до програми ЄС "COST" [4].

Правовий статус Міністерства освіти та науки України є багатовимірною характеристикою становища, яке займає цей центральний орган державної виконавчої влади в організації впорядкування наукової діяльності та в системі органів державної влади у цілому. Вагоме значення в діяльності МОН України має інституалізація як пріоритетної мети – використання цифрових технологій у сфері науки. Станом на теперішній час указана мета досягається через визнання основних цілей у сфері регулювання наукової діяльності – формування науки, що стимулює соціально-економічний розвиток держави. За таких умов, Директорату цифрової трансформації, що є самостійним структурним підрозділом апарату МОН України, необхідно буде переформувати ряд усталених принципів роботи, що є практичною основою для подальших досліджень обраної проблематики [5].

З моменту впровадження в Україні правового режиму воєнного стану у практичну площину втілено спеціальні правові норми, які регулюють суспільні відносини в особливий період. Позитивними є проекти та ініціативи МОН України, яких спрямовано на підтримку науки за вказаних умов. При цьому, більшість із таких новацій засновано на використанні цифрових технологій, наприклад: запущено в роботу Телеграм-бот "Info Science Bot", проведено безплатні вебінари українською мовою компанією Clarivate, що присвячені питанням наукометрії та бібліометрії, відкрито портал ERA4Ukraine для надання інформаційних і допоміжних послуг українським вченим, які вимушені виїхати за кордон через війну, введено в дію проєкт «Консультаційний фонд підтримки асоціації Україна-ЄС», що реалізується в Україні федеральною компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за дорученням Федерального міністерства економічної співпраці

та розвитку (BMZ). Загалом, це онлайн майданчик для комунікації та ефективної взаємодії представників бізнесу та наукової спільноти, якої спрямовано на досягнення наукового результату бізнесом та реалізацію потенціалу науковцями [6].

Окремо зупинимось на Міністерстві цифрової трансформації України, компетенцію якого первинно спрямовано на цифровий розвиток впорядкування суспільних відносин, поширення нових технологій у різних сферах суспільних відносин, вироблення державної політики цифровізації в цілому та цифрового розвитку (з акцентами на формування цифрових навичок та цифрових прав громадян). Серед пріоритетних завдань Міністерства цифрової трансформації, чільне місце відведено: здійсненню заходів, спрямованих на формування якісних способів електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів та інтегрованого підходу до електронної ідентифікації; підготовці нормативно-правової основи цифрових трансформацій; формуванню державної політики криптографічного та технічного захисту інформації, кіберзахисту; забезпеченні впровадження віртуальних активів, блокчейну та токенізації, штучного інтелекту тощо [7].

Підсумовуючи приходимо до висновку, що суб'єкти владних повноважень застосовують якісно відмінні способи впливу на сферу наукової діяльності. В цілому, це пов'язується з процесами євроінтеграції, глобалізації, цифровізаціїї та пошуку національно ідентифікованих способів впливу на суспільні відносини. Доцільним вбачається запровадження посади Наукового омбудсмена, функціональне спрямування якого спрямовуватиметься на виявлення порушень та забезпечення прав учасників наукової діяльності, включаючи ті, що пов'язуються з використанням новітніх технологій у праві.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Примірного положення про порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних наукових посад державної наукової установи : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 р. № 404. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2018-%D0%BF#n10 (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про затвердження Порядку формування та використання коштів Національного фонду досліджень України : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2019-%D0%BF#n8 (дата звернення: 10.04.2023).
3. Положення про Національну раду України з питань розвитку науки і технологій : постанова Кабінету Міністрів України від 5.04.2017 р. № 226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2017-%D0%BF (дата звернення: 10.04.2023).
4. Протокол № 3 засідання Національної ради України з питань розвитку науки і технологій від 05.11.2019 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/73-DGSP/protokolnogo-rishennya.pdf (дата звернення: 10.04.2023).
5. Білоус-Осінь Т. І. Міністерство освіти та науки України як уповноважений суб'єкт у сфері наукової діяльності. Наукові праці НУ «ОЮА». 2021. С. 20–27.

6. Проєкт «Консультаційний фонд підтримки асоціації Україна-ЄС». URL: https://s2b.nauka.gov.ua/about (дата звернення: 10.04.2023).
7. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF (дата звернення: 10.04.2023).

Ключові слова: наукова діяльність, трансформація, цифровізація, європейський дослідницький простір, суб'єктний владних повноважень.
Key words: scientific activity, transformation, digitalization, European research space, subject of power.

ФРОЛОВА ЄВГЕНІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОНОВЛЕННЯ МЕТОДІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Питання оптимізації та оновлення методів публічного адміністрування, насправді, є однією з ключових тенденцій розвитку держави і суспільства на сучасному етапові. При цьому паралельно такі зміни все активніше, з одного боку, ґрунтуються на застосуванні цифрових технологій, з іншого – безпосередньо зумовлені активними та невпинними цифровими трансформаціями усіх сфер суспільного життя. Так, методи життєдіяльності за останні роки зазнали докорінних змін через прогресивний розвиток інформаційних технологій, а також не можна не зазначити, що пандемія COVID-19 та воєнний стан значною мірою прискорили ці процеси. Такими змінами та вже невід'ємними атрибутами сьогодення стали: дистанційне навчання та робота, електронні послуги, id-картки, електронні петиції, електронний суд, електронний кабінет платника податків, Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал «ДІЯ»), мобільний застосунок «ДІЯ» та багато іншого. У свою чергу трансформації, пов'язані із впровадженням цифрових технологій, обумовлюють застосування нових підходів та стилів діяльності як у публічному, так і приватному секторі. Відповідно цифрові технології стали каталізатором модернізації методів публічного адміністрування.

Цифровізація публічного адміністрування є нагальною потребою часу та майже безальтернативним кроком. При цьому слід констатувати, що процес цифровізації публічного адміністрування – це не просто застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у публічно-владній діяльності. Це комплексне та якісне перетворення владно-управлінського впливу. Якісні зміни публічного адміністрування через цифрові трансформації якнайкраще прослідковуються в аспекті дослідження модернізації та оптимізації механізмів та технології здійснення публічно-владної діяльності.

Однак саме по собі впровадження нових технологічних інструментів не обов'язково вимагає зміни методології адміністрування та навпаки. Під час цифрової трансформації публічного адміністрування відбувається двосторонній вплив. З одного боку, на зміни в діяльності з публічного адміністрування впливають цифрові технології, які характеризуються специфічними особливостями порівняно із попередниками. Проте дослідження методів публічного адміністрування має предметом не нові продуктивні сили цифровізації, а його управлінську складову. Отже, йдеться не про зміну назв цих методів, а про зміну їх характеру, сутності, комбінаторності, та загалом тенденції до лібералізації та гнучкості методів публічного адміністрування.

Методи публічного адміністрування являють собою способи та засоби упорядковуючого впливу суб'єктів публічного адміністрування на поведінку інших (переважно нижчестоящих) уповноважених суб'єктів і приватних осіб, що покликані забезпечити відповідність їх діяльності правовим вимогам, стабільний розвиток усієї сфери суспільних відносин, захищеність та реалізацію публічних інтересів.

Серед нових цифрових методів та технологій публічного адміністрування слід виокремити: метод аналізу великих даних (метод "big data analytics"), що передбачає опрацювання значного масиву даних великого обсягу та різноманіття, які аналізуються за допомогою спеціальних комп'ютерних технологій та значною мірою підвищують ефективність планування та прогнозування у публічному адмініструванні; застосування штучного інтелекту, чат-ботів у процесі владної взаємодії із приватними суб'єктами для провадження найважливіших публічних функцій та послуг; використання комплексних цифрових рішень.

Цифровізація методів публічного адміністрування відбувається не тільки щодо зовнішнього впливу публічної адміністрації (на приватних, організаційно відокремлених суб'єктів), але й передбачає оновлення методів внутрішньо-організаційної діяльності суб'єктів публічного адміністрування. Останнє потребує оновленої кадрової стратегії та формування цифрових компетентностей у публічних службовців. Відповідно є можливість екстраполяції моделі "smart working" (розумної праці) [1, с. 58], на публічну службу у тих сферах, де це є можливим, яка використовує нові технології для підвищення продуктивності та задоволеності працівників від роботи, у тому числі віддаленої, та цифрових робочих місць.

Виклики сучасності та технологічні зрушення змінюють також і характер усталених застосовуваних методів публічного адміністрування. Як наслідок цифровізація сприяє лібералізації та гнучкості застосування методів публічного адміністрування.

Лібералізація методів публічного адміністрування полягає у спрощенні ряду адміністративних процедур, у тому числі процедури отримання адміністративної послуги, за рахунок запровадження та використання цифрових технологій та ряду цифрових рішень. Зазначений процес також має прояв у розширенні застосування методу заохочення на рівні з переконанням та класичним для владних відносин методом

примусу. Цифровізація методів публічного адміністрування має позитивні наслідки не тільки для приватних суб'єктів владної взаємодії, суб'єкти публічного адміністрування також отримують можливість більш ефективно, оперативно та якісно виконувати свої функції.

Також цифровізація надає можливість зробити взаємодію публічної адміністрації досить гнучкою, за рахунок можливості оперативного вирішення великого спектру проблемних ситуацій та альтернативних варіантів поведінки учасників правовідносин. В умовах необхідності забезпечення принципу юридичної визначеності, гнучкість та варіативність застосування методології адміністрування є можливою лише за наявності якісної нормативної бази, яка має постійно удосконалюватися та адаптуватися до сучасних умов життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел:

1. Правове забезпечення віртуалізації інфраструктури національної економіки України : монографія / за ред. С. В. Глібка, А. В. Стріжкової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2019. 184 с.

Ключові слова: публічне адміністрування, цифровізація, метод, методи публічного адміністрування, адміністративні методи, примус.

Key words: public administration, digitalization, method, methods of public administration, administrative methods, coercion.

НЕГАРА РОДІОН ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії в галузі права

ДАНИЛЕНКО-НЕГАРА ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ

Адміністративне оскарження є основним позасудовим способом захисту публічних прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, значущість та ефективність якого невиправдано недооцінюється у вітчизняній правозастосовній практиці. До основних переваг адміністративного оскарження прийнято зараховувати оперативність, мінімальна формалізованість, безоплатність, економічність та результативність. Водночас, практична реалізація наведених переваг та загальна ефективність адміністративного оскарження вимагає належної нормативної регламентації.

Правове регулювання адміністративного оскарження здійснюється великою кількістю нормативних актів, до яких належать закони України та підзаконні акти, що визначають особливості адміністративного оскарження рішень, дій та бездіяльності в окремих сферах публічного адміністрування або окремих суб'єктів публічної адміністрації. Тривалий час загальним нормативним актом, положеннями якого визначались основні засади адміністративного оскарження, порядок та строки подання скарг, процедури їх розгляду, вважався Закон України «Про звернення громадян» [1]. Разом з цим, його положення навряд чи можна вважати загальними взагалі стосовно адміністративного оскарження, зокрема через відсутність у ньому «загальних» положень для адміністративного оскарження, що визначається спеціальними законами, та поширення його дії лише на фізичних осіб (громадян України, іноземців та осіб без громадянства).

Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. [2], положення якого спрямовано на врегулювання відносин, що виникають суб'єктів, уповноважених здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами, зумовлено серед іншого необхідністю упорядкування відносин адміністративного оскарження, встановленні загальних норм щодо права на адміністративне оскарження, порядку та строків подання скарги, суб'єктів розгляду скарг та їх повноважень, а також процедури адміністративного оскарження як взагалі, так і у випадках врегулювання спеціальними нормативними актами. У зв'язку з цим, саме Закон України «Про адміністративну процедуру» на теперішній час має розглядати загальним нормативним актом стосовно адміністративного оскарження. При цьому, на теперішній час сфери дії законів України «Про адміністративну процедуру» та «Про звернення громадян» в частині розгляду скарг не розмежовано. Так, в п. 1 ч. 2 ст. 1 Закону України «Про адміністративну процедуру» встановлено, що дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час розгляду звернень осіб, що містять пропозиції, рекомендації щодо формування державної політики, вирішення питань місцевого значення, а також щодо врегулювання суспільних відносин [2]. З цього вбачається, що на відносини, які виникають під час розгляду інших видів звернень, зокрема заяв, клопотань, скарг, дія Закону України «Про адміністративну процедуру» поширюється.

Враховуючи відмінність предметів правового регулювання зазначених нормативних актів, різні часи їх прийняття, видається доцільним зіставити їх положення, що стосуються права на адміністративне оскарження, предмет оскарження, строк подання скарги, суб'єктів та процедуру розгляду скарг, оскільки ймовірна колізійність їх норм може призвести до зловживань з боку суб'єктів публічної адміністрації та зрештою до неефективності адміністративного оскарження. Окрім того, дослідження спрямовані на виявлення та наукове обґрунтування колізій адміністративно-процедурного законодавства сприятимуть удосконаленню Закону України «Про адміністративну процедуру» ще до набранням ним чинності.

Право на адміністративне оскарження. В положеннях Закону України «Про звернення громадян» право на адміністративне оскарження не визначається, проте встановлено, що скарга подається з вимогою поновлення прав і захисту законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями.

У відповідності до положень ч. 1 ст. 78 Закону України «Про адміністративну процедуру» право на адміністративне оскарження має особа, яка вважає, що: 1)прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свобода чи законний інтерес; 2) процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси. При цьому, скаржник має обґрунтувати порушення або можливість порушення його прав, свобод чи законних інтересів.

Предмет оскарження. Під предметом адміністративного оскарження розуміється визначне законодавством коло питань, передусім форм (інструментів) діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які можуть переглядатись у порядку адміністративного оскарження. Предметом скарги, у відповідно до положень ч. 4 ст. 3, ч. 1 ст. 16 Закону України «Про звернення громадян», є рішення, дії (бездіяльність) державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Аналіз положень Закону України «Про адміністративну процедуру» свідчить, що предметом адміністративного оскарження можуть бути: адміністративні акти; процедурні рішення; процедурні дії; бездіяльність адміністративних органів, прийняття чи виконання яких порушує або може порушити права, свободи чи законні інтереси осіб. При цьому, до моменту прийняття адміністративного акта можна оскаржити лише визначений перелік процедурних рішень та дій, які унеможливлюють початок або здійснення адміністративного провадження, а також реалізацію окремих прав їх учасників. В положеннях Закону України «Про звернення громадян» не визначалась можливість оскарження процедурних рішень та дій, але так саме і не обмежувалась можливість подання скарг й на них.

Строк подання скарги. У відповідності до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про звернення громадян» скарга на рішення, що оскаржувалось, може бути подана до органу або посадовій особі вищого рівня протягом одного року з моменту його прийняття, але не пізніше одного місяця з часу ознайомлення громадянина з прийнятим рішенням.

У положеннях Закону України «Про адміністративну процедуру» загальний строк подання скарги визначається в залежності від того, ким подається скарги (особою, яка була або не була учасником адміністративного провадження) та від предмета адміністративного оскарження. Особа, яка була учасником адміністративного провадження може подати скаргу на адміністративний акт протягом тридцяти календарних днів з дня доведення його до її відома (абз. 1 ч. 1 ст. 80), а особа, яка не була учасником адміністративного провадження – протягом тридцяти календарних днів з дня, коли вона дізналася або мала дізнатися про негативний вплив адміністративного акта

на її право, свободу чи законний інтерес (абз. 2 ч. 1 ст. 80). Скаргу на бездіяльність адміністративного органу може бути подано у будь-який час після спливу строку прийняття адміністративного акта (абз. 3 ч. 1 ст. 80). Загальний подання строк співпадає, про принципово відрізняється підхід до визначення моменту, з якого він обчислюватиметься. Відмінність передбачена положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» обумовлена передусім встановленням іншого підходу до набрання чинності адміністративними актами [3, с. 377].

Суб'єкт розгляду скарг. У ч. 1 ст. 16 Закону України «Про звернення громадян» передбачено, що скарга подається у порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі. Зазначені суб'єкти зобов'язуються розглянути скаргу. При цьому, встановлено заборону направляти скарги громадян для розгляду тим органам або посадовим особам, дії чи рішення яких оскаржуються (ч. 4 ст. 7).

Суб'єктом розгляду скарги, згідно з ч. 1 ст. 79 Закону України «Про адміністративну процедуру», за загальним правилом є адміністративний орган вищого рівня, визначення якого у кожному конкретному випадку здійснюється в залежності від місця адміністративного органу в системі відповідних органів. Суб'єктом розгляду скарги також може бути центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику щодо делегованого повноваження (за скаргою, пов'язаною із здійсненням органом місцевого самоврядування делегованих повноважень); адміністративний орган, який прийняв адміністративний акт, вчинив процедурні дії та/або прийняв процедурне рішення чи допустив бездіяльність, що оскаржуються (за умови відсутності адміністративного органу вищого рівня та утворення в адміністративному органі комісію з розгляду скарг).

Процедура розгляду скарг. Положення Закону України «Про звернення громадян» процедуру розгляду скарг не встановлюють, обмежуючись лише визначенням загальних засад розгляду скарг (ст. 16), термінів розгляду скарг (ст. 17, прав скаржника (ст. 18) та обов'язків суб'єктів публічної адміністрації щодо розгляду скарг (ст. 19). Натомість положення Закону України «Про адміністративну процедуру» окремо визначають такі стадії як: початок адміністративного провадження за скаргою (ст. 83); підготовки та перегляду справи за скаргою (т. 84); оформлення та прийняття рішення (ст. 85).

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що правове регулювання адміністративного оскарження законами України «Про адміністративну процедуру» та «Про звернення громадян» відрізняється, передусім, в частині визначення та змісту права на адміністративне оскарження, предмету оскарження, строків для подання скарг, суб'єктів розгляду скарг та процедури розгляду скарг, що неодмінно створюватиме численні правозастосовні проблеми. У зв'язку з цим, без узгодження сфер дії зазначених законів неможливим є їх належне практичне застосування, а, головне, ефективність адміністративного оскарження.

Список використаних джерел:

1. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. Дата оновлення: 17.02.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20
3. Науково-практичний коментар до проекту Закону України «Про адміністративну процедуру» / за заг. ред. В. П. Тимощука. Київ : ФОП Мишалов Д. В., 2019. 460 с.

Ключові слова: адміністративне оскарження, звернення, правове регулювання, предмет адміністративного оскарження, скарга, строк подання скарги, суб'єкт розгляду скарги.

Key words: administrative appeal, appeal, legal regulation, subject of administrative appeal, complaint, deadline for filing a complaint, subject of complaint review.

САНДУЛ ЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цифровізація в Україні продовжує формувати новий тип держави та становлення правової системи із чітким орієнтиром на задоволення потреб суспільства, реалізуючи заходи практичного впровадження, інтеграції та освоєння нових цифрових сервісних технологій в систему публічного адміністрування з неухильною орієнтацією на вимоги міжнародно-правових стандартів. Міра використання можливостей цифрової трансформації залежить від системних законодавчих перетворень та здійснення відповідного реформування. 24 лютого 2022 р. змінило докорінно хід історії і змусило здійснити заходи екстреного реагування як до існуючої загрози, так і паралельного прогнозування правових дій після її ліквідації як державним інституціям, так і науковій спільноті. Викликані війною історично переломні події в Україні потребують ще більш рішучих, масштабних та швидкісних дієвих заходів з боку держави. Сьогодні саме забезпечення функціонування держави опосередковує етап ґрунтовних перетворень у публічному секторі та трансформаційні зміни для забезпечення нових форм взаємовідносин людини та держави, розвитку охорони здоров'я, освіти, культури, промисловості та інших сфер життя. Зазначене свідчить про безумовну важливість та актуальність саме комплексного наукового дослідження публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації та залучення наукової спільноти до процесу втілюваних перетворень, системних змін для якісного забезпечення розв'язання низки важливих проблем.

Підґрунтям у питанні цифрової трансформації стало використання практичного позитивного європейського досвіду в частині обраної моделі публічного адміністрування та практика взаємодії з урядовими і неурядовими організаціями розвинутих країн Європи та світу для розбудови України як цифрової держави. Рольовим значенням цифрових технологій у сфері публічного адміністрування зараз є підвищення якості та ефективності по всіх існуючих критеріях та ознаках. Важливим аспектом є довіра до органів публічної адміністрації, в свою чергу, не тільки як підтримання існуючого положення, а постійних активних зрушеннях до її зростання. Цьому процесові безумовно сприяє реальна прозорість та відкритість діяльності публічної адміністрації та нівелювання корумпованості органів та посадових осіб.

Постанова Кабінету Міністрів від 18.09.2019 р. № 856 затвердила Положення про Міністерство цифрової трансформації України, яким закріплено основні положення щодо діяльності, повноважень та сфери компетенції нового органу. На виконання першочегових завдань покладених на Міністерство як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади у сферах цифрового розвитку та цифрових інновацій було розроблено та презентовано проект «Цифрова держава» як наймасштабніший цифровий проект сучасної України. Цей проект амбіційно планував покриття усіх сфер життєдіяльності країни і суспільства, а саме здійснення процесів управління в державі за допомогою інформаційних технологій, захист державної та приватної інформації від несанкціонованого використання, управління державою через референдуми, консультації та опитування за допомогою інформаційних технологій, безготівкові розрахунки та електронний документообіг, обмін документами між судами, установами й учасниками судового процесу, розгляд окремих справ онлайн, електронний обмін медичними даними пацієнта між різними установами (телемедицина) та система дистанційного моніторингу стану пацієнта, електронізація процесу навчання, електронний квиток, мобільне паркування та управління трафіком, національний план розвитку широкосмугового доступу до інтернету.

Так, 04.12.2019 Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Єдиний державний веб-портал електронних послуг, визначивши мету, завдання, суб'єктний склад (користувачів, а саме суб'єкта звернення та суб'єкта розгляду звернень, держателя та технічного адміністратора) та функціональні можливості Порталу «Дія» Планами Мінцифри анонсувалася можливість забезпечення технічними можливостями доступу до 100 % державних послуг на порталі та в мобільному застосунку Дія до 2023 року. У звіті про імплементацію Угоди про асоціацію в Україні за період з 1 грудня 2020 року до початку військової агресії росії проти України 24 лютого 2022 р. опублікованому Європейським Союзом сфера цифровізації була відзначена як одна з найпрогресивніших у своєму розвитку. Позитивної оцінки дістали кроки цифрової трансформації України у побудові ефективного та прозорого урядування та боротьби з корупцією. З 24 лютого саме цифровізація стала основою для ефективної роботи держави. З моменту повномасштабного вторгнення росії перед Мінцифрою постало питання не тільки

підтримки започаткованих ініціатив, а й надшвідкисне реагування на події шляхом адаптації існуючих послуг і створення нової взаємодії держави і суспільства. Протягом року Мінцифра активно працювала над розвитком Дії. Зокрема, були реалізовані послуги для ВПО, пошкоджене майно, виплати від держави, допомога по безробіттю тощо.

Сучасність концепції публічного адміністрування потребує якісного переосмислення системи та удосконалення нормативно-правової основи функціонування суб'єктів публічного адміністрування як фундаментального етапу цифрової трансформації для отримання очікуваного майбутнього, враховуючи ті реалії, в яких перебуває держава.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20 (дата звернення: 30.04.2023).
2. Берназюк О. О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 166–170.
3. Положення про Міністерство цифрової трансформації України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF (дата звернення: 10.03.2023).
4. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF (дата звернення: 10.03.2023).
5. EUROPEAN COMMISSION: Association Implementation Report on Ukraine: Brussels, 22.07.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association%20Implemetation%20Report%20on%20Ukraine%20-%20Joint%20staff%20working%20document.pdf (дата звернення: 10.02.2023).

Ключові слова: публічна адміністрація, цифрова трансформація, діджиталізація, уряд.
Key words: government, digitalization, digital transformation, public administration.

ЛЕЩЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ, ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ТА ВИДИ ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Для досягнення реального результату у вирішенні будь-якої комплексної проблеми в системі регулювання суспільних відносин необхідно насамперед дану проблему юридично правильно сконструювати,

адже саме юридичні конструкції посилюють правозастосовний потенціал правових регуляторів. Важливою проблемою сьогодення залишається регулювання окремих податкових відносин як різновиду фінансових та особливого виду суспільних відносин, що урегульовуються фінансово-правовими нормами, які містяться у нормативно-правових актах фінансового законодавства.

Незважаючи на те, що тривалий час в Україні формується національне податкове законодавство, однак воно не повною мірою забезпечує реалізацію принципу законності у сфері регулювання податкових відносин, в тому числі через численні юридичні дефекти.

В юридичній літературі недоліки у правовому регулюванні суспільних відносин отримали назву дефектів. Цей термін є відносно новим у теорії права, зокрема Юридична енциклопедія вказане поняття не містить [5, с. 584].

У теорії податкового права України термін «юридичні дефекти» не використовується, відсутні спеціальні дослідження цього правового явища, не згадуються юридичні дефекти у підручниках та навчальних посібниках, за виключенням таких їх різновидів як юридичні колізії та прогалини, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження. Юридичні дефекти у правовому регулюванні податкових відносин можна розглядати як обумовлені об'єктивними та суб'єктивними обставинами об'єктивно притаманні системі позитивного податкового права юридичні явища, що виявляються у недоліках, вадах як простих, так і складних засобів правового регулювання, а також у відсутності чи недостатності зв'язків між ними, які справляють негативний вплив, мають своїм наслідком деформацію правового регулювання податкових відносин, виключають або значно ускладнюють досягнення мети такого регулювання.

Розкриття специфіки юридичних дефектів зумовлює необхідність проведення їх класифікації за різними критеріями, що надасть можливість поглянути на зазначене правове явище як комплексне [4, с. 19]. Так, залежно від результатів негативного впливу на ефективність правового регулювання податкових відносин, юридичні дефекти можуть ускладнювати таке регулювання або взагалі його унеможливлювати. Зокрема, наявність юридичних колізій значно ускладнює правове регулювання, оскільки в даному випадку необхідно віднайти колізійну норму або скористатись темпоральним, ієрархічним чи змістовним правоположенням для вірного обрання правової норми.

Наявність такого юридичного дефекту як прогалина може повністю унеможливлювати правове регулювання податкових відносин.

З врахуванням інтенсивності правового регулювання, юридичні дефекти в податковому праві можуть бути пов'язані із надмірним правовим регулюванням або із недостатнім правовим регулюванням. Прикладами надмірного правового регулювання є колізія, конкретизація, виняток, конкуренція, дублювання. Юридичним дефектом, пов'язаним із недостатнім правовим забезпеченням, є прогалина правового регулювання податкових відносин.

У залежності від змісту юридичного дефекту в правовому регулюванні податкових відносин, можна виділити «логіко-структурні дефекти» та «технікоюридичні дефекти».

«Логіко-структурні дефекти» пов'язані із вадами змісту податкового права та можуть виявлятися у формі юридичної колізії, прогалини в податковому праві, дублюванні приписів правових норм, юридичній аберації. Вони з'являються внаслідок недотримання правил формальної логіки та логіки права при побудові правової норми та її закріпленні в тексті нормативно-правового акта. До таких дефектів призводить також порушення вимог щодо структури правової норми та нормативно-правового акта.

Другим видом юридичних дефектів у правовому регулюванні податкових відносин, в залежності від їх змісту, є «техніко-юридичні дефекти». На відміну від логіко-структурних, техніко-юридичні дефекти виявляються у недоліках форми податкового права внаслідок недотримання вимог нормотворчої техніки при підготовці проектів нормативно-правових актів та включають дефекти термінології, нераціональне розміщення норм у тексті нормативно-правового акта, невиправдане використання бланкетних та відсилочних норм, невизначеність податково-правових норм, невірне визначення виду нормативно-правового акта для регулювання певних податкових відносин тощо.

Вважаю, кодифікація податкового законодавства не повною мірою вирішила проблему його дефектності, однак важливим позитивом слід вважати зменшення кількості податкових актів.

Адже, починаючи з 1 січня 2011 р., податкове законодавство України складається з Конституції України; Податкового кодексу України (далі – ПК України); Митного кодексу України та інших законів з питань митної справи; чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та на виконання ПК України і законів з питань митної справи; рішень органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими ПК України.

Переважна більшість податкових правовідносин, тобто відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, регулюється ПК України, який, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні та порядок їх адміністрування; платників податків та зборів, їх права та обов'язки; компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю; відповідальність за порушення податкового законодавства тощо. Тобто, ПК України виступає основним законодавчим актом, який регулює відносини оподаткування, податкову систему в цілому, її основи, елементи правового механізму податку. У цьому акті поєднуються матеріальні процесуальні сторони регулювання податкової системи, всі аспекти податків та зборів.

ПК України регулює сукупність специфічних відносин, що дає змогу виділити їх із загальної маси фінансових відносин на підставі того,

що цим актом обумовлюється надходження коштів у власність держави й територіальних громад по вертикалі (від платника до бюджету) у формі податків і зборів. За моїм переконанням, такий важливий суспільно-економічний акт не повинен містити юридичних дефектів, серед яких мною виділено дефекти правової конструкції використання терміна «ризик».

Отже, ст. 14 (Визначення понять) ПК України містить перелік та визначення понять, які вживаються в цьому Кодексі. Дана стаття побудована за тим принципом, що всі визначення понять здійснено трьома способами [1, ст. 14].

1. Для визначення більшості понять застосовуються імперативні норми, тобто владно-наказові приписи, які містять абсолютно визначене правило. Такі визначення є достатніми для їх недвозначного чи багатозначного розуміння, а також уніфікованими, тобто використовуються в усіх необхідних нормах і приписах ПК України (наприклад, п. п. 14.1.93 кошти – гривня або іноземна валюта).

2. При визначенні окремих понять застосовуються відсилочні норми, специфіка яких полягає у тому, що формулювання такої норми містить посилання на якусь іншу вже встановлену і діючу норму іншого закону (наприклад, п. п. 14.1.99 ліцензія – у значенні, наведеному в Господарському кодексі України).

3. При визначенні загальних понять, які використовуються при формуванні специфічних норм і приписів ПК України, застосовуються деталізуючі норми, тобто здійснюється уточнення та конкретизація поняття (наприклад, п. п. 14.1.240 тариф (для цілей розділу IX цього Кодексу) – вартість транспортування облікової одиниці вантажу магістральними трубопроводами України).

Однак це не означає, що вся система визначення понять у ПК України побудована чітко та є стійкою і збалансованою. У результаті аналізу використання понять у статтях ПК України доходимо висновку, що уніфікація при визначенні окремих понять як метод, що передбачає приведення об'єктів до однотипності на основі встановлення раціонального числа їх різновидів [2, с. 48], у випадку з поняттям «ризик» застосований законодавцем помилково, оскільки дане поняття в різних статтях має різне смислове та правове навантаження.

Зокрема, відповідно до п. п. 14.1.221 ризик – ймовірність недекларування (неповного декларування) платником податків податкових зобов'язань, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи.

За моїм переконанням, у ПК України сутність поняття «ризик» полягає у площині ризику держави, коли при порушенні податкового законодавства платником податків можливі втрати бюджету у вигляді недоотримання надходжень коштів. Хоч це поняття висвітлено лише з боку ризиків держави, а ризики платника податків не охоплюються, зрозуміло, що йдеться не про абстрактне поняття ризику як «можливої небезпеки чого-небудь» чи «дія на удачу в надії на позитивний результат» [3, с. 1440], а про податковий ризик, який потребує детальнішого вивчення та більш широкого обґрунтування.

Ще одним юридичним дефектом у податково-правовій сфері є проблематика причин податкового формування судової доктрини у доктрині податкового права.

До причин формування судової доктрини слід віднести прогалини у податковому законодавстві, колізії у податковому законодавстві та неоднозначність тлумачення оціночних понять у податкових відносинах.

Прогалинами у податковому законодавстві слід вважати повну або часткову відсутність правових норм у правовому регулюванні податкових відносин. Заповнення таких прогалин найчастіше здійснюється за допомогою діяльності суддів, які формують судову доктрину для регулювання подібних спорів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua
2. Мушенок В. В. Основні терміни та поняття Податкового кодексу України : навч. посіб. / В. В. Мушенок. – К. : Нюанс-де-Юре, 2011. – С. 48.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : ВТФ «Перун», 2004. – С. 1440.
4. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2001. С. 19.
5. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – С. 584.

Ключові слова: юридичний дефект, види юридичного дефекту, юридичний дефект у податковому законодавстві, види юридичного дефекту у податковому законодавстві, ознаки юридичного дефекту у податковому законодавстві.

Key words: legal defect, types of legal defect, legal defect in the tax legislation, types of legal defect in the tax legislation, signs of legal defect in the tax legislation.

СЛОБОДЯНЮК МАРИНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук

СТРУКТУРНО-ЯКІСНА СКЛАДОВА ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розвиток демократичних інститутів, потреба урахування локальних відмінностей, соціально-економічних, культурних, географічних, демографічних, інших особливостей спричинили певні зрушення у розподілі владних повноважень у розвинутих державах. Реформування системи місцевого самоврядування відбулось в напрямі децентралізація та деконцентрації як основи розвитку владних інститутів місцевого самоврядування з відповідними повноваженнями. Одночасно,

особливістю місцевого самоврядування є максимальна наближеність органів влади до жителів територіальної громади, тому їх статус та система як суб'єктів, що уповноважені здійснювати владно-розпорядчі повноваження на певній території, потребує аналізу та вивчення.

Місцеве самоврядування в Україні введено, починаючи з обласного рівня, де тісно переплетено діяльність державних та самоврядних органів. На обласному рівні інтереси держави представляють обласні державні адміністрації, інтереси місцевих громад – обласні ради, функції і повноваження яких визначено законодавчо. На рівні районів інтереси держави представляють районні державні адміністрації, а інтереси місцевих громад – районні ради. На рівні міст, селищ та сіл влада функціонує виключно у вигляді органів місцевого самоврядування [1].

У цілому адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування розкривається через надані повноваження, перелік яких закріплено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Відповідно до ч. 1ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення [2]. При цьому, прямо чи опосередковано, усі перелічені елементи системи місцевого самоврядування формуються територіальною громадою.

Слід звернути увагу й на те, що базовий для досліджуваної сфери закон деталізує напрямки, форми та способи сервісно-упорядковуючого впливу муніципальних органів на суспільні відносини. При цьому, він відсилає загалом до суб'єктів місцевого самоврядування, без розмежування конкретних правомочностей між радами та їх виконавчими утвореннями; втім, таке розмежування легко проводиться на основі попередньо окреслених загальних фінансових (та інших виключних) повноважень рад та повноважень їх виконавчих органів.

Невід'ємною складовою системи місцевого самоврядування є органи самоорганізації населення (будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети), які створюються за ініціативи групи жителів села, селища чи міста та наділяються відповідними радами частиною їх компетенції, фінансів, майна. Під час утворення органів самоорганізації населення їм можуть надаватися повноваження, визначені Законом України «Про органи самоорганізації населення» [3]. Окрім того, відповідна рада може додатково наділяти частиною своїх повноважень (делегувати) орган самоорганізації населення з одночасною передачею йому додаткових коштів, а також матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень, здійснюючи контроль за їх виконанням. Спеціалізуючи думки фахівців щодо ускладнень у діяльності органів самоорганізації населення можемо відмітити практичну проблему налагодження співпраці органів самоорганізації населення із відповідними спеціалізованими підрозділами чи органами ради/її виконавчого комітету, адже робота органів самоорганізації населення

має бути відображеною в організаційно-планових і звітних документах відповідних підрозділів місцевої влади [4].

Таким чином, органи самоорганізації населення утворюються при поєднанні двох факторів – наявності ініціативи жителів громади та дозволу сільської, селищної, міської, районної у місті ради. Відповідно, члени територіальної громади приймають пряму участь у формуванні та функціонуванні органів самоорганізації населення.

За таких обставин, робимо висновок, що ефективне місцеве самоврядування потребує ініціативи та безпосередньої участі територіальної громади не лише в формуванні органів місцевого самоврядування (як-то формування персонального складу місцевих рад, обрання голови, утворення органів самоорганізації населення), а й участі в реалізації завдань місцевого самоврядування, що сприятиме підвищенню рівня життя членів громади. Не менше значення для ефективного місцевого самоврядування має діяльність обраних представників місцевої влади, які від імені територіальної громади приймають управлінські рішення.

Список використаних джерел:

1. Погорілко В. Ф., Батанов О. В. Місцеве самоврядування. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Т. 3. Київ, 2001. С. 731.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр (дата звернення: 17.04.2023).
3. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11 липня 2001 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2625-14 (дата звернення: 17.04.2023).
4. Закон України «Про органи самоорганізації населення» : науково-практичний коментар / за заг. ред. О. С. Орловського, А. С. Крупника, Н. В. Мішиної, К. В. Терзіанової. Одеса : ПП «Євродрук», 2012. 192 с.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, децентралізація, органи самоорганізації населення, міські ради, територіальна громада.

Key words: bodies of local self-government, decentralization, bodies of self-organization of the population, city councils, territorial community.

ПАНФІЛОВ ОЛЕГ ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Податкове законодавство України є одним з найскладніших у правовій системі України. Водночас спостерігається тенденція до його нестабільності. Однак, як показує практика його застосування, зміни,

що вносяться до законів України з питань оподаткування, досить часто спричиняють нові проблеми [1].

Податки є складною і надзвичайно впливовою фінансовою категорією на всі економічні явища та процеси. Без перебільшення можна сказати, що, з одного боку, податки є фінансовою основою існування держави, мірилом її можливостей у світовому економічному просторі щодо розвитку науки, освіти, культури, гарантування фінансової безпеки, зростання суспільного добробуту народу.

З іншого боку, податки є інструментом перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб у державі, їх мобілізація та використання зачіпають інтереси не тільки кожного підприємця чи громадянина, а й цілих верств населення та соціальних груп. Сьогодні податки є найефективнішим інструментом впливу держави на суспільне виробництво, його динаміку і структуру, розвиток науки і техніки, обсяг соціальних гарантій для населення. Одним із найвагоміших податків є військовий збір, адміністрування якого в сучасних умовах впливає на фінансування ЗСУ.

Усі війни – це передусім війни економічні. Економіка і бізнес повинні працювати за будь-яких умов, а держава повинна адаптувати податкове навантаження і податкові правила до цих умов, щоб сприяти виживанню бізнесу. В Україні, в умовах воєнного часу, економіка і державний бюджет, безперечно, перебувають у скрутному становищі. Немає потреби повторювати цифри матеріальних збитків, прямих і непрямих втрат, втрачених можливостей, недоотриманих доходів підприємців і найманих працівників, податкових надходжень, яких зазнала країна внаслідок російської агресії. Війна є справжнім серйозним випробуванням не лише для влади та суверенітету країни, але й для пересічних громадян та національної економіки в цілому. Перед державою постало питання вирішення багатьох інших проблем з урахуванням нових викликів.

Однією з суттєвих змін у податковій політиці України в сучасних реаліях є зупинення перебігу строків для платників податків та контролюючих органів на період дії воєнного стану в Україні. Для цього законодавець намагається обнулити частину цих строків. Однак не все так однозначно щодо зупинення всіх строків чинною редакцією Податкового кодексу України [2]. Строки в податковому законодавстві визначають часові межі, протягом яких особа повинна вчинити певну дію.

Зупинення перебігу строків означає, що у разі настання певних обставин, в даному випадку – введення воєнного стану, перебіг строків зупиняється на весь час дії цієї обставини. З дня припинення таких обставин перебіг строку продовжується з урахуванням часу, що минув до їх припинення.

Фактично, зупинення строків дозволяє відкласти виконання певних дій на період, протягом якого виконання такої дії є в принципі ускладненим або неможливим. Очевидно, що в умовах воєнного часу дотримання строків ускладнене, а у платників податків можуть виникнути питання щодо можливості притягнення їх до відповідальності за несвоєчасну сплату податків, подання звітності, можливості опису їхнього

майна у податкову заставу під час воєнного стану, або навіть можливості вчасно скористатися податковою амністією.

Щодо адміністрування збирання військового збору, то змінилися процедури адміністрування військового збору, контролю та обліку платників податків у цій сфері оподаткування.

Так, Законом України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей дії норм в період воєнного стану» (2022) було встановлено, що перебіг податкових строків на період дії воєнного стану зупиняється, зокрема строків давності, передбачених ст. 102 Податкового кодексу України [3].

Передбачено, що пеня за ст. 129 Податкового кодексу України не нараховується, а нарахована сума підлягає списанню, якщо таке порушення є наслідком введення воєнного стану. При цьому, шкода, завдана бездіяльністю контролюючого органу, спричинена станом війни, не підлягає відшкодуванню.

Мораторій на податкові перевірки, запроваджений у 2020 році у зв'язку з пандемією COVID-19, призупинено та замінено іншим аналогічним мораторієм на період воєнного стану.

Так, Закон України № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства на період дії воєнного стану» передбачає, що під час воєнного стану не розпочинаються, а розпочаті перевірки зупиняються. Виняток становлять фактичні перевірки у зв'язку з бюджетним відшкодуванням та перевірки декларацій платників єдиного податку 4-ї групи [3].

Проте вже 12 травня 2022 року законопроєкт № 7360 – проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей адміністрування податків, зборів та єдиного внеску в період дії воєнного та надзвичайного стану (2022 рік) був прийнятий в цілому, яким також відновлювалися документальні перевірки податкової звітності.

У зв'язку із запровадженням цінового регулювання на окремі товари, податковим органам надано право під час воєнного стану здійснювати контроль та моніторинг дотримання встановлених державою фіксованих цін, граничних цін та граничних рівнів торговельних надбавок. Такий контроль здійснюється шляхом проведення фактичних перевірок. Поки що для цього є лише дві підстави: письмова заява споживача та отримання інформації від інших органів влади.

Закон № 2142-IX від 24 березня 2022 року передбачив, що у разі неможливості виконання платником податків податкових зобов'язань у зв'язку з воєнними діями або введенням воєнного стану, такий платник податків повинен виконати їх протягом шести місяців після закінчення або скасування воєнного стану [3]. А фізичні особи, які беруть безпосередню участь у відсічі збройної агресії, – протягом одного місяця з дня появи такої можливості.

Однак законопроєкт № 7360, ухвалений 12 травня 2022 року, змінив ці строки: 6-місячний строк для бізнесу скоротили до двох місяців. А для платників податків – фізичних осіб, навпаки, збільшено до 60 днів.

У період воєнного стану дозволяється подавати звіти та іншу документацію в паперовому вигляді. Виправлення помилок у поданих деклараціях без штрафів можливе лише до 20.07.2022. Перебіг строку щодо взяття на облік платника податків у податковій також зупинено, вочевидь, через блокування реєстрів, які зараз тільки починають відновлюватися.

В умовах воєнного стану податкова політика держави має бути виваженою. Суть такої політики має бути спрямована на стимулювання економічного зростання та підприємництва в Україні. Платник податків має право очікувати від держави справедливого дотримання принципу правової визначеності та балансу інтересів. Для швидкого та ефективного відновлення і створення привабливого інвестиційного клімату Україна потребує податкової політики, яка б відповідала викликам воєнного та повоєнного часу.

Враховуючи той факт, що Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, дотримання принципів іноземного податкового законодавства наблизить українське законодавство до європейських правових стандартів, сприятиме вдосконаленню правотворчих механізмів у правозастосуванні та слугуватиме додатковою гарантією захисту прав платників податків.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 04.05.2023).
2. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей адміністрування податків, зборів та єдиного внеску в період дії воєнного та надзвичайного стану. (2022). № 2260-IX. Отримано: липень 2022 р. з https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39581 (Оригінал опублікований українською мовою).
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства на період дії воєнного стану. (2022). № 2142-IX. Отримано: червень 2022 р. з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20?lang=en (Оригінал документу опубліковано українською мовою).
4. Майстренко О. Деякі питання вирішення колізій у податковому законодавстві України. *Право України*. 2003. № 9. С. 95–99.

Ключові слова: воєнний стан, державний бюджет, податкове законодавство, податкові надходження.

Key words: martial law, state budget, tax legislation, tax revenues.

МАСЛОВА ЯНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДНОСИН ГРОМАДСЬКОСТІ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Втілення концепції «демократії участі» в Україні, функціонуванні органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, яких наділено владно-розпорядчими повноваженнями набули нового значення. Налагодження взаємодії між громадськістю та органами публічної влади є пріоритетним завданням та невід'ємним елементом здійснення якісного публічного адміністрування, функціонування його суб'єктів у межах дотримання принципів верховенства права та належного врядування.

Загалом, зміст відносин органів публічної влади відображає окремі елементи компетенції взаємодіючих органів, цілі, завдання, конституційні принципи та характер взаємодії. Сутність цього явища – правова природа взаємодіючих органів, яка матиме свій внутрішній вияв у змісті, а форма взаємодії являтиметься способом внутрішньої організації та зовнішнього прояву змісту самих взаємин [1, с. 154]. У системі органів публічної влади форма взаємодії – це зовнішнє вираження дії (сукупності дій), які здійснюються з метою управління справами даної адміністративно-територіальної одиниці, в межах компетенції, встановленої законом. Тобто, особливість взаємодії з органами публічної влади є те, що така взаємодія завжди відображається в компетенції органу публічної влади.

Специфічною ознакою взаємодії є те, що це – відносини, учасниками яких є не менше двох сторін. Визнання громадськості як сторони взаємодії призводить до врахування таких обставин. Термін «громадськість» не закріплено на нормативному рівні, а доктринально застосовується у таких значеннях: 1) є ознакою сукупності індивідів, діяльність яких спрямовано на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; виконання правил і обов'язків, встановлених законами держави [2, с. 27]; 2) відображає соціально-активну частину суспільства, що на добровольчих засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни, використовуючи усі незаборонені чинним законодавством форми, методи і способи, будучи при цьому відмежованою від органів влади [3, с. 56]; 3) відображає організовану сукупність людей, що за певних обставин так або інакше згуртувалася навколо конкретних спільних інтересів та які на добровільних засадах беруть участь у суспільно-політичному житті країни, визначають основні напрямки його розвитку, користується великим впливом та повагою [4, с. 632]. У науковій літературі зустрічається підхід до використання термінів «громадськість» та «інститути громадянського суспільства» як синонімів [5; 6, с. 484]. Доцільно зазначити,

що для цілей встановлення засад здійснення взаємодії з органами публічної влади, громадськість має виражатися у конкретному суб'єктові, а не абстрактній категорії. Тобто, громадськість – це громадяни, громадські об'єднання, інші встановлені законодавством спільності громадян (наприклад, громадські ради при органах державної виконавчої влади), які наділені правомочністю у визначених формах впливати на діяльність органів публічної влади.

На конституційному рівні встановлено засади можливої участі громадян у вирішенні питань державного та муніципального значення, наприклад, через: гарантії права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (ст. 36); гарантії участі в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); можливість направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів і ряд інших прав і свобод, які забезпечується сукупністю відповідних заходів [7].

Досліджуючи форми взаємодії органів публічної влади з громадськістю теоретично можливо виокремити два аспекти: правовий (пов'язаний зі створенням юридичних актів та створенням юридичних наслідків) та організаційний (пов'язаний з фактичною діяльністю, встановленням зв'язків між суб'єктами). До правових форм взаємодії, віднесемо, наприклад, можливість подання звернень громадян; здійснення громадської експертизи нормативно-правових актів; функціонування громадських рад при органах державної виконавчої влади. До організаційних форм взаємодії – проведення консультацій з громадськістю (в тому числі, електронний плебісцит, що є проявом консультацій шляхом застосування інформаційно-комунікаційних технологій та електронних засобів, але результати якого матимуть рекомендаційний характер для органів державної влади [8]); проведення спільних конференцій, круглих столів, семінарів, конференції з громадськістю.

Зазначимо, що громадський контроль за діяльністю не є формою співпраці в прямому її значенні. Це пов'язано з тим, що громадський контроль спрямовано на своєчасне виявлення та ліквідацію факторів, що заважають ефективному здійсненню забезпечення прав і свобод людини і громадянина, унеможливлення забезпечення належного рівня правозастосовної діяльності. Проте, він може здійснюватись під час застосування визначеної форми взаємодії громадськості та органів публічної влади. Таким чином, контрольна складова відображає мету взаємодії, але не її правові та організаційні характеристики.

Окремим аспектом взаємодії громадськості з органами публічної влади є забезпечення такої співпраці належним нормативним, інституційним та організаційним підґрунтям. При цьому, в своїй сукупності діяльність, спрямована на створення умов участі громадськості

в вирішенні питань державного та муніципального значення має слідувати відповідним загальним принципам (самоврядності громадських організацій, рівності можливостей, участі та інклюзивності, партнерства, прозорості та підзвітності, взаємної відповідальності усіх суб'єктів реалізації тощо) [9].

Залежно від органу публічної влади та сфери суспільних відносин, можуть виокремлюватись спеціальні принципи взаємодії органів публічної влади та громадськості. Наприклад, в межах об'єктивізації адміністративних процедур, взаємодія громадськості з адміністративним органом засновується, крім іншого, на гарантувані права особи в участі у адміністративному провадженні. Аналогічно принцип забезпечення участі у прийнятті рішень має бути дотриманий під час розгляду звернень громадян.

Таким чином, можливо констатувати позитивність в оновленні умов забезпечення залучення громадськості до вирішення питань державного та муніципального значення. Однак, впровадження в Україні правового режиму воєнного стану не дозволяє скористуватися рядом можливостей, що встановлені для громадян та громадських організацій як звичайному порядку, так і, тим більше, через електроні засоби зв'язку. Тривалість особливого періоду не є константою, тому необхідним є напрацювання відмінних способів взаємодії органів публічної влади з громадськістю, які відповідатимуть соціально-економічним умовам, що склались на території України.

Список використаних джерел:

1. Антонов К. В. Збільшення правоохоронних повноважень митних органів у контексті розвитку митного та оперативно-розшукового законодавства. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»*. 2010. № 1(4). Ст. 152–157.
2. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К. : Генеза, 1997. 278 с.
3. Ковбасюк Ю. В., Федоренко В. Л. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія. Київ: Ліра-К, 2016. 524 с.
4. Московець В. І. Поняття «громадськість» у законодавстві та адміністративно-правовій теорії. *Форум права*. 2011. № 2. С. 630–634.
5. Магновський І. Й. Громадськість як одна із ключових складових здійснення публічної влади в Україні: теоретико-правовий аспект. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 29. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 144–151. DOI: https://doi.org/10.32837/npnuola.v28i29.727
6. Безродна В. І. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні у контексті модернізації. *Держава і право*. Вип. 17. 2002. С. 484.
7. Конституція України : Закон України від 02.10.1996 р. Із змінами, внесеними Законом України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 20.04.2023).
8. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів

України від 08.11.2017 р. № 797-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80 (дата звернення: 20.04.2023).
9. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021 (дата звернення: 20.04.2023).

Ключові слова: суб'єкти публічної адміністрації, громадськість, співпраця, залучення.
Key words: subjects of public administration, public, cooperation, involvement.

НАЗАРЧУК АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

ЩОДО НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДИСКРИМІНАЦІЯ»

Основу розуміння явища дискримінації у соціально-правовому напрямі було закладено у на межі XVIII–XIX ст., завдяки соціальним рухам за належне визнання прав людини, які відбувались у країнах Західної Європи та США. У той час, дискримінаційні прояви мали місце саме у порушенні рівності у правах, які вчинялися умовною більшістю осіб щодо представників умовної меншості, котрі мали відмінності за певними ознаками, до котрих відносили віросповідання, стать, походження та інші. Проте, стрімкість розвитку суспільних відносин, зміна соціальних поглядів та різні події, мали наслідком розуміння, що прояви дискримінації не вичерпуються виключно відсутністю рівності у правах.

Звертаючись до етимологічного походження, слід зазначити, що поняття «дискримінація» походить від латинського терміну «discriminatio» – «розрізнення», тобто навмисне обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян, засноване на характеристиках, що не є прийнятними.

Нормативне визначення поняття «дискримінація» є закріпленим у міжнародних актах та актах національного законодавства. Поруч з цим, слід зазначити, що сукупність нормативно-правових актів, які регулюють питання дотримання принципу рівності та недопущення дискримінації являють собою антидискримінаційне законодавство.

На міжнародному рівні визначення поняття «дискримінація» не є чітко закріпленим, а має відмінні трактування в залежності від виду дискримінації. Так, у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, дискримінація розуміється як означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі

рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі [1].

Згідно Конвенції ООН з подолання дискримінації в освіті, термін «дискримінація» охоплює будь-яке виокремлення, виключення, обмеження чи надання переваги за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, економічного стану чи народження, що має на меті або є наслідком знищення або порушення рівності в освіті [2].

Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права, закріплює, що термін дискримінація включає: «будь-яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу, за ознакою раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового положення, народження або іншої обставини, і яка має на меті або як наслідок, знищення або применшення визнання, використання або здійснення всіма особами, на рівних можливостях, всіх прав і свобод» [3].

У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дискримінацією визначаються рішення, дії або бездіяльність, що спрямовані на обмеження або привілеї щодо окремої особи чи групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливлюють визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини і громадянина [4].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає зміст поняття «дискримінація за ознакою статі», а саме як ситуацію, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі [5].

Із наведених дефініцій поняття «дискримінація», вбачається можливим стверджувати, що зазначене поняття є комплексним та має певні елементи: 1)зміст дискримінації – будь-які винятки, обмеження, відмінності чи переваги; 2) спрямованість дискримінації – зменшення, зниження чи ліквідація правового чи фактичного положення особи чи соціальної групи осіб; 3) результат дискримінації – фактичне чи юридичне порушення рівності особи чи соціальної групи осіб.

Як висновок, можна стверджувати, що чіткого та однозначного визначення поняття «дискримінація» на міжнародному рівні наразі не вироблено. При цьому національним законодавством встановлено, що дискримінація являє собою обмеження, які встановлюються рішеннями, діями чи бездіяльністю щодо осіб чи групи осіб в залежності від певних ознак.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : міжнародний документ від 18.12.1979 р. № 995_207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 04.05.2023).

2. Конвенція ООН з подолання дискримінації в освіті : міжнародний документ від 14.12.1960 р. № 995_174. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 03.05.2023).
3. Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 03.05.2023).
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17 (дата звернення: 04.05.2023).
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15 (дата звернення: 04.05.2023).

Ключові слова: дискримінація, обмеження, відмінності, дискримінаційні прояви.
Key words: discrimination, restrictions, differences, discriminatory manifestations.

НЕГАРА ОЛЕНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

ДО ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПУБЛІЧНА ПОСЛУГА»

Поняття публічних послуг було запозичене у сучасну теорію права України з теорії сервісних держав. Зокрема, у Великобританії вона знайшла своє відображення ще за часів Маргарет Тетчер. Її суттю є «визнання того, що основною метою створення держави є задоволення потреб громадян, а права людини – найбільша цінність, їх пріоритет у політиці держави визначає зміст і спрямованість дій державних органів» [1, с. 7–8].

Публічні послуги як термінопоняття має велику кількість дефініцій. Так, поняття «публічні послуги» трактується як:

1) діяльність державного апарату, що служить платникам податків;

2) послуги, що стосуються сфери життєзабезпечення населення, такі як містобудування, транспорт, каналізація, водопостачання, освіта, охорона здоров'я тощо, і не мають відношення до інших галузей діяльності держави;

3) послуги, які представляють собою результат позитивного діяльності державного управління, мають важливість для суб'єкта надання послуг через вплив на досягнення конкретних наслідків;

4) функції державних органів, які вимагають надання послуг, а ці послуги надаються виключно органами виконавчої влади, місцевими органами самоврядування та державними та муніципальними установами;

5) спосіб обслуговування громадян, що передбачає безпосередню взаємодію з громадянами при їхньому зверненні та прийомі [2, с. 32].

При цьому, деякі науковці, як-от Д. М. Щекін, розкривають зміст терміну «публічні послуги» через його характеристику:

суспільно-значущу діяльність; наявність спеціального суб'єкта (державного органу влади; муніципального органу влади; державної або муніципальної установи чи підприємства); індивідуальний характер послуги для її споживача; наявність спеціального інтересу в споживача послуги в такій діяльності; добровільне отримання споживачем публічних послуг [2, с. 9].

Виходячи із наведеного, варто констатувати, що єдиного підходу до розуміння терміну «публічні послуги» у науці адміністративного права немає. Проте, із наведених підходів доходимо висновку, що найчастіше публічні послуги пов'язують із діяльністю суб'єктів владних повноважень та здійсненням певної сервісної функції (обслуговування громадян).

Схожий підхід втілено у Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влад, відповідно до якої сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні [3].

За такого підходу відбувається ототожнення термінів «адміністративні послуги» та «публічні послуги». Інколи науковці здійснюють тлумачення одного терміну через інший, використовуючи їх як взаємозамінні. Приміром, на думку К.Афанасьєва, адміністративними послугами є публічні (тобто державні та муніципальні) послуги, що надаються органами виконавчої влади, виконавчими органами місцевого самоврядування й іншими уповноваженими суб'єктами, і надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень [4, с. 28].

Проте, на нашу думку, таке ототожнення є несправедливим з огляду на наступне.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» (далі – Закон № 5203-VI), адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [5].

Згідно п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону № 5203-VI, суб'єкт надання адміністративної послуги – орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги [5].

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», публічна послуга – юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги, у тому числі адміністративна послуга, за заявою (зверненням, запитом) суб'єкта звернення або без такого звернення, у результаті якої набуваються, переходять, припиняються права та/або здійснюються обов'язки суб'єктом звернення, надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага суб'єкту звернення [6].

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», суб'єкт надання публічної (електронної публічної) послуги – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні, комунальні підприємства, установи, організації та інші суб'єкти, уповноважені відповідно до законодавства надавати публічні (електронні публічні) послуги [6].

Відповідно до пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» (далі– Закон), суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону є особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом) [7].

Виходячи із наведеного, вбачається, що державні службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування є не лише надавачами адміністративних послуг, а й публічних.

Так, всі адміністративні послуги є публічними, проте далеко не всі публічні послуги є адміністративними. Схожу думку викладає К. В. Ніколаєнко, та вказує, що адміністративна послуга завжди є публічною [8, с. 273].

З цього робимо висновок, що поняття «адміністративна послуга» і «публічна послуга» – не синоніми. Адміністративною послугою є результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону. Суб'єктами її надання є орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади АРК, орган місцевого самоврядування, їхні посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги (ст. 1 Закону № 5203-VI).

На відміну від поняття «адміністративна послуга», термін «публічна послуга» має ширше значення. Це пояснюється насамперед тим, що публічні послуги можуть надавати державні й недержавні установи. Їх подібність полягає в тому, що в отриманні таких послуг зацікавлене суспільство. Поняття «публічна послуга» по суті охоплює сфери суспільних відносин, які врегульовані й цивільним, й адміністративним правом [9, с. 140].

З урахуванням наведених вище положень Концепції, а також положень підп. «б» п. 2 ст. 3 Закону, які допускають надання публічних послуг аудиторами, нотаріусами, приватними виконавцями, оцінювачами та іншими представниками приватної сфери, публічні послуги можна визначити як послуги, котрі надає:

а) публічний сектор (тобто органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації державної і комунальної форми власності), або

б) приватний сектор під відповідальність публічної влади і повністю або частково за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів [10, с. 93].

Враховуючи відсутність нормативного регулювання, вважаємо за доцільне окреслювати перелік суб'єктів, що надають публічні послуги, положеннями Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» та Закону України «Про запобігання корупції».

Список використаних джерел:

1. Венедиктова І. Публічні послуги в медичній сфері. *Медичне право*. 2009. № 3 (1). С. 7–14.
2. Громадські послуги: правове регулювання : збірник / під. заг. ред. Н. А. Шевелєвої. М. : Волтерс Клувер, 2007. 256 с.
3. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 15.02.2006 № 90-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80 (дата звернення: 28.04.2023).
4. Афанасьєв К. К. Адміністративні послуги : навчальний посібник / К. К. Афанасьєв. Луганськ : РВВЛДУВС, 2010. 175 с.
5. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17 (дата звернення: 28.04.2023).
6. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20 (дата звернення: 28.04.2023).
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 28.04.2023).
8. Ніколаєнко К. В. Адміністративні послуги як різновид публічних послуг. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 269–274.
9. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
10. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції». Наук. ред. Хавронюк М. І. К. : Ваіте, 2018. 472 с.

Ключові слова: адміністративні послуги, публічні послуги, суб'єкти надання публічних послуг.

Key words: administrative services, public services, entities providing public services.

МАНЧУЛ МАРІЯ-ДІАНА ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЬОВИХ ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ КОШТІВ

Цільові публічні фонди коштів є важливим фінансовим інструментом держави. Їх використання у сфері фінансування проєктів, які спрямовані на досягнення певних соціально-економічних цілей має вкрай важливе

значення. Публічні цільові фонди коштів мають великий потенціал для розвитку соціально-економічного сектору. Ці фонди можуть бути використані для фінансування програм з енергоефективності, екології, місцевого розвитку та інфраструктури, а також для підтримки науки та освіти, тобто їх використання можливе практично в усіх сферах.

Забезпечення стабільності функціонування фондів, їх правового статусу та управління, фінансового моніторингу та звітності, а також прозорості та відкритості їх діяльності є важливими факторами для досягнення ефективності та успішності існування публічних цільових фондів коштів.

Україна використовує публічні цільові фонди коштів з 90-х років, коли були створені перші фонди для фінансування проєктів у галузі екології та охорони здоров'я. З тих пір, ці фонди стали невід'ємною частиною фінансової системи країни.

Термін «цільовий публічний фонд» використовується для позначення фінансового інструменту, який створюється з метою збору та розподілу коштів для досягнення певної цілі. Вчені у галузі фінансового права України у своїх наукових працях проводять дослідження з метою визначення значення терміну «цільовий публічний фонд» та його ролі у фінансовій системі України.

Згідно з думками науковців з фінансового права України, цільові публічні фонди є важливим інструментом реалізації державної політики та досягнення стратегічних цілей розвитку держави. Ці фонди є механізмом залучення та розподілу коштів для реалізації конкретних програм, що мають важливе значення для розвитку різних галузей безпосередньо, та усієї держави у цілому. Опанування дефініції терміну «публічний цільовий фонд коштів» відіграє важливу роль у розумінні поняття та його застосуванні на практиці. Вчені у галузі фінансового права України пропонують різні визначення цього терміну, але досить часто можна знайти спільні риси в їх дефініціях.

Згідно з Є. С. Маринчаком цільовий фонд коштів – це ланка централізованого публічного фонду коштів, яка формується зі спеціально визначених джерел з метою фінансування соціально-економічних напрямків державної політики [1].

Схоже визначення надають науковці М. О. Мацелик та В. А. Пригоцький, які відносять цільовий фонд коштів до цільових спеціалізованих державних фондів і характеризують їх як централізовані спеціальні фонди – особливу ланку фінансової системи держави, яка має конкретне цільове призначення та визначену законодавством самостійність [2].

За визначенням Е. С. Дмитренко вказані фонди утворюються з метою акумуляції та використання коштів на конкретні публічні цілі, що мають значення для усієї держави, зокрема, на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [3].

Державні цільові фонди – це фонди грошових коштів, які мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади [4]. Державні цільові фонди розглядають і як метод перерозподілу національного доходу держави [5].

Деякі вчені публічний цільовий фонд коштів розглядають як механізм фінансування. Щоправда, мова більше йде про цільові фонди багатьох донорів, що стали одним із найпопулярніших методів для надання допомоги посткризовим країнам. Загалом, їх можна визначити як механізм для отримання і управління донорськими фондами для широких тематичних цілей на противагу конкретному проекту [6].

Державний фонд цільового призначення – це організаційна форма сектору державних фінансів, надходження до якого надходять за рахунок державних коштів, а витрати здійснюються на виконання окремих державних завдань [7].

Варто погодитись із думкою Н.Л. Гули щодо необхідності відмежування понять «фонд» та «спеціалізований фонд». Як зазначає науковець, між поняттями «фонд» і «цільовий спеціалізований державний фонд» є істотні відмінності. По-перше, поняття «фонд» значно ширше за своїм змістом, ніж поняття «цільовий спеціалізований державний фонд». По-друге, сама назва «цільові спеціалізовані державні фонди» підкреслює їх цільове призначення і власника [8].

При аналізі різних визначень терміну «публічний цільовий фонд коштів» у вітчизняних науковців можна виділити декілька спільних рис. До них можна віднести наступні:

фонд є публічним, тобто його створення та діяльність регулюється державою, а його кошти є публічними коштами, які надходять з різних джерел від імені держави;

фонд є цільовим, тобто його кошти використовуються для визначеної мети, яка, як правило, передбачена в статуті фонду;

фонд повинен сприяти задоволенню певних потреб суспільства, які є важливими для держави;

фонд може мати різні форми власності, наприклад, може бути створений державою, місцевими органами влади, громадськими організаціями або приватними особами.

У цілому, публічні цільові фонди коштів є важливим інструментом для реалізації соціально-економічних проєктів та підтримки розвитку громадянського суспільства в Україні. Забезпечення належної організації та управління цими фондами, відповідності законодавчим вимогам та міжнародним стандартам, а також прозорості та відкритості їхньої діяльності, може значно зміцнити їхню роль у розвитку України та підтримці соціальних та економічних ініціатив.

Для подальшого розвитку публічних цільових фондів коштів української держави необхідно забезпечити їхню стабільність та довгостроковість фінансування, а також зміцнити законодавчу базу та практику управління цими фондами. Для цього можуть використовуватися передові світові практики управління публічними цільовими фондами.

Список використаних джерел:

1. Маринчак Є. Правова природа публічних фондів коштів. *Publishing House "European Scientific Platform"*. 2021. С. 47–64. https://doi.org/10.36074/paaaseeirdfegcc.ed-2.04

2. Фінансове право : навч. посібник / О. М. Мацелик, Т. О. Мацелик, В. А. Пригоцький ; за ред. В. К. Шкарупи. К. : Знання, 2011. 815 с.
3. Фінансове право. Особлива частина : навчальний посібник / Е. С. Дмитренко. К. : Алерта; КНТ, 2007. 613 с.
4. Тропіна В. Б. Цільові фонди у фінансовій системі України. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4. С. 165–173.
5. Савченко К. В. Державні фонди цільового призначення в контексті реалізації стабілізаційної політики. *Mechanism of Economic Regulation*, 2012. № 2. С. 162–166.
6. Кресіна І. О., Стойко О. М. Цільові фонди як механізм фінансування постконфліктної відбудови. *Політикус : наук. журнал*, 2020. № 5. С. 155–159.
7. Бліхар М. М., Сарахман Ю. Б. Правова природа діяльності цільових позабюджетних державних фондів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 9. С. 270–273.
8. Гула Н. Теоретико-правова характеристика сфери цільових спеціалізованих державних фондів. *In: Jurnalul juridic national: teorie şi practică*, 2014, nr. 3(7), pp. 98–102.

Ключові слова: фонд, цільовий фонд, публічний цільовий фонд коштів, державний фонд цільового призначення, цільовий спеціалізований державний фонд.
Key words: fund, target fund, public target fund of funds, state target fund, target specialized state fund.

ПОДОЛЬСЬКА АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

ПОДАТКОВЕ ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ

Право ЄС складається з установчих договорів (The Treaty on European Union і The Treaty on the Functioning of the European Union) і правових положень, заснованих на законодавчих повноваженнях, делегованих Європейському Союзу установчими договорами. Частина положень законодавства ЄС, яка може мати вплив на податки, називається податковим правом ЄС. Податкове законодавство ЄС суттєво впливає на внутрішнє податкове законодавство держав-членів ЄС і спосіб, у який ці закони слід тлумачити та застосовувати.

Кожна держава-член здійснює власні повноваження щодо оподаткування відповідно до національного податкового законодавства та вирішує, які критерії визначають сфери оподаткування у відповідній державі. Проте держави-члени повинні здійснювати свої повноваження відповідно до своїх зобов'язань згідно з установчими договорами та законодавчими положеннями, прийнятими на основі таких договорів. Вплив податкового права ЄС на національне законодавство стає дедалі складнішим.

Після набуття чинності Лісабонської угоди Європейська конвенція з прав людини також стала частиною права ЄС.

В останній практиці Суду Європейського Союзу у податкових справах все частіше знаходимо рішення, в аргументації яких Суд апелює до загально правових принципів на додаток до самого податкового права.

Постає питання: яке використання правових принципів в оподаткуванні? Оскільки принципи є зовнішніми стандартами для законотворців, то й сукупність правил, встановлених законодавцями, має відповідати основним правовим принципам. Принципи є частиною структури, розробленої для податкового законодавця, якому доводиться мати справу з різними суперечливими інтересами під час розробки та прийняття законодавства. Правові цінності та принципи пов'язують правову систему з моральними цінностями та принципами, що панують у суспільстві; перші функціонують як свого роду фільтр. Отже, правові принципи, що втілюють «внутрішню мораль права», функціонують як істотні критерії оцінки. Таким чином, правові принципи є транспортними засобами в русі вперед і назад між правовими цінностями та правовими нормами.

Принцип законності оподаткування випливає зі статті 1 Протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Аналізуючи практику ЄСПЛ, можна зробити висновок про суть даного принципу, яка полягає в тому, що відповідна правова основа має бути сумісною з принципом верховенства права та забезпечувати юридичні гарантії, серед іншого, процесуальні гарантії проти свавільного втручання з боку органів державної влади, зокрема щодо втручання держави в право на повагу до власності. Однак рішення ЄСПЛ не містять визначених «технічних» елементів, які повинні міститись у такому податковому законодавстві, залишаючи цю функцію на розсуд держав [3, с. 5].

Суд ЄС вперше використав цей принцип у справі C-566/17 «Асоціація муніципалітетів Мідного басейну в Полковіцах проти голови Національної податкової адміністрації». Польська асоціація муніципалітетів стверджувала, що вона має право відраховувати весь сплачений ПДВ в контексті своєї економічної та негосподарської діяльності через відсутність конкретних правил у польському податковому законодавстві щодо критеріїв та методів розподілу.

Беручи до уваги той факт, що національна практика надання права на відрахування в повному обсязі була заснована на принципі законності оподаткування, наданому польським конституційним правом, Суд ЄС заявив, що «як випливає з конституційних традицій, спільних для держав-членів, принцип фіскальної законності може розглядатися як частина правового порядку ЄС як загальний принцип права».

Розглядаючи Директиву про ПДВ у світлі принципу законності оподаткування, Суд ЄС вважав критерії та методи розподілу змішаних витрат лише допоміжними елементами. Отже, Суд дійшов висновку, що сама лише відсутність таких норм у чинному податковому законодавстві жодним чином не призводить до права на звільнення від вхідного ПДВ в повному обсязі [1].

Суд ЄС підтвердив важливість принципу законності оподаткування в Cases C-885/19 P і C-898-19 P «Fiat Chrysler Finance Europe v Commission». У 2012 році податкові органи Люксембургу видали податкове рішення на користь Fiat Chrysler Finance Europe («FFT»), підприємства групи Fiat, яке надавало казначейські та фінансові послуги компаніям групи, заснованим в Європі. Податкове рішення, про яке йде мова, схвалило метод визначення винагороди FFT за ці послуги, який дозволив FFT щорічно визначати свій оподатковуваний прибуток з податку на прибуток підприємств у Люксембурзі. У жовтні 2015 року Комісія дійшла висновку, що податкова постанова становила державну допомогу відповідно до статті 107 ДФЄС і що це була операційна допомога, несумісна з внутрішнім ринком. Комісія встановила, що Велике Герцогство Люксембург зобов'язане стягнути незаконну і несумісну допомогу з FFT.

Суд ЄС постановив, що Комісія належним чином не визначила довідкову систему для цілей визначення існування вибіркової переваги, оскільки вона не врахувала конкретні правила трансфертного ціноутворення, передбачені законодавством Люксембургу. Крім того, Суд ЄС постановив, що, хоча багато національних податкових органів керуються Керівними принципами ОЕСР при контролі трансфертних цін, лише національні положення є доречними для цілей аналізу того, чи відхиляються конкретні операції від принципу «витягнутої руки». Зовнішні правила по відношенню до національної податкової системи враховуватися не можуть. Цей висновок, на думку Суду ЄС, є «вираженням принципу законності оподаткування, який є частиною правового порядку ЄС як загального принципу права» [2].

Список використаних джерел:

1. Judgment of The European Court of Justice (Second Chamber) of 8 May 2019 Case C-566/17 «Związek Gmin Zagłębia Miedziowego w Polkowicach v Szef Krajowej Administracji Skarbowe». URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-566/17
2. Judgment of The European Court of Justice of 8 November 2022 Case C-885/19 P «Fiat Chrysler Finance Europe v Commission». URL: https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-885/19
3. Scope of the principle of the legality of taxation, particularly in relation to value added tax. *The Research and Documentation Directorate – CVRIA*. 2018. 17 c.

Ключові слова: податкове право ЄС, принцип законності оподаткування, Європейський суд справедливості.

Key words: EU tax law, principle of legality of taxation, European Court of Justice.

ПОНОМАРЕНКО ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ВИЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РОЗПОРЯДНИКІВ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Про важливість ефективного та економного використання коштів державного та місцевих бюджетів багато писали, пишуть та будуть писати науковці правової та економічної галузі. Однак, з прикрістю, доводиться констатувати, що на результати використання коштів – це жодним чином не вплинуло й ми досі спостерігаємо у річних та інших звітах констатацію розкрадання «левової частини» бюджетних коштів. Головними діючими «особами» виступають розпорядники та отримувачі бюджетних коштів, як суб'єкти бюджетних правовідносин. З метою подальшого дослідження законодавчої регламентації їх діяльності, визначимо сутність правового статусу розпорядників бюджетних коштів.

Визначення будь-якого поняття, а особливо юридичного, має велике практичне значення та виконує не лише інформаційні, а й правові функції. В юридичній науці існує група правових понять, які по своїй суті являють собою метафори. Одним із таких понять є поняття «правовий статус».

Правовий статус – одна з найважливіших юридичних категорій у загальній системі механізму правового регулювання. Системне дослідження правового статусу розпорядників бюджетних коштів та шляхів вирішення проблем, пов'язаних з його набуттям і реалізацією, першочергово потребує з'ясування суті та аналізу, по-перше, теоретичних засад власне поняття «фінансово-правовий статус», по-друге, правової природи терміну «правовий статус розпорядника бюджетних коштів» і, по-третє, змісту елементів фінансово-правового статусу розпорядників бюджетних коштів.

«Правовий статус», як наукова категорія явище достатньо нове в юридичній науці. До 60-х років XX століття, досліджуване поняття ототожнювалося з «правоздатністю» та як самостійне взагалі не розглядалося. Спільним є «одночасність» виникнення у суб'єкта обох властивостей/якостей та їх невідчужуваність. Зазначена схожість слугувала підставою для ототожнення. Розвиток юридичної думки в 70-80-х роках XX століття став поштовхом для дослідження категорії «правовий статус», його проблематики та подальшого визначення і закріплення у якості одного з ключових у законодавстві.

В результаті наукових досліджень було встановлено, що «правоздатність» та «правовий статус» співвідносяться як частина і ціле. Правоздатність виступає підґрунтям правового статусу, який в свою чергу є категорією ширшою, багатшою та структурно складнішою. В результаті чого правовий статус розглядається як узагальнююче та збірне поняття. Проте думки вчених з цього предмету різняться. Етимологічно

вказані терміни збігаються, це слова-синоніми. Латинське слово «status» (у перекладі означає положення, стан кого-небудь або чого-небудь, а також «становище») позначає у своєму первісному значенні і загальне становище окремої особи (особистості) в суспільстві, і сукупність усіх (або частини) її юридичних прав та обов'язків [1, с. 317]. В зв'язку з цим в літературі були висловлені пропозиції: 1) про розмежування понять «правовий статус» і «правове положення», оскільки, перше виступає частиною другого [2]; 2) про тотожність цих понять і відсутність практичної чи теоретичної необхідності в їх розмежуванні, оскільки вони, співпадають і етимологічно, і за змістом [3]. Тобто в юридичній літературі нерідко допускається змішування понять «правовий статус» і «правове положення» (і навіть правосуб'єктність), особливо в дослідженнях щодо особистості.

Розпорядники бюджетних коштів виступають саме суб'єктами бюджетного права як підгалузі фінансового права, а їх бюджетно-правовий статус є, відповідно, різновидом галузевого фінансово-правового статусу, тобто підгалузевим.

Розпорядником бюджетних коштів виступає визначений правом суб'єкт, який вже наділений визначеною правосуб'єктністю, перебуває в сталих правових зв'язках у правовідносинах, що регулюються іншими галузями права. Особливістю фінансової правосуб'єктності є те, що нею наділяється суб'єкт, який визначально вже є правосуб'єктним. З цього приводу М. Костов зазначав: «на практиці не констатується, а в теоретичному плані не обґрунтована необхідність спеціального фінансового критерію змісту, виникнення і припинення правоздатності. Повністю застосовуються правила, які відносяться до цивільної правоздатності» [4, с. 220–221]. Таке твердження є справедливим в аспекті того, що визначально суб'єкти, навіть створені в публічному порядку наділяються цивільною правоздатністю, наявність якої є основою для набуття ними фінансової правоздатності. Проте, далеко не всі суб'єкти наділені цивільною правосуб'єктністю, можуть вступати у бюджетні правовідносини, а також набувати статусу розпорядників бюджетних коштів. Обов'язково у гіпотезі відповідної норми передбачено коло суб'єктів, що можуть виступати учасниками відповідних правовідносин, та їх властивості, які і наділяються правом вступу у дані відносини та правами і обов'язками суб'єкта правовідносин.

Правовий статус розпорядників бюджетних коштів ґрунтується не на загальній, а на галузевій, фінансово-правовій правосуб'єктності організації як бюджетної установи. Такий підхід є правомірним, оскільки фінансово-правовий статус базується на сукупності прав і обов'язків саме у сфері публічних фінансів.

Термін «фінансовий правовий статус» слід чітко відрізняти від таких правових категорій, як «правове положення», «фінансовий правовий стан» та «фінансова правосуб'єктність». Про фінансову правосуб'єктність є невід'ємну властивість суб'єкта виконання місцевих бюджетів за доходами зазначають Т. А. Латковська та А. І. Гнатовська [5, с. 82]. Під фінансовим правовим статусом потрібно розуміти сукупність основних суб'єктивних прав та обов'язків, котрі

належать суб'єкту фінансового права, його визначену фінансову правосуб'єктність, наявність у нього власного фінансового інтересу або визнання його представником законного публічного фінансового інтересу, ряду інших елементів, які і визначають у найбільш загальному вигляді його взаємини з державою, що ґрунтуються на положеннях фінансово-правових норм. Поняття «бюджетна установа», що лежить в основі поняття «розпорядник бюджетних коштів», відноситься до числа специфічних термінів законодавства про бюджет і використовується винятково в значенні, що визначається фінансово-правовим законодавством. О. І. Харитонова виокремлює такі характерні риси правового статусу [6, с. 79]: 1) у ньому знаходить відображення і вираження воля держави; 2) його зміст, що має певну стабільність, змінюється не з волі осіб, а з волі законодавця; 3) елементи правового статусу – загальні (статусні) права та обов'язки суб'єкта об'єктивного права, його юридична відповідальність – формуються та існують у формі правових приписів.

Спільною рисою для загальної теорії права та галузевих наук є акцентування уваги на єдності правового статусу для всіх та одночасна необхідність його диференціації з метою дослідження зазначеної (фінансово-правової) проблематики.

Досліджуючи статус розпорядників бюджетних коштів ми беззаперечно констатуємо факт виконання такого обов'язку керівником бюджетної установи або організації. Законодавчо закріплений обов'язок з управління та розпорядження майном (державним і комунальним) та належного (ефективного, економного) використання бюджетних асигнувань розглядається через призму виконання адміністративно-господарських обов'язків, що покладаються на керівника. Щодо одержувачів бюджетних коштів, то вони виконують покладені на них обов'язки шляхом делегування їм спеціальних бюджетних повноважень – бюджетних асигнувань.

Статус розпорядника бюджетних коштів є тимчасовим. Адміністративно-господарські повноваження є спеціальними та надаються на певний період часу – бюджетний період, у вигляді бюджетних асигнувань. Одночасно, головні розпорядники, окрім, згаданих спеціальних повноважень володіють ще бюджетно-правовими організаційно-правовими повноваженнями, контролюють виконання кошторису та додержання фінансової дисципліни нижчестоящими розпорядниками.

Підсумовуючи варто зазначити, що правовий статус розпорядника бюджетних коштів є вихідним, загальним бюджетно-правовим статусом для усіх розпорядників бюджетних коштів, але в залежності від рівня – головний розпорядник або нижчестоящий розпорядник бюджетних коштів їм притаманні «додаткові» спеціальні бюджетно-правові статуси.

Список використаних джерел:

1. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. Фінансове право. 2008. № 1. С. 316–321.

2. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 444 с.
3. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. К. : Ін Юре, 2004. 368 с.
4. Костов М. Финансови правни отношения. София, 2009. 380 с.
5. Латковська Т. А., Гнатовська А. І. Правовий статус суб'єктів виконання місцевих бюджетів за доходами : монографія. Одеса : Фенікс, 2014. 228 с.
6. Харитонова О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса : Юридична література, 2004. 324 с.

Ключові слова: розпорядник бюджетних коштів, правовий статус, правосуб'єктність, фінансові правовідносини.

Key words: administrator of budget funds, legal status, legal personality, financial legal relations.

ГУГЛЕЙ ВІТАЛІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ СТРУКТУРНІ СКЛАДОВІ

В умовах розвитку цифрових технологій, які впливають на світову економіку, економічний розвиток держави залежить від гнучкості суспільних відносин. Перегляд засад правового регулювання суспільних відносин будь-якої сфери та побудова нової моделі управління фінансами вимагає реформування системи органів управління відповідно до стандартів європейського законодавства та оптимізації їхньої діяльності із забезпечення економічної безпеки України як одного з пріоритетних напрямів сучасної державної політики. Економічна безпека держави – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Компонентами економічної безпеки держави є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна та фінансова безпека. Зауважимо те, що формуючись із багатьох складових, економічні інтереси держави торкаються, в першу чергу, її фінансових інтересів.

Безпека держави у фінансовій сфері є найважливішою складовою національної безпеки країни та найважливішим пріоритетом економічної політики держави. Маючи суттєвий вплив на формування економічної безпеки держави, фінансова безпека передбачає такий стан фінансово-правових відносин, який створює сприятливі умови та генерує достатні фінансові ресурси для економічного зростання, збільшення доходів населення, підвищення державних соціальних

стандартів, належних умов рівня та якості життя населення. І це зрозуміло, адже фінанси – це кровоносна система будь-якої економічної системи, яка має працювати стабільно та надійно. Як зазначає Л. К. Воронова, фінанси обслуговують усю економічну і соціальну сферу і фінансова система складається із кількох фінансових ланок (інститутів), кожна з яких має свої специфічні форми та методи формування, розподілу та використання фондів коштів та за ознакою їх правового регулювання [1, с. 21–22].

А отже, вагоме значення фінансової безпеки у системі економічної безпеки держави пояснюються значенням фінансової системи для національної економіки. Т. А. Латковська підкреслює, що аналіз сучасного фінансового законодавства свідчить про те, що фінансово-правові інститути, які включаються у фінансову систему України, зазнають змін та поповнюються новим змістом. Історія розвитку нашої країни яскраво показала, що з переходом на нові ринкові відносини відбулися докорінні зміни у економіці, з'явилися нові елементи фінансової системи, що характеризуються своєрідними формами та методами формування, розподілу та використання грошових фондів. Причому такі елементи мають не тільки економічний зміст, а й певне правове оформлення [2, с. 42–61]. Фінансовабезпека держави, відображаючи стан фінансової системи держави, за якого створені умови єдності фінансово-правових інститутів, захищає фінансові інтереси на усіх рівнях фінансово-правових відносин.

Будучи складною багаторівневою системою, фінансова безпека характеризується багатьма структурними складовими, кожний з яких має власну побудову та характеризується відповідним розвитком. Дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, присвячених розгляду структурних складових фінансової безпеки держави, залежать від того, за яким критерієм вченими виділяються її елементи. Узагальнюючи позиції науковців, можна виділити, в основному, такі структурні складові фінансової безпеки держави як: бюджетну, боргову, банківську та валютну безпеку держави.

Вважаємо, що залежно від фінансово-правових інститутів, які сьогодні включаються у фінансову систему, необхідно виділяти більш ширше коло структурних складових фінансової безпеки, як: бюджетна безпека, податкова безпека, боргова безпека, грошово-кредитна (монетарна) безпека, валютна безпека, інвестиційна безпека, банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору (фінансова безпека страхового та фондового ринків). Кожний з таких складових заслуговує та увагу та дослідження.

Досліджуючи таку складову фінансової безпеки, як бюджетна, вважаємо, що під бюджетною безпекою необхідно розуміти стан бюджетної системи держави, її спроможність забезпечити фінансово-економічну самостійність держави за рахунок достатності фінансових ресурсів, які мобілізуються до бюджетів різних рівнів внаслідок акумулювання надходжень, розподіляються та ефективно використовуються при фінансуванні видатків, супроводжуючих кожну дію органів держави та органів місцевого самоврядування.

Розглядаючи податкову безпеку, відмітимо, що це стан податкової системи держави, який визначається ефективною податковою політикою держави, захищеністю інтересів суб'єктів податково-правових відносин, стійкістю та економічною незалежністю податкової системи, що проявляється у стабільності податкового законодавства, здатності податкової системи до розвитку та удосконалення, спроможність своєчасного виявлення та запобігання потенційних загроз у сфері оподаткування.

Тож, забезпечення фінансової безпеки держави є важливою складовою захисту національних інтересів країни та умовою формування безпечного життєвого середовища. Важливою тріадою сьогодні є: національна безпека – економічна безпека – фінансова безпека. Найголовніше ефективно застосовувати механізми, спрямовані на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, що призводить до створення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері. Визнаючи потребу бюджету фінансувати обороноздатність країни, важливим є необхідність планування відновлення та подальшого розвитку фінансової системи, яка має стати двигуном відбудови економіки.

Список використаних джерел:

1. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник. Київ : Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.
2. Латковська Т. А. Сучасний стан та актуальні проблеми публічної фінансової системи. *Lex Portus*. 2019. № 4 (18). С. 42–61.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, фінансова безпека, бюджетна безпека, податкова безпека.

Key words: national security, economic security, financial security, budgetary security, tax security.

ЧЕРНЕЦЬКА ОКСАНА АРТУРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 44³ КУПАП

Абзацом 1 статті 9 КУпАП передбачено, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [2].

Тобто, вказане свідчить про те, що особу можна притягти до відповідальності за дію чи бездіяльність лише в тому випадку, якщо відповідальність за такі дії чи бездіяльність передбачена саме відповідним

законом, а не відповідною статтею КУпАП, правилами, нормами, порядками, інструкціями, рішеннями органів місцевого самоврядування.

Вказане повністю корелюється з положеннями Конституції України, а саме пункту 22 частини 1 статті 92, відповідно до якого діяння, яке є адміністративним правопорушенням, визначено законом [1].

Статтею 44^3 КУпАП, а саме ч. 1 передбачено, що порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, тягне за собою накладення штрафу [2].

Однак, у зв'язку з тим, що диспозиція вказаної статті є бланкетною та не містить чітко визначених правил поведінки, за які особу може бути притягнуто до відповідальності та оскільки в статті лише узагальнено визначено порушення, тому для конкретизації таких порушень варто звертатися саме до тих нормативно-правових актів, які визначають правила карантину, а також Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», інших актів законодавства, рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами.

Також, аналіз диспозиції цієї норми дозволяє виділити три види правопорушень, які підпадають під дію ч. 1 ст. 44^3 КУпАП:

– порушення правил щодо карантину людей;
– порушення санітарно-гігієнічних правил і норм;
– порушення санітарно-протиепідемічних правил і норм.

Загальний огляд таких порушень вказує на досить широке та невизначене коло тих правил і норм, які потенційно можуть бути порушені суб'єктом адміністративного проступку.

У зв'язку із доповненням ст. 44^3 КУпАП частиною 2, виникла нова проблема яка призвела до виникнення юридичних конфліктів в питаннях фіксації адміністративних правопорушень та накладенні адміністративних стягнень за порушення передбачені ст. 44^3 КУпАП.

Таких конфліктів могло б і не виникнути, якби, при доповненні новою частиною, стаття 44^3 КУпАП зазнала відповідних змін у бік звуження диспозиції частини першої, однак цього зроблено не було, що призвело до виникнення колізії.

Вказане піддтверджується судовою практикою з розгляду справ про порушення правил щодо карантину людей, оскільки під час складання адміністративних протоколів про вчинення адміністративного правопорушення передбаченого ст. 44^3 КУпАП, працівники Національної поліції не відокремлюють ч. 1 та ч. 2 ст. 44^3 КУпАП, що призводить до закриття проваджень у справі на підставі п. 1 ст. 247 КУпАП у зв'язку з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення.

Впродовж періоду поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Кабінет Міністрів України прийняв низку постанов, які стосуються карантинних обмежень.

З аналізу положень прийнятої Кабінетом Міністрів України постанови «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних

протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» вбачається, що обмежувальні протиепідемічні заходи різняться в залежності від рівня епідемічної небезпеки поширення COVID-19, що в свою чергу ускладнює їх виконання, оскільки перелік таких заходів охоплює різні сфери суспільного життя та постійно зазнає змін [3].

Постійні зміни нормативно-правових, актів внаслідок внесення змін і доповнень, впливають на ефективність їх застосування. Оскільки, правила, які діяли на початку карантину, протягом обмежувальних заходів постійно змінювалися, отже необхідно виваженіше підходити до питання притягнення правопорушників до юридичної відповідальності, оскільки вони могли просто не знати про модифікацію певної заборони. Також, наявні відмінності в обмежувальних заходах і в різних місцевостях: те, що заборонено в одному регіоні чи навіть місті, може бути дозволено в іншому регіоні країни. Це, в свою чергу, істотно ускладнює правозастосування. Наприклад, після послаблення карантину в Україні на одних територіях скасували певні заборони (дозволено роботу ринків, сільськогосподарських ярмарків, відкрито спортивні й дитячі майданчики в парках і скверах), а на інших такі заборони продовжували діяти.

Також, така швидкість змін правил карантину негативно позначається на правозастосуванні, оскільки правозастосовні органи, які уповноважені складати протоколи за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44^3 КУпАП, не зможуть запам'ятати всі правила карантину на певній території.

Оскільки, диспозиція ст. 44^3 КУпАП має бланкетний характер, тому адміністративна відповідальність може настати за порушення будь-яких правил, якими передбачено заходи боротьби з інфекційними хворобами.

Таким чином, цілком доречним буде диференціювати відповідальність за правопорушення правил карантину щодо людей, передбачену ст. 44^3 КУпАП, шляхом поділу її на декілька частин із різними санкціями, що в свою чергу, дасть можливість правоохоронним органам більш визначено надавати правову оцінку порушенню того чи іншого правила.

Також, на застосування ст. 44^3 КУпАП вплинуло прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236», відповідно до якої на період воєнного стану «зелений», «жовтий», «помаранчевий» та «червоний» рівні епідемічної небезпеки поширення COVID-19 та відповідні обмежувальні протиепідемічні заходи не застосовуються. На період воєнного стану фізичним особам та суб'єктам господарювання рекомендується дотримуватися протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19 [4].

Зміни внесені до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 заблокували дію більшості обмежувальних протиепідемічних заходів зазначеної постанови, якими

встановлювалися обов'язкові для фізичних та юридичних осіб правила на період дії карантину, в залежності від рівня епідемічної небезпеки та за порушення яких передбачалась відповідальність. Тобто, формально ст. 44^3 КУпАП діє й далі, однак оскільки вона має бланкетний характер, для притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності необхідно звертатися до норм спеціального законодавства, які на час воєнного стану є лише рекомендаційними, а отже не підлягають забезпеченню реальним накладенням адміністративно-правових санкцій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Постанова Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 року № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415
3. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року № 1236. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-п?find=1&text=відповідальність#w1_2
4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 372. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2022-%D0%BF#n2

Ключові слова: відповідальність, карантин, адміністративна відповідальність, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила і норми, воєнний стан.

Key words: responsibility, quarantine, administrative responsibility, sanitary and hygienic, sanitary and anti-epidemic rules and regulations, martial law.

НОВАК АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права, помічник судді Одеського апеляційного суду

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ

Податкові спори у категорії публічних спорів на практиці посідають одне з перших місць та визначаються як різновид публічно-правового спору, який виникає між державою в особі її податкових органів та іншим суб'єктом податкових правовідносин стосовно сплати та нарахування податків, зборів, проведення податкового контролю та оскарження актів і дій податкових органів. З метою вирішення податкових конфліктів між суб'єктами

податкових правовідносин законодавець впровадив процедуру захисту прав «слабшого» суб'єкта (приватну особу) – оскарження рішення контролюючих органів.

Відповідно до п. 14.1.7 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) оскарження рішень контролюючих органів – оскарження платником податку податкового повідомлення – рішення про визначення сум грошового зобов'язання платника податків або будь-якого рішення контролюючого органу в порядку і строки, які встановлені цим Кодексом за процедурами адміністративного оскарження, або в судовому порядку [1].

Обрання способу захисту у разі порушення податковими органами прав приватних осіб є точкою відліку для відновлення порушеного права, визначення стратегії правової поведінки суб'єкта звернення та прогнозування майбутнього результату з подальшим фактичним його виконанням. У теорії як адміністративного права, так і податкового права, встановлено два способи захисту порушеного права: позасудовий (адміністративний) та судовий.

Якщо розглядати таке правове явище як адміністративне оскарження рішень податкових органів з аспекту переваг і недоліків, то до переваг необхідно віднести наступні характеристики:

– економічність – за розгляд скарги в адміністративному порядку непотрібно сплачувати жодні адміністративні збори;

– оперативність – строки розгляду адміністративної скарги менше за розгляд відповідних адміністративних позовів у судовому порядку за правилами адміністративного судочинства України;

– відсутність надлишкового формалізму – ця характеристика стосується як вимог до самої адміністративної скарги, так і сама процедура розгляду скарг є простішою та зрозумілішою для пересічного громадянина;

Однак крім переваг необхідно відзначити й недоліки, серед яких виокремлюють:

– необ'єктивний розгляд скарг суб'єктом вищого рівня, так як знаходячись в одній сфері адміністрування вищому суб'єкту необхідно визнати неправильність рішень підпорядкованого органу, вжити заходів щодо виправлення помилок та вирішити питання про можливість притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

– відсутність механізму примусового виконання рішення за результатами адміністративного оскарження рішень податкових органів, що може загалом нівелювати всю процедуру адміністративного оскарження.

Загалом, питання позасудового оскарження рішень податкових органів врегульовано не тільки Податковим кодексом України, а й окремим нормативними актами, серед яких визначальним є Порядок оформлення і подання скарг платникам податків та їх розгляду контролюючими органами, затвердженим наказом Міністерства фінансів України № 916 від 21.10.2015 р. (далі – Порядок) [2].

Наголошуємо, що адміністративне оскарження рішень податкових органів на даному етапі розвитку нормативно-правового регулювання

є найбільш деталізованим, порівнюючи з іншими процедурами адміністративного оскарження.

Розглянемо адміністративне оскарження рішень податкових органів через основні ознаки: суб'єкт адміністративного оскарження; об'єкт оскарження; строки оскарження та розгляду; результат адміністративного оскарження.

Суб'єктами процедури адміністративного оскарження рішень податкових органів виступають:

– суб'єкт публічного адміністрування, який здійснює розгляд адміністративної скарги та, за загальним правилом, є вищим органом в системі адміністрування. Фактично наразі система адміністративного оскарження складається з одного рівня, тобто рішення головних управлінь ДПС в областях і м. Києві оскаржують до Державної податкової служби України. А вже рішення Державної податкової служби України оскарженню в адміністративному порядку не підлягають (п. 1-3 розділу II Порядку). Крім того ПКУ встановлює певні винятки (п. 56.3[1]), коли оскарження рішення відбувається до того ж органу, який його й ухвалив;

– особа (фізична чи юридична особа), права та свободи якої порушено. Необхідно зазначити, що особа, права та свободи якої порушено, може брати участь у справі через свого представника. Повноваження представника особи має бути підтверджено довіреністю, договором, здійснено на підставі закону, акта органу управління юридичної особи та на інших підставах, встановлених законом.

За правилами, які закріплені у пунктах 56.1 та п. 56.2 ПКУ, оскаржити в адміністративному порядку можна будь-яке рішення податкового органу, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень податкового органу. Отже, об'єктом адміністративного оскарження рішень податкових органів можуть бути: податкові повідомлення-рішення; рішення про арешт активів платника; рішення про заборону здійснення операцій із заставними активами платника; рішення про продаж активів, що перебувають у податковій заставі тощо. Не є об'єктами оскарження акти податкового органу, які лише фіксують певні обставини та не порушують права та обов'язки платників податків. Наприклад, акт податкової перевірки; акт відмови від підписання акта в отриманні акта перевірки та інші.

Строки оскарження можна поділити на загальні та спеціальні в залежності від підстав їх прийняття. Загальний строк оскарження становить 10 робочих днів, які починаються з дня суб'єктом звернення рішення (п. 56.3 ПКУ). Спеціальний строк оскарження становить 30 календарних днів та поширюється на рішення, в яких податковий орган самостійно визначає грошове зобов'язання платника податків за причинами, не пов'язаними з порушенням податкового законодавства. Додатково п. 98.5 ПКУ визначає тридцяти денний строк оскарження рішень про: розподіл суми грошових зобов'язань або податкового боргу між платниками податків, що виникають унаслідок реорганізації; погашення грошових зобов'язань або податкового боргу, забезпечених податковою заставою, до проведення такої реорганізації; установлення

солідарної відповідальності за сплату грошових зобов'язань платника податків, який реорганізується, щодо всіх осіб, утворених у процесі реорганізації; поширення права податкової застави на майно платника податків, який створюється шляхом об'єднання інших платників податків, якщо один або більше з них мали грошові зобов'язання чи податковий борг, забезпечений податковою заставою [1].

Останнім важливим показником адміністративного оскарження рішень податкових органів є рішення, які може бути прийнятий за результатами розгляду скарги. Відповідно до п. 2 розділу IX Порядку за результатами розгляду скарги контролюючий орган приймає одне з таких рішень: 1) повністю задовольняє скаргу платника податків та скасовує рішення контролюючого органу, яке оскаржується; 2) частково задовольняє скаргу платника податків та в окремій частині скасовує рішення контролюючого органу, яке оскаржується; 3) залишає скаргу без задоволення, а рішення контролюючого органу, яке оскаржується, без змін; 4) зменшує (збільшує) суму грошового зобов'язання.

Враховуючи вищевикладене, процедура адміністративного оскарження рішень податкових органів має специфічні особливості, які безпосередньо виникають саме з характерних рис сутності податкового спору, та є альтернативним ефективним варіантом відновлення порушеного права, який, на жаль, не є розповсюдженим у правовому суспільстві. Цікавою вбачається також інститут доказування при розгляді скарг на рішення податкових розглядів, що може в майбутньому стати предметом наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 02.05.2023).
2. Порядок оформлення і подання скарг платникам податків та їх розгляду контролюючими органами : наказ Міністерства фінансів України № 916 від 21.10.2015 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1617-15 (дата звернення: 02.05.2023).

Ключові слова: податкові спори, адміністративне оскарження, позасудових захист, оскарження рішень податкових органів, адміністративні процедури.

Key words: tax disputes, administrative appeals, out-of-court defense, appeals against decisions of tax authorities, administrative procedures.

СЕКЦІЯ 18

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ Й МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Керівник секції: *професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор Т. В. Аверочкіна*

Секретар секції: *старший лаборант кафедри морського та митного права А. С. Довбня*

КОРМИЧ БОРИС АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

КОНТРОЛЬ ТА КОРИГУВАННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ: У ПОШУКАХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Питання митної вартості залишаються одними з найбільш суперечливих у взаємовідносинах імпортерів та митної служби. З одного боку, заниження митної вартості часто називається серед головних причин недоотримання податкових надходжень від імпорту, що тягне за собою чисельні пропозиції розширення дискреції митних органів щодо невизнання заявленої митної вартості та підсилення відповідальності декларантів. З іншого боку, статистика вказує на те, що коригування митної вартості насправді не є настільки ефективним інструментом, як його іноді намагаються представити. Наприклад, за даними Економічної експертної платформи щодо моніторингу діяльності ДМСУ за 2022 рік, митними органами було прийнято 13 924 рішень щодо коригування митної вартості, відповідно до яких було донараховано 108,9 млн грн митних платежів, що склало 0,04 % від всієї суми податків, адміністрованих ДМСУ [2]. Тобто, говорити про те, що контроль правильності визначення митної вартості має який-небудь помітний вплив на справляння митних платежів не варто.

За цими ж даними, у 2022 році декларантами було оскаржено до суду 2191 рішення про коригування митної вартості на загальну суму 403,09 млн грн, з яких 1683 (77 %) на загальну суму 311,09 млн грн було вирішено на користь декларантів. Найбільш красномовними тут є навіть не відсоток скасованих рішень, а суми донарахованих платежів. Адже на 12 % успішно оскаржених рішень припадає сума донарахованих платежів майже у три рази більша, ніж було стягнутих. Митниця у середньому за одним рішенням з коригування митної

вартості стягувала близько 7800 грн, при тому, що на одне скасоване судами рішення припадає 185 000 грн нарахувань.

Це ставить питання ще два важливих питання. По-перше, це якість рішень, які приймаються митницею, адже очевидно, що в основному декларанти відмовлялися від оскарження коригування митної вартості лише коли суми нарахувань були незначними, і не виправдовували витрат на оскарження. Друге, і не менш важливе, це ефективність використання видатків на діяльність митниці щодо коригування митної вартості, враховуючи середній розмір бюджетних надходжень від одного рішення з коригування. Адже не слід забувати, що ст. ст. 54 та 55 Митного кодексу України (МКУ) передбачають достатньо складну процедуру контролю та коригування митної вартості, пов'язану із суттєвими витратами часу та ресурсів як митним органом, так і декларантом.

Нарешті, багато експертів вказують на існування «поза-правових практик» спонукання декларантів до самостійного коригування вартості до індикативного рівня [3]. Мова у даному випадку йде про створення штучних перешкод у митному оформленні (наприклад, шляхом застосування додаткових форм контролю), які призводять до значних витрат декларанта, спонукаючи його до неформального погодження заявленої митної вартості. Одним з індикаторів такої практики є кількість випадків відкликання декларантами митних декларацій з метою самостійного коригування заявленої митної вартості, яка має стійку тенденцію до збільшення (20 825 випадків у 2020 році, 24 626 – у 2021 та 28 336 – у 2022) [2].

Насправді дана ситуація має багато аспектів. Як ми вже згадували, часто, особливо представники митниці, говорять про недостатність повноважень щодо контролю митної вартості. Дійсно, певною мірою у діючому МКУ відійшли від артикульованої в Угоді про застосування статті VII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року концепції «обґрунтованих сумнівів» обмежившись такими критеріями, як невірний розрахунок або неправильно обраний метод розрахунку митної вартості, неподання документів або відсутність відомостей, надходження інформації від митних органів інших країн [1]. Але, разом з тим, не слід забувати, що подібні заходи були здійснені у рамках спроб протидії корупції у митних органах, коли надмірна дискреція створювала значні корупційні ризики. Більше того, Україна навіть на рівні СОТ піддавалась критиці за спроби застосовувати певний аналог системи індикативних або мінімальних митних вартостей, що прямо заборонено угодами цієї організації [5].

Таким чином, можна говорити про те, що бачення контролю митної вартості виключно на підставі наявної цінової інформації буде занадто спрощеним. Тим більше, що саме на це вказує значна кількість документів СОТ та Всесвітньої митної організації щодо здійснення державою заходів щодо контролю митної вартості визначається нормами ст. 17 Угоди про застосування ст. VII ГАТТ, яка не обмежує або ставить під сумнів право митних адміністрацій упевнитися в істинності або точності будь-якої заяви, документа чи декларації, поданих

для цілей митного оцінювання. Наприклад, згідно з Консультативною думкою 2.1. Технічного комітету з митного оформлення щодо прийнятності ціни нижче ринкових цін на ідентичні товари, «сам лише факт, що ціна є нижчою, ніж переважаючі ринкові ціни на ідентичні товари не повинна призводити до її невизнання для цілей Статті 1, звичайно при дотриманні положень Статті 17 Угоди» [4]. Таким чином, факт того, що заявлена митна вартість є нижчою, ніж рівень уже визнаних митних вартостей або ринкових цін на ідентичні товари, жодним чином не перешкоджає визначенню митної вартості за контрактною вартістю, відповідно до основного методу. Швидше за все, мова повинна йти про суттєву реформу всієї системи управління ризиками, яку використовує ДМСУ, у т. ч. і для контролю за заявленою митною вартістю. Зокрема, як цього вимагає п. 4 ст. 7 Угоди про спрощення процедур торгівлі СОТ, передбачаючи необхідність застосування складних критеріїв вибірковості, що можуть включати Гармонізовану систему кодування, характер та опис товарів, країну походження, країну відправлення товарів, вартість товарів, дані щодо дотримання торговцями зобов'язань та вид транспортування.

Список використаних джерел:

1. Кормич Б. А. Правила СОТ щодо митної вартості: деякі аспекти застосування. *Lex Portus*. 2018. С. 19–40. https://doi.org/10.26886/2524-101X.3.2018.2
2. Моніторинг окремих аспектів діяльності Державної митної служби України за 2022 рік. *Економічна експертна платформа*. http://iset-ua.org/images/Monitoring-Mitnicya-2020-2022.pdf
3. Саварець А. Митна вартість: презумпція вини. *Економічна правда*. 2023. 24 квітня. https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/24/699425/
4. Minutes of the Meeting of 12 May 1995. G/VAL/M/1. Committee on Customs Valuation. *World Trade Organization*. 1995, August 11. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/G/VAL/M1.pdf
5. Minutes of The Meeting of 25 April 2016. G/VAL/M/62. Committee on Customs Valuation. *World Trade Organization*. 2016, August 4. https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=s:/G/VAL/M62.pdf

Ключові слова: митна вартість, база даних митних вартостей, управління ризиками, коригування, контроль, митні платежі.

Key words: customs valuation, valuation database, risk management, adjustment, control, customs duties.

АВЕРОЧКІНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор

МОРСЬКЕ СУДНОПЛАВСТВО У ДОСЯГНЕННІ ГЛОБАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ООН

Сталий розвиток (sustainable development) – концепція, що започаткувалася в 1970–1980 рр. на тлі визнання світовим співтовариством проблем розвитку суспільства та науки, обмеженості природних ресурсів та екологічного стану. Умовно кажучи, сталий розвиток – це такий розвиток, за якого поточна діяльність та задоволення потреб сучасного суспільства не завдає шкоди наступним поколінням, а збалансовує їх. Саме у такому формулюванні 1987 р. у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє» [1] уперше пролунала назва концепції. Базований на цьому документі новий «Порядок денний у сфері сталого розвитку» [2] був підготовлений в ООН у 2015 році і містить найближчі цілі до 2030 року, яких потрібно прагнути суспільству з урахуванням його основних проблем, вирішенням яких можуть і повинні опікуватися як країни у цілому, так і кожен суб'єкт окремо. Сьогодні «сталий розвиток» – це економічне зростання, яке не завдає шкоди навколишньому середовищу, та сприяє вирішенню соціальних проблем, знаходячи баланс між економічним, екологічним та соціальним розвитком.

Морський вектор спеціально позначений серед Цілей сталого розвитку ООН у Цілі 14 «Збереження морських ресурсів» [3]. У цілому ж у контексті сталого розвитку, на додаток до заходів з мінімізації забруднення океанів від берегових джерел, особливі дії вчиняються щодо скорочення забруднення з суден, захисту атмосферного повітря шляхом впровадження нових лімітів на викиди сірки, управління баластними водами, контролю за перевезенням небезпечних та шкідливих речовин, збереження прибережних та морських районів, у т. ч. поза межами дії національної юрисдикції. ІМО має відіграти ключову роль у реновації морського транспорту, скороченні викидів, пов'язаних із судноплавством, та підвищенні енергоефективності галузі, щодо посилення охорони та підвищення безпеки міжнародних морських перевезень та запобігання забрудненню з суден.

ІМО поступово переглядає свою кліматичну стратегію з 2018 р., її спрямовано на скорочення викидів від суден як мінімум на 50 % до середини століття. Обнадіює той факт, що дедалі більше держав-членів ІМО виступають за те, щоб привести цей сектор у відповідність до цільового показника нульового рівня викидів до 2050 року, встановленого Паризькою угодою щодо клімату 2015 р. США, Велика Британія та 12 інших країн порушили це питання на конференції ООН зі зміни клімату (COP26) у Глазго, привертаючи до судноплавства все більшу

увагу світової громадськості, ніж будь-коли раніше – принаймні на самітах ООН з клімату [4].

Сучасна нормативно-правова база, що стосуються екологічно стійкого судноплавства, заснована на Паризькій угоді у межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [5], Сендайській рамковій програмі щодо зниження ризиків на випадок стихійних лих [6] та Міжнародного порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. У сукупності вони забезпечують основу для стійкого, низьковуглецевого використання торговельного флоту в умовах змінюваного клімату. Прийнята стратегія ІМО щодо мінімізації викидів [7] передбачає їх середнє скорочення за міжнародними морськими перевезеннями, порівняно з 2008 роком, на 40 % до 2030 р. та 70 % до 2050 р. Запобігання забруднення морського середовища пластиком і мікропластиком хоча безпосередньо не пов'язано з експлуатацією морського транспорту, але очевидно, що в океані утворилися місця поховання пластику і він доставляється до цих районів суднами. Криза забруднення океанів пластиком на теперішній час привертає підвищену увагу громадськості. Визнається, що поряд зі зміною клімату, закисленням океану та втратою біорізноманіття, пластикове сміття може виявитися однією з найсерйозніших екологічних проблем для морських біологічних видів у результаті проковтування та заплутування і, ймовірно, впливатимуть на здоров'я людини способами, які ще не повністю вивчені.

Роль транспорту у сталому розвитку була вперше визнана на Зустрічі на вищому рівні ООН «Планета Земля», що відбулася в 1992 р., і закріплена в її підсумковому документі – Порядку денному на XXI століття [8]. На порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року необхідність забезпечення сталого розвитку транспорту відображена у низці цілей та завдань у галузі сталого розвитку, особливо тих, що стосуються продовольчої безпеки, охорони здоров'я, енергетики, економічного зростання, інфраструктури та міст та населених пунктів. Транспортний сектор відіграватиме особливо значну роль у здійсненні Паризької угоди з урахуванням того, що майже чверть світових викидів парникових газів, пов'язаних з енергетикою, припадає на транспорт і що, за прогнозами, найближчими роками обсяги цих викидів значно зростуть. У листопаді 2016 р. на першій Глобальній конференції зі сталого транспорту було представлено документ «Забезпечення сталого розвитку транспорту на користь розвитку» [9]. Для вирішення проблем довкілля та розвитку держави ухвалили створити нову форму партнерських відносин. Ця форма відносин зобов'язує всі держави здійснювати постійний та конструктивний діалог, який визначається необхідністю створення більш ефективної та справедливої світової економіки, враховуючи все більшу взаємозалежність співтовариства націй і той факт, що сталий розвиток має стати пріоритетним питанням на порядку денному міжнародного співтовариства. Визнається, що для успіху цих нових партнерських відносин важливо подолати дух конфронтації та прагнути до створення атмосфери справжньої співпраці та солідарності. Також важливо зміцнювати національну та міжнародну політику та багатосторонню

співпрацю з метою пристосування до нових реальностей. Велике значення для сталого розвитку мають як економічна політика окремих країн, так і міжнародні економічні відносини. Для пожвавлення та прискорення розвитку потрібні як динамічні та сприятливі міжнародні економічні відносини, так і політика, яка визначається на національному рівні. У рамках міжнародної економіки слід забезпечити сприятливий клімат для досягнення цілей у галузі навколишнього середовища та розвитку на основі: a) сприяння сталому розвитку шляхом здійснення лібералізації торгівлі; b) створення взаємодоповнюючих та взаємозміцнюючих умов у сфері торгівлі та навколишнього середовища; c) надання адекватних фінансових ресурсів країнам, що розвиваються, і вирішення міжнародної проблеми заборгованості; d) заохочення макроекономічної політики, що сприяє охороні навколишнього середовища та розвитку [2].

Таким чином, оновлення морської транспортної сфери поступово відбувається, розробляються нові види палива, автономні судна, споряджені новим, «дружнім» до природи силовим устаткуванням. Для впровадження новітніх технологій знадобляться значні капіталовкладення, що може посприяти виходу з ринку менших «гравців», змінять рівні експлуатаційних витрат для судновласників, виведуть частину флоту для переобладнання, а іншу спрямують на утилізацію. Запровадження нових правил призведе також до зростання вартості перевезення вантажів та може спровокувати переорієнтування вантажовласників та інші порти та види транспорту, можуть призвести до зміни ставок фрахту та цін на паливо, вплинуть на структуру міжнародної логістики, конкурентоздатність та змінять рівень інтеграції судноплавних компаній країн, що розвиваються, на глобальні транспортні та торговельні мережі.

Список використаних джерел:

1. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf
2. The Sustainable Development Agenda. https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/
3. Goal 14 Life Below Water. https://www.globalgoals.org/goals/14-life-below-water/
4. Dávila A. S. (2022). A Faster Route to Greener Shipping. https://www.project-syndicate.org/commentary/international-maritime-organization-must-cut-shipping-emissions-faster-by-aidee-saucedo-davila-2022-09
5. PARIS AGREEMENT. https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf
6. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf
7. Further shipping GHG emission reduction measures adopted. https://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/pages/MEPC76.aspx
8. Report of the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 3–14 June 1992). https://www.un.org/esa/documents/ga/conf151/aconf15126-4.htm

9. Sustainable Transport Must Answer Needs of 'Those Who Have the Least', Says Secretary-General as Global Conference Opens in Turkmenistan. https://press.un.org/en/2016/envdev1758.doc.htm

Ключові слова: сталий розвиток, судноплавство, протидія забрудненню, зелене судноплавство, морські простори.

Key words: sustainable development, shipping, anti-pollution, green shipping, maritime spaces.

ФЕДОТОВ ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
начальник науково-дослідної частини,
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДІДЖИТАЛ-ПРАКТИК У ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Комплексна оцінка законодавчих новацій щодо використання ефективних технологій інформатизації митних органів держави з метою створення сприятливих умов для переміщення товарів через державний кордон шляхом спрощення, пришвидшення та вдосконалення процедур митного оформлення та митного контролю, свідчить про наявність ряду не тільки позитивних практик, але й проблемних питань, які потребують нагального вирішення. У контексті наведеного слід вказати, що попри сучасні тенденції, на теперішній час існує нагальна потреба у вдосконаленні технологічного, інституційного та інфраструктурного напряму реформування митних органів держави, активізації процесів діджиталізації митної політики України, а також аналізові безпекових, фіскальних та економічних ефектів цифрових трансформацій митних процедур.

Показово, що процес масштабної модернізації та розвитку ІТ-складової Державної митної служби України та її територіальних підрозділів, що розпочався, зокрема, в межах реалізації Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» [14], продовжився в межах Стратегічного плану цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Державної митної служби України та її територіальних підрозділів [10] та формально триває досі, є підосновою ряду новітніх змін, пов'язаних не тільки зі створенням сучасної інформаційної інфраструктури митних органів шляхом запровадженням нових ІТ рішень для модернізації сервісів та процесів роботи митних органів безпосередньо, а й у цілому з докорінною зміною національної митної системи. Як релевантний наслідок новацій – в Україні почала формуватися нова кіберфізична система,

в якій усі елементи та учасники, безперервно взаємодіючи між собою, забезпечують постійну оптимізацію інтегрованої ІТ-системи.

Так, окреслюючи динаміку оптимізації інтегрованої ІТ-системи, слід вказати на впровадження Україною режиму спільного транзиту на базі комп'ютеризованої транзитної системи New Computerised Transit System (NCTS), Програми авторизованого економічного оператора (AEO) та створення нових ІТ інструментів, що стало ключовими тенденціями цифровізації, яка ґрунтується на впровадженні європейських діджитал-практик у повсякденну діяльність Державної митної служби України та її територіальних підрозділів.

Вагомим кроком стало створення програмного забезпечення підсистеми обробки ризиків автоматизованої системи управління ризиками 2.0 (ASUR 2.0-RES) та підсистеми управління ризиками автоматизованої системи управління ризиками 2.0 (ASUR 2.0-RMS) забезпечено у 2021році за кошти міжнародної технічної допомоги [1; 12]. Видається, оновлена автоматизована система управління ризиками 2.0 дозволяє перевести значну частину даних в цифровий формат, а процесів – в режим он-лайн; негайно з'ясувати джерела ризиків, що призвели до генерації митних формальностей, миттєво оцінити ефективність роботи профілів ризиків, а при необхідності – своєчасно оновити профіль або припинити його дію. Поряд із цим, інтегрованим з системою NCTS є і функціонал системи митного оформлення (АСМО 2.0) [2; 11].

З метою реалізації вимог постанови Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 року № 462 [8], Державною митною службою України видано накази: «Про введення в дослідну експлуатацію інтерфейсу доступу до знеособленої інформації для статистичних цілей та інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій» [3]; «Про затвердження Положення про інтерфейс доступу до знеособленої інформації для статистичних цілей та інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій» [6]; «Про затвердження Положення про модуль управлінської аналітики» [7]; «Про особливості визначення ризику розкриття конфіденційної інформації та здійснення заходів знеособлення зведеної інформації для статистичних цілей, аналітичної інформації, інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій, інформації щодо загальних питань роботи митного органу та інформації, яка стосується правопорушень» [9]. Зазначимо, що фактичне оприлюднення знеособленої інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій, включаючи інформацію, що стосується митної вартості товарів, розпочато з 16.06.2021 р.

Доцільним уявляється також вказати, що у рамках доопрацювання програмного продукту «Офіційний портал Державної митної служби України», на теперішній час забезпечено створення умов для передачі центральними органами виконавчої влади дозвільних документів виключно через Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» та їх використання під час митного контролю та митного оформлення [13]. Відповідно до наказу Державної митної служби України від 16.02.2021 р., в дослідну

експлуатацію введено програмний продукт «Єдиний державний інформаційний веб-портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», у складі якого розроблено функціонал програмно-інформаційного комплексу «Митний реєстр ОПІВ (об'єктів права інтелектуальної власності)» [5].

З метою впровадження у митній справі новітніх, багатофункціональних, інформаційно-телекомунікаційних систем, що базуються на сучасних підходах у сфері інформаційних технологій, цифрових трансформацій і цифровізації, розроблено модуль «Реєстр податкових повідомлень-рішень» Єдиної автоматизованої інформаційної системи», якого введено в експлуатацію [4].

Щодо питання підтримки та розвитку АСМО «Інспектор», то на теперішній час впроваджено Модуль супроводження автоматичного випуску митних декларацій та Модуль супроводження пільгового митного оформлення автомобілів. Разом із тим, наразі також реалізовано механізм повернення коштів з бюджету через електронні заяви та проведено доопрацювання функціоналу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» для контролюючих органів. При цьому, додатково реалізовано механізм отримання чотирьох типів нових дозвільних документів: від Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, а також документів від Міністерства аграрної політики України.

У процесі дослідження проблематики впровадження процесів цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації Державної митної служби України та її територіальних підрозділів, варто звернути увагу і на питання інформаційного обміну Державної митної служби України та її територіальних підрозділів з іншими державними структурами. Так, на теперішній час Державна митна служба України отримала статус суб'єкта електронної взаємодії з єдиною інформаційною системою Міністерства внутрішніх справ та запровадила обмін інформацією з Національною поліцією України через єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ. Крім того, проведено технічні роботи щодо підключення до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів (Trembita).

Таким чином, ключова відмінність цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації зводиться не лише до використання цифрових та інформаційно-комунікативних комп'ютерних технологій, які властиві також інформаційній парадигмі розвитку, а й до докорінного перетворення усіх сфер розгортання управлінських процесів на базі новітніх цифрових технологій. При цьому, основними напрямками цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації Державної митної служби України та її територіальних підрозділів стали уніфікація та стандартизація автоматизованих систем шляхом створення багатофункціональної централізованої інтегрованої автоматизованої системи, складовими якої є інформаційні підсистеми.

Підсумовуючи, відзначимо, що тенденції світового розвитку в умовах цифровізації встановлюють все нові завдання щодо забезпечення функціонування сучасних, доступних, керованих

і кібербезпечних електронних інформаційних систем, які працюють відповідно до ключових принципів ефективності інформаційного забезпечення митної справи. При цьому, в умовах цифрової стратегії розвитку суспільства, подальше впровадження процесів цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації Державної митної служби України та її територіальних підрозділів відповідно до європейських та міжнародних вимог, на наше переконання, має здійснюватися одночасно як у технологічному (забезпечення належного рівня розвитку інформаційних систем, їх технічних, технологічних, безпекових, сертифікаційних і стандартизованих характеристик), інституційному (формування належного законодавчого, нормативно-правового та методологічного забезпечення, адекватного міжнародним вимогам до інформаційних систем у сфері обробки, аналізу та систематизації інформації у митній справі), так і в інфраструктурному (інформаційні продукти, які забезпечують належний обмін інформацією як між інформаційними базами митних органів України, суб'єктів ЗЕД, так і міжнародними учасниками) напрямках.

Список використаних джерел:

1. Про введення в дослідну експлуатацію автоматизованої системи «Автоматизована система управління ризиками» : наказ Державної митної служби України від 17.02.2021 р. № 104.
2. Про введення в дослідну експлуатацію автоматизованої системи «Автоматизована система митного оформлення» : наказ Державної митної служби України від 16.02.2021 р. № 99.
3. Про введення в дослідну експлуатацію інтерфейсу доступу до знеособленої інформації для статистичних цілей та інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій : наказ Державної митної служби України від 27.05.2021 № 371.
4. Про введення в дослідну експлуатацію модуля «Реєстр податкових повідомлень-рішень «Єдиної автоматизованої інформаційної системи» : наказ Державної митної служби України від 30.10.2022 р. № 471.
5. Про введення в дослідну експлуатацію програмного продукту «Єдиний державний інформаційний веб-портал "Єдине вікно для міжнародної торгівлі"» : наказ Державної митної служби України від 16.02.2021 р. № 100.
6. Про затвердження Положення про інтерфейс доступу до знеособленої інформації для статистичних цілей та інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій : наказ Державної митної служби України від 28.05.2021 р. № 397.
7. Про затвердження Положення про модуль управлінської аналітики : наказ Державної митної служби України від 28.05.2021 р. № 398.
8. Про затвердження Порядку надання та оприлюднення знеособленої зведеної інформації для статистичних цілей, знеособленої аналітичної інформації, знеособленої інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій та іншої інформації з питань митної справи та внесення змін до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 року № 462. *Офіційний вісник України*. 2021. № 40. Ст. 2375.

9. Про особливості визначення ризику розкриття конфіденційної інформації та здійснення заходів знеособлення зведеної інформації для статистичних цілей, аналітичної інформації, інформації щодо конкретних експортно-імпортних операцій, інформації щодо загальних питань роботи митного органу та інформації, яка стосується правопорушень : наказ Державної митної служби України від 10.06.2021 р. № 433.
10. Про реалізацію рішення Комітету з управління інформаційними технологіями у системі управління державними фінансами : наказ Міністерства фінансів України від 15.12.2022 р. № 435.
11. Про створення автоматизованої системи митного оформлення : наказ Державної митної служби України від 08.02.2021 р. № 83.
12. Про створення автоматизованої системи управління ризиками : наказ Державної митної служби України від 08.02.2021 р. № 82.
13. Про створення єдиного державного інформаційного веб-порталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» : наказ Державної митної служби України від 08.02.2021 р. № 88.
14. Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1236-р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 71. Ст. 2392.

Ключові слова: автоматизована система управління ризиками, Державна митна служба України, електронна взаємодія, Єдине вікно для міжнародної торгівлі, знеособлена інформація, інформаційно-телекомунікаційні системи, режим спільного транзиту, територіальні підрозділи Державної митної служби України.

Key words: automated risk management system, State Customs Service of Ukraine, electronic interaction, Single window for international trade, depersonalized information, information and telecommunication systems, joint transit regime, territorial subdivisions of the State Customs Service of Ukraine.

КОВАЛЬ НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСШИПМЕНТ: ЯК НЕ ВТРАТИТИ МОЖЛИВОСТІ?

Наприкінці 2022 – початку 2023 років інформаційними агенціями було повідомлено про початок функціонування фідерних контейнерних перевезень у Придунайському регіоні між румунським портом Констанца і українськими Рені та Ізмаїл. Контейнери слідують у режимі трансшипменту, отже відсутня необхідність оформлення транзитних митних документів у порту Констанца [1], що відповідає одному з провідних принципів міжнародного митного співробітництва щодо спрощення оформлення вантажів. Цей режим не є новим й для українського законодавства, хоча відповідної назви у ньому не отримав, і був запроваджений відповідно до Закону від 1 червня 2010 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо спрощення митного оформлення транзитних вантажів» [2]. Він передбачає можливість перевалювання контейнерних вантажів у режимі транзиту без надання вантажної митної декларації: «На товари (крім підакцизних), що переміщуються транзитом морським і внутрішнім водним транспортом у контейнерах та під час зберігання залишаються в межах одного пункту пропуску чи зони митного контролю морського порту, вантажна митна декларація не подається» (ст. 6 Закону України «Про транзит вантажів» [3]).

У 2019 р. найбільший приватний стивідорний оператор в Україні – група терміналів TIC та Maersk Ukraine уперше в країні створили регулярний сервіс морського трансшипменту. Планувалося, що новий фідерний сервіс буде функціонувати у якості відсутньої ланки Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту і пожвавить перевезення до Китаю [4]. Цей режим дозволяє вирішити інфраструктурні проблеми портів, не призначених для прийняття великих контейнеровозів, об'єднує великі та малі порти і пристані, морський та річковий транспорт, спрощує документообіг та у цілому сприяє залученню вантажів, отриманню додаткових прибутків від їх обробки та обслуговування відповідних суден. Відомо, що у румунській Констанці уже на початку 2010-х рр. більше 50 % контейнерів оброблялося саме у цьому режимі, аналогічна ситуація складалася і у портах Гонконгу та Сингапура, де контейнерний вантажообіг складає близько 20 млн TEU на рік, і більша частина від цього – саме трансшипмент [5]. Практично для будь-якого світового контейнерного порту з оборотом в 1 млн TEU і вище трансшипмент становить від 25 до 80 %. Цей вид транспортного бізнесу уже відіграв позитивну роль в економіці контейнерних хабів Середземномор'я. Але також спостерігається і зворотний рух: обіг флагмана DP World (Дубайський контейнерно-логістичний холдинг) порту Джебель-Алі в ОАЕ за січень-березень 2022 р. склав 3,4 млн TEU. Це на 1 % менше, ніж у 2021 році. Таке зниження пояснюється намаганням оператора скоротити частку низькомаржинальних вантажів у трансшипменті та збільшити обсяги більш прибуткових експортно-імпортних вантажів [6]. Але останнє є скоріше виключенням із загального правила.

Однією з переваг трансшипменту є економія коштів за рахунок оптимізації транспортних засобів, що використовуються під час контейнерних перевезень. Компанії, що утримують контейнерні лінії, намагаються знизити кількість прямих заходів до портів призначення вантажів, не говорячи про те, що багато портів взагалі не здатні обслуговувати контейнеровози деяких класів. У результаті з'являються регіональні хаби та кластери. Однак разом із можливістю ефективного використання великотоннажного флоту, зростають і додаткові організаційні вимоги, що пов'язані з залученням фідерних суден і необхідністю їх обробки. Під час використання механізму трансшипменту мають враховуватися обставини, які забезпечують певний баланс економії та витрат на здійснення фідерних перевезень. На цей баланс звернено увагу у праці Н. Вижнолста [7]. Дослідник зазначає, що експлуатація великотоннажних суден у режимі трансшипменту ефективна лише за

умови, коли 35–45 % контейнерів транспортуються з порту відправлення до порту призначення напряму без допомоги фідерів. Це обумовлює існування ринку необхідних обсягів вантажообігу поблизу передбачуваного хаба. За цією моделлю порти Великої Одеси розташовані більш наближено до інших портів у Причорноморському регіоні, ніж, наприклад, Констанца, а отже, є більш привабливими в економічному сенсі для контейнерних ліній. Звісно, умови режиму воєнного стану значно стримують розвиток транспортних ланцюгів постачання, але ідею функціонування трансшипментних ліній для повоєнного відновлення в Україні не слід відкидати. Додатково на користь цього свідчить теперішній досвід роботи портів Дунайського регіону, які упродовж 2022–2023 рр. виявилися фактично флагманами у пошуку можливостей забезпечення зовнішньої торгівлі та, зокрема, експорту агропродукції.

Перспективним є також внутрішній трансшипмент, тобто транзит у каботажному вигляді внутрішніми водними шляхами. В Європі цей вид сполучення досить розвинутий: до 25 % контейнерів там перевозиться саме внутрішніми водними шляхами. І це зрозуміло: якщо один автомобіль здатний перевезти декілька контейнерів, то баржа або судно типу ріка-море бере на борт одразу кілька сотень контейнерів. Не виключено, що у перспективі значна частина контейнерних вантажів, що перевозяться усередині країни, будуть транспортуватися водними артеріями. Ще одним важливим фактором розвитку трансшипменту в Україні могло б бути утворення логістичних центрів. Як вважають О. Л. Суворова та Ю. В. Хаймінова [8], доцільність створення логістичного комплексу та його привабливість для клієнтури обумовлені можливістю прискорення доставки вантажів до місця призначення, скороченням часу накопичення та збереження транспортної партії вантажу, зменшенням експлуатаційних і капітальних витрат на складах і терміналах. Розвиток логістичних центрів дозволить підвищити якість надання транспортно-логістичних послуг, створити конкурентні переваги й на цій основі підвищити їх конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Крім того, логістичні центри є привабливими також у плані надання супутніх послуг клієнтам морського порту. Так, у межах такого центру можуть функціонувати підприємства, що здійснюють обробку товарів (їх пакування, розфасовку тощо), займаються ремонтом транспортних засобів та іншої техніки, філії банків, страхових, рекламних, юридичних, консалтингових та інших компаній.

Таким чином, важливою передумовою розвитку економіки України та її повоєнного відновлення є оптимальне використання транзитного потенціалу, що є можливим за умови ефективного використання потужностей транспортного комплексу, преференційної та надійної правової бази, а також пошуку інноваційних організаційних рішень з провадження кращих практик морської діяльності та митної справи.

Список використаних джерел:

1. Між портами Ізмаїл і Констанца запустили фідерний контейнеровоз. *Порти України*. https://ports.ua/mizh-portami-izmaïl-i-konstancza-zapustili-fidernij-kontejnerovoz/

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення митного оформлення транзитних вантажів : Закон України від 01.06.2010 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 47. Ст. 1522.
3. Про транзит вантажів : Закон України від 20.10.1999 р. *Офіційний вісник України*. 1999. № 45. Ст. 2223.
4. В Україні вперше запустили регулярний морський трансшипмент. *Уніан*. http://surl.li/gpfpn
5. Васьков Ю. Трансшипмент играет важную роль в борьбе за транзит. http://cfts.org.ua/opinions/40833
6. Контейнерообіг топ-5 портів світу за перше півріччя 2022. *Ukrainian Shipping Magazine*. https://ua.usm.media/kontejneroobig-top-5-portiv-svitu-za-pershe-pivrichchya/
7. Wijnolst N. Ships, larger and larger: containerships of 18000 TEU – impacts on operators and ports. *Dynamar Liner Shipping 2020: workshop*. London, 2000. P. 13–29.
8. Суворова О. Л., Хайминова Ю. В. Розвиток МТП України як складової логістичної системи. *Современные порты – проблемы и решения* : тезисы докладов Четвертой междунар. науч.-практ. конф. (г. Одесса, 26 апреля – 3 мая 2012 г.). Одеса : ОНМУ, 2012. С. 14–15.

Ключові слова: мореплавство, митні пільги, трансшипмент, транзит вантажів, коносамент, адміністрування морської та митної справи.
Key words: sipping, customs benefits, transshipment, cargo transit, bill of lading, maritime and customs administration.

СЕРГЄЄВ ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО МОРСЬКОГО «ЄДИНОГО ВІКНА»

Морський транспорт складає основу торгівлі та комунікації як у межах єдиного ринку, так і поза ним. Для полегшення морських перевезень та для подальшого зменшення адміністративного впливу на судноплавні компанії, в ЄС виникла необхідність у спрощенні та гармонізації інформаційних процедур, які було запроваджено правовими актами Союзу, міжнародними правовими актами та національним правом держав-членів. Враховуючи це, 20.06.2019 р. було прийнято Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1239 (далі – Регламент) [1], головна мета якого полягає у закріпленні гармонізованих правил надання інформації, необхідної для заходу в порт, зокрема шляхом забезпечення однакового передання тих самих наборів даних кожному національному морському «єдиному вікну». Крім того, Регламент має на меті сприяти передаванню інформації між декларантами, відповідними органами та надавачами портових послуг у порту заходу, а також іншими державами-членами.

Регламент буде застосовуватися з 15 серпня 2025 року. З цієї ж дати буде скасовано Директиву 2010/65/ЄС [2], яка вимагає, щоб держави-члени прийняли виконання обов'язків щодо звітування суден, які прибувають у порти Союзу та відходять із таких портів, в електронному форматі та забезпечили передавання відповідних даних через «єдине вікно» для полегшення та прискорення морських перевезень.

Згідно з Регламентом, наявні національні морські «єдині вікна» у кожній державі-члені пропонується зберегти як основу для технологічно нейтральної та взаємодійної системи Європейського морського «єдиного вікна». Національне морське «єдине вікно» при цьому повинне містити комплексний пункт введення звітної інформації для морських транспортних операторів із передбаченими функціональностями збору даних від декларантів та поширення даних між усіма відповідними компетентними органами та надавачами портових послуг.

Регламент встановлює, що система Європейського морського «єдиного вікна» («ЄМЄВ») означає правові та технічні рамки для електронного передавання інформації, пов'язаного з обов'язками щодо звітування у разі заходу в порти ЄС, яка складається із мережі національних морських «єдиних вікон» із гармонізованим інтерфейсом для звітування та включає обмін даними через системи SafeSeaNet та інші відповідні системи, а також спільні сервіси реєстру користувачів та управління доступом, адресації, ідентифікації судна та визначення його пункту розташування, а також отримання інформації про небезпечні й забруднювальні вантажі та про відповідні питання у сфері охорони здоров'я.

Передбачено, що під час імплементації Регламенту необхідно брати до уваги системи SafeSeaNet, запроваджені на національному рівні та на рівні Союзу, які повинні й надалі полегшувати обмін інформацією, отриманою через національне морське «єдине вікно», та її поширення між державами-членами відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради 2002/59/ЄС [3].

Порти не є остаточними пунктами призначення товарів. Ефективність заходів суден у порт має вплив на цілий логістичний ланцюг, пов'язаний із перевезенням товарів та пасажирів до портів та із них. Для забезпечення взаємодійності, мультимодальності та плавної інтеграції морського транспорту в загальний логістичний ланцюг, а також з метою полегшення інших видів перевезень, національні морські «єдині вікна» повинні передбачати можливість обміну відповідною інформацією, як-от інформацією щодо часу прибуття та відходу.

Регламентом передбачено, що для підвищення ефективності морського транспорту та обмеження дублювання інформації, яку необхідно надавати з оперативною метою у разі заходу судна в порт, інформацію, яку декларанти зазначають у національному морському «єдиному вікні» необхідно також передавати деяким іншим суб'єктам, як-от портовим операторам чи операторам терміналів, у випадках, коли на таке дав згоду декларант, та з урахуванням потреби дотримуватися конфіденційності, не розголошувати комерційно чутливої інформації та діяти в межах закону.

Регламент (ЄС) № 952/2013 [4] встановлює, що товари, які ввозять на митну територію Союзу, повинні бути задекларовані у загальній декларації прибуття, яку подають митним органам в електронному вигляді. Беручи до уваги важливість інформації, яку надають у загальній декларації прибуття, для управління безпекою та фінансовими ризиками, в ЄС розробляється окрема електронна система для подання загальних декларацій прибуття та керування ними на митній території Союзу. Оскільки деякі елементи даних, які подають у загальній декларації прибуття, також необхідні для виконання інших обов'язків щодо митного звітування та передавання інформації про судна, коли судно заходить у порт ЄС, ЄМЄВ повинне мати змогу опрацьовувати елементи даних загальної декларації прибуття.

Цікавим є те, що для забезпечення можливості повторного використання інформації, наданої через національне морське «єдине вікно», та полегшення надання інформації декларантами забезпечується зберігання відповідних даних у спільних базах даних. З цією метою Регламентом пропонується запровадити базу даних суден ЄМЄВ, до якої входитиме довідковий перелік даних суден та дані про звільнення суден від обов'язків щодо звітування через відповідне національне морське «єдине вікно». Для полегшення подання інформації декларантами запроваджується спільна база даних пунктів розташування із довідковим переліком кодів пунктів розташування, до якого входитимуть, зокрема, коди Класифікатора торговельних і транспортних пунктів Організації Об'єднаних Націй («UN/LOCODE»), коди, що стосуються систем SafeSeaNet, а також коди портових об'єктів, зареєстровані Глобальною інтегрованою інформаційною системою судноплавства («GISIS») Міжнародної морської організації («IMO»).

Окрім цього, запропоновано створити спільну базу даних небезпечних матеріалів, яка міститиме перелік небезпечних та забруднювальних вантажів, про які необхідно повідомляти через національне морське «єдине вікно» згідно з положеннями Директиви 2002/59/ЄС та з використанням форми FAL 7 IMO, та з урахуванням відповідних елементів даних із конвенцій та класифікаторів IMO.

Конвенція про полегшення міжнародного морського судноплавства («Конвенція FAL») [5] передбачає, що органи публічної влади у будь-яких випадках повинні вимагати надання лише найголовнішої звітної інформації та зводити кількість її елементів до мінімуму. Утім, відповідно до місцевих умов можуть виникати потреби у наданні певної інформації для гарантування безпеки навігації.

Виникнення нових цифрових технологій створює дедалі більше можливостей для вдосконалення ефективності сектора морського транспорту та зменшення адміністративного впливу.

Запровадження системи Європейського морського «єдиного вікна» дозволить підвищити ефективність роботи портів і судноплавних компаній, гармонізувати вимоги щодо звітування за умови належної співпраці відповідних митних, морських та інших органів як на національному рівні, так і на рівні ЄС.

Список використаних джерел:

1. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1239 від 20 червня 2019 року про запровадження системи Європейського морського «єдиного вікна» та скасування Директиви 2010/65/ЄС. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_032-09
2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/65/ЄС від 20 жовтня 2010 року про процедури звітування для суден, які прибувають до та/або відходять із портів держав-членів, та скасування Директиви 2002/6/ЄС. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-10
3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2002/59/ЄС від 27 червня 2002 року про інформаційну систему Співтовариства з моніторингу руху суден та про скасування Директиви Ради 93/75/ЄЕС. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-02
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу (нова редакція). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13
5. Конвенція Міжнародної морської організації про полегшення міжнародного морського судноплавства. 1965. https://ips.ligazakon.net/document/view/MU65K04U?ed=1965_04_09

Ключові слова: морське єдине вікно, полегшення міжнародного морського судноплавства, порт, морський транспорт.

Key words: maritime single window, facilitation of international maritime shipping, port, maritime transport.

ЄРЕМЕНКО КРІСТІНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри морського та митного права

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ЗБОРУ ДАНИХ ІМО (DSC) ТА СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ЄС (MRV)

Питання попередження глобального потепління вже давно являться однією з найактуальніших проблем сьогодення. Свого часу Рамкова Конвенція ООН зі зміни клімату (1992 р.) започаткувала новий вектор розвитку суспільства, а саме переорієнтація суспільного життя у напрямку сталого розвитку. Основний лозунг сталого розвитку – попередження кліматичних змін Землі та розвиток суспільства з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Загалом реалізація стратегії ООН відбувається шляхом безпосереднього скорочення викидів парникових газів та за допомогою переходу з традиційних енергетичних ресурсів на альтернативні джерела енергії. Зазначені напрямки забезпечення основних цілей ООН реалізовуються у різних секторах життєдіяльності, не виключенням є і морська галузь.

Як відомо, морська галузь довгий час була майже не єдиним транспортним сектором, що знаходився поза межами міжнародно-правових тенденцій. А питання скорочення викидів парникових газів з судів

було покладено виключно на розсуд ІМО. Перші у своєму роді технічні та експлуатаційні правила для морської галузі, були прийняті лише у липні 2011 року, а саме правила The Energy Efficiency Design Index (далі – EEDI) та The Ship Energy Efficiency Management Plan (далі – SEEMP), які безумовно сприяють зменшенню викидів парникових газів з судів, однак самі по собі не здатні забезпечити необхідний – абсолютний рівень скорочення викидів.

Так як ЄС позиціонує себе, як політичного лідера у боротьбі з парниковими газами, застосування лише правил EEDI та SEEMP виявилося не достатнім для досягнення амбітної цілі Спільноти. У зв'язку з чим, ЄС прийняло рішення про створення системи моніторингу, звітності та перевірки викидів CO2 (Далі –Система моніторингу ЄС). 1 липня 2015 року вступив в силу Регламент ЄС 2015/757 щодо моніторингу, звітності та перевірки викидів вуглекислого газу від морського транспорту (Далі – Регламент MRV), який направлений на скорочення викидів CO2 і застосовується до всіх судів валова місткість яких більше 5000 GT, незалежно від типу та прапору судна та виключно в межах визначеної Регламентом MRV зони дії [1]. Отже, всі судові компанії, що здійснюють пасажирські чи вантажні перевезення в/з портів чи між портами держав-членів ЄС, повинні відповідати положенням Регламенту MRV та зобов'язані надати свої моніторингові звіти на подальшу оцінки незалежним акредитованим верифікаторам. Якщо звіт задовольнить вимоги Регламенту MRV, верифікатор видає Document of Compliance (Далі – документ про відповідність) і повідомляє Європейську комісію, та адміністрацію прапору судна про його видачу перевіреному судну. Документ про відповідність буде діяти протягом 18 місяців після закінчення звітного періоду (не обов'язково мати на борту судна). Перший план моніторингу мав бути наданий на перевірку верифікаторам до 31 серпня 2017 року. У свою чергу перший звітний період розпочався з 1 січня 2018 року [2, с. 2].

Тим часом на 70-й сесії КЗМС (2016 р.) резолюцією MEPC.278 (70) за аналогічним до Системи моніторингу ЄС принципом, під егідою ІМО була прийнята The IMO Data Collection System (DSC) (далі – система збору даних ІМО). У зв'язку з чим до ДодаткуVI МАРПОЛ було додано Правило 22А, згідно з яким починаючи з 1 січня 2019 року, всі судна, валова місткість яких 5000 GT і вище, повинні здійснювати збір даних використаного палива. Перевірка зібраних даних здійснюється в межах держави прапору (адміністрацією прапору або уповноваженою організацією) в кінці кожного календарного року. За результатами перевірки держава прапору видає Statement of Compliance (далі – декларація відповідності), яка обов'язково має бути на борту судна як SEEMP Part II (не пізніше 31 травня). Декларація відповідності буде дійсна до кінця звітного року (в якому вона була видана) та протягом перших п'яти місяців наступного року (максимально 18 місяці). Всі відомості передаються в ІМО (не пізніше 31 червня), де і зберігаються для подальшої обробки. ІМО щорічно готує звіт в якому узагальнюють всі зібрані дані від різних держав прапору [3, с. 4].

Варто зазначити, що компанії для щорічного звіту перед ІМО, окрім загальної інформації щодо судна, передають інформацію про

витрати палива (диференційовано щодо кожного виду палива); повідомляють про способи, за допомогою яких було здійснено збір даних про паливні витрати; про пройдену відстань та години роботи; а також надають відомості щодо середньої енергоефективність; та інформацію стосовно класу льоду корабля і навігації по льоду (при доречності застосування) [3, с. 6].

Щодо вмісту інформації яка має бути надана згідно Регламенту MRV, то компанії повинні щорічно звітувати не лише про кількість використаного палива; про кожний тип використаного палива; про середню енергоефективність; інформацію стосовно класу льоду (якщо доречно); про загальну пройдену відстань та про загальний час, який було проведено в морі, як за Системою збору даних IMO. А й щодо коефіцієнту викидів для кожного типу палива; загальний агрегований CO2, що досліджується в рамках Регламенту MRV; сукупні викиди CO2 згідно із загальною кількістю подорожей між портами згідно з юрисдикцією держави члена ЄС; викиди CO2, які сталися в портах під юрисдикцією держави-члена на причалі та загальну транспортну роботу [2, с. 5–6].

Для здійснення моніторингу компанії повинні використовувати стандартні шаблони плану моніторингу. Вибір методу моніторингу компанії обирають індивідуально. Згідно з Регламентом MRV передбачено наступні чотири методи, а саме: Bunker Fuel Delivery Note (BDN – бункерна накладна на паливо) та періодичні інвентаризації паливних баків; моніторинг паливного баку бункера на борту; застосування спеціальних пристроїв (витратомірів) для відповідних процесів горіння; прямий вимір викидів CO2 [2, с. 7–8].

Для Системи збору даних IMO, актуальним є використання лише 3-х методів збору даних, а саме: використання BDN плюс додаткова перевірка судових запасів палива на початку та у кінці звітного періоду. Другий метод – використання регулярної перевірки судових запасів палива та розрахунок витрат палива за звітній період. Та третій – використання паливних витратомірів [3, с. 6].

Важливо зазначити, що обидві бази даних є публічними, проте Система збору даних IMO є анонімною, на відміну від системи моніторингу ЄС, яка містить цілком відкриті данні.

Отже, можемо зробити висновок, що обидві системи моніторингу викидів CO2 з судів, являються досить подібними одна до одної. Проте Систему збору даних IMO можна вважати більш універсальною та простішою у використанні для судових компаній. Проте з точки зору інформативності та транспарентності превалює Система моніторингу ЄС, адже відповідна система дозволяє більш детально оцінити кількісні показники викидів CO2 в межах кожного з досліджуваних районів плавання. Однак такий спосіб дослідження можна вважати, як позитивним методом моніторингу так і негативним, адже через надмірну кількість моніторингових показників ускладняється робота для судових компаній. У свою чергу транспарентність Системи моніторингу ЄС являється своєрідним стимулом для судновласників, адже відкритість інформації, сприяє підтриманню позитивної, чи навпаки негативної репутації судновласника на торгівельному ринку.

Підсумовуючи вищезазначене, слід додати, що не дивлячись на конкуруючий характер взаємодії, обидві системи моніторингу являються ефективними механізмами для збору даних. Які безпосередньо допоможуть наблизити морську галузь до абсолютного скорочення викидів парникових газів з суді.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2015/757 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2015 on the monitoring, reporting and verification of carbon dioxide emissions from maritime transport, and amending Directive 2009/16/EC. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2015/757/oj#ntc10-L_2015123EN.01005501-E0010
2. European Union MRV Regulation. Guidance for ships over 5000GT which carry passengers or cargo to, from or between EU/EEA ports, regardless of Flag. https://www.ics-shipping.org/wp-content/uploads/2020/08/ics-guidance-on-eu-mrv.pdf
3. Resolution MEPC.278(70) (Adopted on 28 October 2016) Amendments to the annex of the protocol of 1997 to amend the International Convention for the prevention of pollution from ships, 1973, as modified by the Protocol of 1978 relating thereto. Amendments to MARPOL Annex VI (Data collection system for fuel oil consumption of ships). https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/KnowledgeCentre/IndexofIMOResolutions/MEPCDocuments/MEPC.278(70).pdf

Ключові слова: викиди парникових газів, CO2, Система збору даних IMO, Системи моніторингу ЄС, Регламент MRV, Декларація відповідності, Документ про відповідність.

Key words: greenhouse gas emissions, CO2, The IMO Data Collection System, EU monitoring, reporting and verification Systems, MRV Regulation, Statement of Compliance, Document of Compliance.

НАЗАРКО АРТЕМ АРКАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ПІДСИСТЕМА «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»

В умовах глобальних трансформаційних перетворень, впливу пандемічних викликів та загроз на шляху утвердження України у світі як сильної та авторитетної європейської держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для стійкого розвитку і реалізації свого потенціалу, економіки та українського суспільства [6], ключову роль відіграє рівень цифровізації державного управління загалом та рівень цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Державної митної служби України та її територіальних підрозділів, зокрема. Між тим, комплексна оцінка законодавчих новацій щодо цифровізації територіальних підрозділів Державної митної служби

України, інформатизації та автоматизації процесів їх діяльності свідчить про наявність ряду не тільки позитивних практик, але й проблемних питань, які потребують нагального вирішення.

У контексті наведеного слід вказати, що відповідно до положень пп. 4.1.4 п. 4 Розділу 4 «Напрями та заходи» Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 року № 231/2021, з метою покращення доступу до правосуддя необхідно забезпечити розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у галузі інформаційних технологій, його інтегрування в національну інфраструктуру електронного врядування через, зокрема, впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу [7]. Зазначимо, що інструментом, який забезпечує автоматизацію процесів діяльності в системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обіг документів між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції та інші потреби користувачів, є Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система [4].

Показово, що адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, судові експерти, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють свої офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Інші ж особи реєструють свої офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі у добровільному порядку [4, п. 10]. При цьому, чинним процесуальним законодавством України також визначено перелік суб'єктів, для яких встановлено обов'язок зареєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі для пришвидшення та спрощення комунікації між судом та учасниками судових процесів, до яких віднесено адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки [1, ч. 6 ст. 6; 3, ч. 6 ст. 18; 8, ч. 6 ст. 14].

Говорячи про процедуру реєстрації користувачів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, а також подальшу автентифікацію таких осіб з метою їх доступу до підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у межах наданих прав, слід вказати, що процедура реєстрації Електронного кабінету юридичної особи здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису керівника такої юридичної особи, що підтверджується даними з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. При цьому, сертифікат кваліфікованого електронного підпису такої посадової особи повинен містити ідентифікаційні дані як юридичної, так і посадової особи. Разом із тим, керівник юридичної особи засобами

програмного забезпечення Електронного кабінету може уповноважувати працівників юридичної особи (у тому числі себе) або інших фізичних осіб чи фізичних осіб-підприємців на перегляд, створення та надсилання електронних документів, а також вчинення інших дій від імені юридичної особи з використанням власних Електронних кабінетів таких фізичних осіб чи фізичних осіб-підприємців [4, п. 11].

Між тим, відповідно до положень абз. 2–3 ч. 8 ст. 18 Кодексу адміністративного судочинства України, особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, подають процесуальні та інші документи, письмові та електронні докази, вчиняють інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, з використанням власного електронного підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», якщо інше не визначено Кодексом адміністративного судочинства України. При цьому, особливості використання електронного підпису в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі визначаються Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) [3].

Необхідно вказати, що користувачі Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи можуть надавати (відкликати) іншим користувачам Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи право на доступ до інформації, яка міститься у власних Електронних кабінетах, та право на вчинення за допомогою засобів Електронного кабінету дій від свого імені, які вважатимуться такими, що вчинені користувачем особисто [4, п. 23]. Користувач Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи може уповноважити іншого користувача на вчинення дій із використанням Електронного суду в інтересах довірителя, надавши засобами відповідної підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи такому повіреному довіреність в електронній формі відповідно до вимог процесуального законодавства [4, п. п. 30–34]. При цьому, надання довіреності в електронній формі здійснюється засобами Електронного кабінету шляхом створення електронного документа встановленої форми, в якому визначається обсяг повноважень повіреного.

Слід зауважити, що довіреність в електронній формі, підписана кваліфікованим електронним підписом довірителя, надає можливість повіреному виконувати визначений довірителем перелік дій засобами Електронного суду. Повірений, якому довірителем видана довіреність в електронній формі із правом передоручення, може надати таку довіреність іншому користувачу на вчинення дій в інтересах довірителя (передоручення).

З огляду на зазначене, від імені юридичної особи видавати довіреності в електронній формі мають право особи, зазначені у відомостях Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо такої юридичної особи у графі

«Прізвище, ім'я, по батькові, дати обрання (призначення) осіб, що обираються (призначаються) до органу управління такої юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, або такі, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, у тому числі підписувати договори та дані про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи». У вказаному контексті відмітимо, що довіреність в електронній формі, яка підтверджує повноваження представника, та електронні документи, на підставі яких відбувалось передоручення прав первинного довірителя (за їх наявності), автоматично додаються до документів, відправлених представником засобами Електронного суду.

Таким чином, для реєстрації кабінету юридичної особи необхідно використовувати кваліфікований електронний підпис, виданий на ім'я юридичної особи із зазначенням ЄДРПОУ (ключ печатка). Разом із тим, подача заяв до суду з кабінету юридичної особи неможлива. Для можливості подавати заяви до суду від імені юридичної особи, необхідно зареєструвати кабінет фізичної особи – представника юридичної особи та скористатися функціоналом подачі заяв за допомогою паперової або електронної довіреності. Юридична особа може уповноважити іншого користувача (фізичну особу) на вчинення дій із використанням Електронного суду в інтересах довірителя, надавши засобами відповідної підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи такому повіреному довіреність в електронній формі з таким правом доступу: перегляд – уповноважена особа може ознайомитись з документами; редагування – уповноважена особа створює та редагує заяви без права подання до суду; подання – уповноважена особа створює, редагує, підписує заяви своїм електронним підписом та направляє до суду; передоручення – уповноважена особа може передати надані йому права іншим представникам.

Також слід вказати, що відповідно до п. п. 2.9–2.11 Інструкції користувача підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, користувач Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи може уповноважити іншого користувача на вчинення дій із використанням Електронного суду в інтересах довірителя, надавши засобами відповідної підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи такому повіреному довіреність в електронній формі відповідно до вимог процесуального законодавства. Надання довіреності в електронній формі здійснюється засобами Електронного кабінету шляхом створення електронного документа встановленої форми, в якому визначається обсяг повноважень повіреного. Довіреність в електронній формі, підписана кваліфікованим електронним підписом довірителя, надає можливість повіреному виконувати визначений довірителем перелік дій засобами Електронного суду. Повірений, якому довірителем видана довіреність в електронній формі із правом передоручення, може надати таку довіреність іншому користувачу на вчинення дій в інтересах довірителя (передоручення) [2].

Відповідно до п. 2.12 Інструкції користувача підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, від імені юридичної особи видавати довіреності в електронній формі мають право особи, зазначені у відомостях Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо такої юридичної особи у графі «Прізвище, ім'я, по батькові, дати обрання (призначення) осіб, що обираються (призначаються) до органу управління такої юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, або такі, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, у тому числі підписувати договори та дані про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи» [2].

Хотілось би підкреслити і те, що з метою забезпечення належного супроводження судових справ Державною митною службою України визначено можливість використання посадовими особами територіальних органів Державної митної служби України Аналітично-правової системи ZakonOnline, яка є актуальним джерелом юридичної інформації, універсальним юридичним порталом, що поєднує функціонал Єдиного державного реєстру судових рішень, офіційного порталу Верховної Ради України та інших ресурсів, доступним 24/7. Зазначимо, що в Аналітично-правовій системі ZakonOnline пошук документів здійснюється за двома основними типами: пошук з використанням спеціальних знаків та логічних операторів – звичайний пошук за ключовими словами, але з певними удосконаленнями, які полягають у використанні знаків та логічних операторів; пошук з використанням спеціальних фільтрів – пошук за ознаками, яким має відповідати шуканий документ. При цьому, доступ до Програми надається за доменним ім'ям customs.gov.ua та може використовуватися всіма працівниками територіальних органів Державної митної служби України [5].

Таким чином, територіальні підрозділи Державної митної служби України зобов'язані зареєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі з метою сприяння забезпеченню автоматизації процесів діяльності в системі правосуддя, розвитку електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у галузі інформаційних технологій, його інтегрування в національну інфраструктуру електронного врядування через, зокрема, впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу. При цьому, видається, проблема щодо зволікання у реєстрації офіційної електронної адреси пов'язана не тільки із відсутністю імперативного використання електронного документообігу в судах і тим, що чинне процесуальне законодавство України не містить достатніх важелів та стимулів, а і з процесуально-технічними питаннями використання електронного суду.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України. 1991. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12

2. Інструкція користувача підсистеми «Електронний суд» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : наказ Державного підприємства «Центр судових сервісів» від 22.09.2021 року № 74-ОД. http://surl.li/gvnmg
3. Кодекс адміністративного судочинства України. 2005. https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show /2747-15
4. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 року № 1845/0/15-21. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21
5. Про можливість використання Аналітично-правової системи ZakonOnline : Лист Державної митної служби України від 24.02.2023 р. № 10/10-05/7/50.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 448/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 70. Ст. 4418.
7. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 року № 231/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 48. Ст. 2963.
8. Цивільний процесуальний кодекс України. 2004. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

Ключові слова: аналітично-правова система, Державна митна служба України, електронне судочинство, Електронний суд, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, територіальні підрозділи Державної митної служби України, юридична особа.

Key words: ZakonOnline, analytical and legal system, State Customs Service of Ukraine, digital justice, digital court, Unified judicial information and telecommunication system, territorial bodies of the State Customs Service of Ukraine, legal entity.

СЕКЦІЯ 19

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Керівник секції: *завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор Н. М. Бакаянова*

Секретар секції: *доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент О. Г. Свида*

БАКАЯНОВА НАНА МЕЗЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області, заслужений юрист України

ПРО ПРОБЛЕМУ ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Практична реалізація прав та обов'язків адвоката є можливою лише при дотриманні гарантій адвокатської діяльності, що в умовах воєнного стану вимагає уваги через специфіку проблем, з якими стикаються адвокати. Так, особливої гостроти отримало питання ототожнення адвоката з клієнтом: йдеться не про епізодичні порушення неприпустимості такого ототожнення, а про помітну проблему, яка потребує свого вирішення.

Нульова толерантність українського суспільства до воєнних злочинців має побічний ефект у вигляді ставлення до їх адвокатів, які, відповідно до вимог законодавства, здійснюють захист цих осіб. Суспільний осуд та обурення проектується на адвокатів саме через ототожнення з клієнтами. Потерпілі від воєнних злочинів сподіваються, що навіть при необхідності участі адвокатів у судових процесах, захисники не будуть надавати якісної правової допомоги воєнним злочинцям – про це свідчать заклики в соціальних мережах, на сторінках онлайн ресурсів, висловлюються думки у печатних виданнях. Зазначене застерігає адвокатів до відмови від прийняття таких доручень або схиляє до суто формального виконання обов'язків в судових процесах над воєнними злочинцями.

За останніми даними, воєнні злочини рф складають більше 70000 кримінальних проваджень із внесенням до ЄРД щодня по 200 нових матеріалів. Майже у всіх таких справах працюють адвокати, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [1].

Окрім гострої реакції суспільства, фіксуються й інші складнощі у здійсненні адвокатської діяльності з захисту від обвинувачення. Наприклад, Комітет з питань безоплатної правової допомоги при Національній асоціації адвокатів України, привертаючи увагу до порушення гарантії заборони ототожнення адвокатів з клієнтами, вказував на фактичні відмови в оплаті роботи адвокатів по таким справам та заяви керівництва Координаційного центру з надання правової допомоги про те, що адвокати взагалі мають відмовлятись від захисту воєнних злочинців [1].

Очевидно, що зазначений підхід до діяльності адвокатів є помилковим та загрозливим, адже не відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам у сфері правосуддя та чинному законодавству України. Слід нагадати, що згідно з ч. 1 ст. 131-2 Конституції України, надання професійної правничої допомоги є функцією адвокатури. Відповідно до ч. 4 ст. 131-2 Конституції України, захист від кримінального обвинувачення – конституційно визначений професійний обов'язок адвокатів. Виходячи з положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, адвокат зобов'язаний виходити із необхідності забезпечити клієнту права на захист та з пріоритетності інтересів будь-якого підзахисного, незалежно від ступеню тяжкості злочину, у скоєнні якого він звинувачується.

Окремим питанням у діяльності адвокатів, що посилює проблему ототожнення з клієнтом, є здійснення адвокатами захисту у кримінальних провадженнях за відсутності підозрюваного, обвинуваченого.

За відсутності клієнта, осуд, критика та цькування у зв'язку із скоєнням злочину, як правило, обрушується на адвоката. Виконання професійних обов'язків адвоката з захисту у таких справах вбачається ускладненим само по собі, а щодо виконання певних вимог – взагалі неможливим (наприклад, інформування адвокатом клієнта про хід справи і т.ін.).

Варто зазначити, що сам факт відсутності підзахисного, щодо якого видано доручення центром безоплатної вторинної правової допомоги або укладено договір з адвокатом ким-небудь з родичів клієнта, не може призвести до відмови здійснювати захист від кримінального обвинувачення. Фактично, адвокат на свій розсуд, виходячи з конкретної ситуації, має визначити можливість надання правової допомоги.

Рішенням Ради адвокатів України № 183 від 27 грудня 2022 р. затверджені «Роз'яснення щодо участі адвокатів у кримінальних провадженнях за відсутності підозрюваного, обвинуваченого», відповідно до яких «будь-які заклики, схиляння тощо до відмови від виконання доручення, до необхідності проведення чи не проведення спілкування з клієнтом, до необхідності реалізації чи не реалізації конкретних процесуальних дій в провадженнях «in absentia» є втручанням в правову позицію адвоката та порушенням гарантій його

діяльності. Про такі випадки адвокатам слід повідомляти Національну асоціацію адвокатів України, Раду адвокатів України або регіональну раду адвокатів за місцем вчинення порушення» [2].

У пошуку шляхів вирішення проблеми, слід виходити з того, що у системі гарантій адвокатської діяльності неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом посідає особливе місце.

П. 18 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинів 1990 р., визначає, що адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. У національному законодавстві використовується термін «ототожнення», згідно з п. 16 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закону).

З точки зору змісту, «ідентифікація» (лат. *identifico*, *identitas*, *idem*, *eadem* – «тотожність», «те ж саме», «той самий») та «ототожнення» (укр. процес визнання яких-небудь явищ, понять, осіб «такими ж само», «однаковими», «подібними») – поняття одного синонімічного ряду. Розуміючи ототожнення (ідентифікацію)однієї особи з іншою як процес встановлення тотожності (ідентичності), тобто розпізнавання в одній людині ознак, проявів, характеристик іншої, при чому як свідомо, так і несвідомо, можна сформулювати визначення поняття ототожнення адвоката з клієнтом. *Ідентифікація (ототожнення) адвоката з клієнтом представляє собою упізнання адвоката як особи, яка має однакове або подібне ставлення з клієнтом до правопорушення або до предмету спору, зіставлення адвоката з клієнтом з точки зору їхньої єдності як процесуальної сторони у справі, встановлення їхньої подібності у контексті результату по справі, якого вони прагнуть досягти.*

Рада адвокатів України неодноразово зверталась до питання ототожнення адвоката з клієнтом: наприклад, у рішеннях «Про затвердження відкритої заяви РАУ з приводу заборони ототожнення адвоката з клієнтом» № 6 від 22 січня 2020 р., «Про неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом» № 35 від 18 червня 2020 р. та ін. Акцентуючи увагу на багатьох значимих аспектах проблеми, зокрема на психологічному і діяльнісному, Рада адвокатів України водночас визначила дискусійну тезу, що таке ототожнення є втручанням в правову позицію адвоката [3].

Права адвоката захищені низкою гарантій, які складають систему. При цьому кожна з гарантій підтримує інші та дозволяє адвокату використати всі можливості щодо захисту прав, свобод та законних інтересів клієнтів. Ототожнення адвоката з клієнтом (п. 16 ч. 1 ст. 23 Закону) і втручання в правову позицію адвоката (п. 11 ч. 1 ст. 23 Закону) є самостійними видами порушень гарантій адвокатської діяльності, хоча й можна говорити про їх тісний зв'язок, до речі, так само, як з іншими гарантіями.

Визначаючи *поняття заборони ототожнення адвоката з клієнтом*, доцільно її розглядати як *спосіб правового регулювання, який не допускає сприйняття адвоката при здійсненні ним будь-якого виду адвокатської діяльності як особи, чиї дії або переконання є подібними або однаковими з діями та переконаннями клієнта*.

В основу гарантії заборони ототожнення адвоката з клієнтом покладено чисельні міжнародні документи та положення національного

законодавства. Стан дотримання зазначеної гарантії залежить від багатьох факторів, насамперед, від правової політики держави та дієвості механізмів реалізації гарантій адвокатської діяльності. Водночас слід визнати, що суттєвий вплив на вирішення цієї проблеми справляють також компетентність адвокатів, дотримання ними правил адвокатської етики, рівень їх правової та загальної культури. Захист клієнта не має перетворюватись на захист злочину або конфлікт з посадовими особами, на яких покладено повноваження щодо проведення досудового розслідування або здійснення правосуддя. Такі дії є свідченням нерозуміння адвокатом сутності адвокатської діяльності та завдань адвокатури, змісту функції захисту.

Підвищення правової культури суспільства вимагає роз'яснювальних заходів про роль адвоката у реалізації права на справедливий суд, значення дотримання ним вимог присяги адвоката, сумлінного виконання професійних обов'язків відповідно до чинного законодавства України, незалежно від політичних поглядів клієнта, його етнічної, релігійної, національної, расової приналежності, майнового і соціального статусу.

Заборона ототожнення адвоката з клієнтом має бути реальною, дієвою гарантією, яка відображує стан правозахисної сфери в Україні. В умовах воєнного стану неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом потребує посилення правових та організаційних механізмів у цьому напрямі, наукових досліджень ефективності застосування способів та методів, які здатні забезпечити дотримання гарантій адвокатської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Каденко О. Ототожнення адвокатів, які співпрацюють з системою БПД, з клієнтами. Матеріали заходів від 26 квітня 2023 р. *Офіційний вебсайт Вищої школи адвокатури*. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/ototoznennia-advokativ-iaki-spivpraciuiut-z-sistemoiu-bpd-z-klijentami-clen-rau-vid-xmelnickoyi-oblasti-oksana-kadenko
2. Роз'яснення щодо участі адвокатів у кримінальних провадженнях за відсутності підозрюваного, обвинуваченого: затверджені Рішенням Ради адвокатів України № 183 від 27 грудня 2022 р. *Офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-12-27-r-shennya-rau-183_63d129b90a174.pdf
3. Роз'яснення положення статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо заборони ототожнення адвоката з клієнтом, затверджені рішенням Ради адвокатів України № 49 від 5 серпня 2020 р. *Офіційний вебсайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2020-08-05-r-shennya-rau-49_5f4637e9c8bd4.pdf

Ключові слова: адвокат, адвокатура, адвокатська діяльність, гарантії адвокатської діяльності, Національна асоціація адвокатів України, ототожнення адвоката з клієнтом, воєнний стан.

Key words: advocate, bar, advocacy, guarantees of advocacy, Ukrainian National Bar Association, identification of a lawyer with a client,martial law.

ПУШКАР СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ПУБЛІЧНІ ЗАЯВИ ТА ЗВЕРНЕННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ТА АВТОРИТЕТУ ПРАВОСУДДЯ

Проблема незалежності суддів упродовж тривалого часу привертає увагу як науковців, так і практиків. Задля її вирішення державою докладаються максимальні зусилля: закріплено гарантії незалежності суддів, імплементуються європейські стандарти у сфері правосуддя до національного законодавства, створюються органи, що мають на меті сприяти забезпеченню незалежності суддів. У системі таких органів Вища рада правосуддя (далі також – ВРП) посідає особливе місце через конституційно-правовий статус, відповідно ст. 131 Конституції України [1].

Можна погодитися, що повноваження Вищої ради правосуддя стосовно забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів мають глобальний, системний та міжгалузевий характер, адже лише наявність взаємопов'язаних механізмів перешкоджання впливу на суддю та його захист від будь-яких спроб втручання під час відправлення правосуддя може бути запорукою утвердження України як правової та демократичної держави [2].

Відповідно до ч. 4 ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (далі – Закон), одним з таких повноважень є ухвалення та оприлюднення ВРП публічних заяв і звернень (до прикладу до Генерального прокурора України, Міністра внутрішніх справ України, Національної поліції тощо) [3].

У Главі 23 Регламенту Вищої ради правосуддя ухвалення публічних заяв і звернень визначено заходом забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя загального характеру, який може вживатися ВРП за зверненнями суддів, судів, органів та установ системи правосуддя, а також із власної ініціативи. Такі заяви і звернення ухвалюються на засіданні ВРП шляхом прийняття не відповідних рішень з подальшим їх оприлюдненням на офіційному вебсайті ВРП та веб-порталі «Судова влада» [4].

Досліджуючи питання забезпечення авторитету правосуддя в умовах проблеми кадрового дефіциту в судах, вважаємо за доцільне у якості прикладу звернути увагу на публічне звернення, ухвалене ВРП 18 листопада 2021 р. спільно з суддівськими та адвокатськими об'єднаннями до Президента України. Зазначене звернення містило прохання призначити суддів задля вирішення гострої кадрової кризи та розглянути подання ВРП про призначення 135 кандидатів на посади суддів до судів першої інстанції, стосовно яких були внесені відповідні подання, а також привести до присяги 51 суддю, призначеного на

посаду [5].Можна припустити, що це звернення сприяло підписанню Президентом України Указу № 42/2022 від 08.02.2022 р. щодо призначення 28 суддів на посади у місцевих загальних судах [6].

Водночас аналіз інформації з відкритих джерел дозволяє простежити тенденцію щодо припинення оприлюднення ВРП відповідей на публічні звернення, що ставить під сумнів їх ефективність як заходів, що застосовуються ВРП, але не приносять очікуваних результатів у вигляді беззаперечного прийняття їх до уваги та врахування у своїй діяльності органами та особами, яким вони адресовані.

Зауважимо, що ані в Законі, ані в актах ВРП не міститься визначення понять «публічна заява» та «публічне звернення». Крім того, виходячи з опублікованих ВРП рішень, можна дійти до висновку, що ВРП використовує переважно «публічне звернення» як захід забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя: зокрема, публічні заяви ВРП у її практиці практично відсутні. Втім нещодавно, 05 квітня 2023 р., ВРП зроблено заяву у зв'язку з повідомленнями щодо створення псевдо судів на тимчасово окупованих територіях) [7].

Аналіз чинного законодавства та опублікованих публічних звернень ВРП дозволяє виокремити їх ознаки. Зокрема, публічні звернення ВРП:

1) є засобом впливу на суспільні відносини з метою припинення або попередження неправомірних явищ;

2) спрямовані на захист суду, суддів чи конкретного судді, підтримання, підняття чи забезпечення авторитету правосуддя, критику неправомірних дій представників інших гілок державної влади щодо судової влади та т.і.;

3) відображують офіційну позицію ВРП як конституційного органу суддівського врядування з питання, яке віднесено до її компетенції, за результатами його опрацювання всіма членами ВРП та прийняття ними спільного рішення;

4) відрізняються особливим форматом подачі, адже містять певний змістовний посил, належним чином аргументований та систематизований обсяг інформації, що оприлюднюється на офіційному сайті ВРП та у засобах масової інформації.

Ключовою відмінністю між публічним зверненням та заявою є те, що публічне звернення, як документ, адресується конкретній юридичній або фізичній особі – владному органу, його керівнику тощо, а публічна заява, як документ, не має конкретного адресата. Отже, ще однією відмінністю є стиль викладення матеріалу в публічному зверненні та заяві. Перший документ є більш структурованим (містить назву, адресат, проблему, що є предметом звернення тощо), тоді як другий, хоча так само має офіційний характер, може мати більш довільну форму викладення проблеми.

Практика використання ВРП публічних звернень дає підстави стверджувати, що вони використовуються як виключний захід впливу на випадки грубих порушень незалежності суддів, судової влади з боку інших гілок державної влади, тобто, як каральний інструмент. Вбачається, що ВРП використовує публічні звернення у переважній більшості випадків як відповідь на певні публічні дії або висловлювання.

У найбільш загальному сенсі публічні заяви та звернення ВРП є публічними висловлюваннями поглядів ВРП як конституційного органу суддівського врядування. Проте, враховуючи вищенаведені відмінності між цими документами, пропонуємо власні визначення поняття «публічне звернення» та «публічна заява».

Так, публічне звернення ВРП – це документ, що адресується Вищою радою правосуддя конкретній юридичній або фізичній особі – владному органу, його керівнику тощо, містить відомості про виключну проблему у сфері незалежності суддів або авторитету правосуддя та прохання або вимогу про її усунення.

У свою чергу, публічна заява – документ, що виражає загальну позицію Вищої ради правосуддя щодо тієї чи іншої події або ситуації у сфері незалежності суддів або авторитету правосуддя та не має конкретного адресата.

Слід звернути увагу, що публічні заяви і звернення, виступаючи як заходи забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів, одночасно є елементами й іншого напряму діяльності ВРП – інформаційно-комунікативної діяльності. Така діяльність ВРП здійснюється також за допомогою: 1)публікацій новин та повідомлень Прес-центру судової влади, який працює при Вищій раді правосуддя, і комунікаційного відділу секретаріату Вищої ради правосуддя; 2) виступів, інтерв'ю, коментарів тощо Голови, заступника Голови та членів ВРП. На нашу думку, ухвалення ВРП публічних заяв і звернень є чи найбільш вагомим видом комунікаційної діяльності ВРП із усіх вищеназваних.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Баран А. Повноваження Вищої ради правосуддя щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2020. Т. 7. № 2. С. 33–41.
3. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19
4. Регламент Вищої ради правосуддя : Рішення від 24.01.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr52_910-17
5. Публічне звернення до Президента України Володимира Зеленського щодо призначення суддів. *Вебсайт Судової влади України*. URL: https://court.gov.ua/press/news/1214199/.
6. Про призначення суддів : Указ Президента України від 08.02.2022 р. № 42/2022. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/U042_22?an=1
7. Заява ВРП у зв'язку з повідомленнями щодо створення псевдосудів на тимчасово окупованих територіях. *Вебсайт Вищої ради правосуддя*. URL: https://hcj.gov.ua/news/zayava-vrp-u-zvyazku-z-povidomlennyamy-shchodo-stvore nnya-psevdosudiv-na-tymchasovo-okupovanyh

Ключові слова: судова влада, правосуддя, незалежність суддів, Вища рада правосуддя, публічна заява, публічне звернення.

Key words: judiciary, justice, independence of judges, High Council of Justice, public statement, public appeal.

КІСЛІЦИНА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО РОБОТУ САП У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП) займає важливе місце як у системі органів прокуратури, так і в межах антикорупційної системи України. В період воєнного стану боротьба із корупцією залишається одним із пріоритетних напрямів роботи правоохоронних органів, отже, актуальним є дослідження особливостей організації та діяльності САП а також пропозицій щодо удосконалення організації та діяльності цього органу.

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» САП є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора, отже, прокурори САП реалізують функції прокуратури, які покладені на цей орган відповідно до Конституції України [1]та Закону України «Про прокуратуру» [2]. В той же час, з урахуванням спеціалізації САП, доцільно проаналізувати кожну з цих функцій окремо.

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням є важливим напрямом діяльності САП. Відповідно до інформації, що опублікована у Звіті про результати роботи НАБУ та САП, у 2022 році прокурорами САП було скеровано до суду 54 обвинувальні акти, повідомлено про підозру було 149 особам [3]. Діяльність прокурорів САП при реалізації функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням включає в себе такі елементи: організацію процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координацію процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування детективів НАБУ, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законодавства.

Для ефективної взаємодії між прокурорами САП та детективами НАБУ активно використовується eCase Management System – система електронного кримінального провадження, за допомогою якого фактично відбувається перехід від паперового документообігу до електронного, що дозволяє швидко і ефективно здійснювати взаємодію між прокурорами САП та детективами НАБУ, а також слідчими суддями ВАКС. Швидкий обмін документами онлайн, обмін даними з реєстрами, електронне управління досудовим розслідуванням дозволяє здійснювати економію часу під час досудового розслідування, а також є доцільним із міркувань безпеки, особливо у період воєнного стану.

Важливою є реалізація прокурорами функції публічного обвинувачення. Прокурор бере участь в судовому розгляді з метою встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, доведення вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, прокурор висловлює своє міркування щодо ступеня вини особи та міри покарання, яка буде справедливою та достатньою за вчинене діяння.

Для ефективної реалізації функції публічного обвинувачення має значення належна підготовка прокурора до судового засідання. Хоча чинне законодавство не висуває вимог щодо обов'язкової підготовки прокурором тексту або тез обвинувальної промови, проте на практиці прокурори зазвичай готують один із вказаних документів, і в деяких випадках просять долучити текст обвинувальної промови до матеріалів справи. Традиційно обвинувальна промова прокурора, в тому числі, прокурора САП, включає в себе такі елементи: вступ; виклад змісту обвинувачення відповідно до обвинувального акту; аналіз доказів; обґрунтування кваліфікації кримінального правопорушення; характеристика обвинуваченого; аналіз обставин, які обтяжують та пом'якшують відповідальність; обґрунтування і висловлення пропозицій щодо виду і розміру покарання і вирішення судом інших питань, що передбачені законом. Законодавством передбачено можливість участі в судовому засіданні у режимі відеоконференції, проте, як свідчить аналіз судових засідань у ВАКС, прокурори віддають перевагу участі в судовому засіданні безпосередньо у приміщенні суду.

У 2022 році було посилено роботу прокурорів із реалізації інституту цивільної конфіскації. Відповідно до Звіту, у 2022 році, прокурори САП домоглись задоволення 3 позовів про стягнення незаконно набутих активів у дохід держави [3]. Нажаль, незважаючи на складну економічну ситуацію в країні, кількість корупційних правопорушень у 2023 році не зменшилась, виявляються непоодинокі випадки вчинення корупційних правопорушень, зокрема, отримання неправомірної вигоди за дозвіл перетину державного кордону особами, що є військовозобов'язаними, зловживання у сфері закупівель тощо. Вбачається, що закриття реєстрів декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, обмеження доступу до даних про закупівлі, яке було зроблено задля безпеки вказаних осіб, використовується певними особами для зловживань в цій сфері.

Важливе значення для ефективної роботи САП мають кадри прокуратури. Наприкінці 2022 року було завершено конкурс на зайняття 8 вакантних посад у САП, проте навантаження на кожного з прокурорів САП є доволі значним. Так, відповідно до офіційних даних станом на лютий 2023 року у одного прокурора САП в середньому знаходиться 14 проваджень, які знаходяться на розгляді у суді [4] (для порівняння, станом на 2021 рік навантаження на 1 прокурора САП складало близько 8 проваджень). Отже, навантаження збільшилось на 75 відсотків, це пов'язано, по-перше, із збільшенням в останні роки кількості корупційних кримінальних правопорушень, що виявляє та розслідує НАБУ, і по-друге, через те, що 12 прокурорів САП були мобілізовані до ЗСУ [4], відповідно виникає потреба у збільшенні штату САП і проведенні нового конкурсного відбору. Аналіз результатів останнього конкурсного відбору на вакантні посади прокурорів САП показує, що успішно проходять всі етапи конкурсного відбору ті кандидати, які мають стаж роботи в органах прокуратури або НАБУ. Так, документи для участі в конкурсному відборі подали більше 300 кандидатів, із 8 кандидатів, які в результаті успішно пройшли всі етапи та

отримали посаду у НАБУ, 4 особи мали стаж роботи у прокуратурі, 4 особи раніше працювали у НАБУ.

Таким чином, у період військового стану прокурори САП продовжують виконувати покладені на них функції, незважаючи на збільшення навантаження на 75 відсотків. У 2022 році було прокурорами САП та детективами НАБУ було повідомлено про підозру було 149 особам, скеровано до суду 54 обвинувальні акти. Існує потреба у збільшенні штату у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі та проведенні конкурсну на зайняття вакантних посад для зменшення навантаження на кожного прокурора САП і відповідно для підвищення ефективності їх роботи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.
3. Звіт про результати роботи НАБУ і САП за ІІ півріччя 2022 року. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28001/maket_zvitu_dlya_saytu_0.pdf
4. Мамченко Н. Навантаження на САП та ВАКС значно зросло, тому треба або збільшити штат, або змінити порядок розгляду проваджень, – заступник керівника САП Андрій Синюк. Судово-юридична газета від 10 лютого 2023 р. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/261726-nagruzka-na-sap-i-vaks-znachitelno-vozrosla-poetomu-nuzhno-libo-uvelichit-shtat-libo-izmenit-poryadok-rassmotreniya-proizvodstv-zamestitel-rukovoditelya-sap-andrey-sinyuk

Ключові слова: прокуратура, функції прокуратури, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, підтримання публічного обвинувачення, процесуальне керівництво, корупція, антикорупційний орган, протидія корупції, воєнний стан, САП, НАБУ, ВАКС.

Key words: prosecutor's office, functions of the prosecutor's office, Specialized anti-corruption prosecutor's office, maintenance of public prosecution, corruption, anti-corruption, anti-corruption body, martial law.

КОВАЛЬЧУК ІННА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна агресія проти України збоку Російської Федерації внесла зміни в діяльність, як в діяльність будь-якої державної інституції, так і звичайних громадян. Також це торкнулося і органів прокуратури.

Слід відмітити, що на органи прокуратури покладаються особливі функції, які не притаманні будь-яким іншим правоохоронним органам. Так відповідно до статті 131-1 Конституції України на органи прокуратури покладається три основоположні функції, а саме : підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Розглядаючи це питання слід звернутися до статті 3 Закону України «Про прокуратуру», в якій закріплено основні засади (принципи) діяльності органів прокуратури, що собою являють основні стрижні на яких повинна будуватися діяльність, як усього інституту прокуратури, так і окремих його елементів, в тому числі і кожного прокурора при виконанні останнім своїх посадових обов'язків.

Основоположною засадою діяльності інституту прокуратури являється верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю. Дане викладення норми законодавцем не є випадковістю, адже дійсно при виконанні своїх функцій прокурори повинні не тільки обов'язково дотримуватися прав людини, а й контролювати їх дотримання з боку інших правоохоронних органів, або інших учасників судового процесу.

Отже, отже на даний час стає доцільним проаналізувати правозахисну роль органів прокуратури під час дії воєнного стану, адже даний правовий режим в ніс обмеження в повсякденне життя звичайних людей так і в діяльність органів прокуратури.

Особливості діяльності органів прокуратури можна прослідкувати лише через призму виконання ними функції, які на них покладаються.

Щодо першої функції, а саме організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Дана функція в переважній більшості випадків по своїй природі носить характер наглядово-контрольної, адже при її виконанні прокурор стає так би мовити «фільтром» тих дій чи процесуальних рішень, які приймаються слідчими в рамках конкретного кримінального провадження. З початку війни на органи прокуратури поклався визначальний обов'язок, щодо здійснення процесуального керівництва кримінальними провадженнями у воєнній сфері. Кількість цих злочинів рахується не в сотнях, і навіть не в тисячах, як ми можемо дізнатися з офіційних джерел. Особливістю діяльності органів прокуратури у даній сфері полягає у швидкому та якісному виконанні своїх професійних обов'язків, задля того, щоб винні у чинені військових злочинів понесли справедливе покарання. При виконанні даної функції органи прокуратури співпрацюють з різними закордонними та міжнародними правоохоронними інституціями, задля збору доказів для майбутнього військового трибуналу.

Щодо наступної функції, а це підтримання публічного обвинувачення в суді, в даному випадку слід зазначити наступне, а саме те, що прокурор реалізуючи цю функцію повинен дотримуватися основоположних принципів, які зазначені в Законі України «Про прокуратуру». При здійсненні підтримання публічного обвинувачення у справах про воєнні злочини прокурор повинен приділяти особливу увагу потерпілим, надаючи їм при цьому, як первинну правову допомогу (надаючи юридичні роз'яснення), так і вторинну правову допомогу (допомогти в складанні процесуальних документів). Адже жертви цих злочинів зазнали великих душевних страждань та фізичних катувань. В цьому і полягає правозахисна роль органі в прокуратури при підтриманні публічного обвинувачення в суді.

Отже, правозахисна роль органів прокуратури під час дії воєнного стану є досить особливою та визначальною, адже на дану інституцію покладаються особливі функції та повноваження, які притаманні лише органам прокуратури. І від якості їх виконання залежить чи понесуть винні у вчиненні воєнних злочинів справедливе покарання.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18 (дата звернення: 05.05.2023).

Ключові слова: прокурор, підтримання публічного обвинувачення, правозахисна роль, функції прокуратури.

Key words: prosecutor, support of public prosecution, human rights role, functions of the prosecutor's office.

КРАВЧЕНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СУДОВІЙ ГІЛЦІ ВЛАДИ

Проблема корупції вже протягом тривалого часу залишається однією з найбільш актуальних для України. На жаль, попре вжиття ряду заходів з метою попередження корупційних проявів, у тому числі, в судовій гілці влади, можна стверджувати щодо їх недостатньої неефективності. Так, у 2022 р. Україна отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (показник погіршився на один бал, і тепер Україна посідає 116 місце зі 180 країн у цьому рейтингу). Таку саму кількість балів у 2022 р. отримали Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни [1].

В загалі, під корупцією у судовій владі розуміють вияв неналежної поведінки у судових установах, наприклад, у судах, офісах судової

адміністрації і в органах врядування судової системи, а також неналежну поведінку зовнішніх політичних діячів, приватних осіб чи представників громадянського суспільства, які намагаються неналежно чи незаконно вплинути на прийняття суддівських рішень [2].

У цілому погоджуємося з наведеним визначенням, проте вважаємо, що вплив зовнішніх політичних діячів, приватних осіб чи представників громадянського суспільства не обмежується виключно прийняттям «потрібного» судового рішення. На нашу думку, корупційні прояви у судовій гілці влади також можуть бути пов'язані з: 1) сприянням обрання на посаду в рамках органів судової гілки влади; 2) впливом на прийняття певного рішення, що не пов'язане з відправленням правосуддя; 3) отриманням інформації, що має обмежений доступ тощо.

Зважаючи на вищенаведене, вважаємо за можливе запропонувати власне визначення поняття «корупція в судовій гілці влади» – дія або бездіяльність суб'єктів, що належать до судової гілки влади, та вчиняються ними за допомоги власного службового статусу з метою отримання неправомірної вигоди.

Відзначимо, що в науковій літературі основними передумовами корупції в судах вважається неефективність державної політики у сфері протидії злочинності та корупції, а також відсутність реальних дій, спрямованих на реформування системи правоохоронних органів та судової гілки влади, а саме: 1) недосконалість законодавства, яке регулює питання судоустрою України, статусу суддів тасудочинства; 2) значною мірою декларативна, а не фактична самостійність судів і незалежність суддів; 3) вплив на діяльність судової влади з боку суб'єктів політичної діяльності, виконавчої та законодавчої гілок влади; 4) непрозорість процедури добору кандидатів на суддівські посади [3].

На нашу думку, з такими твердженнями складно погодитися. Так, щодо законодавства, то, до прикладу, на думку багатьох експертів, у тому числі міжнародних, Конституція України є однією із найкращих у світі, адже має чітко виражене соціальне забарвлення, гарантує широкі права і свободи людини та громадянина [4]. До того ж, законодавство про судоустрій та статус суддів неодноразово надавалося для оцінки європейським фахівцям (до прикладу, Європейській комісії «За демократію через право»). Не можна оминути той факт, що чинне законодавство передбачає ряд гарантій незалежності суддів, Конституцією України покладено на Вищу ради правосуддя завдання з забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, а задля подолання корупції створювалися нові правоохоронні органи або реформувалися вже діючі (з урахуванням європейського досвіду). Отже, видається, що причина полягає не в недосконалості законодавства або недостатності заходів, що вчиняються. На нашу думку, проблема корупції в судовій гілці влади пов'язана з загальним ставленням держави до людини та умовною реалізацією на практиці принципу верховенства права. Особливо гостро ця проблема постає в сучасних умовах воєнного стану, проте вона потребує окремого самостійного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції–2022. URL: https://cpi.ti-ukraine.org
2. Корупційні ризики останніх реформ у судовій системі України. Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» («Новеправосуддя»). 2017. 50 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/NJ_Judicial_Corruption_Risks_Report_2017_UKR-1.pdf
3. Скромний Я. І. Особливості протидії корупції в судовій системі України. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. № 27. С. 184–188.
4. Сьогодні 25 років Конституції України. *Армія INFORM*. URL: https://armyinform.com.ua/2021/06/28/sogodni-25-rokiv-konstytucziyi-ukrayiny/#:~:text=На%20думку%20багатьох%20експертів%2С%20зокрема,якими%20громадяни%20України%20сповна%

Ключові слова: суд, судова влада, суддя, корупція, індекс сприйняття корупції.
Key words: court, judiciary, judge, corruption, corruption perception index.

КУБАЄНКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Сучасне суспільство переживає новий етап соціальних, інституційних та конституційно-правових змін, які потребують перегляду політики та розробки нових підходів до управління. Особливо важливою є оптимізація державного управління у сфері правоохорони, включаючи підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів. Ефективність заходів, що приймаються цими органами для протидії злочинності та забезпечення публічного порядку, залежить від ефективної організації та функціонування цієї системи.

Це викликає підвищену увагу до правоохоронних органів в Стратегії забезпечення державної безпеки як одного з ключових національних пріоритетів, і вимагає підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, включаючи підвищення якості функціонування системи моніторингу правозастосування [1].

Зростаюча кількість та складність кримінальних правопорушень, разом зі зростаючим рівнем вимог населення до якості та ефективності роботи правоохоронних органів, підкреслює актуальність проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки ефективності діяльності цих органів. Оцінка ефективності діяльності правоохоронних органів є важливою складовою забезпечення національної безпеки

та захисту прав і свобод громадян, і вона є нагальною на сьогодні і в майбутньому.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення, оцінка діяльності правоохоронних органів все ще залишається актуальним завданням. Це пов'язано зі складністю та множинністю факторів, які впливають на їх ефективність і які не завжди можуть бути точно та об'єктивно оцінені. Крім того, недостатня доступність та якість даних можуть ускладнити збір та аналіз інформації про діяльність правоохоронних органів.

Для розв'язання цих проблем необхідно розробляти та впроваджувати спеціалізовані методики та підходи до оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів. Розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення для оцінки їх роботи є важливим напрямком досліджень, що потребує подальшої уваги та зусиль від науковців та практиків.

В наукових дослідженнях розглядається питання щодо інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронної діяльності, запропонованого С. А. Шепетьком з метою отримання надійних даних для прийняття управлінських рішень щодо боротьби з організованою злочинністю, включаючи моніторинг та узагальнення стану цієї проблеми. Запропоновано створення єдиної інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, яка забезпечуватиме оперативно-службову діяльність Національної поліції України та визначено порядок доступу та користування нею іншими суб'єктами, які займаються боротьбою з організованою злочинністю [2, с. 105].

В. Ю. Терехов підкреслює, що аналітичні дослідження та інформаційно-аналітична діяльність є новітнім напрямком в діяльності правоохоронних органів і що їх застосування не обмежується лише прийняттям управлінських рішень. Результати аналітичних досліджень мають важливе значення для оцінювання законності, прогнозування криміногенності та пошуку злочинців та знарядь вчинення кримінальних правопорушень [3, с. 103].

Для дослідження закономірностей певних явищ необхідна емпірична база, тобто інформація про досліджувані явища. В оцінці та вимірюванні ефективності функціонування правоохоронних органів, емпірична база є широкою і містить три ключові блоки: інформаційно-статистичний, інформаційно-правовий та інформаційно-науковий.

Інформаційно-статистичний блок є важливою складовою інформаційно-аналітичного забезпечення для оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів. Він містить інформацію про різні аспекти діяльності правоохоронних органів, яка дає можливість провести аналіз та оцінку їх роботи.

Інформаційно-статистичний блок включає дані статистики та відомості про результати оперативно-службової діяльності правоохоронних органів. Для вирішення практичних організаційно-управлінських задач особливо важлива кримінально-статистична інформація, на основі якої ведеться кримінальна статистика. Ця інформація фіксує за допомогою документів статистичного обліку прояви злочинності на певних територіях та за певний період

часу. Кримінально-статистична інформація має свої особливості, які необхідно враховувати при проведенні дослідницької та аналітичної роботи.

Інформаційно-статистичний блок включає різні компоненти, зокрема систему збору та обробки статистичної інформації про злочинність та рівень розкриття кримінальних правопорушень, базу даних про кадри правоохоронних органів, систему моніторингу та аналізу громадської думки щодо роботи правоохоронних органів, інформаційні системи для аналізу ефективності різних методів боротьби зі злочинністю, моделі та алгоритми аналізу даних для прогнозування розвитку злочинності та визначення найбільш ефективних методів боротьби з нею, а також систему моніторингу та аналізу роботи правоохоронних органів в реальному часі, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в ситуації та коригувати стратегію діяльності органів правопорядку.

Інформаційно-правовий блок є складовою інформаційно-аналітичного забезпечення оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів. Цей блок містить інформацію про законодавчу базу та правові аспекти роботи правоохоронних органів, що дозволяє оцінити їх дії в контексті вимог законодавства та міжнародних стандартів. Він може включати базу даних про законодавство, аналіз правових аспектів діяльності правоохоронних органів, систему моніторингу та аналізу виконання правових норм та процедур, систему забезпечення доступу до інформації про правозастосування та моделі аналізу даних. Це все допомагає оцінити ефективність діяльності правоохоронних органів у відповідності до вимог законодавства та міжнародних стандартів.

Блок інформаційно-наукового інформаційно-аналітичного забезпечення для оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів передбачає проведення різноманітних наукових досліджень, аналізів та експертиз, пов'язаних з діяльністю цих органів. В рамках цього блоку проводяться такі дії, як аналіз законодавства з метою вдосконалення діяльності правоохоронних органів, вивчення досвіду роботи правоохоронних органів в інших країнах для запозичення найкращих практик, дослідження питань ефективності застосування різних методів та засобів правоохоронної діяльності, включаючи профілактику злочинності, розслідування та дізнання кримінальних правопорушень, забезпечення публічного порядку та безпеки, вивчення та аналіз показників діяльності правоохоронних органів з метою виявлення тенденцій та проблем, підготовка рекомендацій щодо вдосконалення діяльності цих органів та розробка нових методик та підходів до їх діяльності з метою модернізації та підвищення ефективності.

Отже, для покращення аналітичного забезпечення оцінки та вимірювання ефективності діяльності правоохоронних органів необхідно впровадження новітніх технологій та методів аналізу, таких як штучний інтелект та машинне навчання для збору та обробки великих обсягів даних. Також потрібно покращити систему звітності та контролю за діяльністю правоохоронних органів. Важливим є розробка єдиного стандарту оцінки ефективності роботи правоохоронних

органів, який враховуватиме не лише кількісні показники, але й якість роботи органів, їх взаємодію з громадою та рівень довіри до них.

У цьому контексті важливість пропозицій І. М. Охріменка є незаперечною. Автор правильно підкреслює, що планування управління якістю надання правоохоронних послуг має включати: ідентифікацію ключових заходів в кожному процесі, які мають вирішальний вплив на забезпечення певної правоохоронної послуги; аналіз цих ключових заходів для визначення тих характеристик, їх вимірювання та контроль, які забезпечують якість діяльності правоохоронних органів; розробку методів для оцінки обраних даних та результатів; впровадження засобів діагностики та контролю за конкретними показниками, а також забезпечення відповідного нагляду в цій галузі та інше [4, с. 142].

Аналіз великої кількості інформації для виявлення проблем та напрямків у роботі правоохоронних органів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та розроблення рекомендацій щодо поліпшення їх діяльності є аналітичною складовою оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів. Ця складова є дуже важливою для забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів та підвищення довіри громадян до них. Аналіз може бути використаний як для внутрішньої, так і для зовнішньої оцінки роботи органів правопорядку. Внутрішня оцінка діяльності дозволить органам правопорядку вдосконалити свою роботу та покращувати взаємодію між підрозділами, а зовнішня оцінка діяльності дозволяє збільшити довіру громадян до правоохоронних органів та підвищити їх авторитет у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022 (дата звернення: 07.05.2023).
2. Шепетько С. А. Міжвідомче інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності суб'єктів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 102–105.
3. Терехов В. Ю. Питання інформаційно-аналітичних досліджень у сфері правоохоронної діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3 (27). С. 103–109.
4. Охріменко І. Оцінка ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України: погляд на проблему. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 139–144.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, інформаційно-аналітичне забезпечення, ефективність та результативність правоохоронної діяльності.

Key words: law enforcement activities, law enforcement agencies, information-analytical support, effectiveness and efficiency of law enforcement activities.

СВИДА ОЛЕКСІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТАТУСУ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

В Україні із моменту проголошення незалежності продовжує здійснюватися судово-правова реформа, яка охоплює вдосконалення широкого кола законодавчих актів, зокрема й щодо системи судоустрою та статусу суддів. Одним з важливих кроків у цьому напрямку, а також у контексті реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави було прийняття 7 червня 2018 року Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», який з 5 вересня 2019 року успішно розпочав здійснювати правосуддя. Не зважаючи на досить високу ефективність функціонування Вищого антикорупційного суду вже близько чотирьох з половиною років, у юридичному співтоваристві серед науковців та практиків все ще активно обговорюється питання щодо доцільності та/чи конституційності запровадження цього відносно нового спеціалізованого суду.

Відповідно до Законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищий антикорупційний суд» на теперішній час організаційна побудова Вищого антикорупційного суду така: Вищий антикорупційний суд як суд першої інстанції та Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду.

Вже із наведених законодавчих положень напрошується висновок про суттєву нелогічність: структурна частина ВАКСу має таку ж назву, що й суд загалом. Це є не лише вадою законодавчої техніки, а й порушенням правил логіки. Окрім того, поєднання в одній юридичній особі фактично двох судових органів із самого початку видавалося штучним, що підтверджується й вже накопиченим досвідом функціонування цього відносно нового органу судової влади.

Цілком можна стверджувати, що автори Проекту Закону про Вищий антикорупційний суд, що був внесений до Верховної Ради України Президентом України 22 грудня 2017 року за № 7440 (згодом саме на основі цього проекту був прийнятий Закон про ВАКС – прим. *О. С.*), свідомо чи підсвідомо відштовхувалися від положень Конституції України в редакції 1996 року, відповідно до яких «Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди» (ч. ч. 2–4 ст. 125), а отже при розробленні Закону про ВАКС усіляко намагалися «втиснутися» в поняття «вищий спеціалізований суд».

Проте слід зауважити, що відповідно до статті 125 Основного Закону в редакції Закону від 2 червня 2016 року «Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації *і визначається*

законом» (виділено мною – О.С.) (частина 1), отже, на момент розробки Законопроекту № 7440 питання судоустрою, в тому числі і запровадження спеціалізованого антикорупційного суду, цілком могли вирішувати в межах поточного законодавства та не потребували внесення нових змін до Конституції України.

На висновок про те, що у структурі ВАКС фактично поєднано два самостійні судові органи наштовхує низка факторів: для кожного із структурних елементів ВАКСу у Законі про Державний бюджет передбачено фінансування окремим рядком, добір суддів до ВАКС здійснювався окремо до кожного структурного підрозділу, так само і указ Президента про призначення суддів ВАКС містив вказівку, до якого саме структурного підрозділу призначений суддя, при цьому перехід суддів з одного структурного підрозділу до іншого неможливий поза новою процедурою призначення на суддівську посади (на відміну від інших судів, де визначення, в якій судовій палаті суддя здійснюватиме правосуддя вирішується зборам суддів).

Окрім того, варто вказати, що поєднання в одній юридичній особі ВАКС як першої інстанції та Апеляційної палати ВАКС викликає певні проблеми в практичній площині. Насамперед можна вказати, що фактично суттєво обмеженим є реалізація права суддів Апеляційної палати ВАКС на вирішення внутрішній питань діяльності Вищого антикорупційного суду в цілому як органу судової влади. Це пов'язане із тим, що загальна кількість суддів у ВАСК передбачена у кількості 39 суддів – 27 суддів у першій інстанції та 12 суддів в Апеляційній палаті (наразі одна суддівська посада є вакантною), а відповідно до ч. 4 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Збори суддів є повноважними, якщо на них присутні не менше двох третин кількості суддів цього суду (у ВАКС це складає 26 суддів), і відповідно до ч. 11 ст. 128 – збори суддів приймають рішення більшістю голосів суддів, тобто виходить, що судді ВАКС першої інстанції можуть цілковито ігнорувати думку суддів Апеляційної палати ВАКС, приймаючи будь-яке рішення більшістю представників від першої інстанції. Певним свідчення на користь цієї думки є те, що і попередній, і теперішній голови ВАКС є представниками від першої інстанції ВАКС. Більш того, Закон про ВАКС навіть не містить вимогу, що у випадку, коли голова суду обраний від першої інстанції ВАКС, то заступник голови ВАКС має бути обраний від Апеляційної палати, і навпаки.

Так само виникають і певні складнощі щодо виконання функцій фінансового розпорядника: хоч в законодавстві і встановлено, що в Законі про Державний бюджет України повинно передбачатися фінансування ВАКС як першої інстанції та Апеляційної палати ВАКС окремими рядками, то на практиці підписувати фінансові документи може лише голова суду як керівник юридичної установи.

Отже, цілком логічною, зважаючи на викладене, є пропозиція розділити Вищий антикорупційний суд на два окремі судові органи, при цьому першу інстанцію ВАСК назвати Антикорупційний суд, а Апеляційну палату ВАСК – Вищий антикорупційний суд, змінивши при цьому назву галузевого закону – «Про антикорупційні суди».

При цьому слід зауважити, що проблем з переводом суддів не повинно виникнути, оскільки теперішні судді ВАКС одразу проходили добір окремо до першої інстанції чи до Апеляційної палати ВАКС, а отже можуть бути переведені до новоутворених Антикорупційного суду та Вищого антикорупційного суду без додаткових процедур, пов'язаних з призначенням на суддівську посаду так би мовити «з нуля».

Ключові слова: судова реформа, судоустрій, Вищий антикорупційний суд, Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду, антикорупційні суди, суддівське самоврядування.

Key words: judicial reform, judiciary, the High Anti-Corruption Court, Appeals Chamber of the High Anti-Corruption Court, anti-corruption courts, judicial self-government.

ХРАПЕНКО ОЛЕНА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

АДВОКАТ І НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Останнім часом узагальнополітичному просторі актуалізувалася дискусія про необхідність прискорити перехід державних органів нацифрові технології. Йдеться про адміністративні послуги, реєстри, роботу зі зверненнями тазапитами тощо [1].

Інститут адвокатури також не стоїть осторонь нових перетворень і впровадження новітніх технологій для покрашення роботи сучасних українських адвокатів.

Існує безліч новацій у діяльності адвоката, особливо з появою нових технологій та інформаційних засобів. Проаналізуємо деякі з них:

1) *електронна документація та електронний обмін даними*: адвокати використовують електронну документацію для зберігання та обробки важливих даних, що дозволяє ефективно вести свої справи. Вони також використовують електронний обмін даними для зв'язку з клієнтами та іншими адвокатами;

2) *використання соціальних мереж*: соціальні мережі, такі як Twitter, Facebook та LinkedIn, можуть бути корисними для адвокатів як для залучення нових клієнтів, так і для взаємодії з колегами;

3) *використання штучного інтелекту*: адвокати використовують штучний інтелект для аналізу великої кількості даних та для підготовки правових документів, таких як угоди та контракти;

4) *використання відео конференцій*: з поширенням COVID-19 відео конференції стали надзвичайно популярним засобом взаємодії з клієнтами та іншими адвокатами;

5) *використання віртуальних технологій*: віртуальна реальність та інші віртуальні технології можуть бути корисними для адвокатів при підготовці до судових засідань та взаємодії з клієнтами;

6) *використання онлайн-бібліотек та баз даних*: адвокати використовують онлайн-бібліотеки та бази даних для пошуку необхідної інформації та розробки стратегії ведення справи.

Останніми роками популяризується і ширитьсяе таке поняття як «віртуальна юридична практика». Слід розібратись, що ж стоїть за цим поняттям? Віртуальна юридична практика – це професійна юридична практика, яка існує в Інтернеті, надаючи доступ через безпечний портал і є доступною як для клієнта, так і для адвоката, де сторони можуть отримати доступ до Інтернету [2].

Адвокати та їх клієнти можуть надавати та отримувати юридичні послуги в онлайн-режимі за допомогою «віртуальних юридичних фірм», «веб-практик закону» або «онлайн-практик». Цей метод надає можливість безпечно обговорювати питання в Інтернеті, передавати та завантажувати документи для перегляду, створювати юридичні документи та здійснювати інші бізнес-операції у безпечному цифровому середовищі.

Віртуальна юридична практика надає можливість споживачам отримувати доступ до правосуддя і відповідає потребам сучасної юридичної професії. Це дозволяє громадськості скористатися послугами адвоката, не вдаючись до менш надійних методів вирішення своїх правових питань. Зручність, більш доступні ціни та відсутність ментального тиску на клієнта є тими факторами, які роблять віртуальну адвокатську контору привабливою для великої кількості людей з різними рівнями доходу в нашій країні.

Інноваційні можливості віртуальної юридичної практики, такі як раціоналізація юридичної роботи та безпечний доступ до інформації в Інтернеті, роблять її економічно вигідною для малих фірм. Клієнти можуть спілкуватись з адвокатом через спеціальні портали, що стали невід'ємною частиною віртуальної адвокатської контори. Це дозволяє забезпечити безпеку і зручність для клієнтів, а також є своєрідним «ноу-хау» в правовій сфері. Корпоративний портал, що дозволяє взаємодіяти між клієнтом та адвокатом, забезпечує безпеку та захист інформації клієнтів, що робить віртуальну юридичну практику унікальною та диференціює її від інших веб-сервісів та компаній, які пропонують юридичні послуги в Інтернеті.

Інші адвокати, які не є членами віртуального адвокатського бюро, можуть мати доступ до цього ж порталу в певних випадках, якщо вони пов'язані з конкретною справою. Віртуальний адвокат або консультант, який співпрацює з власником практики практичної практики, може взаємодіяти з клієнтами та передавати їм документи через файл справи на віртуальному порталі адвокатського бюро. Незважаючи на те, що термінологія та визначення віртуальної практики можуть змінюватися з розвитком технологій, клієнтський портал є основною функцією, яка залишиться незмінною при подальшому розвитку.

Однак багато людей ще не ознайомлені достатньо з нововведеннями та технологіями, що стосуються віртуальної юридичної практики, тому вони не можуть відрізнити професійну віртуальну юридичну практику від компаній, які продають онлайн-юридичні форми без

участі юриста, а також від нових засобів управління правовими практиками та інструментів для залучення клієнтів, що використовують веб-технології.

Варто зазначити, що віртуальна юридична практика не є просто веб-сайтом, який продає юридичні документи без участі юриста. Вона забезпечує пряму та особисту комунікацію між адвокатом та клієнтом, а не лише реалізацію публічних або стандартизованих правових документів для продажу онлайн або єдиним інструментом управління завданнями.

Список використаних джерел:

1. Діджиталізація адвокатури: як впровадження інновацій зробило українських адвокатів однією з найпрогресивніших спільнот у Європі. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/didzhitalizaciya-advokaturi-yak-vprovadzhennya-innovaciy-zrobilo-ukrajinskih-advokativ-odniyeyu-z-nayprogresivnishih-spilnot-u-yevropi-50038497.html
2. Штучний інтелект і віртуальна юридична практика: вплив сучасних технологій на правове поле. URL: https://www.businesslaw.org.ua/shtuchnyi-intelect-i-virtualna-urydychna-praktyka/

Ключові слова: адвокат, новітні технології, діджиталізація, інновації, віртуальна юридична практика.

Key words: advocate, new technologies, digitalization, innovations, virtual legal practice.

ЧЕКМАРЬОВА ЛАРИСА ЮРІЇВНА

адвокат, кандидат юридичних наук,
керуюча Адвокатського бюро «Лариси Чекмарьової»

ПІДГОТОВКА КЛІЄНТА ДО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ: ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Представництво інтересів клієнта в суді вимагає від адвоката не тільки знань та вмінь у сфері права, але й знань юридичної психології, зокрема психологічних прийомів підготовки клієнта до судового засідання на стадії розгляду справи по суті, на якій клієнт буде надавати свої пояснення. Підготовка клієнта до судового розгляду передбачає не тільки роз'яснення клієнту його прав та обов'язків, процедури розгляду справи, правової позиції у справі, відповідей на можливі запитання, але й психологічних аспектів судового процесу.

Стадія, на якій сторона в справі буде надавати свої показання, є вже, як правило, стадією розгляду справи по суті. Тобто, в справі вже наявна низка процесуальних документів (позов або відзив, заперечення, тощо), які певною мірою попередньо сформували уявлення суду або учасників про обставини справи [1].

Під час надання пояснень клієнтом в суді з'ясовуються окремі факти про подію та інші обставини справи, що несуть інформативне

навантаження, надзвичайно важливим при цьому є знання та вміле застосування адвокатом психологічних прийомів, направлених на встановлення психологічного контакту з клієнтом та клієнта з іншими учасниками судового процесу. Безпосередньо під час надання клієнтом пояснень в суді адвокат має право: бути присутнім під час надання пояснень, надавати клієнту короткі консультації, для уточнення і доповнення відповідей ставити з дозволу суді уточнюючі запитання.

Участь клієнта у судовому розгляді є певним випробуванням для клієнта та призводить до нервової напруженості, яка спонукає до непередбачуваної поведінки клієнта, відступлення від підготовленої правової позиції по справі. Тому готуючи клієнта до судового засідання адвокат повинен враховувати індивідуально-психологічні особливості клієнта, його стресостійкість, рівень конфліктності, моральну та етичну орієнтацію, орієнтацію серед учасників в судовому процесі.

Можна виділити такі основні завдання психологічної підготовки клієнта до судового засідання: створення сприятливих умов для проведення розмови адвоката з клієнтом; запевнення клієнта в заінтересованості адвоката в вирішенні його справи; направлення на пригадування фактів по справі; викладення фактів в певній послідовності; постановці уточнюючих запитань; вияснення психологічної динаміки розвитку подій, його причин та мотивів; з'ясування обставин справи та вияснення ставлення клієнта до них; вироблення адвокатом разом із клієнтом позиції у справі з можливістю мінімізації можливих ризиків при пояснені клієнтом у судовому процесі; звертання уваги клієнта на слабкі моменти, після чого розібрання їх з клієнтом; формування відповіді на запитання, які несуть в собі ризики, враховуючи інтереси клієнта; передбачення адвокатом будь-яких варіантів розвитку надання пояснень клієнтом для того, щоб міг надати чіткі відповіді на будь-які питання і відреагував на них спокійно згідно підготовленої правової позиції. Отже, основні завдання психологічної підготовки клієнта до судового процесу направлені на формування у клієнта психологічної стійкості при наданні пояснень у судовому процесі, навчання клієнта методам саморегуляції та створення передумов стресостійкості клієнта.

Оскільки адвокат представляє інтереси різних за своїми психологічними характеристиками клієнтів, він повинен вміти використовувати психологічні прийоми для зниження негативних наслідків стресу на клієнта в суді. Для того, щоб процес надання пояснень пройшов з виробленою правовою позиціє по справі, адвокат повинен визначити певні психологічні якості клієнта: стресостійкість, здатність запам'ятовувати, комунікативні навички, освіченість.

Бажано готувати клієнта за один день або перед засіданням, оскільки клієнт може забути важливі обставини справи або інші важливі поради адвоката щодо участі в судовому засіданні, наголошення на певних обставинах справи. Важливо не перевантажувати клієнта інформацією, а надавати її конструктивно.

Можливо виокремити наступні психологічної прийоми підготовки клієнта до судового засідання при наданні пояснень по суті справи:

1. Детальне ознайомлення клієнта з процедурою судового розгляду справи з метою володіння клієнтом достатнім обсягом інформації.

Адвокат надає клієнту переглянути всі наявні матеріали справи, які були подані до суду, роз'яснює клієнту обставини справи та законодавство, яке регулює дане питання, формулює певний алгоритм дій, визначає послідовність викладу інформації, описує хронологію подій, наголошує на важливих фактах, розповідає про порядок процесуальних дій від початку судового засідання, етапу надання пояснень, та стадії закінчення судового засідання. Ознайомлення з порядком розгляду судової справи, допоможе клієнту буди більш впевненим. Адвокат повинен роз'яснити клієнту, що його поведінка є важливою, не повинно бути образ, некоректних висловів в бік сторін. Наголосити на обраній правовій позиції у справі, роз'яснити, що його пояснення не можуть суперечити обставинам справи, наведеним у процесуальних документах.

2. Заслуховування адвокатом добровільної розповіді клієнта про обставини справи.

Адвокат повинен приділити особливу увагу добровільній розповіді клієнтом обставин справи. Під час цієї розповіді адвокат нотує отриману інформацію по справі, отримує інформацію стосовно особи клієнта, його психологічних характеристик, очікування клієнтом допомоги від адвоката. Адвокат може ставити уточнюючі запитання, виходячи з розповіді клієнта, встановлювати юридичні факти, послідовність дій, повідомляти про позитивні та негативні фактори, шляхи їх подолання.

3. Визначення адвокатом обставин справи на позитивні та негативні.

Адвокат повинен наголосити клієнту спочатку на позитивні обставини справи та наявні докази, на які клієнту слід звернути увагу суду та наголосити при наданні пояснень, а які обставини справи краще не згадувати. Погоджуємося з твердженням О. Дудко, що трапляється, що ряд моментів, навпаки, краще обійти і не згадувати. Це робиться в тому разі, коли можлива відповідь на питання несе в собі ризики спростування всієї позиції (а іншої відповіді довіритель запропонувати не може), може будь-яким іншим чином зашкодити підзахисному або іншій особі, якій той нашкодити б не хотів. …При цьому довірителю мають бути наданні рекомендації про те, якої позиції йому слід дотримуватися, якщо такі питання будуть поставлені. Такі дії в інтересах клієнта в жодному разі не слід ототожнювати з помилкою [2, с. 176].

4. Детальне обговорення з клієнтом підготовлених стратегій відступу при уточнюючих запитаннях.

Необхідно зазначити клієнту, що при наданні пояснень клієнтом під час судового розгляду йому суддя або інші учасники судового процесу можуть ставити уточнюючі запитання, клієнт може забути деякі обставини справи або викласти обставини, які суперечать правовій позиції. В такому випадку необхідно роз'яснити клієнту, що адвокат може задавати уточнюючі запитання клієнту, доповнювати клієнта при наданні ним пояснень по справі, наголошувати на важливих

обставинах справи, чим заспокоїти клієнта. Наявність запасного варіанту знижує зайве збудження клієнта, зменшує страх перед несприятливим розвитком подій і тим самим сприяє створенню оптимального виконання поставленої правової позиції.

5. Робота над підвищенням самооцінки клієнта.

Адвокат повинен підбадьорити клієнта, що він добре пам'ятає та розповідає про обставини справи, притримується правової позиції з адвокатом по справі, чим відзначивши досягнення клієнта. Адвокат повинен зазначити клієнту, якщо це перша інстанція, у разі ухвалення рішення не на користь клієнта, то є можливість оскаржити в апеляційній інстанції рішення суду.

6. Моделювання судового засідання із максимальним наближенням до реального судового процесу.

Адвокат повинен вислухати вільну розповідь клієнта, навести ряд уточнюючих запитань, спостерігати за реакцією клієнта, як він розуміє та наскільки коректно відповідає, продумати формулювання відповідей на можливі запитання, підготувати уточнюючі питання, які може запитати сам адвокат.

7. Інформування клієнта про психологічні засоби впливу інших учасників судового процесу.

По-перше, адвокату слід самостійно бути впевненим та спокійним. По-друге, закликати клієнта до зібраності та психологічної стійкості, при будь-яких обставинах притримуватися виробленої правової позиції по справі. Реагувати спокійно та впевнено на уточнюючі запитання та зауваження інших учасників судового процесу.

Не менш важлива розмова адвоката з клієнтом після закінчення судового засідання, яка буде націлена на підведення підсумків та планування подальших дій. Правильна підготовка клієнта до судового засідання є необхідним елементом стратегії представництва інтересів клієнта в суді та запорукою успішного результату по справі, що підтверджується досвідом адвокатської практики.

Список використаних джерел:

1. Брилянт І. Інструкція. Як підготувати клієнта до дачі показань в суді? // URL: https://uba.ua/ukr/news/8059/
2. Дудко О. Помилки адвоката під час проведення допиту на стадії досудового розслідування // Підприємництво, господарство і право. Кримінальний процес. 10/2019. С. 173–178.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, засоби психологічного впливу, консультаційна діяльність адвоката, психологічні якості клієнта, юридична психологія.

Key words: attorney, attorney activity, means of psychological influence, consulting attorney activity, psychological qualities of the client, legal psychology.

КУРГАНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КАДРОВОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ

Кадрова політика в органах прокуратури тривалий час, особливо стосовно кількісних показників, залишалася питанням, яке вирішувалося виключно в межах прокурорської системи, шляхом прийняття рішень Генеральним прокурором. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року більше трьох десятиліть вказував, що штатна чисельність органів прокуратури України в межах фонду заробітної плати затверджується Генеральним прокурором України [1]. Вперше визначення штатної чисельності працівників системи органів прокуратури в тексті Закону України «Про прокуратуру» знайшло своє відображення після внесення текстуальних змін внаслідок прийняття Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні». Даним законом було передбачено, що штатна чисельність органів прокуратури України становить 20 367 осіб [2]. Пояснювальна до проекту вказаного закону містила вказівку, що оптимізація загальної чисельності складу передбачала зменшення особового складу органів прокуратури на 2263 осіб (з 22 630 до 20 367) [3]. Таким чином, можна вважати, що на початок 2014 року загальна чисельність співробітників органів прокуратури перевищувала 22 000 осіб.

Однак регулювання шляхом визначення в тексті Закону України «Про прокуратуру» граничної чисельності співробітників системи органів прокуратури не знайшло свого відображення в первинній редакції Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року. Там використали старий метод, та передбачили, що кількість прокурорів та інших працівників органів прокуратури, а також структура Генеральної прокуратури України, регіональних та місцевих прокуратур, Національної академії прокуратури України визначається законом та затверджується наказом Генерального прокурора України за погодженням з Радою прокурорів України з урахуванням обсягу роботи прокуратури та у межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання органів прокуратури [4]. Вказане положення знову ж таки внесло незрозумілості до розуміння методів регулювання штатної чисельності в системі органів прокуратури.

Припущених помилок парламент спробував позбутися вже через півтора місяця, прийнявши зміни 28.12.2014 року до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про прокуратуру», де прямо передбачив, що загальна чисельність працівників органів прокуратури становить 15 000 осіб. Ще через півроку, парламент уточнив своє бачення кількісного складу системи органів прокуратури шляхом уточнення тексту вказаної

статті, передбачивши, що загальна чисельність працівників органів прокуратури становить 15 000 осіб зі зменшенням кількості прокурорів з 1 січня 2018 року до 10 000 осіб [5]. Так, вперше законодавець відійшов від визначення лише загальної чисельності співробітників системи органів прокуратури, але й конкретизувавши чисельність безпосередньо прокурорів.

Але подібний підхід законодавця до врегулювання вказаного питання не виявися остаточним. Вже 02.12.2017 року ч. 1 ст. 14 Закону України «Про прокуратуру» повернулася до практично первинної редакції, зі вказанням, що загальна чисельність працівників органів прокуратури становить не більше 15 000 осіб. Пояснювальна записка до даних змін Закону обґрунтовувала неприпустимість зменшення кількості прокурорів до 10 000 в зв'язку зі значним збільшенням навантаження на одного прокурора, зважаючи на те, що особовий склад прокурорів на жовтень 2017 року складав 11 313 осіб, а зменшення їх кількості до 10000 суттєво зашкодить реалізації завдань кримінального провадження –забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження [6]. Таке тлумачення дозволило, з одного боку – виконати вимоги обмеження кількості загального складу співробітників прокуратури до кількості в 15 000 осіб, з іншого – утриматися, як виявилося пізніше- тимчасово, від зменшення передбаченої кількості прокурорів.

Запуск роботи Державного бюро розслідувань, повна передача повноважень досудового слідства від органів прокуратури до даного органу, особливо що стосується проваджень, які велися слідчими військових прокуратур, як вбачається, призвело до вивільнення кадрів органів прокуратури від виконання даних функцій. В зв'язку з цим багатостраждальна ч. 1 ст. 14 Закону України «Про прокуратуру» знову набула у своєму тексті обмеження загальної кількості прокурорів до 10 000 осіб. Причому слід вказати, що в тексті проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури № 1032 від 29.08.2019, який виносився на перше читання були спроби зменшити загальну чисельність працівників системи органів прокуратури до 10 000, а відхилена пропозиція народного депутата А. П. Осадчука передбачала обмеження кількості прокурорів до 7500 за умови загальної кількості 10 000 [7]. Таким чином склалася чисельні показники, що визначають кількісний склад співробітників системи органів прокуратури та, зокрема, прокурорів з боку парламенту.

Але цікавий погляд на не це й з боку самої прокуратури, практичний стан проблеми кадрового забезпечення в органах прокуратури.

Згідно зі звітом Рахункової палати від 24.03.2020 № 7-2 про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів, виділених Генеральній прокуратурі України на здійснення прокурорсько-слідчої діяльності, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів прокуратури виявилося, що станом на 01.01.2020 загальна штатна чисельність працівників органів прокуратури – 14 947 одиниць, у тому числі 10 951 прокурор. Отже, на думку Рахункової палати, відповідно до змін,

внесених Законом № 113 до Закону, № 1697, чисельність прокурорів має бути скорочена майже на 1000 штатних одиниць [8].

Але після перезапуску роботи обласних та окружних прокуратур(в березні 2021 року) склалася дивна ситуація: замість проблеми надмірного існуючого складу виникла проблема надмірної кількості незакритих вакансій в органах прокуратури. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів станом на 5–11 листопада інформувала про наявність 1803 вакантних та тимчасово вакантних посад [9]. В січні 2022 року ця цифра змінилася до 1478, але кардинального вирішення проблеми не відобразило. Результатом стала пропозиція щодо скасування вимоги дворічного стажу роботи в галузі права для претендентів на посаду прокурора.

Результатом напрацювань в цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів» від 14.04.2022 року, яким було скасовано вищевказану вимогу та відроджено інститут стажування в органах прокуратури. На відміну від попереднього варіанту регулювання, де порядок проходження стажування та підготовки визначався наказами Генерального прокурора, нинішній регулюється самим текстом Закону України «Про прокуратуру». У відповідності до положень закону Кваліфікаційно- дисциплінарна комісія прокуратури оголосила низку конкурсів на заміщення посад, які нині тривають. Сподіваємося, даний інструмент дасть змогу подолати окремі проблеми кадрового забезпечення в органах прокуратури.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року. № 1789-XII. ВВРУ від 31.12.1991 1991 р., № 53, стаття 793.
2. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 року № 1166-VII. ВВРУ від 23.05.2014–2014 р., № 20–21. С. 1684. Ст. 745.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50437&pf35401=295769 (дата звернення: 10.05.2023).
4. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 2–3. Ст. 12.
5. Закон України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» № 76-VIII від 06.02.2015. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. № 6. С. 371. Ст. 40.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру”» (щодо оптимізації чисельності працівників органів прокуратури). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62631&pf35401=435388 (дата звернення: 10.05.2023).
7. Порівняльна таблиця до другого читання проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66266&pf35401=500763 (дата звернення: 10.05.2023).

8. Звіт Рахункової палати «Про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів, виділених Генеральній прокуратурі України на здійснення прокурорсько-слідчої діяльності, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів прокуратури» від 24.03.2020 № 7-2. URL: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/7-2_2020/Zvit_7-2_2020.pdf (дата звернення: 10.05.2023).
9. Інформація про кількість вакантних та тимчасово вакантних посад прокурорів в органах прокуратури України (крім адміністративних) станом на 5–11 листопада 2021 року. URL: https://kdkp.gov.ua/news/declaration/143 (дата звернення: 10.05.2023).

Ключові слова: прокуратура, кадровий склад, реформування прокуратури, кількість прокурорів, стажування в органах прокуратури, кадрове забезпечення в органах прокуратури.

Key words: prosecutor's office, personnel management in the prosecutor's office, prosecutor's office reform, prosecutor count, prosecutor's office internship, personnel structure.

НЕСТЕРЧУК ЛІЛІЯ ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ЛИСЕНКО АНГЕЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти

ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПОНЯТТЯ НЕДЕРЖАВНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Охорона прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, державних та громадських підприємств, установ, організацій, а також створення умов для ефективного використання фізичними та юридичними особами своїх прав виступає одним з найпріоритетніших напрямків діяльності держави.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

На жаль, процеси еволюції та прогресії суспільства супроводжувалися й таким негативним фактором як розвиток злочинності, саме тому на перший план в сучасній державі вийшло здійснення та реалізація правоохоронної діяльності.

Прийнято вважати, що існує два види правоохоронної діяльності: державна і недержавна (приватна). Питання недержавної

правоохоронної діяльності у своїх наукових працях досліджували такі вчені як С. С. Юрко, М. В. Завальний, С. Г. Гаспарян, С. В. Краснокутський та інші.

У своєму дисертаційному дослідженні С. С. Юрко зазначає, що під недержавною правоохоронною діяльністю слід розуміти спеціалізовану діяльність інститутів громадянського суспільства з розшуку осіб, що переховуються від правосуддя, розкриття правопорушень, охорони фізичних і юридичних осіб, їх майна та громадського порядку від протиправних посягань шляхом застосування примусових заходів відповідно до встановленої законом процедури [2, с. 10].

Так, дійсно, здійснення правоохоронної діяльності може покладатися і на недержавних суб'єктів. Більш того, одним з головних напрямів державної політики в Україні є широке залучення громадськості до участі в державних справах загалом та в правоохоронній діяльності зокрема, що підтверджується положеннями статті 15 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [3].

Вважаємо це не означає, що використання терміну «недержавна» для визначеного виду правоохоронної діяльності буде вірним з наукової точки зору.

Слід зазначити, що одним з «класичних» прикладів недержавної (приватної) правоохоронної діяльності, який можна зустріти в науковій літературі, виступає діяльність приватного охоронця особи. На доктринальному рівні пояснюється це приблизно наступним чином: така діяльність реалізується в інтересах лише однієї людини і спрямована на захист однієї окремо взятої одиниці суспільства, а не на захист загальних інтересів держави, саме тому вона носить недержавний (приватний) характер.

Пропонуємо ще раз звернутися до положень статті 3 Конституції України, де чітко зазначено, що людина є найвищою цінністю, держава відповідає перед людиною за свою діяльність і головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

Окрім вищенаведеного, постає питання: яким чином діяльність, що здійснюється в правовій державі, яка «сповідує» принципи верховенства права і законності, підкріплена положеннями нормативно-правових актів і дозвіл на здійснення якої через текст цих нормативно-правових актів надається державою, взагалі може бути недержавною?

Вважаємо це питання риторичним через очевидність відповіді. На нашу думку, замість терміну «недержавна правоохоронна діяльність» більш коректним буде використовувати термін «державна правоохоронна діяльність, що здійснюється недержавними суб'єктами».

До таких суб'єктів належать: 1) приватні охоронні підприємства; 2) служби безпеки підприємств; 3) громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону; 4) громадські помічники правоохоронних органів та інші індивідуально – правові форми сприяння правоохоронним органам.

Окрім цього, для даного виду правоохоронної діяльності притаманний ряд специфічних ознак, зокрема до них належать наступні: 1) здійснюється недержавними суб'єктами, від імені клієнта або громади;

2) носить переважно договірний характер; 3) обмежена у застосуванні заходів юридичного впливу та відповідальності; 4) здійснюється суб'єктами, що не виступають від імені держави, не є її повноважними офіційними представниками.

Отже, враховуючи вищезазначене, хочемо ще раз наголосити, що ефективна і якісна реалізація правоохоронної діяльності має надважливе значення для функціонування будь-якої держави. Адже вона спрямована на найголовніше – охорону прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Констатуючи той беззаперечний факт, що правоохоронна діяльність окрім правоохоронних органів здійснюється також і суб'єктами, які не виступають офіційними представниками держави, але своїми діями реалізують засади її конституційного ладу, пропонуємо замість терміну «недержавна правоохоронна діяльність» використовувати термін «державна правоохоронна діяльність, що здійснюється недержавними суб'єктами». Вважаємо таке формулювання більш коректним з наукової точки зору.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Юрко С. С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні : автореф. дис. … канд. юр. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 21 с.
3. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, приватна правоохоронна діяльність, недержавна охоронна діяльність, правоохоронні органи, найпріоритетніших напрямків діяльності держави, недержавні суб'єкти, приватні охоронні підприємства.

Key words: law enforcement activities, private law enforcement activities, non-state security activities, law enforcement agencies, the most priority areas of state activity, non-state entities, private security companies.

ЗУБРИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, адвокат

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЄСТРУ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО АДВОКАТІВ

Інститут адвокатури є ключовим елементом розвитку демократії та правової держави у країні. Діяльність адвокатів не обмежується лише наданням професійної правничої допомоги, а включає в себе також роботу органів адвокатського самоврядування, зокрема, в частині

проведення дисциплінарного провадження щодо адвокатів. Проте, наразі існує низка проблем зі зберіганням та моніторингом інформації про притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, що підтверджується практикою діяльності Ради адвокатів України у цих питаннях.

Деякі представники органів адвокатського самоврядування вважають, що існує практика, коли адвокати переїжджають з одного регіону в інший з метою зареєструватись у новій КДКА, яка не має повної інформації про їхню дисциплінарну історію, включаючи можливі дисциплінарні стягнення. Крім того, поширеною є практика подання Головою Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури скарг про дисциплінарні порушення адвокатів до КДКА іншого регіону, де також може бути обмежена доступність інформації про дисциплінарну історію адвоката. Ці практики порушують стандарти адвокатської етики та можуть викликати проблеми в забезпеченні дисциплінарної відповідальності за можливі порушення.

Рада адвокатів України ухвалила рішення № 144 «Про Реєстр дисциплінарних проваджень» 16-17 листопада 2022 року, яким вона встановила, що відповідальність за створення та ведення Реєстру дисциплінарних проваджень покладається на Раду адвокатів України. Згідно з цим рішенням, РАУ також забезпечує публікацію Реєстру дисциплінарних проваджень на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Інформація, яка буде зазначена в Реєстрі, є необхідною для кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури для прийняття рішення по дисциплінарній справі щодо притягнення адвоката до відповідальності за вчинення проступку. Крім того, рішенням РАУ була встановлена плата за внесення кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури регіонів відомостей до Реєстру дисциплінарних проваджень у розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день подання заяви (скарги) щодо поведінки адвоката, яка може мати наслідок його дисциплінарну відповідальність.

Важливо зауважити, що у минулому були спроби встановлення плати за подання скарги на дії адвоката. Наприклад, Рада адвокатів України прийняла рішення № 203 від 23 вересня 2017 року, згідно з яким встановлювалася плата за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяв (скарг) до КДКА регіону та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Такі зміни були обґрунтовані необхідністю покриття витрат на проведення перевірок, направлення запитів, повідомлень та на організацію засідань [2].

Проте, у справі № 816/2353/17 Шостий апеляційний адміністративний суд 9 червня 2020 року визнав це рішення неправомірним та недійсним з моменту прийняття. Це рішення було обґрунтовано тим, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить положень про плату за подачу та розгляд скарг на поведінку адвоката, а також не передбачає, що така плата може вважатися «іншим не забороненим джерелом», передбаченим статтею 58 цього Закону [3].

Закон надає можливість кожній особі, яка має інформацію про поведінку адвоката, що може стати підставою для його дисциплінарної відповідальності, звернутися до КДКА. Однак встановлена РАУ плата обмежує це право, тому що може змусити особу утриматися від подання скарги, що може дозволити адвокату уникнути відповідальності. Важливо зазначити, що практика Верховного Суду свідчить про те, що встановлення такої плати обмежує право громадян та юридичних осіб на звернення до КДКА, яке гарантоване Конституцією України. У своїй постанові від 21 грудня 2020 року Верховний Суд підтвердив цю позицію, зазначивши, що плата за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяв про поведінку адвоката обмежує це право, яке безпосередньо пов'язане з правом на професійну правову допомогу, яке гарантує Конституція України [4].

Отже, після аналізу рішень РАУ від 23 вересня 2017 року № 203 та від 16–17 листопада 2022 № 144 можна зробити висновок, що вони містять характеристики нормативно-правових актів, зокрема встановлюють правила (плату за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяв та відомості до Реєстру дисциплінарних проваджень), що мають загальний характер та можуть бути застосовані на довгостроковій основі для необмеженої кількості суб'єктів.

Згідно з частиною першою статті 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», кожна особа, якій відомі факти поведінки адвоката, які можуть бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має право подати заяву до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури [5].

Згідно зі статтею 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішення Ради адвокатів України є обов'язковими для виконання всіма адвокатами, але рішення органів адвокатського самоврядування не можуть поширюватися на заявників чи скаржників, які подають скаргу на дії адвокатів. Тому Рада адвокатів України не може виходити за межі своїх повноважень, приймаючи рішення щодо встановлення обов'язку плати за внесення відомостей до Реєстру дисциплінарних проваджень для осіб, які не є адвокатами чи адвокатськими об'єднаннями.

В сучасних умовах процесуальні опоненти можуть використовувати механізми притягнення до дисциплінарної відповідальності та подачу безпідставних скарг на адвоката як спосіб впливу на захисника. Ці дії можуть створювати незручності для адвоката, але не можуть стати підставою для нівелювання норм Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Закон передбачає унормовану справедливу процедуру, яку адвокат може застосувати у випадку порушення своїх прав. Враховуючи незалежність адвокатського самоврядування та права людини на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, можна зробити висновок про необхідність дотримання законодавства та гарантування захисту прав адвоката та особи, яка звернулася до нього за допомогою.

Список використаних джерел:

1. Рішення РАУ від 16–17 листопада 2022 № 144 «Про Реєстр дисциплінарних проваджень». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0144871-22 (дата звернення: 07.05.2023).
2. Рішення РАУ від 23 вересня 2017 року № 203 «Про встановлення плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяв (скарг) до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-09-23-r-shennya-rau-203_5c370fc4cfc74.pdf (дата звернення: 07.05.2023).
3. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 9 червня 2020 року у справі № 816/2353/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89859971 (дата звернення: 07.05.2023).
4. Постанова Верховного Суду від 21 грудня 2020 року у справі № 816/2353/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93749503 (дата звернення: 07.05.2023).
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 (дата звернення: 07.05.2023).

Ключові слова: реєстр дисциплінарних проваджень, дисциплінарна відповідальність адвоката, дисциплінарне провадження.

Key words: register of disciplinary proceedings, disciplinary responsibility of a lawyer, disciplinary proceedings.

KONDRYCH VASYL

National University "Odesa Law Academy",
post-graduate student of the Department of Organization of judicial,
law enforcement agencies and advocacy

CRITERIA FOR PROSPECTIVE CANDIDATES SEEKING THE POSITION OF JUDGE IN THE SUPREME ANTI-CORRUPTION COURT

In order to ensure the independence and impartiality of anti-corruption courts, it is essential to develop effective mechanisms for selecting judges who can guarantee complete independence, impartiality, and objectivity. To address this, the existing legislation appropriately includes various general and specific requirements that must be met by judges of the Supreme Anti-Corruption Court (hereinafter referred to as the court).

The general requirements are enshrined in Article 127 of the Ukrainian Constitution. According to this article, a judge must be a citizen of Ukraine, aged between 30 and 65, possess a higher legal education, have at least five years of professional experience in the field of law, demonstrate competence and virtue, and be proficient in the state language. Furthermore, judges are prohibited from belonging to political parties or trade unions, participating in any political activities, holding a representative mandate, or engaging in any paid work other than scientific, teaching, or creative endeavors [1].

The criteria outlined in the Ukrainian Constitution are further elaborated upon in the law of Ukraine titled "on the judicial system and status of judges". This law establishes expanded requirements, including provisions on incompatibility with other positions and activities (Article 54), ethical requirements (Article 58), integrity confirmation (Article 62), competence (Article 69), proficiency in the state language at a level determined by the National Commission for State Language Standards (Article 69), as well as cases in which an individual cannot be appointed as a judge (Part 2 of Article 69) and circumstances that disqualify a person from applying for the position of a judge (Part 3–5 of Article 69) [2].

A comparative analysis of the existing legislation regarding the requirements for candidates applying for judge positions reveals specific rules and restrictions that are considerably broader in nature when compared to similar requirements for other judges. This emphasis on the activities of the anti-corruption court and the individuals entrusted with administering justice therein highlights their distinct status within the unified judicial system of Ukraine [3, p. 128–129].

Special requirements and restrictions for judges of the court primarily pertain to subject competence and specialization in handling criminal proceedings related to corruption offenses. These additional requirements are outlined in the law of Ukraine titled "on the High Anti-Corruption Court".

According to Part 1 of Article 7, a court judge may be an individual who meets the requirements for judge candidates as defined by the Ukrainian Constitution and the law of Ukraine "on the judicial system and status of judges" (i.e., the general requirements). Additionally, a Ukrainian citizen may be appointed as a judge if they fulfill the aforementioned general requirements, possess the knowledge and practical skills necessary for conducting legal proceedings in corruption cases, and meet one of the following criteria:

– at least five years of experience as a judge;
– a scientific degree in law and at least seven years of scientific work experience in the field of law;
– at least seven years of professional experience as a lawyer, including courtroom representation and/or defense against criminal charges;
– a total length of service (experience) of at least seven years in the aforementioned work or professional activities [4].

Additionally, Part 4 of Article 7 in the legislation of Ukraine, specifically the "High Anti-Corruption Court" law, imposes a range of restrictions on the appointment of certain individuals to the position of Judge within this court. These restrictions are linked to their occupation of specific positions within the state, including law enforcement agencies, as well as their engagement in particular activities.

Consequently, individuals who have held positions in law enforcement agencies, other state bodies, or political offices within the ten years prior to the appointment, or have had a representative mandate, been members of political party governing bodies, or been involved in labor or contractual relationships with political parties in the past five years, are ineligible for appointment. Moreover, individuals who were members of the High

Qualification Commission of judges of Ukraine or the High Council of justice before the implementation of the law titled “Restoring Confidence in the Judiciary in Ukraine”, or who were members of the Interdepartmental Commission on public procurement prior to the establishment of the electronic procurement system, are also excluded from consideration.

These restrictions are enshrined in the law to address the potential for bias in procedural decision-making by court judges resulting from their continued occupation of such positions or involvement in relevant activities.

Furthermore, the prohibition on holding the position of a court judge extends to individuals who have been involved in corruption or corruption-related offenses. It also applies to those with a criminal record for intentional criminal offenses or who have been disqualified from holding positions or engaging in activities associated with the performance of state or local government functions, except in cases where individuals have been rehabilitated. This ban remains in effect regardless of the removal or repayment of any criminal record.

The inclusion of these restrictions in the legislation is justified by the recognition that individuals occupying these positions or engaging in these activities may be susceptible to biases that could influence their decision-making processes as court judges.

References:

1. Constitution of Ukraine: adopted during the V session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28th June 1996, No. 254k/96-BP. Available at: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (Accessed: 23rd April 2023).
2. Judicial System and Status of Judges Procedure: Law of Ukraine No. 1402-VIII of 2nd June 2016. Available at: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (Accessed: 7th May 2023).
3. Menyailov A. A. (2019) Features of the Administrative and Legal Status of a Judge in the Anti-Corruption Court of Ukraine. Scientific Bulletin of Public and Private Law, VIP. 4, Vol. 2, pp. 126–130.
4. Amendments to the Constitutional Court: Law of Ukraine No. 2447-VIII of 7th June 2018. Available at: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19 (Accessed: 1st May 2023).

Key words: High Anti-Corruption Court, court requirements, judges of the High Anti-Corruption Court, general and special requirements for the court.

Ключові слова: Вищий антикорупційний суд, вимоги до судді, суддя Вищого антикорупційного суду, загальні та спеціальні вимоги до судді.

ОРЛЕНКО АРТЕМ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Дотримання прав і свобод людини і громадянина є пріоритетом для будь-якої демократичної держави. В сучасних умовах політичного та економічного життя забезпечення законності актів та дій органів публічної влади є необхідною передумовою почуття стабільності у суспільстві. Реалізація цього завдання покладається саме на адміністративні суди, які вирішують спори у сфері публічно-правових відносин за участі суб'єктів владних повноважень. Задля кращого розуміння ролі адміністративних судів в державі, вважаємо за доцільне звернути увагу на визначення поняття «адміністративний суд».

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства, адміністративний суд – це суд, до компетенції якого цим кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ [1]. У свою чергу, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» надає визначення поняття «місцевий адміністративний суд» як окружний адміністративний суд, та «апеляційний суд з розгляду адміністративних справ» як апеляційний адміністративний суд, що утворюються у відповідному апеляційному окрузі [2].

Отже, у першому випадку законодавець визначає поняття «адміністративний суд» через категорію «компетенція», роблячи акцент на процесуальному аспекті функціонування цього суду, а в другому випадку – надає перевагу організаційному аспекту функціонування цього суду.

Аналіз юридичної літератури та наукових джерел дозволяє дійти висновку щодо обрання науковцями переважно змішаного підходу для розкриття поняття «адміністративний суд», тобто поєднання як процесуального, так і організаційного аспектів.

Так, у Великій українській енциклопедії під адміністративним судом розуміється спеціальний суд, уповноважений розглядати і вирішувати адміністративно-правові спори [3].

У свою чергу, В. Пчелін звертає увагу на визначення адміністративного суду як: 1) складової судової гілки влади (система організаційно та функціонально самостійних суб'єктів судової влади), яка через корпус професійних суддів, на основі норм Конституції та законів України здійснює правосуддя в справах, пов'язаних із публічно-правовими спорами; 2) орган державної влади, що входить до системи судів загальної юрисдикції з урахуванням принципів спеціалізації, територіальності й інстанційності їх побудови, який в одноособовому або колегіальному складі здійснює правосуддя в публічно-правових спорах, що віднесені до його юрисдикції процесуальним законодавством [4, с. 142].

На думку Ю. Педько, адміністративний суд це організаційно-оформлений інструмент адміністративної юстиції, завдяки якому цей спеціалізований вид правоохоронної діяльності держави інституціоналізується в масштабі функціонування системи судової влади України [5, с. 116].

Погоджуючись у цілому з наведеними визначеннями, вважаємо за можливе запропонувати й власне, а саме: адміністративним суд – це орган судової влади, який відповідно до норм матеріального та процесуального права відправляє правосуддя шляхом розгляду і вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Досліджуючи поняття «адміністративний суд», не можна залишити поза уваги зміну територіальної прив'язки розташування цих судів та запровадження судових округів у результаті судової реформи. Таке нововведення у 2016 р. викликало жваву дискусію в юридичній літературі. До прикладу, висловлювалась точка зору, що використання в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» для місцевих адміністративних судів назви «окружні» є не зовсім вдалим, оскільки це суттєво ускладнює розуміння того, де саме утворюються ці суди. Додаткові складнощі у розумінні також обґрунтовувались тим, що адміністративні апеляційні суди, згідно з чинним законодавство, утворюються в апеляційних округах, а, отже, також є окружними.

Крім того, пропонувалось у майбутньому відмовитись від терміну «окружні» стосовно місцевих адміністративних судів та називати їх регіональними, як воно і є в дійсності. Згодом, з урахуванням кількості справ, що розглядатимуться цими судами, вони мали бути «роздріблені» на міжрайонні, міські, і міськрайонні [6].

Нагадаємо, що запровадження судових округів мало на меті наближення судів до населення та забезпечення доступності правосуддя, у тому числі, шляхом об'єднання судів, в яких не вистачало суддів або їх зовсім не було. На жаль, попри позитивний характер ідеї, на практиці вона зазнала жорсткої критики саме через укрупнення судів та створення перепон у доступі до правосуддя, у тому числі, через логістичні складнощі (до прикладу, декілька районних судів могли бути об'єднані в один окружний суд зі штатом у 9–12 суддів).

Попре достатню увагу перевагам та недолікам такої моделі побудови судів, у тому числі адміністративних, варто звернути увагу на відсутність визначення поняття «судовий округ». Можна запропонувати розуміти під ним територію, на яку поширюється юрисдикція конкретного суду, що визначається законом з метою реального наближення судів до населення та забезпечення доступу до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15
2. Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

3. Адміністративний суд. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Адміністративний_суд
4. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія / В. Б. Пчелін. Харків : ТОВ «У справі», 2017. 488 с.
5. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 208 с.
6. Кравченко О. В. Щодо правового статусу окружного адміністративного суду. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/21398/Кравченко%20О.%20В.%20Щодо%20правового%20статусу%20окружного%20адміністративного%20суду.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ключові слова: суд, суддя, судова влада, правосуддя, адміністративний суд, судовий округ.
Key words: court, judge, judiciary, justice, administrative court, judicial district.

ЧОРНИЙ МАКСИМ МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЛІДЧИМИ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

В сьогоднішніх надскладних умовах, за повномасштабного збройного вторгнення рф, не зупиняється робота із вдосконалення чинного законодавства, продовжується процес приведення його у відповідність з міжнародними стандартами, відбувається відпрацювання існуючих та розробка нових механізмів взаємодії державних органів, у тому числі й правоохоронних. Дієвість цього механізму безумовно значною мірою залежить від рівня правової регламентації такої важливої сфери правового регулювання, як організація та діяльність правоохоронної системи всіх її рівнів, що є умовою ефективної здійснення покладених функцій.

Чи не найважливішим аспектом ефективного функціонування правоохоронного механізму є чіткий розподіл повноважень між його складовими елементами. Традиційним напрямом правоохоронної діяльності, поряд з багатьма іншими, виділяється досудове розслідування.

Чітке визначення конкретного суб'єкта досудового розслідування має не суто теоретичне значення, але й знаходить свою реалізацію і в практичній площині. Більш того, здійснення досудового розслідування тим чи іншим суб'єктом, визначеним у статті 216 КПК України, має і безпосередній вплив на організаційні аспекти здійснення прокуратурою функцій, покладених на неї насамперед статтею 131-1 Конституції України. Як приклад можна вказати, що

у разі здійснення досудового розслідування детективами Національного антикорупційного бюро України, то процесуальне керівництво та подальше підтримання публічного обвинувачення здійснюватиметься прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а при здійсненні досудового розслідування слідчими Державного бюро розслідувань – прокурорами обласних прокуратур або спеціалізованих прокуратур у сфері оборони. Таким чином, варто підкреслити, що розмежування підслідності між суб'єктами досудового розслідування має, на наш погляд, відбуватися з урахуванням деяких умов: бути чітким (не допускати перетину між різними суб'єктами, оскільки існує загроза виникнення конкуренції між правоохоронними органами), логічним та послідовним (відбуватися з урахуванням специфіки предмету спеціалізації правоохоронного органу), ефективним (наприклад, наділення додатковими гарантіями незалежності при наданні повноважень з розслідування злочинів щодо т.зв. топ-посадовців) та оптимальним (передбачає ефективність використання ресурсів правоохоронного органу, наприклад, не повинно бути віднесення до підслідності НАБУ чи ДБР невластивих їм за спеціалізацією кримінальних правопорушень, оскільки може призвести до розпорошення ресурсів) та зовнішнім (окрім певних виключень, не повинно здійснюватися досудове розслідування слідчими/детективами того самого правоохоронного органу, в якому працював правоохоронець, який вчинив кримінальне правопорушення).

Виходячи із вказаного варто вказати наступне. Насамперед потребує вдосконалення частина 5 статті 216 КПК України, в якій вказується, що «У разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 364–370 Кримінального кодексу України, які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу». І якщо із віднесенням до підслідності вказаного підрозділу таких кримінальних правопорушень за такими статтями Кримінального кодексу України, наприклад, 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 366-2 «Декларування недостовірної інформації», 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», 368-2 «Незаконне збагачення», 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» та ін. варто погодитися. Водночас здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень цим же підрозділом НАБУ у разі вчинені службовою особою НАБУ злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України – стаття 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», стаття 365-3 «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей», стаття 366 «Службове підроблення», стаття 367 «Службова недбалість», стаття 370 «Провокація підкупу» – є спірним та викликає зауваження. По-перше, таке

віднесення до підслідності підрозділу внутрішнього контролю не пов'язане із «антикорупційною» спеціалізацією НАБУ, а по-друге, видається, що складно забезпечити відомчу незалежність при здійсненні досудового розслідування. У зв'язку з цим вважаємо, що досудове розслідування вказаних злочинів у випадку їх вчинення службовими особами НАБУ повинно бути віднесено до підслідності слідчих органів ДБР.

При цьому варто вказати, що при здійсненні досудового розслідування детективами НАБУ процесуальне керівництво здійснюється прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, яка має дещо вищі гарантії інституційної та ресурсної незалежності, порівняно з іншими органами прокуратури. Отже, при розширенні кола злочинів, віднесених до підслідності слідчих органів ДБР, варто на законодавчому рівні розглянути за аналогією й перспективи розширення гарантій незалежності прокурорів, які здійснюватимуть процесуальне керівництво при розслідуванні вказаних вище кримінальних правопорушень слідчими ДБР.

Принагідно варто вказати, що потребує перелік статей, віднесених до підслідності підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, і з точки зору формальної логіки та законодавчої техніки. Зокрема, відповідно до частини 5 статті 216 КПК України встановлено, що «У разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 364-370 Кримінального кодексу України, **які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України** (*виділено авт.*) (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу.

Водночас Законом № 404-IX від 19.12.2019 року КК України було доповнено статтею 364-2 «Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України», який також віднесено відповідно до частини 5 статті 216 КПК України до підслідності підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, якщо *було вчинено службовою особою Національного антикорупційного бюро України*, що вже явно свідчить про неможливість цього (наявність депутатського мандату є несумісною із службою в органах НАБУ і навпаки) та наштовхує на думку, що внесення змін до одних законодавчих актів потребує системного внесення кореспондуючих змін до інших.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України, підслідність, прокуратура, прокурор, процесуальне керівництво.

Key words: State Bureau of Investigation, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, investigative jurisdiction, prosecutor's office, prosecutor, procedural guidance.

ЩЕРБАТИЙ РОМАН РОМАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ЩОДО ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ДЕФІЦИТУ В СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

Система судоустрою України кожного дня стикається з колом специфічних проблем, притаманних умовам воєнного стану, що потребують уваги та негайного вирішення. Проте, на жаль, все ще залишаються невирішеними деякі довоєнні проблеми. Однією з них є необхідність забезпечення судової влади кваліфікованими фахівцями.

Належне формування суддівського корпусу є ключовою складовою будь-якої демократичної системи правосуддя, запорукою забезпечення захисту прав людей, рівності всіх перед законом та підвищення рівня довіри суспільства до судів та суддів. Водночас проблема кадрового дефіциту в судах в Україні є усталеним проблемним явищем сьогодення.

Якщо звернутися до тлумачного словника сучасної української мови, то знайдемо визначення слова «дефіцит» – це мала кількість, нестача чого-небудь порівняно з потребою [1, с. 290]. Відповідно, під кадровим дефіцитом можна розуміти брак персоналу, працівників з потрібною кваліфікацією та досвідом для задоволення попиту.

Проблема кадрового дефіциту в судах України має негативний вплив на функціонування усієї системи судоустрою, зумовлює надмірне навантаження на працівників суду та суддів, призводить до порушення права громадян на доступ до правосуддя, затримок у розгляді справ, незадоволеної якості винесених судових рішень.

Таким чином, кадровий дефіцит в судах означає стан кадрової сфери, коли кількість суддів та технічного персоналу не відповідає потребам українського суспільства для належної реалізації права на судовий захист та характеризується надмірним навантаженням на суддів та працівників суду.

Можна запропонувати визначити поняття кадрового дефіциту в судах як нестачу необхідної кількості висококваліфікованих суддів та технічного персоналу суду для забезпечення належної організації роботи суду та ефективного відправлення правосуддя.

У судовій системі кадровий дефіцит може виникати з різних причин, наприклад, таких як: 1) недостатнє забезпечення прозорої та ефективної процедури набору суддів; 2) недостатній потік кваліфікованих кандидатів на посаду судді; 3) недостатнє фінансове забезпечення суддів та працівників суду.

Найголовнішою причиною кадрового дефіциту в Україні на сучасному етапі можна обґрунтовано назвати припинення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККСУ) – ключового органу, який відповідає за забезпечення високого рівня професійної компетентності суддівського корпусу в Україні та його формування

через відбір та кваліфікаційне оцінювання перед призначенням на посаду судді.

Зауважимо, що ВККСУ не працює вже понад три роки. Як наслідок, станом на 01 травня 2023 року вакантними залишаються 1940 посад суддів, з яких: 1272 – у місцевих судах, 612 – у апеляційних судах, 21 – у вищих спеціалізованих судах та 25 – у Верховному Суді [2].

Дослідження шляхів подолання кадрового дефіциту в системі судоустрою України вимагає розгляду різних пропозицій, що висловлюються з цього приводу.

По-перше, значного розголосу набирає пропозиція злиття ВККСУ та Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), яка за своїм функціональним призначенням також формує кадровий потенціал для судів. Таку думку розділяють міжнародні інституції, зокрема, Венеційська комісія, яка неодноразово у своїх висновках наголошувала про необхідність передачі повноважень ВККСУ до ВРП та зазначала наступне: «Усі органи, які наділені відповідними повноваженнями суддівського врядування, повинні бути створені та функціонувати відповідно до чинних міжнародних стандартів для судових рад. У численних висновках Венеціанська комісія наполягала на тому, що система судового врядування повинна бути узгодженою та рекомендувала спростити структуру органів судового врядування в Україні, зокрема, стосовно паралельного існування ВРП, яка є конституційним органом, і ВККС, яка має свою правову основу лише в законі. ВККС – це історичний релікт того часу, коли через конституційні обмеження вважалося складним реформувати ВРП» [3].

По-друге, заслуговують на увагу, з точки зору їх результативності, сучасні процеси формування ВККСУ відповідно до позиції законодавця, яким внесено зміни у процедуру формування складу ВККСУ. Згідно з ч. 3 ст. 92 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», ВККСУ складається з шістнадцяти членів, вісім з яких призначаються з числа суддів або суддів у відставці [4]. Неоднозначна реакція юридичної спільноти на підходи у діяльності конкурсної комісії з відбору кандидатів до ВККСУ [5], поки що свідчить не на користь визначеної на законодавчому рівні процедури. Крім того, в юридичній літературі існує думка про те, що система органів кваліфікаційного відбору суддів, яка існує сьогодні, не впорається з кількістю вакансій, що є на сьогоднішній день, а це 2 тисячі суддів по країні. Як варіант, пропонується децентралізація, що зможе пришвидшити процес добору на посади суддів [6]. Слід погодитись, що створення кваліфікаційних комісій з добору суддів у кожній області або однієї на декілька областей значно облегшить процес формування суддівського корпусу.

По-третє, у науці висловлено пропозицію про участь народу у формуванні суддівського корпусу. Одним з перших прихильників ідеї виборності суддів виступив С. В. Ківалов, який слушно підкреслив, що яким чесним та відповідальним не був би іспит для кандидата на суддівську посаду, коли його приймають чиновники, або інші судді – це одне. А коли цей суддя складе й ще іспит перед власним народом на виборчій дільниці – це зовсім інше [7, с. 4]. Підтримував цю ідею

й Ю. Є. Полянський, зазначаючи, що оскільки народ України, згідно зі ст. 5 Конституції України, є єдиним джерелом влади, треба залучити населення до процесів формування суддівського корпусу [8, с. 365].

В умовах сьогодення вбачається, що результативним вирішенням невідкладної проблеми кадрового дефіциту та інших проблем, пов'язаних з функціонуванням судової влади, є відновлення діяльності ВККСУ, відповідно до чинного законодавства. При цьому рівень довіри до ВККСУ вимагає підвищення, що може бути забезпечено шляхом: 1) максимальної прозорості та об'єктивності інформації щодо членів ВККСУ та діяльності ВККСУ; 2) активної взаємодії ВККСУ з органами державної влади, громадськістю і т. ін.; 3) відповідальністю членів ВККСУ при порушенні ними покладених на них обов'язків.

Водночас, очевидно, що питання формування суддівського корпусу вимагають подальших комплексних досліджень та розробки нових наукових підходів задля забезпечення ефективного правосуддя в Україні, відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Офіційний вебпортал Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: https://vkksu.gov.ua
3. Висновок Венеціанської Комісії No 969/2019 щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування. Страсбург, 09.12.2019. URL: https://www.echr.com.ua/document/visnovok-shhodo-zmin-do-zakonodavchix-aktiv-yaki-regulyuyut-status-verxovnogo-sudu-ta-organiv-suddivskogo-vryaduvannya/#_ftn11
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19
5. Матола В. Конкурс до ВККС: як пройшов відбір кандидатів та чому виник конфлікт у судовій системі. Суспільне: новини. 28 березня 2023 р. URL: https://suspilne.media/427794-konkurs-do-vkks-ak-projsov-vidbir-kandidativ-ta-comu-vinik-konflikt-u-sudovij-sistemi
6. Голова Верховного Суду не виключає об'єднання ВРП і ВККС. *Укрінформ*. 26 червня 2022 р. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3516185-golova-verhovnogo-sudu-ne-viklucae-obednanna-vrp-i-vkks.html
7. Ківалов С. В. Влада робить перші кроки у судовій реформі. Але без обрання суддів народом це тупцювання на місці. *Голос України*. 2015. № 7. С. 4–5.
8. Полянський Ю. Є. Деякі питання формування суддівського корпусу в Україні. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 365–367.

Ключові слова: судова влада, система судоустрою, правосуддя, суд, статус суддів, суддівський корпус, формування суддівського корпусу, кадровий дефіцит, Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

Key words: judiciary, judicial system, justice, court, status of judges, judicial corps, formation of the judicial corps, staff shortage, Higher Qualification Commission of Judges of Ukraine.

СЕКЦІЯ 20

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Керівник секції: *в. о. завідувача кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент Ю. Ю. Коломієць*

Секретар секції: *аспірантка кафедри кримінального права О. С. Павлова*

КОЛОМІЄЦЬ ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ ДЛЯ КОРУПЦІОНЕРІВ

Українська історія давня, і хотілось би вірити, що повчальна. За увесь час свого існування Україна багато разів опинялася на порозі відновлення своєї минулої слави, самобутньої культури та права на самовизначення, але кожного разу вона марно витрачала надану їй можливість. Після того як активні бої за національні ідеали стихають, могили героїв забуваються, а жертви здаються даремними, «звичайні» люди повертаються до свого «звичайного» життя. На арену виходить українська еліта, яка неодноразово «являла дивовижні зразки безхребетності, відірваності від народу, по-хамськи наївних претензій на аристократизм, прямої національної зради, а тому була зметена з історичного кону, розчинена, асимільована панівними націями, ставши деморалізаційним чинником в аристократичному середовищі поневолювачів, бо, будучи аморальною, розкладала й тих, хто її прийняв до себе» [1, с. 30]. Саме через це на адресу України та її політичної еліти багато років тому було зроблено наступне висловлювання: «Бестія без голови мчить у безвість. Голова (а чи череп порожній) загубився в траві забуття. Тяжко ти головы кромъ плечю, зло титълу кромъ головы» [1, с. 30].

Україна приречена постійно повертатися до війн та революцій через корумпованість власної еліти. В той час як західні союзники поплескують її по плечах за впровадження європейських стандартів, а східні вороги покрикують та погрожують, багато хто з української еліти шукає власної вигоди та збагачення без урахування інтересів українського народу. Усвідомлюючи те, що корупція ставить під загрозу існування України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, Україна ратифікувала ряд міжнародних конвенцій спрямованих на протидію корупційним правопорушення: Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (ETS 173)

від 27 січня 1999 р., Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією (ETS 174) від 4 листопада 1999 р., Конвенцію ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. Перед Україною постало завдання приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Особливістю кримінальної політики України стосовно протидії корупційним правопорушенням стала відсутність системного підходу до розуміння корупційних кримінальних правопорушень та відповідальності за них. Антикорупційна реформа в Україні була розпочата з посилення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень. В Особливій частині КК України з'явилися нові склади корупційних кримінальних правопорушень, було посилено покарання за їх вчинення, встановлена неможливість застосування деяких заохочувальних кримінально-правових норм до осіб, засуджених за корупційні кримінальні правопорушення (наприклад, інституту звільнення від кримінальної відповідальності або звільнення від покарання та від відбування покарання), розширено коло осіб, до яких застосовуються інші заходи кримінально-правового характеру (наприклад, щодо юридичних осіб).

У Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220, справедливо зазначено, що діяльність Національного антикорупційного бюро та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є недостатньо ефективною [2]. Однак, розширення можливості для укладення угод про визнання винуватості у підслідних Національному антикорупційному бюро провадженнях, а також розширення стимулів для підозрюваних та обвинувачених вдаватись до укладення угод не підвищить ефективність діяльності цих органів. Спрощений порядок притягнення до кримінальної відповідальності часто порушує доктринальні принципи кримінального права, такі як принцип справедливості, рівності та гуманізму. Наприкінці XX початку XXI століття норвезький кримінолог Н. Крісті писав: «… ми відроджуємо практику ведення справ, прийняту в середньовічній Європі: увага приділяється, перш за все, не розгляду суті справи, а визнанню, отриманому від обвинуваченого. Ми змушуємо обвинуваченого визнати свою провину. Ми діємо природно, більш цивілізована: не заганяємо голки під нігті, не одягаємо іспанський чобіт. В одному ми уподібнюємося до середньовічних катів: робимо все, щоб обвинувачений зрозумів, яку непомірну ціну він заплатить, якщо добиватиметься наданих Конституцією гарантій…» [3, с. 230].

Розглянемо основні пропозиції щодо розширення можливості застосування угод про визнання винуватості з особами, що вчинили корупційні правопорушення. По-перше, *надати можливість укладати угоду про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро, у разі повного або часткового відшкодування збитків чи заподіяної шкоди обвинуваченим, підозрюваним (крім організатора кримінального правопорушення)*. Як тільки законодавець надасть таку можливість, будуть розширені межі для різного роду зловживань на практиці: 1) не усі кримінальні

правопорушення, віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро, є корупційними у своєму «чистому» вигляді, а можуть бути віднесені до таких лише з огляду їх вчинення службовими особами; 2) повне або часткове відшкодування збитків чи заподіяної шкоди, як умови укладання угоди, знищує попереджувальний ефект заходів кримінально-правового впливу. Згідно з теорією залякування негативні наслідки вчинення кримінального правопорушення мають бути більш суворими, ніж вигода від вчинення кримінального правопорушення. Надаючи особі, винній у вчиненні корупційного правопорушення, можливість укладання угоди про визнання винуватості у разі відшкодування збитків чи заподіяної шкоди (навіть не в повному обсязі), законодавець надає їй можливість відкупитися без суттєвої шкоди та витрат. Довести вину службової особи у вчиненні усіх кримінальних правопорушень, що вчинялися нею під час перебування на посаді, майже неможливо, тому дуже вигідно відшкодувати шкоду за однин злочин та продовжувати користуватися раніше отриманою неправомірною вигодою.

По-друге, *передбачити можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних правопорушеннях щодо корупційних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро*. Передбачаючи таку можливість, потрібно чітко зазначити у разі вчинення яких корупційних правопорушень така угода можлива, адже за ступенем суспільної небезпеки корупційні кримінальні правопорушення можуть суттєво відрізнятися.

По-третє, *розширити перелік покарань, які можуть бути узгоджені сторонами угоди для звільнення від відбування покарання з випробуванням кримінальних правопорушень щодо корупційних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро, а також розширити перелік застосовних додаткових покарань*. Така пропозиція, потребує уточнення: 1) якими видами покарань планується розширити умови застосування угоди; 2) мова йде про розширення видів покарань або їх розмірів та термінів?

В четвертих, *передбачити можливість визначення довшого за три роки випробувального строку в разі звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі угоди про визнання винуватості, а також визначені довші строки погашення судимості у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів*. Така пропозиція теж потребує уточнення. Соціологічні та кримінологічні дослідження особистості корупціонера свідчать про те, що він попри те, скільки часу пройшло з моменту вчинення корупційного правопорушення, все одно, займаючи певну посаду, буде вчиняти корупційні правопорушення. Єдиною можливістю утримання їх від вчинення корупційних правопорушень у майбутньому є застосування покарання у вигляді довічного позбавлення права займати службові посади. На жаль схильність до вчинення корупційних правопорушень може передаватися майбутнім поколінням на генетичному рівні, тому єдина можливість подолання цього негативного соціального явища є позбавлення особи спокуси

вчиняти корупційні кримінальні правопорушення, можливо тоді потенційні корупціонери будуть розвивати в собі більш благородні та корисні для суспільства якості.

Єдиною умовою для укладання угоди про визнання винуватості з особами, що вчинили корупційні правопорушення, може бути та, яка передбачена в п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України. Звісно корупціонери не дуже охоче погоджуються на викриття інших осіб винних у вчиненні злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, але усі інші умови будуть свідчити про те, що «реальна протидія корупції здійснюється лише до тих пір, коли це приносить різного роду вигоди керівництву держави» [4, с. 29]. Складається враження, що активно боротися із корупцією вже невигідно, адже кожного разу, коли відбувається зміна політичних еліт, опозиційна еліта опиняється під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Задорожний В. Сучасний стан нації з погляду ідеології українського націоналізму. *Українські проблеми*. 1995. № 1. С. 26–30.
2. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 / *Офіц. сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF.
3. Коломиец Ю. Идеология освобождения от уголовной ответственности. *Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія* : матер. Міжнар. «круглого столу» (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). Одеса : 2012. С. 226–230.
4. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.

Ключові слова: угода про визнання винуватості, звільнення від покарання з випробуванням, корупційні правопорушення, протидія корупційним правопорушенням, антикорупційна політика.

Key words: plea agreement, exemption from punishment with probation, corruption offences, combating corruption offences, anti-corruption policy.

СТРЕЛЬЦОВ ЄВГЕН ЛЬВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції»,
доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

ДОГМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ВОЄННОГО СТАНУ

Складні процеси, більшість з яких напряму пов’язані з війною, яка відбувається в Україні, потребують постійного вдосконалення правових важелів, що повинно створювати необхідну правову базу

для регулювання соціальних процесів у ці трагічні часи. Це стосується усіх галузей права, але, на нашу думку, особлива увага повинна приділятися найбільш «жорсткому» його прояву, застосування якого інколи може навіть мати «незворотні» наслідки – кримінальному праву. Водночас, важливо зазначити, що у які б часи не вдосконалювалось кримінальне право, воно в умовах функціонування розвинутої демократичної держави завжди повинно бути: юридично визначеним; створювати рівність усіх осіб перед законом та недопустимість дискримінації; мати необхідну домірність та ін. Саме тоді можливо стверджувати, що воно необхідним чином відповідає вимогам верховенства права [1, с. 88]. При цьому також необхідне безперечне дотримання тих соціально корисних традиційних правових положень, тих, образно кажучи, догм права, які за багато років напрацьовані всіма поколіннями українських юристів та з урахуванням тих реформ, які зараз дедалі наполегливіше «стукають у двері». Це складний процес – погодження традиційних та новітніх правових положень [2]), але він є необхідним в умовах розвитку воєнно-кримінального законодавства.

Поняття «догма», яким достатньо широко користуються, має своє походження з давньогрецької мови (грец. δόγμα) і позначає: «вчення, постанова, рішення, думка». У християнстві поняття догми спочатку охоплювало тільки зміст відповідного віровчення. Але поступово, зокрема, коли таки ідеї та принципи християнської релігії починають набувати нових виразів і починають набувати певною мірою соціальні, навіть, умовно кажучи, соціально-правові правила, у зв'язку з чим вони вже починають виступати як «основні духовні закони», «основні закони духовного життя» та ін. Саме у такому вимірі вони становляться більш «зрозумілими» для віруючого, набувають більшої життєвої прагматичності та обов'язкового характеру [3, с. 26].

Водночас, діяння особи, яка заперечувала, висловлювала сумніви або ухилялась від догмату віри, вважались єрессю, а така особа – єретиком. Саме на боротьбу з єрессю та єретиками і була спрямована у свій час діяльність святої інквізиції (лат. Inquisitio Haereticae Pravitatis Sanctum Officium– «святий відділ розслідувань єретичної гріховності») – загальна назва низки установ, призначених для боротьби з єрессю, яка згодом стала мати більш загальне визначення як духовні суди над проявами антихристиянської єресі.

Аналізуючи поняття «догма», важливо підкреслити, що починаючи з певного періоду свого існування у богослов'ї, воно починає використовуватися, що продовжується і сьогодні, у двох основних, багато в чому взаємопов'язаних значеннях. В першому – як суттєвий елемент християнського віровчення, як загальноприйнята доктрина віровчення, яка є «безперечною» для усіх віруючих. У другому значенні – як офіційно прийняті рішення, офіційні фундаментальні максими, які приймаються церковними установами, мають найвище положення у такій ієрархії та необхідний авторитет. У такому, так би мовити, «другому» значенні, відповідні віровчення, релігійні догми вже набувають «оформлену» церковну нормативність [4, с. 8].

Якщо, з урахуванням цього, звернутися до права, в першу чергу, до загальних положень теорії права, то, як відомо, в офіційному правовому значенні поняття «догми права» не існує. В той же час, якщо казати про догму права у так званому переносному сенсі, то мова повинна йти про такі сталі правові положення, твердження, вчення, які мають свою історію, свою давню аргументацію, свої сучасні традиції, певний подальший розвиток, що дає змогу вважати їх саме загальними догмами права, тобто такими положеннями, які, умовно кажучи, «сприймаються на віру» більшістю кваліфікованих фахівців та «не потребують» необхідних доказів. Тому догма права, яка, в першу чергу, має відношення до позитивістської школи права, – це універсальне явище, яке відображається у професійній правосвідомості як комплекс правового інструментарію, розуміння, тлумачення, систематизації, розвитку правових норм, правових інститутів, правових галузей. Це, в свою чергу, дозволяє правовій системі в цілому та її складовим відтворюватися, розвиватися та формувати єдність, сталість та одноманітність юридичних інститутів, юридичних норм, юридичної практики та юридичної правосвідомості. В цілому, догма права, в своєму загальному розумінні, являє собою бажану усталену модель належних та бажаних соціально-правових відносин. При цьому потрібно звернути увагу, що достатньо часто догму права «ставлять» в загальний ряд синонімів з іншими поняттями, наприклад, «доктрина», «основне правове положення», «правове вчення» та ін. Але, на нашу думку, диференціація та виділення «догми права» з такого переліку все ж повинна існувати. Тому догмою права можливо вважати узгодженні на загальному чи галузевому рівнях певною мірою традиційні правові положення, у яких знаходять своє відображення змістовні та формальні закріплені характеристики права, які мають стійкий характер та сприймаються професійною свідомістю, умовно кажучи, «без доказів». В той же час правова доктрина чи правове вчення, особливо на достатньо довгих етапах свого соціального «сприйняття» (або «несприйняття), являє собою наукові припущення одного або групи фахівців, з усіма зрозумілими наслідками цього.

Це потрібно враховувати, тому що, особливо в умовах складних соціальних процесів, які зараз відбуваються на різних рівнях, усталена догма (догми) права «відчуває» різні спроби свого, так би мовити, переосмислення, у тому числі і «єретичні» посягання. Так, є об'єктивні передумови для звернення до цієї проблеми, які багато в чому пов'язані з принциповими змінами у політичному режимі, економічній моделі, суспільному менталітеті та моральності конкретної особи, що зараз відбуваються. Але такі процеси повинні мати «пропорційний» характер з тими змінами, що відбуваються у суспільстві, а не виступати у якості спроб наукового самоствердження, привернення до себе уваги за рахунок «ревізії» положень, які мають своє традиційне визначення, тим більш у складні часи нашого суспільного життя [5].

Тому, в першу чергу, в теорії держави і права в умовах соціальної динамічності звернення до сьогоденного розуміння поняття «догми» є необхідною складовою частиною формування сучасного світогляду,

що, в свою чергу, дає змогу більш точно формулювати систему принципів, поглядів, цінностей, переконань, котрі забезпечать розуміння і відношення до правової дійсності, розуміння місця і ролі права в світі, правових позицій людей і суспільних груп тощо [6, с. 18].

Враховуючи положення, які раніше були висвітленні, під догмами кримінального права потрібно розуміти ті сталі, основні положення теорії українського кримінального права, основи традиційного вчення про кримінальне право, які протягом розвитку нашої історії розглядаються саме як кримінально-правові «віровчення», які не потребують додаткових «доказів», що підтверджує їх традиційність.

Такі догми мають свій вираз у двох напрямках. Один: це змістовні догми, які визначають сутність кримінального права та значимість. Другий – пов'язаний з закріпленням таких положень у сталих формах зовнішнього виразу.

Змістовні догми загальновідомі, включають в себе: систему кримінального права, його завдання, підстави кримінальної відповідальності, вимоги щодо покарання, основні положення Особливої частини.

Формальні догми, як вище вказувалось, існують та реалізуються у тих офіційних формах зовнішнього виразу, у яких закріплюються змістовно – догматичних положеннях кримінального права. У нас – це норми кримінального права в своєму традиційному вигляді.

У будь якому разі, говорячи про це більш реалістично, потрібно відзначити, що, безумовно, розвиток правової доктрини та проблеми вдосконалення законодавства багато в чому об'єктивно визначаються тими значними соціальними реформами, які відбуваються в державі. Воєнний стан потребує особливої уваги щодо таких процесів. Але будь які правові зміни у цивілізованій державі завжди повинні поєднувати в собі «збереження» традиційних корисних правових положень, які мають необхідне підтвердження своєї ефективності, та врахування тих новацій, які диктує час [7, с. 18].

Список використаних джерел:

1. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри ; Передмова: Головатий С. ; упорядники та автори коментарів: В. Венгер, С. Головатий, А. Заець, Є. Зверєв, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, О. Цельєв ; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 152 с.
2. Стрельцов Є. Л. Реформа кримінального законодавства України: осінні роздуми. Херсон : Гельветика, 2019. 102 с.
3. Догматичне богослів'я / за ред. єп. Димитрія (Рудюка). Чернівці : Рута, 2002. 543 с.
4. Стрельцов Є. Л. Релігійні традиції у світській державі : монографія. Передмова декана богословського факультету Карлова університету у Празі докт. богослов'я, проф. Яна Благослава Лашека. Карлов університет, Прага. Вид-во : Марек, Брно. Чехія, 2014. 480 с.
5. Сидоренко О. М. Поняття та особливості догми права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2 (13–14). С. 56–60.

6. Костицький М. В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 17–21.
7. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право України: вітчизняні постулати в процедурах міжнародної криміналізації. *Юридичний вісник України*. 17 травня 2018 року. № 18–19. С. 16–19.

Ключові слова: догма права, кримінальне право, кримінальне правопорушення, реформа кримінального права, кримінально-правові догми.
Key words: dogma of law, criminal law, criminal offense, criminal law reform, criminal law, dogmas.

МИРОШНИЧЕНКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

В діючому кримінальному законодавстві України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю розглядається як основний або додатковий вид покарання (ст. 55 КК). За загальним правилом, як основне покарання, воно призначається на строк від двох до п'яти років.

Як додаткове покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, за загальним правилом, призначається на строк від одного до трьох років. Але після прийняття Закону України « Про очищення влади» у справах, передбачених цім законом, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як додаткове покарання, призначається на строк п'ять років.

У розділі « Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», в санкціях статей про зловживання владою, службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як додаткове покарання, так і залишилося на строк до трьох років. Необхідно узгодити санкції статей Особливої частини КК з Законом «Про очищення влади». Поряд з тим, чомусь в санкції ч. 1 ст. 365-2 КК «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», строк позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як додаткове покарання, вказаний до десяти років . Тоді як санкції кваліфікованих складів цього кримінального правопорушення (ч. 2 і 3 ст. 365-2 КК), передбачають теж саме додаткове покарання строком до 3 років. За загальним правилом, наявність кваліфікуючих ознак підвищує ступень суспільної небезпеки діяння, тому і санкції повинні бути більш суворими.

У розділі «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» теж зустрічаються санкції, які не відповідають ст. 55 КК. Наприклад, ч. 2 ст. 206 КК передбачає додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до чотирьох років, а в ч. 3 цієї статті строк додаткового покарання встановлений від трьох до п'яти років. В ч. 4 ст. 220-1 КК та ч. 1ст. 220-2 КК – обмеження права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю встановлене на строк до десяти років як додаткове покарання. Санкції цих статей не відповідають строкам даного виду покарання, передбаченим в ст. 55 КК .

За вчинення кримінальних правопорушень проти виборчих прав і свобод громадянина, передбачених ст. 157–160 КК, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як додаткове покарання, призначається на строк п'ять років. В даному випадку, санкції статей Особливої частини КК узгоджені та відповідають строкам вказаним у ст. 55 КК.

За вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених ст. 111-1 та 111-2 КК, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, може бути призначене як основне або як додаткове покарання на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Треба звернути увагу, на те, що за ч. 1 ст. 111-1(Колабораційна діяльність) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років є основним і єдиним видом покарання; за ч. 2 ст. 111-1 – це покарання теж є основним, але до нього передбачена можливість призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна. А в ч. 3, 4, 5, 6, 7, 8 ст. 111-1 КК –позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є додатковим покаранням і призначається на той самий строк (від десяти до п'ятнадцяти років). За пособництво державі-агресору санкція ст. 111-2 КК передбачає основне покарання у виді позбавлення волі та два додаткових покарання – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та конфіскацію майна. Вважаю за необхідне, узгодити та диференціювати строки в залежності від того, яким це покарання є – основним чи додатковим і кому воно призначається – загальному чи спеціальному суб'єкту. Доречно строк від десяти до п'ятнадцяти років позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю залишити відносно основного покарання, а строк додаткового покарання – встановити від п'яти до десяти років.

Ще одна законодавча новела, на яку слід звернути увагу. В ст. 55 КК передбачено позбавлення права керувати транспортними засобами, як додаткове покарання, на строк до десяти років, але підстави та умови його застосування не вказані. Якщо це пов'язане із керуванням транспортними засобами в стані сп'яніння, при вчинені кримінальних правопорушень на транспорті, то це є позитивним рішенням, в іншому випадку не ясно коли і до кого його треба застосовувати. В санкціях статті 286-1 КК законодавець передбачив такий додатковий

вид покарання як позбавлення права керувати транспортними засобами та диференціював строки в залежності від суспільної небезпечності діянь, а саме: ч. 1- від трьох до п'яти років, ч. 2- від п'яти до восьми років, ч. 3 – від п'яти до десяти років, ч. 4 – від семи до десяти років позбавлення права керувати транспортними засобами. В ст. 286 КК позбавлення права керувати транспортними засобами передбачено як додатковий вид покарання на строк до трьох років в першій, другій та третій частинах статті, без врахування наслідків. Але порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту можуть тягнути за собою тяжкі наслідки, тому вважаю за необхідне узгодити строки додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами зі ст. 55 КК і в залежності від суспільно небезпечних наслідків, що настали, встановити такі строки: в санкції ч. 1 ст. 286 КК залишити строк до трьох років позбавлення права керувати транспортними засобами, в санкції ч. 2 встановити строк до п'яти років, а в санкції ч. 3 передбачити строк до 10 років позбавлення права керувати транспортними засобами. Крім того, вважаю за необхідне передбачити в санкціях ст. 276 КК та ст. 276-1 КК – додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, тому що ці види кримінальних правопорушень вчиняють спеціальні суб'єкти, які також порушують правила безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, здійснюючи професійну діяльність.

Відносно неповнолітніх, доречно виключити можливість призначення їм такого виду покарання як позбавлення права обіймати певні посади, тому що ці особи за своїм віком та освітою ще не можуть займати таких посад, але залишити для неповнолітніх обмеження права займатися певною діяльністю.

І ще одне дискусійне положення відносно правової природи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Деякі вчені вважають, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю треба вилучити з системи покарань, тому що воно не є покаранням. Розглядають його як обмежувальний захід або інший захід кримінально – правового характеру, тому що його «каральний потенціал є мізерним». Я так не вважаю, тому що певні обмеження, у позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, є суттєвими, елемент кари в цьому виді покарання присутній.

Якщо позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається як додаткове покарання до таких основних видів покарань як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, то воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і крім того, на строк встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю обчислюється з моменту відбуття основного покарання. Особа, після звільнення від основного покарання, ще певний, встановлений законом строк, позбавлена можливості працювати за фахом, що суттєво впливає на її моральний і матеріальний стан.

Тому що строки погашення судимості обчислюються з дня відбуття основного та додаткового покарання. Особа, яка має не погашену чи не зняту судимість, обмежена в праві обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Крім того, законодавець надає право суду призначати позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю й у випадках, коли це покарання не передбачене в санкції статті Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, суд визнає за неможливе збереження за суб'єктом права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Санкції статей Особливої частини КК, повинні відповідати видам і розмірам покарань, типовим санкціям, передбаченим в Загальній частині Кримінального кодексу України, тому їх необхідно привести у відповідність з положеннями Загальної частини КК .

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 1 березня 2023 року : Офіц. текст. Київ : Алерта, 2023. 242 с.

Ключові слова: покарання, санкції статей, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Key words: punishment, sanctions, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities.

ТУЛЯКОВ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
Університет Кастілья Ла Манчі (Сьюдад-Реал, Іспанія),
професор-дослідник Інституту європейського
та міжнародного кримінального права,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ТА РЕЖИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Читаючи проект Кримінального кодексу України [1, ст. 1.2.3], замислюєшся: усі люди є рівними перед Кримінальним кодексом, окрім випадків встановлення цим Кодексом особливостей кримінально-правових засобів щодо окремих категорій осіб. З одного боку, це цілком відображує питання необхідності диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності. З другого, – потребує додаткових аргументів на кшталт формулювання переліку видів режимів кримінально-правового регулювання у сучасних умовах. Нехтування принципом

рівності веде до зловживань у праві, чи формування колізійних кримінально-правових заборон (як, наприклад, у останньому випадку криміналізації діянь, передбачених ст. 258-6 та ст. 332-2 Кримінального кодексу України). Отже, рухами нашого законодавця новеллізація кримінального права «підкинула» ще декілька окремих складів злочину, як самостійних підстав, пов'язаних із спеціальними формами реалізації кримінальної відповідальності. Методологічно вони кореспондують окремим видам кримінально-правового режиму. З нашої точки зору, проблема потребує додаткового висвітлення.

Особливого значення питання рівності та режимів притягнення до відповідальності набуває у сучасних умовах.

Війна, повстання, стихійне лихо, пандемія, масові порушення громадського порядку, катастрофи, аварії, – усі ці загрози безпеці держави, суспільству, особі пов'язані із особливим характером правового упорядкування соціальних відносин, який в діючій літературі зветься спеціальними режимами публічно-правового регулювання. Академік Ю. Баулін пише про кримінально-правовий режим, як упорядкування юридичними засобами діяльності держави щодо осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, на нормативному (визначення кримінальних правопорушень, відповідних правопорушенням та характеристикам кримінальної правосуб'єктності правопорушників засобів впливу) та індивідуальному рівні (застосування, звільнення або непритягнення до кримінальної відповідальності). Таким чином, убезпечуючи власну безпеку, безпеку суспільства та осіб на власній території а у вичерпних викликах, – поза нею, держава встановлює імперативний перелік видів та ознак кримінальних правопорушень та кримінальної відповідальності [2, с. 12].

В умовах військового стану зрозуміло, тема сучасних завдань національного кримінального (та загалом, публічного) права у регуляції суспільних відносин стає все більш популярною. У грудні 2022 року з аналогічною назвою було проведено конференцію в Одесі; проблема визначення спеціальних правових режимів убезпечення безпеки та захисту прав людини засобами публічного права визначається у якості предмета дискусії практично на кожному академічному форумі в Україні.

Чи можливо існування спеціальних кримінальних законів, яким їм бути, які їхні види, яке місце вони займають в структурі джерел кримінально-правового реагування, як впливають на реалізацію принципу рівності, та безліч інших питань. Як та яким чином суб'єкти кримінально-правових відносин (злочинець, потерпілий, держава, громадянське суспільство) взаємодіють одне з одним за загальними правилами, та правилами особливого роду sui generis? Чи повинно розробляти окремі темпоральні військово-кримінальні закони на час війни, закони для профілактики злочинів неповнолітніх, транспортні закони превентивної спрямованості, тощо? Історики права пам'ятають 14 пунктів ст. 54 Кримінального кодексу України 1927 р., динаміка суб'єктного складу якої розвивалася починалася зі звичайних «ворогів народу», та наприкінці Другої Світової закінчувалася школярами ПТУ.

Що, наприкінці робити із суто «поліцейськими» режимами превенції катастроф, санкціонними механізмами, тощо? У автономному розумінні кримінально-правових відносин ЄСПЛ (правило Енгеля) ці суто адміністративні, та політико-адміністративні заходи, є сутнісно засобами кримінально-правового впливу, які вимагають відповідних заходів захисту прав людини. Більш того, концепція широкого розуміння кримінально-правових відносин отримала свій розвиток у Рекомендації КМ РЄ від 15 березня 2023 р, де було прямо вказано, що держави застосовують заходи захисту жертв злочинів також у випадках коли кримінальне провадження не почато [3]. Проте це тема окремої розмови.

Свого часу С. Кузніченко дійшов до висновків існування в Україні трьох видів спеціальних надзвичайних правових режимів: воєнний стан, надзвичайний стан, режим зони надзвичайної екологічної ситуації, які у встановлений законом спосіб допускають тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, на відповідній території із зазначенням строку дії цих обмежень [4, с. 271].

Проведення Антитерористичної операції в Україні по суті ввело спеціальний темпоральний гібридній режим, який за характеристиками та обмеженнями відрізнявся від обмежень режиму надзвичайного стану у спосіб, передбачений Законом України « Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 року№ 638-IV. Проблема отримала часткове вирішення після прийняття остаточної редакції Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р, № 1207-VII, яким територія, що знаходиться поза ефективним контролем держави (ЄСПЛ, Україна та Нідерланди проти Росії, заяви № № 8019/16, 43804/14 та 28525/20), була визнана тимчасово окупованою.

Проте питання залишилися відкритими. Зміна гібридного режиму АТО на надзвичайний правовий режим на тимчасово окупованій території та надзвичайний режим воєнного стану в умовах агресії рф проти України вочевидь вирішила низку політичних та організаційно-правових проблем. Але деякі особливості регуляції відносин у кримінально-правовому сенсі залишилися.

Поняття кримінально-правового режиму. Кримінально-правовий режим, це упорядкування юридичними засобами діяльності держави щодо осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, та потерпілих від кримінальних правопорушень на нормативному та індивідуальному рівнях. До окремих видів режимів можуть бути віднесені *загальні* (відокремлені по підставам відповідальності), *спеціальні* (відокремлені по статусу та соціальній ролі правопорушника), та *особливі* (емерджентні) режими (відокремлені виходячи із темпоральних міжнародних зобов'язань, чи особливостей політичної та соціальної обстановки в країні та суспільстві).

Питання потерпілого, диспозитивності у кримінально-правових відносинах, компенсації, реституції та реабілітації, сатисфакції,

та гарантій неповторення спричинення шкоди жертвам кримінальних правопорушень не утворюють окремий кримінально-правовий режим, а доповнюють існуючі, виходячи із специфіки правовідносин та кримінально-правової синергії. Кримінально-правова синергія зазначає відповідність загальних правових режимів контексту неокласичної школи кримінального права, принципу невідворотності та пропорційності кримінально-правових засобів, а також вимогам субсидіарності та справедливості у відповідності із міжнародними зобов'язаннями України.

Серед ***загальних кримінально-правових режимів*** відокремлюються:

Загальний режим вчинення кримінального правопорушення (ст. 2 КК України), із кореспондуючими кримінальними покараннями та засобами впливу (безпеки, соціального захисту, реституції та компенсації, кримінально-правового заохочення. Заходи безпеки (спеціальна конфіскація, знищення майна, примусове лікування обмежено осудних, обмежувальні заходи), заходи соціального захисту (примусові заходи медичного характеру, що застосуються до неосудних осіб, примусові заходи виховного характеру що застосовуються до малолітніх), заходи компенсації та реституції (потерпілим, в особливих випадках, – третім особам та державі), засоби кримінально-правового заохочення застосовуються як підстави та додаткові види реалізації кримінальної (квазі-кримінальної) відповідальності.

Режим відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення (ст. ст. 13–16 КК України), та кореспондуючі йому покарання, правила призначення (ст. 68 КК України) кримінально-правові засоби;

Режим відповідальності за співучасть у скоєнні правопорушення (ст. ст. 29–30 КК України), та кореспондуючі йому покарання (ст. 53 КК України), правила призначення (ст. 68 КК України) та кримінально-правові засоби.

Спеціальні режими, що відокремлюються залежно від соціально-рольових характеристик виконавця кримінального правопорушення, які впливають на особливості притягнення до відповідальності та реалізації кримінальної відповідальності. При чому мова у даному випадку йде не про загальні чи виключні (у випадку із злочинами проти виборчих прав) правила диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а саме специфічний комплексний режим поводження з кримінальними правопорушниками. Серед них відокремлюємо:

Режим відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення (ст. 46 КК України), та кореспондуючі останньому особливості звільнення від відповідальності, покарання, та його відбування (ст. ст. 46–48, 55, 74, 75, 79,81–82, 86–87, 91 КК України), правила призначення (ст. 69 КК України) кримінально-правові засоби (ст. 96^1–96^2 КК України) із додатковими режимними обмеженнями щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією;

Режим відповідальності за кримінальні правопорушення неповнолітніх (ст. ст. 97–108 КК України);

Режим відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, та кореспондуючі останньому особливості звільнення від відповідальності, покарання, та його відбування (ст. ст. 45–48, 55, 74, 75, 81–82, 86–87 КК України), правила призначення (ст. 69 КК України),

Режим квазі-кримінальної відповідальності юридичних осіб (ст. ст. 96^{-3}-96^{-11} КК України).

Особливі кримінально-правові режими (емерджентні режими). Емерджентні режими, це кримінально-правові режими, які застосовуються у виключних випадках, передбачених національним законодавством чи міжнародно-правовими угодами, щодо нейтралізації загрози безпеці у виключних умовах. До них належать:

Пільговий режим. Виключення чи обмеження кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені за наявності привілеїв чи імунітетів – застосування універсальної юрисдикції на території країни за рішеннями РБ ООН, виключення із територіального принципу дії кримінального закону за «правом мирного проходу», привілеї та імунітети «газових» чи «зернових» угод, тощо. Так ст. 27 Конвенції ООН з морського права 1982 р., встановлює, що «кримінальна юрисдикція прибережної держави не повинна здійснюватися на борту іноземного судна, яке проходить через територіальне море, щодо злочину, вчиненого на борту, за винятком випадків, коли наслідки злочину поширюються на прибережну державу» [5, ст. 27]

Обмежуючі правові режими:

режим відповідальності за кримінальне правопорушення вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, та пов'язані з останнім особливості бойового імунітету та звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого;

надзвичайний кримінально-правовий режим на тимчасово окупованій території та кореспондуючі йому та попередньому режиму особливості звільнення від відповідальності, покарання, та його відбування (ст. ст. 49, 75–80 КК України), представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України;

режим надзвичайного стану відповідно обмеженням Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-III від 16 березня 2000 р., що в силу класичних «поліцейських» превентивних обмежень пов'язаний більше із автономним розумінням

кримінального права та покарання у практиці ЄСПЛ. Існує декілька підходів у регуляції останнього режиму: від визначення необхідності прийняття спеціальних кримінально-правових законів режиму надзвичайного стану (на кшталт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» № 8271 від 08.12.2022), регуляції питань в рамках моделі адміністративно-правових інститутів, чи квазі-кримінальних на кшталт Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року.

№ 1644-VII. Не кажучи про сумнозвісні люстраційні закони, відзначимо: застосування позасудової репресії, чи використання кримінально-правових засобів sui generis (покарань за сутністю карального впливу, але не за ступенем відображення у кримінальному законі) має поширене розповсюдження у національному і міжнародному правозастосуванні. Сутнісно, практика конфіскації активів та введення санкцій проти окремих фізичних та юридичних осіб без відповідного судового рішення є класичним прикладом емерджентного режиму, який виправдується крайньою необхідністю. Поруч з цим, подальший розвиток системи санкцій та репарацій потребує ретельного законодавчого оформлення, як це, наприклад, зараз робиться при підготовці Директиви ЄС, щодо гармонізації кримінальних злочинів та покарань за порушення обмежувальних заходів ЄС [6], та проекту директиви щодо повернення та конфіскації активів [7].

Рівність громадян та захист безпекових прав не можуть обмежуватись. Але за винятком передбачених Європейською конвенцією з прав людини випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. І це аксіома існування любого правового режиму. Альтернатив немає. До прийняття відповідних «євроінтеграційних» законів у нашому випадку, можливо, є, насамперед необхідність викладення п. 2 ст. 1.2.3 Проекту КК України [1] у наступній редакції: «Не є порушенням принципу рівності встановлення цим Кодексом або міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України особливостей кримінально-правових засобів щодо окремих категорій осіб». Існує й нагальна потреба доповнення КК України додатком із переліченням відповідних міжнародних договорів, що впливають на реалізацію кримінальної відповідальності та/або змінюють відповідні кримінально-правові режими.

Список використаних джерел:

1. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code
2. Баулін Ю. В. Особливості кримінально-правового регулювання в Україні під час воєнного стану. «Завдання кримінального права в умовах

надзвичайного стану» : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року). Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. – 214 с. – С. 12–15.
3. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/victims-of-crime-committee-of-ministers-recommendation-aims-to-ensure-their-access-to-justice
4. Кузніченко С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : моногр. Одеса : ОДУВС, 2011, 323 с.
5. Конвенція ООН з морського права. Текст. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
6. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on asset recovery and confiscation Brussels, 25.5.2022COM(2022) 245 final 2022/0167(COD). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0245
7. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures Brussels, 2.12.2022 COM(2022) 684 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0684

Ключові слова: рівність, режим правового регулювання, кримінальні засоби, євроінтеграція, санкції.
Key words: equality, legal regulation regime, criminal remedies, European integration, sanctions.

КОЗАЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського навчально-наукового інституту права,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ ТА ВЛАСТИВОСТІ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

Статистичні показники застосування обмежувальних заходів (у 2021 р. – 18, а у 2022 р. – 29) судами України переконують в тому, що при загальній значній кількості виявлених фактів вчинення кримінально протиправного домашнього насильства (у 2021 р. – 2432, в той час як у 2022 р. – 1498) випадки застосування даного виду кримінально-правових заходів не відіграють тієї ролі, яку повинні відігравати. Представляється, що це не в останню чергу пов'язано з недостатньою теоретичною розробленістю проблеми визначення змістовних ознак та нормативно закріплених властивостей обмежувальних заходів.

Загалом, під обмежувальними заходами слід розуміти передбачений кримінальним законом особливий вид примусових кримінально-правових заходів, які мають додатковий до покарання (крім

позбавлення волі) та інших кримінально-правових заходів заохочувального впливу, та строковий характер, що призначаються судом у випадку вчинення повнолітньою особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім (фізичним, сексуальним, психологічним або економічним) насильством.

На підставі авторського визначення обмежувальних заходів можна зробити висновок про існування цілої низки змістовних ознак, серед яких слід виділити наступні.

По-перше, обмежувальні заходи виступають особливим видом кримінально-правових заходів. Кримінально-правовий захід слід розглядати в якості базової форми, субстрату кримінально-правового впливу в його матеріальному вираженні. Під кримінально-правовим заходом слід розуміти систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом) та правомірну постзлочинну поведінку, який здійснюється на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [1, с. 33]. Відповідно, будь-який кримінально-правовий захід уособлює збалансування закладеного в ньому примусового та заохочувального потенціалу, шляхом поєднання прийому і способів здійснення кримінально-правового впливу. Домінування того або іншого способу правового впливу (примус або заохочення) створює підстави для виділення в межах системи кримінально-правових заходів примусових (покарання, судимість) або заохочувальних (звільнення від призначення покарання, звільнення від відбування покарання) кримінально-правових заходів. У свою чергу прийом кримінально-правого впливу, який уособлює той або інший вид (підвид) [2] кримінально-правового заходу відображає унікальні, специфічні ознаки, які притаманні кожному окремому заходу.

По-друге, обмежувальні заходи представляють особою один з видів примусових кримінально-правових заходів, оскільки застосовуються індиферентно щодо бажання особи бути підданою певному впливу, перелік яких передбачений ст. 91-1 КК України. Зокрема кримінальним законом передбачені наступні обов'язки, що можуть покладатися на правопорушника:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.

Однак змістовно вказані обов'язки слід вважати підвидами обмежувальних кримінально-правових заходів які є видом, кожному з яких притаманні всі ознаки та властивості кримінально-правового заходу.

По-третє, обмежувальні заходи застосовуються у випадку вчинення повнолітньою особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року під домашнім насильством слід розуміти дію або бездіяльність, пов'язану з вчиненням фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства в сім'ї, в межах місця проживання родичів, теперішнього або колишнього подружжя, осіб, які не мають офіційних шлюбних або родинних відносин або погрози вчинення таких дій.

По-четверте, обмежувальні заходи мають виключно додатковий характер, тобто вони застосовуються виключно разом з іншими видами кримінально-правових заходів і не можуть застосовуватися самостійно. При цьому слід враховувати, що вони є додатковими як при застосуванні примусових кримінально-правових заходів у виді покарання (за виключенням позбавлення волі відповідно до ч. 1 ст. 91-1 КК України), так і заохочувальних кримінально-правових заходів у виді звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання та його відбування.

По-п'яте, обмежувальні заходи мають строковий характер. Законом визначається, що з врахуванням інтересів потерпілого строк застосування одного або декількох обмежувальних заходів одночасно визначається в межах від 1 до 3 місяців, з можливістю його продовження, але на строк не більше 12 місяців.

По-шосте, рішення про застосування обмежувального заходу приймається виключно в судовому порядку.

Одночасно із змістовними ознаками можуть бути виділені властивості обмежувальних заходів, які доцільно поділяти на ті, що мають об'єктивний, та ті, яким притаманний суб'єктивний характер [3, с. 452–459].

Якщо виходити з того, що метою застосування кримінально-правових заходів слід вважати соціальну справедливість, яка відновлюється застосуванням примусових кримінально-правових заходів [4], до цілей застосування обмежувальних заходів слід віднести наступні:

1. Попередження з боку особи, яка схильна до домашнього насильства, про що свідчать обставини вчиненого кримінального правопорушення, можливості вчинити новий злочин.

2. Надання необхідної медичної або психологічної допомоги в межах виконання програми для кривдників або апробаційної програми.

І хоча переважна більшість обмежувальних заходів пов'язана з покладанням додаткових обов'язків або заборон, вони не можуть розглядатися в якості кари [5, с. 46] за вчинення кримінального правопорушення.

В свою чергу, підставами застосування обмежувальних заходів, ще однієї об'єктивної їх властивості, є вчинення кримінального правопорушення, яке супроводжується застосуванням до потерпілої особи домашнього насильства. Таким чином, питання щодо застосування обмежувальних заходів повинно вирішуватись в наступних випадках:

1. При кваліфікації кримінально протиправного діяння за ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство».

2. Якщо конструктивні ознаки основного складу кримінального правопорушення передбачають застосування насильства і воно має ознаки домашнього, тобто вчиняється щодо родичів, теперішнього або колишнього подружжя або осіб, які не мають офіційних родинних або шлюбних відносин, але проживають з потерпілою особою або загрозою застосування такого насильства. Зокрема це діяння, передбачені п. 10 ст. 115, ч. 1 статей 116, 121, 152 КК України тощо.

3. Якщо встановлені ознаки кваліфікованого складу кримінального правопорушення, що характеризується застосуванням того або іншого виду насильства (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне). Наприклад, це діяння передбачені ч. 2 статей 152, 153, 154 КК України тощо.

4. У випадку доведення наявності обтяжувальної обставини, передбаченої п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України.

Серед суб'єктивних властивостей особливої уваги потребують суб'єкт застосування обмежувальних заходів та порядок їх застосування.

Суб'єктом застосування обмежувальних заходів виступає фізична осудна особа, яка формально (при винесення обвинувального вироку) або опосередковано (при звільнення особи від кримінальної відповідальності) визнана винною у вчинення кримінального правопорушення з використанням домашнього насильства і яка досягла повноліття на момент вчинення домашнього насильства.

Процесуальна складова виражається в прийнятті рішення про застосування обмежувальних заходів на засадах судового розгляду з відображенням рішення про застосування у вироку або ухвалі суду, при чому останній, приймаючи відповідне рішення, повинен виходити виключно з інтересів потерпілої особи. Суд не розглядає питання про застосування обмежувальних заходів у випадку призначення особі покарання у виді позбавлення волі з реальним його відбуттям. Якщо суд призначив позбавлення волі і вирішив звільнити особу від покарання або його відбування, то він зобов'язаний розглянути питання про застосування обмежувальних заходів – одного або декількох, необхідних для досягнення цілей кримінально-правового впливу.

Таким чином, змістовні ознаки обмежувальних заходів, їх об'єктивні та суб'єктивні властивості забезпечують належне розуміння даного виду кримінально-правових заходів як в процесі теоретичного осмислення, так і в практиці їх застосування.

Список використаних джерел:

1. Козаченко О. Ознаки та властивості кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 31–51.

2. Oleksandr V. Kozachenko, Olesia K. Vasyliaka, Larysa V. Chornozub, Olga M. Musychenko. Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts. *Cuestiones Politicas*. Vol. 38. № 67 (2020). Especial (2da parte). 2020. P. 151–168.
3. Kozachenko O., Sotula O., Biblenko V., Giulyakov K., & Bereznikov O. Transcendental anthropology and the substrate of criminal-legal influence. *Cuestiones Políticas*, Vol. 39. № 68 (2021). P. 441–462.
4. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада : колективна монографія / за заг. ред. О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2015, С. 120–135.
5. Козаченко О., Мелкікян М. Поняття та властивості покарання на засадах культуро-антропологічної методології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Вип. 2. Херсон, 2019. С. 44–49.

Ключові слова: кримінально-правовий захід, обмежувальні заходи, змістовні ознаки, властивості обмежувальних заходів.
Key words: criminal law measure, restrictive measures, substantive features, properties of restrictive measures.

АБАКІНА-ПІЛЯВСЬКА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Збройна агресія Російської Федерації викликала стрімку зміну, адаптацію та трансформацію окремих явищ в суспільстві. Одним із яких став значний безперервний потік гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та активність великої кількості благодійних організацій. З метою пришвидшення та спрощення процесу транспортування гуманітарних вантажів із закордону до законодавства, в першу чергу, до податкового, було внесено ряд змін, які звільнили гуманітарні вантажі від податків та мита, та, водночас, спростили процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою.

Така ситуація викликала реакцію правопорушників, а саме: все частіше почали виявлятися випадки використання товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку. Така ситуація вимагала якнайшвидшої відповідної та належної реакції з боку держави. Така реакція послідувала у вигляді прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [1], яким чинний КК України було доповнено зазначеної кримінальною

забороною (ст. 201-2 КК України) – незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Так, дана норма (ст. 201-2 КК України) встановлює кримінальну відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги не за цільовим призначенням, а саме з метою отримання прибутку або власного збагачення, де об'єктом посягання будуть виступати суспільні відносини у сфері використання товарів гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; також шкода може бути завдана відносинам у сфері оподаткування, власність.

Так, згідно чинного законодавства, гуманітарна допомога – «цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [2].

Відповідно предметом можуть бути товари гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, в контексті визначення даних понять, що містяться у Законом України «Про гуманітарну допомогу» та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Аналіз даної кримінальної заборони передбачає, що склад може бути мати прояв у вигляді активних дій, спрямованих (які проявляються) на продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі.

Однак, формулювання змісту диспозиції ст. 201-2 КК України в частині встановлення ознаки «використання» означає застосування чогось, користування чимось. Однак, питання використання не за цільовим призначенням із вказівкою на обов'язкову ознаку – спеціальну мету не дає можливості чітко відповісти на питання, у чому полягає суть відповідного суспільно небезпечного діяння, що може викликати певні складнощі при правозастосування та різне сприйняття через суб'єктивну складову праворозуміння.

Більше того, певні складнощі містить аспект встановлення суб'єктного складу даного кримінального правопорушення. Так, учасниками суспільних відносин у сфері отримання та використання гуманітарної

допомоги є: донори; отримувачі гуманітарної допомоги; набувачі гуманітарної допомоги в контексті значення Закону України «Про гуманітарну допомогу». Однак, слід зауважити, що серед іншого отримувачами гуманітарної допомоги є виключно такі юридичні особи, які зареєстровані в установленому КМУ порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги.

Відповідно, визнання отримувачів гуманітарної допомоги суб'єктами складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, виключається з огляду на те, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути виключно фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У свою чергу, донорами є юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами, а набувачами гуманітарної допомоги є фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається. Відтак, вказані категорії донорів – фізичних осіб та набувачів-фізичних осіб також не можуть бути визнані суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

У зв'язку із зазначеним, вбачається, що дана норма, в першу чергу, була викликана нагальною потребою відповідної реакції з боку держави та наразі вимагає подальшого вдосконалення з урахуванням всіх належних складових механізму правового регулювання, підстав криміналізації діяння, опрацювання міжнародного досвіду та правових стандартів, особливо в контексті активного курсу євроінтеграції нашої держави, чому мають передувати наукове дослідження та розробка зазначеної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-IX. Офіційний вісник України. 26.04.2022 р. № 32. Ст. 45. Ст. 1696. Код акта 110891/2022.
2. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. Відомості Верховної Ради України. 24.12.1999 р. № 51. Ст. 451.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, воєнний стан, кримінальне право в умовах воєнного стану, незаконне використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану.

Key words: criminal liability, criminal offense, martial law, criminal law under martial law, illegal use of humanitarian aid during martial law.

БЕРШ АНАСТАСІЯ ЯКОВЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХІЧНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВИЗНАННЯ ЇХ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИМИ

З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну, військовослужбовці Збройних Сил України стоять на захисті наших кордонів. Але, на жаль, попри свідоме та чесне виконання обов'язків військової служби абсолютною більшістю військовослужбовців, у Збройних Силах України мають місце і випадки вчинення військовослужбовцями військових злочинів, таких як дезертирство, самовільне залишення військової частини або місця служби, самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю тощо. Зокрема до таких дій військових змушують обставини, які виникають у зв'язку із змінами психічного стану при несенні військової служби.

Визначення ознак військовослужбовців, як суб'єктів військових кримінальних правопорушень, поряд із ознаками, передбаченими ст. 18 КК України («фізичність», осудність, досягнення певного віку), базується на положеннях нормативно-правових актів, що забезпечують виконання своїх обов'язків представниками Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної захисту інформації України, а також іншими особами, визначеними законом.

Військовослужбовець як суб'єкт військових кримінальних правопорушень являє собою класичний приклад спеціального суб'єкта (ч. 2 ст. 18 КК України), при цьому додаткові його ознаки мають прояв у і кожній з обов'язкових ознак. Головною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, перш за все, є його осудність. Осудність, згідно з ч. 1 ст. 19 КК України, характеризує такий стан психіки особи, коли вона, під час вчинення кримінального правопорушення, могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [1]. При цьому відсутність «психічного здоров'я» (наявність у особи передбачених КК України психічних захворювань або розладів чи станів) у його поєднанні з нездатністю усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, під час вчинення суспільно небезпечного діяння, виводить винного за межі дії закону про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 19 КК України) чи обмежує можливість його застосування при нездатності повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними (ст. 20 КК України) [1].

У контексті визначення здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними слід також вказати, що придатність особи до військової служби за станом здоров'я визначає спеціальна військово-лікарська експертиза (комісія), діяльність якої визначається Положенням

про військово-лікарську експертизу в ЗС України, затвердженим Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 р. № 402. Видається логічним, що саме у результаті проведення такого лікарського огляду, з кола військовослужбовців буде виключено осіб, які страждають щонайменше на хронічні психічні захворювання, які позбавляють особу здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними. Тим самим певною мірою забезпечується запобігання вчиненню особами, які проходять військову службу, кримінальних правопорушень, зумовлених психічними аномаліями, набутими до цього моменту. Таким чином, неосудний або обмежено осудний не може проходити військову службу.

А як же бути в ситуації коли зміни психічної свідомості військовослужбовця виникають вже знаходячись в умовах навчально-бойової та бойової обстановки, коли у особи зберігається усвідомлення, але не в повній мірі? При таких ситуаціях психіка воїна може попадати під вплив різних факторів. Цьому сприяє вплив новизни обстановки, обмеженість часу на виконання завдань, застосування нових видів сучасної зброї, незвичайні види і способи ведення бойових дій та ін.

Специфіка військової діяльності полягає у прояві різнобічних психічних станів, які характеризують собою процес військової діяльності, які поділяють на позитивні та негативні.

Основними позитивними психічними станами, які найчастіше спостерігаються у воїнів в умовах військової діяльності є такі, як: стан впевненості, стан зібраності, стан підйому, стан готовності до діяльності, стан стриманості, вольової активності та ряд інших позитивних психічних стані. Але доволі часто, в умовах військової діяльності доводиться зустрічатися з таким психічним станом у військовослужбовців, як стан напруженості. Напруженість обумовлюється різними причинами і присутня на різних рівнях. Перш за все вона викликається небезпекою, хоча вона може з'явитися і в результаті переживань, хвилювань ще до того, як воїн потрапляє в небезпечну обстановку [2].

Напруженість характеризується не тільки пониженням, але й підвищенням рівня прояву психічних і фізіологічних функцій організму людини, вона здатна надати часом навіть активуючий вплив на діяльність солдата, сержанта, офіцера. Тільки продуктивна, стійка робота думки, прояв високих вольових якостей дозволяє зробити подібне. Напруженість психіки, яка виникає в умовах військової діяльності часто позначається на боєздатності військовослужбовців.

Екстремальні умови завжди викликають напруженість психіки людини. Реакція людини на них залежить від величини ступеня впливу цих умов на психіку військовослужбовця та спроможності людини за допомогою саморегуляції психічних станів зрівноважити їх вплив на людину.

У складній обстановці окремі воїни можуть бути піддані також і страху – афективному психічному стану. Стан страху може проявлятися у воїна у вигляді занепокоєння, тривоги, переляку, а також жаху. Прояв різновидів страху залежить як від якостей особистості військовослужбовця, так і специфіки і рівня подразників, які впливають на нього.

У подібному психічному стані нервова система воїна має дуже високу напруженість. Військовослужбовець у стані страху може заціпеніти, з'являється відчуття спраги, тремор у кінцівках і такий стан, як кажуть «зуб на зуб не попадає».

Інколи людина свідомими вольовими зусиллями не спроможна своєчасно подолати цей тремор, це свідчить про дуже високий стан напруженості нервової системи людини. Після такого психічного стану у воїна інколи спостерігається сильний занепад сил, порушується перебіг психічних процесів [2].

Страх може викликати і панічний стан. Так, наприклад ст. 429 КК (самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю) або ст. 430 (добровільна здача в полон) [1], може бути вчинене під впливом афекту, який викликаний панічним страхом. Паніка – це афект, що розвивається раптово при несподіваному уявленні людиною загрози для її життя, вона швидко поширюється шляхом психічного зараження на цілі підрозділи.

Людина в стані тривоги і сумніву втрачає здатність зосередитися на конкретному завданні, перестає бачити особливості бойової обстановки, діє імпульсивно, його охоплюють різні почуття.

Таким чином, слід зазначити, що ми не можемо говорити про можливість в повній мірі усвідомлювати характер своїх дій в такому психоемоційному стані.

Звичайно, мають існувати фактори, які впливають на визначення обмеженої осудності, це:

1) відомості про перенесенні захворювання, які можуть впливать на здатність повною мірою усвідомлювати характер вчинюваних дій та можливістю керувати ними;

2) оцінка психоемоційного стану після пережитих подій.

Наразі не існує єдиної судової практики, що стосується практичного застосування обмеженої осудності щодо військовослужбовців як пом'якшувальної обставини під час призначення покарання.

Проте, слід пам'ятати, що головна мета покарання це не тільки покарати, а й допомогти побороти проблему та адаптуватися від пережитого до нормального життя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 5 травня 2023).
2. Блінов О. А. Психічні стани військовослужбовців у процесі служби / О. А. Блінов // Вісник Національного університету оборони України. Зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2013. – Вип. 4 (35). – С. 196–201.

Ключові слова: психічний стан, неосудність, обмежена осудність, військовослужбовці як суб'єкти кримінальних правопорушень.

Key words: mental state, non-conviction, criminalized conviction, military service as a subject of criminal offenses.

ВАСИЛЯКА ОЛЕСЯ КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук

ШТРАФ ЧИ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ КОРДОНУ ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИМИ?

Державний кордон є однією з найважливіших ознак суверенітету та територіальної цілісності будь-якої держави. Відповідно до статті 17 Конституції України: «охорона своєї території, реалізується не тільки через на пунктах пропуску системи контролю при безпосередньому перетинанні державного кордону України, а і шляхом створення ефективної системи запобіжних заходів у тому числі, й через встановлення юридичної відповідальності за такі порушення» [1].

У зв'язку із військовою агресією з боку Російської Федерації на території України було введено воєнний стан, і під час воєнного стану діє обмеження на виїзд чоловіків віком від 18 до 60 років з території України.

Згідно статті 204[1] Кодексу України про адміністративні правопорушення незаконне перетинання державного кордону або спроба незаконного перетинання державного кордону України – це «перетинання або спроба перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або з використанням підробленого документа чи таких, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади» [2].

Не поширюється на випадки повернення в Україну без встановлених документів громадян України, які стали жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства з наміром отримати притулок чи бути визнаними в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо вони звернулися із заявою про надання притулку чи заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Поряд з адміністративною відповідальністю, за організацію незаконного переправлення осіб через Державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню статтею 332 Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до дев'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна.

Об'єктом злочину є суспільні відносини з охорони суверенітету, цілісності України, недоторканності кордонів. При вчиненні даного злочину по суті відбувається посягання на встановлений порядок

перетинання державного кордону, на безпеку державного кордону. Додатковим безпосереднім об'єктом є порядок суспільних відносин, що забезпечує безпеку переміщення осіб через державний кордон України (ч. 2 ст. 332 КК) [3].

З об'єктивної сторони – незаконне переправлення осіб через державний кордон України є переміщенням або спробою переміщення особи: поза пунктами пропуску через державний кордон України; в пунктах пропуску через державний кордон України без належних документів (або за підробленими документами, або за недійсними документами чи без дозволу уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України – далі ДПСУ).

Незаконним є переправлення осіб через державний кордон України:

1. Поза пунктами пропуску (поза місцем розташування пункту пропуску, поза місцем, визначеним у пункті пропуску для перетинання державного кордону України, під час, коли даний пункт не працював):

– з використанням транспортних засобів або у пішому порядку (чи з використанням засобів полегшення руху);

– самостійно із засобами навігації, картою, схемою маршруту, із засобами зв'язку через які здійснюється корегування руху;

– у супроводі провідника, який орієнтується на маршруті та допомагає подолати технічні засоби охорони кордону або провідників, кожний з яких відповідає за свою ділянку маршруту;

2. У пунктах пропуску (відкрито або з приховуванням особи):

– без відповідних документів;

– з документами, що містять недостовірні відомості про особу (з пред'явленням підробленого або чужого паспорта, недійсної (підробленої) візи, з документами, термін дії яких закінчився);

– без дозволу відповідних органів влади (тобто без проходження прикордонного контролю та дозволу уповноважених службових осіб ДПСУ).

На сьогодні маємо вже судову практику. Винесено дев'ять судових вироків за незаконне переправлення чоловіків призовного віку через кордон. Жоден з обвинувачуваних не сів за ґрати, вони отримали випробувальні терміни та штрафи. Саме про це йдеться у вироках з судових реєстрів за період з 24 лютого по 21 липня 2022 року.

Так, у одній зі справ чоловік та жінка за попередньою змовою планували переправити чоловіка призовного віку через кордон з Румунією за 4,5 тисячі доларів. У суді обвинувачені повністю визнали свою вину та щиро покаялися, а також погодилися пожертвувати на ЗСУ понад 124 тисячі гривень. Тому замість п'яти років позбавлення волі обвинувачені отримали 2,5 роки іспитового строку без можливості виїзду за кордон.

У іншій справі чоловік, змовившись з іншими людьми, знайшов трьох охочих перетнути кордон з Румунією. З них обвинувачений взяв по 2,5 тисячі доларів. Неподалік Селятина вони планували перетнути кордон з Румунією на автомобілі. Через те, що обвинувачуваний визнав свою провину та раніше не був судимий, йому призначили штраф у розмірі понад 100 тисяч гривень.

Житель Новоселиччини планував переправити чотирьох чоловіків через кордон, взявши у них по 3 тисячі доларів. Цими грошима обвинувачуваний поділився зі своїм спільником, особу якого не вдалося встановити, аби той пішки допоміг пройти чотирьом чоловікам через кордон неподалік Красноїльська. Обвинувачуваному організатору присудили іспитовий строк на два роки.

За останні сім місяців на ділянці Західного регіонального управління в межах чотирьох областей на кордонах з ЄС і Республікою Молдова затримали понад 2750 правопорушників, які намагалися незаконно перетнути кордон України. З них понад 1420 осіб зупинили поза пунктами пропуску, у тому числі майже 200 нелегальних мігрантів. Ще 1330 осіб, які намагалися незаконно перетнути кордон, виявили безпосередньо в пунктах пропуску.

За цей же період відмовили в перетині кордону понад 19 000 особам через проблеми з документами і не тільки.

Загалом у 2022 році за незаконний перетин кордону відкрили понад тисячу кримінальних проваджень. Затримали, повідомивши про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, 462 особи. Наразі суд виніс вирок 145-м.

У прокуратурі Львівської області розповіли, що за час повномасштабного вторгнення зареєстрували 61 провадження за статтею 332 ККУ. До суду скерували 13 кримінальних проваджень. За ухилення від мобілізації – 117, до суду – 17.

Отже, на сьогодні характер злочинів, пов'язаних з порушенням державного кордону зазнав певних змін. Незаконне переправлення осіб через державний кордон може здійснюватись як на в'їзд, так і на виїзд. Слід зазначити, що практика висвітлює особливості правозастосування у зазначеній сфері, однак криміналізація незаконного перетинання державного кордону є важливим аспектом створення умов для належної захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від реальних і потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз у прикордонному просторі України. Варто зазначити, що ефективність дослідження будь-якого складу злочину, у т. ч. незаконного перетинання державного кордону України, неможливо досягти без ґрунтовного й об'єктивного кримінально-правового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 12.04.2023).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 12.04.2023).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 12.04.2023).

Ключові слова: державний кордон, штраф, позбавлення волі, судова практика, переправлення осіб.

Key words: state boundary, fine, imprisonment, judicial practice, passage of persons.

ГОРБАЧОВА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: УНИКНЕННЯ ПОКАРАННЯ ЧИ ЗАСІБ ЗАОХОЧЕННЯ

В процесі посилення кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, з метою максимального забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності у вказаній категорії справ, законодавець ввів низку заборон, і серед іншого, заборону на застосування положень ст. ст. 45, 46 КК України. Та, незважаючи на такий прямий законодавчий припис-заборону, суд, керуючись ст. 45 КК України, звільнив особу за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366-2 КК України (справа № 991/6749/22) [1]. Крім того, ч. 1 ст. 75 КК України унеможливлює звільнення від відбування покарання з випробуванням за вищевказані діяння, а ст. 69 КК не застосовується тільки щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Зрозуміло, що такі суттєві обмеження в застосуванні «заохочувальних» інститутів кримінального права щодо певної категорії справ, змусило «практику» знайти шляхи подолання цих заборон. Одним з таких механізмів виявився інститут угод про примирення та визнання винуватості.

Положення чинного КПК та КК України не забороняють укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення та пов'язані з корупцією, та угоди про примирення – у справах про ДТП за ст. 286-1 КК України. Наприклад, відповідно до п. 1 ч. 1. ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо: кримінальних проступків, нетяжких злочинів, тяжких злочинів. Втім є певні обмеження в укладанні угод про корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією, які передбачені ст. ст. 469, 470 КПК, та приписами КК України, відповідно до яких не можуть бути застосовані положення ст. 69 КК, ст. 75 КК України, втім не заборонено застосування положень ст. 69-1 КК України. Так само не забороняється укладання угод про визнання винуватості та примирення з потерпілим і у справах про ДТП в стані сп'яніння, але теж з певними кримінально-правовими обмеженнями.

Обидві категорії кримінальних правопорушень мають підвищену суспільну небезпеку, але, якщо навіть в деяких випадках можна

виправдати ситуацію, коли людина сіла за кермо в стані сп'яніння (наприклад, після святкування дня народження, людина вимушена сісти за кермо задля доставлення іншої людини до лікарні, якій терміново потрібна допомога), що теж досить умовно, то виправдати корупцію, в принципі, не заходяться аргументи.

Втім де-факто чинний КК України не створює перепон для укладання угод про визнання винуватості у кримінальних справах про корупційні кримінальні правопорушення та пов'язані з корупцією з можливістю звільнення від відбування покарання з випробуванням. Таку можливість надає прогалина, що утворилася за змістом ч. 2 ст. 75 КК України, якою суди іноді «користуються». В ряді вироків ВАКС, з посиланням на ч. 2 ст. 75 КК України, затверджував угоди про визнання винуватості щодо даної категорії справ із звільненням від відбування покарання з випробуванням [2]. Ця прогалина виникла через зміни, внесені до КК України до ч. 2 ст. 75 КК Законом від 19.11.2012р. № 4652-VI. Ним була передбачена можливість затвердження угод про винуватість зі звільненням від відбування покарання з випробуванням, і законодавець «забув» уточнити, що дія цього положення не розповсюджується на корупційні кримінальні правопорушення. Зрозуміло, що таке самостійне та «відірване» тлумачення ч. 2 ст. 75 КК є неможливим та недопустимим через системність тлумачення закону про кримінальну відповідальність, оскільки в іншому випадку такий підхід створює можливість маніпулювання законом, що у свою чергу, породжує новий виток корупції. Крім того, неправильним з точки зору правозастосування є розуміння як абсолютно незалежних норм, що містяться в ч. 1 та ч. 2 ст. 75 КК, оскільки ч. 1 цієї статті визначаються загальні та обов'язкові умови застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням в усіх випадках, в тому числі у випадках укладання угод, іншими словами, загальне правило, за умов якого може ставитися питання про звільнення з випробуванням. Отже ч. 2 ст. 75 КК є спеціальною відносно ч. 1 нормою, оскільки передбачає можливість укладання угод щодо звільнення з випробуванням, але на умовах, визначених загальним правилом (ч. 1). Такої ж позиції дотримується і Верховний Суд. Наприклад, 27.09.2021 р. Верховний Суд у справі № 234/1940/20 прийняв рішення, згідно з яким не припускається звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо хоча б один злочин, вчинений особою, засудженою за сукупністю злочинів, є корупційним [3]. Подібну правову позицію ВС висловив і у справі № 734/631/19.

Викладене свідчить, що нормативне закріплення можливості укладання угод про визнання винуватості в питанні звільнення від відбування покарання з випробуванням за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, не сприятиме досягненню цілей кримінального законодавства, адже за умов чіткої законодавчої заборони застосування такого виду звільнення у вказаній категорії справ, практика «знайшла» пробіли в законодавстві задля розвитку нової корупційної складової: адже закон можна за бажанням витлумачити як треба, та як «потрібно». А це додаткові корупційні ризики, тим більше, в такій категорії справ.

Що стосується практики укладання угод у справах про ДТП в стані сп'яніння (ст. 286-1 КК), то ситуація виглядає наступним чином. Останніми роками сформувалася практика укладання у такій категорії справ угоди про примирення з потерпілим (тільки у випадках за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286-1 КК України).

Наприклад, у низці рішень (Вирок від 28.12.2022 р. у справі 531/2169/22; Вирок від 28.12.2022 р. у справі № 740/4774/22; Вирок від 22.12.2022 р. у справі № 750/4985/22; Вирок від 15.12.2022 р. у справі № 175/1856/22; Вирок від 19.01.2022 р. у справі № 542/26/23; Вирок від 23.01.2023 р. у справі № 541/918/22; Вирок від 23.01.2023 р. у справі № 161/286/23; Вирок від 26.01.2023 р. у справі № 347/1497/22) [4], суди затвердили угоди про примирення, якими було узгоджено покарання в 99 % вказаних випадків у вигляді штрафу від 1 до 3 тис. н.м.д.г., з позбавленням права управління транспортним засобом строком на 3 роки. В усіх випадках в затверджених угодах зазначалося щонайменше три обставини, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення; добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення; надання матеріальної допомоги на проведення медичного огляду та лікування); та характеристика особи винного (раніше не судимий, позитивна характеристика; наявність малолітніх дітей, тощо). В жодному з вказаних випадків, не було узгоджено покарання у виді позбавлення волі, але практика укладання таких угод про примирення є прозорою, чіткою та зрозумілою, на відміну від угод у попередній категорії справ. Крім того, згідно правового висновку, який міститься у Постанові Верховного суду України від 14.04.2016 у справі № 5-23кс15/16, справедливість покарання повинна визначатися з точки зору врахування інтересів усіх суб'єктів кримінально-правових відносин, у тому числі й потерпілих [5]. Однією з умов досягнення цієї мети є відшкодування завданого злочином збитку або усунення шкоди.

Верховний Суд у постанові по справі № 756/11661/17 фактично затвердив формулу «публічного інтересу» (адже у справах про ДТП саме певне сфера публічного інтересу є основним об'єктом посягання), що «угода про примирення являє собою ключовий інструмент узгодження інтересів учасників кримінально-правового конфлікту та забезпечення їх балансу. Адже сторони шляхом компромісних і взаємовигідних рішень між собою адаптують норми права про примирення щодо конкретного (їх) випадку, чим задовольняють свої інтереси, а в результаті і суспільні (публічні) інтереси» [6]. Як наслідок, п. 19 Постанови Пленуму ВСС РЦКС 11.12.2015 № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» [7] частково втратив свою актуальність, та не перешкоджає можливості укладання угод про примирення у справах про ДТП в стані сп'яніння (ст. 286-1 КК України). І на відміну від угод про визнання винуватості у справах про корупцію,

у випадку укладання таких угод про примирення прослідковується дійсне каяття винного, і головне – захист прав потерпілого та належна компенсація, відшкодування завданої шкоди.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Вищого Антикорупційного суду від 01.02.2023 р., справа № 991/6749/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108787696 (дата звернення: 05.05.2023).
2. Вирок Вищого Антикорупційного суду від 21.11.2019 р., справа № 761/3762/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85801979 (дата звернення: 05.05.2023); Вирок Вищого Антикорупційного суду від 30.04.2019 р. справа № 991/2904/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89036195 (дата звернення: 05.05.2023).
3. Постанова Верховного Суду від 27.09.2021 р., справа № 234/1940/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99926673 (дата звернення: 05.05.2023).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/
5. Постанова Верховного суду України від 14.04.2016 р., справа № 5-23кс15/16. URL: https://sudpraktika.wordpress.com/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-69-1 (дата звернення: 05.05.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 06.12.2018 р., справа № 756/11661/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78496216 (дата звернення: 05.05.2023).
7. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова Пленуму ВСС РЦКС від 11.12.2015 р. № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15 (дата звернення: 05.05.2023).

Ключові слова: корупційні кримінальні правопорушення, звільнення з випробуванням, угода про визнання винуватості, угода про примирення, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту.

Key words: corruption criminal offences, probationary release, plea agreement, reconciliation agreement, offences of traffic safety rules or vehicle operation.

ГУМЕНЮК ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

Статті 44–49 Розділу IX Кримінального кодексу України визначають положення щодо звільнення від кримінальної відповідальності. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України. Звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених указаним Кодексом, здійснюються виключно судом [1]. За своїм змістом звільнення від кримінальної відповідальності

характеризується наступними ознаками: не відбувається державний осуд особи, яка вчинила злочин (обвинувальний вирок суду не постановляється); до винного не застосовується покарання; через відсутність обвинувального вироку особа, звільнена від кримінальної відповідальності вважається такою, що не має судимості [2].

Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України [3].

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям передбачено статтею 45 КК України, згідно з якою особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Крім того, корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до КК України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статті 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), статті 262 (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем), статті 308 (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем), статті 312 (викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем), статті 313 (викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням), статті 320 (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів), статті 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), статті 410 (викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим

становищем) КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статті 210 (нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням), статті 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації), статті 364 (зловживання владою або службовим становищем), статті 364^1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), статті 365^2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), статті 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), статті 368^2 (незаконне збагачення), статті 368^3 (підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), статті 368^4 (підкуп особи, яка надає публічні послуги), статті 368^5 (незаконне збагачення), статті 369 (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), статті 369^2 (зловживання впливом) КК України.

Щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям наявні рішення Європейського суду з прав людини «Case of Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary» (Application no. 17247/13), постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 травня 2018 року у справі № 754/11782/16-к та 12 березня 2019 року у справі № 760/14555/18 [4, 5, 6].

Постановою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 травня 2018 року у справі № 754/11782/16-к зазначається, що особа 25 червня 2016 року у невстановлений досудовим слідством час, перебуваючи біля станції метро у місті Києві, з метою підроблення учнівського квитка для подальшого його використання для безкоштовного проїзду у громадському транспорті, надав невстановленій досудовим слідством особі, тим самим посприяв підробці документів, свої анкетні дані, фотокартку, які невстановлена досудовим слідством особа забрала з собою. Продовжуючи свої злочинні дії, згідно домовленості, особа року у невстановлений досудовим слідством час у невстановленому досудовим слідством місці зустрівся з невстановленою досудовим слідством особою, від якої отримав підроблений учнівський квиток, в якому була вклеєна його фотокартка, після чого передав невстановленій досудовим слідством особі у якості винагороди грошові кошти у сумі 100 гривень. 20 серпня 2016 року особа, проходячи через контрольно-пропускний пункт на станції метро у місті Києві, з метою безкоштовного проїзду пред'явив контролеру підроблений учнівський квиток, видаючи підробку за справжній документ, після чого був затриманий працівниками поліції. Ухвалою суду першої інстанції, яка ухвалою апеляційного суду залишена без змін, кримінальне провадження відносно особи у вчиненні кримінальних правопорушень закрито та звільнено вказану особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям на підставі статті 45 КК України.

Відповідно до вимог статті 45 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої

тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Вказаних вимог закону України про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального закону судом дотримано не було. Так, своє рішення, з яким погодився і апеляційний суд, місцевий суд мотивував тим, що особа є особою, яка вперше вчинила злочин, вчинений злочин є злочином невеликої тяжкості, після вчинення злочину щиро покаялась, активно сприяла розкриттю злочину, діями особи шкоду та збиток не було заподіяно. Усупереч зазначеному, суд не навів в ухвалі жодних обґрунтувань того, чому він дійшов висновку про те, що особа активно сприяв розкриттю злочину. Зокрема, у формулюванні обвинувачення, яке було пред'явлено особа і яке суд першої інстанції навів щодо епізоду вчинення пособництва у підробленні документа зазначається про невстановлену досудовим розслідуванням особу. При цьому суд першої інстанції не з'ясував шляхом допиту обвинуваченого чи в інший спосіб, чи повідомив особа у ході розслідування усю відому йому інформацію щодо вказаної особи, а отже належним чином не перевірив наявність таких умов для звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі статті 45 КК України, як активне сприяння розкриттю злочину та щире каяття. За таких обставин, висновок суду першої інстанції щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі статті 45 КК України є передчасним.

Поряд з цим, апеляційний суд, у свою чергу, переглядаючи кримінальне провадження за апеляційною скаргою прокурора, не звернув уваги на допущені судом першої інстанції порушення вимог кримінального процесуального закону та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність і, крім того, в порушення вимог статті 419 Кримінального процесуального кодексу України, не навів у своєму рішенні належних мотивів на спростування всіх доводів прокурора.

Отже, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду дійшов висновку, що судові рішення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі статті 45 КК України не можна визнати законними та обґрунтованими, у зв'язку з чим вони підлягають скасуванню з призначенням нового розгляду провадження у суді першої інстанції.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
2. Узагальнення Апеляційного суду міста Києва судової практики застосування законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності або від кримінального покарання від 1 вересня 2013 року.
3. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 1.

4. Верховний Суд, огляд рішень Європейського суду з прав людини, 2020/21. URL: https://su.arbitr.gov.ua/userfiles/media/2020-21.pdf
5. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 травня 2018 року у справі № 754/11782/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73903163
6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 березня 2019 року у справі № 760/14555/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521787

Ключові слова: правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, судові рішення Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

Key words: legal grounds and procedure for release from criminal liability, release from criminal liability in connection with effective repentance, court decisions of the Supreme Court and the European Court of Human Rights.

ГУРТОВЕНКО ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

МЕМЕТИЧНА ТЕОРІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Як давно відомо, Річард Докінз запровадив поняття «мем» («мім»), пославшись на ряд своїх попередників та зазначивши, що якостями забезпечення високої здатності виживання мемів є довговічність, плодовитість та точність копіювання, а «мем-ідею» можна визначити як певну одиницю, здатну передаватися від одного мозку іншому. Якщо узагальнити наявні визначення мема, то отримаємо таке визначення (воно не належить Р. Докінзу): мем – це поширювана шляхом імітації одиниця культурної інформації. Водночас існує точка зору, згідно з якою наведений підхід не містить наукової новизни. Для отримання такої новизни мемом варто вважати розповсюджений реплікатор, а нememом – нерозповсюджений реплікатор. Меметика – це: 1) сфера буття мемів; 2) наука про меми.

Хоча, як відомо, Р. Докінз у своїй книзі «Егоїстичний ген» посилається на ряд вчених, яких розглядає як своїх попередників щодо питань мему, сам Р. Докінз та його послідовники – фахівці з меметика (ймовірно, через незнання) не посилаються на велику кількість їхніх попередників, які протягом не однієї сотні років дуже детально описували меми, хай і особливо не намагаючись з'ясувати механізм їхньої дії на макрорівні та не пропонуючи жодних найменувань (зокрема неологізмів) відповідних поняття та науки (ймовірно, через те, що їм забракло узагальнюючого погляду). Ось перелік ряду згаданих попередників: Гюнтер Аммон, П'єр Бурдьє, Джеймс Марк Болдуїн («Маркетинг наслідування», з посиланням на погляди бізнесменів Жана Поля Ґетті та Макса Купера), Ґюстав Ле Бон

(«Психологія народів і мас»), А. Вігуру та П. Жукел'є («Психічний збудник інфекції»), Вільгельм Максиміліан Вундт (зокрема як критик), Генік, Давід Еміль Дюркгейм (зокрема як критик), Альфред Еспінас, П'єр Жан Жорж Кабаніс, Фредерік Мальстрьом (щодо образу «інопланетянина»), П. Реньяр («Розумові епідемії», в іншому перекладі – «Епідемія божевілля»«, Джеймс Саллі, Борис Сідіс, Сципіон (Шипіо) Сігєлє, («Злочинна хвиля», з посиланням на Горація, Рамбассона та Уолтера Беджота; «Психологія сект»), Жан-Габрієль Тард («Закони наслідування»), В. С. Тоненберг («Психологічні аспекти навіювання»).

У декількох наступних абзацах для спрощення формулювань термін «меметика» вживається лише в значенні відповідної науки. Меметична теорія Всесвіту – це наукова теорія, згідно з якою меми належать до компонентів Всесвіту та існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) в усіх її відомих в науці чотирьох сферах: неживій природі, біологічному, психічному та соціальному (втім, оскільки соціальним об'єктивно охоплюється відповідний психічний компонент, то коректніше казати «соціально-психічному») компонентах життя.. Викладене свідчить, що немеми належать до компонентів Всесвіту та здатні існувати в усіх її відомих в науці чотирьох сферах, а також про те, що згідно з однією з класифікацій компоненти Всесвіту – реплікатори поділяються на меми та немеми. Поняття «меметика» та «меметична теорія Всесвіту» є повними синонімами. Різні терміни запроваджено для більшої наочності, як і будь-які повні синоніми.

Антропна (антропологічна) меметика – це наука про меми у сфері людської життєдіяльності. Меметична теорія антропності (антропології) – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів людської життєдіяльності існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми. Викладене свідчить про те, що немеми належать до компонентів людської життєдіяльності, а також про те, що згідно з однією з класифікацій компоненти людської життєдіяльності – реплікатори поділяються на меми та немеми (те саме за аналогією розповсюджено на наведені нижче сфери). Поняття «антропна (антропологічна) меметика» та «меметична теорія антропності (антропології)» є повними синонімами.

Поведінкова меметика – це наука про меми у сфері поведінки. Йдеться про поведінку і людей, і (тут людину не віднесено до тварин) тварин. Йдеться як про психічну поведінку (як-от психічні само регулятори та принаймні контрольовані емоції), так і про фізичну (інакше кажучи, соціальну) поведінку. Йдеться про відповідні фактори (причини, умови), наслідки та зв'язки між ними. Йдеться про роль підсвідомості та свідомості в імітації (наслідуванні). І так далі. Меметична теорія поведінки – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів поведінки існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми. Поняття «поведінкова меметика» та «меметична теорія поведінки» є повними синонімами.

Меметика протидії кримінально-протиправній поведінці – це наука про меми у сфері протидії кримінально-протиправній поведінці. Меметична теорія протидії кримінально-протиправній поведінці –

це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів протидії кримінально-протиправній поведінці існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми. К. Джайшанкар (англ. Karuppannan *Jaishankar*) вживає термін «меметична теорія попередження злочинності» (англ. «memetic theory of crime prevention»), пише, що застосування цієї теорії може бути плідним, та посилається у цьому зв'язку на ще одного автора – Пауля Екблома (Paul Ekblom) [https://books.google.com.ua/books?id=qfoO4NwlP00C&pg=PA450&lpg=PA450&dq=memetic+theory+of+crime&source=bl&ots=MIUu0jXzrF&sig=NSkqH3lQmaD3M1TdqCTJt4ZFeQU&hl=ru&sa=X&ei=QaYMVe_CG4byPMjBgNAK&ved=0CB0Q6AEwAA – v=onepage&q=memetic %20theory %20of %20crime&f=false1, p. 450].

Меметика кримінально-протиправної поведінки – це наука про меми у сфері кримінально-протиправної поведінки. Меметична теорія кримінально-протиправної поведінки – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів кримінально-протиправної поведінки існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми. Один із механізмів розповсюдження кримінального мислення та кримінально-протиправної поведінки (як і багатьох видів мислення та поведінки) є меметичним. Меметична теорія кримінально-протиправної поведінки є похідною частково від уявлень про стереотипи, стигму, навчання та біхевіоризм, а також має сприяти більш глибокому осягненню таких уявлень. Меметична теорія кримінально-протиправної поведінки вносить вклад у розуміння характеристик кримінально-протиправної поведінки та є складником взаємного збагачення теорій кримінально-протиправної поведінки (а їхні види виділяються за різними класифікаційними підставами).

Меметика віктимності – це наука про меми у сфері віктимності. Меметична теорія віктимності – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів віктимності існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми.

Меметика рятівної діяльності – це наука про меми у сфері рятівної діяльності. Меметична теорія рятівної діяльності – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів рятівної діяльності існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми.

Юридична меметика (тут – те саме, що і меметична юриспруденція) – це наука про меми у сфері юриспруденції (юридичні меми, включно з таким мемом, як об'єктивне право). Юридичні положення часто стають мемеми (Р. Броді та ін.). Меметична теорія юриспруденції – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів юриспруденції існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми.

Кримінально-правова меметика (тут – те саме, що і меметичне кримінальне право) – це наука про меми у сфері кримінального права. Меметична теорія кримінального права – це наукова теорія, згідно з якою серед компонентів кримінального права існують (потенційно, реально, в минулому, гіпотетично) меми. Сюди належать і мемиемоції, як-от корисливість та каяття саме у сфері кримінального права. Меметична кримінально-правова політика є компонентом політики, меметики та кримінального права.

Кримінальне правопорушення-мем – це розповсюджене (наприклад, у правосвідомості, в позитивному праві юрисдикцій, на практиці) кримінальне правопорушення. Тут йдеться про рівень розповсюдженості, який є значно вищим, ніж рівень, необхідний і достатній для позитивно-правої криміналізації.

Меметичне кримінальне правопорушення – це правопорушення, яке характеризується нерозповсюдженням позитивних (тобто корисних) сутностей та/або розповсюдженням негативних (тобто небезпечних, шкідливих) сутностей. Склад меметичного кримінального правопорушення – це склад кримінального правопорушення, яке характеризується ознакою у вигляді нерозповсюдження позитивних сутностей та/або розповсюдження негативних сутностей.

До прикладів видів складів меметичних кримінальних правопорушень належать їхні склади, ознакою яких є:

1) розповсюдження організмів чи комп'ютерних вірусів. Це склади меметичних кримінальних правопорушень, які характеризуються тим, що суб'єкт кримінального правопорушення долучається до об'єктивно закладеного відтворення реплікаторів, які постають предметами складів кримінальних правопорушень. Йдеться або про розповсюдження мемів, або про перетворення реплікаторів на меми.

2) перешкоджання розповсюдженню (тут – наприклад, обмеження прав на розповсюдження релігійних переконань; зрозуміло, що включно з атеїстичними переконаннями; див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Коккінакіс проти Греції» (англ. CASE OF KOKKINAKIS v. GREECE (Application no. 14307/88)) від 25 травня 1993 р. [2]; це рішення пов'язане зі сферою прозелітизму), нерозповсюдження позитивної інформації та/або розповсюдження негативної інформації, зокрема передача ідей-загроз (шкідливих ідей), наприклад, передача ідей, що полягає в координації діяльності співучасників кримінального правопорушення;

3) втягнення в певну діяльність (склад кримінального правопорушення полягає в створенні копії зразка поведінки або спрямований на таке створення). Безпосередньо в тексті Кримінального кодексу України відповідне втягнення згадується в ч. 1 примітки до ст. 149, ч. 2 ст. 156^{1}, ст. 258^{1}, 268^{5}, ч. 3 ст. 301^{2}, ст. 303, ст. 304 [3].

Мемплекси релігійного фанатизму, нацизму, фашизму, неонацизму, неофашизму, рашизму є потужними факторами кримінально-протиправної поведінки, зокрема факторами вчинення терористичних актів та кримінальних правопорушень у сфері агресивної війни, факторами існування терористичних актів та кримінальних правопорушень у сфері агресивної війни як мемплексів.

Трапляється, що суб'єкти кримінальних правопорушень поводяться під впливом, зокрема, мемів, а також виправдовують вчинення кримінальних правопорушень тими чи іншими мемами. Це ідейні правопорушники та правопорушники – користувачі «індульгенцій» та «самоіндульгенцій». Ані перше, ані друге поняття не збігається з поняттям Енріко Феррі «злочинці за надбаною звичкою».

Має бути створено повноцінну систему міжнародної протидії авторитаризму, тоталітаризму та «породжуваних» ними кримінальних

правопорушень, включно з кримінальними правопорушеннями у сфері агресивної війни. Такою системою мають охоплюватися, зокрема, попереджувальна протидія ідеологічному ірраціоналізму, корисливому свавіллю, явищу «несправжніх» та тіньових («справжніх») керівників авторитарних, тоталітарних режимів, включно з меметичною кримінально-правовою протидією зазначеним явищам. Має бути створена багаторівнева система протидії авторитаризму, тоталітаризму, злочинам у сфері агресивної війни, якою охоплюватимуться, зокрема, юридична заборона явища «несправжніх» та тіньових («справжніх») керівників, порушення якої тягнуло б, зокрема, потужні міжнародні санкції, припинення економічних (для цього заздалегідь мають бути створені альтернативні потенційні ринки, впроваджено страхування збитків від припинення економічних відносин, передбачено – звичайно, з урахуванням положень про обставини, що виключають протиправність діяння – запровадження санкцій щодо тих, хто не припинив свої відповідні відносини), політичних, дипломатичних і т. ін. відносин із відповідними юрисдикціями.

Список використаних джерел:

1. Jaishankar K. International Perspectives on Crime and Justice. – Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2009. – 720 c.
2. CASE OF KOKKINAKIS v. GREECE (Application no. 14307/88). 25 May 1993 / Judgment. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Kokkinakis%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57827%22]} (application date: 28.11.2021).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С. 1. – Ст. 920.

Ключові слова: мем, меметика, кримінальне право, кримінально-протиправна поведінка, меметична теорія кримінально-протиправної поведінки.

Key words: meme, memetics, criminal law, criminal behavior, memetic theory of criminal behavior.

ІВАНОВА ВЕРОНІКА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ (ОСНОВНИХ) ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Охорона конституційних прав і свобод людини та громадянина є пріоритетним завданням будь-якої сучасної держави та світової спільноти загалом. Вона ґрунтується на таких міжнародно-правових документах, як Загальна декларація прав людини 1948 року, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року

та Протоколи до неї, Декларація прав дитини 1959 року, Європейська соціальна хартія 1961 року, Міжнародні пакти правах», «Про економічні, соціальні та культурні права» 1966 року, Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 року та багато інших.

На підставі цих правових розпоряджень в Україні встановлено кримінально-правовий захист конституційних (основних) прав та свобод людини та громадянина. Базисом для її здійснення є відповідно до Конституції України 1996 року.

Конституція України 1996 року є першим в українській практиці правовим документом, який проголосив широкий перелік прав та свобод людини. Вона сформувалася під впливом законодавства демократичних зарубіжних держав та міжнародних норм та стандартів у галузі прав людини. У цьому документі вперше в нашій країні було визнано пріоритет та значущість прав і свобод людини та громадянина.

У ст. 2 Конституції України 1996 р. людини, її права та свободи проголошуються найвищою цінністю держави та суспільства. Це означає, що «всі інші суспільні цінності … розташовуються по відношенню до неї на нижчому ступені та не можуть їй суперечити». На підставі Конституції України права та свободи людини визначають зміст, зміст та застосування законів, а також «основні цілі, стратегічні та поточні завдання внутрішньої та зовнішньої політики держави». Говорячи про права і свободи людини і громадянина, законодавці мають на увазі таке: під правами людини слід розуміти ті конкретні правомочності, які виникають у людини як у індивідуально визначеного суб'єкта права, під свободами – по суті, ті ж права, що мають, однак, деяку специфіку. Вона полягає, перш за все, у тому, що в деяких сферах суспільного життя, володіючи тією чи іншою свободою, людина більш вільно та самостійно може її реалізувати.

Нагадаємо, що відмінність між основними правами людини і громадянина полягає в наступному: права громадянина належать лише громадянам відповідної держави (тобто стосовно нашої роботи – громадянам України), а права людини належать будь-якій людині від її народження, незалежно від її державної приналежності. «За своїм походженням це «природні» права, тобто властиві за своєю природою кожній людині, незалежно від держави, а за характером – особисті».

Щодо України кримінально-правовому захисту підлягають насамперед права та свободи людини та громадянина, передбачені Главою 2 Конституції України («Права, свободи та зобов'язання людини і громадянина», ст. ст. 21–68). Зауважимо, що попри це український законодавець у назві глави 5 Особливої частини КК України використовує термін «основні права». Стосовно позначення даних прав в українській кримінально-правовій доктрині використовується термін «конституційні», що означає права та свободи, закріплені в Конституції України. Стаття 2 Конституції України 1996 р. встановлює, що людина, її права та свободи є найвищою цінністю. З цієї конституційної норми держава покладено обов'язок визнання, дотримання та захисту цих права і свободи.

Виходячи з розпоряджень Конституції України та враховуючи специфіку родового та видового об'єктів, український законодавець виділяє спеціальну главу в Особливій частині КК України, в якій вміщено норми, спрямовані на охорону конституційних прав і свобод людини та громадянина від кримінально-протиправних посягань (глава 5 КК України, ст. ст. 157–184).

Є безперечним, що в основі класифікації злочинів проти конституційних прав та свобод людини є глава 2 Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина». Відповідно до неї злочини, передбачені 5 главою КК України, прийнято класифікувати за трьома групами:

кримінальні правопорушення, що посягають на політичні права та свободи людини та громадянина;

кримінальні правопорушення, які посягають на соціально-економічні, виборчі та свободи людини і громадянина;

кримінальні правопорушення, що посягають на особисті права та свободи людини та громадянина;

зв'язок кримінального та конституційного права реалізується у двох основних напрямках:

– у рамках конституційних відносин створюється необхідна база реалізації кримінально-правових відносин;

– кримінальне право ґрунтується на конституційному, але при цьому воно деталізує та уточнює права та обов'язки особистості та держави в рамках кримінально-правової охорони правопорядку. Підсумовуючи, слід дійти висновку, що конституційне право займає головну позицію у межах регулювання кримінального права.

Якщо з систематичної погляду порівняти норми кримінального законодавства України містять склади злочинних діянь, які посягають на конституційні (основні) прав людини і громадянина, можна зробити такі висновки.

По-перше, норми про злочинні посягання на основні (конституційні) права людини та громадянина в українському кримінальному законодавстві містяться лише в КК України.

По-друге, всі злочини проти конституційних прав і свобод людини та громадянина розташовані в Особливій частині КК України в самостійному розділі 5, який має назву «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

Ключові слова: конституційне право, кримінальне право, взаємозв'язок, захист, права, свобода.

Key words: constitutional law, criminal law, relationship, protection, rights, freedom.

КАМІНСЬКИЙ ПЕТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ

Посилена інтеграція України до спільноти цивілізованих європейських держав повсякчас обумовлює необхідність здійснення відповідних реформ, направлених на імплементацію низки міжнародно визнаних механізмів, нормативних документів задля підвищення рівня забезпечення й непорушення прав людини й громадянина. Таких реформ зазнає й сфера кримінального права та судочинства, оскільки ефективним засобом превенції відповідних порушень є запровадження кримінальної відповідальності за окремі, найбільш суспільно небезпечні діяння.

Одним із нововведень сучасного Кримінального кодексу України (далі – КК України), яке було інтегровано до українського законодавства з огляду на визнання й приєднання до низки міжнародних документів, стала криміналізація примушування до шлюбу. Так, задля реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [1] українським законодавцем у 2017 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2], яким, серед іншого, доповнено КК України ст. 151-2 «Примушування до шлюбу». Не дивлячи на те, що такі зміни й доповнення в цілому відповідають окремим міжнародно визнаним практикам, проте вони викликали й продовжують породжувати дискусії науковців та практиків щодо доцільності встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння.

Переважна більшість країн світу визнали кримінальну заборону примушування в цілому та примушування до шлюбу зокрема, передбачивши відповідні норми у своїх кримінальних законах. Така тенденція відповідає міжнародній практиці та низці міжнародних конвенцій, які спрямовані на подолання примушування до шлюбу як існуючої протиправної практики. Під впливом соціальних, політичних, економічних умов суспільного життя, а також з урахуванням особливостей типу правової системи, традицій та релігії, різні країни напрацювали відповідні підходи до встановлення дефініції примушування до шлюбу, виду та розміру санкції та наявності кваліфікуючих ознак [3, с. 144].

Разом з тим, українське законодавство й правозастосовна практика не так однозначно сприйняло пропоновані зміни в аспекті криміналізації примушування до шлюбу. Так, відповідно до висновку Головного науково-експертного управління щодо проєкту згаданого Закону

України, пропозиція щодо криміналізації таких дій як «примушування до шлюбу» є недостатньо обґрунтованою, адже саме по собі примушування особи до шлюбу без настання суспільно небезпечних наслідків не досягає того рівня суспільної небезпеки, коли діяння може визнаватися кримінальним правопорушенням [4]. В продовження цієї думки, Головне юридичне управління у зауваженнях до проєкту Закону України вказує, що поняття «домашнє насильство» відповідно до змісту Стамбульської конвенції є комплексним явищем, яке може мати безліч варіантів зовнішнього прояву. З цієї причини такий міжнародний документ не містить прямої вимоги щодо криміналізації домашнього насильства як такого, обмежуючись лише вимогою криміналізації окремих його проявів [5]. Крім того, у названих висновках й зауваженнях також звертається увага на те, що відповідальність за діяння, які охоплюють диспозицією ст. 151-2 КК України, уже так чи інакше передбачена у низці норм кримінального й адміністративного законодавства, а отже запровадження такої статті може створити підставі для небажаної конкуренції норм.

На противагу такій позиції, науковці слушно стверджують, що примусовий шлюб порушує важливе право людини вільно вирішувати чи брати шлюб, коли це робити й з ким [6, с. 65]. Крім того, внаслідок примушування до шлюбу страждає воля людини, яку винний намагається зламати шляхом застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи в інший спосіб [7, с. 171]. З огляду на таке, враховуючи, що дії вчинені з метою та в межах примушування до шлюбу посягають на важливі фундаментальні права людини, криміналізація такого діяння вбачається досить виправданим кроком.

Недостатньо обґрунтованою є й думка про те, що інтеграція відповідної норми до КК України створює ризик додаткової конкуренції окремих кримінально-правових й адміністративних норм. Так, хоча окремі ознаки примушування до шлюбу дійсно можуть міститися в низці інших статей КК України або ж Кодексу України про адміністративні правопорушення, проте загальновизнаним й застосовним на практиці є превалювання спеціальних норм, що вказують на більш спеціалізований набір ознак, які дають змогу чітко відрізнити одне діяння від іншого, над загальними. Такі правила втілюються, зокрема, у частині розмежування різних видів вбивств, завдання тілесних ушкоджень чи посягання на майно, а отже виокремлення примушування до шлюбу серед інших норм, що можуть містити лише окремі його ознаки, не створює підстави для відмови від криміналізації такого примушування.

В той же час, варто означити, що конструкція ст. 151-2 КК України не є досконалою. Як слушно зазначають науковців, у диспозиції такої норми, серед іншого, відсутня відповідальність за примушування до продовження шлюбу, укладеного добровільно [7, с. 172]. Варто погодитися з доречністю такої позиції, оскільки характер примусовості може спостерігатися не лише щодо факту вступу у шлюб, продовження примусово укладеного шлюбу або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, а й щодо продовження тих шлюбних відносин,

які від початку були добровільними, проте з часом набули примусового характеру.

Аналізуючи диспозицію норми «Примушування до шлюбу», необхідно відмітити й відсутність такої кваліфікованої ознаки вчинення цього діяння як наявність специфічного суб'єкта – батьків, опікунів чи піклувальників або особи, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї. Вважаємо, що запровадження такого кваліфікованого складу сприятиме підвищенню ефективності використання ст. 151-2 КК України й забезпечуватиме загальну та спеціальну превенцію вчинення таких діянь.

В цілому, кримінально-правові норми, які стосуються примушування до шлюбу, потребують подальшого удосконалення, гармонізації з іншими положеннями законодавства, повсякчасного оновлення відповідно до вимог правотворчої та правозастосовної практики. Разом з тим, доповнення КК України ст. 151-2 «Примушування до шлюбу» є перспективним й необхідним кроком на шляху інтеграції України до спільноти європейських держав, важливим механізмом забезпечення, непорушення й відновлення прав і свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 01.05.2023).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (дата звернення: 03.05.2023).
3. Камінський П. Кримінально-правова характеристика за примушування до шлюбу : порівняльно-правове дослідження : дис. … доктора філософії : 081 «Право». Одеса, 2022. 184 с.
4. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 14.11.2016 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648 (дата звернення: 02.05.2023).
5. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 10.03.2017 р. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648 (дата звернення: 02.05.2023).
6. Харитонова О. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : науково-практичний посібник. Харків : ТОВ «Видавництво "Права людини"», 2018. 344 с.

7. Андрушко А. Щодо доцільності криміналізації примушування до шлюбу. *National Law Journal : teory and practice*. 2018. Decembrie. С. 170–173.

Ключові слова: примушування до шлюбу, криміналізація примушування до шлюбу, міжнародні стандарти, Стамбульська конвенція.
Key words: forced marriage, criminalization of forced marriage, international standards, Istanbul Convention.

КОЛОДІН ДЕНИС ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету цивільної та господарської юстиції,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Сьогодні майже всі права людини закріплені в правових нормах. Конституційні норми забезпечують правовий статус особи і в найбільш абстрактному вигляді фіксують правила поведінки, тобто зміст правовідносин, в які людина може вступати в своєму житті. Конкретизується зміст конституційних правовідносин через норми права та інші складові елементи механізму правового регулювання інших галузей права. Є всі підстави вважати конституційні норми регулятором конституційних правовідносин, адже під правовідносинами слід розуміти не тільки активну поведінку її учасників, а і конкретні правові стани (статуси).

Якщо формами реалізації правової норми є виконання норми, її дотримання, використання та застосування, то методами правового регулювання, відповідно до цих форм реалізації, є дозвіл, розпорядження, заборона. В цілому механізм правового регулювання може бути визнаний як взята в сукупності система правових засобів, за допомогою якої забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини Трансформація суспільних відносин в правові відбувається шляхом дії механізму правового регулювання.

Зазвичай, механізм правового регулювання проходить стадії формування і дії юридичних норм, виникнення прав і обов'язків (правовідносини) і реалізації права. Крім того, іноді виникає потреба в четвертій, факультативній стадії – стадії застосування права, яка характеризується тим, що компетентний владний орган видає владний індивідуальний нормативний акт. Для досягнення кінцевої мети, а саме – врегулювання суспільних відносин, перетворення їх на правові, важливе значення має метод правового регулювання, який поряд із предметом виступає, по-перше, як характеристика галузі права, а по-друге, виступає додатковою підставою поділу правових норм на галузі. Метод правового регулювання характеризується такими компонентами

як порядок встановлення прав і юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин, ступінь визначеності прав і обов'язків суб'єктів тощо.

В залежності від співвідношення цих та інших характеристик, як правило, виділяють три методи (типи) правового регулювання: дозвіл, розпорядження і заборона. Перший пов'язується з цивільно-правовим регулюванням, дозвільна спрямованість якого виражається головним чином в первинності уповноважуючих норм. Припис (розпорядження) є адміністративно-правовим типом регулювання (матеріальне адміністративне право в основному закріплює юридичні обов'язки, які носять характер приписів). Заборона як метод правового регулювання пов'язується з кримінальним правом, яке формулює моделі забороненої суспільно небезпечної поведінки.

Чинний КК України містить Розділ V Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», де закріплено ряд кримінально правових заборон посягань на виборчі та референдні права громадян, на виборчу систему України в цілому.

Варто відмітити, що кримінальні правопорушення проти будь-яких суспільних відносин детермінуються сукупністю ознак, що відображають його найважливіші сторони. З аналізу положень чинного кримінального закону вбачається висновок, що те чи інше діяння буде визнано кримінальним правопорушенням, коли відповідає ряду вимог, тобто воно є суспільно небезпечним і винним, кримінально караним, має визначений склад і вчинене суб'єктом кримінально караного посягання (ст. ст. 2, 11 КК України).

На сьогодні суспільна небезпека кримінального правопорушення залишається оціночним поняттям і реалізовується у двох аспектах: законодавчій – через криміналізацію тих чи інших діянь, що посягають на виборчі відносини (якісно-кількісний виразник суспільної небезпеки діяння, яке посягає на певні відносини і визначається в законі) та правозастосовчій – через оцінку безпосереднього самого діяння уповноваженими правозастосовними органами в процесі співставлення його змісту і змісту кримінально-правової норми. З цією ознакою кримінального правопорушення тісно пов'язана ознака кримінальної караності за принципом "nullum crimen sine lege", яка є результатом суспільного розвитку і наступної криміналізації тих діянь, які найбільше завдають шкоди конкретним відносинам.

Отже, виборчі права, які в сукупності розкривають сутність виборчого права (суб'єктивного виборного права) відповідно до положень Конституції України та роз'яснення рішення КСУ від 26.02.1998 № 1-рп/1998, входять до системи прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, виборче право, яке полягає у праві громадян України вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, є об'єктом кримінально-правової охорони норм, визначених законодавцем у розділі V Особливої частини КК України:

– перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК України);

– надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України);

– незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз (ст. 158-1 КК України);

– незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК України);

– порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України);

– порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (ст. 159-1 КК України);

– підкуп виборця, учасника референдуму (ст. 160 КК України).

Ключові слова: кримінальне правопорушення, виборчі права, суспільні відносини.

Key words: criminal offense, electoral rights, social relations.

KUZMIN EDUARD EDUARDOVYCH

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor at the Department of Criminal Law,
Candidate of Science of Law, Associate Professor, Advocate

A FEW THOUGHTS ON 'INTERNATIONALITY' OF UKRAINIAN CRIMINAL LAW

The perception of criminal law has always been considered as one of the most complex, controversial, delicate and sensitive issues of both the theory and practice of the jurisprudence itself, as well as the philosophy-related spheres.

There are quite many extremely complicated questions, but the basic conclusionis the following: it is rather typically tending to be mostly understood eitherasa 'single piece' or that 'something', which is pretty customary being 'shattered' into two (or even more) 'fragments' now [2, p. 27]. If so, which ones? Asarule, the 'national (domestic)' and 'international layers' are to be distinguished among. Increasingly, the 'interim (intermediate) level' also stands out as a 'transitionalarea' [1, p. 975–976].

Usually, the latter is leading to the concerns of features of the 'relationship' between these 'elements'. However, in search for the so-called 'optimal mechanisms of interaction', seems that the 'unity underlying all forms' is often forgotten or, atthevery least, is not understood the same way. All of this, in some sense, results inthegrowing appetite for the rational and intellectual analysis of the phenomenon of 'international' both in and of criminal field. Remarkably, is no exception and thenational criminal law of Ukraine.

To begin with, it should be noted that 'international' permeates almost every aspect of the contemporary 'inner' criminal legislation [see, for instance: 4, p. 122]. 'International law' is most commonly used in part of the construction of the legislation on criminal liability, while 'international treaties' and 'international judicial institutions', in turn, are frequently to be met with in terms of the operation of the law on criminal liability (Art.Art. 3, 6–8, 10 of the current Criminal Code of Ukraine (hereinafter – CC of Ukraine) [5], including, but not limited to.

References to 'international' may also be found in the provisions concerning the definition of criminal offender, namely, the officials, – 'employees of international organisations', 'members of international parliamentary assemblies Ukraine is a member of' and 'judges and officials of international courts' (Art.Art. 18 and 364 of the CC of Ukraine) [5].

Certain separate clauses exist with regard to the 'international organisations', and also 'internationally protected institutions' (Art.Art. 96^4 and 444 of the CC of Ukraine) [5].

The same logic is fair and also applicable toward the characteristics of the distinct corpus delicti: 'internationalist soldiers' in Article 297. Violation of graves, any other burial place, or a corpse; 'international transfers of goods' in Article 333. Violation of procedure of international transfers of goods subject tostate export control; 'international flights regulations' in Article 334. Violation of international flights regulations of the current CC of Ukraine [5] and others.

It also featured in such collocations as 'international tension' and 'international implications' (Art.Art. 258, 443 of the CC of Ukraine) [5].

And moreover, Ukrainian legislation on criminal liability also operates with such terms as 'international instruments', 'international rule of law' and 'international legal order' that are enshrined in Art.Art 438, 68 and the title of Section XX of the Special Part of the Code [5].

It is highly significant that even in case of such an overly literal interpretation of an 'international component', a 'pattern of the impossibility to exist in isolation' isstillclearly visible. At a minimum, situation like this raises a rather classic problematique of the need to refer to international agreements in order to derive and reveal the meaning and concept of the relevant terms.

Accordingly, all this may constitute a starting point for a whole new set of problems, – a number of emerging issues, which present an array of new challenges. These, in general, include the matter of 'compliance with the international treaties and their execution' [for more, see: 3, p. 9-10], particularly the necessity and expediency of the use of 'internationally defined' legal categories and notions for the 'purposes of the national criminal law'.

References:

1. Boister N. 'Transnational Criminal Law'? *European Journal of International Law*. 2003. Vol. 14, Iss. 5. Pp. 953–976.
2. Cherif Bassiouni M. The Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law. *Journal of International Law*. 1983. Vol. 15, Iss. 1. Pp. 27–37.

3. Kuzmin E. E. Of ‘Compliance with International Agreements’: It is High Timeto Renew the Amendment Mechanisms of the Criminal Code of Ukraine. *Aktualniproblemy suchasnoho prava* : materialy kruhloho stolu (m. Mykolaiv, 21 berez. 2022 r.) / vidp. za vyp. B. V. Fasii. Odesa : Yurydychna literatura, 2022. S. 9–10.
4. Parmas A. Application of Domestic Criminal Statutes in regard to International Crimes. *Baltic Yearbook of International Law Online*. 2020. Vol. 17, Iss. 1. Pp. 122–142.
5. The Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine on April 5, 2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2341-14 (date of access: 08.05.2023).

Key words: internationality, criminal law, Ukrainian criminal law, ‘international’, CC of Ukraine.

Ключові слова: міжнародність, кримінальне право, кримінальне право України, «міжнародне», КК України.

МУСИЧЕНКО ОЛЬГА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського навчально-наукового інституту права,
PhD, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

У сучасних реаліях Україна бере участь у глобальних гуманітарних ініціативах і отримує значну кількість благодійних пожертв та гуманітарної допомоги від багатьох країн. Ризики, пов’язані з можливими зловживаннями під час використання гуманітарної допомоги, обумовили новелу – криміналізацію окремого діяння в ст. 201-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) відповідно до Закону України № 2155-IX від 24.03.2022 [1]. Дана стаття передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних подарунків та безоплатної допомоги, і створена з метою забезпечення цільового використання цієї допомоги та запобігання її незаконному використанню. На сьогодні діяння, передбачені ст. 201-2 КК України, як свідчить статистика, активно вчиняються. Так, у 2022 році зареєстровано 381 злочин за ч. 2-3 ст. 201-2 КК України, за січень-березень 2023 року – 120 злочинів за ч. 2-3 ст. 201-2 КК України, водночас при цьому досить мала частка повідомлених про підозру (у 2022 році – 58, що складає 15 % від зареєстрованих фактів, у 2023 році (січень-березень) – 12 (8 % від зареєстрованих)), ще менше – переданих обвинувальних актів до суду (у 2022 році – всього 25, у 2023 році – 2) [2].

Родовим об’єктом аналізованого кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Безпосереднім

об'єктом виступають відносини, які виникають у зв'язку з використанням гуманітарної та/або безоплатної допомоги, благодійних пожертв, тобто коштів/речей/майна/послуг тощо, головною ознакою яких безоплатне та безкорисне їх надання виключно особам, які її потребують, або для чітко визначених благодійних цілей.

Слід зазначити, що в аналізованому складі кримінального правопорушення законодавець чітко встановлює окрему ознаку складу – предмет. Предметом даного кримінального правопорушення є товари (предмети) гуманітарної допомоги, благодійні пожертви, безоплатна допомога. Дана норма є бланкетною, оскільки законодавець в примітці 1 ст. 201-2 КК України для визначення предметів даного кримінального правопорушення відсилає до Законів України «Про гуманітарну допомогу» [3], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [4].

Відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу», гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [3]. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [4]. Безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – це надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону [4].

Таким чином, в законодавстві чітко визначено, що належить до гуманітарної допомоги, безоплатної допомоги та благодійних пожертв, що є предметом досліджуваного складу кримінального правопорушення. Однак аналіз вищезазначених законів показує, що безоплатна допомога – це різновид гуманітарної допомоги або благодійної пожертви, то вказівка в статті її як окремого предмета є зайвим.

До альтернативних діянь об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України належать такі дії: по-перше, продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги, по-друге,

використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги, по-третє, укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном.

Оскільки склад даного кримінального правопорушення належить до матеріальних, для правильної кваліфікації повинні встановлюватися ознаки як незаконного використання допомоги у формі вищевказаних дій, так і прибутку від цього використання. Тому обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є визначені наслідки таких дій – прибуток у значному розмірі. Відповідно до примітки 2 аналізованої статті, дії вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у 350 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тобто, станом на сьогодні для притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею сума від продажу гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги, або укладання правочинів щодо розпорядження таким майном має бути 469 700 грн. і більше з огляду на те, що для кваліфікації злочинів неоподатковуваний мінімум доходів громадян у 2023 році становить 1342 гривень. Важливим також є причинно-наслідковий зв'язок – дана сума прибутку має бути саме від незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв.

Суб'єктом кримінального правопорушення за статтею 201-2 ККУ може бути як загальний (ч. 1-3 ст. 201-2 КК України), так і спеціальний, а саме – службова особа з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 201-2 КК України), яка незаконно використовувала гуманітарну допомогу, благодійні пожертвування або безоплатну допомогу з метою отримання прибутку.

Загальний суб'єкт – це фізична особа, яка досягла 16 років, і є осудною, яка отримує безкоштовну гуманітарну допомогу чи медичне обслуговування та особа, яка отримує благодійні пожертви, або будь-яка інша особа, яка має можливість використовувати таку допомогу з метою отримання прибутку. Законодавець в диспозиції ст. 201-2 КК України чітко не визначає коло суб'єктів, роблячи можливим притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що не є суб'єктами отримання гуманітарної допомоги, однак мають можливість використовувати її.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення за статтею 201-2 КК України характеризується виною у вигляді прямого умислу особи та наявності певної мети – отримати прибуток з незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Кваліфікуючими ознаками даного кримінального правопорушення є вчинення таких дій повторно; за попередньою змовою групою осіб; службовою особою з використанням службового становища; у великому розмірі [1]. Великий розмір – це такий, якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто на сьогодні це 1 млн. 342 тис. грн і більше.

До особливо кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення відноситься вчинення дій, передбачених ч. 1 або 2 ст. 201-2 КК України: організованою групою; в особливо великому розмірі; або під час надзвичайного або воєнного стану [1]. Відповідно до примітки 2, особливо великий розмір – це такий, який у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто на 2023 рік це складає 4 млн 26 тис. грн і більше.

Сьогодні на всій території України діє воєнний стан, тому в кожному випадку встановлення ознак, передбачених ч. 1, 2 ст. 201-2 КК України діяння має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 201-2 КК України.

Санкція ч. 1 ст. 201-2 КК України передбачає покарання у вигляді штрафу від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправних робіт на строк до двох років, або обмеження волі на строк до чотирьох років [1]. Відповідно, ч. 1 ст. 201-2 відноситься до категорії кримінальних проступків. Водночас, ч. 2 і 3 даної статті – це злочини: ч. 2 – злочин нетяжкий, ч. 3 – тяжкий. Однак, треба зауважити, що санкція ч. 2 ст. 201-2 КК України не відповідає положенням, передбаченим Загальною частиною КК України, оскільки в ч. 2 ст. 59 КК України вказано, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. А ч. 2 ст. 201-2 КК України є нетяжким злочином, при тому належить до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, тому встановлення конфіскації майна в санкції є неправильним.

Підсумовуючи, зазначимо, що стаття 201-2 КК України є важливим інструментом в боротьбі з корупцією та зловживаннями у сфері гуманітарної допомоги та благодійних пожертв. Незаконне використання допомоги є серйозним порушенням закону і може негативно вплинути на тих, хто реально потребує допомоги. Правоохоронні органи зобов'язані перевіряти використання допомоги, щоб забезпечити її максимальну ефективність та попередити її незаконне використання. Суттєвим заходом у протидії незаконному використанню гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є встановлення кримінальної відповідальності за дії, передбачені ст. 201-2 КК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 20.04.2023).
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2022, 2023 роки. Офіс Генерального прокурора : вебсайт. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 20.04.2023).
3. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14 (дата звернення: 20.04.2023).

4. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17 (дата звернення: 20.04.2023).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, незаконне використання, гуманітарна допомога, благодійні пожертви, безоплатна допомога.
Key words: criminal liability, illegal use, humanitarian aid, charitable donations, free-of-charge aid.

ПОПОВИЧ ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародної та кримінальної юстиції
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ ЯК ОЗНАКА, ЩО КВАЛІФІКУЄ ЗЛОЧИН

Повномасштабне вторгнення російської федерації стало справжнім випробовуванням для українського державотворення. Однак, не зважаючи на це, невід'ємною складовою подальшого розвитку України був і залишається її європейський вибір, що визначається орієнтацією на такі фундаментальні цінності поваги до верховенства права, прав людини і основоположних свобод, недискримінації, і повазі до різноманітності.

Попри те, що основний фокус уваги зосереджений на збройному конфлікті, проблема домашнього насильства для українського суспільства залишається актуальною та поширеною. На це звертає увагу Змисла М., яка зазначає, що збройний конфлікт в державі гостро не зменшив показники злочинності, а навпаки прослідковується тенденція до збільшення домашнього насильства, що ймовірно пов'язано з кризовими обставинами, з якими зіштовхнулася значна частина населення України [1].

Потреба у специфічній реакції соціуму на найбільш суспільно небезпечні прояви ґендерно зумовленого насильства та насильства в сім'ї зумовила доповнення Особливої частини КК України ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство». З огляду на конструкцію складу кримінального правопорушення зазначене діяння у вітчизняному кримінальному законодавстві законодавець відніс до категорії нетяжких злочинів і за його вчинення передбачено такі альтернативні основні покарання: 1) громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин; 2) арешт на строк до шести місяців; 3) обмеження волі на строк до п'яти років; 4) позбавлення волі до двох років. Ми підтримуємо позицію тих науковців, які наголошують на необхідності посилення покарання за домашнє насильство та узгодженості ступеня його суворості із санкціями за вчинення інших, близьких за видом

і характером злочинів проти здоров'я, які є загальними нормами відносно певних видів сімейного насильства [2, с. 25, 26].

Характеризуючи склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК України слід звернути увагу на недоліки його законодавчої конструкції. До останніх як слушно зауважують В. М. Панькевич та Т. І. Сухоребра, слід віднести відсутність кваліфікованих та особливо кваліфікованих ознак домашнього насильства, що не дозволяє ефективно диференціювати застосування кримінально-правових засобів, реалізуючи право суддівської дискреції [3, с. 276].

Не виділяючи кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак домашнього насильства законодавець усі обставини, що варіюють розмір суспільної небезпеки домашнього насильства залишає в межах основного складу злочину, і передбачає достатність врахування їхнього впливу на розмір суспільної небезпеки лише через конструювання зазначеної змішаної санкції. Отже, законодавець передбачив, що такою санкцією розмір суспільної небезпеки конкретних різновидів домашнього насильства, які знаходитимуться в межах цього складу злочину, коливатиметься у межах суворості передбаченого санкцією типового покарання.

Дослідження, проведені в Україні, показали, що за рік військової агресії збільшилася кількість випадків насильства або жорстокого поводження з дітьми. Фахівці зазначають, що кількість дітей, які зазнають фізичного насильства в сім'ї, практично дорівнює кількості дітей, які потерпають від психологічного насильства. У контексті війни до чинників, що впливають на збільшення випадків насильства щодо дітей у сім'ї, можна віднести складне матеріальне становище, вживання алкоголю або наркотичних засобів одним із членів сім'ї, погіршення психоемоційного стану батьків унаслідок травми війни або стану дистресу [4].

З огляду на зазначене, особливо гострою повинна бути реакція держави на вчинення домашнього насильства щодо дитини. Водночас, у правозастосовній практиці, у кримінальному правосудді, зокрема, досить часто недооцінюється ступінь суспільної небезпечності застосування різних форм (фізичного, економічного, психологічного) домашнього насильства щодо дитини, його впливу на її життя, формування емоційної сфери, почуття власної гідності. Так, як слушно зауважує Меркулова В.О., психологічне домашнє насильство до дитини важко виявляється, не завжди наочно засвідчує настання фізичної шкоди (настання певного ступеня тілесних ушкоджень, іншого негативного впливу на здоров'я дитини). А, отже, досить рідко розцінюється як привід для зовнішнього втручання, в тому числі кримінально-правового характеру. Тим не менш, ступінь суспільної небезпеки застосування систематичного психологічного насильства щодо дитини має оцінюватися із врахуванням як безпосереднього негативного впливу на фізичний та психологічний стан дитини, так і опосередкованого як такого, що з часом позначиться на її здоров'ї [5, с. 124].

Обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення за ст. 126-1 КК України є систематичність вчинення насильства, тобто

повторюваність його епізодів упродовж певного часу [6, с. 11]. При цьому, кожен з таких епізодів, якщо взяти відокремлено, може створювати враження незначної події, але кумулятивно вони впливають на неповнолітню потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеня агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості. Наявність такої потерпілої особи істотно підвищує суспільну небезпеку домашнього насильства, адже, «травми, отримані в дитинстві, дорого обходяться не тільки самим дітям, життя яких зруйноване, але і суспільству – його благополуччю і економічному розвитку», – стверджує д-р Бенте Міккельсон з Європейського бюро ВООЗ [7, с. 21].

Важливе значення для регламентації домашнього насильства щодо дитини у вигляді ознаки, що кваліфікує домашнє насильство має її кримінологічна характеристика, тобто питома вага (поширеність) домашнього насильства, вчиненого за її наявності.

У кримінальному-правовій літературі розуміння самого поняття поширеності авторами тлумачиться по-різному: фактична поширеність (неодиничний характер)»; не лише фактична, але й можлива поширеність [8, с. 126]. Ми підтримуємо позицію тих науковців, які виходять із поширеності самого кримінального правопорушення і вказують на необхідності уточнення зазначеної обставини у вигляді доповнення вимогою типовості для конкретного кримінального правопорушення.

Поширеність означає частоту трапляння тієї чи іншої обставини у реальному житті, що можна встановити лише вивчаючи стан злочинності. Типовістю обставин є їхня характерність (притаманність) для певного виду кримінального правопорушення, і таку їх властивість можна визначити лише теоретичним шляхом за допомогою методів формальної логіки.

У доктрині кримінального права вважається, що кваліфікуюча обставина не може супроводжувати більшість злочинів певного виду. Характеризуючи ознаки основного складу злочину, В. О. Навроцький зазначає, що «такі ознаки виражають типовий, такий, що найбільш часто зустрічається в житті, ступінь суспільної небезпеки посягання», а тому вважає допустимим прояв ознак, що кваліфікують злочин, лише в меншій половині сукупності злочинів певного виду [9, с. 450]. Радикальнішу позицію з приводу цього висловив А. І. Свінкін. Досліджуючи проблеми конструювання кваліфікованих складів злочинів за ознаками повторності та рецидиву вчений стверджує, «що спеціальний рецидив, коли він виступає в ролі ознаки, яка кваліфікує злочин, в кількісному відношенні не повинен бути надзвичайно великим (досягати 30–35 % і більше щодо кількості злочинів, передбачених основним складом, а щодо окремих найбільш небезпечних злочинів – 5–7 %)» [8, с. 128].

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що вчинення домашнього насильства щодо дитини характеризується відносною поширеністю, в зміст якої вкладено як фактичну, так і можливу за умови типовості поширеність. Водночас, вчинення домашнього насильства щодо

дитини настільки істотно впливає на підвищення ступеня суспільної небезпеки домашнього насильства, що охоплюватися санкцією норми основного складу злочину із визначеними для неї межами не може. Безумовність та одновекторність такого впливу свідчить про таке коливання (зміну) розміру (ступеня) суспільної небезпеки домашнього насильства, що зумовлює необхідність конструювання нової санкції, відмінної за суворістю від санкції, що відповідає основному складу злочину, а отже про необхідність формулювання кваліфікованого складку домашнього насильства. У зв'язку із цим для повноти правового регулювання, необхідним є передбачення вчинення домашнього насильства щодо дитини як кваліфікуючої ознаки.

Список використаних джерел:

1. Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична Газета. Всеукраїнське професійне юридичне видання*. 14 березня 2023 року. URL: https://bit.ly/42fPXuB (дата звернення: 05.05.2023).
2. Панов М. І., Гальцова В. В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 19–28.
3. Панькевич В. М., Сухоребра Т. І. До питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 273–276.
4. Герасименко М. В. Психологічне насильство над дитиною: форми, наслідки. URL: https://bit.ly/429TTNs (дата звернення: 05.05.2023).
5. Меркулова В.О. Психологічне насильство щодо дітей: окремі соціальні та теоретичні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3–4. С. 122–127.
6. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄРДСР, за період із 2018 року по серпень 2022 року. URL: https://bit.ly/3M4xzPJ (дата звернення: 05.05.2023).
7. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / Т. О. Перцева, В. В. Огоренко, Г. М. Кожина, К. О. Зеленська, С. Г. Носов, І. Ф. Терьошина, О. М. Гненна, О. Й. Мамчур, Р. М. Тимофєєв, А. В. Шорніков ; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
8. Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 280 с.
9. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.

Ключові слова: дитина, домашнє насильство, кваліфікуюча ознака, насильство, поширеність, санкція, систематичність, склад злочину, суспільна небезпека, типовість.

Key words: child, domestic violence, qualifying feature, violence, prevalence, sanction, systematicity, corpus delicti, public danger, typicality.

СТЕПАНЕНКО ОКСАНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Поряд із криміналізацією домашнього насильства, законодавцем було внесено чимало змін і доповнень до інших статей КК України. Також в законодавстві з'явилось нове поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», яке згадується у нормах Загальної частини КК України та в КПК України, при цьому зміст його на законодавчому рівні не розкривається. Останнє безумовно негативно впливає на правозастосовчу діяльність в даній сфері.

Поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» має подвійну природу: – це вид кримінального правопорушення; – таке правопорушення пов'язане з домашнім насильством. В рамках даного дослідження розглянемо першу характеристику, щодо якої позиції науковців та практики дещо розходяться. Одні визначають, що мова йде саме про злочини, інші, що про кримінальні правопорушення. Плутанина з даного питання пов'язана з тим, що в законодавстві і судовій практиці відсутній уніфікований підхід щодо даного аспекту.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII Загальну частину КК України було доповнено розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство». Саме в рамках даного розділу передбачена ст. 91-1 КК України в якій передбачено, що «в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів». В ст. 76 КК України передбачено, що «на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 цього Кодексу». Тобто, в КК України мова йде саме про злочин пов'язаний з домашнім насильством.

Враховуючи зазначені положення науковці зазначають, що з врахування положень ст. 12 КК України, поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» охоплює такі види кримінальних правопорушень, як нетяжкі злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини [1, с. 151].

В свою чергу, в положеннях КПК України в ряді випадків вказується «злочин пов'язаний з домашнім насильством», а в інших «кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством».

Так, ч. 6 ст. 194 КПК України, в якій визначено особливості застосування запобіжних заходів, зазначено: «В інтересах потерпілого

від злочину, пов'язаного з домашнім насильством …». Важливо зазначити, що вказана стаття була доповнена ч. 6 Законом № 2227-VIII від 06.12.2017 р.

У той же час, у ст. 284 КПК України, яка передбачає особливості закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, вказано: «Кримінальне провадження закривається в разі, якщо: … 7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;» щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Слід зауважити, що п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України доповнити словами «крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством» Законами № 2227-VIII від 06.12.2017, а Законом № 720-IX від 17.06.2020 р., у пункті 7 слово «злочину» замінено словами «кримінального правопорушення».

Такий же підхід і в ст. 469 КПК України. Так, Законом № 2227-VIII від 06.12.2017 р. ч. 1 ст. 469 доповнено абзацом 2: «Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника», а Законом № 720-IX від 17.06.2020 в абзаці 2 ч. 1 ст. 469 слово «злочинів» змінено словами «кримінальних правопорушень».

Тобто виходить наступна ситуація. Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 06.12.2017 р. законодавчо закріплено конструкцію «злочин пов'язаний з домашнім насильством», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018 р. в КК України були внесені численні зміни в аспекті передбачення категорії кримінальні правопорушення, в той же час і в КК України і в КПК України залишилось формулювання «злочин пов'язаний з домашнім насильством», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 720-IX від 17.06.2020 р. були внесенні численні зміни яким слово «злочин» замінено словами «кримінальне правопорушення», однак в КК України так і залишилось формулювання «злочин пов'язаний з домашнім насильством», а в КПК України в одній статті вказано «злочин пов'язаний з домашнім насильством», а у двох інших статтях «кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством».

На запитання, чи є принципова різниця законодавчого формулювання «злочин пов'язаний з домашнім насильством» чи «кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством», очевидна

відповідь, що є. Питання в іншому, чи це свідомий підхід законодавця, чи все ж таки помилка законодавчої техніки.

Під поняття «кримінального проступку» підпадає декілька складів, передбачених КК України, які можуть бути пов'язані із домашнім насильством та досить часто мають місце на практиці, мова йде про ч. ч. 1, 2 ст. 125, ч. 1 ст. 126 КК України. Крім того, до таких діянь можна віднести ряд кримінальних правопорушень, які передбачені в Розділ V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», а саме ч. 1 ст. 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», ч. 1 ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)», ч. ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя». Зазначенні кримінальні правопорушення є кримінальними проступками і вони з великою ймовірністю можуть бути пов'язані з домашнім насильством.

Крім того, в п. 6-1 ч. ст. 67 КК України, як одну із обтяжуючих обставин визначено вчинення саме кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, хоча коли даним пунктом, відповідно до Закону № 2227-VIII від 06.12.2017 р., було доповнено КК України, то в першій редакції вказувалось саме «злочин», а Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 р. слово «злочин» було змінено на «кримінальне правопорушення».

Також, важливо, що у 2022 р. опубліковано огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 2018 року по серпень 2022 року), тобто вказано саме кримінальні правопорушення.

При цьому, може виникнути зауваження, що вносячи відповідні зміни до КПК України законодавець виправдано залишив в ст. 194 формулювання «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», акцентуючи увагу, що обмежувальні заходи доцільно та можна застосовувати саме до осіб, які вчинили злочини, а не кримінальні проступки.

Поряд з цим, в судовій практиці є численні рішення, коли за вчинення саме кримінального проступку до особи застосовували поряд з покаранням обмежувальні заходи. Так, наприклад у Вироку Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області від 11 березня 2020 р. (категоріясправи № 483/1562/19; судове провадження:1-кп/483/67/2020) зазначено, що «ОСОБА_5 визнати винним у пред'явленому йому обвинуваченні у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, та призначити йому покарання у виді штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 850 (вісімсот п'ятдесят) гривень. Застосувати відносно ОСОБА_5 обмежувальний захід, передбачений п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України та покласти на нього наступний обов'язок: – заборонити перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, ОСОБА_4, строком на три місяці» [2].

Аналіз санкції ч. 1 ст. 125 КК України «Умисне легке тілесне ушкодження» (карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року) дає можливість зробити висновок, що це саме кримінальний проступок. Таким чином, за вчинення саме кримінального проступку щодо особи застосовано обмежувальні заходи. Враховуючи природу обмежувальних заходів, та те, що вони застосовують одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання, цілком виправданим є їх застосування за вчинення як злочинів, так і кримінальних проступків.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що формулювання в законодавстві «злочин пов'язаний з домашнім насильством» є недоліком законодавчої техніки, а тому в КК України та КПК України повинні бути внесенні зміни в частині уніфікації підходу та передбачення у всіх випадках формулювання «кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством». В свою чергу, такі зміни приведуть у відповідність законодавство та існуючу судову практику.

Список використаних джерел:

1. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін. ; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
2. Вирок Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 11 березня 2020 року у справі № 483/1562/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88129436

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, кримінальне правопорушення пов'язане з домашнім насильством.
Key words: violence, domestic violence, criminal offence related to domestic violence.

ТАВЛУЙ ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України, надзвичайно актуальними постають питання кримінально-правової охорони суспільних відносин щодо порядку несення або проходження військової служби.

У той же час постають питання щодо захисту прав громадян нашої держави, у тому числі основоположних прав на життя, здоров'я, честі та гідності, захист права власності від посягань зі сторони агресора.

15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану». У відповідності до даного Закону, Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 43-1 [1].

Частина перша статті 43-1 Кримінального кодексу України передбачає положення, що «не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [2].

Таким чином, дана кримінально-правова норма діє лише в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

У Законі України «Про правовий режим військового стану» закріплено визначення в ст. 1: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальної цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальної цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Період збройного конфлікту відповідно до Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних силах України» поділяється на міжнародний збройний конфлікт – будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил; неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт (збройний конфлікт не міжнародного характеру) – тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами й організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями [3, с. 32].

Частина друга статті 43-1 ККУ сформульована, як «кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння

шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України». Погоджуюсь з іншими науковцями, що у відповідності до статті 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Разом з тим, потрібно взяти до уваги Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 р. № 2114-IX, що набув чинності 07.03.2022 р., де зазначено: «Констатуючи акт збройної агресії російської федерації проти суверенітету України, беручи до уваги прагнення цивільних осіб до активної участі в національному спротиві, прагнучи захистити життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку людини як найвищу соціальну цінність, відповідно до положення ч. 1 ст. 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України, Верховна Рада України ухвалила цей Закон» [4].

Частина четверта статті 43-1 Кримінального кодексу України, передбачає, що не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Під час запровадження воєнного стану та тих подій, які відбуваються до кримінального законодавства було внесено значну кількість змін. Дана кримінально-правова норма спрямована на захист Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності від посягань з боку агресора під час дії воєнного стану чи збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2124-IX. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2124-20
2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=колабор#w1_1
3. Корабель М. Г. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння: виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, Незалежності та територіальної цілісності / М. Г. Корабель // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2022. Випуск 36. С. 31–37.

4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20

Ключові слова: воєнний стан, збройний конфлікт, незалежність, кримінальна відповідальність.
Key words: military camp armed conflict, independence, criminal liability.

ТІМОФЄЄВА ЛІЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, адвокат

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКРАДЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 2014 року триває війна з боку російської федерації проти України. 24 лютого 2022 року відбулось повномасштабне вторгнення та розпочались активні воєнні дії на всій території України.

Окремі аспекти проблематики кваліфікації злочинів та протидії їх вчиненню в умовах воєнного стану вже досліджується багатьма вченими та науковцями, зокрема: Ю. В. Бауліним, Н. О. Гуторовою, Л. М. Демидовою, М. М. Гнатовським, В. О. Навроцьким, Ю. А. Пономаренко, Н. А. Савіновою, Є. Л. Стрельцовим, В. О. Туляковим, М. І. Хавронюком, А. В. Харитоновою та ін. Разом з тим, враховуючи події, які відбуваються в Україні вона продовжує бути актуальною. Зокрема постає питання щодо пропорційності кримінальної відповідальності за викрадення майна в умовах воєнного стану.

Згідно із Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 03.03.2022 р. до деяких статей КК внесено кваліфікуючі ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Це зокрема стосується вчинення крадіжок (ч. 4 ст. 185 КК), грабежів (ч. 4 ст. 186 КК), вчинення розбою (ч. 4 ст. 187 КК), вимагання (ч. 4 ст. 189 КК), вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 4 ст. 191 КК) та ін.

Це суперечить назві закону «щодо посилення відповідальності за мародерство». Адже в ньому йдеться не тільки про мародерство, а також про загально кримінальні правопорушення проти власності, але «в умовах воєнного або надзвичайного стану». В багатьох інтернет-джерелах та пресі крадіжки під час війни висвітлюються як «мародерство». Мародерство передбачено ст. 432 КК. Стаття передбачає кримінальну відповідальність за викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. Якщо викрадення не пов'язано з полем бою, то викрадення розглядається як правопорушення проти власності. До статті 432 КК також були внесені зміни, пов'язані

із підвищенням відповідальності. До зазначених змін санкцією цієї статті було передбачено відповідальність у вигляді позбавленням волі на строк від 3 до 10 років, після змін від 5 до 10 років.

Що стосується загально кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного на надзвичайного стану (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187 ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК), то виглядає непропорційним кваліфікувати будь-яку крадіжку або грабіж, зокрема, які спричинили шкоду у мінімальних розмірах (більше 0.2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (мінімальна соціальна пільга для кваліфікації), тобто 268,4 грн у 2023 р.) за особливо кваліфікованим складом відповідною санкцією.

Така неоднозначність закону спричинила проблеми у практиці його застосування. Зокрема Вироком Сокирянського районного суду Чернівецької області від 25 травня 2022 р. особу засуджено за ч. 3 ст. 185 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки, за ч. 4 ст. 185 КК – на строк 5 років позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК за сукупністю кримінальних правопорушень остаточно призначено покарання у вигляді 5 років позбавлення волі. На підставі статей 75, 76 КК особу звільнено від відбування призначеного йому покарання з випробуванням з іспитовим строком 3роки. Крадіжки чужого майна були вчинені 8 лютого, 8 та 9 березня 2022 року на території с. Білоусівки Дністровського р-ну Чернівецької обл.

Згідно п. 32 Ухвали Верховного Суду від 28 березня 2023 р., справа № 722/594/22, провадження № 51-3186км22, колегія суддів ВС вважає, що «ясно висловлений намір законодавця не дає підстав вважати, що метою цього закону було виключити можливість застосування частин 1–3 статей 185–187, 189, 191 в обставинах, які не мають нічого спільного з використанням безпорадного стану мешканців або інших умов, створених воєнними діями, що полегшують вчинення злочинів в ступені, що значно відрізняється від обставин звичайного життя».

Колегія суддів ВС (пп. 27-32) посилається на Пояснювальну записку до законопроєкту, у якій зазначено, що такі зміни вносяться в контексті ситуації, що передбачена ст. 33 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (зокрема «пограбування забороняються»). В обґрунтування необхідності прийняття закону також зазначено, що військові дії «змушують людей полишати свої домівки та майно. Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства».

Враховуючи поширеність використання злочинцями цих обставин, законодавець обґрунтовує необхідність посилити кримінальну відповідальність за злочини, вчинені з використанням таких умов і обставин, які він назвав у цій пояснювальній записці «мародерством» [1, п. 28]

Також у висновку відображений намір членів Комітету за допомогою цих змін «встановити справедливе покарання для осіб, які використовують безпорадний стан мешканців певних територій

під час бойових дій для грабежу та розбою, а також привласнюють чуже майно на полі бою, застосовуючи трагічні обставини для власної наживи» [1, п. 31].

Слід відмежовувати крадіжки в умовах воєнного стану від мародерства. Видається непропорційним кваліфікувати будь яку крадіжку, грабіж, вимагання, зокрема, які спричинили шкоду у мінімальних розмірах (268,4 грн у 2023 р.) за особливо кваліфікованим складом відповідною санкцією у ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187 ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК. Умови воєнного стану існують по всій території України до закінчення війни. Але це не означає нівелювання основного складу та інших кваліфікуючих ознак. Слід уточнити редакцію статті, зокрема з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, з використанням безпорадного стану мешканців або інших умов, створених воєнними діями, що полегшують вчинення злочинів в ступені, що значно відрізняється від обставин звичайного життя.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Верховного Суду від 28 березня 2023 року, справа № 722/594/22, провадження № 51-3186км22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395917?fbclid=IwAR0m4oKvWg7juxX13CSqYRN8JhRSLZ6TGkIZDJAexTkAFO

Ключові слова: пропорційність, мародерство, крадіжка, умови воєнного стану, принципи кримінального права.

Key words: proportionality, looting, theft, conditions of martial law, principles of criminal law.

ХІМЧЕНКО СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Стан здоров'я людини, її хвороби, мета запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі і про наявність ризику для життя і здоров'я, результати обстежень, проведення профілактичних заходів, – все це за своїм правовим режимом є різновидом медичної інформації, яка, в свою черг, є конфіденційною. Відповідно до ч. 1 ст. 32 Конституції України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. Відповідно до ст. 286 ЦК України фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні [2]. При цьому наголошується,

що забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи.

Введення 11 березня 2020 р. на міжнародному рівні статусу пандемії коронавірусу COVID-19 призвело до суттєвих змін в соціальному, політичному, економічному середовищі (05.05.2023 р. цей статус було скасовано). Необхідність в протидії масовим захворюванням зумовило введення ряду суттєвих обмежень прав та свобод людини по всьому світу. Низка з них була дійсно виправдана та обґрунтована, з метою захисту життя та здоров'я багатьох людей, особливо, певної групи ризику, а деякі з них, вже на сьогодні це визнають окремі держави, – не були виправдані та не могли сприяти зупиненню поширенню хвороби. Серед іншого, набула серйозного поширення проблема примушування людини до надання (поширення) медичної інформації під загрозою звільнення з роботи, щодо проведення маніпуляцій з вакцинації/відмови від її проведення від цієї хвороби. По сьогодні тривають в Україні судові процесі, в яких люди відстоюють своє право на працю, без примушування до розголошення медичної інформації про проведення профілактичних щеплень [3]. Тож питання ефективного захисту права людини на збереження конфіденційності медичної інформації, в тому числі пошук оптимальних заходів, є своєчасним та актуальним.

Окремі питання кримінально-правового захисту лікарської таємниці обговорюються в наукових колах, та були предметом дослідження Д. С. Азарова, О. М. Алієва, В. В. Балабако, В. О. Галай, О. В. Прохніцького, М. І. Хавронюка, Г. В. Чеботарьової та ін. Втім питання, яке обумовило вимоги сучасності, залишається невирішеним.

Стаття 145 КК України встановлює відповідальність за умисне розголошення лікарської таємниці, але за умови вчинення такого діяння спеціальним суб'єктом – особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. № 2 рп/2012 до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження [4]. Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя, що допускається виняткова у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Відповідно до Європейської Конвенції про права людини та біомедицину людині гарантується право на повагу до приватного життя, в т. ч. у випадках, коли це стосується відомостей про стан його здоров'я. Забезпечення недоторканості особистої таємниці пацієнта є невід'ємним атрибутом цивілізованої держави, яка зобов'язана не тільки утримуватися від втручання у сферу приватного життя пацієнта, а і вчиняти позитивні дії, метою яких є законодавче закріплення юридичних гарантій, а також встановлення кримінальної

відповідальності за розголошення лікарської (або медичної) таємниці [5]. Рішеннями Європейського суду з прав людини зазначається, що захист персональних даних, в т. ч. медичної інформації, має фундаментальне значення для здійснення людиною права на повагу до її приватного і сімейного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції, а розголошення таких відомостей може вирішальним чином вплинути на приватне та сімейне життя людини, а також на її соціальне становище та професійну діяльність, ганьблячи її та піддаючи ризику остракізму.

Аналізуючи різні точки зору з питання визначення безпосереднього об'єкту за ст. 132 КК України, В. В. Балабко влучно зазначає, що з урахуванням суті злочину, його основний безпосередній об'єкт може бути визначений як правовідносини, що уособлюють встановлений законодавством порядок надання інформації про проведення та результати медичного огляду щодо виявлення зараження ВІЛ чи іншої невиліковної інфекційної хвороби [5]. Варто погодитися і з точкою зору О. П. Горпинюк, яка визначає саме приватність в інформаційному аспекті в якості основного об'єкту кримінальних правопорушень, передбачених ст. 132 і ст. 145 КК [6]. Дійсно, при розголошенні лікарської таємниці безпосередньо життю та здоров'ю людини не заподіюється шкода, а спричиняється шкода чи створюється загроза її заподіяння конституційним правам та свободам людини, честі, гідності. Тому викликає зауваження місце розташування норми про розголошення лікарської таємниці в межах розділу, де передбачено склади кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я людини, так само, і питання – за розголошення лікарської, чи медичної таємниці має наставати відповідальність.

Відповідно до ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я *лікарська таємниця – це сукупність відомостей, які стали відомі медичним працівникам та іншим особам у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина* [7]. *Медичні працівники не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків. Як видно зі змісту ст. 40, законом допускається можливість отримання такої інформації і іншими (не медичними) працівниками*.

Згідно до абз. 9 ч. 1 ст. 3 цього ж Закону медична інформація – це інформація про медичне обслуговування особи або його результати, викладена в уніфікованій формі відповідно до вимог, встановлених законодавством, у тому числі інформація про стан здоров'я, діагнози та будь-які документи, що стосуються здоров'я та обмеження повсякденного функціонування/ життєдіяльності людини. Тобто термін «медична інформація» за своїм обсягом є ширшою за «лікарську таємницю».

Доцільним вбачається замінити в КК України формулювання «лікарська таємниця» на «медична інформація», яка за своїм статусом також є конфіденційною та її розголошення забороняється. Такі зміни в чинному КК України дозволять ширше дивитися на проблему розголошення інформації про стан здоров'я людини: по-перше, її слід розглядати не як проблему захисту життя та здоров'я людини; по-друге,

це дозволяє розширити коло суб'єктів розголошення такої конфіденційної інформації, де окрім медичних та фармацевтичних працівників, нарівні можуть бути визнані суб'єктами і інші особи, яким у зв'язку з професійною діяльністю стала відома така інформація, наприклад, суддя, нотаріус, представник правоохоронного органу, працедавець.

В світлі питання, що піднімалося на початку цього дослідження, слід звернути увагу на доцільність розгляду можливості встановлення кримінальної відповідальності службових осіб (юридичної особи приватного права або публічного права), які наділені організаційно-розпорядчими функціями, за примушування до повідомлення (розголошення) людини медичної інформації (про стан власного здоров'я, профілактичні та медичні обстеження, надання домедичної чи медичної допомоги, діагноз та ін.), за виключенням випадків, коли така інформація напряму пов'язана з можливістю допуску людини до виконання певних видів робіт (що встановлюється спеціальним законодавством). При цьому не може бути визнане виправданим або законним примушування людини до повідомлення медичної інформації абстрактним обґрунтуванням національної безпеки, або «інтересами суспільства». У випадку наявності реальної загрози національній безпеці чи «інтересам суспільства» є встановлений законом порядок витребування медичної інформації щодо особи, що здійснюється в межах певного цивільного, кримінального чи іншого виду провадження. Що, в свою чергу, свідчить про наявність або передбачувану наявність порушеного права певної людини, національних або «суспільних» інтересів, а не є необґрунтованим порушенням конституційних прав людини заради гіпотетично та абстрактно сформульованих можливих перспектив порушення «інтересів суспільства».

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 07.05.2023).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/435-15 (дата звернення: 07.05.2023).
3. Постанова Великої Палати ВС від 14.12 2022 р. у справі № 130/3548/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195 (дата звернення: 07.05.2023).
4. Рішення КСУ у справі … від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51 (дата звернення: 07.05.2023).
5. Балабко В. В. Кримінальна відповідальність медичних працівників за злочини проти життя та здоров'я особи. Дис. … канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2012.
6. Горпинюк О. П. Кримінально-правова охорона інформаційного аспекту приватності : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 19 с.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12 (дата звернення: 07.05.2023).

Ключові слова: медична інформація, лікарська таємниця, кримінально-правова охорона, розголошення, примушування, приватне життя.

Key words: medical information, medical secrecy, criminal law protection, disclosure, forcing, private life.

ЧУГУНІКОВ ІГОР ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПОВТОРНІСТЬ ЯК ФОРМА МНОЖИННОСТІ У ПРОЄКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ

На думку розробників проекту нового КК України, підготовленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права, множинність обмежується двома формами – сукупністю та рецидивом. При цьому сукупність поділяється на сукупність проступків та сукупність злочинів (ч. 2 ст. 2.8.1 проекту) [1]. Звідси постає, що повторність втрачає своє самостійне значення і фактично поглинається сукупністю, оскільки запропоноване визначення останньої більше не пов'язується з характером діянь (однорідні чи різнорідні), які її утворюють. Таким чином, сукупність можуть утворювати також два або більше юридично тотожних діяння – злочина або проступка.

Особливість кримінально-правової оцінки так званої «чистої» повторності полягає в тому, що будь-яка кількість тотожних діянь (кримінально-протиправних епізодів) кваліфікується за однією статтею КК із врахуванням цієї обставини. Так, наприклад, двадцять кишенькових крадіжок кваліфікується тільки за ч. 2 ст. 185 КК, а тридцять умисних вбивств за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК. При цьому, питання про те, чи є предметом самостійної кримінально-правової оцінки перше з юридично тотожних діянь (у наведеному прикладі, перша крадіжка за ч. 1 ст. 185, а перше умисне вбивство за ч. 1 чи ч. 2 ст. 115 КК) в судовій практиці однозначного вирішення не отримало. Так, наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» орієнтує на те, що ознакою повторності охоплюються як перший, так і наступні злочини, тому кваліфікувати першу дачу або отримання хабара ще й за частиною першою відповідних статей не потрібно [2, с. 36]. Проте, в іншій постанові «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 04.06.2010 р., Пленум наполягає на протилежному вирішенні цього питання, зазначаючи, що перший злочин має кваліфікуватися за частиною першою відповідної статті Особливої частини, а один чи декілька наступних – за частиною другою цієї статті за ознакою вчинення його (їх) повторно [2, с. 184]. Однак, у будь-якому випадку, усі наступні за першим епізоди мають отримати кримінально-правову оцінку за однією статтею КК. Саме ця особливість кваліфікації «чистої» повторності в теорії кримінального права пов'язувалась з порушенням принципу справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності. У підсумку, законодавець деяких країн або взагалі відмовився від будь-яких згадок про цей різновид множинності діянь, ототожнюючи його з сукупністю злочинів, або позиціонував повторність у якості різновиду одиничного злочину.

Чинний КК України розглядає «чисту» повторність як самостійну форму множинності, що, як уявляється, є цілком обґрунтованим. По-перше, це відповідає наробкам щодо множинності, які склалися у вітчизняній кримінально-правовій теорії та були сприйняті судовою практикою. По-друге, з точки зору соціальної характеристики множинності повторність тотожних діянь є найменш небезпечною формою (особа вчиняє кримінальні правопорушення певної групи, наприклад, кишенькові крадіжки і «принципово» не вчиняє інших діянь, до того ж вона жодного разу не засуджувалася), що суттєво відрізняє її від сукупності (коли для особи не має різниці, що вчиняти) та рецидиву (коли навіть застосовані державою заходи примусу мети не досягли). Тому повторність не може ототожнюватися ані з сукупністю, ані з рецидивом, у зв'язку з чим, скасування потребує не «чиста» повторність, а повторність, пов'язана з попереднім засудженням особи за аналогічне діяння та «змішана» повторність (ч. 3 ст. 32 КК). По-третє, існування «чистої» повторності не порушує принцип справедливості, тому що ця обставина завжди враховується або при кваліфікації (наявність повторності завжди посилює санкцію відповідної частини статті), або при призначенні покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК), тобто у цьому випадку, покарання призначається відповідно до тяжкості вчиненого.

Принцип справедливості скоріше буде порушувати підхід, запропонований авторами проекту. Так, наприклад, тридцять крадіжок, кожна з яких спричинила істотну майнову шкоду, можна розглядати лише як злочин першого ступеня (ст. 6.1.4), оскільки серед ознак, що підвищують тяжкість злочину на два (ст. 6.1.2) чи на один ступінь (ст. 6.1.3) повторність не фігурує. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3.2.5 злочин першого ступеня карається штрафом у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць, або ув'язненням на строк від трьох місяців до двох років.

При призначенні покарання за сукупністю злочинів (з позицій проекту, повторність є різновидом сукупності, у зв'язку з чим, вчинене, у наведеному прикладі, прийдеться кваліфікувати тридцять разів за ст. 6.1.4 і тридцять разів призначати покарання) остаточне покарання у виді ув'язнення на певний строк не може перевищувати, якщо найбільш тяжким злочином, що входить до сукупності є злочин 1 або злочин 2 ступеня тяжкості – 5 років (п. 1 ч. 1 ст. 3.3.6). При складанні основних покарань у виді штрафу остаточне покарання не може перевищувати трикратного розміру штрафу, передбаченого за більш тяжкий злочин із тих, що утворюють сукупність злочинів (ч. 4 ст. 3.3.6). Таким чином, максимально можливі розміри основних покарань у виді штрафу або ув'язнення (за проектом вони складанню між собою не підлягають і виконуються самостійно) можуть бути призначені вже за перші три епізоди. Тому наступну їх кількість фактично прийдеться проігнорувати. У зв'язку з цим, існуючий стан речей виглядає більш справедливим, коли проста крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК) є проступком, а кваліфікована крадіжка за ознакою повторності (ч. 2 ст. 185 КК) – злочином.

І, врешті решт, четверте. Збереження повторності, як окремої форми множинності, цілком відповідає сучасним кримінологічним

уявленням щодо тенденції професіоналізації кримінально-протиправної діяльності. У вітчизняних джерелах, ще у середині 90-х років минулого століття, пропонувалося виокремлювати поняття злочинної діяльності, розуміючи під нею вольову цілеспрямовану поведінку, систему передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних дій, внутрішньо детермінованих спільним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом через постановку та досягнення приватних проміжних цілей. Зазначена діяльність виходить за межі простого повторення аналогічних кримінальних правопорушень і набуває якісно нових ознак (кримінально-протиправного промислу, який, до речі, у якості різновиду «чистої» повторності був відомий ще КК УРСР 1960 р.). Тому ефективна протидія такій діяльності є можливою лише у площині диференціації кримінальної відповідальності.

Слід звернути увагу й ще на одну обставину.

За чинним КК умисне позбавлення життя двох чи більше осіб може кваліфікуватися за п. 1 ч. 2 ст. 115 лише за умови, що їх вбивство охоплювалося єдиним умислом винного. При цьому, наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК не має. Відсутність єдиного умислу на позбавлення життя двох або більше осіб свідчить про наявність повторності, що дозволяє кваліфікувати вчинене за п. 13 ч. 2 ст. 115,як вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство. Про вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність, мова йде і у ч. 2 ст. 119 КК. У даному випадку мається на увазі, що такий суспільно небезпечний наслідок (настання смерті двох або більше осіб) є ознакою об'єктивної сторони одиничного злочину. Якщо ж смерть другої особи, спричинена з необережності, стала наслідком повторних дій, кожен епізод має отримати самостійну кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 119 КК, а повторність має бути врахована як обставина, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК). Позбавлення повторності «статусу» окремої форми множинності вимагає ревізії цих усталених позицій, що ще більше актуалізує питання щодо обґрунтованості такого кроку. Згадана ревізія була можливою за двома напрямками: 1) або спричинення смерті двом або більше потерпілим, у будь-якому випадку повинно розглядатися як сукупність із скасуванням відповідної кваліфікуючої обставини у ст. 115 та ст. 119 КК, що цілком логічно в умовах, коли життя людини проголошено найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), що, у свою чергу, унеможливлює порозуміння вбивства двох або більше осіб як одиничного злочину; 2) або шляхом збереження згаданої кваліфікуючої ознаки з наданням вбивству двох або більше осіб «статусу» врахованої законодавцем сукупності. Саме останній напрямок і обрали розробники проекту нового КК України. Відповідно до ч. 2 ст. 2.10.4, кримінальні правопорушення, вчинені одним чи кількома діяннями, якими спричинена шкода двом або більше потерпілим особам, кваліфікується окремо щодо кожної з потерпілих осіб з урахуванням шкоди, спричиненої кожній з них, крім випадку, передбаченого п. 7 ст. 4.1.3 цього Кодексу. Згідно з п. 7 ст. 4.1.3 ознакою,

що підвищує на два ступеня тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом (кримінальні правопорушення проти життя людини), є вчинення умисного злочину, що спричинив смерть двох чи більше людей. До таких умисних злочинів, крім вбивства (ст. 4.1.5), належать також: доведення до самогубства (ст. 4.1.7) та схилення до самогубства (ст. 4.1.9). Що ж стосується вбивства через необережність, яке за проектом іменується спричиненням смерті з необережності, то ст. 4.1.6 такої кваліфікуючої ознаки, як спричинення смерті двом чи більше особам не передбачає, з чого постає, що будь-які випадки заподіяння смерті з необережності двом чи більше потерпілим мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів.

Підхід, згідно з яким категорія «вбивство двох або більше осіб» включає до себе й випадки, коли вони не охоплювалися єдиним умислом винного, не є новим для кримінального законодавства країн пострадянського простору. Не вдаючись до полеміки, слід зазначити, що подібне рішення вкрай неоднозначно сприймається як теорією, так і судовою практикою цих країн і тут, останнім часом, все частіше лунають пропозиції щодо необхідності повернення до КК такої форми множинності, як повторність. Цілком можливо припустити, що автори проекту намагалися обмежити сферу дії п. 7 ст. 4.1.3 лише ситуаціями, коли спричинення смерті двом чи більше людям при вбивстві, доведенні до самогубства чи схиленні до нього охоплювалося єдиним умислом винного. Однак, запропонована редакція ч. 2 ст. 2.10.4 та п. 7 ч. 1 ст. 4.1.3 про це зовсім не свідчить.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2023), підготовлений Робочою групою з питань розвитку кримінального права. URL: https://www. https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code
2. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальному судочинстві. Київ : Алерта, 2021. 312 с.

Ключові слова: множинність кримінальних правопорушень, злочин, проступок, повторність, сукупність, рецидив.

Key words: multiplicity of criminal offenses, crime, misdemeanor, repetition, totality, relapse.

DROBCHAK ALLA LEONIDIVNA

National University "Odesa Law Academy",
Senior Lecturer of Socio-political and Economic Department of Kryvyi Rih Faculty

PROTASOV EVGENY LEONIDOVYCH

National University "Odesa Law Academy",
holder of higher education

UKRAINE'S CRIMINAL LAW SYSTEM FACES SIGNIFICANT CHALLENGES TO COMBAT CRIME AND ENSURE JUSTICE

Criminal law is a crucial aspect of any legal system as it governs the behaviors that are considered harmful to society and defines the corresponding punishment for offenders. Ukraine's criminal law system has been subject to various changes over the years, and it still faces several challenges. This article aims to identify and analyze the current problems facing Ukraine's criminal law system. The study is based on a comprehensive review of the literature and analysis of official reports and statistical data. The main objective of this article is to provide an overview of the most significant problems facing Ukraine's criminal law system, which include corruption, inefficient investigation procedures, inadequate punishments, insufficient protection of human rights, and cybercrime. By highlighting these issues, this article seeks to contribute to the ongoing discussions on the reform of Ukraine's criminal law system and to provide insights for policymakers, legal practitioners, and scholars.

1. Corruption. Corruption remains one of the most significant challenges facing Ukraine's criminal law system. The country has been grappling with corruption for decades, and despite numerous efforts to combat it, it remains a pervasive problem. Ukraine's law enforcement agencies are often accused of being corrupt, and this has contributed to the slow pace of criminal investigations and the low conviction rate of offenders. The inability of the criminal justice system to effectively tackle corruption has led to public mistrust, undermining the legitimacy of the rule of law. Furthermore, corruption in the judiciary system has also been reported, with allegations of bribery, nepotism, and political influence in the appointment of judges. This has eroded public trust in the fairness of the justice system and has led to concerns over the potential for political interference in criminal cases. The government has made some efforts to address corruption in recent years, including the establishment of specialized anti-corruption bodies and the adoption of new laws aimed at improving transparency and accountability. However, these efforts have been criticized for their limited impact, and there is a need for sustained efforts to tackle corruption in all its forms.

2. Inefficient Investigation Procedures. Another significant problem facing Ukraine's criminal law system is the inefficiency of investigation procedures. Investigations in criminal cases are often slow and ineffective, resulting in a low conviction rate and a backlog of pending cases. The reasons for the inefficiency of investigation procedures are varied,

ranging from the lack of resources and training for law enforcement agencies to the lack of cooperation between different agencies involved in criminal investigations. One of the most significant challenges is the lack of modern technologies and equipment, which hinders the ability of law enforcement agencies to collect and analyze evidence. Additionally, there have been reports of pressure from powerful individuals or groups on law enforcement agencies to influence the outcome of investigations. This has created a culture of impunity and has undermined the effectiveness of the criminal justice system. The government has implemented several reforms aimed at addressing these issues, including the introduction of new investigation techniques, the adoption of new legislation to improve the collection and analysis of evidence, and the establishment of specialized investigative bodies. However, these reforms have yet to produce significant results, and there is still a long way to go before Ukraine's criminal justice system can operate efficiently and effectively.

3. Lack of Adequate Punishments. The lack of adequate punishments for criminal offenses is another significant problem facing Ukraine's criminal law system. The country's criminal code is often criticized for its leniency towards offenders, particularly those who commit serious crimes such as murder, rape, and organized crime. Many offenders receive suspended sentences or light prison sentences, which are seen as insufficient deterrents to prevent future crimes. This has led to a perception of impunity among criminals and a lack of trust in the criminal justice system. Moreover, there is a lack of consistency in the application of punishments, with some judges imposing lighter sentences than others for similar offenses. This has led to calls for reform of the criminal code to ensure that punishments are commensurate with the severity of the crime. The government has made some efforts to address this issue, including the adoption of new laws to increase penalties for certain offenses and the establishment of specialized courts to handle serious crimes. However, there is still a need for comprehensive reform of the criminal code to ensure that punishments are fair, consistent, and effective in deterring criminal behavior.

4. Insufficient Protection of Human Rights. The protection of human rights is a fundamental aspect of any criminal justice system. In Ukraine, there have been concerns over the protection of human rights in the criminal justice system, particularly in cases of pre-trial detention, use of force, and access to legal representation. Human rights organizations have reported cases of abuse and mistreatment of detainees, including torture and ill-treatment. There have also been reports of police brutality and excessive use of force during protests and demonstrations. Moreover, the right to a fair trial is often not fully respected, with some defendants lacking access to legal representation and facing biased judges. The government has taken some steps to address these issues, including the establishment of a national prevention mechanism against torture and the adoption of new legislation to protect human rights. However, implementation of these measures has been slow, and human rights violations in the criminal justice system continue to be a concern. There is a need for further reform to ensure that the human rights of all individuals in the criminal justice system are fully respected and protected.

5. Cybercrime. Cybercrime is an emerging challenge facing Ukraine's criminal law system. As more and more individuals and businesses conduct their affairs online, cybercrime has become increasingly prevalent, with cybercriminals using sophisticated techniques to steal personal and financial information, commit fraud, and disrupt online services. Ukraine has been particularly vulnerable to cybercrime due to its relatively weak cybersecurity infrastructure and the presence of a large IT sector that is often targeted by cybercriminals. The government has taken some measures to address cybercrime, including the adoption of new legislation to criminalize cyber offenses and the establishment of specialized units within law enforcement agencies to investigate cybercrime. However, these efforts have been criticized for their limited effectiveness, with cybercriminals often able to operate with impunity due to the lack of resources and expertise among law enforcement agencies. There is a need for increased investment in cybersecurity infrastructure and training for law enforcement agencies to ensure that cybercrime is effectively addressed and punished. Additionally, international cooperation and information sharing between countries are essential in the fight against cybercrime, as cybercriminals often operate across borders, making it difficult for national law enforcement agencies to effectively combat them on their own.

Ukraine's criminal law system faces significant challenges in its efforts to effectively combat crime and ensure justice for victims. Corruption, inefficient investigation procedures, lack of adequate punishments, insufficient protection of human rights, and cybercrime are among the most pressing issues that need to be addressed. While the government has made some efforts to reform the criminal justice system, progress has been slow, and there is still a long way to go before the system operates efficiently and effectively. The reforms that have been implemented so far have not produced significant results, and there is a need for further comprehensive reform of the criminal code, investigative procedures, and the protection of human rights. The international community can play a critical role in supporting Ukraine's efforts to address these challenges, including through technical assistance, capacity building, and cooperation in the fight against transnational crime. Only through sustained and coordinated efforts can Ukraine's criminal justice system be strengthened to effectively combat crime, protect human rights, and ensure justice for all.

Ключові слова: кримінальне право, Україна, корупція, процедури розслідування, покарання, права людини, кіберзлочинність, правова система, правоохоронні органи, судова система.

Key words: Criminal law, Ukraine, corruption, investigation procedures, punishment, human rights, cybercrime, legal system, law enforcement, judicial system.

ДОРОШЕНКО КОСТЯНТИН КОСТЯНТИНОВИЧ

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики

ПРЕДСТАВНИЦТВО В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ ТА НАДМІРНИЙ ФОРМАЛІЗМ

Встановлення кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень мало б запобігати зловживанням особами, які мають у передбачених законодавством випадках повноваження, на представництво в суді своїх довірителей.

Хоча ст. 400-1 КК України розміщена у розділі XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», що наштовхує на думку про те, що родовим об'єктом посягання є нормальна (законна) діяльність органів правосуддя, проте у випадку вчинення зазначеного кримінального правопорушення першочергових суспільно-небезпечних наслідків зазнає саме особа, інтереси якої представляють неуповноважені на те особи.

За правовою природою представництво в суді є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки [1]. Представництво в суді може виникати на підставі договору, закону, акту органу юридичної особи та з інших підстав.

Таким чином, у випадку здійснення представництва в суді іншої особи першочергово підлягають встановленню підстави такого представництва.

Положеннями ЦПК України, ГПК України встановлено, що головуючий встановлює особи тих, хто бере участь у судовому засіданні, а також перевіряє повноваження представників. КАС України визначено, що головуючий у судовому засіданні встановлює особи тих, хто прибув у судове засідання, а також перевіряє повноваження посадових і службових осіб, їхніх представників.

КПК України покладає такий обов'язок на секретаря судового засідання, а саме секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Таким чином, обов'язок із перевірки повноважень представників покладається саме на суд в особі головуючого судді або секретаря судового засідання, який є працівником апарату такого суду.

У випадку ж неможливості підтвердження повноважень представника, зокрема через відсутність документів, які має надати адвокат або захисник, інша особа, уповноважена на здійснення представництва, очевидно, що така особа не буде допущена судом до розгляду справи.

Однак, під час розгляду справ судами виникають ситуації, коли учасник справи допускається до розгляду судом, а вже згодом виникають сумніви у повноваженнях представника, що може бути підставою для внесення відомостей до Єдиного реєстру судових рішень за ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 400-1 КК України.

До прикладу, 27.07.2022 року Любешівський районний суд Волинської області постановив у справі за № 157/648/20 ухвалу, якою зобов'язав адвоката надати до суду договорів про надання правової допомоги через виникнення сумнівів в наявності повноважень на представництво [2].

25.08.2022 року Любешівський районний суд Волинської області постановив ухвалу, якою незважаючи на надання адвокатом договору про надання правової допомоги, залишив позовну заяву без розгляду, через відсутність в ордері відомостей про повноваження на представництво у конкретній цивільній справі [3].

Волинський апеляційний суд 19.12.2022 року прийняв постанову, якою ухвалу про залишення без розгляду скасував та направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, через порушення норм процесуального права, що призвело до постановлення незаконної ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі [4].

Однак, 02.09.2022 року слідчий суддя Камінь-Каширського районного суду Волинської області постановив ухвалу у справі № 157/1035/22, якою зобов'язав розпочати досудове розслідування за заявою від 26.08.2022 року [5].

Перевірка повноважень учасників справи на представництво в суді є важливим елементом відправлення судочинства, однак, зазначене не може зводитися до надмірного формалізму, особливо, коли такі дії вживаються протилежними сторонами у справі.

Іншим прикладом перевірки повноважень представництва в суді є ухвала Дніпровського апеляційного суду від 12.04.2023 року, постановлена у справі за № 202/4236/23, де під час перевірки апеляційної скарги захисника на ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу колегією суддів апеляційної інстанції встановлено відсутність повноважень адвоката через припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Так, судом прийнято рішення, яким закрито апеляційне провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді та роз'яснено підозрюваному право особисто звернутися з апеляційною скаргою або за допомогою іншого захисника у справі [6].

У свою чергу, іншою ухвалою, постановленою в цей же день, колегією суддів вирішено довести до відома кваліфікаційно-дисциплінарну комісію регіону про факт здійснення адвокатської діяльності особою, право на заняття якою припинено [7].

Таким чином вбачається, що у першому випадку суд постановив ухвалу, якою створив умови для перешкоджання подальшому розгляду справу, а інший суд, із посиланням на цю ж ухвалу, зобов'язав розпочати досудове розслідування за фактом представництва в суді без повноважень, що згодом було спростовано колегією суддів апеляційної інстанції.

У другому ж випадку, колегія суддів апеляційної інстанції здійснили належну перевірку повноважень особи на представництво в суді, чим запобігли не лише порушенню інтересів правосуддя, а також прав особи, захист якої здійснював адвокат, яким не мав права на заняття адвокатською діяльністю.

З огляду на викладене вбачається висновок, що належне виконання судами своїх обов'язків із перевірки повноважень учасників справи на представництво в суді цілком забезпечує виконання як завдань судочинства, так і прав осіб, інтереси яких представляють в суді.

Відтак, питання кримінальної відповідальності за представництво в суді без повноважень виглядає доцільним лише у випадку, якщо довіритель заперечує факт наявності підстав для представництва особи в суді, як, до прикладу, було встановлено рішенням ВКДК № IX-006/2022 від 30.09.2022 року, де адвокатом укладений договір про надання правової допомоги 12.07.2022 року з особою, яка померла 11.03.2021 року [8].

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/99 від 08.04.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99
2. Ухвала Любешівського районного суду Волинської області від 27.07.2022 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105432317
3. Ухвала Любешівського районного суду Волинської області від 27.07.2022 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105893269
4. Постанова Волинського апеляційного суду від 19.12.2022 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107944918
5. Ухвала Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 02.09.2022 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106079998
6. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 12.04.2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110227182
7. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 12.04.2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110227183
8. Рішення ВКДК № IX-006/2022 від 30.09.2022 року. URL: https://vkdka.org/rishennya-vkdka-ix-006-2022-vid-30-09-2022-za-skargoyu-advokata-na-rishennya-distsiplinarnoji-palati-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-poltavskoji-oblasti-vid-25-05-2022-roku-pro/

Ключові слова: представництво в суді без повноважень, адвокат.
Key words: representation in court without authority, attorney at law.

ЛЕЩЕНКО АНДРІЙ ВІКТОРОВИЧ

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОКАРАННЯ ЗА КАТУВАННЯ

Питання покарання за катування є особливо актуальними після внесення Верховною Радою України змін до ст. 127 Кримінального кодексу України (надалі – КК України) в редакції закону № 2812-IX від 01.12.2022, якою уведено в дію та встановлено покарання за діяння, визначені ст. 127 КК України.

Сьогодні на перший погляд складно віднайти щось спільне між правами людини та покаранням за катування за ст. 127 КК України. Але це лише поверхня айсбергу, оскільки з моменту ратифікації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі Конвенція) та розвитку практики Європейського суду з прав людини (надалі Суд, ЄСПЛ) між цими двома поняттями існує дуже тісний зв'язок.

Відповідно до статистичних даних Європейського суду за період з 1997 по 2021 рік ЄСПЛ визнав 23 рази порушення Україною ст. 3 Конвенції про заборону тортур, та ще 123 рази Суд прийняв рішення про порушення Україною позитивних зобов'язань щодо проведення ефективного розслідування катувань [1, с. 2]. При цьому за весь час Україна сплатила жертвам катувань солідні компенсації з Державного бюджету України.

Стаття 28 Конституції України визначає, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ця норма імплементована в законодавство України з Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Конвенції, які закріплюють заборону тортур як одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства.

Поряд з цим ст. 127 КК України визнає кримінально-караними та встановлює кримінальну відповідальність за катування. У практиці та теорії кримінального права виникає багато питань щодо формулювання диспозиції цієї статті, але ця тема потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Загальновідомо, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України).

Якщо розглянути покарання за катування у діючий редакції ст. 127 КК України, то санкція за ст. 127 КК України встановлює у ч. 1 покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 6 років (до внесення змін було від 2 до 5 років позбавлення свободи), у ч. 2 цієї статті за катування, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з метою дискримінації, у тому числі з мотивів расової,

національної чи релігійної нетерпимості – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років; у ч. 3 цієї статті за катування, вчинені представником держави, у тому числі іноземної – позбавлення волі на строк від 7 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Через призму ст. 12 КК України, за санкцією за ч. 1 та ч. 2 ст. 127 КК України визнаються тяжким злочином, а за ч. 3 – особливо тяжким злочином.

Давайте порівняємо це з санкцією ст. 115 КК України, яка закріплює відповідальність за умисне вбивство, де законодавець визначає покарання за ч. 1 ст. 115 – від 7 до 15 років позбавлення волі, а за ч. 2 цієї статті – так і взагалі від 10 до 15 років позбавлення свободи або довічне позбавлення свободи.

Безумовно, у порівнянні з іншими статтями КК України в сучасних реаліях нашого життя покарання за катування явно не відповідає як забороні катувань як абсолютного права, так і позитивним зобов'язанням України за ст. 3 Європейської Конвенції.

Для науки кримінального права варто запозичити та використати в контексті дослідження проблем покарання за катування умовний поділ прав людини з міжнародного права прав людини (МППЛ), за яким усі права людини умовно поділяють на абсолютні та обмежені. За своїм змістом абсолютні права не допускають жодних обмежень чи винятків, і втручання держави у ці права категорично заборонено за жодної ситуації та не зважаючи на будь-які фактори. Перелік абсолютних прав дуже невеликий, і включає в себе заборону катувань (ст. 3 Конвенції), заборону рабства (ст. 4 Конвенції) та заборону колективного вислання іноземців (ст. 4 Протоколу № 4 Конвенції).

Поряд з цим, обмежені права за своїм змістом допускають винятки, і можливість втручання з боку держави, проте держава має дотримуватися певних умов, щоб таке втручання в право не порушувало вимог Конвенції. До обмежених прав у МППЛ відносять навіть такі важливі права, як право на життя (ст. 2 Конвенції), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції), право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) та інші права.

Не зважаючи на цінність життя як надбання цивілізації та найбільшої соціальної цінності, ст. 2 Конвенції, яка гарантує право на життя, не розглядає позбавлення життя як таке, що вчинене на порушення ст. 2, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання. Таким чином, якщо у результаті правомірних дій правоохоронців для придушення заворушення особу умисно позбавлена життя з боку працівників правоохоронних органів, то такі дії держави є правомірним втручанням за ч. 2 статті 2 Конвенції та не будуть визнані Судом порушенням Конвенції.

При цьому на відміну від обмежених прав, за практикою ЄСПЛ право на заборону катувань за ст. 3 Конвенції відноситься до абсолютного права, за яким у жодній ситуації не дозволяється завдавати катування. Абсолютний характер права на заборону катувань, на відміну від інших матеріальних положень Конвенції за своєю природою зводиться до того, що відступати від цієї абсолютної заборони не дозволяється за будь-якої, навіть найгіршої ситуації.

Якщо порівняти ці права, то на відміну від права на життя, яке є обмеженим і дозволяє втручання держави, будь-яке катування буде порушенням ст. 3 Конвенції, навіть не зважаючи на страшні загрози чи наслідки, такі як загроза терористичних актів, загибель людей, масові заворушення, знищення нації чи війна.

При призначенні покарання слід керуватися завданням, яке визначене у ст. 1 КК України, за яким завданням кримінального закону в першу чергу є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина.

Таким чином, забезпечення абсолютних прав, таких як заборона катування, при призначенні покарання законодавцем повинно мати набагато жорсткіше покарання та становити, як мінімум, аналогічне покарання як і у випадку умисного вбивства за порушення права на життя. Це має бути особливо тяжкий злочин з огляду на абсолютний характер такого права у порівнянні з іншими правами, зокрема правом на життя, правом на свободу тощо.

Окремою проблемою щодо покарання за катування за ст. 127 КК України є порушення принципу рівності, який закріплений у ст. 21 Конституції України.

Встановлення належного покарання за катування впливає на інші інститути, зокрема на інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо ми розглянемо санкцію за ч. 1 ст. 127 КК України, яке є тяжким злочином, то у разі спливу 10 років з моменту катувань особа, яка завдала катування, звільняється від кримінальної відповідальності за п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України у зв'язку із закінченням строків давності.

З особистого досвіду роботи автора як адвоката, можу поділитися історією з практики, коли були застосовані катування до затриманої особи. У тій справі сліди катувань вдалося засвідчити документально та отримати висновок експерта про наявність тілесних ушкоджень у жертви, проте кати так і не були притягнуті до кримінальної відповідальності через сплив строків давності.

Для виходу з цієї ситуації є пропозиція внести зміни законодавцю у ч. 5 ст. 49 КК України, де зазначити, що давність не застосовується у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 127 КК України (а не тільки ч. 3 ст. 127 КК України), поряд зі злочинами проти основ національної безпеки України, проти миру та безпеки людства. Таке покарання буде адекватним абсолютного характеру права на заборону катувань та відповідатиме позитивним зобов'язанням держави за ст. 3 Конвенції.

Таким чином, як ми бачимо існує тісний зв'язок між правами людини, позитивними зобов'язаннями держави та покаранням за катування, що потребує проведення детальних наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Violation by Article and by the State [Електронний ресурс] // Сайт «European Court of Human Rights». Режим доступу: https://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2021_ENG.pdf

Ключові слова: катування, абсолютне право на заборону катувань, покарання за катування, права людини.

Key words: torture, absolute right of prohibition of torture, punishment for torture; human rights.

МАЛИШЕВА МАРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 142 КК УКРАЇНИ «НЕЗАКОННЕ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДІВ НАД ЛЮДИНОЮ»

Стаття 16 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04 квітня 1997 року роз'яснює вимоги, за якими наукове дослідження на людині може проводитися, а саме: відсутність альтернативи, ефективність якої була б аналогічною ефективності досліджень на людях; ризики, на які може наражатися така особа, мають бути сумірні потенційній користі від дослідження; проект дослідження має бути затверджений компетентним органом після проведення незалежної експертизи його наукової цінності, включаючи оцінку важливості мети дослідження, та багатодисциплінарного розгляду його прийнятності з етичної точки зору; особи, на яких проводяться дослідження, мають бути поінформовані про їхні права та гарантії, встановлені законодавством для їхнього захисту; необхідна згода має бути надана чітко, конкретно, і вона має бути задокументована. Причому, така згода може бути безперешкодно відкликана у будь-який час.

Варто зазначити, що в Україні незаконним проведенням дослідів над людиною треба визнавати незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я (ст. 142 КК України).

У кримінальному провадженні потерпілим може бути як фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, так і юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Із цього випливає, що потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 142 КК України, є людина, життю або здоров'ю якої створюється небезпека спричинення шкоди.

З огляду на те, що ст. 142 КК України є нормою із бланкетною диспозицією, є необхідність звернутись до законодавства, яке регулює порядок проведення дослідів на людях.

Згідно з ст. 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я, застосування медико-біологічних експериментів на людях допускається із суспільно корисною метою за умови їх наукової обґрунтованості, переваги можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя, гласності застосування експерименту, повної інформованості і вільної згоди повнолітньої дієздатної фізичної особи, яка підлягає експерименту, щодо вимог його застосування, а також за умови збереження в необхідних випадках лікарської таємниці.

Щодо обмежень деякий категорій осіб, на яких можна проводити досліди, то забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених, а також терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою досліду.

Відповідно до ст. 1 Основ законодавства України про охорону здоров'я, законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з цих Основ та інших прийнятих відповідно до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я.

Кваліфікований склад зазначеного кримінально-протиправного посягання (частина 2 ст. 142 КК) передбачає відповідальність за незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я, за наявності таких ознак: 1) щодо неповнолітнього; 2) щодо двох або більше осіб; 3) шляхом примушування або обману; 4) якщо це спричинило тривалий розлад здоров'я потерпілого.

Неповнолітнім є малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 3 КПК України). Показник потерпілих «дві та більше осіб» визначає мінімальну кількість осіб, які потерпіли від цього діяння. У разі встановлення кількості потерпілих понад двох осіб кваліфікація дій винного проводиться за ч. 2 ст. 142 КК, така обставина не змінює кваліфікацію, проте враховується судом при притягненні до кримінальної відповідальності та призначенні покарання. Кваліфікуюча ознака «шляхом примушування або обману» на теперішній час в КК України практично не розкривається. При цьому, ст. 40 КК України вказує, що примушування (примус) може бути фізичним або психічним, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Під обманом розуміється повідомлення неправдивих відомостей або навіть замовчування відомостей, які мають бути повідомлені. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (п. 2.2.2) під тривалим розладом здоров'я вказують тілесне ушкодження середньої тяжкості, а саме – розлад здоров'я строком понад 3 тижні (більше як 21 день).

Підсумовуючи вищевказане, можна виділити наступне: дотримання вимог, встановлених статтею 16 Конвенції про захист прав

і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04 квітня 1997 року, за якими наукове дослідження на людині може проводитися, є обов'язковим; забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених, а також терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою досліду.

Згідно із Гельсінською декларацією Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» від 01 червня 1964 року медичні дослідження за участю людини у якості об'єкта дослідження мають проводитися тільки особами з відповідною науковою підготовкою та кваліфікацією. Дослідження на пацієнтах чи здорових добровольцях потребують контролю з боку компетентного лікаря чи іншого медичного працівника, що мають відповідну кваліфікацію. Відповідальність за захист об'єктів дослідження мусить нести лікар чи інший медичний працівник, і ніколи – об'єкт дослідження, навіть за умови, що він дав згоду. Проблема кримінальної відповідальності за незаконне проведення дослідів над людиною завжди потребує своє уваги але особливо це необхідно в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» (01.06.1964, ідентифікатор: 990_005).
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 4. Ст. 19.
3. Комиссаров А. С. Види і способи примушування (примусу) в кримінальному праві. Юридична наука. 2020. № 2(104).
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (04.04.1997, ідентифікатор: 994_334). С. 2–3.
5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

Ключові слова: незаконне проведення дослідів над людиною, потерпілий, кримінально-правова характеристика, об'єкт дослідження, небезпека спричинення шкоди.

Key words: illegal conducting of experiments on a person, victim, criminal-legal characteristics, object of research, danger of causing harm.

МАЛЬЦЕВ МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРИ ВИКОНАННІ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ

Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою є актуальною проблемою в усьому світі, а їх наслідки можуть бути надзвичайно тяжкими.

Звернення до досвіду зарубіжних країн надає можливість розглянути нашу правову систему в контексті сформованих правових традицій розвинених країн.

Серед країн, системи права яких відносяться до романо-германської правової системи, найбільш близькою до української є німецька система права.

Чинна редакція Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини 1998 року містить § 319 «Створення небезпеки внаслідок порушення правил будівельних робіт», який законодавець включив до розділу 28 «Загальнонебезпечні злочини».

При порівнянні сучасних норм німецького та українського кримінального законодавства необхідно підкреслити наявність кількох суттєвих відмінностей норми від аналогічної, передбаченої ст. 272 КК України.

Окремий параграф КК ФРН спрямований на охорону громадської безпеки від шкоди, завданої шляхом порушення саме будівельних правил. В тексті норми говориться про широкий спектр правил, не обмежуючись тими, де містяться положення безпеки.

Також, КК ФРН, формулюючи об'єктивну сторону суспільно-небезпечного діяння, прямо називає етапи процесу будівництва, де застосовний §319 КК ФРН – той, хто «при плануванні, керуванні будівництвом або при виконанні будівельних робіт або при знесенні споруд порушує загальновизнані правила техніки і цим створює небезпеку для здоров'я або життя іншої людини, підлягає кримінальній відповідальності…»

Взагалі, склад злочину є формальним, диспозиція норми не передбачає настання наслідків. Максимальний термін позбавлення волі за вчинення злочину становить п'ять років. Абзац 2 §319 встановлює аналогічну відповідальність за планування, керівництво та здійснення наміру встановити на будівельному об'єкті технічне обладнання або перебудувати встановлене обладнання такого роду, порушуючи «загальноприйняті правила техніки безпеки», тим самим створюючи небезпеку для здоров'я або життя іншої людини.

Метою цього абзацу є підкреслення того, що взаємодія декількох джерел підвищеної небезпеки в рамках одного виробництва створює надзвичайно високу загрозу.

У перших двох частинах німецького Кримінального кодексу передбачено тільки умисні форми вини. Такий висновок можна зробити,

ґрунтуючись на тексті §15 КК ФРН, який встановлює, що «Кримінальній відповідальності підлягають особи лише за умисне діяння, якщо закон чітко не передбачає покарання за необережне діяння».

Цей пункт стверджує, що умисел може бути спрямований не на створення умов, небезпечних для життя та здоров'я людей, але при досягненні певної мети такі наслідки допускаються. Створення небезпеки через необережність (абзац 3 §319 КК ФРН) карається позбавленням волі строком до трьох років або грошовим штрафом.

Німецький законодавець тісно пов'язує з розглянутим інститут дієвого каяття, реалізований у §320. Підсумовуючи знання правил виконання будівельних робіт особами, професійно зайнятими в даній галузі, законодавець надав суду можливість пом'якшити покарання, якщо особа, що вчинила злочин, передбачений абз. 1-3 §319 КК ФРН, добровільно усуває небезпеку до того, як настане значна шкода.

У разі, якщо вчинене діяння підпадає під дію абз. 4 §319 Кримінального кодексу ФРН, тобто при добровільному усуненні небезпеки до настання значного збитку, злочинець не карається. Положення про дієве каяття застосовується, якщо небезпека або наслідок діяння були усунені без участі особи, що його вчинила, але вона добровільно та настійливо докладала зусиль для досягнення цієї мети.

Діючий Кримінальний кодекс Нідерландів 1886 року не передбачає окремої статті, що встановлює відповідальність за порушення правил безпеки під час проведення робіт з підвищеною небезпекою. Однак, розділ VII «Злочини, що загрожують загальній безпеці людей або власності», містить кілька положень, альтернативних ст. 272 Кримінального кодексу України, з яких головною є ст. 171, що складається з трьох частин. Перші дві, аналогічно до німецького кодексу, сконструйовані як формальні, третя – як матеріальна.

Відповідно до ч. 1 ст. 171 особі, яка недбалістю або необережністю зруйнувала або пошкодила будівлю або споруду, створивши загальну небезпеку для власності, загрожує строк ув'язнення не більше трьох місяців або штраф четвертої категорії (25 тисяч гульденів).

Як видно, об'єктом охорони є відносини власності, що не характерно для норм більшості держав, в тому числі і України. Частина 2 статті 171 Кримінального кодексу Нідерландів передбачає шість місяців ув'язнення зі стягненням штрафу тієї ж категорії, якщо зазначені дії створюють небезпеку «для життя іншої людини». У разі смерті людини, керуючись ч. 3 ст. 171, суд має право призначити покарання у вигляді одного року позбавлення волі та штрафу, рівного встановленому в ч. 1 та ч. 2.

Розділ, який розглядається, включає норми, що встановлюють відповідальність за злочини з умисною формою вини. Крім того, після засудження за будь-яке з порушень, які включені до VII розділу, на підставі ст. 176 «злочинець може бути позбавлений права займатися професійною діяльністю, пов'язаною з тим, що він вчинив злочин».

Норми, які передбачають відповідальність за порушення правил безпеки, включені і до другої книги «Про злочини та проступки проти особистості» Кримінального кодексу Франції 1992 року, розділ II

«Про посягання на людську особистість». Основний склад розглянутого правопорушення закріплений у ст. 222-19 відділу II «Про неумисні посягання на недоторканість особистості». «Дія, яка викликала повну втрату працездатності іншої особи на період більше трьох місяців через помилковість, недбалість, невідомість, неуважність або невиконання законом або регламентами обов'язку щодо безпеки чи попередження, карається двома роками ув'язнення».

Згідно з другим абзацом цієї статті, при умисному невиконанні покладених обов'язків «передбачені покарання збільшуються до трьох років позбавлення волі…»

Стаття 222-20 Кримінального кодексу Франції передбачає покарання за порушення вимог безпеки, в результаті якого третій особі завдано шкоди здоров'ю, що призвело до повної втрати працездатності на строк менше або рівний трьом місяцям. Максимальний термін позбавлення волі, призначуваний судом за вказані дії, не може перевищувати один рік. Таким чином, у межах статей, безпосередньо присвячених охороні особистості, відсутні склади, що передбачають у якості обов'язкової умови виникнення кримінальної відповідальності смерть людини.

Наприклад, заподіяння смерті «іншій людині в результаті … не виконання обов'язку з безпеки або обережності, покладеного законом або регламентами, складає неумисне вбивство» (ст. 221-6) і розміщено в розділі II «Про неумисні посягання на життя».

Додатковою позитивною рисою, на мій погляд, є згадування про втрату працездатності як наслідку злочину. Цей критерій є основоположним для визначення ступеня шкоди здоров'ю, дозволяючи обґрунтовано розраховувати розміри компенсацій та штрафних санкцій.

Ще однією гарантією якісного та повного вирішення завдань в галузі громадської та особистої безпеки є можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Отже, в цілому держави здійснюють кримінально-правове забезпечення дотримання правил безпеки при виробництві будівельних та інших робіт. Більшість кримінальних кодексів зазначають родовим об'єктом злочину відносини в сфері громадської безпеки. Зарубіжні кримінально-правові джерела вказують на різні непрямі об'єкти вивчених злочинів: громадську безпеку при проведенні гірничих, будівельних або інших робіт, життя, здоров'я та власність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс Німеччини 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p3086 – Назва з екрану.
2. Кримінальний кодекс Нідерландів 1886 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://195.108.206.3/wet/inhoud/sr_1.html – Назва з екрану.
3. Кримінальний кодекс Франції / наук. вид. В. С. Станіч. – Україна : «ОВК» 2017 р.

Ключові слова: Безпека праці, охорона праці, робота з підвищеною небезпекою, техніка безпеки, нещасний випадок.

Key words: Labor safety, labor protection, high risk work, safety precautions, accident.

МУСТАФАЄВА АННА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕМБРІОНА ЗА ЗАРУБІЖНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Майже в кожній розвинутій державі сучасного світу людське життя визнається найвищою цінністю. Політика в таких державах спрямована на підвищення рівня життя та забезпечення здоров'я і добробуту населення. Такі права людини є невідчужуваним і гарантується низкою основних нормативних актів, таких як Загальна Декларація прав людини, Декларація прав, свобод людини і громадянина, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та ін. Безсумнівно, момент початку життя як з теоретичного аспекту, так із правового є дуже важливим, однак законодавчо цей момент не є остаточно врегульованим і кожна держава або група держав мають «особисті» погляди на вирішення цієї проблеми. Це не тільки породжує певні складнощі, це, наприклад, доконало врегульований. Це, зі свого боку, прямо впливає на необхідну кримінально-правову охорону ембріону.

У всякому разі, аналіз зарубіжного кримінального законодавства показує, що ставлення законодавців до питання кримінально-правової охорони життя ненародженої дитини дуже різне. Зупинимося більш детально на вирішенні цього питання у Федеративній Республіці Німеччини (далі ФРН).

Відповідно до положень Кримінального кодексу ФРН 1871 року (з усіма змінами та доповненнями), жінки на всіх термінах вагітності повинні визнавати за плодом право на життя. Положення про переривання вагітності визначенні у семи статтях, які містяться в розділі 16 «Карані діяння проти життя». Причому, кримінальна відповідальність встановлена не тільки за «прямі» дії, які спрямованні на протиправне переривання вагітності. В ньому є склад злочину, якій передбачає відповідальність за «агітацію» щодо переривання вагітності. Така «непряма» кримінально-протиправна діяльність може набувати і форм, які пов'язанні рекламування матеріалів, предметів або пристроїв, які можна використовувати для абортів (параграф 219-А) або за продаж товарів для проведення аборту [1].

Кримінально-правова охорона ембріона у Федеративній Республіці Німеччини також регламентується Законом про захист ембріонів (це німецький кримінальний закон, який регулює екстракорпоральне запліднення – далі ЕКЗ). Зокрема, він має на меті запобігти неправильному використанню методів ЕКЗ для створення людських ембріонів і захистити людські ембріони від використання в некомерційних цілях, наприклад, для дослідницьких цілей [2].

Цей закон набув чинності 1 січня 1991 року. Він є так званим додатковим допоміжним кримінально-правовим законом, якій складається із 13 розділів, які присвячені репродуктивній медицині. З точки зору

змісту, Закон про захист ембріонів регулює правила штучного запліднення (запліднення in vitro) і поводження з людськими ембріонами у ФРГ. Метою закону є перешкодити науці та дослідженням вільно розпоряджатися цими ембріонами без обмежень, щоб захистити людське життя від самого початку .

Підкреслюючи безумовну соціальну користь цього Закону, більш детальний його аналіз з українських правових позицій дає змогу сформулювати певні питання, зокрема: де в ньому чітко визначенні обмеження, які спрямованні на захист ембріонів? Які репродуктивні методи дозволені, а які ні? Як лікарям доводиться поводитися із заплідненими яйцеклітинами та ембріонами? Коли такі особи підлягають судовому переслідуванню та наскільки високі відповідні законодавчі санкції спрямованні захист ембріонів?

У всякому разі відразу отримати відповіді на ці та інші «суміжні» запитання складно тому, що цей Закон здебільшого складається з «забороняючих» кримінально-правових положень і в основному спрямований на покарання осіб, які порушують встановлені заборони. Наприклад, Розділ 1 цього Закону визначає, серед іншого, які методи репродуктивної медицини не можна використовувати (заборонено) у ФРГ. До них відносяться, наприклад: перенесення чужої незаплідненої яйцеклітини; штучне запліднення яйцеклітин з іншою метою, ніж досягнення вагітності; перенесення більше трьох ембріонів протягом циклу; запліднення більшої кількості яйцеклітин, ніж необхідно передати жінці за один цикл; видалення ембріона до його імплантації в матку з метою передачі його іншій жінці; запліднення більше трьох ооцитів (грец. – яйцеклітина) протягом циклу тощо.

Закон про захист ембріонів також визначає, що повинні очікувати лікарі, якщо вони штучно запліднюють яйцеклітини, а потім здійснюють перенесення ембріона, не маючи згоди на будь-який із цих кроків. Наприклад, якщо ні жінка, чия яйцеклітина була залучена, ні чоловік, чия сперма була використана, не дали згоди на все, відповідальний лікар карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років. Закон про захист ембріонів також забороняє запліднення після смерті.

Цей Закон також передбачає покарання за навмисну штучну модифікацію клітин зародкової лінії людини з метою їх подальшого використання для запліднення. Відповідно до параграфу 5 у цьому випадку передбачено штраф або позбавлення волі на строк до п’яти років. Таких самих покарань можуть бути застосованні до лікаря, який вирішує створити клонів людини або вивести гібридів, які є водночас людиною та твариною. Це також включає перенесення людського ембріона тварині або гібридного ембріона тварині чи жінці.

Потрібно відмітить, що він отримує певну критику і в «середині» ФРН. Наприклад, він, як вважається, дискримінує гомосексуальні пари, що, по-перше, вже не є таким актуальним, як раніше, а, по-друге, в деяких випадках навіть змушує бездітні пари виїжджати за кордон, щоб створити сім’ю.

В цілому, Закон про захист ембріонів, якому вже майже 30 років, громадська думка та фахівці вважають одним із найсуворіших у всій

Європі. Наприклад, сурогатне материнство, яке дозволено у багатьох державах, цим Законом у ФРН заборонено. Тому, сучасну правову ситуацію у ФРН, яка регламентується Законом про захист ембріонів, багато лікарів та представників інших спеціальностей, вважають застарілою. В той же час, з інших позицій, репродуктивна медицина, так би мовити, знаходиться ще в зародковому стані. В усякому разі, проблеми захисту регіону набуває все більших положень щодо свого подальшого обговорення. При цьому, розуміючи реальні каральні можливості кримінального законодавства, в той же час, потрібно розуміти, що захист ембріону повинен, в першу чергу, відбуватися за рахунок, так званого, регулюючого законодавства, а вже його значні порушення, повинні «знаходитись» у кримінально-правовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Strafgesetzbuch. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/
2. Gesetz zum Schutz von Embryonen (Embryonenschutzgesetz – ESchG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/BJNR027460990.html

Ключові слова: права людини, кримінально-правова охорона, ембріон, захист, закон.

Key words: human rights, criminal law protection, embryo, protection, law.

НЕКОВАЛЬ ЄГОР ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 160 КК УКРАЇНИ

Обов'язковим елементом складу будь-якого кримінального правопорушення є його суб'єкт, якій і вчиняє кримінально-протиправні посягання. У кримінальному праві є визначення загального та спеціального суб'єкта кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення, за визначенням П. С. Матишевського, вважається «фізична особа, яка вчинила заборонене кримінальним законодавством діяння у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність, та яка усвідомлювала суспільну небезпечність такого діяння і керувала ним» [1, с. 12–13]. Аналогічного погляду щодо поняття суб'єкта кримінального правопорушення дотримуються В. Я. Тацій [2, с. 67], М. Й. Коржанський [3, с. 79] та інші автори.

На думку С. В. Чорней, більш повним визначенням цього поняття «слід вважати фізичну осудну або визнану в установленому законом порядку обмежено осудною особу, яка вчинила заборонене кримінальним законодавством діяння у віці, з якого, відповідно до КК України, може наставати кримінальна відповідальність» [4, с. 125–128].

У світлі останніх законодавчих змін у частині захисту виборчих прав, внесених до КК України, актуального значення набуває та обставина, що питання кримінально-правової характеристики суб'єкта підкупу виборця або учасника референдуму розглядалося лише в контексті відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчого права та порушення законодавства про референдум. Тому, беручи до уваги суттєве розширення законодавчої заборони аналізованої поведінки, аналіз цих ознак набуває актуального значення. Серед усіх елементів складу зазначеного кримінально караного діяння саме суб'єкт є найменш проблемним та дискусійним у доктрині кримінального права.

У свою чергу, інститут суб'єкта кримінального правопорушення визначено у статтях 18-20 Кримінального кодексу України, ознаками якого було визначено – осудність та вік, а також вказано, що суб'єктом посягання може виступати виключно фізична особа.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінально каране діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, у кримінально-правовій теорії суб'єктом кримінального правопорушення визнається особа, яка володіє сукупністю законодавчо закріплених ознак, що дають підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності. Так, Є. Л. Стрельцов визначає суб'єкт кримінального правопорушення «фізичною осудною особою, котра здійснила кримінально каране діяння у віці, з якого відповідно до кримінального кодексу може наступати кримінальна відповідальність» [5].

Суб'єкт кримінального правопорушення, котрий має вищезазначені обов'язкові ознаки у науці кримінального права має визначення «загальний». Крім того, даному елементу складу діяння притаманні також спеціальні (додаткові та факультативні) ознаки, котрі за своєю суттю властиві суб'єктам деяких складів кримінальних правопорушень. У симбіозі цих властивостей, при наявності як загальних, так і спеціальних ознак, суб'єкт кримінально караного діяння буде визначатись як спеціальний. Тобто, спеціальним суб'єктом визначається особа, яка вчиняє діяння, заборонене не для всіх без винятку осіб, а тільки для певної категорії, до якої вона належить. На думку Т. О. Гончар «спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа, наділена кримінальним законом особливими (спеціальними) властивостями (ознаками), які характеризують її окремі властивості» [6, с. 45].

Зазвичай у доктрині кримінального права виділяють наступні категорії спеціального суб'єкту: «суб'єкт, який повинен, поряд з основними, мати і певні додаткові якості; суб'єкт, який повинен мати відповідні особливості, які вказані в диспозиції конкретної кримінально-правової норми; суб'єкт, який повинен мати певні відзнаки, які обумовлені його діяльністю чи характером, покладених на нього обов'язків» [7, с. 188].

Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 160 КК України, то під час вчинення даного делікту суб'єктом виступає виборець, учасник референдуму, тобто громадян України,

котрий досяг вісімнадцяти років і має право голосу. З цього слідує, що суб'єкт даного діяння є спеціальним. Вказані ознаки спеціального суб'єкту є визначальними, так як виборцем можуть бути не всі особи, котрі проживають на території України. П. П. Андрушко визначає суб'єктом аналізованого діяння громадянина України, якому на день проведення відповідних виборів виповнилося вісімнадцять років, який включений до списків виборців і одержав виборчий бюлетень для голосування [8].

Диспозиція статті 160 КК України містить вказівку на те, що дане діяння може бути вчинено виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційним спостерігачем, що собою, по суті, передбачає перелік тих спеціальних суб'єктів, хто може вчинити дане кримінальне правопорушення.

Ю. О. Андрейко, досліджуючи особливості розслідування одержання неправомірної вигоди в кримінальних провадженнях про підкуп виборців, розглядає суб'єктів вчинення таких діянь у межах двох категорій залежно від вчинюваних ними дій: «ініціатор злочину, який пропонує, обіцяє або надає виборцю неправомірну вигоду; виборець, який приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду» [9, с. 202].

В. В. Кострицький, у свою чергу, виділяє три умовні групи суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 160 КК України: «1) особи, які беруть участь у підготовці або проведенні виборів або референдуму, та є службовими особами; 2) особи, які беруть участь у підготовці або проведенні виборів або референдуму (нагляді за їхнім проведенням), та не є службовими особами; 3) безпосередні учасники виборчого процесу» [10, с. 165].

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 160 КК України – фізична осудна особа, яка на момент вчинення діяння досягла віку 18 років та містить ряд спеціальних ознак (спеціальний суб'єкт) та є учасником виборчого процесу.

В зв'язку з цим, пропонується, поруч з іншими положеннями [11, с. 108–110], таких суб'єктів поділяти на наступні групи:

– особи, які пропонували, обіцяли або надавали неправомірну вигоду виборцям-учасникам референдуму, тобто вчиняли активний підкуп;

– особи, які приймали пропозицію, обіцянку або одержували неправомірну вигоду (виборці) – суб'єкти пасивного підкупу;

– особи, які одночасно виступали і в ролі надавачів, і в ролі отримувачів неправомірної вигоди.

Список використаних джерел:

1. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак-тів. К. : А.С.К., 2001.
2. Таційй В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина. К. : Юрінком Інтер-право, 2002.
3. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна : курс лекцій. Київ : Наук. думка та Українська видавн. група, 1996.

4. Чорней С. В. Поняття суб'єкта злочину. Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. 618. С. 125–128.
5. Кримінальний кодекс України : науково- практичний коментар / під ред. Є. Л. Стрельцова. Харків : Одиссей, 2005. 864 с.
6. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Видання восьме, перероблене та доповнене. Харків : Одіссей, 2012. 904 с.
7. Терентьєв В. І. Загальне поняття спеціального суб'єкта та його класифікація // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць ОНЮА. – Одеса, 2000. – Вип. 8. – С. 185–188.
8. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : КНТ, 2007. 328 с.
9. Андрейко Ю. О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди в кримінальних провадженнях про підкуп виборців. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Вип. 1 (26). С. 202–207.
10. Кострицький В. В. Кримінально-правова характеристика підкупу виборця або учасника референдуму : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Сєвєродонецьк, 2018. 250 с.
11. Нековаль Є. І. Поняття підкупу в складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 160 КК України. «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року). Укладачі: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик. Відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. – 214 с.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, суб'єкт правопорушення.
Key words: criminal law, criminal offence, subject of the offence.

ПАВЛОВА ОЛЕКСАНДРА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Технічний прогрес призвів до радикальних змін у світі. Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) торкнувся всіх сфер суспільного життя, включаючи економіку, політику, соціальні питання та культуру, об'єднавши їх у рамках становлення інформаційного суспільства. Це є результатом інформаційної революції, яка запровадила світ в епоху інформаційного суспільства, тобто суспільства, в якому інформація є ключовим продуктом, а знання неодмінним багатством. Важливим наслідком такого стану справ є планомірне

підвищення значення інформаційної безпеки Значний прогрес, досягнутий у розвитку та впровадженні новітніх інформаційних технологій та телекомунікацій, спричинив як позитивні, так і негативні наслідки. Зокрема, ІКТ потенційно можуть негативно позначитися на цілісності інфраструктури держав, представляти загрозу для їхньої безпеки, у цивільній, так і у військовій сферах, можуть бути використані з метою, несумісною із завданнями підтримки міжнародної стабільності та безпеки.

Метою публікації є розгляд системи кримінально-правових засобів правового захисту інформаційної безпеки, передбачених кримінальним законодавством України.

Наразі склалася ситуація, коли до безпеки відносять майже все, що пов'язане з обороною та безпекою, включаючи базові політичні, психологічні, соціологічні, правові питання, а також розглядається у площині етики, деонтології. Інформаційна безпека – це практика захисту інформації шляхом зниження інформаційних ризиків. Узагальненим визначення поняття інформаційної безпеки є її розуміння як сукупність дій, методів, процедур, що вживаються уповноваженими особами, спрямованими на забезпечення цілісності збираних, збережених та оброблюваних інформаційних ресурсів шляхом їх захисту від небажаного втручання, несанкціонованого розголошення, зміни, знищення тощо. Вона включає захист особистої інформації, фінансової інформації, державної секретної інформації, конфіденційної інформації, що зберігається як у цифровій, так і у фізичній формі.

Ефективна інформаційна безпека потребує комплексного та міждисциплінарного підходу, тобто її забезпечення не лише технічними, але й правовими засобами. Тому із розвитком ІКТ все більше уваги приділяється розробці правових механізмів їх регламентації, зокрема, питанням технічної архітектури, що забезпечує функціонування глобального Інтернету, інформаційній безпеці, а також протидії негативним проявам цього процесу. З цього приводу цікавим є досвід створення відкритих баз даних, які розміщуються на загальнодоступних платформах, з метою інформування світової спільноти щодо питань правового забезпечення інформаційної безпеки у різних країнах. Однією з таких платформ є ISO 27001 або ISO 22301 [1], де можна найти відомості з більшості країн щодо законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють дану сферу. Функціонування інформаційного простору в Україні регламентується значною кількість нормативно-правових актів, серед яких КК України, КПК України, законів України «Про медіа» «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Стратегією кібербезпеки України, низкою міжнародних угод тощо.

У механізмі правової охорони інформаційної безпеки важливе місце посідає застосування засобів кримінально-правового захисту. Кримінальні правопорушення проти інформаційної безпеки значною мірою впливають на порядок взаємодії суб'єктів інформаційних відносин, що спричиняє суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння значної шкоди інтересам як особи, так і суспільним і державним

інтересам. У кримінальному законодавству України створено систему норм з охорони інформаційної безпеки, які визначають як «сукупність встановлених КК норм захисту недоторканності приватного життя фізичних осіб, недоторканності приватного життя юридичних осіб, організації та державної таємниці [2, с. 287].

Кримінальні правопорушення, що посягають на інформаційну безпеку, містяться у різних розділах Особливої частини КК України, тобто вони мають різний родовий об'єкт посягання. Наприклад, це посягання на державну таємницю, службову таємницю, особисту таємницю, банківську та комерційну таємницю, професійну таємницю, слідчу таємницю та інші види таємниці, що охороняється законом, а також кримінальні посягання, відповідальність за які передбачена розділом XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» [3], зокрема: «несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку» (ст. 361); «створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» (ст. 361/1); «несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації» (ст. 361/2); «несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» (ст. 362); «порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється» (ст. 363); «перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» (ст. 363/1).

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кримінальні правопорушення у кіберпросторі визначаються як «суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України» [4]. До найбільш характерних рис кримінальних правопорушень у цій сфері відносять «підвищену скритність скоєння кримінального правопорушення; транскордонний характер кримінальних правопорушень у кіберпросторі, при якому злочинець, об'єкт кримінально протиправного посягання і потерпілий можуть перебувати на територіях різних держав; можливість скоєння кримінального правопорушення в автоматизованому режимі в декількох місцях одночасно; необізнаність потерпілих про те, що вони піддалися кримінально-протиправному впливу; дистанційний характер

кримінально-протиправних дій в умовах відсутності фізичного контакту злочинця і потерпілого; неможливість запобігання і припинення кримінальних правопорушень даного типу традиційними засобами [5].

Отже, нині в України створено механізм правового захисту інформаційної безпеки, який складається з двох блоків: нормативно-правових актів, що регулюють дану сферу; інституційного механізму, на який покладено питання празастосування та державної політики у сфері інформації. Система кримінально-правових засобів, спрямованих на захист інформаційної безпеки, містить значну кількість кримінально-правових норм, що визначають підстави притягнення до кримінальної відповідальності за визначені порядки створення, збирання, отримання, зберігання, використання, розповсюдження, охорони та захисту інформації, які розміщені у різних розділах КК України.

Список використаних джерел:

1. Laws and regulations on information security and business continuity by country. URL: https://advisera.com/27001academy/knowledgebase/laws-regulations-information-security-business-continuity/
2. Criminal And Legal Protection Of Information Relations / O. Manzhai, Yu. Kuryliuk, I. Miroshnykov, M. Syiploki, V. Vazhynskyi. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 5. P. 284–288.
3. Кримінальний кодекс України: прийнятий 05.04.2001 у редакції від 28.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19
5. Думчиков М. О. Порівняльний аналіз кримінально-правової охорони кіберпростору країн Балтії та України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/12.pdf

Ключові слова: інформаційна безпека, кібербезпека, кримінально-правові засоби, комп'ютерні кримінальні правопорушення, державна таємниця, конфіденційність.

Key words: information security, cyber security, criminal legal means, computer criminal offenses, state secrets, privacy.

ПОЛІЩУК ЯНА РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

ВІКТИМБЛЕЙМІНГ: ПОНЯТТЯ ТА ЙОГО ПРОЯВИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Проблема домашнього насильства ніколи не втрачала своєї актуальності, адже сім'я виступає основою побудови суспільства в цілому. Насильство руйнує злагоду і гармонію в сім'ї, призводить до психологічних проблем у жертви та є однією з передумов виникнення злочинності.

Причинами такого насильства можуть бути найбільш різноманітні чинники, такі як падіння моралі та економічні проблеми, байдуже ставлення до насильства. Насильство найчастіше вважається приватною справою, і багато жертв вважає непотрібним повідомляти про такі випадки до правоохоронних органів, так як не хочуть розголосу і вважають це суто сімейною справою та чимось, про що соромно говорити. Неповідомлення про факти насильства, у свою чергу, не дозволяє провести розслідування, притягти до відповідальності та покарати кривдника так, як цього вимагає закон. Більшість випадків не доходять до суду, а коли доходять, то злочинці, як правило, отримують мінімальне покарання [1, с. 13].

Науковці розрізняють такі види домашнього насильства: фізичне, сексуальне, економічне та психологічне. Окремої уваги в контексті зазначеного заслуговує саме психологічне насильство, оскільки його прояви не мають чітко вираженого зовнішнього прояву, але завдають не меншої шкоди суб'єкту, на якого здійснюється такого роду вплив.

На шпальтах наукових видань спостерігаються доволі різноманітні підходи до визначення психологічного насильства, які базуються на окремих аспектах окресленого поняття. На нашу думку, найбільш влучним є визначення, надане Т. Малиновською, яка зазначає, що «домашнє психологічне насильство – це акти умисного систематичного вчинення протиправного психологічного впливу на близьких людей, які здійснюються проти їх волі з метою надбання влади і контролю над ними, що призводить до різного роду страждань, розладів здоров'я, емоційної залежності чи погіршення якості життя потерпілої особи» [2, с. 90].

Віктимблеймінг – це один із найпоширеніших видів психологічного насильства. Дане поняття слід визначити як звинувачення жертви і «перекладання» всієї відповідальності на людину, яка і без того перебуває під психологічним тиском [3, с. 99].

Фахівці з університету Південного Коннектикуту вважають, що однією з головних причин поширення даного виду психологічного насильства є те, що: «люди обвинувачують жертву, щоб дистанціюватися від неприємного випадку, ствердити цим власну невразливість. Досліджуючи постраждалих, ми окреслюємо їхню відмінність: «Я не схожа на неї, дію інакше, отже, зі мною такого не станеться» [4]. Однак такі судження абсолютно неправильні, оскільки зовнішній вигляд, певні жести, дії чи судження людини не є виправданням протиправних дій кривдника та не повинні бути способом захисту власної психіки від усвідомлення того, що життя досить непередбачувана річ і ніхто не може бути впевненим у тому, що буде завтра.

Зазвичай віктимблеймінгом намагаються виправдати злочинні дії сексуального характеру. Наприклад, жінка сама винна, бо вдягнула занадто коротку спідницю або спровокувала своїми жестами чи мімікою, однак провокаційний одяг чи поведінка не можуть виправдовувати прояви насильства.

Одного разу канадський полісмен Майкл Сангвінетті сказав: «Жінкам не слід виглядати як повії». Таким чином правоохоронець

намагався озвучити найбільш ефективний, на його думку, спосіб боротьби з насильством. Зазначений вислів набув величезного розголосу та різного роду реакцій по всьому світу, викликав масові протести та виступи жінок в різних куточках планети.

Іншим проявом віктимблеймінгу є, так звана, недовіра до жертви, тобто намагання показати, що слова жінки, порівняно зі словами чоловіка, є менш значущими, що є своєрідним проявом патріархального суспільства. Обґрунтовувати сумніви у значущості та правдивості слів жінки можуть по-різному: бажанням помститися, матеріальною зацікавленістю, самоствердженням чи іншими благами, в яких ніби може бути зацікавлена жінка. Натомість статистика говорить про те, що у справах, які стосуються насильства проти жінок, від 2 до 10 % доведених кривосвідчень.

«Усі отримують те, що заслужили» або «я не зробила нічого поганого, отже, зі мною це не станеться» – такі фрази ми можемо почути досить часто, вони можуть слугувати виправданням будь-якої поведінки, але водночас це є прямими проявами віктимблеймінгу як одного з видів психологічного насильства.

Підводячи підсумки, слід констатувати, що в сучасному суспільстві можна зустріти велику кількість проявів віктимблеймінгу, як правило, вони є непомітними, однак їх вплив змінює свідомість людини (і не лише тієї, яка зазнає безпосереднього психологічного впливу). Перекладання відповідальності за вчинене протиправне діяння на жертву є для неї глибокою травматичною подією, що водночас призводить до підвищення толерантності з боку населення до злочинців та знижує рівень захищеності тих, хто дійсно цього потребує.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Довідник для членів парламенту, 2013. 108 с. URL: https://rm.coe.int/1680096e45
2. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміну. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91.
3. Сахарова К. О. Форми психологічного насильства в організаційному середовищі. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 6. С. 97–103.
4. Bowcott O. Rape investigations ‘undermined by belief that false accusations are rife’. 2013. URL: https://www.theguardian.com/society/2013/mar/13/rape-investigations-belief-false-accusations (дата звернення: 05.05.2023).

Ключові слова: домашнє насильство, психологічне насильство, віктимблеймінг, прояви віктимблеймінгу.

Key words: domestic violence, psychological violence, victimblaming, manifestations of victimblaming.

РАДКОВСЬКА ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Транспортні засоби самі по собі є джерелом підвищеної небезпеки, а тому їх експлуатація потребує особливої уваги та обережності. Загальний ризик загибелі особи найбільш виражений при пересуванні саме автомобільним транспортом. Останній у 12 разів небезпечніший за морський і річковий, у 3 рази – за залізничний і в 1,5 рази – за повітряний транспорт. На жаль, останнім часом помітною є тенденція до зростання кількості дорожньо-транспортних правопорушень, які вчиняються водіями у стані алкогольного сп'яніння.

Відтак, законодавцем було вжито ряд заходів щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень на транспорті у стані сп'яніння. Так, законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018 було доповнено чинний КК України статтею 286-1 «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння» [4]. На додаток, законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» № 1231-IX від 16.02.2021 [3] до чинного КК України було внесено зміни, які стосуються притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні зазначеної категорії кримінальних правопорушень, та призначення їм покарання.

У пояснювальній записці до проекту даного закону вказувалося, що масштаби дорожньо-транспортного травматизму в Україні значно випереджають аналогічні показники більшості держав світу. Зокрема, за статистичними даними, в Україні щодоби в ДТП гине від 15 осіб, більше 150 осіб отримують тілесні ушкодження різних ступенів тяжкості. За цими показниками наша держава посідає чи не найперше місце в Європі.

Міжнародний досвід забезпечення безпеки на дорогах свідчить, що одним з найпростіших і водночас найдієвіших способів примусити водіїв дотримуватися вимог Правил дорожнього руху є запровадження ефективної системи притягнення до відповідальності та призначення покарання.

Відтак, у зв'язку з ухваленням зазначеного вище закону вчинення порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та

швидкість реакції, тягне за собою низку негативних кримінально-правових наслідків. Так, винна особа у цих випадках не може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з: дійовим каяттям (ст. 45 КК України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); зі зміною обстановки (ст. 48 КК України).

Однак, застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим можливі лише до особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, а у зв'язку з передачею особи на поруки чи зміною обстановки – лише до особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин (незалежно від форми вини). Відповідно до санкцій статті 286-1 КК України, яка встановлює відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння, лише діяння, передбачене частиною 1 цієї статті, належить до категорії нетяжких злочинів, всі інші склади належать до категорії тяжких або особливо тяжких злочинів. Отже, можемо зробити висновок, що ефективність запровадження даного обмеження викликає певні сумніви.

Водночас, варто зауважити, що у деяких країнах (Албанія, Данія, Естонія, Польща, США, Фінляндія, Швейцарія та ін.) керування транспортним засобом у стані сп'яніння незалежно від того, чи настали певні суспільно небезпечні наслідки, визнається кримінальним правопорушенням. Наприклад, § 316 КК ФРН передбачає відповідальність за керування транспортним засобом особою, яка в результаті вживання алкогольних напоїв або інших одурманюючих речовин не була здатна безпечно ним керувати. Стаття 379 КК Іспанії визнає злочином керування автомобілем або мотоциклом особою, яка знаходиться під впливом токсичних, наркотичних або психотропних речовин, а так само алкогольних напоїв. Згідно зі ст. 262 КК Латвії кримінальна відповідальність за керування транспортним засобом під впливом алкогольних напоїв, наркотичних, психотропних або інших одурманюючих речовин настає за таке порушення, яке вчинено повторно протягом року. Відповідно до ст. 281 КК Литви керування транспортним засобом у стані сп'яніння навіть за відсутності суспільно небезпечних наслідків визнається кримінальним проступком.

Таким чином, пропонуємо віднести до категорії кримінальних проступків діяння, передбачені ч. 2-6 ст. 130 «Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції»КУпАП [1], та включити їх окремою частиною до ст. 286-1 КК України.

Відтак, покладаємо надії, що перенесення вказаних адміністративних проступків до категорії кримінальних та унеможливлення звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), передачею особи на поруки (ст. 47 КК України) чи

зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) стане дієвим превентивним механізмом вже на етапі вчинення кримінального правопорушення і в перспективі призведе до зменшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів.

Також були внесені певні зміни й до системи покарань. Так, у ст. 55 КК України передбачається, що, за загальним правилом, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років. Однак, позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткове покарання призначається на строк до десяти років. При цьому позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Вважаємо дану новелу цілком логічною, адже КУпАП за деякі адміністративні проступки, передбачені ст. 130 КУпАП, передбачає адміністративне стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами на строк десять років. Тож, до внесення змін до ст. 55 КК України мав місце певний дисбаланс: у той час як за адміністративне правопорушення застосовувалося стягнення у виді позбавлення права керування транспортними засобами на строк десять років, за вчинення кримінального правопорушення, у тому числі тяжкого злочину, можна було застосувати додаткове покарання у виді позбавлення права керування транспортними засобами на строк не більше ніж три роки.

Ще один момент, який, на нашу думку, потребує вирішення, це передбачення можливості застосування до осіб, які вчинять порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, керуючи транспортними засобами в стані сп'яніння, які належать до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів, додаткового покарання у виді конфіскації транспортного засобу. КУпАП передбачає можливість застосування такого стягнення за деякі адміністративні правопорушення, які полягають у керуванні транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції. Вважаємо, що таке додаткове покарання має бути факультативним: приймаючи рішення про конфіскацію транспортного засобу, суд має врахувати, перш за все, особу винного, форму вини та інші обставини вчинення кримінального правопорушення.

Окрім того, на особу, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, керуючи транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебувала під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу

та швидкість реакції, поширюються певні обмеження, передбачені Розділом XII «Звільнення від покарання та його відбування» Особливої частини КК України, а саме: особа не може бути звільнена: від покарання та його відбування (ч. 4 ст. 74 КК України), від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК України), умовно-достроково (ч. 3 ст. 81 КК України), до неї не може застосовуватися: заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням (ч. 4 ст. 82 КК України), амністія (ч. 4 ст. 86 КК України), помилування (ч. 3 ст. 87 КК України).

Отже, дослідивши деякі питання притягнення до відповідальності та призначення покарання за деякі кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, пропонуємо: по-перше, віднести до категорії кримінальних проступків діяння, передбачені ч. 2-6 ст. 130 «Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції» КУпАП, та включити їх окремою частиною до ст. 286-1 КК України; по-друге, передбачити можливість застосування до осіб, які вчиняють порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, керуючи транспортними засобами в стані сп'яніння, які належать до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів, додаткового факультативного покарання у виді конфіскації транспортного засобу.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України № 8073-X від 01.12.1984. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122 (у редакції від 15.04.2023).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131 (у редакції від 15.04.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : Закон України № 1231-IX від 16.02.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 21. С. 2. Ст. 188.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України № 2617-VIII від 22.11.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. С. 5. Ст. 71.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, позбавлення права керувати транспортними засобами, конфіскація транспортного засобу.

Key words: criminal offences against traffic safety and operation of transport; offences in the field of road traffic safety, revocation of driving license, a seizure of vehicle.

ТАРАТІНОВ ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

ЩОДО ВИДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ

У світовій кримінології вже достатньо традиційно виділяють декілька видів кримінально-протиправних посягань, наприклад, звичайні (ordinary crime), або «вуличні» посягання (street crime), посягання «небезпечного класу» (dangerous class), посягання «синіх комірців» і «респектабельні» кримінально-протиправні посягання.

До «звичайного типу належать, наприклад, таємні (крадіжки) та насильницькі посягання (пограбування, розбої тощо). До «респектабельних» посягань відносять: економічні кримінальні правопорушення, посадові кримінальні правопорушення, політичні кримінальні правопорушення. Причому, у всіх таких групах правопорушень можливе виділення «індивідуальних» та корпоративних посягань другого типу – економічна злочинність, посадові злочини, корупційні злочини тощо.

В той же час, «білокомірцеві» кримінальні правопорушення (англ. white-collar crime), які відносяться до типу «респектабельних» посягань, мають свої особливості. На загальному рівні, поняття «білокомірцеві» кримінальні правопорушення традиційно визначає порушення кримінального закону, допущене особою, яка: 1) займає відповідальне становище, 2) має високий соціальний статус, 3) порушуючи (зловживаючи) при цьому свої професійні обов'язки. Але якщо в загально-соціальному плані, з точки зору кримінології, з таким визначенням можливо погодитись, то у правовому, в тому числі і в кримінально-правовому плані, таке визначення має певні проблеми, в першу чергу, через те, що у такій редакції воно не має необхідної чіткості та конкретизованості, що є об'єктивно необхідним для правових визначень, тим більш під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності. Наприклад, крім неоднозначності визначення «статусу» такої особи, складнощі виникають і через одночасне вживання понять «відповідальне становище» та «високий соціальний статус», які можуть або не можуть розглядатися як тотожні. Хоча відомий фундатор цього поняття Едвін Сатерленд [1] пізніше намагався прояснити цю ситуацію, пояснюючи, що білокомірцеві суспільно небезпечні посягання повинні бути дійсними та реальними порушеннями кримінального закону, все ж продовжує існувати загальна тенденція включати в це поняття весь спектр так званих сумнівних і неетичних діянь, які навіть можуть розглядатися як допустима складова частина розумного ведення бізнесу, незважаючи на деякі елементи аморальності, із нею пов'язані. Тому визначення цього поняття, насамперед із правових позицій, пов'язане зі складнощами. З метою подолати подібні труднощі тлумачення Херберт Едельгертц вже у 70-х роках минулого століття пропонував таке визначення, щоб

воно покривало одиничне «протиправне діяння або послідовність протиправних діянь, вчинених «нефізичним» шляхом за допомогою приховування чи спотворення інформації, фактів, які мають на меті придбання коштів або власності, ухилення від платежів, запобігання фінансовим або матеріальним збиткам, отримання особистих переваг або переваг для бізнесу» [2]. Однак у такому разі межі між традиційним загальнокримінальним правопорушенням та білокомірцевим кримінально-протиправним посяганням, які постійно намагався провести Сазерленд, практично повністю стираються.

В останні роки проблеми цього виду кримінально-правових правопорушень, в силу зрозумілих причин, все більше починають досліджуватися фахівцями, в першу чергу, кримінально-правового напрямку [3]. Але загалом основна увага приділяється економічним кримінальним правопорушенням.

Отже, такі діяння можуть вчинятися в сфері економіки, можуть завдати шкоди саме економічним відносинам [4], але їх основні характеристики, які, на нашу думку, мають інший зміст, потребують продовження таких досліджень.

До цієї категорії кримінальних правопорушень, поряд з порушенням встановлених суто економічних правил, можуть бути віднесені і порушення трудового або екологічного законодавства. Навіть «всередині» білокомірцевих кримінальних правопорушень виділять дві основні достатньо «різні» групи: професійні білокомірцеві кримінальні правопорушення, які включають діяння, що вчиняються для реалізації своїх інтересів, наприклад, службове підроблення, завищення цін, обман клієнтів тощо, та корпоративні білокомірцеві кримінальні правопорушення, які вчиняються для «здійснення» інтересів своєї компанії або організації, наприклад, : випуск недоброякісної продукції, забруднення довкілля, фіксація цін тощо (Chambliss W. J.).

Відтак, можливо стверджувати, що негативні тенденції, які мають свої прояви на різних рівнях людської цивілізації, показують, що проблеми так званої «білокомірцевих» кримінальних правопорушень не втратили своєї суспільної небезпеки, а в деяких державах, в тому числі і в Україні, протидія їм є однією з основних умов подальшого соціального розвитку [5, с. 121–123].

Список використаних джерел:

1. Sutherland Edwin H. White Collar Crime. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1961.
2. Edelhertz Herbert. The Nature, Impact, and Prosecution of White-Collar Crime. Washington : National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 1970.
3. Мігдаль О. White-Collar Crime: останні тенденції. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/whitecollar-crime-ostanni-tendenciyi.html
4. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передм. Джесс Мегхен (Іллінойський університет, Чікаго, США). Одеса : Астропринт, 2000. 473 с.

5. Таратинов Ю. М. Деякі прояви «білокомірцевої» злочинності. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року) / укладачі: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик. Відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. 214 с.

Ключові слова: білокомірцева злочинність, високий соціальний статус, відповідальне становище, диференціація відповідальності.
Key words: white-collar crime, high social status, respectability, differentiation of responsibility.

ЯКОВЕНКО АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

ОСНОВНІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування засад правової, демократичної, соціальної держави, конкретизоване програмою адаптації законодавства України до європейських стандартів, зумовлює нагальну потребу осмислення ролі та місця права у суспільстві як універсального способу впорядкування соціальних відносин, вирішення актуальних проблем, невід'ємної частини соціальної реальності, важливої складової правової соціалізації особистості [1, с. 74]. Такі підходи до загального визначення права повинні бути завжди, в тому числі і під час складних процесів функціонування держави, зокрема в умовах воєнного стану. В загальному розумінні право виступає одним з видів соціальних норм, які покликані в цілому врегульовувати життя суспільства з метою забезпечення в ньому порядку і стабільності. Основними ознаками права вважаються: міра свободи, рівності та справедливості, тобто втілює основні права і свободи людини; нормативність права: складається з правил поведінки, які встановлюють межі бажаної можливої або забороненої поведінки суб'єктів права; загальнообов'язковість права: правила поведінки є загальними та обов'язковими для всіх, хто перебуває на території держави; формальна визначеність права: правила поведінки формулюються або визнаються державою у певних формах(джерелах) права; системність права: є цілісною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених та взаємозалежних правил поведінки; державна гарантованість: державні органи гарантують достатній рівень захисту сформульованих правових норм; регулятивність права: впливає на поведінку суб'єктів права; сутність права – внутрішній зміст права як регулятора суспільних відносин, який забезпечує, з одного боку, поєднання загально соціальних, а з іншого – вузькогрупових

інтересів [2, с. 132]. Всі ці основні ознаки в цілому притаманні і галузям права, але кожна така галузь має положення, які певною мірою вносять саме галузеві уточнення в їх реалізацію.

При більш детальному аналізі, можна констатувати, що одна з основних ознак права – його системність, проявляється, наприклад, в тому, що воно є об'єднанням норм і принципів права, які лише разом здатні забезпечити загальний соціальний порядок. Норми і принципи права, при цьому, об'єднані у певні структурні підрозділи – галузі, підгалузі та інститути права – і пов'язані між собою різноманітними ієрархічними, функціональними та іншими суттєвими зв'язками [3, с. 150].

Ця ознака, при її наявності, проявляється в тому, що право, і на загальному, і на галузевому рівнях, виступає не як хаотична система правових норм, а як певна система, цілісна структура, і саме у такому вигляді право здатне виконати завдання, що постають перед ним.

У кримінальному праві системність проявляється у необхідній єдності його основних положень, узгодженості положень Загальної та Особливої частин між собою та всередині кожної з них тощо. Загалом системність кримінального права існує вже майже 200 років на території України та проявляється саме в тому, що воно поділяється на Загальну та Особливу частини. Загальна частина об'єднує норми, що визначають завдання, принципи й основні інститути кримінального права. Вони закріплюють підстави кримінальної відповідальності; чинність кримінального закону в просторі й часі; поняття злочину та його види; осудність і неосудність; форми вини; співучасть; покарання та його види; порядок застосування деяких видів покарання, правила їх призначення; регулюють інститути, пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності й покарання, погашенням і зняттям судимості; визначають особливості відповідальності неповнолітніх тощо. Особлива частина кримінального права конкретизує обсяг і зміст кримінальної відповідальності щодо кожного складу злочину та визначає це у конкретних кримінально-правових нормах [4, с. 46].

Потрібно враховувати, що норми Загальної та Особливої частин кримінального права як певні основні підсистеми цього права перебувають у єдності та взаємодії [5, с. 80]. Так, норми Особливої частини базуються на нормах Загальної частини, у зв'язку з чим, неможливо розкрити дійсний зміст конкретної кримінально-правової норми Особливої частини, не звертаючись до положень Загальної частини. Разом з тим, всі інститути Загальної частини в своїй основі узагальнюють ті ознаки, що властиві усім кримінальним правопорушенням, передбаченим Особливою частиною, що певною мірою формулює загальні правила застосування кримінально-правових норм Особливої частини. Складно також застосувати окремі види покарань за кримінально-протиправні посягання, передбачені Особливою частиною, без урахування положень, закріплених у Загальній частині, в першу чергу, щодо порядку призначення покарань та їх видів. Існує ще багато важливих положень, які вказують на існуючий безпосередній зв'язок між Загальною та Особливою частинами кримінального права,

підкреслюючи існуючу системність кримінального права.

Але, як вище вказувалось, воєнний стан, який в черговий раз був продовжений в Україні на початку травня 2023 року, обумовив низку значних змін та доповнень в кримінальне право України, що дозволяє поставити питання про необхідність певним чином виділення кримінального права у відокремлену групу [6, с. 124–126].

Проте це потребує попередньої відповіді на низку питань, зокрема: говорячи про кримінальне право, яке прийнято в умовах особливого правового режиму – воєнного стану, чи потрібно враховувати зміни та доповнення, які внесені до «всього» кримінального права, чи тільки то тієї його частини, яка безпосередньо регулює саме те, що напряму пов'язано з війною? Яким чином повинно відбуватися виділення кримінального права, на якому рівні: на рівні групи в розділі, окремого розділу, чи це потрібно зробити на більш значущому рівні? Ці питання потребують своєї відповіді для того, що б сучасне кримінальне право, незважаючи на усі соціальні складнощі, було системним, обґрунтованим та якісним.

Список використаних джерел:

1. Петришин О. В. Право як соціальне явище: особливості юридичного підходу. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Том IV–V. С. 73–83.
2. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
3. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
4. Стрельцов Є. Л. Про основні складові кримінального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 2. С. 45–52.
5. Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник / О. М. Алієва, Л. К. Гаврильченко, Т. О. Гончар, Л. Д. Заркуа та ін. ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов [4-е вид.]. Харків : Одиссей, 2009. 312 с.
6. Яковенко А. В. До проблеми одноманітності («однаковості») у кримінальному праві. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року) / Укладачі: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик. Відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. 214 с. С. 124–126.

Ключові слова: кримінальне право, ознаки кримінального права, система кримінального права, Загальна та Особлива частини.

Key words: criminal law, signs of criminal law, system of criminal law, General and Special parts.

СЕКЦІЯ 21

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підсекція 1

Проблеми кримінального процесу в умовах воєнного стану

Керівник підсекції: *завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор Л. І. Аркуша*

Секретар підсекції: *доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент А. В. Підгородинська*

АРКУША ЛАРИСА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

«ТАЄМНІ» ОПЕРАЦІЇ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Воєнний стан та кримінальна обстановка, яка склалася в Україні, вимагає вдосконалення існуючих способів і засобів діяльності правоохоронних органів та створення нових сучасних методів доказування, що сприятиме оптимізації процесів досудового розслідування, особливо у протидії проявам організованої злочинної діяльності.

Проблема використання комплексів оперативно-розшукових заходів та засобів, поряд із слідчими (розшуковими) діями у правоохоронній діяльності завжди привертала інтерес як науковців, так і працівників оперативних та слідчих підрозділів [4; 5].

Аналіз матеріалів слідчої та оперативно-розшукової практики при виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, які характеризуються високим рівнем професійності, або вчинені організованими злочинними групами (або злочинними організаціями), свідчить про те, що слідчі та працівники оперативних підрозділів застосовують у своїй діяльності фактично постійно комплекси слідчих (розшукових) дій/негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Такі комплекси визначаються як тактичні операції, тактичні комбінації,

оперативно-тактичні операції, оперативно-тактичні комбінації, оперативні комбінації, спеціальні операції оперативного підрозділу тощо.

При цьому, під тактичною комбінацією можливо розуміти певне поєднання тактичних прийомів, які застосовуються в процесі проведення окремої слідчої (розшукової) дії. Оперативно-тактична операція поєднує декілька тактичних та оперативних комбінацій, спрямованих на вирішення конкретних завдань у відповідній ситуації [3].

Оперативно-тактичні комбінації, оперативні комбінації, спеціальні операції оперативного підрозділу поєднують різні оперативно-розшукові заходи, які здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень в залежності від наявної слідчої ситуації. Регламентуються більш детально зазначені комплекси відповідними відомчими нормативними актами. В США, Франції, Швейцарії, Угорщині, Великій Британії окреслені комплекси називають таємними операціями, «секретними операціями», «операціями під прикриттям» [1].

Відповідно до ст. 20 «Спеціальні методи розслідування» Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ратифіковано від 04.02.2004 р.) «з метою проведення ефективної боротьби проти організованої злочинності» допускається застосування «використання … спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, а також агентурні операції…» [2].

На наш погляд, аналізуючи окреслені назви комплексів слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, найбільш вдалим можливо вважати «таємні операції», як загальноприйняте правоохоронними органами інших країн.

В Україні, як у вище зазначених країнах таємні операції слідчі та оперативно-розшукові підрозділи застосовують задля: збору інформації про громадян, які становлять оперативний інтерес, без відкриття кримінального провадження; постійного спостереження за злочинними середовищем (як, зовнішнього, так і зсередини; з використанням спеціальних технічних засобів спостереження і без, тощо); «оперативного впровадження» конфідентів до організованих злочинних груп / злочинних організацій; створення «легендованих» підприємств; контролю за вчиненням злочину з метою затримання в момент вчинення кримінального правопорушення.

Прикладом такої таємної операції можливо вважати «Контроль за вчиненням злочину при викритті злочинця». Метою такої таємної операції є документування злочинних дій в момент їх вчинення, запобігання наслідків таких дій. Завданнями зазначеної таємної операції, виходячи з мети її проведення, на наш погляд є: встановлення реальності намірів злочинців щодо вчинення кримінального правопорушення; спостереження за їх поведінкою, зокрема за прийняттям ним певних рішень; встановлення кінцевого результату поведінки осіб щодо реалізації злочинних намірів; встановлення невідомої особи (осіб), злочинних зв'язків, співучасників. У цьому випадку, відзначмо, що йдеться про: певну особу, яка не завжди відома; недопущення злочинних наслідків, припинення злочинної діяльності; можливі злочинні реакції

обох сторін; припинення злочинної діяльності по інших кримінальних правопорушеннях якщо йдеться про злочинну організацію, організовану злочинну групу; перевірку фактів здійснення впливу (психічного, фізичного) на конкретну особу з боку інших осіб, з подальшим їх встановленням; отримання і фіксацію відповідної доказової інформації.

Задля досягання зазначеної мети доцільним є застосування наступних негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів: контроль за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована і оперативна закупка) (як НС(Р)Д, так і як оперативно-розшуковий захід); спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину як форми контролю за вчиненням злочину (як НС(Р)Д); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (як НС(Р)Д, так і як оперативно-розшуковий захід); можливо із застосуванням аудіо-, відео контролю особи або місця; спостереження за особою, річчю або місцем (як НС(Р)Д, так і як оперативно-розшуковий захід); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (як НС(Р)Д, так і як оперативно-розшуковий захід). Також при здійсненні окреслених НС(Р)Д та оперативно-розшукових заходів доцільно використання конфіденційного співробітництва.

Окреслена таємна операція ефективно застосовується як слідчими, так і оперативно-розшуковими підрозділами задля викриття різних проявів організованої злочинної діяльності, що потребує систематизування наявного досвіду з побудовою різних алгоритмів дій в залежності від кримінального правопорушення, а також наявної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Бусол О., Семенюк О. Світова практика організації введення штатних співробітників правоохоронних органів у середовище організованих злочинних угруповань. *Публічне право*. № 1 (37). 2020. С. 136–143. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/37/pdf/pp-2020-37-12.pdf
2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
3. Павленко С. О. Оперативна комбінація: класифікація видів та основні елементи. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2021. DOI https://doi.org/10.32837/npnuola.v28i29.732; URL: http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/732/797
4. Полуніна Л. Особливості проведення тактичних операцій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019. С. 161–165. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/36.pdf
5. Пчеліна О. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємство, господарство та право*. № 3. 2017. С. 290–294. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/187223465.pdf

Ключові слова: тактичні операції, комплекси слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, таємні операції.

Key words: tactical operations, complexes of investigative (search) actions and operational-search measures, secret operations.

АЛЕНІН ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України

МУРЗАНОВСЬКА АЛІНА ВЛАДИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Положення воєнного стану, в якому вперше опинилась Україна, зумовили суттєву зміну кримінального провадження. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон) в цілому визначає правові засади діяльності органів державної влади. При цьому відповідно до Закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно доКонституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, що може мати наслідком порушення принципу верховенства права, забороняється [1]. З перших днів повномасштабного російського вторгнення деякі території України опинилися під контролем загарбників та в зоні активних бойових дій, але навіть в умовах воєнного стану, як зазначив Голова ККС Верховного Суду С.І. Кравченко, суди повинні виконувати важливу функцію щодо здійснення правосуддя як того передбачає Конституція України [див.: 2]. Одже, принцип верховенства права та право громадян на справедливий суд має бути забезпечено навіть у надскладних умовах воєнного стану.

Слід підкреслити, що саме кримінальна юстиція зіткнулась з найбільшими викликами під час воєнного стану. Законодавець неодноразово вносив зміни та доповнення до КПК України, найбільш суттєвими щодо здійснення судового розгляду стали ті, які були внесені відповідно до Закону України № 2201-IX від 14.04.2022 р. до ст. 615 КПК, зокрема: щодо встановлення спеціальних правил розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями: у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи – розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує голова суду, а за його відсутності – заступник голови суду, у порядку черговості та із забезпеченням рівномірного навантаження на суддів. У разі відсутності голови суду та його заступника розподіл матеріалів кримінального провадження

між суддями забезпечує найстарший за віком суддя (п. 4 ч. 1); встановлення спеціальних правил підсудності (ч. 9); обмеження права на суд присяжних на час дії воєнного стану: кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних (ч. 10).

В свою чергу, дослідження проблем кримінального провадження в цілому та здійснення правосуддя зокрема в умовах воєнного стану має відбуватись з застосуванням як класичних методологічних підходів, а саме: історичного, термінологічного, системного та структурно-функціонального; так і некласичних (сучасних), таких як: герменевтичний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний, серед яких особливе значення мають антропологічний, аксіологічний та синергетичний підходи. Серед основних напрямів наукових досліджень, що мають на меті вирішити проблеми правозастосування під час воєнного стану необхідно виділити наступні.

Одним із актуальних питань є можливість відступу від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій згідно зі ст. 15 ЄКПЛ у контексті війни в Україні. Так, у ст. 15 Конвенції передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. І головне, що держави обов'язково мають довести до відома Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань, якщо це відбувається, і на який період він здійснюється.

Відступ від зобов'язань не обов'язково є визнанням того, що Держава не зможе гарантувати права, закріплені в Конвенції. Насправді, на практиці, заявляючи про відступ від зобов'язань, Договірна Держава зазвичай зазначала, що заходи, яких вона вживає, «можуть» передбачати відступ від її зобов'язань за Конвенцією. З цієї причини, завжди коли заявник скаржиться на те, що його права за Конвенцією були порушені протягом періоду відступу від зобов'язань, Суд спочатку перевіряє, чи можуть вжиті заходи бути виправдані відповідно до основних статей Конвенції; і лише якщо вони не можуть бути виправдані таким чином, Суд переходить до визначення того, чи був відступ від зобов'язань правомірним (наприклад, *А. та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 161; *Lawless проти Ірландії (№ 3)*, § 15) [3, с. 5].

Як зазначає Д. Третьяков, рішень ЄСПЛ у справах, у яких згадується ст. 15 Конвенції, небагато, а щодо України, то така справа була одна – «*Хлєбік проти України*». По-перше, ЄСПЛ завжди наголошував, що визначати те, чи виникла певна надзвичайна ситуація, мають національні органи, а Суд потім перевірить, чи дійсно це так. По-друге, не дозволяється відступ від статей Конвенції щодо права на життя, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, заборони катування

і рабства, принципу, за яким жодне покарання не може бути призначене без закону [див.: 4]. Що стосується інших статей, то гарантовані ними права та свободи можуть обмежуватися. «Але вони і в принципі можуть обмежуватися. Відступ від зобов'язань за ст. 15 Конвенції не дає державі карт-бланш, він дозволяє в певних ситуаціях, з урахуванням гостроти становища, законності обмежень, відповідності іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом, обмежувати права більше, ніж зазвичай. В кожному випадку Суд вирішує, чи обмеження права відповідає вимогам статті, на порушення якої скаржаться, і в разі необхідності розглядає питання, чи узгоджується таке обмеження з відступом від зобов'язань за ст. 15 Конвенції. Питання, які розглядає ЄСПЛ, подібні до тих питань, які він розглядає зазвичай під час оцінки втручання у право: чи були законні підстави, чи була необхідність втручання, чи було це втручання пропорційним, чи був захист від свавілля та зловживань, що насамперед забезпечуються судовим контролем, а також періодичністю перегляду необхідності втручання [там само].

Дуже часто відступ від зобов'язань, як слушно підкреслює Д. Третьяков, розглядається в контексті зобов'язань держави за ст. 5 Конвенції, що є зрозумілим, оскільки, на відміну від більшості прав, обмеження яких дозволяється, право на свободу та особисту недоторканність може бути обмежено у чітко визначених випадках, перелічених у п. 1 ст. 5 Конвенції. Але під час війни, очевидно, що може виникати необхідність позбавлення волі з інших причин, ніж тих, що передбачені цим пунктом, наприклад взяття в полон. І тут варто повернутися до п. 1 ст. 15 Конвенції, у якому, зокрема, міститься вимога, щоб заходи, що вживаються державою під час відступу від зобов'язань, не суперечили іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Цікавою у цьому контексті є справа «*Хасан проти Сполученого Королівства*» [там само].

Однією з пріоритетних питань в здійсненні правосуддя є правова визначеність, яка має бути дотримана і під час воєнного стану. З цього приводу досить влучними є слова Голови Верховного Суду В. Князєва, який зазначив наступне: «Хочу акцентувати на тезі, яку сформулював суддя ЄСПЛ від України Микола Гнатовський. Так, якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи. Отже, Верховний Суд не повинен приймати рішення, які суперечать його практиці, крім випадків відступлення від попереднього прецеденту за визначених умов. Про таке відступлення Верховний Суд має чітко зазначити у своєму рішенні та мотивувати його. Здебільшого такі вимоги виконуються суддями Верховного Суду, а тих випадків суперечностей практики має ставати все менше і менше» [див.: 4].

Важливе значення в аспекті визначення перспектив досліджень має забезпечення єдності судової практики щодо застосування норм матеріального та процесуального кримінального права. Як слушно підкреслює суддя ККС Верховного Суду О. Яновська, стандарт

доказування в кримінальній юрисдикції є найвищим, а тому єдність суддів, прокурорів, адвокатів щодо розуміння, тлумачення, застосування норм процесуального права є надзвичайно важливим з точки зору ефективності притягнення до кримінальної відповідальності всіх винуватих у злочинах, вчинених на території України [див.: 4].

Особливого значення набуває вирішення питань зміни територіальної підсудності справ у зв'язку із воєнним станом та на тимчасово окупованих територіях регулюються. Так, через неможливість здійснювати правосуддя в окремих областях України було прийняте рішення здійснювати зміну територіальної підсудності судових справ, в наслідок чого суди на територіях воєнних дій та окупованих територіях перейшли під юрисдикцію судів на безпечних територіях з метою забезпечення безпеки працівників апарату судів та безперешкодного доступу до правосуддя.

Останніми роками термін «діджиталізація» (від англ. digitalization – цифровізація) є одним із найчастіше вживаних в нашій країні та у світі. Впровадження цифрових технологій швидкими темпами відбувається в усіх сферах життя суспільства та держави. Діджиталізація кримінального процесу дозволяє поряд з підвищенням ефективності досудового розслідування; скорочення фінансових, людських, часових ресурсів у ході здійснення кримінального провадження; головне – сформувати якісний рівень електронного правосуддя в цілому [див.: 5].

Одним із найактуальниших питань сьогодення забезпечення здійснення дистанційного правосуддя. При цьому варто пам'ятати, як зауважує Голова Верховного Суду В. Князєв, що «воєнний стан чи пандемію слід розглядати не як умову тимчасового застосування дистанційного правосуддя, а як поштовх до його активного подальшого розвитку. Дистанційне правосуддя, безумовно, буде дуже корисним і в мирний час» [див.: 4].

Таким чином, до особливостей здійснення правосуддя під час воєнного стану необхідно віднести наступне: забезпечення правової визначеності, єдність судової практики, необхідність зміни територіальної підсудності, розвиток диджиталізації та удосконалення дистанційного правосуддя в кримінальних провадженнях. Ці та інші виклики правосуддю в умовах війни потребують пошуку способів вирішення великої кількості проблемних питань, а тому і – наукового обґрунтування можливості таких рішень та практичного їх втілення в життя.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року (зі змінами та доповненнями в редакції від 24.05.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
2. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами України. *Верховний Суд. Офіційний сайт*. 20 травня 2022 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/
3. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2016. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf

4. Правосуддя в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили головні виклики під час воєнного стану. Міжнародна конференція до 5-річчя Верховного Суду «Імплементація принципу верховенства права : роль Верховного Суду в сучасних умовах». 25 січня 2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374198/
5. Павлова Т. О. Діджиталізація як напрям трансформації кримінального провадження. *Правова держава*. 2021. № 41. С. 96. URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/225612

Ключові слова: методологія, кримінальне провадження, надзвичайний правовий режим, воєнний стан, правосуддя, досудове провадження, судове провадження.
Key words: methodology, criminal proceedings, emergency legal regim, martial law, justice, pre-trial investigation, court proceedings.

ТОРБАС ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, доцент

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до ст. 298[1] КПК України, у кримінальному провадженні про кримінальні проступки крім джерел доказів, які передбачені в ст. 84 КПК України, також можуть використовуватися як джерела пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Таким чином законодавець значно розширив перелік джерел доказів, які можуть бути використані під час розслідування кримінальних проступків, проте не надав жодних пояснень чи уточнень специфіки їх використання у кримінальному провадженні чи власне їх відмінність з «типовими» джерелами доказів, які передбачені ст. 84 КПК України. Відсутність такого нормативного регулювання значно ускладнює використання таких джерел у кримінальному процесі та фактично нівелює практичне застосування ст. 298[1] КПК України. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у дослідженні таких спеціальних джерел доказів, в першу чергу – висновку спеціаліста.

Так, відповідно до ст. 300 КПК України висновок спеціаліста повинен відповідати висновку експерта. Хоча таке формулювання повинно вирішувати низку питань, на жаль воно згенерувало ще більше проблем. Так, незрозуміло, чи повинен спеціаліст повідомлятися про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку, адже в ч. 2 ст. 102 КПК України таке повідомлення є невід'ємною частиною висновку експерта, а отже має бути частиною висновку спеціаліста. В той же час науковці зазначають, що жодних змін щодо кримінальної

відповідальності спеціаліста не було внесено, а тому повідомлення про таку відповідальність буде очевидно незаконним [1].

Так само лишається відкритим питанням сфера застосування висновку спеціаліста та його співвідношення з висновком експерта. Аналізуючи судову практику можна помітити, що досить часто спеціаліста для складання висновку залучають для встановлення розміру шкоди у кримінальному провадженні. З цього приводу необхідно згадати про рішення від 25 листопада 2019 року (справа № 420/1667/18), відповідно до якої імперативність ст. 242 КПК України щодо призначення експертизи для визначення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушенням, має обмежений характер, оскільки не стосується тих випадків, коли предметом злочину є гроші або інші цінні папери, що мають грошовий еквівалент, а також коли розмір матеріальних збитків, шкоди, заподіяних кримінальним правопорушенням, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, а достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування. Таким чином представники сторін досить активно користуються висновками спеціалістів для встановлення розміру збитків у кримінальному процесі. В той же час необхідно звернути увагу на декілька специфічних деталей.

По-перше, оцінка можливості достовірно встановити розмір шкоди без спеціальних знань залежить виключно від суб'єкта, який буде приймати остаточне рішення у кримінальному провадженні, тобто від судді. Наприклад, в одному з рішень ВС зазначив, що «із системного аналізу приписів ст. 84, ч. 2 ст. 242 та ст. 298-1 КПК України у їх взаємозв'язку слідує, що залучення на стадії досудового розслідування експерта для визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням, є обов'язковим у кримінальних провадженнях, як щодо злочинів так і кримінальних проступків, оскільки вимоги ч. 2 ст. 242 КПК України носять імперативний характер. Разом з цим, як слідує зі змісту наданих судових рішень, на підтвердження заподіяння діями ОСОБА_4 значної шкоди власнику земельної ділянки, внаслідок її самовільного зайняття, прокурором надано лише розрахунок спеціаліста щодо розміру шкоди від 16 липня 2021 року. За наслідками апеляційного розгляду судом встановлено відсутність висновку експерта щодо визначення розміру шкоди, завданої власнику самовільно зайнятої земельної ділянки, а наданий розрахунок спеціаліста, на думку Суду, не є належним доказом на підтвердження розміру шкоди, тому апеляційний суд дійшов вірного висновку про недоведеність наявності у діях ОСОБА_4 складу кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 197-1 КК України» [2]. Таким чином можна зробити висновок, що у випадку будь-яких сумнівів уповноважена особа сторони обвинувачення повинна залучити експерта задля уникнення будь-яких сумнівів під час судового розгляду.

По-друге, навіть використовуючи висновок спеціаліста для обрахунку розміру шкоди не всі судді вважають такий висновок окремим джерелом доказу, а часто визнають в якості документу: «Також апеляційний суд указав, що висновок спеціаліста, який, на думку сторони захисту, безпідставно визнано місцевим судом як доказ, є документом, який в силу положень ст. 84 КПК України, є процесуальним джерелом доказів та відповідає вимогам статей 85-86 КПК України» [3]. Власне такий підхід досить суттєво розширює способи використання висновку спеціаліста навіть для розслідування злочинів, адже суб'єкт оцінки доказів може врахувати його саме як документ, обходячи будь-які обмеження, передбачені КПК України.

Таким чином можна зробити висновок, що кримінальне процесуальне законодавство потребує вдосконалення в частині нормативного регулювання застосування висновків спеціалістів.

Список використаних джерел:

1. Гайдар В. М. Висновок спеціаліста в межах розслідування кримінальних проступків: проблеми застосування. Протокол: юридичний інтернет ресурс. URL: https://protocol.ua/ua/visnovok_spetsialista_v_megah_rozsliduvannya_kriminalnih_prostupkiv_problemi_zastosuvannya/
2. Ухвала ККС ВС від 20.03.2023, справа № 399/756/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109675046
3. Ухвала ККС ВС від 05.10.2021, справа № 699/241/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100179368

Ключові слова: висновок спеціаліста, спеціаліст, розслідування кримінальних проступків.

Key words: specialist opinion, specialist, investigation of criminal misdemeanors.

БІЛОКІНЬ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ

Полтавський університет економіки і торгівлі,
доцент кафедри правознавства, доктор юридичних наук

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Змагальність є формою організації судочинства, для якої характерними є чітке розмежування функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи по суті відповідно між прокурором (приватним, державним, публічним обвинуваченим, потерпілим), обвинуваченим, підозрюваним (їх захисником) і судом (суддею); процесуальне рівноправ'я сторін обвинувачення і захисту; розгляд справи шляхом полеміки сторін перед незалежним та неупередженим судом. Змагальна побудова судового процесу є гарантією всебічності і повноти, законності та обґрунтованості вироку.

Змагальність визначає лише становище сторін у системі кримінально-процесуальних відносин, встановлює вимогу щодо обсягу прав

та обов'язків кожної з категорії учасників кримінального провадження, однак сама по собі вона не дає змоги досягнути його мети та фактичної рівності сторін, яка на сьогодні в практиці її реалізації має низку процесуальних проблем.

Проблеми змагальності крізь призму доказування та дослідження доказів у теорії кримінального процесуального права вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, М. Є. Шумило, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, Т. Шевченко, М. М. Ковтун, В. О. Коновалова, П. А. Лупінська, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. О. Попелюшко, М. М. Полянський, І. О. Шиба, В. Сердюк, Н. І. Клименко, Г. Алейников та ін.

Аналіз змісту принципу змагальності, а також з'ясування проблем його нормативного значення в системі принципів кримінального судочинства. По-різному підходять до трактування принципів кримінального процесу, в тому числі принципу змагальності в ньому. На думку М.С. Строговича, якого вважають одним з основоположників вчення про змагальність сторін у кримінальному процесі, принципом змагальності є така побудова судового розгляду, в якій обвинувачення відділено від суду, котрий вирішує справу; обвинувачення і захист здійснюються сторонами, наділеними рівними правами для відстоювання своїх позицій і спростування позицій протилежної сторони, причому обвинувачений (підсудний) є стороною, яка користується правом на захист; суду належить управління процесом, активне дослідження обставин і вирішення самої справи. Реалізовувати принцип змагальності можливо через процес збору доказів які є складовою частиною дослідження, також їх доцільно розглядати в одночасному зіставленні предмета обвинувачення та предмета виправдання, а також крізь призму забезпеченого права особи на захист, результатом якого може бути постановлення виправдувального вироку. Тим більше, що в положеннях КПК України, які безпосередньо визначають дослідження доказів (ст. 357, ст. 358, ст. 359), змагальність та рівність сторін, відносно реалізовано [1].

Водночас науковці, які досліджують цей напрям, стверджують про відсутність рівності у правах сторін обвинувачення та захисту щодо їх збору не на користь останньої. Незважаючи на закріплену рівність прав сторін на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, сторона захисту й далі фактично позбавлена рівної можливості стосовно збирання та подання доказів.

Відповідно до ст. 93 КПК України, захисник може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою одержання сприятливої для захисту доказової інформації [5]. Перевага сторони обвинувачення перед стороною захисту виражається і в тому, що остання також частково позбавлена права здійснювати допит свідка і в досудовому розслідуванні. За загальним правилом, допит свідка під час досудового розслідування може здійснювати лише сторона обвинувачення, і лише у виняткових випадках допускається допит свідка іншою стороною кримінального провадження

в ході досудового розслідування в судовому засіданні після звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення такого допиту (ст. 225 КПК України) [1]. Водночас сторона захисту наділена правом отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою лише пояснення, які, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК, не є джерелом доказів [1]. Крім того, таке право є умовним, адже залежить від волі опитуваних осіб і, на відміну від аналогічного права сторони обвинувачення, нічим не гарантується [4, с. 3].

Нинішня незахищеність свідка негативно впливає на змагальність сторін у дослідженні доказів, враховуючи можливу подальшу зміну його процесуального статусу на підозрюваного (обвинуваченого). Також не покращує стану змагальності сторін наявна в новому КПК (ст. 225) можливість допиту свідка за відсутності сторони захисту, якщо на момент його проведення жодній особі не повідомлено про підозру у кримінальному провадженні [1]. З метою усунення зазначеної колізії та забезпечення реалізації принципу змагальності під час судового слідства й рівноправної участі сторін у дослідженні доказів М. М. Маркуш пропонує закріпити в законі право свідка брати участь у процесі за участі захисника [2, с. 83]. Це нововведення можна підтримати і погодитись із цією пропозицією, однак є необхідним посилити таку позицію шляхом унеможливлення допиту свідка без участі захисника у кримінальному провадженні. Нерівноправними залишаються сторони і в питанні ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

Так, відповідно до ст. 221 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню [1]. Невизначеним та таким, що реально ускладнює можливості сторони захисту щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, є трактування «може зашкодити досудовому розслідуванню», яке має бути доопрацьовано та максимально конкретизовано з метою уникнення процесуальних зловживань зі сторони обвинувачення.

Отже, законодавчо закріплений принцип змагальності має низку проблем щодо його практичної реалізації, які виникають у процесі дослідження доказів. Це, перш за все, підтверджується і виявляється у закріплених кримінальним процесуальним законом неоднакових умовах сторони обвинувачення та захисту в реалізації процесуальних механізмів збору доказів, саме за яких сторона захисту обмежена в реалізації її права на отримання всіх можливих доказів доведення невинуватості особи, обстоюванні своєї позиції, захисті прав, свобод та законних інтересів підзахисного, що зрештою призводить до певної асиметрії у формуванні позицій виправдувального характеру на користь обвинувачених. Особливо це відчутно на стадії досудового

розслідування, в якій сторона обвинувачення має відповідні процесуальні переваги перед стороною захисту.

Принцип змагальності у кримінальному процесуальному законодавстві має не лише нормативно, а й фактично закріпити встановлену відокремленість сторін та їх рівність у здійсненні відповідних допустимих процесуальних дій щодо доказів як фактичних даних, що в практиці кримінального судочинства стане надійним, ефективним інструментом забезпечення об'єктивного та повного дослідження доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, як умови досягнення його мети.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, чинний, поточна редакція. Редакція від 28.04.2023, підстава – 2227-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М. А. Маркуш. – Х., 2005. – 210 с.
3. Шиба І. О. Принцип змагальності за КПК України / І. О. Шиба // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 19 (2'2013). – С. 1–6.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
5. Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі : підручник / за заг. ред. д. ю. н., академіка НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ : Алерта, 2018. 480 с.

Ключові слова: принцип змагальності; право на захист, рівність сторін, судове слідство, досудове розслідування.

Key words: the principle of competitiveness; the right to protection, equality of the parties, judicial investigation, pre-trial investigation.

ВОЛОШИНА ВЛАДЛЕНА КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЖАР ВАДИМ ГЕОРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕКЛАД У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Вивчення проблематики втілення права на переклад у законодавстві України є найважливішим елементом реалізації права на справедливий суд, а також є одним із головних прав людини, яке знайшло своє відображення у ст. 6 ЄКПЛ, що «гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [1].

Враховуючи вимоги ст. 14 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2] про те, що «у судах України судочинство провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою», у національному законодавстві існує проблема визначення реальної та формальної необхідності надання перекладача і здійснення перекладу документів. Також законодавством не регламентовано порядку надання перекладача і перекладу документів, коли цього вимагають певні обставини кримінального провадження.

Кожен громадянин України наділений державою певними правами та обов'язками. Так, в Україні гарантується вільне використання як державної мови, так і мови національних меншин, проте, розглядаючи практику ЄСПЛ, якщо обвинувачений розуміє мову, якою ведеться судочинство, то він не може просити про надання перекладача аби здійснювати свій захист іншою мовою, або мовою національної меншини, до якої він належить («Бідо проти Франції» (Bideault v. France) [3, с. 104]).

На жаль, найбільше критичних та дискусійних нюансів виникає щодо реалізації прав підозрюваних та обвинувачених, які передбачені ст. 6 § 3 ЄКПЛ:

а) негайно і детально інформувати підозрюваного або обвинуваченого зрозумілою їм мовою, а також про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

е) одержання безоплатної допомоги перекладача у тому випадку, якщо підозрюваний або обвинувачений не розуміє та не розмовляє мовою, яка використовується в суді [1].

Слід зазначити, що ст. 6 § 3 п. е гарантує обвинуваченому право на безоплатну допомогу перекладача, який письмово або усно переклав

би будь-який документ або заяву, зроблені в ході кримінального провадження проти нього, зі змістом котрих він має право ознайомитись або ж, навпаки, перекласти їх мовою судочинства. Прикладами можуть слугувати такі справи: «Людіке, Белкасем і Коч проти Німеччини» (Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany), § 48; «Учак проти Сполученого Королівства» (Ucak v. the United Kingdom) (ухв.); «Ермі проти Італії» (Hermi v. Italy) [ВП], § 69; «Лагерблом проти Швеції» (Lagerblom v. Sweden), § 61. Проте, «ця стаття не вимагає письмово перекладати кожен документальний доказ або офіційний документ з матеріалів справи («Камасінський проти Австрії» (Kamasinski v. Austria), § 74)» [3, с. 105].

Також, згідно із Законом України «Про засади державної мовної політики», участь перекладача здійснюється в залежності від стадії кримінального провадження та залучається слідчим, прокурором або судом **за умови використання зацікавленою особою наданого їй права на ініціювання залучення перекладача у судове засідання, якщо є достатньо підстав для такого залучення** [4]. Однак, ні в ЄКПЛ, ні в національному законодавстві України не визначений механізм залучення перекладача на тій чи іншій стадії кримінального провадження.

Що стосується проблематики сутнісних складових права на переклад, важливим буде визначення фундаментальних елементів, що можуть ускладнити реалізацію передбаченого права з урахуванням обов'язковості забезпечення права на справедливий суд: 1) нечітке законодавче визначення загальних та спеціальних підстав залучення перекладача та відповідального за реалізацію вказаного права суб'єкта; 2) недостатня конкретизація статусу перекладача, процесу підтвердження його повноважень та основних вимог до особи, яка може бути перекладачем у рамках провадження; 3) відсутність встановленого механізму щодо власне оперативного пошуку перекладачів, які б відповідали встановленим вимогам, у тому числі для виконання таких функцій невідкладно.

Вітчизняний законодавець не визнав за необхідне виокремити положення щодо права на переклад у якості окремої статті у чинному КПК, натомість це право визначається складовою засади, що передбачена ст. 29 КПК України щодо мови, якою реалізується кримінальне провадження. Змістовно вказане положення визначає право сторін кримінального провадження використовувати як рідну мову, так і мову, якою вони володіють, а обов'язок держави полягатиме у забезпечені залучення перекладача на безоплатній основі у разі такої необхідності. Натомість у ст. 208 КПК України йдеться саме про необхідність негайного повідомлення затриманій особі зрозумілою їй мовою підстави затримання та у вчиненні якого правопорушення вона підозрюється. Перелік суб'єктів, які наділені правом залучати перекладача у кримінальне провадження та процесуальний статус перекладача зазначений у ст. 68 КПК України [5].

Така невизначеність норм законодавства, що стосується права на переклад, а також відсутність в законодавстві окремого положення,

яке б містило в собі як певний процесуальний порядок залучення перекладача, так і конкретизацію його процесуального статусу, ніяк не сприяє ефективній реалізації цього права, а також призводить до певних процедурних ускладнень.

Окрім відсутності визначеного механізму залучення перекладача у кримінальне провадження та вимог до такого перекладача, варто також відзначити, що, виходячи з публічно доступної інформації, Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги не володіють достатніми ресурсами задля залучення перекладачів. Мова йде як про безпосередній дефіцит фінансування, так і про відсутність інформаційних реєстрів доступних перекладачів. Саме у зв'язку зі згаданими проблемами Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги не в змозі виконувати власні функції щодо залучення перекладачів, у тому числі унеможливлюється також цілодобове, а в окремих випадках – термінове забезпечення особи послугами перекладача у кримінальному провадженні.

Згідно з практикою ЄСПЛ, право на безоплатну допомогу перекладача застосовується в тому випадку, коли обвинувачений не може розуміти або говорити тою мовою, яка використовується в суді («К. проти Франції» (K. v. France K)), також обов'язок надати «безоплатну» допомогу не залежить від фінансового стану обвинуваченого: послуги перекладача для його потреб скоріше належать до можливостей, які держава повинна мати у рамках своєї системи кримінального правосуддя. Водночас, витрати на оплату праці перекладача можуть бути покладені на обвинуваченого, який не з'явився на судове засідання («Феделе проти Німеччини» (*Fedele v. Germany*))» [3, с. 105].

Також існує проблема з рівнем державного фінансування судів і органів досудового розслідування, що в свою чергу тягне за собою недотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження щодо мовного питання.

Виходячи з наведеної вище проблематики, визначається декілька шляхів розв'язання проблеми щодо забезпечення особі ефективного, а не формального права на переклад у кримінальному провадженні. По-перше, необхідно негайно привести законодавчі положення (у тому числі, положення КПК України), що регламентують мову кримінального провадження, у відповідність до вимог ЄКПЛ та практики ЄСПЛ. Безумовно, нагальною потребою також є встановлення деталізованого механізму щодо залучення перекладача, визначення кваліфікаційних вимог до такої особи, актуалізація законодавства щодо компенсації витрат такого перекладача та виплати йому винагороди. По-друге, державні установи, на які покладено обов'язок надання перекладачів, потребують негайного дофінансування та створення інформаційних ресурсів, які б допомогли їм виконувати визначені функції щодо надання лінгвістичної допомоги. Вважаємо, що виконання вказаних мінімальних заходів могло б більш менш достатньою мірою забезпечити реалізацію права на переклад, що визначено положеннями ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародна конвенція від 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19
3. European court of human rights. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) від 31.12.2019. 105 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf
4. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 № 5029-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 20.11.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n921

Ключові слова: перекладач, справедливий суд, право на переклад, державна мова, забезпечення прав, кримінальне провадження.

Key words: translator, fair trial, right to translation, state language, ensuring rights, criminal proceedings.

ГАБЛЕЙ НАТАЛІЯ ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗНОСЮК ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
заступник директора
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, доцент
кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук

ПРАВО ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЗУПИНЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З МОБІЛІЗАЦІЄЮ

24 лютого 2022 року в Україні докорінно змінилося правове, політичне життя у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України і відповідно на її території введено воєнний стан [1]. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення

загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Воєнний стан є підставою для тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбаченими статтями 30-34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [2; 3]. У зв'язку із введення воєнного стану в законодавство України внесено ряд змін, щоб привести його у відповідність до нових реалій. Значних змін зазнало і кримінально-процесуальне законодавство, зокрема норми КПК України. Законом України № 2201-IX від 14.04.2022 р. внесено зміни до КПК України в ст. 335, де передбачено поряд із такими підставами зупинення судового провадження як ухилення від явки до суду або захворювання на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає участь у судовому провадженні, ще одну підставу – обвинувачений призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [4]. Для зупинення судового провадження у зв'язку із проходженням військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період достатньо наявності факту призову обвинуваченого на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період та наданих доказів, що підтверджують цей факт. Наприклад, це може бути витяг з Наказу начальника «Про призов військовозобов'язаних на військову службу під час мобілізації, в особливий період у складі команд», де зазначається склад команди. Відповідно до Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу» мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу [5; 6]. Варто звернути увагу на те, що в даному випадку мобілізація як підстава зупинення судового провадження, є правом обвинуваченого клопотати про таке рішення, це також є правом для суду застосовувати зупинення і теж можливість ініціювати таке зупинення. Тобто у суду не має обов'язку зупиняти судове провадження, оскільки норма ст. 335 КПК України не є імперативною, більше того, не завжди мобілізація є перешкодою розгляду кримінального провадження, тому треба розглядати і можливість участі обвинуваченого у режимі відеоконференцзв'язку, якщо це можливо. А також розуміти, що мобілізувати особу можна і для виконання господарських обов'язків у військових частинах на час війни, тому це не є перешкодою їх участі у судовому провадженні. Також не є підставою зупиняти судове провадження у разі, якщо мобілізовано захисника обвинуваченого, в такому разі обвинуваченому має бути надано право запросити нового захисника або надати захисника державою. Підтвердженням цього

є постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 16 лютого 2023 року по справі № 748/479/20, в якій зазначено, що апеляційний суд не порушив право на захист засудженого у разі призначення захисника із центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, якщо участь захисника під час апеляційного розгляду визнана обов'язковою, суд роз'яснив засудженому його право укласти договір про надання правової допомоги з іншим захисником, однак засуджений цим правом не скористався [7].

Отже, право обвинуваченого на зупинення судового провадження у зв'язку з мобілізацією – це можливість відкладення судового провадження до моменту звільнення обвинуваченого з військової служби. Варто також пам'ятати, що обвинувачений має повідомити суд про проходження військової служби шляхом подання клопотання особисто чи через захисника. Якщо є дані, що обвинувачений перебуває на тимчасово окупованій території у зв'язку з чим він відсутній в судовому засіданні, то прокурор в такому випадку подає клопотання до суду про зупинення судового провадження та оголошує особу в розшук.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20 (дата звернення: 06.05.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 06.12.2022).
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 06.05.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 06.05.2023).
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12 (дата звернення: 06.05.2023).
6. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 (дата звернення: 06.05.2023).
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 16 лютого 2023 року по справі № 748/479/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109273636

Ключові слова: обвинувачений, судове провадження, підстави зупинення, мобілізація, воєнний стан.

Key words: the accused, court proceedings, reasons for stopping, mobilization, martial law.

ЗАВТУР ВІКТОР АНДРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук

ОТРИМАННЯ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ ВІД ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Триваюча військова агресія рф проти України змінила традиційні уявлення про основні інститути кримінальної юстиції та усталені правозастосовні практики. Це стосується, зокрема, такого важливого елементу кримінальної процесуальної діяльності як отримання фактичних даних від осіб, що постраждали від воєнних злочинів. Досвід розслідування злочинів, підсудних Міжнародному кримінальному суду (далі – МКС) дав змогу сформулювати чимало стандартів та рекомендацій у цій царині, а тому їх імплементація в українське законодавство та сферу правозастосування стає нагальною проблемою, яка привертає увагу широке коло фахівців.

Травматичний досвід, який пережили особи, постраждалі від воєнних злочинів, масових звірств та насильства робить їх вкрай вразливою категорією осіб, що вимагає особливого ставлення до них у випадку залучення до сфери кримінальної юстиції. Ця проблема широко обговорювалася зарубіжними дослідниками в світлі діяльності міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc. Британські дослідниці Марі-Бенедік Дембур та Емілі Гаслам в одному зі своїх досліджень вказали на низку проблем, з якими змушене було стикнулося міжнародне правосуддя при здійсненні допитів свідків в рамках діяльності Міжнародного кримінального суду для колишньої Югославії. Серед них, зокрема, і болісний характер таких допитів, і неможливість відділити фактичну складову від емоційної, і формалізованість судового процесу, що ставить свідків у певні рамки щодо предмету допиту [1, с. 155–156, 175–176].

Цей досвід поводження із особами, що постраждали від воєнних злочинів, який було акумульовано у численних міжнародних документах, може стати в нагоді в ході відповідних розслідувань в межах вітчизняної системи кримінальної юстиції та збирання доказів для МКС.

Низка стандартів опитування та захисту осіб, постраждалих від насильства, які є релевантними в контексті розслідування воєнних злочинів, містяться у Міннесотському протоколі з розслідування імовірно протиправного позбавлення життя (переглянутому у 2016 році) [2]. До найважливіших серед них можна віднести наступні: 1) необхідно забезпечити широкий доступ свідків до правосуддя та звести до мінімуму можливі негативні наслідки розслідування; 2) слід проявити особливе піклування про осіб, що втратили близьких родичів, членів сім'ї або стали свідками злочинів задля того

аби запобігти їх повторній травматизації; 3) необхідно вживати заходів щодо захисту опитуваного від неправомірного поводження та залякування у зв'язку із наданням інформації; 4) всі офіційні та неофіційні допити повинні бути записані незалежно від того, де вони відбуваються; 5) записи повинні бути зафіксовані у письмовій формі, засобами аудіо- та відеофіксації. Вибір конкретного способу фіксування має залежати від побажань опитуваного, обстановки допиту та наявності загроз безпеці та конфіденційності.

Враховуючи, що норми міжнародного гуманітарного права містять пряму заборону щодо застосування катувань та жорстокого поводження проти осіб, які не беруть участь у військових діях, прийнятними у світлі розглядуваної проблематики є також рекомендації, що системно викладені у Керівництві з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують людську гідність видів поводження та покарання (Стамбульський протокол) [3]. Документ закріплює низку додаткових стандартів щодо опитування осіб, які постраждали від такого роду поводжень, зокрема: 1) опитуваній особі завжди має бути повідомлено про характер розслідування та про те, як саме будуть використані його/її показання; 2) жертва катувань має бути повідомлена про хід розслідування та всі ключові слухання у справі; 3) особа, яка керує таким розслідуванням має пройти попередню підготовку та мати досвід у документуванні катувань та роботі із особами, що отримали психологічні травми. У Стамбульському протоколі наголошується на тому, що усі заяви осіб повинні ґрунтуватися на ненавідних запитаннях, що не містять у собі припущень або висновків і так само, як і у Міннесотському протоколі згадується про необхідність запобігати ситуаціям, за яких особі доводиться декілька разів повторювати свою розповідь.

У Глобальному кодексі поведінки для осіб, які збирають та використовують інформацію про систематичне сексуальне насильство в умовах конфлікту (Кодекс Мурад) серед мінімальних стандартів безпечного, ефективного та етичного збирання та використання інформації від жертви або особи, що потерпіла від системного сексуального насильства виокремлюється принцип поваги до бажання потерпілого зберігати контроль та автономність, що включає в себе необхідність дотримання низки правил: 1) не звертатися до потерпілих неочікувано; 2) поважати вибір потерпілої особи; 3) давати змогу потерпілим зберігати контроль над своєю інформацією; 4) надавати підтримку у прийнятті рішень; 5) пом'якшувати тиск; 6) не пропонувати пільги в обмін на інформацію; 7) забезпечувати реалістичні очікування; 8) чітко пояснювати обмеження; 9) виконувати свої зобов'язання щодо відкликання згоди [4].

Деякі заходи правового та психологічного захисту жертв воєнних злочинів під час їх допиту виокремлені у вітчизняних науково-практичних виданнях, присвячених цій проблематиці. Принцип «не нашкодити» розглядається як базовий в контексті комунікації зі свідками воєнних злочинів у Посібнику зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду, підготовленому Міністерством з питань

тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб у 2019 році [5, с. 30]. У виданні також рекомендується використовувати зашифровані імена свідків та псевдоніми аби забезпечити їх конфіденційність. Д. О. Коваль та Р. А. Авраменко у посібнику «Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі» наголошують на необхідності захисту дітей під час такого допиту та розведення батьків та дітей під час його проведення [6, с. 30].

Кримінальне процесуальне законодавство України частково адаптоване до стандартів отримання доказової інформації жертв воєнних злочинів. Для забезпечення принципу недопустимості ретравматизації особи важливе значення можуть мати положення ч. 11 ст. 615 КПК України, відповідно до яких показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Дану процедуру як виняткову доцільно застосовувати в цій ситуації, аби особі не довелося повторно давати показання з приводу фактичних обставин, що для неї є травматичними.

Задля забезпечення конфіденційності відомостей про свідка або потерпілого у провадженнях щодо воєнних злочинів, доцільним може бути проведення допиту та пред'явлення до впізнання в порядку ч. 10 ст. 232 КПК України в умовах, що унеможливлюють впізнання допитуваного. Вжиття цих та інших заходів безпеки до таких осіб має бути, як видається, імперативно регламентовано КПК України.

Чинне законодавство, на жаль, не забезпечує стандарт обов'язкової наявності необхідної підготовки та досвіду у осіб, що проводять допити свідків та потерпілих від воєнних злочинів. Цей аспект потребує законодавчої регламентації на рівні КПК України.

Список використаних джерел:

1. Marie-Bénédicte Dembour and Emily Haslam. Silencing hearings ? Victim-Witnesses at War crime trials. *European Journal of International Law*. Volume 15, Issue 1. February 2004. P. 151–177.
2. The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016), Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York/Geneva, 2017. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/MinnesotaProtocol.pdf
3. Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2022 edition), Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Geneva, 2022. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf
4. Global Code of conduct for gathering and using information about systematic and conflict-related sexual violence (Murad Code). URL: https://static1.squarespace.com/static/5eba1018487928493de323e7/t/6255fdf-29113fa3f4be3add5/1649802738451/220413_Murad_Code_EN.pdf

5. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду. Київ : Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. 43 с.
6. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі / Д. О. Коваль, Р. А. Авраменко. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.

Ключові слова: кримінальне провадження, свідок, потерпілий, воєнні злочини, погане поводження, сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом.
Key words: criminal proceedings, witness, victim, war crimes, violence, conflict-related sexual violence.

ЛУКАШКІНА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ГУРТІЄВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне процесуальне доказування спрямоване на встановлення тих фактичних обставин, які необхідно з'ясувати для правильного застосування норм матеріального кримінального права, а в деяких випадках, і норм цивільного права (при вирішенні цивільного позову). Визначення таких обставин дозволяє здійснювати процес доказування цілеспрямовано, збирати тільки такі докази, за допомогою яких можна доказати необхідні обставини, такі обставини іменують **предметом доказування**. Зазвичай під предметом доказування розуміють сукупність (або систему) обставин (обставин та фактів), передбачених кримінальним процесуальним законодавством, які необхідно встановити (точніше – доказати) для ухвалення законного, обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні. Перелік таких обставини, міститься в ч. 1 ст. 91 КПК, яка має назву: «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні». Як зазначають деякі автори, елементи предмету доказування точніше було б іменувати фактами та обставинами. Дійсно, поняття «факт» та «обставина» не тотожні, факт – це реальна подія, явище, реальність, а обставина – це явище, яке супроводжує що-небудь, впливає на щось. Отже, предмет доказування являє собою єдність фактів та обставин, які необхідно

доказати у кримінальному провадженні для ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Зважаючи на те, що усталеним є поняття «обставини, які підлягають доказуванню», ми, вживаючи таке поняття, матимемо на увазі факти та обставини.

Деякі автори пропонують виділяти в предметі доказування «головний факт», під яким ***одні*** розуміють наявність чи відсутність складу кримінального правопорушення: об'єкт посягання, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону [3, с. 40 та ін.]; ***інші*** – факт вчинення кримінального правопорушення певною особою [4, с. 95–97]. Поняття «головний факт» використовували і деякі інші автори, причому, вкладали в це поняття різний зміст. На наш погляд, запроваджувати поняття «головний факт», та ще й за умови різних підходів до визначення його змісту, недоцільно.

Є пропозиції щодо градації предмета доказування, тобто виокремлення загального предмету доказування (обставин, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК), родового предмету доказування (сукупності обставин, пов'язаних із вчиненням таких же або подібних правопорушень), безпосереднього (індивідуального) предмету доказування (сукупність обставин, які належить встановити у кримінальному провадженні щодо конкретного кримінального правопорушення). Крім того, автори виділяють ще спеціальний предмет доказування у провадженнях відносно неповнолітніх та щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також у інших особливих видах проваджень, зокрема, у провадженні на підставі угод [5, с. 151–152]. На наш погляд, можна вести мову про специфіку предмету доказування у провадженнях щодо неповнолітніх та застосування примусових заходів медичного характеру. Що ж стосується формулювання родового та безпосереднього предмету доказування, то в цьому ми не вбачаємо сенсу. Довести наявність події кримінального правопорушення необхідно у будь-якому провадженні щодо кримінального правопорушення, події будуть різними, якщо йдеться про умисне вбивство, то необхідно буде встановити, що підозрюваний (обвинувачений), маючи намір позбавити потерпілого життя, завдав йому ушкодження, від яких настала смерть. А у провадженні щодо вчинення крадіжки встановити подію, означає необхідність доказати, що підозрюваний (обвинувачений) таємно з корисливих мотивів заволодів майном потерпілого.

Деякі вчені (Банчук О. А., Лобойко Л. М.), підкреслюючи, що кожна кримінальна справа є унікальною за набором обставин, котрі необхідно встановити, роблять несподіваний висновок, що регламентувати у кримінальному процесуальному законодавстві повний перелік обставин, що є обов'язковими до встановлення у кожній справі, є практично неможливим. Далі автори пишуть, що у доказуванні беруть участь сторони, котрі самостійно, з урахуванням власної позиції і регламентації події у законі про кримінальну відповідальність, визначать коло питань, що є необхідними для дослідження [6, с. 171].

Не можна заперечувати унікальність кожного провадження (кожної справи), вона полягає в тому, що будь-яка подія відбувалася у певному місці, в певний час, конкретні особи вчиняли певні дії, керувались

своїми мотивами тощо. Можна сказати, що кожне кримінальне правопорушення є неповторним, але це не заважає в науці кримінального права застосовувати поняття складу кримінального правопорушення, під яким розуміють сукупність визначених законом ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення. Можна сказати, що склад кримінального правопорушення – це певна схема ознак діяння, яка складається з об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту та суб'єктивної сторони. Для того, щоб забезпечити правильне застосування норм кримінального права, необхідно встановити фактичні обставини, на які, так би мовити, накладається схема – склад кримінального правопорушення, завдяки чому можна зробити висновок про те, чи мало місце посягання на захищуваний нормами кримінального права об'єкт, яке саме діяння було вчинене, чи містить воно ознаки об'єктивної сторони (дії чи бездіяльність, передбачені конкретною нормою кримінального права, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками), чи вчинене таке діяння особою, що має ознаки суб'єкту кримінального правопорушення (осудна чи обмежено осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності), яка форма та вид вини, мотиви, якими керувалася особа тощо. Отже, встановити під час досудового розслідування та судового розгляду необхідно саме ті обставини, які дозволять зробити висновок щодо наявності (чи відсутності) в певному діянні ознак складу кримінального правопорушення, а також встановити інші обставини, що забезпечуватиме правильне застосування норми кримінального права (обставини, що слугуватимуть підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності чи покарання, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини тощо). Якщо у провадженні заявлено цивільний позов, необхідно встановити обставини, які забезпечуватимуть правильне застосування і норм цивільного права. Таким чином, предмет доказування, це узагальнена схема тих обставин, які необхідно встановити у кожному провадженні. Не існує окремого переліку обставин, які встановлює сторона обвинувачення, і окремого переліку для сторони захисту. Слідчий (дізнавач), прокурор спрямовують свої зусилля на встановлення події кримінального правопорушення (з'ясовують, чи мале місце певна подія, чи є вона подією кримінального правопорушення), якщо встановлено подію – встановлюють, хто саме вчинив певні дії чи бездіяльність, з'ясовують інші обставини, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК. Сторона захисту може заперечувати, зокрема: наявність події (доводити, що особа, яку вважають вбитою, насправді жива); що певна подія є подією кримінального правопорушення; причетність підозрюваного до кримінального правопорушення (стверджувати, що правопорушення вчинила інша особа), може вести мову про іншу форму вини (підозрюваний вчинив не умисне вбивство, а необережне), доводити наявність пом'якшуючих обставин, заперечувати обтяжуючі обставини, ставити питання про менший розмір шкоди тощо. Отже, ще раз підкреслимо, що не існує якогось особливого предмету доказування для сторін, сторона обвинувачення зобов'язана, встановлюючи обставини предмету доказування, діяти неупереджено, з'ясовувати

наявність або відсутність події кримінального правопорушення, винуватість підозрюваного, чи відсутність його вини, а сторона захисту діє тільки на користь підозрюваного, обвинуваченого, але орієнтуючись саме на перелік обставин, зазначений в ч. 1 ст. 91 КПК, заперечувати наявність якихось інших обставин немає сенсу.

Питання про структуру предмету доказування викликає суперечки в науковій літературі. На наш погляд, предмет доказування складається з трьох частин (трьох груп обставин): 1) обставини, які становлять кінцеву мету доказування, 2) проміжні (доказові) факти та 3) допоміжні факти [2, с. 224–225 та ін.]. Отже, **предмет доказування має складну структуру**, включає три групи обставин, котрі підлягають доказуванню:

– **першу групу** складають обставини, які необхідно доказати для **ухвалення правильного рішення по суті** кримінального провадження, вони перелічені в ч. 1 ст. 91 КПК та є кінцевою метою доказування;

– **друга група – проміжні або доказові факти** – це обставини, які **необхідно доказати на певному етапі** розслідування для того, щоб з їх допомогою можна було б зробити висновок про наявність або відсутність обставин, які є кінцевою метою доказування (тобто обставин першої групи). Якщо, наприклад, слідчий, розслідуючи вбивство, допитав свідка, який розповів, що бачив певну особу, яка заходила до потерпілого приблизно в той час, коли було вчинено злочин, то слідчий повинен перевірити такі дані і доказати, що саме ця особа (про яку дав показання свідок) знаходилась в оселі потерпілого під час вбивства. Надалі слідчий встановлює ще деякі обставини даної групи – те, що в цієї особи були знайдені речі потерпілого (треба встановити, що знайдені саме ті речі, що були викрадені у потерпілого), що підозрюваний погрожував потерпілому і т. ін. Всі ці обставини слідчий повинен доказати, а потім він використовує їх для того, щоб обґрунтувати свій висновок про те, що названа особа вчинила вбивство потерпілого. Практично до цієї групи можна включити всі ті обставини, які встановлюються на підставі непрямих доказів;

– **третя група** обставин – **допоміжні факти** – це обставини, з допомогою яких можна **встановити достовірність наявних доказів**, або **відшукати додаткові докази**. Так, скажімо, свідок, якого допитав слідчий, пояснив, що він чув, як підозрюваний погрожував потерпілому. У слідчого виникли сумніви щодо того, чи міг свідок, який знаходився на досить великій відстані від підозрюваного, чути його розмову з потерпілим. Для перевірки достовірності показань свідка слідчий провів слідчий експеримент і доказав, що свідок міг (або, навпаки, не міг) чути таку розмову.

Визначити конкретний перелік проміжних та допоміжних фактів неможливо, він залежить від особливостей кожного кримінального провадження. Оскільки, на нашу думку, предмет доказування включає всі факти та обставини, які необхідно доказати для правильного вирішення справи, немає ніяких принципових підстав для того, щоб не включати в нього проміжні (доказові) факти, а також допоміжні факти, саме ці три групи обставин необхідно доказати. Як ми вже зазначили,

сторони (а також потерпілий, його представника та законний представник), маючи намір доказати наявність чи відсутність обставин, які складають предмет доказування, можуть доводити існування різних проміжних та допоміжних фактів. Наприклад, прокурор може доводити в суді, що обвинувачений погрожував потерпілому, і це чув свідок, якого прокурор пропонує допитати в судовому засіданні, а захисник може стверджувати, що між обвинуваченим та потерпілим були нормальні взаємовідносини, тобто, сторони намагаються довести різні проміжні (доказові) факти. Захисник може поставити під сумнів показання свідка, який пояснював, що чув погрози з боку обвинуваченого на адресу потерпілого, пославшись на зацікавленість свідка у певному вирішенні провадження або на поганий слух свідка (тобто вести мову про певні допоміжні факти). Отже, сторони можуть доводити наявність різних проміжних та допоміжних фактів, але це не означає наявності різних предметів доказування, адже посилання на різні проміжні та допоміжні факти має на меті в кінцевому підсумку переконати суд у певних обставинах, які визначені ст. 91 КПК.

Список використаних джерел:

1. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Нац. академія внутр. справ України, 2005. 272 с.
2. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за загальною редакцією Ю. П. Аленіна. Харків : ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
3. Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. д. ю. н. професора В. М. Тертишника. Київ : Алерта, 2015. 294 с.
4. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
5. Капліна О. В., Шило О. Г., Трофименко В. М. та ін. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 582 с.
6. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування, предмет доказування.
Key words: criminal procedure proof, the subject of criminal procedure of proof.

ПІДГОРОДИНСЬКА АНАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ШИРОБОКОВА ЛІЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗУПИНЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасність в Україні корегує процедури та правила регулювання й здійснення кримінальних проваджень. Воєнний стан, оголошений в Україні з 24.02.2022 року (який неодноразово продовжувався) по суті є спеціальним правовим режимом, введеним у зв'язку зі збройною агресією і нападом на Україну, існуванням небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, протягом дії останнього органам державної влади та місцевого самоврядування надаються особливі, повноваження, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державі, її територіальній цілісності, також передбачається тимчасове обмеження прав фізичних та юридичних осіб (зазначене передбачене Законом України «Про правовий режим воєнного стану») [1].

Абсолютно зрозумілим є те, що в цей особливий період виконання завдань, пов'язаних із захистом Вітчизни, є пріоритетним, першочерговим і невідкладним. Законом України «Про оборону» (ст. 17) вказане визначається як конституційний обов'язок військовозобов'язаного громадянина [2].

Виконання завдань кримінального провадження, чітко визначених у ст. 2 КПК України, значним чином ускладняється у зв'язку із вищевикладеним, зокрема в аспекті неможливості приймати участь обвинуваченим у судових засіданнях. Законом України «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 року № 2201-IX низку статей КПК України було доповнено або викладено у оновлених редакціях для удосконалення механізму здійснення судочинства навіть в таких складних умовах [3]. Зокрема, законодавцем у новій редакції було викладено ч. 1 ст. 335 КПК України, яка стосується застосування інституту зупинення судового розгляду. Зупинення судового провадження пов'язано із наявністю певних обставин, які унеможливлюють або суттєво ускладнюють здійснення судового розгляду, що зумовлює необхідність прийняття рішення про вимушену перерву до їх зникнення. Як зазначається в ухвалі ВП ВС від 20.05.2021 у справі

№ 11-398сап20, зупинення провадження по справі – це врегульована законом й оформлена ухвалою суду тимчасова перерва провадження у справі, викликана наявністю однієї з передбачених у законі обставин, які заважають здійснювати її.

Необхідність виконання завдань кримінального провадження, дотримання засади розумності строків та інших засад кримінального провадження зумовлюють необхідність застосовування інституту зупинення судового розгляду. Чинна редакція ч. 1 ст. 335 КПК України передбачає наявність наступних підстав для зупинення судового розгляду: 1) ухилення обвинуваченого від явки до суду; 2) наявність у обвинуваченого психічної чи іншої тяжкої тривалої хвороби, яка виключає його участь в судовому провадженні; 3) призов для проходження військової служби обвинуваченого під час мобілізації, на особливий період.

Законодавець, врегульовуючи процедуру судового розгляду, виходить з обов'язковості участі обвинуваченого у його здійсненні. Зазначене пов'язане як із необхідністю дотримання прав обвинуваченого, так і з ефективністю й повнотою проведення такого розгляду. Перші дві підстави, вбачається, відображають об'єктивну неможливість участі обвинуваченого в судовому розгляді. Акцентуючи увагу третій підставі – призові для проходження військової служби обвинуваченого під час мобілізації, – з точки зору викладення, не зрозумілим є надання відповіді на питання: доведення факту призову обвинуваченого на військову службу під час мобілізації, на особливий період, достатньо для прийняття рішення про зупинення? чи зазначене положення необхідно розуміти в загальному контексті ч. 1 ст. 335 КПК України, а саме так, що одного тільки встановленого факту проходження обвинуваченим військової служби недостатньо, треба враховувати можливість приймати участь в судовому розгляді (чи достатньо просто бути присутнім?).

Одразу слід зазначити, що в практичній діяльності це питання вирішується неоднозначно. Іноді достатньо доведення факту знаходження на військовій службі. В Ухвалі АП ВАКС від 27.12.2022 р. у справі № 991/5181/20, пров. № 11-кп/991/4/22 зазначено [4]: «Як вбачається із наданої захисником Особа 7 довідки № 151 від 15.12.2022 р. за підписом тимчасово в.о. командира військової частини Номер 1 ЗСУ Особа_11 солдат Особа _8, призваний у лави ЗСУ по мобілізації та перебуває на військовій службі у військовій частині Номер_1. Таким чином факт проходження останнім військової служби у військовій частині НОМЕР_1ЗСУ підтверджується належними доказами».

Отже, йдеться про буквальне тлумачення ч. 1 чт. 335 КПК України.

Інший варіант пов'язаний з іншим способом тлумачення, – зазначає суддя АП ВАКС Микола Глотов. При цьому для ефективного досягнення завдань кримінального судочинства треба застосовувати цільове тлумачення. Окрім встановлення факту проходження служби особисто обвинуваченим в лавах ЗСУ під час мобілізації, на особливий період, треба з'ясувати можливість приймати участь в судових засіданнях таким обвинуваченим [5, с. 10]. Відповідна інформація повинна бути

підтверджена доказами (як правило, суд надсилає запит до місця проходження служби обвинуваченим і розписуючи дати, зв'ясовує можливість явки). Окрему увагу заслуговує те, що в умовах воєнного стану обстановка може змінюватись кожної хвилини і, відповідно, можливість прийняття участі в засіданнях, також. У зазначеній ситуації важливо розуміти пріоритетність завдань воєнного часу перед завданнями кримінального судочинства.

Окрему увагу необхідно приділити такому питанню, як реальна можливість приймати участь обвинуваченим в судових засіданнях, ефективно і повноцінно реалізуючи процесуальні права. Приймати (брати) участь, згідно академічного тлумачного словника, означає виконувати разом з ким-небудь якусь роботу, здійснювати якусь справу, спільну дію/ Бути присутнім – отже, знаходитись, перебувати в якомусь місці в певний час [6]. Різниця між двома термінами очевидна: в активності обвинуваченого. Законодавець передбачає активну участь обвинуваченого у кримінальному провадженні, інакше не представляється можливим реалізувати процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК України, бо це фікція. Можливість ефективної реалізації прав мобілізованим обвинуваченим також залежить ще від важливого моменту: наявності реальної можливості не тільки з'являтися до суду, а й бути готовим до судових засідань, мати зустрічі з захисником перед участю в процесуальних діях (наприклад, перед допитами свідків, потерпілого, а особливо самого обвинуваченого тощо).

Так, під час здійснення судового розгляду ВАКС у справі № 500/1889/18 обвинуваченому М. було відмовлено у задоволенні клопотання про зупинення судового провадження у зв'язку із проходженням ним військової служби (не дивлячись на підтвердження цього факту доказами), і одразу запропоновано перейти до надання ним запланованих раніше показань. Обвинувачений не мав можливості з'являтися на судові засідання, визначені попередньо, що було пов'язано з особливостями служби, командування забезпечило його участь для вирішення вказаного клопотання, заявив суду, що не готовий давати показання, оскільки протягом певного часу не мав можливості спілкування із захисником (зазначене співпало з тривалими блекаутами, а також із віддаленим знаходженням захисника та обвинуваченого один від одного). В результаті обвинувачений був вимушений відмовитися від дачі показань.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про формування практики зупинення судового провадження у зв'язку із призовом обвинуваченого до ЗСУ, на особливий період, яка залежить від способу тлумачення. При обранні цільового способу тлумачення суду необхідно впевнитися в тому, що з'явившись до суду, обвинувачений **має можливість повноцінно** приймати участь в судовому розгляді, а не просто бути присутнім. В іншому випадку завдання кримінального провадження реалізовані не будуть. Не будуть реалізовані й пріоритетні, нагальні задачі воєнного часу, що нівелюватиме сам факт призиву обвинуваченого до ЗСУ у зв'язку з мобілізацією.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12
3. Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20
4. Глотов М. Мобілізація як підстава для зупинення судового провадження. Частина 1. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/mobilizatsiya-yak-pidstava-dlya-zupynennya-sudovogo-provadzhennya/
5. Глотов М. *Юридичний вісник України*. № 20–23 (1400–1403) за 20 травня – 16 червня 2022. С. 10–11.
6. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: https://sum.in.ua

Ключові слова: судовий розгляд, зупинення судового провадження, обов'язкова участь обвинуваченого, право на захист, права обвинуваченого.

Key words: trial, suspension of court proceedings, mandatory participation of the accused, right to defense, rights of the accused.

РАКІПОВА ІННА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕДІАЦІЯ ТА ОНЛАЙН-МЕДІАЦІЯ ЯК ПРАВОЗАХИСНА КОМУНІКАЦІЯ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Медіація є однією з форм відновного правосуддя, яку можна розглядати як новітній та прогресивний підхід до реакції держави на злочинні прояви в суспільстві та розв'язання конфліктів у кримінальному провадженні, в тому числі, під час здійснення кримінального судочинства в умовах воєнного стану.

У доктрині активно приділяється увага розвитку інституту медіації в Україні, у тому числі і в рамках такого важливого напряму, як шляхи подолання вад судової системи України під час воєнного стану [4]. В умовах діджиталізації та воєнного стану в Україні має стрімкі перспективи розвитку також онлайн-медіація як окремий інститут [1].

Відповідно до Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. [6] медіацією є позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Згідно ст. 3 Закону медіація може бути проведена також у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого

з підозрюваним (обвинуваченим) до звернення до суду, під час досудового або судового провадження або під час виконання рішення суду. За умовами «Рекомендацій для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації», онлайн-медіація – це спосіб вирішення спорів між сторонами конфлікту за допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора, спрямований на пошук рішень, що відображають інтереси кожної сторони, в процесі проведення переговорів у онлайн-режимі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дистанційної синхронної (одночасної) та/чи асинхронної (неодночасної) комунікації [8].

Правозахисна комунікація жертви кримінального правопорушення є обміном процесуально значимою та іншою інформацією, що уможливлює ефективний захист прав та законних інтересів в процесі потерпілим, його представником, законним представником, правонаступником та здійснення ними кримінально-процесуальної діяльності з правозахисною метою [7, с. 335].

На нашу думку, медіація (онлайн-медіація) у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану як альтернативний спосіб врегулювання кримінально-правового конфлікту є різновидом правозахисної комунікації потерпілого, способом компенсації шкоди, заподіяної йому кримінальним правопорушенням, до переваг якого слід віднести зменшення навантаження на судову систему, можливість протягом розумного строку вирішити спір та виконати угоду за результатами медіації, враховуючи можливу зміну територіальної підсудності і безпекову ситуацію в поєднанні з доступом до правосуддя, можливу зміну місця проживання учасників кримінального провадження, їх вимушену міграцію за кордон тощо.

Так, підготовчі заходи, які здійснює медіатор, згідно ст. 16 Закону полягають, зокрема, в зустрічах, збиранні та обміні інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами конфлікту [6]. А угода за результатами медіації може бути підставою і основою для ініціювання та укладення угоди про примирення або письмової згоди потерпілого на укладення угоди про визнання винуватості (якщо потерпілий бере участь у справі) в кримінальному провадженні. Зважаючи на те, що угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника, законного представника, було б логічно передбачити, що відповідна ініціатива щодо здійснення медіації у разі вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, мала б належати також потерпілому, його представнику, законному представнику.

А. В. Мурзановська та В. Г. Пожар справедливо зауважують, що заслуговує на увагу досвід Польщі щодо проведення медіації на будь-якій стадії кримінального провадження, у тому числі і після винесення вироку, що дає можливість ефективно реінтегрувати засудженого у соціальну спільноту та забезпечити пріоритет відновної складової системи кримінальної юстиції [2, с. 144].

Н. Г. Роскошна висловлює думку, що було б недоречно створювати окремий інститут медіації у кримінальному процесі з огляду на те, що угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим повністю відповідають філософії і суті медіації, ціль якої – примирення та пошук шляхів до примирення. Разом з тим, здійснення медіації щодо врегулювання кримінально-правових спорів можливо не лише в межах кримінального провадженні на підставі угод. Зокрема, її проведення можливе під час звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) [9, с. 110].

Як зазначає Н. В. Нестор, правовим підґрунтям для застосування медіації можуть слугувати положення закону про кримінальну відповідальність, які визначають підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким [3, с. 144].

Ч. 2 ст. 7 Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [5] визначено, що безоплатна первинна правова допомога включає такий вид правової послуги, як надання допомоги в забезпеченні доступу особи до медіації. На нашу думку, безоплатна вторинна правнича допомога потрібна потерпілому при розгляді судом угоди за результатами медіації. Тому пропонуємо в рамках дискусії щодо випадків обов'язкової участі представника потерпілого у кримінальному провадженні [7, с. 409–410] передбачити обов'язкову участь представника потерпілого, правонаступника потерпілого (фізичних осіб) у кримінальному провадженні у разі вирішення судом питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання – з моменту звернення потерпілого, правонаступника потерпілого з клопотанням про розгляд угоди за результатами медіації під час виконання вироку. Відповідно статтями 56 та 539 КПК слід передбачити право потерпілого звертатися до суду з клопотанням про розгляд угоди за результатами медіації під час виконання судового рішення.

Відповідно до Щорічного звіту про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2021 році підготовленим Міністерством юстиції України однією з основних проблем, які призвели до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції, є надмірна тривалість проваджень у цивільних, адміністративних і кримінальних справах [10]. Тому погоджуємось, що законодавче врегулювання медіації та використання онлайн способів альтернативного вирішення спорів може мати наслідком значне зменшення навантаження на судову систему та забезпечення доступу до правосуддя всім верствам населення в умовах нової реальності [1].

Разом з тим, проведення онлайн-медіації має низку викликів, які учасники повинні враховувати при її проведенні, зокрема, висока залежність якості спілкування від цифрової грамотності учасників медіації, якості зв'язку та спроможності технічних засобів комунікації,

якості освітлення; складність визначення зручного для всіх учасників застосунку для комунікації; особливості роботи медіатора з емоціями (складність адекватної інтерпретації психоемоційного стану сторін, підтримки їх у чутливій комунікації, неможливість впливати в режимі реального часу на сторону в стані афекту); особливості роботи медіатора зі змістом переговорів (складність адекватної інтерпретації закладеного в текст сенсу під час асинхронної комунікації); додаткове напруження в комунікації викликає її уповільнення у зв'язку з технічними перешкодами та необхідністю багаторазових перепитувань і пояснень; онлайн-комунікація потребує посиленого використання психологічних, інтелектуальних та фізичних ресурсів учасників; підвищений ризик порушення принципу конфіденційності (розголошення інформації з необережності або через навмисні дії учасників процесу чи неправомірні дії третіх осіб, невдалий вибір місця комунікації); підвищений ризик помилкової інтерпретації дій сторін та/або подій, пов'язаних з технічними аспектами комунікації [1].

Отож, вважаємо, медіація (онлайн-медіація) як позасудова, добровільна, конфіденційна, структурована процедура, що можлива у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, судового провадження або під час виконання судового рішення з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим, засудженим), з врахуванням її переваг та недоліків, може бути успішно застосованою під час здійснення кримінального провадження, у тому числі дистанційного судового провадження, в умовах воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Н. В., Радченко О. Ю. Проведення медіації онлайн: міжнародний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. Випуск 75: частина 3. 2023. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/276880/271677
2. Мурзановська А. В., Пожар В. Г. Медіація в кримінальному процесі: досвід України та Польщі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. № 51. 2021. С. 141–144.
3. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Правова єдність, 2018. 182 с.
4. Піддубний Д. І. Розвиток інституту медіації в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 3. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2022/24.pdf
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17
6. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20
7. Ракіпова І. В. Правозахисна комунікація потерпілого у кримінальному провадженні України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 496 с.
8. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації : рек. від 10.11.2021 р. URL: http://78.47.176.95/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeekashchkl-/

9. Роскошна Н. Г. Медіація у рамках угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. *Публічне право*. № 2 (38). 2020. С. 106–111.
10. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2021 році. Київ, 2022. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2022/04/ 02/20220402214603-22.pdf

Ключові слова: кримінальне провадження, потерпілий, захист прав потерпілого, медіація, онлайн-медіація, кримінально-процесуальна комунікація, правозахисна комунікація.
Key words: criminal proceedings, victim, protection of victim's rights, mediation, online mediation, criminal procedural communication, human rights communication.

СМИРНОВ МАКСИМ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕГЛЯД АРХІТЕКТУРИ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ AD HOC ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Неприхована агресивна політика російської федерації (далі – країна-агресор) проти України, розпочатий та підтримуваний в Україні з 2014 р. країною-агресором збройний конфлікт, анексія Кримського півострова, окупація частин Донецької і Луганської областей та повномасштабне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. створили нові безпрецедентні виклики для національної правоохоронної та судової системи, міжнародної системи правосуддя, які потребують комплексного дослідження спроможності національної правоохоронної та судової системи, а також системи міжнародної кримінальної юстиції з розслідування, притягнення до відповідальності та покарання країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні.

Масштаби і серйозність злочинів, скоєних країною-агресором є безпрецедентними в історії України, тому вся національна правоохоронна та судова система постала перед складним завданням збирання доказів та розслідування найтяжчих міжнародних злочинів проти українського народу.

Початок повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну спровокував нові дискусії на тему ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (англ. Rome Statute of the International Criminal Court, далі – Римський статут) [1], особливостей співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом (англ. International Criminal Court, далі – МКС), його можливостей

щодо притягнення до відповідальності країни-агресора за злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. Активно дискутується питання створення та діяльності спеціального міжнародного трибуналу ad hoc (далі – СМТ) щодо злочину агресії проти України, як реального механізму притягнення до відповідальності країни-агресора.

Слід констатувати, що станом на сьогодні МКС є найбільш досконалою інституційною моделлю з нині діючих органів міжнародного кримінального правосуддя. Визнання юрисдикції МКС (не лише спеціальної юрисдикції через п. 3 ст. 12 Римського статуту) для України є реальною можливістю на міжнародному рівні притягнути до відповідальності топ посадовців країни-агресора за злочини, скоєні в Україні. В той же час, МКС не має юрисдикції щодо розслідування основного злочину – злочину агресії проти України, який породив всі інші злочини цієї жахливої війни.

Злочин агресії не може бути розслідуваний за допомогою МКС в силу існуючих обмежень. Якщо країна не є державою-учасницею МКС, вона виключається з його юрисдикції з розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії, незалежно від того, чи є вона жертвою агресії, чи агресором. Винятком з цього є звернення з боку Ради Безпеки ООН. З урахуванням того, що країна-агресор має право вето на рішення Ради Безпеки ООН, таке звернення майже неможливо. В такому випадку МКС не матиме юрисдикції у розслідуванні злочину агресії проти України.

Жодна з існуючих міжнародних судових інституцій (МКС, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини) не мають юрисдикції щодо розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України. Саме неможливість системи міжнародного правопорядку відреагувати на найтяжчі міжнародні злочини у минулому стала підставою для створення міжнародних трибуналів і спеціальних судових органів (Нюрнберзького, Токійського, Міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди та інших).

Слід нагадати, що злочин агресії, а саме застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН був передбачений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ще в 1974 році. Більш того, ця резолюція встановлює розширений перелік дій, які є агресією, під який підпадають дії країни-агресора не лише після повномасштабного вторгнення, але й із 2014 року.

Злочин агресії має особливий режим юрисдикції, як окремий від інших злочинів передбачених Римським статутом, таких як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. За всіма найтяжчими злочинами, що скоєні в Україні країною-агресором стоїть один найбільший – так званий материнський злочин агресії, який порушує фундамент міжнародного права та має наслідком всі інші порушення. Це найперший злочин, який тягне за собою всі інші. Без агресії не було б воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Якщо не створити СМТ, існує великий ризик того, що нікого з вищого політично-військового керівництва країни-агресора не буде притягнуто до відповідальності за злочин агресії проти України. Якщо діюча система міжнародного правопорядку не може відповісти на найтяжчий міжнародний злочин проти України – злочин агресії, тоді необхідно її реформувати, переглянути архітектуру міжнародної системи правосуддя та запропонувати спеціальний механізм з притягнення до відповідальності країни-агресора.

Тому пропонується створення СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України, діяльність якого буде пов'язана із розслідуванням незаконного вторгнення з боку країни-агресора на територію України, як суверенної держави та спрямована на притягнення до відповідальності найвищого політично-військового керівництва країни-агресора. Без права кримінального переслідування цих осіб немає великого сенсу у створенні СМТ.

Особисто путін, уряд та інше політично-військове керівництво країни-агресора свідомо і цілеспрямовано планували, готували, ініціювали і здійснили акт агресії проти України, порушили основоположні принципи територіальної цілісності та політичної незалежності шляхом розвитку державної та військової політики щодо агресії. СМТ повинен мати юрисдикцію щодо фізичних осіб, які здійснюють ефективний контроль або безпосередньо керують політичними чи військовими діями країни-агресора. Мова йде саме про путіна та вище політично-військове керівництво країни-агресора. Саме вони планували, готували та розпочали найбільшу війну у Європі з часів Другої світової, віддавали злочини накази про початок війни та її продовження. Офіційний статус глави держави чи іншої посадової особи країни-агресора, не звільнятиме таку особу від індивідуальної кримінальної відповідальності та не пом'якшувати покарання.

Довести злочин агресії проти України простіше, ніж, наприклад, злочин геноциду. Агресія проти України очевидна. У відкритих джерелах є всі докази того, що агресію було здійснено країною-агресором за вказівкою путіна. Дискутуються питання щодо процедури та механізму створення СМТ. Пропонуються дві альтернативні можливості створення СМТ, зокрема: 1) внаслідок об'єднаної універсальної юрисдикції держав; 2) внаслідок територіальної юрисдикції та згоди України, де агресія заборонена ст. 437 Кримінального кодексу України. Схвалення Генеральної Асамблеї ООН суттєво підкріпить легітимність такого механізму та буде мати важливе значення для характеристики СМТ як того, що діє від всієї міжнародної спільноти.

Створення СМТ на додачу до МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України дозволить усунути прогалини юрисдикції у чинному міжнародному кримінальному законодавстві. Створення та діяльність СМТ має ґрунтуватися на засадах, стандартах та процедурах, передбачених Римським статутом для МКС. СМТ повинен мати юрисдикцію для проведення розслідування та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора, має розслідувати та засудити злочин агресії проти України не тільки після

24 лютого 2022 року, а й з лютого 2014 року, відповідно до визначення злочину агресії, як це передбачено ст. 8 bis Римського статуту.

СМТ буде мати юрисдикцію лише щодо злочину агресії проти України, а за допомогою МКС можливо буде провести розслідування та притягнути до кримінальної відповідальності винних за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини тих, хто віддавав злочинні накази. СМТ буде підтримувати та доповнюватиме роботу МКС, уникаючи будь-якого дублювання його функцій та юрисдикції. Важливо розуміти, що одночасно та паралельно із розслідуванням за допомогою МКС найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних в Україні (злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини) необхідно створення СМТ для розслідування злочину агресії, тому що іншого міжнародно-правового механізму наразі не існує.

Практика притягнення до відповідальності за злочин агресії майже відсутня. Історія міжнародного кримінального правосуддя знає лише єдиний випадок, коли злочин агресії розглядався на міжнародному рівні та за нього було притягнуто до відповідальності керівництво держави. Це Нюрнберзький трибунал, що відбувся в 1946 році. Але перші кроки в створенні СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України вже зроблені. Створення СМТ підтримали парламентські асамблеї Ради Європи, ОБСЄ та НАТО, парламенти України, Литви, Естонії, Чехії, Нідерландів. Більш того, 19 січня 2023 року Європейський парламент більшістю голосів ухвалив резолюцію на підтримку створення «спеціального додаткового трибуналу» для засудження злочину агресії проти України, що був скоєний політично-військовим керівництвом країни-агресора та її союзників.

З метою притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні необхідним є одночасна та паралельна реалізація двох механізмів: 1) механізм СМТ для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії; 2) механізм МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Створення та діяльність СМТ щодо злочину агресії проти України, слід розглядати як реальний механізм для розслідування, притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин. Лише СМТ дасть змогу відновити справедливість і покарати всіх винних у жахливих злочинах, спричинених найбільшою війною у Європі з часів Другої світової.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

Ключові слова: міжнародний кримінальний процес, міжнародна кримінальна юстиція, міжнародне кримінальне правосуддя, міжнародне судочинство, міжнародна судова установа, Міжнародний кримінальний суд, трибунал ad hoc, країна-агресор,

міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру, геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії.

Key words: international criminal process, international criminal justice, international criminal jurisdiction, international justice, international judicial institution, International Criminal Court, aggressor country, international crimes, crimes of an international nature, genocide, crimes against humanity, war crimes; crime of aggression.

СТАРОДУБОВ СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція),
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук

Д'ЯЧКОВА МАРІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИВОДУ ЯК СПЕЦІАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАТРИМАННЯ

Розглядаючи питання затримання у кримінальному процесі, необхідно виділити наступні його види: законне затримання і затримання уповноваженою службовою особою. Пропонуємо детальніше ознайомитись з відповідними їх видами. Так, законне затримання являє собою затримання однієї особи (окрім окремих категорій осіб) іншою, без ухвали слідчого судді, у наступних випадках:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні» [1].

Звертає на себе увагу підстава – вчинення особою кримінального правопорушення. Щодо суб'єктів затримання – воно здійснюється будь-якою особою, що стала свідком протиправної поведінки особи. Також необхідно зазначити що в наслідок такого затримання необхідно «обов'язково доставити відповідну особу або до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення» [1].

Змістом законного затримання є позбавлення затриманої особи можливості вільно пересуватись і рухатись, для мінімізації ризиків продовження її протиправної діяльності, запобігання втечі особи з місця вчинення кримінального правопорушення, і подальшого

переховування від правоохоронних органів. Мету можна визначити як забезпечення суспільної безпеки.

Що ж стосується затримання уповноваженою особою, то «уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255^{-1}, 255^{-2} Кримінального кодексу України» [1].

З огляду на це вбачається, що суб'єктом такого затримання є службова особа на відміну від попереднього виду затримання. Узагальнена підстава для затримання уповноваженою особою – вчинення злочину. Мета – ізолювання деструктивного елемента з суспільних відносин. Що ж стосується змісту затримання, то це позбавлення затриманої особи можливості вільно пересуватись і рухатись, для мінімізації ризиків продовження протиправної діяльності особи і запобігання її втечі з місця вчинення кримінального правопорушення та подальшого переховування від правоохоронних органів.

Важливим є те, що в зазначених видах затримання – особа доставляється до правоохоронного органу, який ініціює перед слідчим суддею застосування до відповідної особи запобіжного заходу, зазвичай – тримання під вартою. Також необхідно звернути увагу на те, що попередньо у осіб чи службових осіб відсутня мета затримання особи і доставляти її до правоохоронних органів. Важливим є також і момент затримання: «особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою» [1].

Розглядаючи питання затримання, необхідно звернути увагу і на привід. Перш за все необхідно зазначити, що він є заходом примусу, і «привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час. Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи,

щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали» [1].

З відповідного визначення необхідно виділити декілька особливостей, які відрізняють привід від законного затримання чи затримання уповноваженою особою:

привід здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, в той час як розглянуті нами 2 види затримання – внаслідок інтелектуально-вольового рішення свідків кримінального правопорушення;

суб'єктом реалізації приводу виступає завжди службова особа;

мета приводу – зазвичай забезпечення присутності особи під час здійснення процесуальних дій;

наслідки застосування приводу – короткочасне обмеження пересування;

момент з якого починається привід – пропозиція особі, яка раніше отримала виклик, однак не з'явилась – пройти з службовою особою до місця визначеного в ухвалі. Якщо особа не підкоряється вимозі в ухвалі слідчого судді – до неї застосовується примус. Момент початку приводу є майже ідентичним моменту затримання.

Вищезазначені особливості попередньо свідчать про те, що привід є специфічною/спеціальною формою затримання. Зв'язок між відповідними процесуальними діями пояснюється їх суттю – особа має всупереч своїй волі підкорюватись наказу і йти поряд з службовою/незнайомою для неї особою. Різниця полягає у меті їх застосування, особливостях санкціонування, тривалості обмеження свободи пересування особи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Ключові слова: затримання, привід.
Key words: detention, pretext.

СТЕПАНЕНКО АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ІСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОЗА НИМ

Початок військових дій та оголошення військового стану в Україні поставило низку проблем перед правоохоронними органами та судами з одного боку та законодавцем, який намагаючись забезпечити

виконання задач, що стоять перед кримінальним процесом прийняв низку законодавчих актів, які внесли зміни до загального порядку здійснення кримінального провадження.

Однією з таких змін стала відмова від необхідності залучення незаінтересованих осіб (понятих) до проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, у п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України встановлено, що при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. Але як компенсація, було встановлено, що у такому разі хід і результати таких дій в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Враховуючи характер і інтенсивність військових дій, вбачається, що така потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих присутня майже завжди, то фактично в таких провадженнях обов'язок залучення понятих було ліквідовано.

Наскільки ефективна була така відмова зможе показати лише практика проведення зазначених процесуальних дій, проте видається доцільним надати короткий огляд з одного боку тому, за рахунок чого може збільшитися ефективність здійснення досудового розслідування (які проблеми вирішуються), та з іншого – до яких негативних наслідків (як для сторони захисту так і для кримінального провадження в цілому) може призвести така відмова.

Вбачається, що перш ніж дати відповідь на зазначені питання, слід привести короткий огляд інституту понятих. В чинному КПК України, поняті згадуються в двох місцях: 1) в ч. 7 ст. 223, в якій визначається обов'язок слідчого, прокурора залучити не менше 2 незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи, проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи; 2) в ч. 6 ст. 104, в якій допускається залучення понятих у разі відмови особи, що брала участь у процесуальній дії, від підписання протоколу.

Щодо їх процесуального статусу, то єдине, що міститься в КПК України, так це: 1) заборона щодо залучення як понятих потерпілого, родичів підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівників правоохоронних органів, а також осіб, заінтересованих в результатах кримінального провадження (ч. 7 ст. 223); 2) можливість допиту під час судового розгляду як свідків (там само); 3) заборона розголошення відомостей, що стали відомі понятому під час участі у процесуальній дії (ч. 3 ст. 66); 4) і те, що понятий є учасником кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3).

Тобто можна зробити висновок, що така незаінтересована особа виконує роль свідка. Тільки в даному випадку мова йде про «запрошеного свідка», який може шляхом надання показань у судовому розгляді підтвердити або спростувати дані, що містяться в протоколі певної слідчої дії. Зрозуміло, що більшого, як то засвідчення правильності

чи законності проведення слідчої (розшукової) дії вимагати від понятого неможливо. Саме такий засвідчувальний характер участі понятих підтверджується застереженням у ч. 7 ст. 233 КПК, в якій допускається «заміна» понятого застосуванням безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (за певними винятками, від яких можна відступити в умовах воєнного стану).

Разом з тим, як неодноразово наголошується дослідниками, залучення понятих при проведенні слідчих (розшукових) дій призводить до певних труднощів.

Так, зазначається, що заборона на залучення працівників правоохоронних органів призводить до неабияких організаційних труднощів з пошуку таких осіб на місці проведення слідчої (розшукової) дії, особливо у випадку невідкладного характеру процесуальної дії. КПК України передбачає можливість проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час або у віддаленій, малонаселеній місцевості, що також не сприяє залученню понятих. Тим більше, що участь особи як понятого є добровільною: КПК України не містить норми яка б зобов'язувала осіб бути понятими.

Така ситуація вимушено була вирішена правозастосувачами, як вказує І.І.Цилюрик, шляхом залучення як понятих своїх «агентів» – осіб, які через певні життєві обставини перебувають в залежності від правоохоронців, наприклад: раніше засуджених осіб, умовно-достроково звільнених осіб, «постійних клієнтів» дільничного, негласно найнятих оперативниками осіб [1, с. 128]. Зрозуміло, що в такій ситуація незаінтересованість таких осіб присутня лише номінально.

Іншою проблемою, що може виникнути вже після проведення процесуальної дії за участю понятих, це виявлення, зокрема, в ході судового розгляду приятельських стосунків між понятим, та, скажімо, потерпілим чи обвинуваченим. Така ситуація може скластися, оскільки відсутній процесуальний механізм, який би міг гарантувати встановлення відсутності такої заінтересованості у особи, що залучається як понятий. Так, безумовно, слідчий, прокурор можуть опитати особу та зобов'язані роз'яснити сутність участі понятого та вимоги, що до нього висуваються. Але все це потребує ресурсів від сторони обвинувачення, яких в неї і так обмаль. В той же час відсутня будь-яка відповідальність особи у разі приховання такої інформації чи надання недостовірної слідчому, прокурору. Така ситуація може потенційно призвести до визнання отриманих доказів недопустими.

Така ситуація призводить або до нівелювання вимоги «незаінтересованості» осіб, що залучаються, або до невиправданих організаційних труднощів, та як результат, марно витрачених ресурсів.

Але який результат досягається від залучення понятих? Як вже вказувалося, в результаті присутні під час проведених слідчих (розшукових) дій особи можуть засвідчити (надати показання у ході судового розгляду) хід і результати проведених процесуальних дій. Безумовно наявність свідків при проведенні дії, та їх показання є додатковим джерелом доказів, ще одним засобом для усунення сумнівів у достовірності вказаних у протоколі відомостей. Проте

враховуючи реалії правозастосовчої практики, цінність таких показань прямує до нуля.

Оцінюючи процесуальну «цінність» залучення понятих до проведення слідчих (розшукових) дій, то можна зазначити наступне. Враховуючи принципи вільної оцінки доказів та внутрішнього переконання при оцінці доказів, вбачається можливим передбачення в КПК України можливості проведення допиту слідчого, прокурора чи оперативних працівників, що були залучені до проведення слідчої (розшукової) дії для встановлення достовірності та допустимості отриманих доказів.

Таким чином, можна надати відповіді на поставлені питання. Відмова від обов'язкової участі понятих у кримінальних провадженнях здійснених за ст. 615 КПК, на нашу думку, не призведе до суттєвих процесуальних наслідків, враховуючи особливості адаптації правозастосовчих органів, але звільнить частину ресурсів, що витрачалися на залучення таких «понятих-агентів». Також така відмова може стати важливим апробаційним заходом, який може продемонструвати (не) можливіть заміни понятих фіксацією технічними засобами. В будь-якому випадку інститут понятих, на наше глибоке переконання, має зазнати змін, оскільки наявний порядок не гарантує залучення саме «незаінтересованих» осіб, що потребує витратити значних організаційних ресурсів для їх залучення та гаратує, що такі особи в подальшому не виявляться заінтересованими при їх допиті у суді.

Список використаних джерел:

1. Цилюрик І. І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 256 с. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/2296/dysertaciyacylyurykii.pdf

Ключові слова: воєнний стан, інститут понятих, понятий, суб'єкти кримінального провадження.

Key words: martial law, institute of unbiased persons, unbiased person (ponyatui), actors of criminal proceedings.

СТОЯНОВ МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

СВОБОДА ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПРИ ПРОВЕДЕННІ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ

Дедалі частіше правозастосовну практику складають кейси, у яких органами кримінальної юстиції як засіб отримання вербальної інформації від осіб застосовується аудіо-, відеоконтроль особи.

В Україні, як і у більшості країн світу, проведення негласних слідчих (розшукових) дій підпадає під доволі жорсткі вимоги законодавства, які забезпечують права та свободи громадян. Одним з таких прав є право на приватність та свободу від самовикриття.

Компонентом свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, як засади кримінального провадження, відповідно до ч. 2 ст. 18 Кримінального процесуального кодексу України (далі за текстом – КПК) є те, що кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права.

Варто додати, що згідно з ч. 1-2 ст. 20 КПК, підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом. При цьому, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права.

Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 258, ч. 1 ст. 260 КПК аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, доступом до змісту спілкування за умови, що його учасники мають достатні підстави вважати таке спілкування приватним, при цьому втручання проводиться без відома особи на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для розслідування.

Реалізація засад кримінального провадження, у тому числі, презумпції невинуватості, передбачає, що аудіо-, відеоконтроль особи може проводитися не тільки за наявності підстав, але й з обов'язковим дотриманням процесуальних гарантій.

Крім того, проведення аудіо-, відеоконтролю особи повинно здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності, що означає можливість застосування відповідного процесуального інструментарію лише в тому випадку, якщо інші методи отримання необхідної інформації не є ефективними або вичерпали свої можливості.

Слід також пам'ятати, що чинним кримінальним процесуальним законодавством встановлено загальну умову проведення негласних слідчих (розшукових) дій – вони проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК).

Безумовно, негласні слідчі (розшукові) дії є дуже ефективним засобом доказування. Можливо, навіть, більш ефективніший ніж, умовно кажучи, «гласні» слідчі розшукові) дії.

Відтак, у теорії кримінального процесу та практиці кримінального судочинства постає нагальна проблема вироблення критеріїв допустимості використання негласних методів слідства (зокрема, аудіо-,

відеоконтролю особи), зміст яких полягає у негласному фіксуванні словесного способу обміну повідомленнями між органом (посадовою особою) кримінальної юстиції та фізичною особою.

Практика Верховного Суду в аспекті недопустимості доказів, отриманих при проведенні негласної слідчо-розшукової дії – аудіо-, відеоконтролю особи («в ході вільної розмови з працівником міліції»), є усталеною.

Так, Верховний Суд послідовно визнає, що такий допит особи, навіть якщо він представлений у вигляді результатів негласних або оперативно-розшукових заходів, не втрачає своїх властивостей допиту і не звільняє органи розслідування від обов'язку забезпечити підозрюваній особі відповідні гарантії [1, 2, 3]. За фактичних обставин, коли оперативним працівником, слідчим, прокурором (у тому числі в приміщенні відповідного правоохоронного органу) негласно фіксується розмова з особою, а сама бесіда складається з послідовних запитань та відповідей, вочевидь такі гарантії не забезпечуються.

У постанові колегії суддів Касаційного кримінального суду від 26.05.2022 у справі № 753/16804/17 Верховний Суд робить додаткове важливе застереження про те, що спілкування особи за вказаних вище умов з приводу обставин вчиненого злочину, не може вважатися приватним [4].

Слід, щоправда, зазначити, що вказане питання поки вирішено лише на рівні рішення колегії суддів Касаційного кримінального суду (палатами, об'єднаною палатою або Великою Палатою правовий висновок щодо цього питання не сформульований). Але, з урахуванням позиції Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17, що наробила галас у юридичній спільноті, згідно з якою невідповідність тим чи іншим вимогам закону нівелює доказове значення відомостей, одержаних у результаті відповідних процесуальних дій, не в будь-якому випадку, а лише в разі, якщо вона призвела до порушення прав людини і основоположних свобод [5], така потреба відпала.

Доречним в цьому аспекті буде й посилання на постанову Верховного Суду від 14.09.2020, відповідно до якої показання можуть визнаватися допустимими доказами, якщо сторона обвинувачення доведе, що під час їх отримання було додержано належної правової процедури, зокрема: до особи не застосовувався протиправний тиск; слідчу дію проведено за волею та вільним волевиявленням особи; особа усвідомлювала право мовчати і не свідчити проти себе; права особи на захист і правову допомогу були забезпечені; слідчу дію проведено за участю понятих; під час слідчої дії здійснювався безперервний відеозапис; особі були детально і ґрунтовно роз'яснено процесуальні наслідки участі в цій слідчій дії [6].

Уявляється, що використання вербальної інформації, отриманої в результаті аудіо-, відеоконтролю особи (в ході негласно зафіксованої розмови суб'єкта владних повноважень з особою), можливе лише за умови, що у подальшому в кримінальному провадженні (в тому числі, окремо розпочатому, об'єднаному чи виділеному) такі відомості

не стануть підставою підозри чи обвинувачення такої особи (її близьких родичів чи членів сім'ї).

Отже, дотримання засад свободи від самовикриття та забезпечення права на захист при проведенні (аудіо-, відеоконтролю особи) можливе за умови дотримання процесуальних гарантій та вимог діючого кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03.02.2020 (справа № 461/3138/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87424239
2. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07.05.2019 (справа № 654/3305/15-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722323
3. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24.05.2022 (справа № 677/161/14-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104694927
4. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26.05.2022 (справа № 753/16804/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104583150
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 (справа № 756/10060/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457
6. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 14.09.2020 (справа 740/3597/17). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552.

Ключові слова: допустимість доказів, засади кримінального провадження, свобода від самовикриття, забезпечення права на захист, негласні слідчі (розшукові) дії, аудіоконтроль особи, відеоконтроль особи.

Key words: admissibility of evidence, principles of criminal proceedings, freedom from self-disclosure, ensuring the right to protection, covert investigative (research) actions, audio control of the person, video control of the person.

ШИЛІН ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

КІЛІМЧЕНКО СЕРГІЙ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЩОДО УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Останнього часу кримінальне процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін. Торкнулись вони і порядку проведення дистанційного судового засідання.

Слід зазначити, що у мирний час можливість проведення судового засідання в дистанційному режимі повністю залежало від волевиявлення обвинуваченого та повинно було відбуватись за чітко визначеною процедурою. Участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції в кримінальному процесі мала відбуватись з приміщення суду (за виключенням випадків, коли особа тримається в місцях попереднього ув'язнення або виконання покарань) та з використанням власних інформаційних систем та технічних засобів суду.

Так, Верховний Суд в своїй Постанові від 01.12.2021 р. (справа № 760/15429/20) зазначив, що безпосередньо організація проведення судового засідання в режимі відеоконференції згідно зі ст. 366 КПК України покладається одночасно як на суд, що розглядає відповідне провадження, так і на суд (або орган досудового слідства, або установу попереднього ув'язнення, або установу виконання покарань) за територіальним місцезнаходженням учасника судового процесу, що обрав такий вид участі у засіданні. У ході проведення судового засідання в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення з використанням власного облікового запису в системі «EasyCon» реалізація положень ч. 4 ст. 366 КПК України є неможливою. Таким чином, проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участю сторін поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів учасників цією нормою не передбачено [1].

Ще одним прикладом була Ухвала Верховного Суду від 3 червня 2021 року (справа № 431/1397/20) в якій зазначено, що з урахуванням специфіки кримінального провадження, у ньому не регламентована робота сторін із власними технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового провадження, яке проводиться поза межами приміщення суду.

Так, відповідно до вимог ч. 1 ст. 336 КПК судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого

приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження у судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження; наявності інших підстав, визначених судом достатніми.

При цьому з метою забезпечення реалізації положень вказаної статті КПК та встановлення єдиного порядку роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження), Наказом Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155 було затверджено Інструкцію про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження) (далі – Інструкція).

Пунктом 1.2.1 вище вказаної Інструкції передбачено, що учасники судового процесу (кримінального провадження) можуть брати участь у процесуальних діях у режимі відеоконференції лише за наявності технічної можливості для її проведення у відповідних судах, державних органах чи установах.

Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судове рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення (п. 5 Інструкції).

Лише в цьому випадку може бути забезпечено реалізацію положень ч. 4, 6 ст. 336 КПК, яка передбачає обов'язок суду, судового розпорядника або секретаря судового засідання (службової особи установи попереднього ув'язнення або виконання покарань) вручити особі, яка бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, пам'ятку про її процесуальні права та перевірити її документи, що посвідчують особу.

Виходячи з викладеного, у кримінальному провадженні всі питання проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції (дистанційне судове провадження) під час судового провадження визначено ст. 336 КПК. Однак, проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів учасників цією нормою не передбачено» [2].

Після введення в Україні воєнного стану та початку активних військових дій, підхід до проведення кримінального провадження у дистанційному режимі почав змінюватись.

Так, Рада суддів України 02.03.2022 оприлюднила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Пункт 10 рекомендував як виняток допускати участь у судовому провадженні в режимі ВКЗ за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних [3].

Верховний Суд 03.03.2022 надіслав головам апеляційних судів лист № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», в якому зазначив про те,

що якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференцзв'язку за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати його участь у режимі відеоконференцзв'язку за допомогою інших засобів, при цьому треба звернути увагу на роз'яснення такому учаснику його процесуальних прав та обов'язків (п. 7) [4].

Змінилась і практика Верховного Суду щодо забезпечення участі захисника у касаційному розгляді кримінальних проваджень у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів [5].

Деякі підзаконні акти цілком дозволяють здійснення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження з власних приміщень учасників.

Функціонування підсистем «Електронний суд», «Електронний кабінет» та підсистеми відеоконференцзв'язку здійснюється відповідно до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого рішенням ВРП від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. Вказане Положення (п.п. 45, 46) передбачає, що підсистема відеоконференцзв'язку забезпечує учасникам справи можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, зокрема, за допомогою свого електронного кабінету та власних технічних засобів [6].

Ч. 3 ст. 336 КПК, не встановлює вимоги, що технічні засоби мають бути встановлені саме у суді або певному органі чи установі (або належати їм).

Законодавчі обмеження щодо приміщення, з якого проводиться трансляція (крім винятків про установи попереднього ув'язнення або установи виконання покарань) також відсутні. Відсутня вказівка, що це має бути саме приміщення якогось суду.

Ч. 1 ст. 336 КПК містить прямий дозвіл на здійснення судового провадження у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке розташовано поза межами приміщення суду. Жодних обмежень щодо такого приміщення стаття не містить. Це може бути і офіс, і житло.

Таким чином КПК дає можливість захиснику брати участь у судовому засіданні дистанційно із будь-якого приміщення.

В Ухвалі судді Великої Палати Верховного Суду від 18.11.2022 у справі № 415/2182/20, визначено за необхідне й можливе забезпечити участь захисника у судовому засіданні за межами приміщення суду через сайт системи відеоконференцзв'язку vkz.court.gov.ua з використанням власних технічних засобів. В Ухвалі вказано: «Наведені норми процесуального права не виключають можливості участі особи у судовому засіданні дистанційно і з будь-якого іншого місця з використанням власних технічних засобів» [7].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можна констатувати, що чинний КПК не містить заборон щодо участі захисника у кримінальному провадженні у режимі відеоконференції під час судового провадження.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 01.12.2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101634630

2. Ухвала Верховного Суду від 03.06.2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97394025
3. Рада суддів України: рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu
4. Лист Верховного Суду від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820?an=18
5. Ухвала Верховного Суду від 13.12.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834171; Ухвала Верховного Суду від 30.11.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107586101; Ухвала Верховного Суду від 16.11.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354754; Ухвала Верховного Суду від 10.11.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251693; Ухвала Верховного Суду від 09.11.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251684; Ухвала Верховного Суду від 03.11.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107105774; Ухвала Верховного Суду від 31.10.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107023973
6. Вища Рада Правосуддя: Рішення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21
7. Ухвала Верховного Суду від 18.11.2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107393145

Ключові слова: захисник, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження, право на захист, дистанційне судове провадження, учасники кримінального провадження.

Key words: lawyer, conduct of procedural actions in video conference mode during court proceedings, right to defense, remote court proceedings, participants in criminal proceedings.

СИДОРЧУК ВЛАДИСЛАВ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор філософії

КУЧЕРОВ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ДО ПИТАННЯ ЗМІНИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ САНКЦІОНУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день судовий контроль є важливим елементом в структурі кримінального процесу, в літературі з цього приводу зазначають, що «вагомість та ефективність судового контролю

за дотриманням прав людини полягає в тому, що навіть сам факт його існування справляє позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Нагромаджений досвід у цій сфері демонструє двоякий ефект цього інституту. По-перше, суд, визнавши, що є порушення прав людини, забезпечує їх відновлення. По-друге, підвищується рівень якості роботи правоохоронних органів у кримінальних провадженнях, що підлягають судовому контролю» [2, с. 145]. Судовий контроль є однією з гарантій забезпечення законності, неупередженості і досягнення завдань кримінального провадження. Адже професійна підготовка, належність до незалежної судової гілки влади – формує передумови ретельного контролю слідчого судді за реалізацією правоохоронними органами своїх повноважень, які за своїм характером значно порушують закріплені і гарантовані Конституцією та іншими законами права, свободи і законні інтереси. Однак, з запровадженням воєнного стану в Україні – були значно змінені соціальні, політичні, економічні та інші сфери життя нашої країни. Не стала винятком і правоохоронна сфера – наявні зміни були, в тому числі, закріплені у статті 615 Кримінального процесуального кодексу України [1].

Нас будуть цікавити лише деякі з них, так наприклад у випадку якщо «відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбаченихстаттями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 цього Кодексу, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді» [1]. На перший погляд вказана вимога дещо нівелює інститут неупередженості судового контролю у кримінальному провадженні, оскільки якщо його функцію у кримінальному провадженні буде здійснювати процесуальний суб'єкт зі сторони обвинувачення – це явно не буде відповідати вимозі процесуальної незалежності функції судового контролю.

Також в цьому ж контексті необхідно виділити і наступні зміни у Кримінальний процесуальний кодекс: «у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці» [1]. І «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці» [1]. Варто нагадати, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою визнається виключним запобіжним заходом, і умови його застосування або продовження мають ретельно досліджуватись,

а кожне таке рішення має бути обґрунтованим, на чому неодноразово наголошував ЄСПЛ. Зазначені положення обмежують свободу пересування особи без обґрунтованої на це підстави – рішення суду. Зрозуміло, що встановлене змінами обмеження у розмірі до двох місяців продовження тримання особи під вартою без рішення суду – мають нівелювати в загальному негативний ефект від такого затримання. Однак неприпустимо, щоб свобода вільного пересування особи була обмежена.

Незважаючи на явну невідповідність ні загальноєвропейській кримінальній процесуальній практиці, ні вітчизняній доктрині з практикою застосування відповідних заходів кримінального процесуального примусу – відповідні зміни, які дещо змінили форму кримінального провадження, були покликані перш за все суспільною необхідністю реалізовувати норми кримінального процесуального права в складних умовах, які об'єктивно не можуть повною мірою реалізовуватись у своєму звичайному вигляді, а також необхідністю реалізовувати завдання кримінального провадження. Вказана суспільна необхідність є наслідком об'єктивної неможливості здійснювати трьохланкову взаємодію суб'єктів трьох різних відомств: слідчий – прокурор – слідчий суддя, щодо реалізації окремих кримінальних процесуальних засобів. Саме тому законодавець був вимушений замінити одного із учасників цієї ланки на іншого – керівника органу прокуратури, внаслідок чого відповідна ланка виглядає наступним чином: слідчий – прокурор – керівник органу прокуратури.

Звісно, можна неоднозначно висловлюватись стосовно упередженості керівника органу прокуратури щодо ініціатив його підлеглих стосовно застосування окремих заходів кримінального процесуального характеру, але варто нагадати, що зазначений нами порядок застосовується у виключних випадках, у кожному випадку його застосування керівник органу прокуратури зобов'язаний обґрунтовувати правомірність здійснення ним повноважень слідчого судді, за першої можливості має повідомляти прокурора вищого рівня і суд, а також існує можливість подавати скарги до суду щодо виконання відповідних повноважень прокурором можуть бути подані до суду, що в своїй сукупності формує додаткові гарантії законності і обґрунтованості.

Вищезазначене свідчить про вимушений порядок зміни окремих процедур застосування кримінальних процесуальних заходів у кримінальному провадженні щодо спрощення існуючого судового контролю, наявними адміністративно-організаційними засобами для забезпечення як оперативності кримінального провадження, так і реалізації засад кримінального провадження. Важливо також розуміти, що відповідне спрощення має виключний характер і чітко визначені гарантії від можливих зловживань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 141–146.

Ключові слова: воєнний стан, зміна законодавства, спрощення законодавства.
Key words: martial law, change in legislation, simplification of legislation.

БАБІЙ СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПОРУШЕННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ВИПАДКУ РОЗГЛЯДУ ПИТАННЯ ПРО ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДІЇ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ ПІД ЧАС ОГОЛОШЕННЯ ПОВІТРЯНОЇ ТРИВОГИ

02.03.2022 р. Рада суддів України (далі – РСУ)оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану, серед яких звертає на себе увагу положення про необхідність судів зосередитись виключно на проведенні невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою). РСУ рекомендувала вважати за неможливе відкладення судових засідань, на яких має розглядатись питання про обрання або продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою [3].

Згодом РСУ ухвалено Рішення № 23 від 05.08.2022 р., яким рекомендовано зборам суддів, головам судів, суддям судів України у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно приймати рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Також вказаним документом рекомендовано звернути увагу керівників органів та установ системи правосуддя, суддів на недопустимість ігнорування сигналів повітряної тривоги або інших сповіщень про небезпеку, які надходять від органів управління цивільного захисту [2].

Варто вказати, що РСУ вирішила вважати рекомендації з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану, які були опубліковані 02.03.2022 р. на сайті РСУ, такими, що відображають офіційну позицію Ради суддів України щодо організації роботи судів.

Таким чином простежується своєрідна суперечливість у рекомендаціях РСУ між обов'язковістю розгляду питання про обрання або продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою у судовому засіданні, яке відбувається під час оголошення повітряної тривоги, та недопустимістю ігнорування сигналів повітряної тривоги

й необхідністю вжиття відповідних заходів для збереження життя і здоров'я осіб, які перебувають у приміщенні суду.

В умовах воєнного стану, який діє на території України, збереження життя і здоров'я не лише учасників справи, а й працівників апарату суду, суддів повинно бути беззаперечним першочерговим завданням кожного суду. Розгляд у судовому засіданні певної категорії справ та відкладення інших під час оголошення повітряної тривоги свідчитиме про порушення загальних засад кримінального провадження, серед яких рівності перед законом та судом і доступу до правосуддя.

У ст. 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Чинним законодавством України у сфері цивільного захисту передбачений чіткий алгоритм поведінки громадян та відповідні повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування, керівників підприємств і організацій усіх форм власності у випадку виникнення надзвичайної ситуації. Шляхом відповідних оповіщень (сигналів і повідомлень) органи управління цивільного захисту доводять до мешканців населених пунктів інформацію про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, повітряної тривоги, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо.Після отримання таких оповіщень громадяни мають діяти відповідно до наданих інструкцій та правил цивільного захисту. Зокрема, припинити роботу та вжити необхідних заходів безпеки(згідно рішення РСУ від 05.08.22 р. № 23). При розв'язанні питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи, у якій на початок судового засідання оголошено сигнал «повітряна тривога», суд має керуватися пріоритетом збереження життя і здоров'я людини. Такі висновки суду викладені в постанові Верховного Суду від 22.12.2022 р. у справі № 910/2116/21 (910/12050/21) [4].

З огляду на вищевказане можна зробити висновок, що в разі оголошення повітряної тривоги всі без виключення судові засідання повинні бути відкладеними на іншу дату або призупиненими до моменту її закінчення.

Згідно з нещодавніми змінами в КПК, а саме відповідно до ч. 6 ст. 615 у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці [1].

Якщо строк тримання під вартою сплив та більше не підлягає продовженню згідно вищевказаної норми КПК, а судове засідання з розгляду цього питання припадає на час оголошення повітряної тривоги, перед суддею постає питання про можливість проведення такого судового засідання. Керуючись у своїй діяльності рекомендаціями РСУ від 02.03.2022 р., суддя вправі провести засідання та прийняти відповідне рішення.

З наведеного виходить, що забезпечення безпеки життя та здоров'я учасників провадження та працівників апарату суду відходить

на другий план, оскільки першочерговим завданням, яке ставить перед собою суд, є забезпечення належної поведінки обвинуваченого шляхом застосування до нього тримання під вартою. Одночасно суд дискредитує інших осіб, які не були допущені до приміщення суду на судові засідання для розгляду справ, у яких вони є учасниками судового провадження, проте на яких не вирішується питання щодо обрання чи продовження застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

Наведена ситуація показує, що з одного боку порушуються гарантовані законодавством засади доступу до правосуддя та рівності осіб, адже не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК, кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків і право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки. З іншого боку, нівелюються основоположні права особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, на життя, здоров'я та безпеку. Одна з визначальних галузевих засад кримінального провадження – презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини – передбачає, що поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з невинуватою особою. А тому судом не повинна надаватися перевага в продовженні тримання особи під вартою над гарантуванням їй безпеки і збереження життя та здоров'я.

Натомість непроведення судового засідання під час оголошення повітряної тривоги у випадку завершення строку тримання під вартою передбачає звільнення обвинуваченого з-під варти, що спричинить існування ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК. Тому описане питання потребує додаткового реагування зі сторони суб'єктів нормотворчої діяльності, коригування або доповнення Радою суддів України оприлюднених раніше рекомендацій чи видання нових та створення такого алгоритму дій судів, який відповідатиме засадам кримінального провадження та всезагально гарантуватиме кожній особі її основоположні права та свободи.

Одним із варіантів, який може урегулювати існуючу задачу, є спрямування зусиль органів державної влади на облаштування безпечного залу судових засідань у кожному суді, який буде призначеним для проведення судових засідань з розгляду клопотань про обрання чи продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або ймовірних інших невідкладних судових засідань у випадку оголошення повітряної тривоги. Іншим варіантом може слугувати законодавче закріплення обов'язку судді, у провадженні якого перебуває справа по якій є необхідність розглянути питання про продовження дії запобіжного заходу у виді тримання під вартою у зв'язку з закінченням такого строку, у проведені такого судового засідання першочергово після закінчення повітряної тривоги, а у випадку закінчення робочого дня – перебувати на робочому місці понад установлену тривалість робочого часу та здійснити розгляд вищевказаного питання. На цій підставі суддям, наприклад, можна надати право для проставлення у табелі робочого часу більшої кількості відпрацьованих годин,

збільшити розмір оплати за цю понаднормову працю чи заохочувати до належного виконання зазначеного обов'язку преміями чи додатковими днями оплачуваних відпусток тощо.

Отже, виконання судами рекомендації РСУ щодо неможливості відкладення судових засідань з розгляду питання про обрання або продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою, призводитиме до грубих порушень основоположних прав учасників судових проваджень, а прийняті судові рішення, безумовно, будуть оскаржуватися, що створюватиме додаткове навантаження на суди вищих інстанцій та, як наслідок, затягуватиметься розгляд справи в цілому. Дотримання засад кримінального провадження повинно бути першочерговим завданням судових органів, а будь-які суперечності, які виникають в ході здійснення правосуддя, повинні невідкладно усуватися з метою захисту прав людини та основоположних свобод.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Рішення Ради суддів України: Щодо рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану № 23 від 05.08.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22
3. Рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану. *Рада суддів України*: вебсайт. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu
4. Постанова КГС ВС від 22.12.2022 р. по справі № 910/2116/21 (910/12050/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360142

Ключові слова: засади кримінального провадження, запобіжні заходи, тримання під вартою, рекомендації Ради суддів України, повітряна тривога.

Key words: principles of criminal proceedings, preventive measures, detention, recommendations of the Council of Judges of Ukraine, air alert.

ДРАГУНОВ ВІТАЛІЙ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЗАТРИМАННЯ СУДДІ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ ДІЯННЯ, ЗА ЯКЕ ВСТАНОВЛЕНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

Професійні судді традиційно відносяться до кола осіб, які мають посилені гарантії правового захисту у сфері кримінальної юстиції, що пояснюється їх особливим статусом, визначеним законом. У статті 126 Конституції України встановлено, що без згоди Вищої ради правосуддя

(далі – ВРП) суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Відповідні положення Основного Закону знаходять своє відбиття у ст. 482 КПК України, яка встановлює виняток із загального правила про недопустимість позбавлення судді свободи без рішення ВРП та передбачає можливість затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута.

У доктрині та судовій практиці виникли суттєві проблеми у тлумаченні та застосуванні відповідних норм КПК України, що потенційно може призвести до нівелювання конституційних гарантій недоторканості суддів під час здійснення щодо них кримінального провадження.

Відповідні підстави для затримання судді без рішення ВРП викладені здебільшого оціночно, що відкриває можливості для широкої дискреції з боку органів досудового розслідування в процесі їх застосування. Деякі спроби розтлумачити норми ст. 482 КПК України здійснювалися у доктрині. Так, на думку С. Є. Абламського, початковим моментом у контексті попередження та відвернення злочину слід вважати етап, коли особа тільки замишляє, планує вчинення певного діяння (діяльність ще не є кримінально караною). При цьому варто враховувати не лише попередження, але й припинення самого злочинного діяння, тобто коли процес вчинення злочину зупиняється зовнішнім впливом ще на стадії приготування чи замаху, або коли процес злочинного посягання припиняється до того, як була досягнута його мета, зокрема заподіяні негативні наслідки [1, с. 229].

Крім того, така регламентація не завжди дозволяє правильно ідентифікувати момент, коли перебування судді в умовах несвободи стає свавільним. У судовій практиці є випадки, коли судді задля звільнення з-під варти використовували засіб юридичного захисту, передбачений ст. 206 КПК України і це питання піднімалося під час розгляду відповідних клопотань. Наприклад, в ухвалі слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 року за результатами перевірки обґрунтованості затримання судді за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, було зазначено наступне: «слідчим суддею не встановлено, що затримання судді Кіровського районного суду м. Дніпропетровська ОСОБА_3 проведено з порушенням вимог ч. 1 ст. 482 КПК України, оскільки суддю затримано під час вчинення тяжкого злочину, таке затримання є необхідним для забезпечення збереження доказів злочину, тому у даному випадку згоди Вищої ради правосуддя на затримання судді не потрібно. Станом на дату звернення до слідчого судді із клопотанням не минув час протягом якого підозрюваний повинен бути звільненим

або доставлений до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Таким чином, на час надходження до слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва клопотання ОСОБА_2, в інтересах ОСОБА_3, про негайне звільнення з-під варти в порядку ст. 206 КПК України – саме 21 квітня 2016 року, слідчим суддею не встановлено обставин, які б викликали у нього обґрунтовані сумніви з приводу того, що останній утримується під вартою без відповідних на те підстав, та підлягає доставці до суду і звільненню з-під варти саме в порядку ст. 206 КПК України, оскільки строк, передбачений ст. 211 КПК України, з моменту його затримання не закінчився» [2].

Фактично, на даному прикладі ми можемо спостерігати тлумачення норм ст. 482 КПК України у системному зв'язку із нормами ст. 211 КПК України, за якого позбавлення судді свободи є допустимим в межах тих строків, що у ній встановлені.

Такий підхід, на нашу думку, є неправильним, оскільки в даному випадку норми ст. 482 КПК України повинні мати пріоритет як норми спеціального характеру і момент, коли суддя повинен бути звільнений має визначатися не формально визначеним строком, а моментом досягнення мети такого затримання. Розгляд питання про звільнення судді з-під варти в порядку ст. 206 КПК України є належним способом юридичного захисту у цій ситуації. Але під час такого розгляду на слідчого, прокурора повинен бути покладений тягар доказування того, що мета такого затримання ще не досягнута в світлі положень ст. 482 КПК України (злочин ще не попереджено, його наслідки не відвернуті, збереження доказів не забезпечено).

Відповідно, правозастосовна практика в частині вирішення питання про затримання суддів без рішення ВРП та звільнення їх з-під варти має бути змінена у цьому аспекті.

Список використаних джерел:

1. Абламський С. Є. Сучасний стан регламентації порядку затримання судді чи обрання стосовно нього запобіжного заходу. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4 (38). С. 226–231.
2. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 21 квітня 2017 року, судова справа № 761/13846/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/66143779

Ключові слова: кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб, затримання, тримання під вартою, суддя, Вища рада правосуддя.

Key words: criminal proceedings against a separate category of persons, arrest, detention, judge, High Council of Justice.

ЖУРАВЛЬОВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПЕРЕЛІК ГАЛУЗЕВИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

В. Т. Нор під засадами кримінального провадження розуміє закріплені в Конституції України, загальновизнаних міжнародних актах та у кримінальному процесуальному законодавстві фундаментальні (базові) керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності насамперед органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження [1, с. 39]. В. В. Навроцька під принципами (засадами) розуміє безпосередньо закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що відзначаються стабільністю і системністю та визначають суть, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, порушення яких обов'язково має тягти за собою настання відповідних юридичних наслідків [2, с. 23]. Використовуючи термін «засади», В. В. Назаров та Г. М. Омельяненко розуміють під ним виражені в кримінальному процесуальному праві вихідні нормативно-керівні начала, що характеризують його зміст і закріплені в ньому закономірності суспільного життя, які набули нормативного закріплення в Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі та в інших законодавчих актах [3, с. 31].

Перелік засад кримінального процесу надано в ст. 7 КПК України, де зазначено, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

На жаль в даному положенні законодавець надає лише загальний перелік засад кримінального провадження, не визначаючи їх групи. Ми вважаємо, що найкращою класифікацією засад кримінального є їх поділ на загальноправові, міжгалузеві та галузеві. «Загальноправові, тобто ті, що діють у всіх галузях права (наприклад, засада законності), але виявляються з певними особливостями в кримінальному процесуальному праві; міжгалузеві – діють у кількох галузях права (наприклад, засада змагальності) і також по-особливому – в кримінальному процесуальному праві; галузеві – діють лише в межах кримінального процесу (наприклад, засада розумності строків)» [4, с. 62]. У цьому випадку слід погодитись із Ю. П. Аленіним та В. К. Волошиною, які стверджують, що галузеві принципи кримінального процесу здебільшого неоднорідні та містять інші засади, які не передбачені ст. 7 КПК України: недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування; нагляд прокурора, відомчий та судовий контроль за законністю дій і рішень органів, що здійснюють досудове провадження; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором [5, с. 87].

До галузевих засад кримінального процесу, як правило, відносять свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, заборону двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, принцип забезпечення права на захист, принцип доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, обов'язковість судових рішень, принцип забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини. Також до таких засад можна віднести, наприклад, забезпечення таємниці досудового розслідування, що передбачено ст. 222 КПК України. Таким чином можна зробити висновок, що питання класифікації засад кримінального процесу потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
2. Навроцька В. В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : моногр. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. 440 с.
3. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омельяненко. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Атіка, 2007. 584 с.
4. Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
5. Аленін Ю. П., Волошина В. К. Поняття та система принципів кримінального провадження. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 78–89.

Ключові слова: засади кримінального процесу, галузеві засади кримінального процесу.

Key words: principles of criminal procedure, sectoral principles of criminal procedure.

КЛЕПІКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ГЕННАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

СПЕЦИФІКА ДОКУМЕНТУВАННЯ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Аналізуючи ст. 93 КПК України яка визначає способи збирання доказів у кримінальному провадженні, в першу чергу необхідно зазначити, що лише сторона обвинувачення може проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, в тому числі і огляд місця події. Відповідно, будь-яке документування місця події та обстановки злочину, яке здійснюється неуповноваженим суб'єктом, не може вважатися оглядом місця події, а відомості, отримані в результаті таких дій, не можуть оцінюватися як форма фіксації слідчих дій. В даному випадку їх можна розглядати лише як докази, які «були отримані від юридичних або фізичних осіб». Відповідно, вимоги щодо їх оцінки будуть дещо іншими. Так, ВС в одній зі своїх правових позицій підкреслив, що «правова природа подання доказів є іншою, ніж одержання їх шляхом проведення слідчих дій, оскільки подання доказів має наслідком їх отримання, що полягає у прийманні того, що надсилається, надається або вручається, тобто при отриманні певна особа добровільно передає, надає, представляє матеріали слідчому чи прокурору. При отриманні предметів та документів, представлених особою для залучення їх до справи як доказів, орган дізнання, слідчий або суд повинні допитати особу, яка подає даний предмет чи документ, з метою з'ясування джерела та обставин їх отримання, потім здійснити огляд цих предметів або документів і процесуально зафіксувати їх отримання. Судом першої інстанції встановлено, що слідчим СВ ГУНП було внесено відомості до ЄРДР. Збирання доказів як початковий етап їх формування у даному кримінальному провадженні відбулося з дотриманням приписів кримінального процесуального законодавства. Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, свідок ОСОБА_3 добровільно та за власною ініціативою надав слідчому зазначений диск з відеозаписом з камер відеоспостереження. Зазначений факт свідок ОСОБА_3 підтвердив під час його допиту в суді першої інстанції. Колегія суддів ККС погоджується з апеляційним судом про відсутність правових підстав, вважати, що зазначений відеозапис із камер спостереження, який був переглянутий судом першої інстанції в судовому засіданні, є недопустимим доказом, оскільки диск із відеозаписом добровільно надав свідок ОСОБА_3, факт чого останній безпосередньо підтвердив у судовому засіданні, а тому надання цього диска з відеозаписом безпосередньо свідком, не можна вважати порушенням вимог ст. 93 КПК, оскільки сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом, у тому числі, отримання від фізичних осіб речей, документів, відомостей,

висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [1].

Власне дана правова позиція містить основні правила оцінки доказів, які були подані фізичними та юридичними особами стороні обвинувачення. В першу чергу уповноважена службова особа повинна встановити, чи існує можливість допитати особу, яка здійснила первинне фіксування місця вчинення воєнного злочину. Якщо така можливість існує, відповідна особа має бути допитана в кримінальному провадженні як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Якщо особа є внутрішньо переміщеною або знаходиться за кордоном, такий допит можна провести в режимі відеоконференції. Під час допиту особа повинна підтвердити факт фіксації місця події та обстановки вчинення кримінального правопорушення, надати підтвердження правдивості такої фіксації (така правдивість може бути перевірена шляхом надання відповідей на уточнюючи питання або звичайним зіставленням відомостей, які були надані особою, з іншими доказами). Важливо на даному етапі також встановити відношення особи до вчиненого кримінального правопорушення для встановлення наявності або відсутності власного інтересу в кримінальному провадженні.

Також можуть бути ситуації, за яких воєнні злочини документувалися не безпосередніми учасниками кримінального правопорушення (свідками, потерпілими), а сторонніми громадськими організаціями чи небайдужими особами-волонтерами. В такому випадку слідчий або інша уповноважена особа в першу чергу повинні встановити першоджерело та допитати його. Якщо первинного свідка або потерпілого встановити неможливо, або якщо допит таких осіб є неможливим, слідчий все одно повинен прийняти відповідні докази в порядку ст. 93 КПК України та перевіряти їх достовірність у інший доступний спосіб. Необхідно підкреслити, що хоча саме огляд місця події є єдиною слідчою (розшуковою) дією, під час якої фіксується обстановка місця вчинення кримінального правопорушення, кримінальне процесуальне законодавство не забороняє здійснення позапроцесуального збирання відомостей, які після оцінки в порядку ст. 94 КПК України будуть визнані доказами у кримінальному провадженні. Відповідно, такі відомості також можуть стосуватися і місця події. Дійсно, у випадку неможливості допиту осіб, які були безпосередніми очевидцями події кримінального правопорушення, мають бути застосовані додаткові умови щодо оцінки таких доказів. Однак така оцінка в першу чергу буде стосуватися саме достовірності, а не допустимості. В даному випадку ми не зазначаємо, що докази, які були отримані в наслідок документування воєнних злочинів неуповноваженими на те суб'єктами, не повинні оцінюватися з точки зору допустимості. Проте ключовими питаннями в даному випадку буде не порядок отримання таких доказів (адже відповідний порядок в КПК не передбачений), а питання допустимості та потенційного (можливого) обмеження базових прав людини під час документування (тобто приклад істотного порушення вимог кримінального процесуального законодавства). Саме на ці питання повинен

дати відповідь слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд при оцінці відомостей, які були зібрані внаслідок документування обстановки вчинення воєнних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Постанова ККС ВС від 19.05.2021 року, справа № 204/4521/18.

Ключові слова: огляд місця події, документування воєнних злочинів, достовірність доказів.

Key words: inspection of the scene, documentation of war crimes, reliability of evidence.

КУЗНЕЦОВ ОЛЕКСАНДР МАКСИМОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ОКРЕМІ ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЛИ НА ФОРМУВАННЯ РІЗНИХ ТИПІВ (ФОРМ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Кримінальний процес пройшов значний розвиток до формування його сучасного типу. Нашою метою є виділення чинників, які впливали на трансформацію кримінального процесу, і на формування його окремих типів (форм). У кримінальній процесуальній доктрині виділяють наступні типи (форми) кримінального процесу: розшуковий (інквізиційний); змагальний; змішаний.

Вказані типи (форми) кримінального процесу мають власні характерні для них ознаки, які дозволяють якісно їх ідентифікувати один від одного. Вважається, що вказані типи (форми) є історичними, оскільки відображають у собі ті риси, що існували і були характерними для кримінального процесу у різних країнах в різний час їх існування. Однак, на нашу думку, вказані типи (форми) не обмежуються ретроспективою в оцінці окремих ознак кримінального процесу різних країн. Вони є актуальними на сьогоднішній день, і формують загальну типологію кримінального процесу.

Розшуковий (інквізиційний) тип (форма) кримінального процесу характеризується пріоритетом публічних засад над приватними, встановлення винного у вчинені злочину, доведення його вини і винесення покарання – обов'язок держави в особі компетентних органів, а не приватної особи, яка постраждала від кримінального правопорушення. Історичними підставами для його формування стало значне посилення державної влади над усіма сферами соціуму, і формування всеохоплюючого державного інтересу. При цьому державний інтерес може бути абсолютно протилежним суспільному або індивідуальному інтересу (кріпосництво при абсолютизмі, розв'язування війн для популяризації владних еліт тощо). Важливою характеристикою для розшукового (інквізиційного) процесу є можливість поєднання в одній особі

або органі державного влади функцій суду, сторони обвинувачення, і захисту, що має наслідком відсутність змагальності, упередженість і формування ролі обвинуваченого як об'єкта кримінального судочинства, а не його учасника.

Чинниками, які впливали на формування розшукового (інквізиційного) типу (форми) кримінального процесу є: суспільно-політичні тенденції у світі, і в окремій країні (так у 30-х роках ХХ століття, незважаючи на демократичні тенденції у Європі, і на передові, в контексті демократії, Конституцію і кримінальне процесуальне законодавство – у СРСР діяли так звані трійки, а потім і двійки, які уособлювали в собі сторону обвинувачення, захисника і суду, і в загальному відображали найгіршу рису розшукового (інквізиційного) типу (форму) кримінального процесу, проводячи позасудові страти), наявність тоталітарного чи авторитарного політичного режиму (призводить до формування державної ідеї чи ідеології, які зазвичай не відповідають індивідуальним потребам осіб), соціальна нерівність населення і наявність привілейованих прошарків суспільства.

Наступний тип (форма) кримінального процесу – змагальний. Він характеризується явним домінуванням приватних засад над публічними. Якісними відмінностями від попереднього типу (форми) кримінального процесу є також поділ кримінальних процесуальних функцій обвинувачення і захисту з наданням їх максимально рівнозначних, (при цьому) не однакових процесуальних прав, функцію правосуддя виконує окремий суб'єкт, який є незалежним і самостійним при виконанні своїх обов'язків, і окрім виконання функції правосуддя реалізує суспільний запит на справедливість. Обов'язково тягар доказування покладається на сторону обвинувачення, а оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням суду. Відмова обвинувача від обвинувачення тягне за собою постановлення виправдувального вироку, можлива наявність суду присяжних, розгляд справи в суді гласний і відкритий.

Чинниками, які впливали на формування змагального типу (форми) кримінального процесу, на нашу думку є наступні: суспільно-політичні тенденції демократизації у світі, суспільно-політичні тенденції демократизації в окремих країнах, яким для конкуренції з іншими необхідно було створювати привабливі умови для міграції населення на свою територію і формувати ефективне державне управління, людиноцентрична побудова державної політики, наявність демократичного політичного правового режиму з відсутністю цензури у країні і можливістю населення контролювати державні органи.

Змішаний процес характеризується поєднанням різних елементів, властивих іншим типам (формам) кримінального судочинства – розшукового (інквізиційного) і змагального. Серед можливих його особливостей можна виділити наступні: відсутність змагальності на досудовій стадії кримінального процесу, у зв'язку з чим вбачається обмеженість прав учасників процесу на стадії розслідування, можливе об'єднання окремих кримінальних процесуальних функцій в особі учасника кримінального судочинства (обвинувальний ухил у діяльності суду

тощо), гласність судового розгляду, його змагальність і безпосередність. Його формування пов'язане з тим, що два попередні типи (форми) кримінального процесу є «ідеальними» моделями кримінального процесу і зазвичай в доктринальному вигляді майже не зустрічаються. Саме тому у сучасних умовах сформовано абсолютна більшість типів (форм) кримінального процесу, які убирають в себе окремі їх елементи.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, необхідно зауважити, що чинниками, які формують тип (форму) кримінального процесу є: суспільно-політичні тенденції у світі, і в окремій країні, вид політичного режиму, участь широких мас населення в управлінні державою (прямо або опосередковано), наявність або відсутність привілейованих верств населення в частині наявності широких прав і обмежених обов'язків.

Ключові слова: кримінальний процес, розшуковий (інквізиційний) процес, змагальний процес, змішаний процес.
Key words: criminal process, search (inquisitorial) process, adversarial process, mixed process

КУЗНЕЦОВА ЛЮДМИЛА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО: ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Розвиток кримінального процесуального права на кожному історичному етапі пов'язаний з реформуванням кримінального процесуального законодавства України. В процесі вивчення тематичного напряму використано бібліографічний метод пошуку інформації для здійснення систематизації та узагальнення досліджень вчених. Джерелами дослідження галузі права зазвичай є законодавство та наукові праці вчених, які досліджують окремі тематичні напрями в межах галузі права, своїх інтересів та спеціалізації.

Серед вчених, які вивчали становлення кримінального процесуального права, включаючи історичний розвиток, можна назвати праці таких відомих науковців, як В. Т. Маляренко «Перебудовакримінальногопроцесу України в контексті європейських стандартів (2005), О. М. Дроздов «Джерела кримінально-процесуального права України» (2008), Б. Р. Стецюк «Процесуальне право в Україні: тисяча років історії (X ст. – 20-ті рр. XX ст.)» (2013), І. Й. Бойко «Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.)» (2014).

Слід звернути увагу, на те що теорія кримінального процесу вивчає систему, норми і окремі інститути кримінального процесуального

права. Кримінальне процесуальне право, за визначенням авторів Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк, «як і будь-яка інша галузь права, має власну систему, тобто взаємопов'язану і взаємоузгоджену сукупність норм права та правових інститутів» [3, с. 28, 38].

Для порівняння як змінилось визначення поняття «кримінальне процесуальне право» оберемо праці різного року видання вчених: Л. М. Лобойко «Кримінально-процесуальне право» (2005), В. М. Тертишник «Кримінально-процесуальне право України» (2007), Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, О. О. Торбас та ін., «Кримінальний процес» (2020), а також довідкове видання «Енциклопедія сучасної України» 2014 року.

Дослідження вчених містять різні за змістом визначення поняття «кримінальне процесуальне право». Як зазначає В. М. Тертишник: «Кримінальне-процесуальне право являє собою закріплену в законі та забезпечену державним впливом типову модель діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду у здійснені правосуддя» [5, с. 11], а також це «галузь права, якою регулюються суспільні відносини у сфері правосуддя, яка являє собою систему правових норм, що встановлюють типову модель та визначають процесуальну форму діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду» [5, с. 12].

З одного боку, Л. М. Лобойко надає визначення, що кримінально-процесуальне право «це відносно самостійна сукупність норм права, що регулюють відносини між учасниками кримінальної справи» [4, с. 6]. З іншого боку, «це одна з галузей права України, яка становить сукупність правових норм, що регулюють діяльність суду, прокуратури, органів дізнання і досудового слідства під час провадження у кримінальній справі» [4, с. 22].

В енциклопедії сучасної України Ю. М. Грошевий пропонує визначати кримінальне процесуальне право як «галузь права, що врегульовує суспільні відносини у сфері діяльності органів попереднього розслідування (досудового слідства), прокуратури та суду під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ, виконання вироку, перевірки його законності та обґрунтованості в касаційному (апеляційному) порядку та порядку судового нагляду» [1].

На сучасному етапі розвитку системи кримінального процесуального законодавства України у сфері регулювання кримінальних процесуальних відносин можемо погодитись з більш розширеним визначенням поняття, що «кримінальне процесуальне право – це система кримінальних процесуальних норм (галузь права), що регулюють порядок діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду (судді, слідчого судді) щодо розслідування, розгляду і вирішення кримінальних проваджень, а також діяльність інших учасників кримінального процесу – підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів, їх представників та інших осіб з метою захисту своїх конституційних прав, свобод і законних інтересів, а також правові відносини, що складаються між вказаними суб'єктами» [2, с. 53].

Отже, поняття кримінального процесуального права – це система норм, що регламентують процесуальні права і обов'язки суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, пов'язана із застосуванням заходів процесуального примусу і тому детально регламентована кримінальним процесуальним законодавством, від чого залежить результат розгляду судової справи та реалізація прав інших учасників кримінального процесу.

Список використаних джерел:

1. Грошевий Ю. М. Кримінально-процесуальне право. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енцикл. дослід. НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/article-1047
2. Кримінальний процес : навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» [Електронне видання]. Одеса : Фенікс, 2020. 582 с. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.16211
3. Кримінальний процес : підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк [та ін.] ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
4. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник. Київ : Істина, 2005. 456 с.
5. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 5-те вид., доповн. і переробл. Київ : А.С.К., 2007. 848 с.

Ключові слова: кримінальне процесуальне право України, поняття «кримінальне процесуальне право».

Key words: criminal procedural law Ukraine, concept "criminal procedural law".

ЛУКАЩУК КАРІНА РУСЛАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЯК ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Порівняно з КПК України 1960 року, інститут повідомлення про підозру схожий зі стадією порушення кримінальної справи та пред'явленням обвинувачення. Обвинувачення виступає рухомою силою кримінального процесу. Зміни до кримінального процесуального закону вплинули на порядок набуття статусу підозрюваного та обвинуваченого. За КПК України 2012 року, обвинуваченим визнається особа, обвинувальний акт щодо якої передано до суду.

Аналізуючи КПК України 2012 року та наукові джерела, різні категорії поняття «повідомлення про підозру» включають:

А. Повідомлення про підозру як процесуальна дія, що полягає у складанні письмового повідомлення про підозру та його врученні особі (О. Капліна) [1].

Б. Повідомлення про підозру як процесуальне рішення та початок реалізації функції обвинувачення (В. Гринюк, І. Івасюк) [2, 3].

В. Повідомлення про підозру як процесуальна дія (колектив авторів коментаря до КПК України 2012 року).

Г. Повідомлення про підозру як етап досудового провадження та форма повідомлення (О. Іващенко) [5].

Ґ. Повідомлення про підозру як етап досудового розслідування (колектив авторів підручника «Кримінальний процес») [6].

Д. Повідомлення про підозру як «первинна форма обвинувальної діяльності щодо конкретної особи» (Л. Лобойко) [7].

Відповідно до Т. Лукашкіної, повідомлення про підозру має включати як сам документ, у якому формулюється підозра, так і дію – повідомлення про підозру. Тому повідомлення про підозру слід розглядати як процесуальну процедуру та процесуальний акт, який здійснює слідчий або прокурор.

Коли йдеться про процесуальний порядок виконання будь-якого процесуального акта, враховують такі ознаки:

- Суб'єкт, що здійснює акт.
- Процесуальні документи, які використовуються для оформлення акта.
- Строки для вирішення необхідних процесуальних дій та процедура їх виконання.
- Спеціальні заходи, що застосовуються для захисту прав і законних інтересів осіб, яких стосується акт.

Отже, при розгляді поняття «повідомлення про підозру» варто враховувати його як процесуальну процедуру та процесуальний акт, який включає складання письмового повідомлення та його вручення особі, а також виконання встановлених процесуальних дій і застосування заходів для захисту прав осіб, які стосуються цього акта.

Відповідно до статті 276 КПК України, обов'язкове повідомлення про підозру передбачено у таких випадках:

- Затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або негайно після його вчинення.
- Обрання запобіжного заходу щодо особи згідно з КПК.
- Існування достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [8].

Згідно зі статтею 277 КПК України, письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Воно повинно містити інформацію про особу, якій повідомляється про підозру, номер кримінального провадження, зміст підозри, правову кваліфікацію правопорушення, фактичні обставини правопорушення, перелік прав підозрюваного та підпис слідчого або прокурора, який складає повідомлення [8].

Застосування пам'ятки про права та обов'язки підозрюваного сприятиме ефективності розслідування та підвищенню рівня правової обізнаності підозрюваних. Від моменту винесення повідомлення про підозру між слідчим, прокурором і підозрюваним виникають чітко окреслені кримінально-процесуальні правовідносини.

Згідно зі статтею 278 КПК України, письмове повідомлення про підозру затриманій особі має бути вручене не пізніше ніж за 24 години з моменту затримання. Якщо особі не було вручено повідомлення про підозру після 24 годин, вона повинна бути негайно звільнена. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, реєструються слідчим або прокурором у Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Проте не визначено при цьому чітких процедур, що застосовуються, коли є достатні докази вчинення кримінального правопорушення особою, але неможливо знайти цю особу та повідомити її про необхідність з'явлення до слідчого. Наприклад, якщо особа ховається від розслідування, змінила місце проживання і не підтримує зв'язок з родиною та друзями, вона може навіть не знати, що її намагаються запросити до слідчого.

Отже, у разі неможливості вручення повідомлення про підозру, слідчий вручає його у день його складання, застосовуючи процедуру, передбачену КПК України для вручення повідомлень.

Список використаних джерел:

1. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О. В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 238–242.
2. Гринюк В. О. Окремі питання вдосконалення процесуального порядку повідомлення про підозру / В. О. Гринюк // Сучасні проблеми криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, проф. В. П. Колмакова (м. Одеса, 27–28 верес. 2013 р.) / [упоряд. : В. В. Тіщенко, О. П. Ващук]. – О. : Юрид. л-ра, 2013. – С. 93–96.
3. Івасюк І. Г. Інститут «Повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України / І. Г. Івасюк // Митна справа. – 2013. – № 4 (88). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 74–79.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
5. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. В. Іващенко. – О., 2013. – 20 с.
6. Кримінальний процес : підруч. / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
7. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 трав.

Ключові слова: повідомлення про підозру, кримінальний процесуальний кодекс, обвинувачення, слідчі дії, захист прав.

Key words: notice of suspicion, criminal procedure, code accusation investigative, actions, protection of rights.

МАР'ЯНОВА СВІТЛАНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ПОСТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОГОЛОШЕННЯ УХВАЛ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

КПК України регламентує питання порядку постановлення та проголошення ухвали суду апеляційної інстанції за допомогою відсильної норми. Так, відповідно до ч. 2 ст. 418 КПК України рішення суду апеляційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку, передбаченому статтями 368-380 КПК України. Аналіз зазначених норм, свідчить про існування двох порядків постановлення ухвал суду апеляційної інстанції: з виходом до нарадчої кімнати і безпосередньо у судовому засіданні.

Як відомо, до ухвал, що постановляються в нарадчій кімнаті можна віднести всі підсумкові ухвали за наслідками апеляційного розгляду, ухвали щодо вирішення відводів, ухвали про призначення експертизи, тощо. Такий порядок передбачає необхідність обговорення питань, що складають підстави для ухвалення відповідного рішення, а також необхідність складання окремого офіційного документу – ухвали суду, з дотриманням всіх процесуальних вимог. Він гарантує суду апеляційної інстанції таємницю наради суддів як одного із найважливіших процесуальних засобів, що забезпечує ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення відповідно до внутрішнього переконання суддів і в точній відповідності із законом.

Верховний Суд у Постанові від 10.04.2019 р. зазначив, що таємниця наради суддів є одним із найважливіших принципів правосуддя, що служить гарантією об'єктивності, незалежності, безсторонності, неупередженості та справедливості суду. Відповідно до ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання. Суддя (суд), який вийшов до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення має право брати участь у інших судових засіданнях лише після його виходу з нарадчої кімнати для проголошення судового рішення. Порушення таємниці нарадчої кімнати є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону [1].

В цілому порядок постановлення ухвал в нарадчій кімнаті не викликає якихось істотних зауважень, тим не менше на деяких моментах слід зупинитися.

Так, КПК України не вимагає повного оформлення ухвали в нарадчій кімнаті, якщо її складання потребує значного часу (ч. 2 ст. 376 КПК України). В такому разі складається та оголошується лише резолютивна частина ухвали, яку зобов'язані підписати всі судді,

що входять до колегії суддів у даному кримінальному провадженні. Повний текст ухвали має бути складений не пізніше п'яти діб з дня оголошення резолютивної частини, а також оголошений учасникам судового розгляду. Про час оголошення повного тексту ухвали повинно бути зазначено у раніше складеній та оголошеній резолютивній частині. Такі ухвали не рідкість в практиці апеляційних судів.

Слід погодитись із Н.Р. Бобечко, який зазначає, що такий порядок складання та проголошення ухвали суду апеляційної та касаційної інстанцій значно знижує ефективність та виховно-попереджувальний вплив цього акту судового контролю [2, с. 392].

Складання повного тексту ухвали в нарадчій кімнаті, коли ще в пам'яті свіжі доводи сторін, викладені в судовому засіданні, колегіальне обговорення всіх питань сприяє ухваленню правосудного рішення, економить сили та час суддів, оскільки згодом їм не доведеться витрачати його на оформлення ухвали, узгодження її деталей. Оскільки за своїм обсягом ухвала апеляційного суду нерідко не поступається вироку, то на її виготовлення витрачається чимало часу. Тому вважаємо більш доцільним і ефективним виключити дію положення ч. 2 ст. 376 КПК України стосовно ухвалення і проголошення ухвал, якими завершується апеляційний розгляд. Для цього необхідно доповнити частину 2 ст. 418 КПК України наступним реченням: «*Не допускається складання і оголошення тільки резолютивної частини ухвал апеляційного суду, якими завершується апеляційний розгляд по суті*».

При незгоді з судовим рішенням у цілому або в якійсь частині суддя, підписуючи рішення, має заявити іншим суддям, що він залишається при окремій думці. Окрема думка складається в нарадчій кімнаті. Оскільки процесуальний закон не встановлює її форми, то вона викладається довільно.

Аналіз окремих думок суддів апеляційних судів, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень свідчить, що вони висловлюються як при ухваленні підсумкових ухвал щодо перегляду судових рішень судів першої інстанції [3, 4], так і при перегляді ухвал слідчих суддів [5, 6], і навіть при розгляді подання про передання справи за підсудністю [7, 8]. Це свідчить про ефективність даного інституту, якій забезпечує процесуальну незалежність суддів та ухвалення судового рішення за своїм внутрішнім переконанням.

Другий порядок постановлення та проголошення ухвал суду апеляційної інстанції стосується ухвал, що ухвалюються безпосередньо у залі судового засідання. До них належать ухвали про відкладення апеляційного розгляду, про порядок дослідження доказів апеляційним судом, про розгляд та вирішення деяких клопотань, тощо. Це зазвичай нескладні поточні процесуальні рішення, що не вимагає необхідності їх детального, тривалого обговорення та складання у вигляді окремого документу. Прийняттю таких ухвал передує обговорення судом підстав їх прийняття на місці (нарада суддів безпосередньо в залі) і вони оформлюються шляхом занесення до журналу судового засідання.

Згідно ч. 5 ст. 376 КПК України ухвали, постановлені в судовому засіданні, оголошуються негайно після їх постановлення. Як правило,

оголошення ухвал, постановлених без виходу до нарадчої кімнати, супроводжуються словами головуючого: «Суд порадившись на місці ухвалив…». В ухвалі, яку суд постановляє без виходу до нарадчої кімнати, мають бути зазначені висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку.

Якщо вести мову про категорію ухвал апеляційного суду, які ухвалює суддя-доповідач, то слід зазначити, що оскільки процедура їх ухвалення не передбачає судового засідання, то відповідно КПК України не передбачає процедури їх постановлення та проголошення. Вони ухвалюються суддею-доповідачем самостійно без участі учасників судового провадження, тобто в розпорядчому порядку, з дотриманням тих загальних правил щодо прийняття та оформлення судових рішень, з урахуванням особливостей передбачених КПК України щодо конкретної ухвали. Це стосується всіх ухвал на етапі відкриття апеляційного провадження та підготовки до апеляційного розгляду.

Проте на практиці етап підготовки до апеляційного розгляду фактично може не закінчитися, оскільки у випадках тривалого апеляційного розгляду, яких у вітчизняній практиці доволі багато, між судовими засіданнями можуть виникати питання, що вимагають вирішення, аналогічно як на етапі підготовки. Наприклад, клопотання про неможливість безпосередньої участі когось з обов'язкових учасників провадження та необхідності застосування відеоконференції. З огляду на ч. 2 ст. 336 КПК України питання про здійснення дистанційного судового провадження вирішується суд, якій ухвалює рішення за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. Проте, таке питання по суті організаційне і вимагає завчасного вирішення задля своєчасної організації процедури дистанційного провадження, тому більш ефективним буде її вирішення суддею-доповідачем, керуючись ст. 401 КПК України.

Не вдаючись до істотних дискусій стосовно необхідності розгляду цього питання під час апеляційного розгляду, вважаємо що процедуру розгляду таких клопотань необхідно врегулювати. Враховуючи гостроту окреслених проблем та нагальну необхідність їх вирішення, вважаємо доцільним наділити саме суддю-доповідача повноваженнями щодо вирішення таких організаційних питань, оскільки колегія апеляційного суду своїм призначенням має розгляд апеляційних скарг по суті. Для цього пропонуємо доповнити ст. 401 КПК України частиною 5 наступного змісту: «*Інші клопотання учасників судового провадження, пов'язані із підготовкою до апеляційного розгляду, що були подані після закінчення підготовки до апеляційного розгляду до початку апеляційного розгляду, або між судовими засіданнями, можуть бути вирішенні суддею-доповідачем в порядку, передбаченому цією статтею*».

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 10.04.2019 р., справа № 127/8831/14-k. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/81329229
2. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 498 с.

3. Окрема думка судді Волинського апеляційного суду від 16 червня 2022 року у справі № 161/6580/21. Провадження № 11-кп/802/233/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104861314
4. Окрема думка судді Вінницького апеляційного суду до ухвали Вінницького апеляційного суду від 26.05.2022. Справа № 127/1444/19. Провадження № 11-кп/801/253/2022. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104556253
5. Окрема думка судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду до ухвали від 14.04.2020 у судовій справі № 991/24/20 (провадження № 11-сс/991/314/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88778291
6. Окрема думка судді апеляційного суду Одеської області на ухвалу від 8 жовтня 2018 року. Номер судового провадження: 11-сс/785/1585/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77174245
7. Окрема думка судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду до ухвали від 14.06.2021 у судовій справі № 757/39375/19-к. (провадження № 11-п/991/12/21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97714957
8. Окрема думка судді Івано-Франківського апеляційного суду до ухвали від 22 червня 2022 р. Номер судового провадження: 11-п/4808/52/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105103470

Ключові слова: ухвала суду, апеляційне провадження, судове рішення, нарадча кімната, окрема думка.

Key words: court order, appellate proceedings, court decision, conference room, separate opinion.

МЕЛЬНИК АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

КІМЛІЧЕНКО ХРИСТИНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. [1], що вступив у силу 01.07.2020 р., Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено, зокрема, ст. 298² «Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок», згідно ч. 1 якої уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пп. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК, та лише

за умови, що ця особа: 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим [2].

Разом з тим, відповідно до ст. 29 Конституції України у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання [3].

ЄСПЛ зазначає, що «відповідно до українського законодавства позбавлення свободи без вмотивованого рішення суду є можливим лише у обмеженій кількості ситуацій, які достатньо чітко визначені. Так, стаття 29 Конституції дозволяє застосування такого заходу на максимальний строк до сімдесяти двох годин, але лише у якості реакції на нагальну необхідність попередити чи припинити злочин. В усталеній практиці Суду за пунктом 1 статті 5 чітко встановлено, що будь-яке позбавлення свободи має не лише ґрунтуватися на одному з виключень, перелічених у підпунктах «a»-«f», але й також має бути «законним». Коли постає питання про «законність» взяття під варту, в тому числі, чи було дотримано «порядку, встановленого законом», Конвенція, по суті, посилається на національне законодавство і встановлює зобов'язання забезпечувати дотримання його матеріальних та процесуальних норм. Конвенція, головним чином, вимагає, щоб будь-який арешт або затримання ґрунтувалися на положеннях національного законодавства, але вона також стосується якості закону, вимагаючи від нього відповідності принципу верховенства права, притаманному всім статтям Конвенції» [4].

Найпоширенішими випадками є затримання особи в порядку ст. 298² КПК за підозрою у вчиненні кримінальних проступків у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Аналізуючи слідчу практику можливо прослідкувати, що затримання особи у цій категорії справ відбувається виключно у зв'язку із можливістю провести особистий обшук особи та у законний спосіб вилучити речовий доказ протиправної поведінки, адже найчастіше затримані особи звільняються протягом трьох годин після затримання [5].

Вважаємо, у цьому контексті слід погодитися також з думкою В. Завтура, який цікавиться: «чому обов'язкове доставлення до медичного закладу передбачене лише щодо тих осіб, які вчинили проступок, передбачений ст. 286-1 Кримінального кодексу? Перебування особи у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння має як кримінально-правове (ст. 21, 67 КК України), так і кримінально-процесуальне значення, зокрема, в контексті строку обмеження права особи на свободу та особисту недоторканість. З цих міркувань видається доцільним допроваджувати для проведення медичного освідування особу, яка вчинила будь-який кримінальний проступок та її поведінка вказує на те, що вона перебуває у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння» [6].

Таким чином, приходимо до висновку щодо проблематики відповідності та узгодженості положень ст. 298² КПК та Конституції України в частині законності здійснення затримання особи за вчинення кримінального проступку як тимчасового запобіжного заходу, зважаючи на те, що Основним Законом регламентовано можливість обмежити особу у праві на свободу та особисту недоторканність лише у випадку вчинення нею злочину. Зловживання під час затримання осіб, зокрема, можуть призводити до скарг до ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України № 2617-VIII від 22.11.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution
4. Корнійчук проти України: рішення ЄСПЛ від 30.01.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c53
5. Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок / [М. Цуцкірідзе, С. Вітвіцький, О. Ковтун, М. Городецька, В. Бурлака та ін.]. Київ : 7БЦ, 2021. 54 с.
6. Завтур В. Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок: деякі питання правової регламентації. *Бюлетень. Асоціація адвокатів*. 2020. № 2 (45). С. 14–15. URL: https://www.researchgate.net/publication/360528971_Zavtur_VA_Zatrimanna_upovnovazenou_sluzbovou_osobou_osobi_aka_vcinila_kriminalnij_prostupok_deaki_pitanna_pravovoi_reglamentacii_Buleten_Asociacii_advokativ_Ukraini_2020_2_45_S_14-15

Ключові слова: кримінальне провадження, затримання особи, заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, дізнання, дізнавач.

Key words: criminal proceedings, detention of a person, measures to ensure criminal proceedings, preventive measures, inquiry, inquirer.

НАСІННИК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЩОДО ПЕВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗМІН УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСТИНІ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та оголошення воєнного стану учасники кримінального та судового провадження стикнулися з певними проблемами щодо провадження кримінального процесу загалом. В діюче законодавство України було внесено ряд процесуальних змін, необхідність яких викликана реаліями сьогодення. Зміни торкнулись у тому числі і доказів та процедури доказування, певні з яких будуть розглянуті нижче.

Посилаючись на ч. 3 ст. 7 Кримінально-процесуального кодексу України, зазначаємо, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану не має порушувати загальних засад кримінального провадження, але має проводитись з урахуванням особливостей здійснення такого провадження, що визначені у розділі Кодексу, що регулює це питання. Так, законодавець підкреслює важливість дотримання загальних засад, які є досягненням взаємодії як норм міжнародного, так і національного права. Доповнення ст. 7 КПК згідно Закону № 2201-IX від 14.04.2022 мало на меті недопущення та уникнення можливого порушення основних засад кримінального провадження в умовах воєнного стану, особливо у частині правового становища людини [див.: 1, с. 387].

В умовах воєнного стану особливої уваги заслуговує процес збору, перевірки та оцінки доказів. На основі якісно зафіксованих та збережених доказів буде можливість притягнути винних осіб до відповідальності за злочини, скоєні на території країни. Наразі обставини великої кількості злочинів зазвичай доводяться на основі електронних доказів, що є видом такого джерела доказів, як документи. Варто звертати увагу на відповідність даних доказів ознакам, що унеможливлять сумніви щодо їх допустимості [2].

Зокрема, у п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК зазначена особливість проведення обшуку чи огляду житла. У разі неможливості залучення понятих чи потенційної небезпеки для їх життя чи здоров'я, проведення вказаних слідчих дій може проводитися за їх відсутності з обов'язковою фіксацією доступними технічними засобами шляхом безперервного відеозапису.

Варто наголосити на тому, що правила використання показань у доказуванні змінено за рахунок нової редакції ч. 4 ст. 95 КПК України (№ 2201-IX від 14.04.2022): «Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового

засідання, або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 цього Кодексу» [3].

Стаття 615 КПК, а саме частина 11, також наголошує на тому, що показання, що були отримані в результаті здійснення допиту свідка, потерпілого, підозрюваного в тому числі і одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, можуть бути використані у кримінальному провадженні в якості доказів лише за умов фіксування їх технічними засобами, а саме безперервної відео зйомки та за обов'язкової участі захисника.

У випадках неможливості особистої присутності захисника для участі у процесуальній дії, дізнавач, слідчий, прокурор можуть забезпечити дистанційну явку із застосуванням технічних засобів (п. 12 ч. 1 ст. 615 КПК). Однак, в такому випадку постає питання конфіденційності спілкування захисника та підозрюваного, обвинуваченого, що тягне за собою порушення конституційного права даної особи, а також адвокатської таємниці. Особливо варто звернути увагу на те, що захисник у даному випадку позбавлений можливості впевнитися у незастосуванні до підозрюваного, обвинуваченого будь-яких заходів психологічного чи фізичного тиску, або ж переконатись у відсутності впливу на дії підзахисного під час проведення слідчих дій.

Однією зі змін у процесуальному законодавстві стало надання права спеціалісту надавати консультації, пояснення, довідки та висновки з питань, у яких він є професіоналом та у випадках, передбачених ч. 3 ст. 245 КПК. Крім того, він може бути залучений до зняття показань з технічних засобів, що мають фото-, кіно- чи відео файли та надавати довідки з цих питань [4].

Для подальшого розвитку процесуального законодавства та усунення суперечностей та різного тлумачення норм пропонується вирішити питання щодо статусу вказаних документів, визначення процедури оформлення та наявності у них доказової сили, а відтак, зокрема, внести зміни до положення статті 84 КПК.

Підсумовуючи, варто зазначити, що трансформаційні процеси кримінально-процесуального законодавства були спричинені військовою агресією на українську державність. Всі зміни мають на меті уможливлення функціонування кримінальної юстиції належним чином у цих складних умовах та неможливість обмеження конституційних прав особи. Докази є вирішальною ланкою будь-якого розслідування та кримінального провадження. Вказані пропозиції та актуалізація проблематики дозволять позитивно вплинути на розвиток кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Загородній В. Є., Музановська А. В. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: окремі питання методології. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях*

масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) ; за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 387–391.
2. Гришанова Н. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду. *LIGA ZAKON*: вебсайт. 10 жовтня 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-krimnalnomu-provadzhenn-v-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpovla-pro-praktiku-verkhovnogo-sudu.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (зі змінами та доповненнями). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України № 2137-IX від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20

Ключові слова: докази, доказування, зміна законодавства, воєнний стан.
Key words: evidence, proof, change in legislation, martial law.

ПАНАЙОТОВ ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національна академія внутрішніх справ,
аспірант кафедри кримінального процесу

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З метою приведення існуючого кримінального процесуального законодавства до реалій повномасштабної війни законодавцем, у березні-квітні 2022 року, внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України, які обґрунтовані необхідністю надання правоохоронцям додаткових інструментів для більш ефективного здійснення досудового розслідування та забезпечення невідворотності покарання. Разом з тим, поспіх та подекуди односторонність таких змін призвели до порушення основних засад кримінального провадження, зокрема засади розумних строків. У представленій науковій доповіді нами розглядаються проблеми нового правового регулювання строків здійснення досудового розслідування.

У Кримінальному процесуальному кодексі України існують два види строків досудового розслідування кримінальних правопорушень – до повідомлення особі про підозру (т. зв. «фактові» строки)

та після повідомлення особі про підозру. При цьому строки здійснення досудового розслідування кримінальних проступків, у формі дізнання, до повідомлення особі про підозру взагалі нормативно не врегульовані, що потребує додаткового наукового опрацювання та нормативного врегулювання.

В першу чергу потрібно звернути увагу на те, що ч. 8 ст. 615 КПК України встановлено безстроковість «фактових» строків в умовах дії воєнного стану, що призводить до того, що особа, яка не має статусу підозрюваного, проте щодо якої фактично здійснюється досудове розслідування та проводяться слідчі (процесуальні) дії, тривалий час залишається у стані невизначеності щодо своєї долі. Такий підхід до обчислення строків досудового розслідування є абсолютно формальним та не враховує умови у яких здійснюється досудове розслідування, таких як: дата вчинення кримінального правопорушення / дата внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; взаємозв'язок місця вчинення злочину / місця здійснення досудового розслідування із віддаленістю від зони бойових дій; місцеперебування учасників кримінального провадження (зокрема свідків) тощо. Застосування формального, безальтернативного підходу до обчислення «фактових» строків дозволяє правоохоронним органам подекуди безпідставно затягувати розслідування «довоєнних» проваджень, які розслідуються у місцях віддалених від зони бойових дій, тим самим порушуючи право особи на захист, враховуючи відсутність у особи статусу підозрюваного та, як наслідок, ефективного механізму процесуального захисту від такого роду зловживань, що може бути визнано порушенням ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод відповідно до якою кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [1].

Крім того, положення ч. 8 ст. 615 КПК України, у яких в якості підстави для застосування зазначено введення воєнного стану, не співвідносяться із нормами ч. 1 ст. 28 КПК України, у яких не зазначено дію воєнного стану, як критерій для визначення розумності строків кримінального провадження, що є очевидним нормативним недоліком, так як згідно з вимогами ч. 1 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження [2].

Інша частина змін до порядку обчислення строків досудового розслідування стосується широких повноважень сторони обвинувачення щодо можливості зупинення досудового розслідування, у зв'язку із введенням воєнного стану та наявністю об'єктивних причин, які унеможливлюють його подальше проведення. Суттєвим недоліком у цьому питанні є відсутність законодавчих критеріїв, які б дозволяли сторонам кримінального провадження та суду об'єктивно оцінювати причини, що покладені в обґрунтування рішення про зупинення. Такого роду правова невизначеність може з одного боку призвести до зловживань з боку сторін кримінального провадження, де сторона обвинувачення може безпідставно зупинити досудове розслідування, сторона захисту може

необґрунтовано вимагати його поновити, а суд, не маючи законодавчих критеріїв для перевірки, буде виходити виключно з внутрішнього переконання правомірності такого зупинення.

Іншою проблемою такого регулювання строків досудового розслідування є відсутність дієвого механізму процесуальної відповідальності для сторони обвинувачення, яка виходячи з положень абз. 2 ч. 5 ст. 219 КПК України може повторно зупиняти досудове розслідування після скасування її попередніх рішень слідчим суддею, без будь-яких наслідків для себе у вигляді зарахування строків необґрунтовано зупиненого досудового розслідування у загальні строки розслідування.

Окремо слід звернути увагу на невідповідність між положеннями п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України, якими визначено порядок зупинки саме досудового розслідування, що є давнім та дієвим механізмом зупинення перебігу строків досудового розслідування, та п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України, яким встановлено можливість зупинки лише строку досудового розслідування у кримінальному провадженні. Необхідно звернути увагу на той факт, що чинним КПК України, окрім згаданих положень статті 615, не передбачено можливості окремої зупинки обчислення строків досудового розслідування, поза межами процедури зупинення усього досудового розслідування, що тягне за собою і заборону на здійснення будь-яких слідчих (розшукових) дій, крім тих, що направлені на розшук підозрюваного. Разом з тим, з дослівного тлумачення положень п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України вбачається, що законодавець встановив новий механізм зупинки строків досудового розслідування без зупинення усього досудового розслідування, що відкриває стороні обвинувачення широкі можливості для зловживань та не узгоджується із прецедентною практикою Європейського суду з прав людини.

З цього приводу слід зазначити, що ЄСПЛ неодноразово констатував, що предметом його перевірки є не тільки дослідження формального дотримання державою-відповідачем власного законодавства, а й «якість закону» (quality of law) або «принцип зрозумілих правил» (understandable rules), що означає чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність та послідовність. Ці характеристики стосуються як положень будь-якого акту (норм права, які в ньому містяться), так і взаємозв'язку такого акту з іншими актами законодавства такої ж юридичної сили [3]. Таким чином відсутність у вказаних вище нормах передбачуваності, послідовності та взаємозв'язку, навіть у межах одного нормативно-правового акту, може у подальшому призвести до численних скарг до ЄСПЛ та, як наслідок, прийняття рішень на користь скаржників. Одним із прикладів судового рішення ЄСПЛ, у якому встановлено порушення Україною норм ч. 1 ст. 6 Конвенції є рішення «Іванов проти України» від 07.12.2006 у п. 71 якого зазначено, що: обвинувачений в кримінальному провадженні має право на розгляд його справи належним чином; стаття 6 в кримінальному провадженні застосовується, щоб позбавити особу, яку звинувачено, залишатись тривалий час у стані невизначеності щодо своєї долі. Суд вважає, що справа була

дуже важливою для заявника, оскільки він страждав від почуття невизначеності свого майбутнього, зважаючи на те, що він ризикував бути ув'язненим та перебував під застосуванням підписки про невиїзд [4].

На нашу думку законодавцю необхідно: у відповідних положеннях ст. 280 КПК України передбачити чіткі, індивідуальні критерії поважності причин для зупинки досудового розслідування внаслідок дії воєнного стану; виключити положення п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України у зв'язку з їх невідповідністю іншим положенням КПК України; додати до ст. 28 КПК України таку обставину, як особливий період (режим воєнного стану) до переліку критеріїв якими визначається розумність строків кримінального провадження; передбачити заборону стороні обвинувачення щодо повторного зупинення строків досудового розслідування з тих підстав, яким вже надана оцінка слідчим суддею при скасуванні попереднього рішення про зупинення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Берназюк Я. О. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судово-юридична газета*. 21 жовтня 2020 р.: [сайт]. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/182593-kategoriya-yakist-zakonu-yak-skladova-printsipu-verkhovenstva-prava-ta-garantiya-zastosuvannya-sudom-naybilsh-spriyatlivogo-dlya-osobi-tlumachennya-zakonu?fbclid=IwAR3d-vDKqG_ggxGSi5BBTHuBHM0eNwAM2xJlBy4L4ZsCBpyaU_RlVfI4_77I
4. Справа «Іванов проти України» (Заява N 15007/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 7 груд. 2006 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136

Ключові слова: засада розумних строків, строки досудового розслідування, зупинення досудового розслідування, правозахист.

Key words: reasonable time principle, terms of pre-trial investigation, stopping the pre-trial investigation, human rights protection.

ПОНУРКО ТАРАС АНДРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ

На сучасному етапі розвитку, враховуючи низку серйозних випробувань з якими нині стикнулася Україна в боротьбі з агресією та сучасними геополітичними викликами, як ніколи важливою є консолідація, згуртованість та рішучість міжнародної спільноти у пошуку дієвих механізмів притягнення до відповідальності держав-агресорів й винних осіб. У зв'язку з цим, актуальності набуває питання дослідження тих механізмів, що уможливлюють реальне застосування міжнародно-правової відповідальності, сприяють відновленню правопорядку й справедливості у світі.

Одним з механізмів притягнення відповідних суб'єктів до відповідальності є діяльність Міжнародного кримінального суду (далі – Суд) – інституції, яка доповнює національні системи кримінального правосуддя, й до повноважень якої відноситься здійснення юрисдикції стосовно осіб, що вчинили найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння міжнародного співтовариства. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут) юрисдикція Суду поширюється на такі найбільш тяжкі правопорушення, як: a) злочин геноциду; b) злочини проти людяності; c) воєнні злочини; d) злочин агресії [1]. В цілому, об'єктивними передумовами створення та функціонування Суду, на думку науковців, необхідно вважати велику кількість збройних конфліктів, військових агресій та війн, що змусило низку держав дійти згоди щодо неприпустимості безкарності за найбільш тяжкі злочини та необхідності сприяти запобіганню таким злочинам [2, с. 217].

Важливість діяльності й визнання юрисдикції цієї судової інституції для України показово підтверджується окремими рішеннями Суду. Зокрема, 17 березня 2023 р. Судом було видано ордери на арешт двох високопосадовців держави-агресора, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів [3]. Фактично, це дозволяє взяти під варту таких осіб на території будь-якої зі 123 країн, які визнають легітимність рішення Суду, й передати підозрюваних для відправлення правосуддя над ними за вчинення тяжких воєнних злочинів.

У той же час, ратифікація Статуту, імплементація його положень до національного законодавства й визнання юрисдикції Суду на території України протягом довгого часу викликала й продовжує продукувати палкі дискусії серед науковців й практиків. Це пов'язано з тим, що Україна хоч і приєдналася до Статуту ще у далекому 2000 році, проте так і не ратифікувала його з огляду на деякі протиріччя та суперечності

й невідповідність положень Статуту внутрішньому національному законодавству.

Переломним моментом у питанні ратифікації Україною Статуту стало прийняття Конституційним Судом України висновку № 3-в/2001 від 11 липня 2001р. де зазначалося, що такий міжнародний документ «не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд … доповнює національні органи кримінальної юстиції» [4]. Таким чином, задля ратифікації Статуту необхідним вбачалося внесення змін до Конституції України та низки національних актів у сфері кримінального права та судочинства, що дозволили б інтегрувати діяльність Суду до української судової системи, забезпечивши поширення його юрисдикції на відповідні категорії правопорушень, якщо такі вчиняються на території або щодо громадян України.

За більш ніж 20-річний період з часу приєднання до Статуту й прийняття висновку Конституційним Судом України, не дивлячись на те, що такий документ поки що лишається не ратифікованим, законодавство України поступово інтегрується й пристосовується до необхідності визнання повноцінної юрисдикції Суду на нашій території, що, серед іншого, є однією з вимог Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [5]. Так, у 2016 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» відповідно до положень якого ст. 124 Основного Закону доповнено положеннями наступного змісту: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [6]. Таким чином, зроблено впевнений крок в межах процесу імплементації норм Статуту в українське законодавство та судову систему на шляху до набуття повноправного членства у Європейському Союзі.

Значним кроком у напрямку нормативного забезпечення співробітництва України з Судом є доповнення Кримінального процесуального кодексу України Розділом IX[2], який власне й стосується особливостей взаємодії законодавства, правоохоронних й судових органів нашої держави з цією міжнародною судовою інституцією у процесі розслідування злочинів, що підпадають під її юрисдикцію [7]. На думку науковців, запроваджені положення сприятимуть практичній реалізації співпраці, оскільки визначають: обсяг і порядок співробітництва; конкретне коло повноважень центральних органів України щодо співробітництва з Судом; підстави консультацій з Судом та передання кримінального провадження до Суду; порядок виконання функцій Суду на території України, зокрема, проведення процесуальних дій прокурором Суду; особливості застосування тимчасового арешту особи на прохання Суду; порядок передачі осіб до Суду [8, с. 489] тощо.

Хоча запроваджені механізми все ще не позбавлені певних неточностей, неузгодженостей та потребують детального аналізу й доопрацювання, такі нововведення є досить перспективними, оскільки більш чітко й зрозуміло окреслюють та визначають конкретні аспекти взаємодії національної і міжнародної систем кримінального правосуддя,

розширюють випадки застосування юрисдикції Суду на території України, що особливо актуально у контексті необхідності якнайшвидшого притягнення винних осіб за вчинення найбільш тяжких злочинів щодо нашої держави. Крім того, запровадження цих положень є рушійною силою до перебудови й переформатування системи українського судочинства на шляху до ратифікації Статуту й ефективної інтеграції України до спільноти європейських держав.

Варто погодитися з думкою, що не ратифікуючи Статут Україна шкодить сама собі, обмежує свої права та повністю не використовує передбачені цим документом механізми притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [9, с. 168]. Не зважаючи на те, що повноцінне визнання Статуту вимагає від нашого законодавця проведення значних, глибоких й продуманих реформ усієї правової системи, слушною є й позиція, що Римський статут Міжнародного кримінального суду, в той же час, являє собою доволі «гнучкий» документ, який дозволяє шукати не протиріччя, а шляхи зближення між національними законодавствами та Статутом. Більше того, адекватне відображення у національному законодавстві та правозастосуванні міжнародно-правових норм та принципів, гарантом дотримання яких виступає Суд, дозволить виключити його невиправдане втручання у сферу кримінального судочинства окремої держави [10, с. 125].

Таким чином, національне законодавство, що закріплює правила взаємодії України з Судом у питаннях розслідування найбільш тяжких злочинів, все ще потребує подальшого реформування й удосконалення на шляху до ратифікації Статуту й набуття повноправного членства у Європейському Союзі. Саме адекватне відображення у законодавстві України норм, що уможливлюють застосування юрисдикції Суду на нашій території, якість запроваджених на національному рівні внутрішніх процедур є запорукою ефективної взаємодії з усією міжнародною спільнотою у питанні притягнення держав-агресорів та винних осіб до відповідальності, впевненого руху нашої держави до перемоги, повернення та відновлення світового правопорядку для усіх цивілізованих держав.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
2. Смирнов М. І. Визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду як механізм притягнення до відповідальності росії за злочин агресії проти України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1 (79). С. 216–222.
3. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. *International Criminal Court*. URL: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and
4. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального

суду (справа про Римський Статут) № 3-в/2001 від 11 липня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2
7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України № 2236-IX від 3 травня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n13
8. Дроздов О. М., Дроздова О. В., Карпенко М. О., Зуєв В. В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С.484–492.
9. Смирнов М. І. Як ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії росії проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 6. С. 164–169.
10. Харитонова О. В. Римський статут і Міжнародний кримінальний суд в контексті сучасних світових та українських кримінально-правових наукових тенденцій. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 4. С. 122–125.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, міжнародна відповідальність, найбільш тяжкі злочини, відповідальність за воєнні злочини.
Key words: International Criminal Court, international responsibility, grave crimes, responsibility for war crimes.

ПРИШЕДЬКО ОЛЕКСАНДР ЛЕОНІДОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідно до ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був

обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Найяскравіше ці завдання проявляються в процесі закриття кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне законодавство постійно змінюється. Найчастіше це пов'язано з необхідністю вдосконалити правове регулювання. Проте інколи в процес нормотворчості втручається КСУ, який може визначати неконституційними окремі положення законів. Власне це і сталося з п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України. Так, відповідно до рішення КСУ від 08.06.2023 р., де було зазначено, що «конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, адже сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вироком суду. У розумінні зазначених конституційних приписів метою принципу презумпції невинуватості є захист особи, стосовно якої здійснюється/здійснювалось кримінальне провадження, від будь-яких виявлених у зв'язку із цим форм осуду від публічної влади, унаслідок чого піддано сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. За частиною першою статті 62 Конституції України лише обвинувальний вирок суду є тим судовим актом, у якому повинна бути встановлена винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тому інші акти публічної влади не можуть містити жодних позицій щодо винуватості особи, навіть у вигляді припущень стосовно такої винуватості… На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи статей 1, 3, 8, 62 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати дотримання презумпції невинуватості особи на всіх стадіях кримінального провадження та після його завершення аж до спростування такої презумпції в законному порядку судом виключно в обвинувальному вироку. Це, зокрема, означає, що особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, після закриття стосовно неї кримінального провадження з будь-яких підстав має сприймати вся публічна влада як таку, що не вчиняла кримінального правопорушення, поводження з нею має відповідати такому сприйняттю та не спричиняти жодного явного осуду чи натяку на нього, не формувати негативного сприйняття суспільством такої особи, не підривати її репутації тощо» [1].

У зв'язку з цим було внесено зміни до КПК України, завдяки чому з'явився новий п. 4^1 ч. 1 ст. 284 КПК України та нова Глава 36^1 КПК України, де зазначено, що у разі якщо підозрюваний заперечує проти закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої

п. 4[1] ч. 1 ст. 284 КПК України, прокурор, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для встановлення факту вчинення підозрюваним діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність, зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Таким чином законодавець закріпив дві форми закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією кримінального правопорушення – за наявності та за відсутності згоди особи, відносно якої приймається відповідне рішення. Якщо особа заперечує проти закриття кримінального провадження з даної підстави (яка вважається нереабілітуючою), то держава через застосування Глави 36[1] КПК України гарантує особі можливість виступити перед судом та наполягати на іншій формі закінчення кримінального провадження або на іншій підставі закриття кримінального провадження. В такий спосіб держава гарантує особі право на судовий захист, що і було основною претензією в рішенні КСУ.

Список використаних джерел:

1. Рішення КСУ у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 08.06.2023, справа № 3-20/2021(40/21). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22

Ключові слова: закриття кримінального провадження, декриміналізація, реабілітація особи.
Key words: closure of criminal proceedings, decriminalization.

СКОКОВСЬКА ЯНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ КАСАЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ З ОГЛЯДУ НА ПОЛОЖЕННЯ КПК УКРАЇНИ ТА СУДОВУ ПРАКТИКУ

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є, зокрема, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [1]. Право на перегляд справи та оскарження судового рішення передбачено також ч. 1 ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». При цьому в ч. 3 ст. 17 цього закону зазначено, що систему судоустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд [2]. Таким чином в Україні діє триланкова судова система.

Кожна ланка судової системи має свої, притаманні лише їй повноваження, а отже і межі розгляду кримінального провадження у кожної інстанції різні.

Так, суд першої інстанції розглядає кримінальні провадження по суті, суд апеляційної інстанції – відповідно переглядає судові рішення суду першої інстанції за апеляційними скаргами, поданими з підстав, передбачених статтями 410–414 КПК України. Судом касаційної інстанції, відповідно до ч. 3 ст. 33 КПК України є Верховний Суд [3], який переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій за касаційними скаргами, поданими з підстав, передбачених статтями 412–414 КПК України.

Як правильно зазначає О. Тимошенко, інстанційність судової системи не має дублювати одна одну, а має бути націлена на вироблення оптимальної моделі встановлення об'єктивної істини у справі та перевірки законності й обґрунтованості прийнятих судом актів правосуддя. Тому одним із ключових питань правового регулювання касаційного провадження є проблема меж розгляду судом справи в касаційному провадженні. Принциповість вивчення зазначеної проблеми полягає у специфіці повноважень суду касаційної інстанції щодо перегляду оскаржених рішень суду нижчих інстанцій, що надає касаційній інстанції автентичного характеру та не допускає можливості дублювання повноважень судів першої та апеляційної інстанцій [4, с. 238].

Н. Бобечко зазначає, що межі касаційного розгляду – це встановлені кримінальним процесуальним законом повноваження суду касаційної інстанції, зумовлені специфікою контрольної спрямованості їх діяльності [5, с. 197].

На думку інших науковців, межі касаційного перегляду визначаються межами касаційної скарги, оскільки суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій в межах касаційної скарги [6, с. 775].

Визначенню меж перегляду кримінального провадження судом касаційної інстанції присвячена ст. 433 КПК України. Відповідно до ч. 1 цієї статті суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу [3].

Отже, особливістю розгляду кримінальних проваджень судом касаційної інстанції є те, що він позбавлений можливості досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу. Саме з цих положень випливає відсутність у сторін кримінального провадження права на касаційне оскарження судових рішень з підстав неповноти судового розгляду та невідповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження.

Незважаючи на здавалось би чіткі положення кримінального процесуального закону, виникає досить багато питань щодо визначення меж касаційного розгляду серед як науковців, так і практичних працівників – адвокатів, прокурорів, суддів. На нерозумінні сторонами кримінального провадження меж касаційного розгляду, наголошує Т. Шевченко, яка зазначає, що сторони, як у касаційних скаргах, так і під час надання пояснень у суді касаційної інстанції не повинні звертатися до суду з проханнями, які є поза межами його компетенції. «У тому разі, коли ви хочете бути почутими, насамперед, згадайте, що суд касаційної інстанції є судом права, а не факту» – рекомендує автор [7].

Слід зазначити, що питання щодо визначення меж касаційного розгляду переглядалося Великою Палатою Верховного Суду (далі – ВП ВС). Так, відповідно до правового висновку ВП ВС, суд касаційної інстанції наділений повноваженнями перевіряти доводи щодо допущених при ухваленні обвинувального вироку істотних порушень прав обвинуваченого, які наводяться у касаційних скаргах, однак вперше заявляються сторонами на стадії касаційного розгляду (постанова ВП ВС від 12.09.2018 р. у справі № 523/6472/14-к) [8].

Таким чином, чинним КПК України передбачено, що суд касаційної інстанції переглядає кримінальне провадження в межах касаційної скарги, з урахуванням наданих йому законодавцем повноважень.

Частиною 2 ст. 433 КПК України закріплено право суду касаційної інстанції вийти за межі касаційних вимог. Зазначені положення закону встановлюють дві умови, за яких суд касаційної інстанції може вийти за межі касаційної скарги: 1) якщо цим не погіршується становище засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; 2) якщо задоволення касаційної скарги дає підстави для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги. При цьому в першому випадку це є правом суду, а в другому – його обов'язком.

Варто погодитися з В. Маринівим, який зазначає, що положення закону про можливість суду касаційної інстанції вийти за межі касаційної скарги надають суду касаційної інстанції виправити судові помилки, які лежать поза межами касаційних вимог заінтересованої сторони [9, с. 620].

Як вбачається із судової практики, суд касаційної інстанції досить часто застосовує положення ч. 2 ст. 433 КПК України, таким чином усуваючи помилки, допущені судами першої та апеляційної інстанцій. Наприклад, суд касаційної інстанції, використавши своє право вийти за межі касаційної скарги може змінити судові рішення, шляхом: перекваліфікації дій особи з однієї частини статті КК України, за вчинення якої особу засуджено, на іншу менш сувору частину статті / статтю КК України (постанова ККС ВС від 29.10.2020 р. у справі № 184/2112/19) [10]; виключення з мотивувальних частин судових рішень посилання на кваліфікуючу ознаку вчинення злочину (постанова ККС ВС від 20.11.2018 р. у справі № 715/19/17) [11]; виключення з мотивувальних частин судових рішень посилання на обставини,

які обтяжують покарання (постанова ККС ВС від 10.02.2021 р. у справі № 509/3795/17) [12]; виключення призначеного додаткового покарання (постанова ККС ВС від 04.03.2020 р. у справі № 464/6797/18) [13]; виключення посилання на призначення винному остаточного покарання за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків (постанова ККС ВС від 04.10.2021 р. у справі № 572/2642/17) [14]; пом'якшення призначеного винному покарання, в тому числі і застосуванням до нього положень ст. 69 КК України (постанова ККС ВС від 27.04.2020 р. у справі № 202/3571/19) [15]; зміни способу стягнення процесуальних витрат (постанова ККС ВС від 12.02.2020 р. у справі № 208/2539/18) [16] тощо. Із цієї умови судові рішення можуть бути не лише змінені, але й скасовані, наприклад у зв'язку із закінченням строку притягнення винної особи до відповідальності (постанова ККС ВС від 13.03.2023 р. у справі № 275/191/19) [17].

Як уже зазначалося, суд касаційної інстанції зобов'язаний прийняти рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли касаційні скарги. Помилки допущені судами попередніх інстанцій можуть бути усунуті шляхом зміни або скасування судових рішень. Найбільш часто в судовій практиці трапляються випадки, коли судові рішення скасовуються щодо особи, відносно якої надійшла касаційна скарга, у зв'язку з тим, що судами були допущені істотні порушення вимог КПК України, які є безумовною підставою для скасування судових рішень. У такому випадку суд касаційної інстанції в порядку ч. 2 ст. 433 КПК України скасовує судові рішення і щодо іншої особи, касаційні скарги щодо якої не подавалися (постанова ККС ВС від 29.03.2021 р. у справі № 389/1709/17).

Суд касаційної інстанції за будь-яких умов не має права вийти за межі касаційної скарги, якщо при цьому погіршується становище особи, кримінальне провадження щодо якої переглядається.

Слід також зазначити, що законодавець доповнивши ст. 433 КПК України частиною третьою надав суду касаційної інстанції повноваження розглядати питання про обрання запобіжного заходу у випадку скасування судового рішення і призначення нового розгляду у суді першої або апеляційної інстанції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 року. UPL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року. UPL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року. UPL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
4. Тимошенко О. А. Межі розгляду судом справи в касаційному провадженні в цивільному судочинстві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 238–242.
5. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. … д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. Львів, 2016. 498 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одіссей, 2013. 1104 с.
7. Шевченко Т. В. Про суд у деталях: касаційний перегляд судового рішення. UPL: https://sud.ua/ru/news/blog/166525-pro-sud-u-detalyakh-kasatsiyniy-pereglyad-sudovogo-rishennya
8. Постанова ВП ВС від 12 вересня 2018 року у справі № 523/6472/14-к (провадження № 13-32кс18). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76947335
9. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
10. Постанова ККС ВС від 29 жовтня 2020 року у справі № 184/2112/19 (провадження № 51-2641км20). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92602252
11. Постанова ККС ВС від 20 листопада 2018 року у справі № 715/19/17 (провадження № 51-2711км18). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78111145
12. Постанова ККС ВС від 10 лютого 2021 року у справі № 509/3795/17 (провадження № 51-4671км20). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94874077
13. Постанова ККС ВС від 4 березня 2020 року у справі № 464/6797/18 (провадження № 51-5357км19). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88168806
14. Постанова ККС ВС від 4 жовтня 2021 року у справі № 572/2642/17 (провадження № 51-9391км18). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100359284
15. Постанова ККС ВС від 27 квітня 2020 року у справі № 202/3571/19 (провадження № 51-79км20). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89082987
16. Постанова ККС ВС від 12.02.2020 р. у справі № 208/2539/18 (провадження № 51-3494км19). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87672507
17. Постанова ККС ВС від 13 березня 2023 року у справі № 275/191/19 (провадження № 51-23км23). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109592852
18. Постанова ККС ВС від 29.03.2021 р. у справі № 389/1709/17 (провадження № 51-3885км20). UPL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95983057

Ключові слова: касаційний розгляд, суд касаційної інстанції, кримінальне провадження, межі касаційного розгляду, ухвалення судового рішення.
Key words: cassation proceedings, court of cassation instance, criminal proceedings, limits of cassation proceedings, adoption of a court decision.

СЛІПЕНЮК ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ЩОДО ВСЕБІЧНОГО, ПОВНОГО ТА ОБ'ЄКТИВНОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Законність є непорушним принципом правової держави, який лежить в основі усіх правовідносин, що в ній відбуваються. В Україні принцип законності задекларований на конституційному рівні і є безумовно обов'язковим до виконання. Тим не менш, поширеними є випадки недотримання цього принципу уповноваженими

суб'єктами під час здійснення кримінального провадження, особливо під час досудового розслідування в процесі встановлення обставин кримінального провадження. Наведене й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Стадія досудового розслідування є першою стадією кримінального процесу, в межах якої робиться висновок про наявність події або складу кримінального правопорушення, а також формується доказова база, яка надалі може бути використана в суді. Важливою умовою результативності цієї стадії є виконання уповноваженими суб'єктами вимог кримінального процесуального закону та дотримання засади всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин кримінального провадження. Остання, згідно ч. 2 ст. 9 КПК України, передбачає обов'язок прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування «виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень» [1].

Вимоги всебічності, повноти та об'єктивності взаємопов'язані, але не взаємозамінні. Вони характеризують обставини справи та спосіб дослідження доказів, але кожна з них має своє власне унікальне значення. Всебічність дослідження передбачає з'ясування з усіх боків юридично значущих обставин і доказів з усіма властивими їм якостями і ознаками, їх зав'язків, відносин і залежностей. Всебічності дослідження сприяють своєчасне висування та ретельна перевірка всіх об'єктивно можливих версій. Ця перевірка версій може знайти напрямок підтверджуючої діяльності, запобігти однобічності та суб'єктивізму та забезпечити правильний хід підтвердження. Повнота дослідження полягає у з'ясуванні всіх обставин, що підлягають обов'язковому встановленню у справі, та у залученні такої сукупності доказів, що дозволяє виконати це завдання. Об'єктивність визначає такий підхід до дослідження, який однаково враховує всі обставини, які говорять як «за», так і «проти» підозрюваного, і висловлює відповідне ставлення до перевірки та оцінки доказів [2].

Нехтуючи даним принципом та зловживаючи своїми процесуальними повноваженнями, уповноважені суб'єкти доволі часто проводять досудове розслідування за загальними версіями, залишаючи поза своєю увагою окремі, які можуть сприяти виявленню істинних обставин, значимих для кримінального провадження.

Така однобокість є причиною серйозних помилок, що в подальшому може призвести до притягнення до відповідальності невинної особи або навпаки безкарності винного у вчиненому кримінальному правопорушенні. Яскравим прикладом цьому є ситуація, коли підозрюваний спочатку визнає свою вину в інкримінованому кримінальному правопорушенні, що обумовлює поверхневе проведення досудового розслідування, яке здебільшого націлене на оформлення винуватості такої особи, а потім під час судового розгляду відмовляється від своїх показань, однак об'єктивну істину встановити вже складно або ж навіть й не можливо, адже відповідні докази могли зникнути.

Також, непоодинокими є випадки, коли уповноважені суб'єкти не відносяться критично до отриманої інформації, що підтверджує чи заперечує певну версію, а також «підтягують» ті чи інші дані до версії, яка видається найбільш правдоподібною. При цьому, інші версії чи відомості, які їй суперечать, до уваги не приймаються, перевірочні (уточнюючі) слідчі (розшукові) дії не проводяться.

Наведене може призвести до виявлення не всіх епізодів злочинної діяльності і лише деяких учасників кримінального правопорушення, а також до протиправних «угод» з обвинуваченим, коли в обмін на визнання провини його не звинувачують у скоєнні інших злочинів. Наведене має наслідком недотримання законності суб'єктами кримінального провадження та призводить до порушення прав і свобод людини та громадянина, репутаційних втрат органів державної влади, породжує корупцію та інші негативні супутні явища.

З огляду на вказане, вважаємо, що здійснюючи досудове розслідування, уповноважені суб'єкти повинні спрямовувати свої повноваження на всебічне, повне та об'єктивне встановлення обставин кримінального провадження, уникаючи при цьому дискреційної вибірковості щодо певних версій та способів їхньої перевірки. Особливо наведене є важливими у випадку відсутності процесуальної активності зі сторони захисту чи/та потерпілого, що створює підвищену загрозу однобічності розслідування, оскільки останні зазвичай впливають на дізнавача та слідчого, вказуючи на окремі обставини кримінального правопорушення, які потребують перевірки, ініціюють чи оскаржують проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій.

Відповідальність щодо забезпечення недопущення зловживання процесуальними повноваженнями слідчим та дізнавачем насамперед покладається на процесуального керівника – прокурора, який має гарантувати законність досудового розслідування, зокрема, шляхом надання вказівок щодо проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій для встановлення об'єктивної істини.

Отже, здійснюючи досудове розслідування уповноважені суб'єкти повинні кожний раз враховувати питому вагу та значення всіх обставин справи для доказування та співвідношення між собою. Наведене послужить гарантією забезпечення призначення кримінального провадження, а також захисту та реалізації прав й інтересів особи, залученої до нього.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Коваленко Є. Г., Гончар М. М. Принцип всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи: поняття та зміст. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/14239

Ключові слова: процесуальні повноваження, зловживання, досудове розслідування, законність, обставини кримінального провадження.

Key words: procedural powers, abuse, pretrial investigation, legality, circumstances of criminal proceedings.

ТОРЖИНСЬКА ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПІДСТАВ ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

У національному законодавстві ст. 55 Конституції України, ст. 7 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»), право на справедливий суд слід розглядати у широкому сенсі та включити до його елементів усі механізми, які дозволяють забезпечити ефективність здійснення судочинства, у тому числі право на перегляд судового рішення, що набрало законної сили [1, с. 10; 4, с. 2].

Національна та зарубіжна теорії кримінального процесу розглядають інститут перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами як надзвичайну (екстраординарну) форму перевірки судових рішень, який є інструментом компромісного вирішення конфлікту між двома концептуальними підходами, а саме: між необхідністю перегляду остаточного судового рішення задля досягнення мети кримінального провадження та між засадою правової визначеності, яка покликана забезпечити стабільність і непохитність такого рішення.

Екстраординарність інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами також проявляється у можливості фактичного відходу від такої фундаментальної норми, як заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, закріпленої ст. 61 Конституції України", що також гарантовано міжнародно-правовими актами.

Так, у ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, прийнятого 22 листопада 1984 р., закріплено право не бути притягненим до суду або покараним двічі. Згідно з її положеннями нікого не можна вдруге притягнути до суду або покарати в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави. Однак, положення попереднього пункту не перешкоджають повторному розгляду кримінального провадження згідно з законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи [7, с. 107].

Однак на відміну від перегляду судового рішення в порядку апеляційного та касаційного оскарження, підставою такого перегляду є не недоліки розгляду справи судом (незаконність та (або) необґрунтованість вироку, порушення норм процесуального права), а те, що на час ухвалення вироку суд не мав можливості врахувати істотну обставину,

яка могла суттєво вплинути на прийняття рішення, оскільки учасники розгляду справи не знали про неї та, відповідно, не могли надати суду дані про неї. Тобто перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами має на меті не усунення судових помилок, а лише перегляд вже розглянутої справи з урахуванням обставини, про існування якої стало відомо після ухвалення судового рішення, що є втіленням завдань кримінального провадження, зокрема забезпечення судового розгляду для того, аби кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу. При цьому слід зауважити, що відбуття покарання, прийняття закону про амністію, видання указу про помилування, смерть особи не перешкоджають поданню заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами [6, с. 155–156]. Дана законодавча гарантія забезпечує можливість та право особи чи її рідних "очистити" ім'я людини, що була визнана винною та піддана кримінальному покаранню навіть після припинення правовідносин, пов'язаних із обвинувальним вироком і, з огляду на важливість відновлення репутації особи, її реабілітвцію, вдається фундаментальним положення ч. 4 ст. 461 КПК України, згідно яким, за наявності обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопорушення, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами строками не обмежено [2, с. 175].

Що ж до підстав для перегляду кримінального провадження за нововиявленими обставинами, то такими є:

1) штучне створення або підроблення доказів.

В розумінні даних обставин, як підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, то саме на цих доказах мав грунтуватися вирок суду.

Належним засобом доказування цих обставин в якості нововиявлених, зважаючи на встановлення кримінальної відповідальності за зазначені діяння, слід вважати процесуальне рішення за наслідками здійснення кримінального провадження, яким б було встановлено відповідні факти (на цьому наголошував Верховний Суд колегією суддів Касаційного кримінального суду у справі № 315/793/16-к) [5, с. 3];

2) неправильність перекладу висновку і пояснень експерта.

При цьому, на відміну від попередньої підстави, у даному випадку достатнім є підтвердження іншими матеріалами, які засвідчують допущену помилку;

3) завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок.

В даному випадку слід зауважити, що неправдиві показання свідка чи потерпілого внаслідок помилки, а не кримінально протиправних дій не можуть визнаватись нововиявленою обставиною, що не охоплює всі можливі випадки.

Сутність такого поняття як "завідомо" також визначає, що єдиним належним та допустимим доказом даної обставини є відповідне

рішення за наслідком розгляду кримінального провадження за ст. 383 КК України. Однак вказане не стосується підозрюваного або обвинуваченого. Не зважаючи на те, що Кримінальний кодекс України не визначає процесуальний статус особи, що є суб'єктом даного кримінального правопорушення (ст. 383 КК України), але з огляду на те, що за Законом підозрюваний, обвинувачений не підлягають кримінальній відповідальності за завідомо неправдиві показання, то засоби доведення неправдивості показів підозрюваного та обвинуваченого визначається доволі широким колом;

4) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути;

5) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що належить переглянути (ч. 2 ст. 459 КПК України) [2, с. 175].

Нововиявлені обставини мають підтверджуватися фактичними даними (доказами), що в установленому порядку спростовують факти, покладені в основу судового рішення. Суд має право скасувати судове рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини можуть вплинути на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається.

Щодо виключних обставин, то за положеннями ч. 3 ст. 459 КПК України першою з них є **встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи** [2, с. 175].

Дану обставину слід розуміти як таку, що не підконтрольна ні суду, ні учасникам справи на момент постановлення рішення у справі і яка, за звичайного перебігу судового процесу, не може обґрунтовано запобігти застосуванню норми закону (іншого правового акта чи окремого положення), яка в подальшому визнана Конституційним Судом неконституційною (конституційною).

Відкриття провадження про перегляд судового рішення за виключними обставинами можливе лише після ухвалення рішення Конституційним Судом щодо неконституційності закону. Незважаючи на те, що втрата чинності положень нормативного акта в разі визнання його неконституційним відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України та ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначається днем ухвалення відповідного рішення Конституційним Судом (якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення), це не свідчить про те, що таке рішення не може бути підставою для перегляду за виключними обставинами судових рішень, прийнятих раніше ухвалення відповідного рішення Конституційного Суду. Протилежне тлумачення призводило б до неможливості застосування зазначеної підстави для перегляду за виключними обставинами.

Як зазначено в рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Рисовський проти України» від 20.10.2011 р., ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму

державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються [8, с. 7]. Отже, підхід судових органів до ситуації заявників у справах про перегляд судових рішень за виключними обставинами повинен бути послідовним і скоординованим, ризики визнання Конституційним Судом конституційними (неконституційними) положень закону не повинні покладатися на осіб, яких вони стосуються, а допущена помилка застосування норми закону має бути виправлена судом (незалежно від виконання рішення суду).

Другою підставою для перегляду судового рішення за виключними обставинами є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення цієї справи судом.

Так, у ст. 55 Конституції України зазначено, що «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

При цьому, судові рішення підлягають перегляду за виключними обставинами у зв'язку з установленням міжнародною установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань лише при вирішенні тієї справи судом, у якій ці рішення були ухвалені, і не важливо, чи зазначено у такому рішенні (рішенні ЄСПЛ) про необхідність перегляду справи національними судами як додаткового заходу індивідуального характеру чи ні.

Особливістю цієї категорії справ є те, що заяви в цих справах подаються до Верховного Суду і розглядаються у складі Великої Палати.

Щодо третьої підстави для перегляду судового рішення за виключними обставинами, то вчинення злочину суддею, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення (наприклад, одержання хабаря), може вважатися виключною обставиною, якщо вина судді встановлена вироком суду, що набрав законної сили. При цьому перегляд судового рішення на підставі відповідної виключної обставини має відбутися вже після того, як така обставина була встановлена вироком суду, що набрав законної сили, тобто після того, як суддю було притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України. Кримінальна відповідальність за винесення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови передбачена ст. 375 КК України, яка на практиці майже не застосовувалася через відсутність визначення на законодавчому рівні поняття «неправосудного» судового рішення, та 11.06.2020 р. Велика палата Конституційного Суду визнала такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), ст. 375 КК України [9, с. 4].

Крім ст. 375, Кримінальний кодекс України безпосередньо визначає суддю як суб'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 386 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 374 (порушення права на захист), ч. 3 ст. 382 (невиконання судового рішення, вчинене службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище) і ч. 2 ст. 387

(розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею). Однак судова практика наразі не має випадків перегляду судових рішень за виключними обставинами з підстав вчинення злочину суддею, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення. Допущення інших порушень норм права, пов'язаних із відправленням правосуддя, може мати наслідком дисциплінарну відповідальність судді, якщо судове рішення було змінене або скасоване, і такі порушення допущені внаслідок умислу чи неналежного ставлення суддею до службових обов'язків. При цьому, притягнення судді до дисциплінарної відповідальності не створює підстав для перегляду судового рішення за виключними обставинами.

Підсумовуючи наведене, хочеться зазначити, що дійсно метою кримінального судочинства є законне, обґрунтоване, справедливе судове рішення, ухвалення якого припиняє матеріальні і процесуальні правовідносини внаслідок категоричного вирішення судом кримінально-правового конфлікту. Однак якою досконалою не була б організація судової системи, якими б повними не були законодавчо закріплені гарантії винесення судом правосудних рішень, у практичному правосудді існують об'єктивні і суб'єктивні причини допущення судових помилок, котрі не можуть бути абсолютно виключені під час ухвалення вироків, ухвал суду у кримінальних провадженнях.

Окрім того, в умовах дійсної реальності, даний інститут, який має на сьогодні досить рідке застосування, набуває значної актуальності.

Так, збройна агресія РФ призвела до ряду викликів для здійснення кримінального провадження на території України.

У вказаних умовах втрачається елемент раптовості та відповідно збільшуються можливості злочинця для протидії кримінальному розслідуванню, наприклад приховування або штучне створення слідів злочину, підроблення доказів, забезпечення алібі.

Ведення активних бойових дій та відсутність у правоохоронних органів України доступу до територій, де було вчинено злочини, зумовлюють виникнення проблем вже на етапі здійснення досудового розслідування та обмеження можливостей віднайдення та збору слідової інформації, виявлення очевидців (свідків) злочину.

В даному випадку інститут перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами надає особі можливість зі сплином умов, що перешкоджали встановленню істини (деокупація території, тощо), віднайти докази, які можуть вплинути на прийняте рішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. 28.06.1996. https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5121
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

5. Постанова Верховного Суду від 21 січня 2020 року, справа № 315/793/16-к. https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_21_01_2020_roku_u_spravi_315_793_16_k/
6. Нор Василь, Бобечко Назар. Порядок провадження за нововиявленими або виключними обставинами у кримінальному судочинстві України: проблеми правового регулювання. Право України. 2018. № 8. С. 150–172. https://rd.ua/storage/attachments/13694.pdf
7. Кримінальний процес : навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша [та ін.] ; НУ «Одеська юридична академія» [Електронне видання]. – Одеса : Фенікс, 2020. – С. 107. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16211/Кримінальний%20процес_посібник_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. Рішення ЄСПЛ від 20.10.2011 року, справа «Рисовський проти України» (заява № 29979/04), п. 71, остаточне 20.01.2012. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854
9. Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2020 від 11.06.2020 р., справа № 1-305/2019(7162/19). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20

Ключові слова: перегляд судових рішень, нововиявлені або виключні обставини, заходи правового захисту.
Key words: revision of court decisions, new or exceptional circumstances, measures of legal protecion.

ТРЯСОВ ДАНИЛО АНДРІЙОВИЧ

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Важливе значення в механізмі кримінального судочинства мають питання правового забезпечення інституту цивільного позову як важливого складника гарантування та захисту прав громадян. Насамперед це пояснюється значенням цивільного позову в кримінальному провадженні, його фактичною роллю, яку він виконує в системі правосуддя, забезпечуючи захист порушених прав громадян.

Сутність інституту цивільного позову у кримінальному провадженні закладена в положенні ч. 5 ст. 128 КПК України.

Зміст даної норми закону зводиться до того, що цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими Кримінальним процесуальним кодексом України, а в тих відносинах, що не регулюються даним кодексом застосовується положення Цивільного процесуального кодексу України.

Втім застосування Цивільного процесуального законодавства можливе за умов, якщо вони не суперечать засадам кримінального судочинства. Законодавець вимагає дотримуватись певного процесуального балансу між кримінальним та цивільним процесуальним законодавством.

Мовиться про співвідношення процедур кримінального процесу та вимог, які ставляться до цивільного позову з точки зору його змісту, використання процесуальних прав сторін, строків позовної давності, порядку подання доказів та інших вимог, а також рішень які можуть бути прийняті судом.

В першу чергу треба звернути увагу на те, що існує диспозитивне правило за яким особа, якій злочином завдано моральної або майнової шкоди може звернутися з цивільним позовом або ж на стадії досудового розслідування або під час судового розгляду в підготовчому судовому засіданні.

Така диспозитивність породжує запитання, а на якій стадії кримінального провадження все ж таки краще подавати цивільний позов?

Подання цивільного позову на стадії досудового розслідування надає більше переваг потерпілому, втім, містить процесуальні ризики які варто врахувати наперед.

Так, Цивільний процесуальний кодекс України містить одну з обов'язкових вимог позовної заяви – докази які підтверджують обставини такого позову [2].

Тут важливо врахувати, що тягар доведення обставин позовної заяви яка подана як на стадії досудового розслідування так і під час підготовчого судового розгляду, лежить на цивільному позивачеві тому слід врахувати наступне правило: «Матеріали кримінального провадження не можуть підміняти докази, які повинні долучатися до цивільного позову у кримінальному провадженні на підтвердження його обставин» [7, с. 173].

Досить часто в практиці зустрічаються позовні заяви подані під час досудового розслідування без будь-яких додатків. Очевидно потерпілі вважають, що матеріали кримінального провадження містять всі необхідні документи, втім з процесуальної точки зору такий позов повинен бути залишений без розгляду [6, с. 224].

Крім того, виходячи з системного тлумачення положень ч. 5 ст. 177 ЦПК України та ч. 3 ст. 291 КПК України можна прийти до висновку, що докази на підтвердження цивільного позову повинні бути також відкриті сторонам кримінального провадження, адже суд не може приймати до розгляду докази, які не були відкриті стороні захисту під час виконання вимог ст. 290 КПК України.

Тому, якщо позовна заява подається на стадії досудового розслідування слідчому, вважаю, що буде за доцільне зробити це в самому кінці строку досудового розслідування, щоб використати всі зібрані слідством докази які будуть відкриті сторонам провадження.

Досить важливий момент, на який варто звернути особливу увагу, так це на дотримання вимог щодо оформлення такої позовної заяви.

Існує помилкове бачення, що вимоги до цивільного позову у кримінальному провадженні менш формальні, ніж в цивільному процесі.

Однак, КПК України містить бланкетні норми, які відсилають до положень ЦПК України щодо вимог до змісту такої позовної заяви.

По суті цивільний позов у кримінальному провадженні за своїм змістовим наповненням не відрізняється від структури будь-якої іншої позовної заяви поданої у рамках цивільного судочинства.

Втім, постає цікаве питання, якщо така позовна заява не відповідає вимогам ЦПК України, що повинен зробити суд після надходження такої позовної заяви з обвинувальним актом.

Адже, якщо під час підготовчого судового засідання суд не вирішить це питання, таким чином особа буде позбавлена можливості усунути вказані недоліки аж до прийняття рішення по суті.

Судова практика по різному підходить до вирішення даного питання.

Для прикладу, Богодухівський районний суд Харківської області ухвалою від 04.02.2019 року (справа № 613/1634/18) погодився з зауваженнями захисника про невідповідність цивільного позову вимогам ст. 175, 177 ЦПК України та необхідність залишення його без руху, однак прийняв позов до розгляду, мотивуючи це відсутністю повноважень суду під час підготовчого судового засідання на залишення без розгляду або повернення позову [4].

І дійсно, якщо проаналізувати які повноваження має суд під час підготовчого судового засідання, то ми не знайдемо повноважень в сфері вирішення питань з поданим позовом у кримінальному провадженні.

Втім, аналіз реєстру судових рішень свідчить, що існує досить багато практики залишення поданих заяв без розгляду, та надання строку на усунення недоліків та навіть прийняття рішень про їх повернення позивачу у разі не усунення недоліків.

Тобто, фактично в такому випадку, суд розглядаючи кримінальне провадження виконує повноваження суду цивільної юрисдикції, користуючись повноваженнями такого суду під час підготовчого судового засідання в межах норм ЦПК України.

Що ж стосується можливості доповнення або уточнення позовних вимог також існує процесуальна невизначеність.

Якщо під час досудового розслідування ще можна подати уточнену позовну заяву слідчому або заяву про збільшення або ж зменшення позовних вимог, а потім долучити їх до обвинувального акту, то під час підготовчого судового засідання КПК України таких прав не закріплює.

Однією з ключових переваг подання цивільного позову на стадії досудового розслідування є можливість цивільного позивача самостійно звернутися до слідчого судді з клопотанням про забезпечення цивільного позову, оскільки така можливість в підготовчому судовому засіданні не передбачена.

Однак, слід пам'ятати про необхідність доведення підстав для арешту майна відповідними доказами, в першу чергу спрямованими на встановлення заподіяної злочином шкоди.

Відсутність обґрунтування цих обставин у цивільному позові, як правило, тягне за собою таку ж помилку під час забезпечення позову шляхом арешту майна підозрюваного.

Можна зробити висновок, що формальний підхід до складання цивільного позову і перекладання відповідальності доведення обставин позову в кримінальному провадженні на прокурора, не призведе до реалізації прав потерпілого на компенсацію збитків.

Також після вручення обвинувального акту підозрюваному, досить важливо перевірити чи міститься у акті вказівка на подання цивільного позову, розміру збитків та чи вказаний цивільний позов як додаток в обвинувальному акті.

За відсутності дотримання таких умов, гадаю буде неприпустимим прийняття цивільного позову разом з обвинувальним актом, оскільки вимоги щодо меж судового розгляду, закріплені в ст. 337 КПК України не дозволяють виходити за межі висунутого обвинувачення згідно обвинувального акту [1].

20 серпня 2019 року Перша судова палата Касаційного кримінального суду Верховного суду в рамках розглядусправи № 652/219/17, провадження № 51-9366км18 (№ 83836445) нарешті остаточно вирішила питання строків пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні та застосування строків позовної давності визначених Цивільним кодексом України [3].

Верховний суд дійшов висновків, за якими суд розглядаючи питання цивільного позову у кримінальному провадженні не обмежується строками позовної давності визначеними ЦК України та відповідно не має повноважень на прийняття рішення про відмову у задоволенні позовної заяви з підстав пропуску строку позовної давності [5].

Такі висновки випливають з ч. 1 і ч. 2 ст. 129 КПК яка обмежує підстави щодо відмови у задоволенні позовної заяви, на відміну від положень ч. 4 ст. 267 ЦК України.

З огляду на вимоги ч. 5 ст. 128 КПК, прийняття рішення про відмову в задоволенні цивільного позову з огляду на пропущення строку позовної давності, поза повноваженнями суду під час розгляду кримінального провадження.

Кримінальне правопорушення тягне за собою ряд юридичних наслідків, з яких для потерпілого найважливішим є відновлення його порушеного права, яке досягається за допомогою цивільного позову. Адже кримінальним правопорушенням може бути завдано як матеріальну так і моральну шкоду. Однак даний аспект юридичної відповідальності часто залишається в тіні проблем кримінального переслідування.

У підсумку можна зазначити, що інститут цивільного позову в кримінальному провадженні вимагає удосконалення регламентації в сфері реалізації процесуальних прав сторін, деталізації повноважень суду на підготовчому судовому засіданні з питань прийняття та залишення цивільного позову без руху.

Однак, не дивлячись на існуючі законодавчі прогалини, досягнення позитивного результату для цивільного позивача, можливо тільки за умови своєчасного пред'явлення позову, автономної роботи зі збору доказів на його обґрунтування та обов'язкове дотримання умов цивільного процесуального законодавства за формою і змістом позовної заяви.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18 березня 2004 р. № 1618-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15
3. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
4. Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 04.02.2019 року у справі № 613/1634/18 : [Електронний ресурс]: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79590694
5. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 серпня 2019 року у справі № 652/219/17, провадження № 51-9366км18 (№ 83836445) : [Електронний ресурс]: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83836445
6. Устінова-Бойченко Г., Малиця Ю., Бойченко Л. Особливості інституту цивільного позову в кримінальному провадженні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 223–225.
7. Можаровська К. В. Юридична природа цивільного позову у кримінальному судочинстві. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 56. С. 172–180.

Ключові слова: цивільний позов, цивільний позов у кримінальному провадженні, досудове розслідування, кримінальне провадження, суд.
Key words: civil action, civil action in criminal proceedings, pre-trial investigation, criminal proceedings, court.

ФІЛІМОНОВ МИКИТА ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Війна рф проти України відбувається на багатьох фронтах, одним із яких є кіберпростір. Саме тому, увагу вітчизняних правників дедалі більше привертають проблеми, пов'язані зі збиранням та використанням у кримінальному провадженні цифрової інформації, отриманої з відкритих джерел.

Із самого початку повномасштабної війни, у соціальних мережах та месенджерах з'являлося чимало фото, відео та інших цифрових даних, на яких фактично було зафіксовано відомості про вчинення воєнних злочинів. Як зазначає О. Дуфенюк, «наявність у широкого кола користувачів смартфонів, планшетів та інших засобів, розвиток цифрових засобів масової інформації, соціальних мереж як каналу передачі інформації дозволяють транслювати події в онлайн режимі, підтверджувати факти мультимедійними доказами, здійснювати

відео та фотографічну фіксацію перебігу та наслідків події (обстріли, вибухи, пожежі, обвали будівель та споруд, травмування, руйнування, сліди, об'єкти в повітряному просторі тощо), швидко поширювати інформацію серед багатомільйонної аудиторії» [1, с. 52]. Це актуалізує питання про можливість їх використання під час розслідування відповідних злочинів в Україні та у Міжнародному кримінальному суді і, деякою мірою, визначає новий напрямок кримінальної процесуальної діяльності.

У сучасному світі, розвідка із відкритих джерел даних, зокрема, із метою розслідування кримінальних правопорушень та побудови криміналістичних версій вже тривалий час є окремим напрямком діяльності, що має назву OSINT (Open source intelligence). Джерелами OSINT виступає, як правило, будь-яка загальнодоступна інформація, отримання якої не передбачає наявності певних дозволів, зокрема, вебсайти, акаунти в соціальних мережах, карти, документи, державні реєстри тощо. Водночас, збір інформації із відкритих джерел є цілеспрямованою діяльністю, здійснення якої вимагає дотримання певних правил. У 2020 році школою права Університету Каліфорнії в Берклі разом з представниками ООН було створено практичний посібник з ефективного використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права людини та гуманітарного права, який має назву Протокол Берклі (Berkley Protocol).

Зазначимо, що ще до початку повномасштабного вторгнення, про використання технологій OSINT згадувалося у вітчизняних судових рішеннях, в контексті встановлення певної інформації про особу [2], виявлення її активності в соціальних мережах [3] тощо. Сьогодні, коли перед українською кримінальною юстицією постала нагальна потреба у масовому розслідуванні воєнних злочинів, необхідність використання відповідних технологій значно зросла. У зв'язку із цим виникає питання про нормативне забезпечення цього аспекту. Деякі кроки у цьому напрямку законодавець здійснив. Зокрема, п. 1 ч. 1 ст. 99 КПК України в редакції Закону України № 2137-IX від 15.03.2022 р. передбачає, що документами у кримінальному провадженні можуть виступати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані).

Серед різних аспектів розвідки із відкритих джерел, у Протоколі Берклі згадується, зокрема, і про правила доказування, що можуть бути різними залежно від юрисдикції. У документі зазначається, що інформація у відкритому доступі може бути поєднанням документальних доказів та свідчень. Наприклад, відеозапис особи, яка робить заяву? потрібно буде автентифікувати, а висловлювання, зроблені у ній, перевірити окремо [4]. Слід зазначити, що вітчизняна правозастосовна практика вже стикається із проблемами автентифікації відеозаписів. Суддя Верховного Суду Н. Антонюк вказує, що «традиційно експерти в кримінальних провадженнях звертають увагу на те, що вони можуть робити висновок лише щодо оригіналу відеозапису. Проте в європейських державах існує можливість експертного аналізу достовірності

відеозаписів, що не є оригіналами. Тому виникає питання щодо можливості ширшого використання цифрових доказів, отриманих у форматі відео в національному кримінальному процесі» [5]. Як бачимо, вітчизняне законодавство у цьому аспекті дещо не відповідає сучасним потребам правозастосування.

Зауважимо, що в постановлених за 2022-2023 р. вироках за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» суди подекуди посилалися на відомості, що отримані із відкритих джерел. Наприклад, у вироку Чернігівського районного суду Чернігівської області вказується наступне: «У ході пошуку за доступними ресурсами Telegram-бот отримано відомості про належність вказаного номера особі з іменем «ОСОБА_11», ІНФОРМАЦІЯ_1, користувача сторінки «ВКонтакте» ІНФОРМАЦІЯ_4 (алгоритм пошуку оснований по прив'язці номера телефону до акаунта вказаної російської соціальної мережі). Зазначена сторінка створена у 2022 році і є активно використовуваною (останнє відвідування 29 квітня 2022 року)» [6]. Про огляд сторінок у соціальних мережах взазначається також і в інших рішеннях [7]. У вироку Макарівського районного суду Київської області указується, що в судовому засіданні були оглянуті відеозаписи з камер спостереження, наданими потерпілим [8].

Цифрова інформація із відкритих джерел натепер має важливе значення при розслідування кримінальних правопорушень і досвід правозастосування це доводить, втім цей аспект залишається не достатньо регламентованим на рівні законодавства. Саме тому, дослідження питань отримання відповідних даних, їх верифікації та оцінки допустимості як доказів найближчими роками має бути одним із найбільш пріоритетних напрямків кримінальної процесуальної доктрини.

Список використаних джерел:

1. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. No. 1. С. 46–56. С. 52.
2. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 31 липня 2019 року, судова справа № 759/13808/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/83480188?q=%22OSINT%22
3. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Полтави від 15 лютого 2019 р., судова справа № 554/10454/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/79874609?q=%22OSINT%22
4. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. URL: https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf
5. Підхід до оцінки допустимості доказів, у тому числі цифрових, має бути універсальним у всіх провадженнях, незалежно від того, стосуються вони воєнних чи інших категорій кримінальних правопорушень: суддя ВС Антонюк. URL: https://advokatpost.com/pidkhid-do-otsinky-dopustymosti-dokaziv-u-tomu-chysli-tsyfrovykh-maie-buty-universalnym-u-vsikh-provadzhenniakh-nezalezhno-vid-toho-stosuiutsia-vony-voiennykh-chy-inshykh-katehorij-kryminalnykh-pravop/

6. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 17 лютого 2023 року, судова справа № 748/1824/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109074116
7. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26 квітня 2023 року, судова справа № 733/923/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110482776
8. Вирок Макарівського районного суду Київської області від 20 квітня 2023 року, судова справа № 370/179/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110354341

Ключові слова: докази, кримінальне процесуальне доказування, цифрова інформація, відкриті джерела, оцінка доказів.
Key words: evidence, criminal procedural proving, digital information, open sources, evaluation of evidence.

ХІМЧЕНКО ОЛЕКСІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПРОВІДНА РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року Указом № 64/2022 Президентом України був запроваджений воєнний стан у зв'язку із військовою агресією проти України [1]. Відповідна агресія стала причиною, в тому числі, і змін окремих положень норм Кримінального процесуального кодексу України. Так, наприклад, Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» вніс суттєві зміни до статті 615 КПК України, серед яких необхідно виділити:

– можливість розпочинати досудове розслідування шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування, без внесення даних до ЄРДР, в тому числі і прокурором, за умови внесення їх можливості до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості;

– виконання окремих функції судового контролю керівником органу прокуратури;

– зобов'язання прокурора вирішувати питання стосовно продовження тримання під вартою у випадку зупинення досудового розслідування, якщо відсутня об'єктивна можливості звернення до суду з обвинувальним актом. Зобов'язання в даному контексті свідчить про наявність повноважень стосовно прийняття постанови прокурором про тримання під вартою;

– серед суб'єктів, яким необхідно прокурору повідомляти про прийняті ним рішення, що становлять його додаткові/надзвичайні повноваження наявний, в тому числі, і прокурор вищого рівня [2].

Зазначені зміни до кримінального процесуального законодавства набравши законну силу, змінили нормативне регламентування вищевказаних положень, розширивши можливості і повноваження для правоохоронних органів, що з однієї сторони в розрізі засади законності свідчить про формування окремої форми здійснення досудового розслідування (так званий особливий режим), а з іншої свідчить про відчутне перебалансування запобіжників і гарантій кримінального процесу, які були досягнуті в цілому незначними за обсягом змінами до діючого кримінального процесуального законодавства.

Звісно виникає запитання стосовно відходу законодавця від сталої форми кримінального процесу і змагальності у сторону окремих ознак інквізиційності. Однак, відповідний крок законодавця був викликаний наявними загрозами як у суспільстві в загальному, так і можливими проблемами у сфері кримінальної юстиції, які б через відсутність оперативності у реалізації слідчим, дізнавачем, прокурором своїх повноважень на стадії досудового розслідування призвели б до явного не виконання завдань кримінального провадження, закріплених у статті 2 КПК.

Звертає на себе увагу, те що особливу роль у вказаних змінах законодавець надав прокурору, що пояснюється як функцією, яку він виконує на стадії досудового розслідування «нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» [3], так і оперативною участю прокурора у здійснені досудового розслідування в цілому, в якому прокуратура здійснює процесуальне керівництво.

Детальніше б хотілось розглянути положення стосовно виконання окремих функцій слідчого судді керівником органу прокуратури як в організаційному аспекті, так і у змістовному. Слідчий суддя – виконуючи функцію судового контролю є «арбітром», який для досягнення неупередженості у розгляді питань, що потребують його участі – є працівником органу, що здійснює правосуддя, і організаційно, структурно та відомчо не пов'язаний із суб'єктами кримінального процесу, які ініціюють перед слідчим суддею отримання санкції для застосування окремих кримінальних процесуальних засобів. Зрозуміло, що при визначенні прокурора, який буде виконувати функцію слідчого судді законодавець виходив з того, що покладання відповідних повноважень на прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, буде недоцільним через можливу його упередженість. Саме тому здійснення окремих повноважень слідчого судді були покладені на керівника органу прокуратури, який хоч адміністративно та організаційно і має зв'язок з прокурором, що здійснює процесуальне керівництво на досудовому розслідуванні, однак особисто не приймає участь у розслідуванні, що нівелює його можливу упередженість.

Змістовно ж ці зміни покладають на керівника органу прокуратури додаткові повноваження стосовно санкціонування реалізації окремих

високоінтрузивних кримінальних процесуальних засобів, надають йому право розсуду стосовно них. Що в цілому свідчить про розширення його повноважень в рамках функції прокуратури – нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. І по суті – про наділення керівника органу прокуратури таким напрямом кримінальної процесуальної діяльності як нагляд за законністю реалізації високоінтрузивних повноважень органами дізнання і досудового слідства.

Узагальнюючи, необхідно зауважити, що відповідні зміни законодавця свідчать про виключну роль прокурора на стадії досудового розслідування у реалізації законності. Адже, незважаючи на наявні військові, політичні, соціальні, економічні проблеми і загрози, а також на особисту небезпеку під час здійснення досудового розслідування прокурор залишається вірним своїй присязі та гідно виконує, не зважаючи на наявну небезпеку, завдання кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2023 року. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану : Закон України № 2111-IX від 3 березня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n5
3. Про прокуратуру : Закон України № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1697-18

Ключові слова: прокуратура, зміни у КПК у зв'язку із військовою агресією, законність в умовах воєнного стану.

Key words: prosecutor's office, changes in the CPC in connection with military aggression, legality under martial law.

ШИШАЦЬКА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ КОНФІДЕНТІВ ДО НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Залучення конфідентів при проведенні НСРД відбувається у двох формах: як використання конфіденційної інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва та як залучення осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Власне такі форми участі конфідентів підтверджуються як низкою наукових досліджень, так і численними матеріалами практики. Також слід пам'ятати, що саме

такі форми конфіденційного співробітництва передбачені в ч. 1 ст. 275 КПК України. В той же час конфіденційне співробітництво саме по собі не є окремою процесуальною дією, а має розглядатися як інструменти при проведенні НСРД. Хоча такий підхід до тлумачення конфіденційного співробітництва є абсолютно виправданим, така позиція дещо ускладнює розуміння можливостей використання конфіденційного співробітництва у кримінальному процесі. Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України, НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, а отже мета їх проведення також передбачена в ч. 1 ст. 223 КПК України – отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Таким чином можна зробити висновок, що якщо метою будь-якої НСРД є збирання чи перевірка доказів, то і конфіденційне співробітництво також буде використовуватися для збирання доказів.

В цілому КПК України не обмежує перелік НСРД, до яких може залучатися конфідент, залишаючи вирішення цього питання на уповноважених осіб. Дійсно, такий підхід є найбільш вдалим, адже «залучення осіб до їх проведення», як це зазначено в ст. 275 КПК України, може відбуватися у різних формах. Наприклад, така особа може залучатися до встановлення технічних засобів аудіо- чи відеоконтролю, адже конфідент може знати особу, в житлі якої необхідно встановити такі технічні засоби. В даному випадку конфідент безпосередньо не збирав інформацію, але виступив важливим учасником НСРД та забезпечив можливість її проведення. Ми вважаємо, що хоча таке конфіденційне співробітництво не «генерує» докази, воно все одно охоплюється ст. 275 КПК України, адже законодавець не надав перелік дій, до яких може залучатися конфідент. В той же час ми пропонуємо сформувати перелік тих НСРД, до яких, як правило, залучається конфідент не в якості спеціаліста чи консультанта, а саме задля допомоги у збиранні доказів. До таких дій, на нашу думку, належать:

- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України). Роль конфідента в даній процесуальній дії є досить обмеженою, адже основну діяльність будуть здійснювати особи (як правило – оперативні працівники), які і будуть реалізовувати відповідні процесуальні дії. В той же час конфідента може бути залучено для її проведення як таку, що може бути знайомою з особою, відносно якої ведеться спостереження та яка може затримати таку особу чи запропонувати їй обрати, наприклад, інший маршрут руху, який краще підходить для спостереження. Дійсно, така роль є досить обмеженою, в той же час в окремих випадках саме конфідент може забезпечити результативність спостереження за особою;

– контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України). Досі існують досить серйозні проблеми щодо розмежування контролю за вчиненням злочину та провокації. В той же час на цих прикладах досить чітко можна побачити роль конфідента в отриманні доказової інформації;

– виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України). Відповідно до п. 1.13. Інструкції виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами. ЗУ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (ст. 14) та ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» дозволяє для здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю залучати учасників організованих злочинних угруповань на конфіденційній основі відповідно до вимог ст. 275 КПК. Тактика встановлення конфіденційного співробітництва та проведення виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації регулюється відповідними відомчими нормативно-правовими актами органів внутрішніх справ та Служби безпеки України. До виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації із зберіганням у таємниці достовірних відомостей може бути залучено особу, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування [1, с. 457].

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

Ключові слова: конфідент, негласні слідчі (розшукові) дії.
Key words: confidant, covert investigative (search) actions.

ШУГАЛЕВИЧ ІГОР ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ЩОДО ПИТАННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ (НЕОБХІДНОСТІ ВРАХУВАННЯ) ПОСТАНОВ КОЛЕГІЇ СУДДІВ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Тільки в постановах палати, об'єднаної палати чи Великої Палати Верховного Суду можуть міститись висновки про те, як саме повинна застосовуватись норма права, які мають враховуватись судами

при застосуванні таких норм права. Постанови колегій суддів ККС ВК не містять і не можуть містити висновків про застосування норм права, а викладене в цих постановах обґрунтування ухвалених рішень стосується виключно конкретних обставин справи, які досліджувались судом касаційної інстанції під час розгляду касаційних скарг. До такого умовиводу дійшла одна з колегій суддів Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 13 вересня 2022 року в рамках справи № 991/747/20.

Між тим, чи відповідає таке тлумачення юридичної сили постанов колегій суддів Верховного Суду вимогам національного законодавства, а також самій практиці Верховного Суду, слід детально розібратися.

Так, в ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» містяться дві категорії юридичної природи висновків Верховного Суду, які зводяться до обов'язковості та необхідності врахування останніх при застосуванні відповідних норм права.

Зокрема, в силу вимог ч. 5 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, в той час як згідно положень ч. 6 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Не зупиняючись на розмежуванні категорій обов'язковості/необхідності врахування висновків Верховного Суд, проаналізуємо, чи дійсно тільки в постановах палати, об'єднаної палати чи Великої Палати Верховного Суду можуть міститися висновки про те, як саме повинна застосовуватись норма права.

В зв'язку з цим, здійснимо аналіз в аспекті досліджуваного питання: (1) законодавчих положень кримінального процесуального закону; (2) існуючої судової практики Верховного Суду.

Таким чином, в цілях належного з'ясування предмета обраної тематики, першочергово увагу слід звернути на положеннях ч. ч. 1, 2, 3 ст. 434-1 КПК України, відповідно до яких: «Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає таке кримінальне провадження на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї палати або у складі такої палати. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи іншої об'єданої палати. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне

провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду».

З наведених законодавчих положень видається очевидним, що постанови колегій суддів Верховного Суду не лише містять висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, але й більше того, законодавцем передбачено правовий механізм (підстави та порядок) відступу від таких висновків колегій суддів (ст. ст. 434-1, 434-2 КПК України).

В цьому розрізі, з огляду на наведені положення, зокрема, вимог ст. 434-1 КПК України, увагу слід звернути й на положеннях ч. 4 ст. 442 КПК України, відповідно до яких: «У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду».

Зокрема, процесуальні опоненти можуть зазначити, що вимогами ч. 4 ст. 442 КПК України передбачено, що висновки відносно застосування норм права можуть міститися лише в постановах палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду. Однак, даний підхід не підлягає застосуванню в розрізі оцінки правової природи постанов колегії суддів Верховного Суду, оскільки: (1) дана норма (ч. 4 ст. 442 КПК України) являється спеціальною, й передбачає винятково випадок, коли колегія суддів, палата або об'єднана палата не погоджується із застосуванням відповідної норми права; (2) дана норма жодним чином не унеможливлює зазначення відповідного висновку щодо застосування норми права колегією суддів Верховного Суду.

Натомість про те, що в постановах колегій суддів Верховного Суду містяться висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах свідчить й існуюча судова практика.

Зокрема, згідно постанови колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 06 березня 2019 року у справі № 756/5803/17-к: «Виходячи з телеологічного (цільового), логічного й системного тлумачення положень статей 434-1–434-2 КПК України і статей 13, 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» можна зробити висновок, що кримінальним процесуальним законом визначені процесуальні механізми забезпечення єдності судової практики, що полягають у застосуванні спеціальної процедури відступу від висновків щодо застосування норм права, викладених у раніше постановлених рішеннях Верховного Суду. Логіка побудови й мета існування цих процесуальних механізмів указує на те, що в цілях застосування норм права в подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати Касаційного кримінального суду, мають перевагу над висновками колегії суддів,

висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду».

Більше того, з аналізу самих постанов колегій суддів Верховного Суду прямо вбачається наявність висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах. Так, у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 15 лютого 2023 року у справі № 354/1129/20 колегія суддів зробила наступний висновок про застосування норм права, передбачених частинами 3, 5 ст. 219 КПК, у їх взаємозв'язку з положеннями ст. 290 цього Кодексу: «у правовій ситуації, коли стороною обвинувачення обов'язок повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до його матеріалів виконано шляхом направлення слідчим відповідного письмового повідомлення в останній день строку досудового розслідування, визначеного приписами ч. 3 ст. 219 КПК, останнім днем звернення до суду з обвинувальним актом, тобто днем закінченням досудового розслідування, є день, коли сторона захисту реалізувала своє право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 290 КПК».

З урахуванням викладеного у своїй сукупності, видається, що постанови колегій суддів Верховного Суду на рівні з постановами палат, об'єднаних палат та Великої Палати Верховного Суду можуть містити висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

Протилежний підхід не ґрунтуватиметься на положеннях чинного кримінального процесуального закону України, а також не відповідатиме існуючій практиці Верховного Суду.

Список використаних джерел:

1. Ухвала колегії суддів Вищого антикорупційного суду від 13 вересня 2022 року в рамках справи № 991/747/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106448469
2. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 6 березня 2019 року у справі № 756/5803/17-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80396292
3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 15 лютого 2023 року у справі № 354/1129/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075158
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

Ключові слова: постанова, висновки, обов'язковість.
Key words: decree, conclusion, collegium of judged, obligation.

ЯКОВИХ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ АРЕШТОВАНИМ МАЙНОМ (АКТИВАМИ) В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В умовах інтенсивного розвитку українського законодавства спрямованого на запобігання та протидію злочинності, найбільшої динаміки та розвитку зазнали інститути кримінального процесуального законодавства, зокрема, інститут арешту майна, у тому числі в аспекті управління арештованим майном.

Згідно із статтею 171 КПК України слідчий суддя або суд своєю ухвалою на підставі заявленого прокурором, слідчим (за погодженням з прокурором), а також цивільним позивачем з метою забезпечення цивільного позову, клопотання накладає арешт на майно [1]. Фактично ухвала суду є саме тим судовим рішенням, яке тимчасово позбавляє власника, володільця чи користувача майна відповідних правомочностей: володіння, користування чи розпорядження.

Підставами для застосування арешту майна відповідно до КПК України є обґрунтованість та розумність підозр вважати, що відповідне майно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного/обвинуваченого, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна тощо.

У разі, якщо вартість арештованого активу перевищує 200 розмірів прожиткових мінімумів (ч. 1 ст. 19 Закону № 772-VIII), відповідні права цією ж ухвалою можуть бути передані АРМА для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості [2].

Отже, чинним кримінальним законодавством України передбачено дієвий порядок вилучення майна у власника/володільця/користувача в рамках кримінального провадження та його подальша передача АРМА для здійснення ефективного управління майном на час досудового/судового розслідування.

На початку 2022 року, у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України питання щодо арешту майна РФ та її резидентів, його можлива конфіскація, стало ще більш актуальним. Одним із способів його вирішення стало прийняття ЗУ «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 року, яким передбачено, відмінний від описаного вище, механізм примусового вилучення (конфіскації) об'єктів власності Російської Федерації та її резидентів.

Таким чином, станом на березень 2022 року в Україні фактично існувало два дієвих механізми, що визначали умови і порядок конфіскації майна (активів) у власників. Перший – це арешт з подальшою конфіскацією майна в рамках кримінального провадження, другий – це стягнення активів на користь держави у результаті застосування санкцій.

Проте з огляду на судову практику та роботу правоохоронних органів, вбачається, що найбільш зручним, зрозумілим та відпрацьованим способом примусового вилучення майна є саме накладення арешту в кримінальному провадженні та подальша передача активів АРМА.

Як зазначає очільник АРМА, «ці два шляхи не взаємовиключні та не суперечать одне одному. По-перше, і накладення арешту, і накладення санкцій передбачає фактичне блокування активів, тобто заборону їх власникам користуватись і розпоряджатись заблокованим майном. По-друге, арешт у кримінальному провадженні не заважає конфіскувати активи через санкції, а накладення санкцій не є перешкодою для подальшого розслідування злочинів власників активів та притягнення їх до відповідальності» [3].

Тож, основне питання у незастосуванні другого механізму полягає у тому, що наразі не зрозуміло, який саме кінцевий результат варто очікувати. Адже наявність позитивного рішення ВАКС не говорить про його успіх у виконанні та отримання державою вигоди від цього. Натомість, використовуючи механізм із накладенням арешту на майно в рамках кримінального провадження, держава, маючи увесь інструментарій для збереження вартості арештованих активів, може безперешкодно передати таке майно третім особам – передача у тимчасове користування підприємцям, передача майна в управління державним компаніям.

Отже, із викладеного вище вбачається, що передача арештованого майна в управління АРМА є найрезультативнішим наразі способом для збереження економічної вартості активів та спрямування від цієї діяльності доходу в державний бюджет.

Так, в липні 2022 року в рамках кримінального провадження було арештовано активи Товариства з обмеженою відповідальністю «АЕРОК», що належить до російського бізнесу, та фактично є одним з найбільших платників податків у Російській Федерації. ДБР було встановлено, що ТОВ «АЕРОК» фінансували силовий блок та оборонно-промисловий комплекс РФ під час воєнного стану в Україні, запровадженого через збройну агресію РФ. У зв'язку з цим Суд своєю ухвалою наклав арешт на майно підприємства вартістю близько двох мільярдів гривень. Як наслідок, арештовані активи були передані в АРМА для здійснення ефективного управління [4]. Станом на сьогодні, право управляти активами ТОВ «АЕРОК» отримала корпорація Харківські будівельні матеріали, яка стала переможцем конкурсного відбору, запропонувавши найвигідніші умови управління.

Іншим показовим прикладом є передача за ухвалою суду в управління АРМА російської частки капіталу фармацевтичного підприємства ТОВ «ВЕНТА.ЛТД». Активи компанії на час передачі склали близько одного мільярда гривень. За даними правоохоронних органів, службові

особи ТОВ «ВЕНТА.ЛТД» мали безпосередній зв'язок із державою-агресором та причетні до її фінансування. Одним із бенефіціарів компанії є АТ «Катрен», російське підприємство, яке володіє 24 % української компанії [5].

Примітною в даному випадку є та обставина, що в управління АРМА було передано не цілісний майновий комплекс, а лише його четверту частину (24 % корпоративних прав), що створює проблему для здійснення ефективного управління активами. Оскільки АРМА теоретично може знайти управителя для такого активу, однак для прийняття важливих рішень, пов'язаних із розподілом дивідендів, зміна організації підприємства тощо, управитель змушений буде звертатись до власника арештованих прав за згодою. Проте, на практиці це не працює. Тому, АРМА вже неодноразово звертається із пропозиціями внести законодавчі зміни в рамках дослідженого питання.

Таким чином, з наведених прикладів вбачається, що примусове вилучення російських активів в рамках кримінальних проваджень і їх передача в управління АРМА є ефективним способом збереження арештованого майна з можливістю у подальшому отримувати з його діяльності прибуток.

Однак, в даному випадку необхідно звернути увагу саме на момент звернення із клопотанням про арешт такого майна. Згідно із ст. 171 КПК України, клопотання про арешт майна має містити наступні положення: підстави, мета та обґрунтування необхідності арешту майна; чіткий перелік і види майна; документи, що підтверджують право власності, на майно, або конкретні факти і докази, що свідчать про наявність в особи правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном; розмір шкоди (за необхідності) [1].

Невідповідність заявлених обставин і фактів щодо майна, помилка у визначенні кількості чи виду майна, неточність у визначенні обсягу майна, яке підлягає арешту, може стати підставою для відмови у накладенні арешту або, в разі накладення арешту на некоректно визначене або помилково заявлене майно, АРМА буде позбавлено фізичної можливості здійснювати його ефективне управління.

З огляду на викладене, є очевидним, що від чіткої роботи органів прокуратури та слідства в частині ідентифікації майна у клопотанні безпосередньо залежить ефективність арешту та подальшого управління ним, своєчасність його застосування, а також можливість відшкодування збитків, вчинених протиправними діями злочинців.

Отже, арешт майна (активів), які є речовими доказами та об'єктами примусового вилучення (ймовірна конфіскація), а також їх передача в управління АРМА, є діями, які здійснюються з метою досягнення першочергових завдань кримінального провадження.

Станом на кінець січня 2023 року до вказаного Реєстру внесені вже понад 51 тисяча записів про арештовані активи, в тому числі активи, що належали російським резидентам та були об'єктами права власності Російської Федерації [6].

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що основними проблемами, які на даному етапі становлять загрозу ефективному здійсненню

управління арештованим майном в рамках кримінального провадження є допущення працівниками прокуратури та органів слідства помилок в оформленні клопотання про арешт майна (в разі його схвалення судом) та неузгодженість законодавства щодо передачі в управління частини активів, корпоративних прав. На нашу думку, розв'язання вказаних проблем є на часі та, очевидно, стосується майнових інтересів як власників арештованого майна, так і держави. Відтак, прийняття необхідних заходів щодо їх попередження має бути прерогативою законодавців.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 18.04.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1662
2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України № 772-VIII від 10.11.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#n212
3. Очільник АРМА розкрив особливості механізмів конфіскації російських активів. URL: https://arma.gov.ua/news/typical/ochilnik-arma-rozkriv-osoblivosti-mehanizmiv-konfiskatsii-rosiyskih-aktiviv
4. Активи, передані АРМА під час війни: ТОВ «АЕРОК». URL: https://arma.gov.ua/news/typical/aktivi-peredani-arma-pid-chas-viyni-tov-aerok
5. Російську частку в одному із найбільших українських фармдистриб'юторів передали АРМА. URL: https://biz.nv.ua/ukr/markets/rosiysku-chastku-u-venta-ltd-peredali-do-upravlinnya-arma-novini-ukrajini-50262322.html
6. Реєстр активів, на які накладено арешт в рамках кримінального провадження. URL: https://arma.gov.ua/register-of-seized

Ключові слова: активи, арештоване майно, управління арештованими активами, арешт майна у кримінальному провадженні, арешт російських активів, клопотання про арешт майна.

Key words: assets, seized property, management of seized assets, seizure of property in criminal proceedings, seizure of Russian assets, request for seizure of property.

МИХАЛЬЧУК АННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», фахівець науково-дослідної частини

СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ, НА ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Питання про скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період є новим, актуальним та надзвичайно важливим в умовах повномасштабного вторгнення на територію нашої держави. Ст. 17 Конституції України передбачає: «Захист суверенітету і територіальної

цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Кожен свідомий українець розуміє можливі наслідки в разі невиконання цього обов'язку, тому обов'язок захищати Україну потрібно розглядати як право особи. У ч. 2 ст. 43-1 Кримінального Кодексу України зазначено: «Кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України…». Необхідним з практичної сторони є розгляд питання про проходження військової служби всіма можливими верствами населення, у тому числі підозрюваним, обвинуваченим, які під час досудового розслідування або судового розгляду тримаються під вартою.

Зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які пов'язані з можливістю ініціювати питання скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміну запобіжного заходу з інших підстав підозрюваним та обвинуваченим, які бажають долучитися до захисту незалежності та територіальної цілісності України, були прийняті 15 березня 2022року. КПК України було доповнено ст. 616, зокрема, у ч. 1 законодавець надав право підозрюваному, обвинуваченому звернутися до прокурора з клопотанням про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Разом з тим, згідно зі ст. 616 КПК України, установлений порядок вирішення питання про скасування запобіжного заходу містить деякі недоліки та прогалини, оскільки має недостатньо деталізовану й не до кінця продуману процедуру. Передбачено, що підозрюваний, обвинувачений має право звернутися до прокурора з клопотанням, а прокурор за результатами його розгляду має право звернутися до слідчого судді або суду. Це положення є неоднозначним з точки зору оперативності та ефективності. Можна вважати, що повноваження прокурора в цьому випадку є дискреційними, коли у межах, які визначені законом, уповноважена особа має можливість на власний розсуд обирати один з варіантів конкретного рішення. У КПК України зазначено про право, а не обов'язок прокурора звертатися з відповідним клопотанням до слідчого судді, суду, тому відсутні гарантії, що при розгляді заяви конкретного підозрюваного, обвинуваченого прокурор діятиме об'єктивно та неупереджено [1].

Для справедливих висновків необхідно проаналізувати справи в Єдиному державному реєстрі судових рішень, які стосуються положень ст. 616 КПК України. Дуже часто підозрювані, обвинувачені звертаються безпосередньо до суду в задоволенні клопотання про скасування обраного відносно особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та направлення для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Судді відмовляють керуючись формальними причинами: не дотримано порядок подачі такого клопотання до суду прокурором. Це наводить на думку, яка раніше була викладена, що прокурор діє з огляду на право звертатися

з відповідним клопотанням до слідчого судді, суду, тобто може нехтувати цими нормами з власних міркувань. Підозрювані, обвинувачені не завжди довіряють прокурору, як наслідок, вважають, що лише суддя зможе об'єктивно та справедливо розглянути клопотання.

Слід звернути увагу, що підозрюваний, обвинувачений, стосовно якого скасовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, має невідкладно, не пізніше 24 годин, з'явитися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) за місцем реєстрації. У разі нез'явлення такої особи у зазначений строк прокурор подає клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Зважаючи на сказане, небезспірним видається твердження, що особа, яка трималася під вартою, а потім протягом доби діє на власний розсуд, може не з'явитися до ТЦК та СП за місцем реєстрації, переховуватись, що унеможливить повторне застосування до неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Варто доопрацювати зазначену норму, передбачити повноцінний нагляд, наприклад, працівником слідчого ізолятора за особою протягом 24 годин з моменту скасування запобіжного заходу за положеннями ст. 616 КПК України. Це зменшить або зовсім унеможливить ризики пов'язані з нез'явленням особи до ТЦК та СП за місцем реєстрації.

Зазначене обґрунтовує актуальність звернення до аналізу таких проблемних питань діючого кримінально процесуального законодавства і формулювання позицій щодо їх вирішення. Положення ст. 616 КПК України є часто застосовувані на практиці в умовах повномасштабного вторгнення, а тому потребують деталізації та удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Пеліхос Є. Як мобілізуватимуть підозрюваних у вчиненні злочинів. *Закон і Бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/150937.html (дата звернення: 15.05.2023).

Ключові слова: запобіжні заходи, тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений.

Key words: measures of restraint, detention, suspect, accused.

ПІДСЕКЦІЯ 2
КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Керівник підсекції: *доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент В. Я. Цитряк*

Секретар підсекції: *доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент Н. О. Федчун*

ДРЬОМІН ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ І ПОКАРАННЯ: «КОРЕЛЯЦІЯ НЕВІДПОВІДНОСТІ»

Майже 260 років тому Чезаре Беккаріа у своєї книзі «Про злочини і покарання» написав, що «краще попереджати злочини, ніж карати. У цьому – головна мета будь-якого доброго законодавця…» [1, с. 222]. Цей всім відомий тезис став принципом організації систем правосуддя та запобігання злочинності в багатьох країнах світу. У діючому кримінальному законодавстві вказано, що Кримінальний кодекс України має одним із завдань запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Система кримінальної юстиції в Україні містить достатньо широкі можливості для застосування різноманітних мір покарання і диференціації відповідальності винних з урахуванням суспільної небезпеки вчиненого злочину або кримінального проступку та особи правопорушника. Варто підкреслити, що з моменту прийняття діючого Кримінального кодексу Верховна Рада України неодноразово вносила зміни до Загальної та Особливої частини кодексу з метою або посилення кримінальної відповідальності, або криміналізації діянь, визнаних в даний час суспільно небезпечними. Однак виявляється, що численні кримінально-правові заборони не знижують істотно рівень кримінальної активності населення. Ми спостерігаємо зміни у характері та структурі злочинності, характеристиках осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, але рівень правового нігілізму та поширення кримінальної ідеології у суспільстві, враховуючи латентність

протиправних проявів, не знижується. Є підстави стверджувати, що «армія» фактичних злочинців і правопорушників формується не тільки тоді, коли вчиняється кримінальне правопорушення. Збільшенню числа злочинців сприяє також криміналізація того або іншого виду людської активності, яка вже поширена у суспільстві. Таким чином, можна визнати, що криміналізація суспільства обумовлена серед інших двома важливими обставинами: 1) зростанням кількості злочинців (осіб, визнаних винними у порушенні діючого кримінального законодавства) та 2) зростанням кількості та зміною характеру кримінально-правових заборон (законодавча криміналізація). Вивчення судової практики та чисельні опитування населення щодо ставлення їх до кримінально-правових заборон показують, що кримінальні покарання в багатьох випадках не впливають на мотивацію поведінки людини в конкретних життєвих умовах. Ситуації з декриміналізацією раніше «злочинних» діянь, які зараз вважаються правомірним бізнесом, лише підтверджують думку, що поняття «злочинного» в окремих випадках збігається з незлочинними формами поведінки і є фактично «образом життя» людини. Так, не можна не помітити, що особлива частина Кримінального кодексу фактично відбиває усе різноманіття людської активності. Достатньо поверхово передивитися назви статей кримінального кодексу і опис об'єктивної сторони деяких кримінальних правопорушень, щоб зрозуміти, що злочинні діяння або кримінальні проступки – це є саме життя, практична діяльність людей з одною лише важливою відмінністю: вона реально існує, але заборонена на даний час кримінальним законом. Ілюстрацією сказаного є назви багатьох кримінально караних діянь. Парадоксально, але саме контрабанда, «човникова торгівля» дозволила населенню пом'якшити економічні труднощі, що виникли в 90-і роки минулого століття. Кількість норм з бланкетними диспозиціями у Кримінальному кодексі постійно зростає. Але соціокримінологічний аналіз багатьох таких діянь дозволяє говорити про те, що межа між протиправним і правомірним в багатьох випадках не має постійного виміру, вона залежить від багатьох факторів економічного, політичного, культурологічного характеру і інших чинників.

Статистика показує, що мільйони людей різного віку та професій становлять величезний масив кримінально активного населення. Із позицій предметності людської діяльності кримінальні правопорушення, як прояв специфічної активності людини, можна класифікувати (з певною часткою умовності) на певні групи, які відбивають соціальний статус, образ життя, мотиви дій, різні людські пристрасті, риси характеру, навички, цінності та ін. Ми розглядаємо це на прикладі злочинів, серед яких можна умовно виділити деякі групи, наприклад: «злочини-професія» – злочинні діяння, що вчинюються професійними злочинцями; «злочини-підприємства» – організована, у тому числі економічна, злочинність; «злочини-службовий промисел» – група кримінально караних діянь, пов'язаних зі зловживанням правами і повноваженнями; «злочини-виживання» – злочини, пов'язані з необхідністю забезпечення основних життєвих потреб (фактично в цю

категорію потрапляють мільйони громадян, які за рахунок легальних доходів не можуть задовольнити потреби в забезпеченні житлом, якісному харчуванні, медичному обслуговуванні, освіті та ін.); «злочини асоціального способу життя; «злочини характеру» – необережні, імпульсивні, ситуативні; «злочини-розваги» – значна частина злочинів у сфері громадської безпеки і правопорядку, використання сучасної техніки [2, с. 108–113]. Цей перелік не є вичерпним. Ще раз звернемо увагу на певну умовність такого групування злочинної поведінки. Мета полягає не в тому, щоб дати сувору логіко-формальну класифікацію злочинних форм поведінки, а звернути увагу на соціальну «предметність» злочинної діяльності, яка демонструє тісний зв'язок багатьох злочинів із звичайним життям людини.

Злочинна діяльність постає у вигляді надзвичайно поширеної соціальної практики, яку ми називаємо кримінальною практикою. Кримінальні практики проникають в правове соціальне поле, що являє собою систему раніше сформованих соціальних відносин, формують нові соціальні відносини, і, таким чином, забезпечують відтворення злочинності в суспільстві. У такому випадку виникає питання: чи здатні кримінальні покарання стримувати людей від вчинення правопорушення, якщо злочинність для деяких із них є «образом життя» і умовою існування та фізичного виживання? Чи існує пряма кореляція між кримінальними заборонами і поведінкою людини? Збільшення кількості статей у кримінальному кодексі, застосування більш жорстоких санкцій не корелює з кількістю осіб, які реально залучені до кримінального способу життя. Рівень латентності злочинності у суспільстві невідомий, але опитування громадян, які ми здійснювали у різні роки, показували, що майже до 90 % з тих, хто відповів на запитання, майже один раз скоювали діяння, яке мало ознаки кримінального правопорушення. Для значної частини людей не кримінально-правові заборони є головним фактором вибору варіанту поведінки, оскільки соціальна реальність більш широка. Тобто, можна стверджувати, що кримінальна практика може виступати адаптаційним механізмом у тій чи іншій соціальній ситуації. За формальними ознаками відбувається природна адаптація до сформованих правил поведінки, цінностей, стандартів, вимог. Проте, за змістом, це – протиправний механізм включення в існуючі соціальні процеси. Вважаю, що роль конкретних соціальних механізмів, що визначають зміст і спрямованість соціальної активності людей явно недооцінюється, інакше політика держави у сфері протидії злочинності не орієнтувалася б виключно на репресивні кримінально-правові заходи. Якщо характеризувати злочинність як різноманіття форм соціальної активності, як систему поведінкових актів, вбудованих у широку соціальну систему, необхідно побудувати концепцію стримування злочинної активності шляхом створення та розширення можливостей для правомірної поведінки. Стимулювання позитивної поведінки як більш вигідної (корисливої) для людини – найефективніший шлях до стримування злочинності в цілому.

Сказане не означає, що кара не виконує свої функції. Мова йде про те, що орієнтація влади та системи кримінальної юстиції на посилення

кримінальної відповідальності як вирішального засобу у протидії злочинності є хибною. Про це неодноразово йшлося і йдеться, проте громадський запит найчастіше пов'язаний із посиленням заходів кримінального покарання. Як правильно відзначив академік М. І. Панов [3, с. 236], Чезаре Беккаріа «вважав найважливішою умовою попередження злочинів законодавчу діяльність з обмеження кола діянь, визнаних злочинними і караними за рахунок тих «байдужих дій, які в поганих законах називаються злочинами» [1, с. 223], при цьому він акцентував увагу на «відповідності між злочином і покараннями» та необхідності дотримання принципу «пропорційності злочину і покарання» [1, с. 93]. На жаль, цього ми нині не спостерігаємо ні у правозастосовній діяльності, ні у законотворчості.

Список використаних джерел:

1. Чезаре Беккариа. О преступлениях и наказаниях / пер. с итал. К. : Ин Юре, 2014. 240 с.
2. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства. О. : Юридична літ-ра, 2009. 616 с.
3. Панов М. І. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). *Право України*. 2014. № 9. С. 226–244.

Ключові слова: Чезаре Беккаріа, кримінальне право, кримінологія, злочин, покарання.

Key words: Cesare Beccaria, criminal law, criminology, crime, punishment.

ДИКИЙ ОЛЕГ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент

ОСАДЧИЙ БОГДАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасні зміни в українському суспільстві, відсутність системної роботи в правотворенні та правозастосуванні зумовлюють необхідність вирішення ряду питань щодо кримінологічного вивчення злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та вироблення на цій основі заходів протидії, вдосконалення механізмів профілактики.

Значна частина науковців відносить злочини передбачені статтею 191 КК України до корупційної злочинності. Також, відповідно до примітки статті 45 КК України: «Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364^{-1}, 365^{-2}, 368–369 цього Кодексу».

Загалом варто погодитися з А. В. Білецьким, що серед кримінологів немає єдиного підходу до тлумачення категорії корупційної злочинності. Автор визначає декілька підходів, а саме: «1) ототожнення понять корупційної злочинності і злочинності в цілому; 2) розуміння корупційної злочинності як самостійного феномену з характерними ознаками; 3) розгляд корупційної злочинності як складової іншого виду злочинності (організованої, економічної)» [1, с. 53]. У нашій роботі ми розглядаємо корупційну злочинність як самостійний феномен із певними характерними ознаками.

У дисертаційному дослідженні «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» Д. Г. Михайленко зазначає, що «сутність поширеної в Україні корупції підтверджує наявність особливих властивостей корупційних злочинів, які значно підвищують їх суспільну небезпеку порівняно з іншими злочинними діяння й такими самими злочинами, які вчинюються в країнах із незначним поширенням корупції: 1) спричинення корупційними злочинами прямих суспільно небезпечних наслідків у вигляді порушення охоронюваних нормами КК про ці злочини суспільних відносин, а також обов'язкових похідних суспільно небезпечних наслідків широкому спектру інших суспільних відносин (наведену властивість можна назвати «комплексна суспільна небезпечність корупційних злочинів»); 2) надзвичайно висока латентність корупційних злочинів; 3) інституціоналізація практик учинення корупційних злочинів; 4) здійснення корупційних злочинів у межах корупційних мереж, приховування окремих діянь і захист такими мережами суб'єктів зазначених злочинів; 5) виконання корупцією функції підтримання керованості апарату публічного управління, що необхідно суб'єктам, які зобов'язані протидіяти корупції, але підтримують її; 6) розвиненість технологій ухилення від політичної відповідальності, у тому числі за вчинену чи допущену, але не покарану корупцію, а також за нездійснення реальної протидії їй, що суттєво знижує мотивацію до антикорупційної діяльності та гальмує процеси формування політичної волі для цього» [4, с. 68–69]. Варто погодитися із науковцем, що «корупційні злочини вирізняються своєю особливістю, яка полягає в тому, що, монополізувавши можливості їх кримінального переслідування, держава не спроможна забезпечити його ефективність щодо корупційної злочинності, оскільки саме особи, яким і належить така влада, поглинені корупційними мережами й часто є також корумпованими. Викладене показує необхідність перегляду зазначеної монополії держави у сфері кримінально-правової протидії корупції й конструювання таких правових інструментів, які були б ефективними

в межах інституту кримінального позову» [4, с. 374]. Вказане є додатковим підтвердженням необхідності дослідження злочинів передбачених статтею 191 КК України саме із кримінологічного підходу, так як вироблення дієвої системи протидії, в тому числі, використовуючи кримінально-правові методи є неможливим без кримінологічного аналізу досліджуваного виду злочину.

Так, В. М. Дрьомін, зазначає, що «системність та інституціональність корупції виявляється перш за все у внутрішньому взаємозв'язку корупційних відносин, що охоплюють штучно створену, розгалужену мережу фінансових та інших матеріальних винагород і послуг, які породжують відтворення корупційних відносин на різних лінійних і вертикальних рівнях суспільних відносин, взаємодії влади і населення або представників владних органів між собою» [2, с. 311]. Професор В. М. Дрьомін зазначає, що «інституціоналізація корупції виявляється в тому, що корупційні відносини настільки тісно вплелися в тканину політичних, економічних, правових взаємин, що стали виконувати регулятивну функцію і привласнили частину функцій легальних соціальних інститутів, що створює загрозу національній безпеці» [2, с. 322]. Вказане є підґрунтям для дослідження злочинів передбачених статтею 191 КК України саме у контексті цього підходу. Як свідчить аналіз статистичної звітності злочини передбаченні статтею 191 КК України є досить поширеними та сформували певний вид соціальної практики, а тому обґрунтованим видається дослідження вказаних діянь з позицій їх інституціоналізації.

У цьому контексті М. В. Кікалішвілі зазначає, що «корупційна злочинність найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди. Проте необхідно звернути увагу на те, що корупційну злочинність не мають ототожнювати із загальною кількістю вчинених корупційних злочинів, адже їй додатково притаманні ознаки, котрими надаються специфічні властивості соціального явища негативної природи» [3, с. 45].

Загалом аналіз наукових досліджень свідчить, що питання кримінологічного дослідження злочинів у виді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем не мають комплексного характеру. Наявні роботи розглядають злочини передбаченні статтею 191 КК України фрагментарно, а тому перед цим дослідженням є невирішені завдання щодо характеристики кількісних і якісних показників злочинів вказаного виду, осіб, які вчинили такі злочини, детермінації та розробці на цій основі методів та заходів протидії.

Список використаних джерел:

1. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 187 с.

2. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2010. 523 с.
3. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 487 с.
4. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 505 с.

Ключові слова: злочинність, корупція, привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем.
Key words: crime, corruption, appropriation, embezzlement, abuse of official position.

МАНДРИЧЕНКО ЖАННА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ПОХІДНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ПОХІДНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ПРИКЛАДІ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ

В будь-який період існування суспільства, злочинність завжди є його невід'ємною частиною. Це пояснюється її соціальною природою і неможливістю держави задовольнити наявні у конкретної особи або групи осіб потреби, оскільки засоби для їх задоволення перебувають під забороною або не регламентуються існуючою правовою системою держави. Що стосується наявних понять вказаної категорії, то в літературі виділяють наступні:

«злочинність – масовий прояв деструктивності у поведінці людей, що знаходить свій вираз у системі передбачених кримінальними законами діянь, учинених на даній території або серед членів визначених соціальних груп протягом року або його певної частини» [1, с. 24];

«злочинність – соціально-правове, історично-мінливе явище, що являє собою систему (сукупність) злочинів, учинених у відповідній державі (регіоні) за той чи інший період, у силу певних причин, та підкоряється статистичним закономірностям» [2, с. 7];

«злочинність – закономірне явище, що відображає стан суспільного організму, визначений соціально-економічними, суспільно-моральними, політичними та іншими умовами життя конкретного суспільства. Вона є не чим іншим, як побічним продуктом суспільного розвитку, результатом його патології та дезорганізації» [3, с. 17].

Детально не зупиняючись на ознаках поняття злочинності, хотілося б звернути увагу на такій властивості злочинності як похідності одних видів злочинності з інших. Вказана похідність зазвичай мотивується

корисливою метою чи бажанням забезпечити безпеку внаслідок уже вчиненого кримінального правопорушення.

Щодо можливих видів похідності, то в залежності від масштабу кримінальної протиправної діяльності, можна виділити випадки похідності кримінальних правопорушень, які змістовно пов'язані з конкретним кримінальним правопорушенням (попереднім/основним), і охоплюються єдиним злочинним умислом. Мабуть найяскравішим прикладом в цьому контексті є приклад з незаконним видобуванням бурштину. Вказаний вид незаконної діяльності з грудня 2019 року вважається злочином, що і характеризує відповідну діяльність як злочинну. Однак нас цікавить, не сам факт його добування, а подальші дії, які вчиняються з добутим бурштином, а саме: збут, придбання, передача, перевезення і переробка бурштину. Вказані маніпуляції з бурштином – обов'язкові, оскільки без них втрачається головна мета його видобутку – отримання матеріальної вигоди. В зазначеному прикладі одна злочинна дія тягне за собою інші, пов'язані з предметом попереднього злочину, і в своїй сукупності вони охоплюються єдиною метою, мотивом, і в деяких випадках умислом. Разом з тим, відповідальність за зазначені дії також передбачена діючим кримінальним законодавством, що свідчить про злочинність вказаних дій. Тобто в конкретному випадку наявне кримінальне правопорушення, яке сприяє вчиненню інших пов'язаних з ним кримінальних правопорушень – що і охоплюється поняттям похідності кримінального правопорушення/злочину або ж можливо видової похідності злочинності.

На противагу похідності окремих кримінальних правопорушень необхідно виділити похідну злочинність. Вона характеризується вчиненням такої сукупності кримінальних правопорушень, які кількісно і якісно формують конкретний вид злочинності. І в даному випадку, зважуючи на явно протиправний характер діяльності осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що унеможливлює використовувати ними передбачені діючим законодавством засоби захисту у повній мірі, на відсутність можливої подальшої легальної діяльності з предметом кримінального правопорушення, а також на значну вартість результатів відповідної злочинної діяльності, – це призводять до того, що вже сама основна злочинна діяльність може стати об'єктом для інших видів злочинності. Похідність злочинності заснована на тому, що певний вид злочинності стає донором/підґрунтям/основою/об'єктом для інших її видів.

Яскравим прикладом похідності злочинності є масштабна ситуація з незаконним видобутком бурштину в Україні. Так, ми уже зазначали про похідність окремих кримінальних правопорушень, внаслідок лише видобування бурштину. Однак, всю незаконну діяльність, що стосується видобування, збуту, придбання, передачі, перевезення і переробки вказаної корисної копалини можна узагальнивши умовно назвати злочинністю пов'язану із протиправними діями з бурштином або «бурштиновою» злочинністю. Вона існує завдяки фінансовому/економічному зиску, який отримують її учасники, і характеризується з однієї сторони рентабельністю вказаної діяльності, а з іншої

протиправним характером, що унеможливлює звертатись до правоохоронних органів. В наслідок цього вона викликає зацікавленість у представників організованої злочинності, які прагнуть отримати фінансові ресурси, розуміючи про обмеженість правових можливостей у представників «бурштинової» злочинності для захисту відповідної діяльності. Це в загальному призводить до вчинення насильницьких злочинів, в тому числі тяжких і особливо тяжких.

Е свою чергу, одним із методів, що використовуються організованими злочинними угрупованнями є корупційна складова. Знову ж таки, «бурштинова» злочинність, яка є рентабельною і механізм вчинення/функціонування якої є явним і низьколатентним – сприятлива середа для формування корупційної злочинності. При цьому маємо розуміти, що її наслідками будуть не тільки безперешкодне продовження діяльності «бурштинової» злочинності, однак і «розбещення» державних службовців, які замість реалізації покладених на них повноважень спочатку будуть вигадувати можливості для особистого збагачення, а потім реалізовуючи наявні в них повноваження будуть намагатись уникнути відповідальності, що зовсім не відповідатиме задекларованим функціям як правоохоронних органів, так і державних службовців.

Важливо також розуміти і про ті технології видобутку бурштину, які використовуються – внаслідок злочинності відповідної діяльності технології, засоби і способи видобутку є максимально примітивними, що призводить до погіршення якості ґрунтів і до створення екологічних проблем на територіях незаконного видобутку бурштину, що в загальному цілком охоплюється поняттям екологічної злочинності.

Підсумовуючи, варто зауважити, що кримінальні правопорушення і злочинність мають певну тенденцію до самовідтворення. Відповідний процес перш за все залежить від особливостей «основних» кримінальних правопорушень і злочинності, які формують умови для створення інших – похідних кримінальних правопорушень і злочинності. Вказана нами особливість свідчить про можливість підвищення ефективності боротьби з злочинністю – прикладаючи зусилля для викорінення перш за все основних кримінальних правопорушень і злочинності, які є базою для похідних кримінальних правопорушень і злочинності.

Список використаних джерел:

1. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посібник. Х. : Рубікон, 2000. 367 с.
2. Бандурка О. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монографія. Харків : «Основа», 2003. 368 с.
3. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

Ключові слова: злочинність, похідне кримінальне правопорушення, похідний злочин, похідна злочинність.

Key words: crime, derivative criminal offense, derivative crime, derivative crime.

МЕЛЬНИЧУК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент,
Університет м. Оснабрюк (Німеччина),
запрошений дослідник Центру з вивчення європейського
та міжнародного кримінального права

НЕЛЕГАЛЬНА ТРАНСКОРДОННА ТОРГІВЛЯ: «МУЛИ» ТА «МУРАХИ» ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У 2022 році Україна зіткнулася з безпрецедентними безпековими викликами, спричиненими зухвалим вторгненням росії. Збройна агресія та військові дії стали турбулентною ситуацією і для організованої злочинності, що призвело до розриву колишніх злочинних зав'язків та деградації певних кримінальних і корупційних практик. Водночас війна та воєнний стан в Україні створили для організованої злочинності можливості для освоєння нових нелегальних ринків та переміщення існуючих. Нові злочинні практики включають розкрадання або незаконний розподіл гуманітарної допомоги; незаконні операції з зерном; торгівлю санкційними товарами; контрабанду призовників з України, які намагаються уникнути мобілізації до армії; організовану пропаганду та дезінформацію; махінації з державними закупівлями тощо.

Чи не найсуттєвіших трансформацій зазнали бізнес-моделі нелегальної транскордонної торгівлі, обумовлені географічним положенням України в центрі Європи на перетині основних маршрутів транснаціональних поставок нелегальних товарів, інституціональною тіньовою економікою та корупцією, промисловою та транспортною логістичною інфраструктурою України тощо.

Через закритий повітряний простір та блокаду морських портів, контрабандні маршрути змістились до західного сухопутного кордону України з Польщею та активізувались на південно-західному кордоні з Молдовою та Румунією. Попит на окремі групи незаконних товарів все такий же актуальний, а подекуди навіть посилений у часи війни.

Широкомасштабні військові дії також зумовили потік військових біженців, що суттєво збільшило навантаження на вказані ділянки кордону, особливо на початку війни. За даними уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на 1 грудня 2022 більше 14,5 мільйонів українців виїхали за межі України після 24 лютого 2022 року; як мінімум 11,7 млн із них в'їхали до країн Євросоюзу.

Більше 5,1 млн українців станом на травень 2023 року зареєстровані як отримувачі тимчасового захисту в країнах Європи [1].

З переходом війни у затяжну фазу утворився певний соціальний кластер осіб, переважно громадян України, які маючи тимчасового захист та офіційний дозвіл на проживання в певній країні або привід відвідувати країни ЄС в межах безвізового режиму, або дозвіл на

здійснення перевезень пасажирів та/або вантажів, періодично або регулярно мігрують за маршрутом єврокраїна-Україна та у зворотній бік з особистих, соціальних чи гуманітарних мотивів.

З кінця лютого 2022 до початку травня 2023 зафіксовано 21,2 млн транскордонних переміщень з України в країни Європи та 12,5 млн в Україну [1]. За даними опитувань українських біженців 23 % респондентів відвідали Україну принаймні один раз з моменту свого першого від'їзду [2].

Феномен маятникової міграції українських військових біженців посилив й логістичні можливості контрабандних потоків у ланцюгу нелегальної транскордонної торгівлі.

Аналіз правоохоронної практики дозволяє виділити дві основні категорії осіб з мігруючих українців, які так чи інакше втягнені у контрабандну діяльність під час війни.

Перша категорія осіб – перетинають кордон часто з невеликою кількістю контрабанди з власної ініціативи, переслідуючи мету отримання вигоди від реалізації товару (так звані «мурахи»). До початку війни таким «самозайнятим промислом» займалися переважно жителі прикордонних регіонів як рутиною практикою в межах свого повсякденного життя.

Друга категорія – особи, які втягуються в організовані схеми та виконують спеціальне завдання контрабандного переміщення (так звані «мули»). Такі особи вербуються та контролюються злочинними угрупованнями, та як правило, переміщують заборонені для обігу товари, зокрема наркотичні засоби. Переважно «мулами» стають особи, які не привертають уваги митників та/чи прикордонників та які не потрапляли раніше в поле зору кримінальної юстиції, в тому числі жінки, особи з помітною інвалідністю, неповнолітні, особи пенсійного віку.

Потреба у рекрутуванні зазначених «кадрів» актуалізувалась із введенням військового стану та забороною виїзду військовозобов'язаним чоловікам за межі України.

Час від часу мурахи теж наймаються злочинними угрупованнями як фрілансери, але основна їх відмінність від мулів у тому, що вони здійснюють контрабандну діяльність й поза межами організованих потоків.

Зокрема, під час військового стану 63-річний громадянин України під виглядом відвідування доньки та онуків кожні три місяці вирушав на власному авто в одну з країн Західної Європи за «товаром» та перевозив гуртові партії кокаїну для збуту у м. Київ. Канал діяв майже рік [3].

І хоча в цілому з початком війни кількість випадків контрабанди, в тому числі транзитної, в Україні зменшилась у зв'язку із передислокацією транснаціональних контрабандних маршрутів в обхід України та розривом або заморожуванням зв'язків контрабандних мереж, що зумовлено подекуди фізичною неможливістю здійснювати ефективне переміщення через активні обстріли, наявність лінії фронту та окупованих територій, введенням комендантських годин тощо, активне втягнення мігруючих під час війни біженців у транскордонну торгівлю

формує загрозливу тенденцію розширення соціальної бази контрабандистів, потребує додаткових зусиль щодо забезпечення безпекової складової менеджменту кордонів у співпраці спецслужб суміжних держав.

Список використаних джерел:

1. Operational Data Portal. Ukraine refugee situation. UNHCR. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413
2. Regional protection profiling & monitoring factsheet. Profiles, Needs & Intentions of Refugees from Ukraine. UNHCR. URL: https://data.unhcr.org/en/documents/details/97720
3. На Львівщині правоохоронці перекрили канал контрабанди гуртових партій кокаїну. *Офіційний вебсайт Державної прикордонної служби України*. 29 березня 2023. URL: https://dpsu.gov.ua/ua/news/Na-Lvivshchini-pravoohoronci-perekrili-kanal-kontrabandi-gurtovih-partiy-kokainu/

Ключові слова: злочинність, війна, контрабанда, мігранти, нелегальна торгівля.
Key words: crime, war, smuggling, migrants, illicit trade.

ФЕДЧУН НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

Аксіоматичним є положення про те, що злочинність загрожує безпеці громадян та їх родин, підриває основи демократії та соціальної справедливості у суспільстві, слугує знаряддям перерозподілу національного доходу, підриваючи економіку держави. Відтак, вивчення комплексу факторів, що обумовлюють і продукують злочинність, з'ясування змісту і системних зв'язків, закономірностей детермінації через кримінологічний вимір є вельми значущими, особливо в контексті забезпечення безпеки в сучасних умовах державотворення, що знаходяться під впливом процесів інтернаціоналізації, глобалізації та європейської інтеграції.

Потреба в дослідженні кримінологічних аспектів об'єктивної дійсності, а саме феноменології та етіології «сучасної» злочинності, зокрема необережних її проявів, що становлять реальну та довготривалу за своїми наслідками загрозу для суспільства, актуалізувалась в умовах глобальних викликів XXI століття.

Між зміною відносин у суспільстві та розумінням поняття злочинності в конкретний історичний момент розвитку соціуму існує кореляція. Науковці справедливо зазначають, що поняття «злочинного та незлочинного», узалежнюючись від конкретного етапу розвитку

суспільства, завжди має бути релевантним інтересам і потребам суспільства саме на цьому етапі розвитку [1, с. 6].

Злочинність являє собою передусім систему діянь, що спричиняють шкоду суспільству, вчинених частиною членів самого суспільства. При чому ці діяння є найбільш небезпечними серед усіх видів людської поведінки. Злочинне діяння – це завжди вчинок, який суспільство вважає небезпечним для своїх інтересів, для умов своєї життєдіяльності. Необережна ж поведінка є відхиленням від встановлених у суспільстві чи в певній соціальній групі правил безпеки, що несе в собі загрозу нормальному функціонуванню суспільства, більше того – суспільному прогресу.

Вчинки людей детерміновані умовами навколишньої дійсності, але в межах цієї детермінації у особи залишаються широкі можливості свідомого та цілеспрямованого визначення своєї волі по відношенню до природи, суспільства, інших людей тощо.

Відповідно до генераційно-регуляційної моделі поведінки людини, заснованої на «законі годинника», воля людини – це здатність генерувати поведінку, а свідомість людини – це здатність регулювати поведінку. Таким чином, за «законом годинника» воля віграє роль «пружини», а свідомість – роль «маятнику» у механізмі людської поведінки. У світлі соціального натуралізму проблема свободи волі вирішується так: свобода волі – це можливість людини генерувати (породжувати) свою поведінку, що регулюється свідомістю. Ця можливість може реалізуватися двома способами: або відповідно до законів фізичної, біологічної та соціальної природи, або всупереч цим законам [2, с. 147].

Отже, злочинність, зокрема й необережна, являє собою феномен, що не може вивчатися в контексті обмеження його тільки відомостями про кримінальні правопорушення (злочини) без звертання до даних про суспільні явища й процеси, аналізу соціопсихологічних властивостей груп людей чи схильності конкретних індивідів.

Дослідження злочинності, особливо необережної, не може бути повним та якісним без надання характеристики її взаємозв'язку з різними негативними соціальними явищами чи соціальними відхиленнями, т. зв. «фоновими явищами злочинності», що водночас є не лише криміногенними детермінантами, а індикаторами кризових тенденцій.

Фонові явища, виступаючи елементом комплексу причинного зв'язку зі злочинністю, не завжди породжують злочинність, вони є лише певним її своєрідним «підживленням», чинять вплив на правосвідомість і правову культуру, будучи при цьому факторами формування криміногенної мотивації. Джерелом, що спонукають до злочинних дій, є протиріччя реального процесу розвитку суспільства і антисуспільна поведінка. Асоціальна девіантна поведінка, як правило, здебільшого слугує фундаментом для вчинення злочинів і являє собою єдиний і безперервний цілеспрямований процес. В такому аспекті фонові для злочинності явища становлять асоціальні, деструктивні види поведінки – індивідуальні негативні відхилення, що сприяють формуванню особистості злочинця, мають

детермінуюче значення у структурі криміногенної ситуації та виконують компенсаторну функцію соціальних інститутів, статусів, ролей. Для того, щоб індивідуальні негативні відхилення набули якості соціальних, потрібні такі умови: однакова спрямованість таких відхилень у подібних груп людей в однакових умовах; близькість причин, які викликають ці відхилення; повторюваність, стійкість зазначених явищ [3, с. 289].

Так, причини значного масиву необережних злочинів пов'язані з попередньою необережною поведінкою особи або незлочинною поведінкою оточуючих осіб, що створюють у суб'єкта певні «шаблони нормальності», пов'язані з порушенням правил обережності. Залежно від випадкових для особи наслідків одна й та сама необережна поведінка при взаємодії з джерелами підвищеної небезпеки може стати злочинною або залишитися незлочинною.

При характеристиці сучасних факторів необережної злочинності варто, застосовуючи системний підхід, мати на увазі, що детермінація злочинності повинна аналізуватися як взаємодія об'єктивних та суб'єктивних факторів, залежність причин та умов злочинності від актуальних процесів соціального буття та особливостей соціальної психології. Необережні злочини, в переважній більшості випадків, вчиняються в межах «свого» соціального середовища, у зв'язку з виконанням особою певних функцій, тобто конкретних форм людської активності і діяльності. Лише незначна кількість таких діянь має виключно ситуативний характер і пов'язана з домінуючим впливом зовнішніх обставин [4, с. 24].

Таким чином, об'єктивні чинники сприяють створенню кордону, меж, в рамках яких особа може обрати як неправильний (необережний), так і правильний (такий, що не порушує інтересів суспільства) варіант поведінки.

При злочинній необережності між деліктом та суспільно-небезпечним діянням існує генетичний зв'язок, так як мотиваційний комплекс та особистість делінквента не визначають злочинний результат, а характер відповідальності залежить від ступеню суспільної небезпеки наслідків. При цьому ступінь і характер таких наслідків, в свою чергу обумовлюється сферою діяльності суб'єкта, способом використання ним знарядь і засобів, ситуацій, за яких скоєно порушення, а також багатьма іншими обставинами.

Лише поведінкою суб'єкта, що взаємодіє із ситуацією, можливість реалізації загрози настання суспільно-небезпечних наслідків перетворюється на дійсність Зовнішні фактори діють опосередковано, через риси характеру, вольові й емоційні якості, ціннісно-нормативні характеристики свідомості, мотиваційну сферу та сферу потреб. У той же час самі суб'єктивні причини, небезпечні властивості ситуацій та знарядь криються в загально-соціальних факторах злочинності в цілому: політичній та економічній кризі, деформації суспільної та індивідуальної свідомості, дезорганізації суспільного життя.

Отже, причини злочинної необережності кореняться у невідповідності особистості (або її поведінки) викликам об'єктивних обставин,

тобто ситуацією, конкретними знаряддями праці, технічними засобами тощо.

Безумовно, розглянуті питання не вичерпують всю повноту проблеми, а лише окреслюють коло подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Цимбалюк М. М., Шандра Б. Б. Філософсько-правова характеристика злочинності: соціокультурні реалії : монографія. Львів : Ліга-прес, 2016. 254 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua
2. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.
3. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 523 с.
4. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Сергій Ігорович Нежурбіда ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 32 с.

Ключові слова: детермінація, необережний злочин, злочинна поведінка, соціальні відхилення, причинність, соціально-психологічні чинники.

Key words: determination, negligent crime, criminal behavior, social deviations, causation, psychosocial factors.

ХИЖНЯК ЄВГЕН СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У сучасних умовах – становлення й розвитку демократичної, правової держави – профілактика кримінальних правопорушень розглядається як важливий напрям внутрішньої політики України. Профілактика кримінальних правопорушень є одним з пріоритетних шляхів превенції кримінальній протиправності, зменшення масштабів її розповсюдження, покращення криміногенної обстановки. Окреме місце серед завдань підрозділів кримінальної поліції займає «профілактика», зокрема профілактика умисних вбивств.

Виходячи з розуміння профілактики кримінальних правопорушень, як специфічної сфери соціального регулювання, управління та контролю, що має багаторівневий характер та має на меті превенцію кримінальній протиправності шляхом виявлення та усунення її детермінант, нами будуть досліджені різні аспекти функціонування системи загальної профілактики кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств, що здійснюється підрозділами кримінальної поліції, які пов'язані як з вирішенням загальних завдань соціального розвитку, так і спеціалізованих завдань у сфері профілактики кримінальних

правопорушень і негативних соціальних явищ. Підкреслимо, що зв'язок між різними видами (рівнями) профілактики кримінальних правопорушень (профілактичних заходів) носить не лінійний, а різновекторний та багаторівневий характер. Відтак, система профілактичних заходів є взаємозалежною та базується на принципах зворотного зв'язку. Одним із завдань нашого дослідження є створення єдиної теоретичної моделі, в рамках якої буде розглянуто та надано наукове обґрунтування оперативно-розшукової профілактики умисних вбивств підрозділами кримінальної поліції. У межах вирішення вказаного завдання буде приділено увагу характеристиці системи оперативно-розшукової профілактики кримінальних правопорушень, її складових, досліджено її взаємодію з іншими складовими превенції кримінальних правопорушень та висвітлено теоретичні передумови здійснення профілактичної діяльності.

Сфера профілактики кримінальних правопорушень надзвичайно широка. Сьогодні вона не може залишатися полем діяльності лише правоохоронних органів, до цієї діяльності потрібно залучати органи державної влади, місцевого самоврядування, громадські формування та організації, активістів (громадян держави) [1, с. 36].

З цієї позиції межі профілактики визначаються усією системою соціально-політичних, економічних, організаційних, моральних, психологічних, виховних, правових, технічних та інших методів і засобів профілактичного впливу на все суспільство загалом, та на окремих громадян зокрема.

Профілактичні заходи мають проводитись на всій території України або в її окремому регіоні, на підприємстві, установі, організації незалежно від форм власності, серед групи населення (загальна профілактика) або стосовно конкретної особи (індивідуальна профілактика).

Профілактика правопорушень в Україні передбачає співробітництво з правоохоронними органами інших держав та участь України в заходах, які здійснюються міжнародними організаціями.

Профілактика кримінальних правопорушень – це система заходів, спрямованих на охорону прав і свобод людини й громадянина, власності, публічної безпеки та порядку, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, що реалізується органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, громадськими формуваннями, окремими громадянами, а також сукупність прав та обов'язків державних органів і організацій, їх повноважних представників, що здійснюють профілактичні заходи та об'єктів, відносно яких здійснюються зазначені заходи.

Суб'єктами загальної профілактики правопорушень є органи державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, засоби масової інформації, громадські організації, у тому числі громадські формування з охорони громадського порядку, релігійні установи та організації, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, які беруть участь у профілактиці правопорушень.

Окреме місце серед суб'єктів профілактичної діяльності займають правоохоронні органі, в першу чергу, підрозділи Національної поліції, які здійснюють заходи як загальної, так і індивідуальної профілактики.

Розглядаючи структуру оперативно-розшукової профілактики умисних вбивств під кутом зору конкретної спрямованості превентивних заходів, можна виділити два види цієї діяльності. До першого з них – загальної профілактики – належать заходи, мета яких полягає у створенні об'єктивних умов, що виключають або ускладнюють вчинення кримінальних правопорушень; другий вид – індивідуальну профілактику – становлять заходи, які полягають у виявленні осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінально протиправних діянь та здійснення відносно таких осіб засобів профілактичного впливу [2, с. 208].

Серед загальних заходів оперативно-профілактичного характеру умисних вбивств можна виділити наступні взаємопов'язані етапи:

1) виявлення та усунення причин вчинення умисних вбивств;

2) усунення умов та факторів, що сприяють вчиненню умисних вбивств;

3) нейтралізація наслідків та/або кримінальної активності, що може призвести до вчинення умисних вбивств.

Головними завданнями оперативно-розшукової профілактики умисних вбивств є вжиття комплексних загально-профілактичних заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин вчинення умисних вбивств, усунення умов та факторів, що сприяють вчиненню умисних вбивств, нейтралізація наслідків та/або кримінальної активності, що може призвести до вчинення умисних вбивств.

Загальна профілактика умисних вбивств передбачає здійснення декількох основних кроків, спрямованих на викорінення причин та умов таких злочинів. Першим кроком можна визначити втілення в життя рішень, прийнятих на підставі вивчення та аналізу оперативної обстановки на території оперативного обслуговування. Другий крок передбачає застосування конкретних оперативно-розшукових та інших прийомів і засобів впливу на криміногенну ситуацію. Третій крок полягає у створенні умов для зменшення ризику загострення оперативної обстановки у майбутньому, прогнозуванні наслідків та коригуванні діючих програм.

Для ефективного здійснення загальної профілактики, окрім з'ясування причин, які створюють основу для виникнення наміру щодо готування і вчинення злочинів, потрібно також встановити умови, які сприяють їх вчиненню. Під умовами, які сприяють вчиненню вбивств, розуміють комплекс негативних обставин, факторів, які сприяють вчиненню протиправних діянь, полегшують вчинення злочинів даного виду [3, с. 35]. Такі умови окремі вчені розподіляють на суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивні умови – це негативні психологічні та моральні якості людей, які оточують злочинців і своєю поведінкою сприяють вчиненню ними протиправних дій, а об'єктивні – це соціальні протиріччя, які безпосередньо не залежать від свідомості та волі населення, тобто це умови, що підтримують стан соціальної

напруженості в суспільстві та сприяють саме кримінальній протиправності [4, с. 14].

До основних негативних чинників можна віднести: бідність, безробіття, відсутність доступного житла, недосконаліть системи освіти; загострення соціальної нерівності; ослаблення соціальних і сімейних зв'язків, а також неналежне виховання в сім'ї, що посилює несприятливі умови життя; збільшення кількості неблагополучних сімей, розлучень, асоціальна поведінка батьків, ухилення або відсторонення батьків від виконання своїх обов'язків з виховання дітей, жорстокість і насилля в сім'ях; соціальні фактори, пов'язані з внутрішньо міграційними процесами; втрата моральних принципів суспільного життя та патріотизму, антигромадський спосіб життя; погіршення умов життя окремих соціальних груп, недостатня мережа об'єктів культурно-побутового призначення, спортивних установ, місць відпочинку; низький рівень медичного обслуговування населення; алкоголізм, немедичне вживання наркотичних засобів та інших психотропних речовин; поширення в засобах масової інформації ідей і поглядів, що призводять до зростання нетерпимості, насильства та ворожнечі; недоліки в охороні державного і колективного майна і інші умови, які сприяють скоєнню правопорушень в суспільстві. Вирішення зазначених проблем повинно здійснюватися систематично на державному, регіональному, місцевому та індивідуальному рівнях [5, с. 212].

На нашу думку, загальна профілактика повинна мати три складові (вплив на суспільство (покращення економічного стану, нетерпимість до злочинів, законослухняність), усунення зовнішніх факторів (створення безпечного середовища), довіра до поліції).

Серед першочергових завдань державної політики є здійснення цілеспрямованого впливу на суспільство, як через суто економічні фактори (покращення матеріального стану населення, створення «середнього» класу, створення нових робочих місць, залучення інвестицій на розвиток соціальних програм), так і через формування розвинутого громадянського суспільства (формування нетерпимості до будь-яких проявів протиправної діяльності, законослухняності, особистої відповідальності та ін.) [6, с. 219–220].

Досить актуальним завданням загально-профілактичної діяльності є створення безпечного середовища, з огляду на політику держави, яка обрала курс на «децентралізацію» владних повноважень, доречно буде зауважити, що вказане завдання може бути успішно реалізовано на рівні громад. Сюди можна включити покращення міської інфраструктури (освітлення, транспорт, заміна житлового фонду); створення та втілення різноманітних соціальних або культурно-розважальних проектів; залучення громадськості.

Не останнє місце серед завдань загально-профілактичної діяльності є створення новітнього образу Національної поліції та формування серед населення довіри до органів правопорядку. В цьому напрямку керівництвом нашої держави було досягнуто значних успіхів. Відповідно до останніх досліджень близько 40,8 % опитаних респондентів довіряють Національній поліції України [7].

В рамках загальної профілактики представники Національної поліції України повинні інформувати населення про засоби та методи захисту від протиправних посягань шляхом проведення бесід, виступів у пресі, по радіо й телебаченню, видання спеціальних посібників, брошур тощо. Інформація про стан правопорядку в Україні та в її адміністративно-територіальних одиницях доводиться до населення через засоби масової інформації (у тому числі в мережі Інтернет). Засоби масової інформації також використовуються з метою поліпшення правового виховання населення та формування державної політики направленої на захист населення від кримінально-протиправних посягань.

Список використаних джерел:

1. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ у питаннях та відповідях. Навчальний посібник. Видання друге. Київ : ПП «Діректт Лайн». Київ. 2014. 236 с.
2. Хижняк Є. С. Особливості профілактики умисних убивств підрозділами кримінальної поліції. *Проблеми сучасної поліцеїстики* : матеріали доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 квітня 2021 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 207–211.
3. Колпаков В. К., Лаптев С. Г. Предупреждение преступлений аппаратами БХСС : учебное пособие. Київ : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1988. 92 с.
4. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2010. 20 с.
5. Хижняк Є. С. Окремі аспекти індивідуальної профілактики умисних вбивств підрозділами кримінальної поліції. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали доповідей І міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро : Дніпровський гуманітарний університет, 2021. С. 211–215.
6. Гурицька М. С. Громадянське суспільство: теорія і практика. Вісник Сев. ДТУ. Вип. 91. *Політологія.* Зб. наук. пр. Севастополь : Вид-во Сев. НТУ, 2008 р. С. 219–222.
7. Клименко І. Оцінка роботи Нацполіції в 2020 році: результати соціологічного дослідження. URL: https://interfax.com.ua/news/blog/731177.html

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, загальна профілактика, оперативно-розшукова профілактика, умисні вбивства.

Key words: law enforcement activity, law enforcement agencies, general prevention, operative and investigative prevention, intentional murders.

ЦИТРЯК ВІКТОР ЯРОСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

АЛЬБЕЩЕНКО ОЛЕКСІЙ СТАНІСЛАВОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах сучасних геополітичних процесів, останні події на міжнародній арені свідчать про те, що військовий та бойовий потенціал країн-агресорів не завжди досягає поставлених стратегічних цілей. Формування сучасної системи міжнародних відносин, іноді загострює старі проблеми та створює нові загрози, що негативно відображаються на системі міжнародної безпеки в умовах глобалізації, та у зв'язку з загостренням військових конфліктів, міждержавних протиборств, на перший план виходить новий вид війни, в якій безпосередню участь беруть приватні військові компанії.

Приватні військові компанії (далі – ПВК) – це комерційні підприємства, що пропонують спеціалізовані послуги, пов'язані з участю у війнах і воєнних конфліктах, включаючи бойові та інші спеціальні операції з захистом, обороною та охороною будь-кого і будь-чого, збором розвідувальної інформації, стратегічним плануванням, оперативною підтримкою та логістикою, постачання, обслуговування, інструктажем і консультуванням [1].

Правове регулювання діяльності приватних військових і охоронних компаній, пов'язані з низкою таких проблем:

– діяльність ПВК ведеться в межах міжнародного приватного права (державно-приватне партнерство) і міжнародного публічного права (воєнна політика), дає можливість виконання ними незаконних спеціальних «прихованих» воєнних операцій та саме властивість прихованості у використанні послуг ПВК є протиправною, що спотворює відповідний порядок та підпорядкування цих сил у посередницьких війнах, маючи властивість уникати відповідальності за міжнародні злочини проти миру і людства;

– міжнародна система юридичнихпринципів інорм щодо діяльності ПВК, мають значні прогалини, знаходяться в сліпій зоні юрисдикції багатьох держав світу, та в найкоротший термін потребують доопрацювання світовою спільнотою міжнародної системи правових норм і юридичних колізій щодо запобігання, недопущення надалі цих негативних явищ і процесів.

В умовах глобалізаційних викликів та інтенсивної трансформації цивілізаційних процесів, ПВК стали нині вагомим і ефективним інструментом впливу на міжнародні відносини шляхом їх застосування у виконанні спеціальних операціях та воєнних конфліктах, спрямованих на зміни у регіональних і світових процесах, геополітичної ситуації у світі [2]. Найбільш значними «гравцями» на міжнародному ринку ПВК на сьогодні є Велика Британія, Ізраїль, США та Франція [3].

Так, у 2008 р. був прийнятий Документ Монтре про відповідні міжнародно-правові обов'язки й передові практичні методи держав, що стосуються функціонування ПВК у період збройного конфлікту та Міжнародний кодекс, в якому значну увагу приділено використанню послуг подібних компаній саме в умовах воєнних конфліктів [3].

За останні роки ПВК в умовах воєнних конфліктів продовжують інтенсивно розвиватися та вдосконалюватись, практично не відрізняючись від регулярних армій, які добре озброєні, мають власні штурмові війська, свою власну розвідку з чіткою та професійною командною структурою, військові полігони, артилерію та бронетехніку в тому числі бойові танки. Наразі військам ПВК не вистачає підводних човнів, військових кораблів, літаків, але з урахуванням всіх хронологій та динамічних процесів, які ми спостерігаємо, найближчим часом вони незабаром будуть отримані на озброєння та застосовуватимуться у воєнних конфліктах.

Особливу занепокоєність світової спільноти щодо загрози миру та світової безпеки, коли за значних прогалин міжнародної системи юридичних норм немає чіткої визначеності правового положення ПВК у зв'язку зі своєю специфічною функціональністю, що значно ускладнює відмежування діяльності їх персоналу від найманства, порушуючи принципи міжнародного права, як політична незалежність, суверенність, територіальна цілісність держав, що потребує в умовах сучасних викликів формування нової системи міжнародної і європейської безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кохан Г. Л. Правові питання діяльності приватних військових компаній: Міжнародний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 31 (70). № 2. 2020. С. 191–192.
2. Семенюк В. В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 31 (70). 2020. № 2. С. 30–31.
3. Юртаєва К. В. Кваліфікація найманства: національний та міжнародно-правовий аспект. *Forum Prava*. 2018. № 4. С. 141–148.

Ключові слова: агресор, воєнний конфлікт, загроза, міжнародне право, найманство, незалежність, приватнівійськові компанії, суверенітет.

Key words: aggressor, military conflict, threat, international law, recruitment, independence, private military companies, sovereignty.

ПАВЛІЧЕНКО ЄВГЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету,
кандидат юридичних наук

КОСЯК ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

КВП ПВНЗ «Запорізький інститут економіки
та інформаційних технологій»,
декан, кандидат юридичних наук

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

На даний час важливим завданням проведення реформи кримінальної юстиції є впровадження та розвиток національної системи пробації. Її мета полягає у створенні раціональної системи пробації, яка може забезпечити реабілітацію правопорушників та створити баланс між безпекою суспільства та запобіганням скоєння злочинів.

Пробація представляється як перспективна та послідовна схема, що поєднує допомогу, підтримку, мотивацію порушника до змін без вилучення його із суспільства, Вона є раціональною альтернативою покаранню у вигляді позбавлення або обмеження волі. Застосування санкцій та попереджувальних заходів створить умови знизити державні витрати на утримання правопорушників у місцях позбавлення волі та спрямувати ресурси на їх реабілітації, допоможе зберегти соціально-корисний громадянський потенціал.

При цьому виникають певні проблеми. Перша проблема проявляється в тому, чи не призведе вивільнення таких засуджених до панічної ситуації в суспільстві. Адже коли порушник знаходиться у місці позбавлення волі, то суспільство почувається спокійнішим.

Можна стверджувати, що ні, адже за такими особами здійснюється постійний нагляд. Особи не лише регулярно реєструються а вдома їх відвідують працівники органів пробації та волонтери. Вони постійно оцінюють стан особи та зміни на шляху виправлення й виявляють проблеми та шляхи їх вирішення та надання допомоги. Якщо засуджений не виконує зобов'язань, то покарання може стати більш суворим.

Друга проблема пов'язана із тим, чи підійде система пробації для України.

Пробація в Україні працює успішно. На даний час 65000 правопорушників відбувають покарання на свободі. Кожного року за обліком органів пробації проходить близько 100 000 осіб, засуджених з покаранням без полишення свободи.

На даний час створено близько 600 органів пробації, де працюють близько 3000 осіб. Однак, існує проблема нехватки персоналу, особливо у сільських районах. Тут на допомогу можуть прийти волонтери. Вони можуть допомогти працівникам органів пробаці / підсліджувати та проводити соціально-виховні та недержавні заходи.

Згідно ст. 2 Закону України «Про пробацію» волонтер пробації це фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі;

Для підбору волонтерів створено Проект Європейського Союзу «Право-Justice», котрий має тісну співпрацю з українськими організаціями.

Третьою проблемою може бути те, що робота волонтерів не оплачується, а встановити контакт із засудженими та контролювати їх досить складно. тому виникає питання щодо достатності осіб, що готові приєднатися до волонтерської діяльності.

Людей, що бажають займатися волонтерською діяльністю немало. До того ж робота не є зовсім безоплатною, так, забезпечується відрядження до Європейського Союзу, де проводиться навчання. Додатковою перевагою є те, що волонтери в майбутньому можуть знайти роботу у відділах пробації.

У подальшому волонтери мають працювати при кожному відділі пробації. Разом з працівниками органів пробації вони мають проводити ресоціалізацію засуджених, допомагати їм вирішити проблеми щодо уникнення причин здійснення правопорушень.

Четверта проблема пов'язана з тим, чи зможуть волонтери не маючи досвіду роботи з правопорушниками та відповідної кваліфікації проводити контроль щодо виправлення засуджених.

Тут можна відзначити наступне. Волонтерську роботу проводять в основному спеціалізовані організації, котрі мають відповідний досвід. Волонтери на рівні з працівниками відділу пробації проходять навчання, їм забезпечується певна підтримка.

До пробації повинні залучатись державні органи, суспільні інститути та бізнес. Підприємці в регіонах повинні забезпечити трудоустрій клієнтів пробації. Завдяки таким діям в суспільстві повинен поліпшитися гуманізм, повинне бути уникнення тотального засудження тих осіб, котрі мали проблеми з законом.

Отже, пробацію можна розглядати як перспективний та логічний напрям виконання покарання.

Список використаних джерел:

1. Басенко Р. О., Аванесян Г. М., Коваленко В. Ф. Інституціювання пробації в контексті гуманістичного та євроінтеграційного потенціалу правової системи України. Підприємництво, господарство і право : Науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2021. № 5. С. 203–208.
2. Демура М. І. Окремі питання застосування досудової пробації у кримінальному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. № 58. С. 106–114.
3. Перепічка Н. Г. Інститут пробації в Україні: відповідність нормам міжнародного законодавства. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. Том 113. № 4. С. 134–141.
4. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13.

5. Сімакова С. І., Мельник О. Г. Пробація, як механізм міжнародного досвіду роботи із правопорушником. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 235–237.
6. Сьомін С. В. Європейські правила пробації та реформування кримінально-виконавчої системи в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. Стратегічні пріоритети. 2014. № 2. С. 154–159.

Ключові слова: безпека, злочин, реформа, реабілітація, правопорушники, суспільство, проблеми, пробація.
Key words: security, crime, reform, rehabilitation, offenders, society, problems, probation.

ГРИГОРЧАК ДІАНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України та введенням воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом№ 2102-IX від 24.02.2022 року, суттєво загострилась проблема торгівлі людьми, тому що через воєнні дії значно збільшився ризик незаконного переміщення людей з метою їх експлуатації та безпосередньо торгівлі людьми в різних проявах. Переважно жінки та діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю – вразлива категорія, перетинаючи кордон без супроводу, піддаються ризику насильства та зловживань, включаючи торгівлю органами та тканинами, незаконне донорство, усиновлення та торгівлю людьми. Також з початком війни через масове переміщення за кордон зросла кількість зниклих людей, особливо дітей.

В Україні основу правового регулювання протидії торгівлі людьми утворює Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 року № 3739-VI. Цей законодавчий акт визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність; порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, і порядок надання допомоги таким особам; основні напрями державної політики і засади міжнародного співробітництва у цій сфері; повноваження органів виконавчої влади тощо.

У сфері охорони прав людини, зокрема тих, що стосуються особистої свободи, Україна приєдналась до низки міжнародно-правових актів: Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (набрав чинності для України 23 березня 1976 р.), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації

стосовно жінок 1979 р. (набрала чинності для України 3 вересня 1982 р.) та Факультативного протоколу до неї 1999 р. (набрав чинності для України 5 червня 2003 р.), Конвенції ООН про транснаціональну організовану злочинність 2000 р. та Протоколів до неї (Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї; Протоколу проти незаконного ввезення мігрантів суходолом, морем та повітрям), Конвенції ООН про права дитини 1989 р. (набула чинності для України від 7 вересня 1901 р.) та Додаткового протоколу до Конвенції про права у дитини стосовно продажу дітей, дитячої проституції та дитячої порнографії 2000 р. (набув чинності для України 3 квітня 2003 р.). Вищеназвані міжнародно-правові акти встановлюють заборону торгівлі людьми, форми і заходи щодо протидії та боротьби з цим явищем.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про протидію торгівлі людьми», «протидія торгівлі людьми – це система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми» [1].

Ефективна та дієва стратегія протидії торгівлі людьми повинна об'єднувати в собі юридичні заходи і правоохоронну діяльність із заходами щодо запобігання, координації та допомоги потерпілим особам. На сучасному етапі боротьба з торгівлею людьми та протидія цьому явищу відбувається і на центральному (державному) рівні, і на глобальному – на рівні міжнародних організацій.

На думку Ліпкана В. А., суб'єктів, що безпосередньо протидіють торгівлі людьми, можна класифікувати наступним чином:

1) державні – Міністерство внутрішніх справ України, Генеральний прокурор та підлеглі йому прокурори, Служба безпеки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство юстиції України, Міністерство доходів та зборів України, Адміністрація Державної прикордонної служби;

2) інші суб'єкти, що протидії торгівлі людьми і визначаються КМУ – Інтерпол, Європол, Регіональний центр Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI);

3) міжнародні та громадські організації – Міжнародна організація з міграції, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародна організація праці, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна», Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, Організація безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Також активну аналітичну діяльність в цьому напрямі також здійснюють Академія наук вищої освіти України, Академія безпеки відкритого суспільства і Глобальна організація союзницького лідерства [2, с. 160–161].

Окрім того, Міжнародна організація з міграції (МОМ) співпрацює з прикордонними відомствами та урядовими партнерами для впровадження механізмів запобігання торгівлі людьми, таких

як поширення та включення повідомлень про захист, надання перевіреної та безпечної інформації та підвищення обізнаності, щоб надати біженцям та громадянам третіх країн можливість приймати обґрунтовані рішення та бути обізнаними про ризики торгівлі людьми. До того ж, МОМ розширила регіональні гарячі лінії, щоб забезпечити людей у дорозі важливою інформацією про безпеку та ресурси.МОМ в Україні, Румунії та Республіці Молдова розробила онлайн-матеріали, пов'язані з безпечною міграцією та протидією торгівлі людьми, що надають людям, які втікають з України, важливі та корисні ресурси щодо розміщення, транспортування та звітності про торгівлю людьми. Також за підтримки Міжнародної організації з міграції працює безкоштовна гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми і консультування мігрантів, у тому числі щодо безпечного виїзду за кордон, щоденно з 08:00 до 20:00 за телефоном: 0-800-505-501 та 527 [3].

Також функціонує Національна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми, запобігання і протидії домашньому насильству, а також насильству за ознакою статі і насильству відносно дітей – за телефоном 1547.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити, що проблема торгівлі людьми в реаліях масштабної військової агресії стає вкрай гострою та становить серйозну загрозу для суспільства, викликаючи занепокоєння представників державної влади та міжнародної спільноти. У зв'язку з тим, що в умовах сьогодення проблема торгівлі в Україні стала надзвичайно актуальною та катастрофічно поширеною, то її вирішення вимагає скоординованої співпраці правоохоронних органів, громадських організацій та кожного окремого громадянина, а також міжнародне співробітництво в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17
2. Ліпкан В. А. Правові та організаційні засади взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми : монографія / В. А. Ліпкан, О. В. Кушнір / за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О. С. Ліпкан. – 2013. – 376 с.
3. IOM Warns of Increased Risk of Trafficking in Persons for People Fleeing Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iom.int/news/iom-warns-increased-risk-trafficking-persons-people-fleeing-ukraine

Ключові слова: торгівля людьми, порушення прав людини, експлуатація людей, воєнна агресія, протидія торгівлі людьми.

Key words: human trafficking, violation of human rights, exploitation of people, military aggression, combating human trafficking.

СЕКЦІЯ 22

КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕДИЦИНА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Керівник секції: *завідувач кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор В. В. Тіщенко*

Секретар секції: *аспірантка кафедри криміналістики О. М. Стаурська*

TISHCHENKO VALERII VOLODYMYROVYCH

National University "Odesa Law Academy", Head of the Department of Criminalistics, Doctor of Law, Professor

BIELIK LARYSA STEPANIVNA

National University "Odesa Law Academy", Associate Professor of the Department of Criminalistics, PhD in Law, Associate Professor

FEATURES OF FORENSIC ANALYSIS IN THE INVESTIGATION OF CRIMES

It is unlikely that anyone will refute the fact that the process of detecting and investigating crimes is a process of cognition, and cognition itself is multidisciplinary. In the course of cognitive analysis, patterns and methods of various sciences are intertwined. It is quite logical that any science, including forensic science, can have its own grounds for the legitimacy of the forensic aspect of knowledge.

Cognition is carried out on the basis of studying the patterns of information processes that create the possibility of procedural proof. These information processes are a certain technology of cognitive activity in the investigation of crimes, consisting of obtaining information (its search and detection), perception, fixation, processing (decoding and systematization), analysis, evaluation and use of forensically significant information.

Any process of cognition needs analysis and synthesis, which in turn are the logical foundation of any form of interaction between an object and its qualities. Undoubtedly, the statement of the famous philosopher Georg Wilhelm Friedrich Hegel, that analytical knowledge is the first prerequisite for all inference, and this is the direct relationship of the concept

with the object [1]. Accordingly, therefore, analysis represents a movement from the unknown to the known.

In each branch of scientific research, the content of the analysis is different. In criminalistics, analysis is of inestimable importance both in the theory of identification and in general in all science. Identification as a process of determining identity consists of two main stages: analytical and synthetic, and the establishment of identity takes place from the moment of a comprehensive study, analysis of all the signs of forensic objects [2, p. 38].

Now the interest of forensic scientists regarding the study of the phenomenon of «forensic analysis» is growing. Aspects of forensic analysis in different periods of time were considered by both domestic and foreign forensic scientists. However, opinions regarding its essence, directions of research and use in the investigation differ significantly.

Many forensic scientists believe that it is appropriate to talk about a special style of professional thinking of the investigator – forensic analysis of information [3, p. 63-67].

Such an analysis has a number of features due to the structure of the subject of criminalistics: 1) a certain type of human activity is investigated – criminal; 2) there are special signs of criminal activity; 3) a specific mechanism of trace formation is being studied; 4) retrospective and prospective models of the event, its circumstances and the behavior of participants are built; 5) information carriers turn into sources of evidence [4 p. 107–109; p. 192–195]. Thus, forensic analysis involves the study of such objects: a) criminal activity; b) trace picture; c) activities to investigate criminally relevant events.

According to V.E. Startseva, in the sense of forensic analysis of information, two tasks dominate: 1) the task of identifying and probabilistically assessing typical cause-and-effect relationships that correspond to the conditionally assumed syllogism "if ... then, probably ..."; 2) the tasks of tactical and methodological choice and justification for the implementation of practical actions related to the verification of these versions [5]. Such tasks indicate the logic, tactical and methodological significance of the forensic analysis of the information received, but do not indicate its content and cognitive orientation.

In our opinion, the tasks solved with the help of forensic analysis can be specified as follows: 1) search and identification of sources of information about the signs of a certain category of crimes, for example, in the field of economics; 2) fixing identified sources of information by conducting investigative search actions, covert investigative (search) actions or operational search activities; 3) structuring information sources; 4) study of the source of information, determining the significance of the source of information for the strategic and tactical tasks of investigating and solving a crime.

In our opinion, the forensic analysis of the initial information allows us to correctly assess the initial investigative situation, determine the main tactical tasks and ways to solve them.

For forensic analysis of the source information, a certain technology of its use is inherent, namely:

– assessment of the initial information: its sources, completeness, reliability, inconsistency, form of presentation, fixation and storage; the need for decoding, interpretation and verification;

– sufficiency of grounds (information) for making procedural and tactical decisions in criminal proceedings;

– determination of tactical tasks, building versions, means of their solution and verification;

– predicting potential outcomes and their relevance to the investigation if the chosen decision is made;

– making a decision on the advisability of using special knowledge and appropriate tactics and technical means, taking into account a specific investigative situation;

– use of received and procedurally recorded information as evidence [5].

Summing up, it should be noted that there are several levels of forensic analysis of information, namely: theoretical and practical. In turn, in the future, the use of theoretical knowledge regarding the concept, tasks and technology of using forensic analysis of information will make it possible to apply it systematically and consistently in practice.

References:

1. Gegel G. V. F. Soch. : v 10 t. M., 1939. T. VI. S. 260.
2. Kriminalistika: pidruch. Dlya stud. YUrid. Spec. Vishch. Zakl. Osviti / za red. V.V. Tishchenka, pererobl. I dopovn. Odesa, 2019. S. 38.
3. Kaminskij M. K., Peongerdt S. 3. Kriminalisticheskij stil' myshleniya (voprosy metodologii i teorii) // Vestnik UdGU Izhevsk. 1999. S. 63–67.
4. Kriminalistika: informacionnye tekhnologii dokazyvaniya. Pod red. V. YA. Koldina. M. : Zercalo-M, 2007. 752 s. S. 192–195; 107–109.
5. Starceva V.E. Kriminalisticheskij analiz iskhodnoj informacii sledovatelem so specialistami pri rassledovanii prestuplenij v sfere stroitel'stva Elektron. tekst. dani. https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskiy-analiz-ishodnoy-informatsii-sledovatelem-so-spetsialistami-pri-rassledovanii-prestupleniy-v-sfere-stroitelstva

Key words: forensic analysis, investigation of crimes, investigative situation, special knowledge.

Ключові слова: криміналістичний аналіз, розслідування злочинів, слідча ситуація, спеціальні знання.

ЗАГОРОДНІЙ ВІКТОР ЄВСТАФІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

ГРЕСЬ ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

«Через війну в Україні мир і справедливість перебувають під найсильнішим тиском, а відповідальність за основні міжнародні злочини та порушення прав людини як ніколи важлива для міжнародного кримінального правосуддя», – наголосив голова Євроюсту Ладіслав Хамран.

Воєнна агресія РФ в Україні чинить значний вплив на особливості існування та функціонування різноманітних соціальних та правових інститутів нашої держави. У результаті ескалації збройного конфлікту у 2022 році українська правоохоронна система стикнулася зі складним та мало досліджиним у вітчизняній науці явищем – розслідуванням величезної кількості протиправних діянь, які в міжнародному законодавстві охоплюються поняттям «воєнні злочини». Вітчизняне законодавство на часі не містить такого поняття, але з екранів телевізорів та офіційних сторінок у соціальних мережах ми постійно чуємо про «збройний конфлікт», «воєнну агресію», «повномасштабне вторгнення», «війну», «воєнний конфлікт», «воєнні злочини». Пов'язано це із тим, що вироблена міжнародна термінологія базується на значному масиві прецедентів порушення норм міжнародного гуманітарного права, спрямованого на захист жерт війни та обмеженням методів і засобів її ведення. Відповідно це лише питання часу, коли норми міжнародного права будуть імплементовані у вітчизняне законодавство. Тому криміналістична наука повинна передбачати потреби практики і враховувати їх, визначаючи приорітетні напрямки проведення досліджень.

Одним із основних питань, які потребують опрацювання, є визначення особливостей здійснення розслідування злочинів в умовах збройного конфлікту. В межах Проекту з гармонізації національного законодавства України у сфері міжнародного гуманітарного права з міжнародними стандартами та відносин України з Міжнародним кримінальним судом, який реалізує міжнародною групою Global Rights Compliance LLP, у 2016 році підготовлено «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів». В даних стандартах задекларовано, що збройний конфлікт виступає «контекстуальним» елементом для

вчинення військових злочинів [3, с. 26], тобто є сукупністю умов та обставин, від яких певні злочини набувають характеру воєнних. Це означає, що збройний конфлікт впливає на всі процеси, в тому числі й злочинні, вносячи свої корективи у дії, повязані із підготовкою, вчиненням та приховуванням злочинів та їх слідів, об'єктом та предрметом злочинного посягання, мотивами, метою і цілями, наслідками та результатами, знаряддями та засобами, а також слідовою картиною (процесами виникнення матеріальних та ідеальних слідів, а також їх збереженням).

Разом з тим так само винекнення збройного конфлікту на певній території вносить значні корективи у процес виявлення, фіксації та розслідування скоєних злочинів. О.М. Дуфенюк визначає, що розслідування воєнних злочинів пов'язане із цілою низкою складностей, серед яких вчена називає безпекові, логістичні, тактичні, комунікаційні та геополітичні виклики, що постають перед правоохоронними органами [2, с. 370]. Дійсно, окреслені проблеми організації і здійснення розслідування воєнних злочинів випливають безпосередрьо із умов проведення самого розслідування. Адже розслідування злочинів здійснюється в досить складних та небезпечних умовах. Слідчим групам доводиться діяти в умовах загрози ворожих ракетних обстрілів, на нещодавно деокупованих територій, які ворог мінує після себе, знищує інфраструктуру, намагається знищити сліди злочинів (як от закопування трупів, спалювання чи втоплення тіл закатованих цивільних та українських військових), працювати зі значним масивом інформації про велику кількість злочинів, спілкуватися зі свідками та потерпілими, які зазнали не лише фізичної шкоди, але й отримали значну моральну травму, оглядати на місці події та вилучати незвичні для традиційної правоохоронної діяльності знаряддя та засоби зброї, які можуть й надалі становити загрозу життю.

Усе вище зазначене дозволяє прийти до висновку, що в площині злочинної діяльності та діяльності з розкриття та розслідування злочинів збройний конфлікт становить собою певну детермінуючу систему. В.А Динту зазначає, що обстановка злочину є системою типових даних стосовно факторів об'єктивної реальності, що визначають сукупність умов, в яких відбувається процес підготовки, вчинення та приховування приховування кримінального правопорушення [1, с. 13]. Тому вважаємо, що рамках сучасних криміналістичних досліджень доцільно розглядати збройний конфлікт як специфічну обстановку як вчинення, так і розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса, 2014. 20 с.
2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 369–374.

3. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. Міжнародна група Global Rights Compliance LLP. Київ, 2016. https://mart-ngo.org.ua

Ключові слова: воєнні злочини, збройний конфлікт, обстановка злочину, розслідування злочинів.
Key words: war crimes, armed conflict, crime scene, crime investigation.

ЦЕХАН ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОХОДІВ, СФОРМОВАНИХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Складність структури злочинної діяльності, яка спрямована на отримання злочинних доходів, вимагає диференційованого підходу щодо аналізу моделей їх формування та класифікації останніх. Наукове пізнання будь-якого складного явища чи процесу вимагає розроблення його класифікації, що дозволяє деталізувати відповідний об'єкт та виокремити його ознаки, які не відображаються у загальному визначені, яке має концептуальний характер. Будь-яка класифікаційна система будується за відповідною системою критеріїв та ознак, які можуть бути покладені в основу її побудови. Не є виключенням і формування класифікації доходів отриманих за результатами організованої злочинної діяльності.

Так, перш за все, на нашу думку, необхідно класифікувати злочинні доходи за хронологічною систематичністю їх формування, зокрема:

по-перше, злочинні доходи, які формуються спонтанно і не прогнозовано щодо їх кількісно-якісних показників. Щодо вказаної групи доходів, то необхідно відзначити, що останні характерні для автономних злочинців та злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості на початковому етапі їх злочинної діяльності. Значною мірою, наведене пов'язано із низьким рівнем ідеологічно-психологічної організації злочинного угруповання на початковому етапі формування та функціонування, зокрема: а) відсутності стійкої визначеності щодо тривалості функціонування злочинного угруповання та подальшої стратегії злочинної діяльності; б) невизначеність із базовою формою злочинної діяльності, що призводить до вчинення широкого спектру злочинів загальнокримінальної спрямованості; в) відсутність потреби у стійкому надходженні доходів для забезпечення злочинної діяльності групи, оскільки для вчинення злочинів використовуються підручні засоби та фізична сила безпосередніх виконавців злочинів; г) доходи отримані отриманні внаслідок злочинної діяльності використовуються для задоволення примітивних базових потреб (придбання одягу, спиртних напоїв, наркотичних засобів) і, тому, потреба в отриманні

злочинного доходу прямо корелює із вказаними факторами. У той же час, необхідно відзначити і варіативну модель формування доходів такими групами: а) *ситуативна модель* – вчинення нових злочинів за гострої потреби отримання доходу для задоволення своїх потреб; б) *систематична модель* – не встановлення групи правоохоронними органами, розвиток почуття безкарності і, як наслідок, прагнення сформувати системну модель отримання злочинних доходів;

по-друге, доходи, які формуються систематично із відносною прогнозованістю кількісно-якісних показників. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що такий тип доходів характерний для злочинних угруповань із такими базовими ознаками: а) стійкість та наявність усталеної структурної побудови (ієрархічний чи мережевий тип); б) наявність чітко вираженої форми базової злочинної діяльності; в) вчинення учасниками угруповання злочинів є основною формою їх соціальної практики та формою зайнятості; г) контроль за окремими сегментами кримінальних ринків (кримінальний ринок наркотиків, зброї, підакцизних товарів) та/або секторів економіки; д) наявність стійкої потреби у систематичному фінансовому забезпеченні злочинної діяльності угруповання; е) стійкі зв'язки з іншими суб'єктами, які входять до структури кримінального середовища, зокрема «ворами в законі»; ж) наявність неформальних зобов'язань щодо необхідності відрахування частини доходів, отриманих за результатами злочинної діяльності в «общак» для підтримки кримінальних інституцій та криміналізації окремих об'єктів та сфер, зокрема установ виконання покарань. Закономірно відзначити, що такий тип доходів формується у моделі, яка обґрунтована інституційними економістами та як основний концепт допускає, що злочинці діють за правилами раціональних економічних агентів, зокрема оцінюють потенційний дохід та систему ризиків, яка пов'язана із злочинною діяльністю.

Продовжуючи, можна також запропонувати класифікацію доходів за механізмом їх формування, зокрема алгоритмом безпосереднього надходження до суб'єкта, який здійснює подальше розпорядження останніми.

Використовуючи наведений критерій, на нашу думку, до *першої групи* можна віднести доходи, які отримані особою чи групою осіб за результатами здійснення ними злочинної діяльності загальнокримінальної спрямованості. Вказаний тип доходів характеризується такими базовими ознаками: а) низький рівень прогнозованості кількісно-якісних показників; б) надходження у формі матеріальних цінностей, які потребують подальшої реалізації та/або у формі готівкових коштів; в) отримуються у результаті вчинення злочину безпосередньо суб'єктом подальшого розпорядження такими доходами; г) використовуються особою чи групою осіб на власний розсуд, як правило, для забезпечення власних потреб та продовження злочинної діяльності.

До *другої класифікаційної групи* на нашу думку, можна віднести доходи, які сформовані опосередковано за результатами злочинної діяльності. До типових ознак таких доходів можна віднести: а) відносно високий рівень прогнозованості кількісно-якісних показників;

б) надходження у формі готівкових коштів; в) суб'єкт розпорядження такими доходами, як правило, не приймає участі у злочинній діяльності за результатами якої вони сформовані; г) використовуються за «цільовим» призначенням; д) їх використання контролюється іншими суб'єктами, які визначенні лідерами злочинного середовища, а в окремих випадках і особами, які забезпечують їх безпосереднє формування. Ще з радянський часів однією із форм існування, вказаної групи доходів, одержаних за результатами злочинної діяльності є «общак». Слушно звернути особливу увагу на те, що незважаючи на тривалу історію існування такого типу злочинних доходів, останні не стали предметом систематичного наукового дослідження у результаті чого: а) відсутнє наукове визначення вказаної категорії; б) нерозроблені чіткі та логічно обґрунтовані класифікації; в) не систематизовано основні напрями використання такої групи злочинних доходів. Так, аналіз наукових джерел свідчить, що дослідники, як правило, послуговуються публіцистичними формулюваннями, які складно імплементувати у правотворчу та правозастосовну практику. У результаті цього, приймаючи зміни до КК України, спрямовані на посилення кримінально-правової протидії діяльності злочинних спільнот та лідерів кримінального середовища, механізми формування вказаної групи доходів залишились без належних засобів кримінально-правового впливу, що створює передумови для стійкого та систематичного продовження формування економічного підґрунтя організованої злочинності.

Ключові слова: організована злочинність; дохід; класифікація; модель формування.
Key words: organized crime; income; classification; formation model.

САМОЙЛЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор

ТІТУНІНА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем протидії кіберзлочинам та загрозам інформаційній безпеці, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ КРИПТОВАЛЮТ ЯК ЗАСОБУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У Мінціфрі вважають, що ринок криптовалют в Україні розвинений, але більша його частина перебуває в сірій зоні, і це створює загрозу для держави, бізнесу і користувачів [1]. У підґрунті популярності криптовалюти як нового фінансового інструменту лежать комплекс технічних

характеристик блокчейн, відсутність системи серверного зберігання даних, відкритість операцій, стійкість до кібератак, можливість функціонування програми в режимі 24/7 та підтримка смарт-контрактів. Але водночас відсутність правового регулювання блокчейн-технологій нівелює ці переваги, а в низці випадків і перетворює їх на кримінологічні ризики.

Незважаючи на те, що 17 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи» [2], який називають «регулятором криптовалют», насправді, є кілька дискусійних моментів. Цим законом, встановлюється, що віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.Якщо аналізувати поняття віртуального активу, запропоноване вказаним Законом, то можна виокремити наступні його ознаки: нематеріальне благо; є об'єктом цивільних прав; має вартість; віртуальний актив виражається (існує) в електронній формі у вигляді сукупності даних; існування забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів.

Разом з тим положення Закону не надали визначення суті віртуального активу, чи тотожний віртуальний актив криптовалюті, або це ширше поняття, і як саме віртуальний актив співвідноситься з електронними грошима.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону, його дія не розповсюджується на правовідносини, пов'язані з обігом електронних грошей та цінних паперів.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що визнання криптовалюти засобом вчинення кримінальних правопорушень здебільшого у суді не викликає сумнівів та заперечень. Суди не зазнають труднощів під час кваліфікації діянь, у яких криптовалюта виступає як засіб вчинення кримінальних правопорушень, наприклад пов'язаних із незаконним обігом зброї, наркотичних засобів, порнографії тощо. Операції з криптовалютою розглядаються як докази у кримінальній справі.

Незважаючи на відсутність коштів, ідентифікації користувачів криптовалют за номерами гаманців, інформація про транзакції використовується для перевірки підозр та уточнення обставин у справі. Також операції з використанням криптовалюти широко застосовуються у разі вчинення кримінальних правопорушень щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, фінансуванні тероризму, ухилення від сплати податків тощо.

Використовуючи розрахунки з криптовалютою, правопорушник максимально відсторонюється від контакту з потенційним покупцем, залишає мінімум слідів злочинного діяння, а виключаючи візуальний контакт і спілкуючись за допомогою інтернет-месенджерів, істотно ускладнює виявлення і розслідування такого виду злочинів.

Якщо в 2015 р кількість зареєстрованих фактів використання віртуальної валюти для відмивання протиправних доходів не перевищувало 5 % від загального обсягу криптозлочинності, то з 2018 році цей показник перевищив 40 % [3].

Це обумовлюється, в першу чергу, широким спектром способів легалізації майна, отриманого протиправним шляхом:

– за допомогою використання однорангових транзакцій «людина – людина»;

– застосування біткоїн-автоматів (криптоматів, криптотерміналів); відсутність систем ідентифікації клієнта робить ці пристрої надзвичайно популярними серед злочинців, попри високу комісію транзакцій (10–15 %);

– використання мікшерів, що надає можливість заплутати ланцюжки транзакцій;

– шляхом використання нелегальних обмінних сервісів;

– набуває популярності легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом через азартні онлайн-ігри, чому сприяє легалізація ігорного бізнесу в нашій державі.

Криптовалюта використовується або для безпосереднього досягнення попереднього результату (наприклад, у разі придбання заборонених предметів), або для полегшення вчинення кримінальних правопорушень. У багатьох випадках спостерігається так звана трансформація: за рахунок грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, особа купує криптовалюту, яка потім досить легально на обмінних біржах трансформується у «чисті» кошти.

Тож, сьогодні криптовалюта може виступати предметом кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням або наданням неправомірної вигоди чи підкупу, та кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, зокрема пов'язаних із незаконним банкрутством, а також, звісно, кримінальних правопорушень з корупційною складовою.

Список використаних джерел:

1. Україна № 1 в світі з використання криптовалют – Мінцифри // Ліга.нет : сайт. URL: https://ua-news.liga.net/economics/news/ukraina-1-v-sviti-z-vikoristannya-kriptovalyut---mintsifri
2. Про віртуальні активи : Закон України 2074-IX від 17 березня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20
3. Money Laundering and Terrorist Financing Red Flag Indicators Associated with Virtual Assets // FATF, Paris, France. 2020. URL: www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.html

Ключові слова: віртуальний актив, засіб, злочин, криптовалюта, легалізація, фінансовий актив.

Key words: virtual asset, tool, crime, cryptocurrency, legalization, financial asset.

ВАЩУК ОЛЕСЯ ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор

СТЕВЕНСОН ОКСАНА СТЕПАНІВНА

“Axciton systems inc”,
віцепрезидент

ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Криміналістика в Україні в умовах російсько-української війни зазнає ряду викликів, але також має потенціал розвитку. Розвиток криміналістики під час війни вимагає постійного навчання, пристосування та підтримки на всіх рівнях суспільства. У цілому, такі перспективи є різноманітними та спрямованими на впровадження інновацій, посилення міжнародного співробітництва, підвищення кваліфікації фахівців та зміцнення відносин з громадськістю.

Нижче наведені деякі перспективи та додаткові напрямки розвитку криміналістики в цей період:

1. Застосування передових технологій. Інтенсивне використання інформаційних технологій, біометрії, супутникового моніторингу, а також дронів і робототехніки значно поліпшить якість роботи криміналістів і полегшить виявлення та розкриття злочинів.

2. Збільшення міжнародного співробітництва. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Інтерпол, Європол та інші правоохоронні органи, для обміну досвідом, інформацією та ресурсами.

3. Підвищення кваліфікації фахівців. Навчання та підготовка фахівців у галузі криміналістики є ключовим фактором для підтримки ефективності правоохоронних органів під час війни.

4. Розробка нових методів розкриття злочинів: У зв’язку зі зміною характеру злочинів та набуття нових знань, криміналісти повинні розробляти та впроваджувати нові методики та інструменти для розслідування. Зокрема, використання дронів для збору даних на місцях подій злочинів, впровадження новітніх аналітичних інструментів для обробки великих обсягів інформації, розвиток методів цифрового дослідження та кіберслідства.

5. Боротьба з кіберзлочинністю. Військові дії можуть спричинити збільшення кіберзлочинів. Тому, криміналісти повинні активно розвивати свої знання та навички в галузі кібербезпеки, а також працювати над виявленням та розкриттям кіберзлочинів. Зокрема, криміналісти повинні бути готові розслідувати кібератаки, виявляти та припиняти хакерські групи, які використовують цифрові технології для здійснення атак на українську інфраструктуру.

6. Зосередження на боротьбі з корупцією. У зв’язку з війною, корупція та зловживання владою можуть посилитися. Криміналісти повинні діяти ефективно і відкрито, щоб виявляти та розкривати такі злочини.

7. Протидія незаконному переміщенню товарів та контрабанді. Заходи з протидії незаконному переміщенню товарів та контрабанді є актуальними в цих умовах, бо внаслідок війни збільшується обсяг незаконного переміщення зброї, наркотиків, контрабандних товарів і т.п.

8. Забезпечення захисту прав людини. Дотримання прав людини та забезпечення правопорядку, незважаючи на військові дії.

9. Розвиток та впровадження альтернативних методів розслідування. Внаслідок обмежених ресурсів та зміненої ситуації на місцях злочинів, криміналісти можуть досліджувати та впроваджувати альтернативні методи розслідування, такі як віртуальна криміналістика або використання дистанційних засобів моніторингу.

10. Впровадження інноваційних підходів у роботі. Розвиток науково-технічного прогресу може забезпечити криміналістам нові можливості для розслідування злочинів та аналізу доказів, наприклад, штучний інтелект та машинне навчання.

11. Зміцнення зв'язків з громадськістю. Підтримання довіри та співпраці з громадськістю є важливим аспектом ефективної криміналістики. Правоохоронні органи можуть розробляти та впроваджувати стратегії для зміцнення зв'язків з громадянами, включаючи залучення до співпраці волонтерів та місцевих громадських організацій.

12. Формування позитивного іміджу правоохоронних органів. Підтримка позитивного іміджу правоохоронних органів та криміналістів у суспільстві може сприяти зміцненню довіри громадян та поліпшенню ефективності їх роботи.

13. Оновлення законодавства. Адаптація законодавства до сучасних викликів та потреб правоохоронних органів є важливим фактором розвитку криміналістики. При цьому, внесення змін до нормативних актів може забезпечити правоохоронним органам більші можливості для боротьби зі злочинністю та забезпечення національної безпеки.

14. Розвиток спеціалізованих підрозділів. Створення та підтримка спеціалізованих підрозділів для розслідування конкретних видів злочинів, таких як тероризм, кіберзлочини, або злочини проти гуманності, може забезпечити ефективніше розслідування та розкриття злочинів. Окрім того, це може включати створення нових команд, які спеціалізуються на злочинах проти мирного населення, воєнних злочинах, авіатерористичних актах та інших воєнних правопорушеннях.

15. Забезпечення психологічної підтримки. Військові дії можуть мати психологічний вплив на правоохоронців та криміналістів, тому важливо створити систему психологічної підтримки та реабілітації для працівників.

16. Удосконалення методів виявлення та розслідування військових злочинів. Військові злочини можуть мати особливий характер, що вимагає від криміналістів розробки та впровадження специфічних методик та методів розслідування.

17. Розробка стратегій для протидії пропаганді. Забезпечення об'єктивності та прозорості в роботі криміналістів може допомогти протистояти пропаганді та сприяти формуванню позитивного іміджу правоохоронних органів.

18. Впровадження системи оцінки ефективності діяльності криміналістів та правоохоронних органів може сприяти постійному вдосконаленню роботи та підвищенню їх результативності.

19. Розширення можливостей для наукових досліджень. Підтримка наукових досліджень у галузі криміналістики може сприяти розвитку нових методик, методів та підходів до розслідування злочинів, а також покращенню теоретичної бази. Важливо залучати нових вчених та студентів для проведення досліджень, спрямованих на розв'язання актуальних проблем криміналістики.

20. Підтримка громадської дипломатії. Розвиток громадської дипломатії та співпраця з міжнародними організаціями можуть допомогти сприяти захисту прав людини, забезпеченню правопорядку та відновленню деокупованого регіону.

21. Розробка програм підтримки для потерпілих від злочинів. Створення профільних програм підтримки та допомоги потерпілим від злочинів, зокрема насильства, торгівлі людьми та військових злочинів, є важливим аспектом роботи криміналістів та правоохоронних органів.

Загалом, криміналістика в Україні в умовах російсько-української війни має потенціал для розвитку і вдосконалення, спрямований на забезпечення безпеки громадян, зміцнення правопорядку та притягнення винних до відповідальності. Це можливо завдяки співпраці правоохоронних органів, академічного середовища, міжнародних партнерів та громадськості.

Ключові слова: криміналістика, перспектива, російсько-українська війна, війна.
Key words: criminalistics, perspective, Russian-Ukrainian war, war.

АЛБУЛ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, професор

КОЛОДІЙ ДЕНИС ВОЛОДИМИРОВИЧ

Харківський національний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

На сьогодні, в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, Верховна Рада прийняла закон, який встановлює відповідальність за колаборацію діяльність. Стаття 111-1 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за колаборацію діяльність. Враховуючи той факт, що зазначена

норма є новою для вітчизняної правозастосовної практики, виникають проблемні питання щодо напрямів оперативно-розшукового документування злочинної діяльності осіб та груп, які вчинюють ці кримінальні правопорушення [1; 3, с. 49].

В теорії оперативно-розшукової діяльності документування – це здійснюваний за оперативно-розшуковою справою процес негласного збирання, фіксації, систематизації, перевірки та оцінювання фактичних даних про подію кримінального правопорушення й осіб, причетних до його підготовки або вчинення, забезпечення можливості їх використання для запобігання та розкриття злочинів, застосування до розроблювальних передбачених законом заходів відповідальності, а також для забезпечення кримінального провадження. Сутність документування полягає в тому, що воно є видом пізнавальної діяльності, яке ґрунтується на застосуванні спеціальних сил, засобів і методів ОРД. При документуванні пізнається факт (явище) реальної дійсності – готування до кримінального правопорушення та його вчинення. Оперативно-розшукове документування зумовлюється поводженням розроблювальних осіб, які, вчиняючи, як правило, неочевидні тяжкі та особливо тяжкі злочини, прагнучи залишитися не викритими заздалегідь до них готуються, маскують свої дії, знищують сліди й, відповідно, інші докази тощо [2, с. 27]. Для їхнього викриття оперативні підрозділи Національної поліції України використовують весь арсенал негласних сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз ст. 111-1 Кримінального кодексу України дає підстави стверджувати, що оперативно-розшукове документування є можливим тільки щодо фактів, передбачених частинами 5, 6, 7 та 8, адже саме ці діяння віднесені до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів [5, с. 31]. Такими діями є:

добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах;

добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених

на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України;

вчинення особами вищевказаних дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків [4].

При цьому, під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації. У свою чергу, тяжкими наслідками вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [4].

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підставами для оперативно-розшукового документування в межах оперативно-розшукових справ щодо фактів колаборaційної діяльності може виступати наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: кримінальні правопорушення, що готуються; осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення; розвідувально-підривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України [6].

Слід зазначити, що за фактами колаборaційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, які вказують на злочинні дії розроблювальних, а саме:

про подію злочину (час, місце, спосіб, інші обставини вчинення злочину);

про причетність розроблювальних до підготовки або вчинення злочину та мотивах, що спонукають останніх вчиняти протиправні дії;

про обставини, що характеризують їх особистість;

про місцезнаходження знарядь вчинення злочину або інших предметів, здобутих злочинним шляхом тощо.

При цьому, існують три напрямки документування злочинних дій розроблювальних, а саме:

виявлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальному провадженні за фактами колаборaційної діяльності;

виявлення предметів і документів, що мають доказове значення у кримінальному провадженні за фактами колаборaційної діяльності;

фіксація дій розроблювальних осіб з метою наступного використання отриманих фактичних даних у процесі доказування під час розслідування за фактами колаборaційної діяльності.

В теорії оперативно-розшукової діяльності визначено, що документування злочинних дій розроблюваних осіб відбувається шляхом:

а) виявлення осіб, проінформованих про протиправну діяльність розроблюваних, які можуть бути свідками;

б) виявлення документів, які підтверджують протиправну діяльність розроблюваних осіб і їх зв'язки;

в) виявлення предметів, використаних розроблюваними для досягнення злочинного результату;

г) закріплення даних про дії розроблюваних в процесі спостереження за ними [2, с. 64].

Безсумнівно, особливості об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, широкий перелік діянь, які охоплюються вказаним складом кримінального правопорушення, обумовлюють специфіку організації і тактики оперативно-розшукового документування злочинної діяльності колаборантів, перелік сил і засобів, які залучаються для виконання конкретних завдань.

Список використаних джерел:

1. Албул С. В. Теоретичні аспекти оперативно-розшукового документування колабораційної діяльності. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 5–8.
2. Албул С. В. Оперативно-розшукова тактика : навчальний посібник / С. В. Албул. Одеса : ОДУВС, 2022. 156 с.
3. Конопельський В. Я. Криміногенна детермінація колабораціонізму в Україні. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 49–50.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print (дата звернення: 11.11.2022).
5. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова. Одеса : ОДУВС, 2022. 67 с.
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII із змін. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print (дата звернення: 11.11.2022).

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукове документування, оперативно-розшукова тактика, колабораційна діяльність, воєнний стан.

Key words: operative and investigative activity, operative investigative documentation, operational search tactics, collaborative activity, martial law.

КУБАРЄВ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор

БАРГАН СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ У ЗАКОРДОННИХ МОДЕЛЯХ ДОПИТУ

Допит як складний інформаційно-психологічний процес спілкування характеризується наявністю процесуальної форми комунікації між суб'єктом, який веде допит (слідчим), і допитуваним (потерпілим, свідком, підозрюваним), елементом якої є зворотній зв'язок від останнього. Однак отримати повний обсяг достовірних відомостей щодо обставин злочину не завжди є можливим через активну протидію розслідуванню з боку допитуваних осіб, що нерідко має прояв у вигляді повідомлення хибних даних. В цьому плані існує потреба вдосконалення тактичних прийомів допиту в конфліктній ситуації, зокрема, за рахунок імплементації закордонних розробок, що вже довели свою ефективність на практиці.

Так, становить інтерес запропонована дослідниками Гетеборзького університету техніка "Strategic Use of Evidence" (далі – SUE), яка є підґрунтям для планування та проведення допиту, та містить практичні рекомендації щодо формування висновків про істинність чи оманливість суджень допитуваного [1, с. 270]. Практична реалізація цієї моделі відбувається у два етапи. На першому етапі допит проводиться у формі вільної розповіді, під час якої слідчий аналізує почуті твердження і готує на їх основі перелік питань, з урахуванням рівня неузгодженості і наявності певних доказів. На другому етапі слідчий переходить до уточнюючих запитань, щоб почути як особа подолає невідповідність альтернативними поясненнями. Разом з цим слідчий демонструє докази, які спонукають допитуваного до зміни показань у відповідь на викриття, породжуючи неузгодженість всередині тверджень.

Прагнучи забезпечити результативність другого етапу зарубіжні фахівці розробили тактику використання доказів (передбачає оцінку значущості доказів для допитуваного та їх пред'явлення за найбільш оптимальною в кожному окремому випадку схемою) і тактику запитань (систематичне вичерпання альтернативних пояснень, якими допитуваний намагається зрівняти невідповідність) [2, с. 34]. Головним чином, ці тактики спрямовані на отримання психологічної реакції допитуваного, яка зовні виражається у генеруванні відмовок,

що зазвичай підсилюють протиріччя. За підсумками допиту певний рівень неузгодженості між відповідями допитуваного і продемонстрованими доказами дозволяє діагностувати обман.

Тактика використання доказів пропонує враховувати час, спосіб і послідовність їх розкриття при проведенні допиту, на які у допитуваного виникатиме відповідна рефлексія. Більшість фахівців, які досліджували техніку SUE вважають, що тактику доказів варто застосовувати наприкінці допиту, адже раннє їх розкриття допомагає особам, які повідомляють неправду, пристосуватися до характеру запитань слідчого, вигадуючи більш узгоджені та правдоподібні їх спростування [3, с. 190]. В одному з досліджень зазначено, що приховування доказів до заключного етапу (тобто пізніше їх розкриття) призводить до більш виражених прогалин і невідповідностей в повідомленнях допитуваного. Поруч з тим не меншою ефективністю вирізняється пред'явлення доказів шляхом «крапельного» методу (пред'явлення конкретного доказу як відповідь на кожну почуту невідповідність в процесі розповіді допитуваного). Його використовують залежно від низки факторів, зокрема: кількості наявних фактичних даних, їх доказової сили, рівня неузгодженості в твердженнях допитуваного, ухилення від конкретних запитань.

Спрямованість техніки SUE на збільшення вірогідності розпізнавання недостовірних показань шляхом виявлення загальних закономірностей поведінки осіб, які приховують відому інформацію або вдаються до обману, а також їх типової реакції на демонстрацію доказів викривального змісту, слугувала підґрунтям для створення альтернативних моделей допиту, зокрема канадської PHASE та норвезької KREATIV. Розробником PHASE став співробітник Королівської канадської кінної поліції Д. Карр (D, Carr), який прагнув послабити психологічний тиск на допитуваного, але зберегти високу результативність допиту [4]. Така модель складається з шести стадій: 1) підготовка; 2) встановлення психологічного контакту; 3) розвиток теми допиту за допомогою вільної розповіді; 4) пошук невідповідності тверджень з метою їх деталізації; 5) використання техніки SUE; 6) підбиття підсумків допиту. У цьому випадку стратегічне використання доказів є основною стадією, яка зосереджуються на психологічних процесах, що відрізняють осіб, котрі повідомляють неправдиві відомості, від осіб, які повідомляють правду, у випадку демонстрації викривальних доказів. Наприклад, інтерв'юер припускає, що особа усвідомлює наявність доказів «А» і «В», але не здогадується про існування доказу «С». Цілком очікувано, що особа буде вільно розповідати про докази «А» і «В», але не згадає про доказ «С». Демонстрація доказу «С» викликає відповідну рефлексію у реципієнта (зміна показань, виправдовування, звинувачення інших осіб). Невідповідність тверджень особи про доказ С або взагалі переконання у його відсутності є показником брехні.

Сучасним варіантом альтернативного проведення допиту також є модель KREATIV, яка розроблена норвезькими науковцями. Назва-акронім відображає основоположні цінності та принципи цього методу [5], зокрема (назви наводяться мовою оригіналу – норвезькою):

Kommunikasjon – спілкування;
Rettssikkerhet – верховенство права;
Etikk og Empati – етичність;
Aktiv bevisstgjøring – активна свідомість;
Tillit gjennom åpenhet – довіра через відкритість;
Informasjon – змістовність інформації;
Vitenskapeligforankring – науковість.

В межах цієї моделі техніка SUE вказує на послідовність ознайомлення допитуваного з доказами, коли їх пред'явлення відбувається з урахуванням доказової сили (від слабких, що викликають незначну психологічну реакцію у допитуваного, до сильних, на які реакція буде максимальною), або коли пред'явлення доказів відбувається залежно від їх точності (від низької до високої), переходячи від загальних (абстрактних) натяків про їх існування, до більш чіткого, точного окреслення доказу, який планується розкрити.

Таким чином, основні принципи SUE вже покладено в основу деяких зарубіжних моделей допиту. Її застосування дозволяє вдосконалити процес встановлення рівня істинності показань допитуваних осіб і може бути корисним в діяльності вітчизняних правоохоронців. Проте, на наш погляд, у своїй відокремленості вона не може слугувати запорукою успішності проведення допиту, тому що в межах однієї стратегії неможливо передбачити всі аспекти процесуальної комунікації в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Luke T. J., Hartwig M., Joseph E., Brimbal L., Chan G., Dawson E., Jordan S., Donovan P., & Granhag P. A. (2016). Training in the Strategic Use of Evidence technique: Improving deception detection accuracy of American law enforcement officers. Journal of Police and Criminal Psychology. № 31 (4). P. 270–278.
2. Hartwig M. (2005). Interrogating to detect deception and truth: Effects of strategic use of evidence. PhD dissertation. Sweden : Department of Psychology, Gothenburg University. 65 p.
3. Dando C. J., Bull R. (2011). Maximising opportunities to detect verbal deception: training police officers to interview tactically. Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling 8. P. 189–202.
4. Ask an expert. The art of an effective interview. (2017). Vol. 79. No. 1. URL: https://www.rcmp-grc.gc.ca/en/gazette/the-art-an-effective-interview (дата звернення: 01.05.2023).
5. From interrogations to investigative interviewing. The NCHR international department. Rule of law. 2019. 2 p. URL: https://www.jus.uio.no/smr/om/ia/rettsstat/invest_int_concept_note_nov2019.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

Ключові слова: тактика допиту, неправдиві показання, викриття обману, використання доказів, криміналістична тактика.

Key words: foreign interrogation tactics, false testimony, exposure of deception, strategic use of evidence, criminalistics.

ЗАГОРОДНІЙ ІГОР ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій у кримінальному проваджені виступає огляд місця події. Це обумовлено тим, що, по-перше, саме обстановка місця події безпосередньо сприймала та відображає злочину подію, а, по-друге, на місці події міститься значна кількість слідів злочинця, механізму злочину, осіб, які можуть володіти інформацію про злочин – слідів-відображень та предметів, знарядь тощо. Відповідно успішність розслідування значним чином залежить від повноти та правильності проведення огляду.

Як слушно зазначає Ю. О. Гресь, особливості тактики підготовки та проведення огляду багато в чому залежать від учасників даної слідчої (розшукової) дії, часу та місця її проведення, обстановки та предметів, що знаходяться на місці події [1, с. 387]. Тому беззаперечним є той факт, що здійснення огляду місця події в умовах збройного конфлікту набуває своїх особливостей та специфічних ознак.

На теперішній час слідчим доводиться проводити огляди місця події на деокупованих територіях з метою виявлення і фіксації воєнних злочинів РФ в Україні, оглядати місця обстрілу цивільних та військових об'єктів у різній місцевості. О. М. Дуфенюк характеризує умови проведення таких оглядів як «польові» [2, с. 371]. Дійсно, організація і здійснення огляду місця події в умовах підвищеної складності та небезпечності, загрози вибухів внаслідок детонації снарядів чи їх частин, загрози нових обстрілів обумовлюють необхідність завчасного опрацювання означених проблемних питань на ряду із вирішенням традиційних техніко-криміналістичних і тактичних завдань.

Серед основних проблемних питань організації та проведення огляду місця події слід назвати питання забезпечення належних учасників огляду. Тобто поряд з такими традиційними учасниками огляду, як експерт-криміналіст, судовий медик, необхідно залучати спеціалістів-вибухотехніків, співробітників Державної служби надзвичайних ситуацій, осіб, що забезпечуватимуть охорону місця події тощо. Крім того ефективне розслідування ряду злочинів, що в міжнародному законодавстві охоплюються поняттям «воєнних злочинів», передбачає залучення міжнародних спеціалістів та налагодження належної комунікації з ними. При цьому важливою є не стільки можливість мовної комунікації, скільки професійної. Тобто представники України у складі слідчо-оперативної групи повинні враховувати міжнародний досвід та принципи роботи іноземних колег, щоб безпосередньо на місці події не виникало непорозумінь, як в організаційному, так і в професійному плані.

Також розслідування злочинів, що вчиняються в умовах збройного конфлікту, передбачають забезпечення спеціального технічного оснащення для вилучення, знищення чи транспортування вибухових пристроїв, боєприпасів чи їх частин, транспорту для перевезення обладнання, членів слідчо-оперативної групи, трупів та їх частин, фото- та відеотехніки, засобів аерозйомки, вилучених на місці події предметів, що можуть виступати у подальшому як докази у провадженні чи містять на собі певні сліди злочинця чи механізму злочину.

Крім того потребують розробки тактичні рекомендації з проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів, що вчинялися із застосуванням вибухових пристроїв, боєприпасів; огляду місця події, пов'язаного з ексгумацією тіл, їх частин із окремих чи масових могил; огляду місць події, де було розташовано катівні, місця насильницького утримання осіб тощо; огляду місць, де базувалися російські військові, зберігали боєприпаси чи розташовувалися їхні пункти управління.

Специфіка розслідування злочинів в умовах збройного конфлікту передбачає також необхідність встановлення можливості існування цифрових носіїв інформації, які містять фото- або відеоматеріали, на яких задокументовано дії з підготовки, вчинення чи приховування злочину, або ж зафіксовано місце події безпосереньо в близький до вчинення злочину момент. Тобто виявлення відеозаписів із камер зовнішнього спостереження, чи відшукування відповідних фото- або відеофайлів в мережі Інтернет, або ж використання супутникових знімків місцевості, де розташоване місце події – все це є надзвичайно важливим не лише для процесу розслідування в цілому, але й потребує виявлення та дослідження ще на етапі підготовки до проведення огляду.

Наведені особливості проведення огляду місця подіх в умовах збройного конфлікту в Україні не є вичерпними, а лише окреслюють основні напрями, які потребують глибокого дослідження та напрацювання дієвих криміналістичних рекомендацій. Кількість воєнних злочинів РФ в Україні постійно зростає. Відповідно на наші правоохоронні органи очікує іще надзвичайно багато роботи з розслідування злочинів, за кожним із яких стоять життя та долі людей.

Список використаних джерел:

1. Гресь Ю. О. Огляд місця події: тактика, технологія та психологія. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 386–388.
2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 369–374.

Ключові слова: слідчий огляд, місце події, воєнні злочини, збройний конфлікт.
Key words: investigative review, scene of the incident, war crimes, armed conflict.

КОЛОДІНА АННА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

На сьогоднішній день ми можемо спостерігати за стрімким розвитком технологічних змін та сучасних інновацій майже у всіх сферах життєдіяльності, в зв'язку зі змінами та нестабільністю українських реформ, воєнним станом в країні та тотальними змінами у всьому світі.

Новітні технології, матеріалізовані наукові ідеї, технічні винаходи, сучасні інновації, відкриття, перехід із офлайн в онлайн, діджиталізація – все це стає новими реаліями та життям до якого ми підлаштовуємось. Тому, у різних сферах діяльності, науці та практичній діяльності з розслідування злочинів зокрема, стрімко увійшли нові поняття, які характеризують сучасні суспільні відносини – як технологічні, інформаційні, цифрові, мережеві, віртуальні.

Не винятком сьогодні є і наука криміналістика, предмет вивчення якої з кожним роком розширюється та викликає дискусії серед науковців, а новітні технології запроваджені в практичну діяльність з розкриття та розслідування злочинів вивели науку на новий етап розвитку.

Про застосування сучасних криміналістичних знань, технологій та інновацій, останнім часом, висловлювали свою думку та зосереджували увагу багато науковців, зокрема: Л. І. Аркуша, В. О. Коновалова, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, В. В. Тіщенко, В. В. Юсупов, А. В. Іщенко, Р. С. Бєлкін, Н. І. Клименко, І. А. Возгрін, М. В. Салтевський, П. Д. Біленчук та ін. вчені криміналісти.

Традиційно, прийнято виділяти у криміналістичній науці наступні напрямки розвитку та запровадження у практичну діяльність інновацій: техніко-криміналістичний, тактико-криміналістичний та методики окремих видів злочинів [1, с. 50]. Саме в цих напрямках використання можливих інновацій та сучасних криміналістичних знань – є запорукою своєчасного, успішного та ефективного розслідування та протидії злочинності.

Важливим напрямом удосконалення досудового розслідування є – впровадження сучасних криміналістичних знань та криміналістичних інновацій у сферу та процеси слідчої діяльності. На сьогодні склалася ситуація, коли вдосконалення інформаційних технологій не впливає на покращення показників розкриття злочинів, якості досудового розслідування та строки його проведення [2]. Але, можна впевнено сказати, що такі процеси відбуваються і з причин недостатньої професійної кваліфікації співробітників слідчих підрозділів. Тому, важливим критерієм застосування інноваційних технологій та впровадження їх в практичну діяльність має бути перш за все підвищення професійного

рівня та навичок практичних працівників володіння сучасними технологічними пристроями та програмами, які пропонуються, тестуються та запроваджуються в практичну діяльність. Нажаль, як показує практика, багато слідчих є некомпетентними, невмотивованими та не володіють навичками використання сучасних методів, програм та технологій розслідування.

Щодо поняття «криміналістичної інновації», варто погодитись із В. Ю. Шепітько, який вважає що це – розроблені та впроваджені в практику нові сучасні методи, прийоми, технології, технічні засоби, прилади, апаратура, інструменти, метою яких є оптимізація розслідування злочинів та їхнього судового розгляду, підвищення якості та ефективності правозастосовної діяльності і зменшення помилок [3, с. 45].

Автор виділяє наявність наступних негативних чинників в діяльності слідчого, які зумовлюють впровадження інновацій, що сприятимуть оптимізації розслідуванню:

– вирішення великої кількості завдань у відносно стислі терміни;
– недостатність наявних тактичних засобів здійснення діяльності;
– складнощі у взаємодії зі спеціалістами та співробітниками оперативних підрозділів;
– недостатність інформації про розслідувану подію;
– відсутність надійних джерел отримання інформації;
– протидія розслідуванню зі сторони зацікавлених осіб [3].

Аналізуючи джерела, на кшталт інновацій в криміналістиці, одним з найбільш перспективних напрямків оптимізації слідчої діяльності є використання в практичній діяльності та застосування автоматизованих інформаційних систем, а саме використання системи «Автоматизоване робоче місце слідчого» (АРМ), основним завданням якого є – максимальне покращення і спрощення роботи слідчого за рахунок швидкого доступу до необхідної слідчому у практичній діяльності інформації. Виконання завдань кримінального судочинства, передбачених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України передбачає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [4]. Реалізація цих завдань вимагає від слідчого не тільки належної професійної підготовки, але й вміння швидко і ефективно працювати з нормативно-правовими актами і документами, вчасно приймати процесуальні рішення. В роботі слідчого необхідно враховувати рішення органів державної влади, складати процесуальні документи, вдосконалювати і уточнювати криміналістичні знання. Все це зумовило створення комп'ютерної програми – АРМ.

Якщо брати до уваги тактико-криміналістичні інновації, то варто говорити про розроблення нових тактичних прийомів, їх комплексів, тактичних комбінацій та тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових), перевірки типових слідчих версій [5, с. 522].

Інновації у криміналістичній методиці спрямовані на розробку, дослідження методик розслідування нових видів злочинів та удосконалення наявних.

Також, не менш перспективними напрямками використання сучасних криміналістичних знань та інноваційних технологій у протидії злочинності є наступні засоби: використання систем спостереження та відео контролю; застосування ідентифікаційних систем особистості; застосування різних додатків, сервісів та платформ; використання розроблених, запропонованих й запроваджених в практику новітніх техніко-криміналістичних, тактико-криміналістичних, методико-криміналістичних засобів, використання компютерних технологій у підвищенні ефективності тактичних операцій та ін.

Підсумовуючи вищевикладене, ми бачимо що наука криміналістика розвиваючись в стрімкий час технологій, інтегрує новітні досягнення та надає практичній діяльності інноваційні засоби, прийоми та методи для швидкого розслідування та протидії злочинності, що викликає науковий інтерес для подальшого більш детального аналізу та дослідження.

Список використаних джерел:

1. Берназ П. В. Інновації – основа криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів // Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 4. С. 49–53.
2. Домашенко О. М. Криміналістичні інновації як фактор попередження тактичних помилок у слідчій діяльності // Науково-практична інтернет-конференція. Актуальна юриспруденція. Режим доступу: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1403 %3A071216-17&catid=170 %3A5-1216&Itemid=211&lang=
3. Шепитько В. Ю. Инновации в криминалистике и следственной деятельности // Проблемы управления органами расследования преступлений в связи с изменениями уголовно-процессуального законодательства: материалы межвуз. науч.-практ. конф. в 2 ч. – М., 2007. – Ч. 2. – С. 44–49.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
5. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. Пр. / Віктор Шевчук; упоряд.: Н. А. Чмутова. – Харків : Право, 2020. – 1280 с.

Ключові слова: інформаційні технології, розслідування, криміналістичні інновації.

Key words: information technologies, investigations, forensic innovations.

ЧІПКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

МАКОГІН ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

У розслідуванні кримінальних правопорушень будь-якої категорії важливе значення має його криміналістична характеристика, оскільки в ній відображаються особливості даного правопорушення, які в свою чергу, сприяють виявленню і розкриттю кримінально карних діянь.

На думку В. В. Тіщенка, криміналістична характеристика – це системний опис притаманних тій чи іншій категорії злочинів (групи, виду, підвиду) особливостей, які мають значення для розуміння структури злочинної діяльності, взаємозв'язків її елементів, а також для організації розслідування та зумовлюють застосування відповідних криміналістичних методів, прийомів і засобів їх розкриття [1, с. 353].

Одним з основних елементів криміналістичної характеристики є комплекс ознак, які визначають особу потерпілого у конкретному виді кримінальних правопорушень.

Перелік відомостей про потерпілого, які встановлюються і використовуються під час виявлення, розслідування і криміналістичної профілактики злочинів, є досить широким і містить в собі значну кількість елементів, які можуть змінюватися залежно від виду злочину та категорії потерпілого [2, с. 203].

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [3].

Слід зазначити, що при вбивствах, вчинених з необережності у кримінальних провадженнях потерпілою особою визнається близький родич чи член сім'ї загиблої особи. Однак, криміналістично-значущою у даному виді правопорушення є саме фізична особа, якій було спричинено смерть. Тому, під час дослідження криміналістичної характеристики, такі поняття як «жертва» чи «потерпілий» можуть вживатися як синоніми, хоча у процесуальному значенні це зовсім різні категорії.

Жертва злочину у певних слідчих ситуаціях може поставати як:

– джерело відомостей про злочин, про певні події та факти кримінального правопорушення;

– об'єкт, який забезпечує отримання інформації для розслідування, під час його дослідження різними засобами;

– невідома особа, встановлення відомостей про яку є важливим джерелом інформації, що має значення на початковому етапі розслідування та є головним завданням.

Для розслідування вбивств через необережність важливу роль має взаємозв'язок потерпілого та особи, що вчинила кримінальне правопорушення. На думку В. Ю. Шепітька, особа потерпілого нерідко вказує на особу злочинця (зв'язки потерпілого зі злочинцем, характер їхніх стосунків, мотиви вчиненого злочину) [4, с. 286]. Також встановленню підлягають: соціальний статус жертви, певні відомості про спосіб її життя, психологічні особливості, або ж особисті властивості, які перебувають у зв'язку з вчиненим злочином.

Аналіз криміналістичної літератури дозволяє виділити певну структуру криміналістичної характеристики відомостей про особу потерпілого, яка підлягає встановленню:

– соціально-демографічні якості. В дану категорію входять стать, вік, освіта, сімейний стан жертви, тощо;

– кримінально-правова характеристика. Тобто роль потерпілого в становленні злочинної поведінки та у створенні криміногенної ситуації;

– соціально-рольова характеристика. Дана категорія включає в себе сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу, тощо;

– морально-психологічна характеристика. Вона втілює в собі ставлення особи до соціальних цінностей і функцій, які вона виконує, виявляється у ставленні до держави, суспільних обов'язків, колективу, людей, які оточують, тощо.

В. Ю. Шепітько розширює цей перелік та зазначає, що вивчення особи потерпілого повинно включати в себе:

– відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів);

– соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі);

– особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення;

– незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення);

– соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи);

– дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості;

– матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення);

– злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності);

– причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо [5, с. 164–165].

За загальним правилом, дослідження особи потерпілого розглядається у двох аспектах: статистичному (вік, стать, національність і т. д.) та динамічному (поведінка потерпілого в період, який безпосередньо передував події злочину, в період злочину, і зв'язок цієї поведінки з поведінкою злочинця).

Аналізуючи кримінальні провадження за ст. 119 КК України, вбачається, що потерпілими особами частіше стають чоловіки, ніж жінки, оскільки чоловіки більш схильні вступати в ширші контакти, наділені більшими можливостями опору, їх поведінка частіше набуває агресивного характеру, тому створює обстановку, що сприяє злочину. Неврівноважений потерпілий, своєю поведінкою допомагає настанню злочинного результату, частіше здійснює нерозумні дії.

Особи, із грубою, зухвалою поведінкою, які легко вступають в сварки, схильні до гучних розваг, іноді хуліганських витівок, а також, які вживають алкогольні напої чи наркотичні речовини найчастіше бувають жертвами вбивств у бійці, в результаті раптово виниклого конфлікту.

Слід враховувати, що іноді поведінка особи ніяк не впливає на дії злочинця, не перешкоджає та не сприяє їм.

У більшості випадків при розслідуванні проваджень даної категорії потерпілий та злочинець були знайомі до вчинення кримінального правопорушення, були родичами, знайомими сусідами, або ж проживали в одному населеному пункті.

Таким чином, значна частина злочинів відбувається не тільки через соціально-економічні чинники, а й через моральні та фізичні якості осіб, які стали їх жертвами. У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії потерпілі самі сприяли своєю поведінкою вчиненню проти них злочинних дій, наприклад розпивання алкогольних напоїв, зухвала поведінка.

Загалом вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів вчинення злочину, в деяких випадках щодо віктимної поведінки потерпілого. Встановити причини та умови вчиненого кримінального правопорушення, при розслідуванні, досить часто допомагають дані про потерпілого, його характеристика.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 556 с.
2. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей / О. Козицька // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11 (249). – С. 202–206.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
4. Криміналістика : підручник / [В. Ю. Шепітько та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України В. Ю. Шепітька ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 4-те вид., перероб. та допов. – Х. : Право, 2008. 464 с.
5. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів / В. Ю. Шепітько // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 93. С. 168–174.

Ключові слова: вбивство з необережності, характеристика, особа потерпілого, відомості про жертву.

Key words: negligent homicide, characterization, identity of the victim, information about the victim.

ЧУМАК СЕРГІЙ ПРОКОПІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук

ФОРМИ І МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

З кожним роком збільшується кількість злочинів, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Незважаючи на прийняті заходи, як на міжнародному рівні, так і на рівні держави, зазначені злочини не скорочуються. Злочинність у даній сфері стала більш організованою, з'явилися не тільки окремі групи співучасників, які виготовляють наркотичні засоби й самі їх поширюють, а групи, що займаються злочинною діяльністю. У цих групах злочинна діяльність у сфері обігу наркотичних засобів організована за принципом міжнародних злочинних формувань і пов'язана з ними.

Причиною стійкого росту злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, є не тільки постійна зміни форм і способів здійснення даного виду злочинів, а й можливості злочинних угрупувань посилення протидії розслідуванню.

Значні фінансові можливості злочинної діяльності дозволяє здійснювати підкуп посадових осіб у правоохоронних органах, гілках влади і управління.

В результаті відсутність подолання протидії розслідуванню злочинів є однією із причин зростання нерозкритих кримінальних злочинів даного виду.

Незважаючи на загострення кримінальної наркоситуації, заходи боротьби з наркозлочинністю залишаються малоефективними,

правоохоронні органі не змогли швидко відреагувати й вчасно перебудувати свою роботу. Відзначається низька результативність розвідувальної й контррозвідувальної діяльності правоохоронних органів по виявленню й притягнення до відповідальності організаторів наркозлочинності, недостатня організація роботи з подолання протидії попередньому розслідуванню даних злочинів, слабка взаємодія оперативних і слідчих апаратів у виявленні й розслідуванні наркозлочинів. Не вдалося принципово розв'язати проблему підриву економічної бази наркозлочинців, на низькому професійному рівні здійснюється оперативний супровід розслідування кримінальних справ.

На теперішній час проблема протидії розслідуванню злочинів має особливу актуальність серед криміналістів і інших фахівців. Даний факт обумовлюється масштабним поширенням діяльності організованої злочинності, яка пов'язана із процесом корумпованості працівників правоохоронних органів і структур влади

В останні роки спостерігається тенденція протидії розслідуванню злочинів не тільки з боку таких учасників кримінального процесу як підозрюваний, обвинувачуваний, адвокат, але навіть і з боку правоохоронних органів (органів слідства, дізнання, прокуратури й суду) що свідчить про корумпованість у певній мірі даної структури. У цьому випадку протидія розслідуванню злочинів набуває досить специфічні й неспецифічні форми.

Протидія розслідуванню злочинів здійснюється на всіх етапах кримінального процесу. Воно може виражатися у знищенні доказів, залякуванні свідків і потерпілих, з метою дачі вигідних суб'єктові протидії показань. Якщо суб'єктом протидії виступають суб'єкти, що здійснюють процес розслідування злочину, то вони різними способами можуть затягувати розслідування. Результатом даної діяльності може служити знищення або втрата доказів провадження, що породжує припинення кримінального провадження на різних підставах або ж винесення виправдувального вироку.

Більшість кримінальних проваджень починаються з затримання особи за зберігання або поширення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. На жаль, співробітники правоохоронних органів, ще на етапі затримання самі підштовхують затриманого на дачу неправдивих свідчень. Черговими свідченнями показаннями затриманого є: «Придбав у невідомої особи для власного вживання». Затриманий погоджується, тому що немає співучасників і покарання буде незначним, а у співробітника правоохоронних органів буде факт розкриття злочину й видимість боротьби зі злочинністю.

У сучасних умовах важливим представляється істотне поліпшення форм і методів роботи правоохоронних органів у протидії наркозлочинності. Найпоширенішими заходами подолання протидії розслідуванню злочинів є цілеспрямовані оперативно-розшукові дії, а також, з урахуванням слідчої ситуації, повторні допити, обшуки, пред'явлення для впізнання й призначення судових експертиз.

Необхідно виділити особливості подолання протидії з урахуванням слідчих ситуацій, визначити алгоритми процесуальних

і оперативно-розшукових дій і оптимізувати черговість їх проведення на початковому етапі розслідування.

З урахуванням особливостей розслідування наркозлочинів приділяти увагу тактиці проведення окремих слідчих дій.

Детально досліджувати аспекти взаємодії органів слідства й оперативних підрозділів при розслідуванні даної категорії проваджень. та забезпечити оперативний супровід протягом усього розслідування, в цілях виявлення всієї ланцюжки злочинного угрупування та його організаторів.

Судові експертизи по наркозлочинам необхідно проводити до відкриття кримінального провадження, у зв'язку із чим, КПК України доповнити положенням: «у випадках, що не терплять зволікання, судова експертиза може бути призначена й проведена до відкриття кримінального провадження».

Актуальним є взаємодія слідчих і оперативних підрозділів здійснюючих розкриття й розслідування наркозлочинів і економічних злочинів, з метою виявлення й недопущення відмивання коштів, отриманих в результаті незаконного обігу наркотичних засобів.

Відмивання незаконних доходів. Наявність цієї найважливішої підсистеми, спрямованої на легалізацію (відмивання) доходів, отриманих незаконним шляхом, характерно для всієї злочинної діяльності кримінального наркоспільноти й становить один з її найважливіших етапів.

При подоланні протидії розслідуванню необхідно враховувати, що злочинці стали використовувати більш досконалі схеми відмивання, з використанням мережі «Інтернет».

Якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми і способи приховання злочинів, то тепер це поняття наповнилося більш широким змістом і визначається – як навмисна діяльність із метою перешкодити розслідуванню та встановленню істини.

Специфіка наркозлочинності вимагає спеціальних процедур розслідування й вироблення нових підходів до організації цієї роботи на всіх етапах діяльності правоохоронних органів по подоланню протидії розслідуванню, починаючи з проведення першочергових слідчих дій, і закінчуючи завершенням слідства по кримінальному провадженню. Своєчасне й уміле проведення слідчих і інших дій допомагає в короткий термін виявити всіх членів злочинної групи, вилучити наркотики, засоби для їхнього виготовлення й перевезення, гроші і цінності, добуті злочинним шляхом, а в цілому – успішно долати протидію розслідуванню.

Подолання протидії розслідуванню вимагає більш організованої взаємодії як правоохоронних органів так і взаємодії з митними службами, прикордонною службою, медичними установами й різними організаціями залежно від регіону та обставин. Беручи до уваги установи які прямо або в будь-який інший спосіб мають відношення до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. На сьогоднішній день необхідно тісна взаємодія з підрозділами Національної гвардії, територіальної оборони й військовими підрозділами, які здійснюють службу на блокпостах.

Взаємодія не повинна відбуватися тільки на рівні прийняття якихось резолюцій, складання спільних планів, яких самі виконавці не знають.

Взаємодію потрібно забезпечити на рівні конкретних слідчих, оперативних працівників Національної поліції, СБУ, місць виконання покарань, конкретних митних постів, патрульних нарядів різних відомств і блокпостів. Для ефективності такої взаємодії у всіх повинні бути пам'ятки з алгоритмом дій на випадок виявлення злочинів пов'язаних з обігом наркотичних засобів. У пам'ятках повинно бути зазначено кого конкретно інформувати про виявлений злочин. Для успішного подолання протидії розслідуванню, важлива оперативність. При цьому слід не забувати що наркозлочинність у порівнянні з іншими злочинами є найбільш стійкою, розповсюдженою і небезпечною для широкого кола осіб.

Ключові слова: наркозлочинність, подолання протидії розслідуванню, взаємодія правоохоронних органів, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Key words: drug crime, overcoming resistance to investigation, interaction of law enforcement agencies, circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

ЄЛХОВСЬКИЙ ІГОР ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри криміналістики

ПИШНЕНКО ІРИНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший лаборант кафедри криміналістики

ЗНАЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ

Криміналістика за своєю природою є синтетичною наукою, що використовує та пристосовує для своїх потреб знання та засоби різноманітних гуманітарних, природничих та технічних наук. Обумовлено це специфікою об'єкту наукового пізнання, який є двоєдиним та включає злочинну діяльність та діяльність з розслідування злочинів.

Як злочин, так і розслідування є продуктом діяльності певного суб'єкта, який діє відповідно до владних інтелектуальних можливостей, соціально-психологічних установок та ролей, здібностей, навичок та власної мотивації. Відповідно будь-який прояв його діяльності є одночасно втіленням і відображенням певних психологічних процесів. А отже як злочинній діяльності, так і діяльності з розслідування злочинів притаманні певні закономірності психологічного характеру.

Вчені вже досить давно звертали на це увагу, у результаті чого в розділі криміналістичної тактики досить значна увага приділяється питанню використання психологічних прийомів та методів у ході проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Кожен блок криміналістичних рекомендацій з тактики підготовки та проведення певних слідчих дій містить у собі положення, що стосуються конкретних психологічних прийомів чи загальних рекомендацій психологічного характеру. Ю. М. Чорноус зазначає, що спільним для всіх тактичних прийомів, що розробляються в межах розділу криміналістичної тактики, є їх психологічне підґрунтя, виражене у психологічному механізмі їх реалізації [1, с. 15].

На приклад, в ході огляду місця події слідчий може умовно поставити себе на місце злочинця [2, с. 7]. Таким чином він зможе глибше поринути у обстановку місця події, визначитися із особливостями поведінки злочинця на місці події, тобто до, під час або ж після вчинення злочину, змоделювати механізм злочину та сліди, які мали залишитися тощо.

У ході обшуку слідчий може залучати до участі у слідчій дії особу, у якої він проводиться, з метою спостереження за її поведінкою та виявлення місць, де можуть зберігатися предмети злочинного посягання, знаряддя злочину чи певні об'єкти (речі, документи, люди), які мають значення для розслідування. Тобто слідчий буде спостерігати як за вербальними, та і за невербальними проявами реакцій люди на свої дії під час обшуку.

Допит взагалі є однією з найбільш психологічно обумовлених слідчих (розшукових) дій в силу того, що отримання інформації про подію, що розслідується, відбувається в процесі спілкування двох і більше осіб – слідчого й допитуваного чи допитуваних (в разі проведення одночасного допиту двох і більше осіб). Не зважаючи на те, у конфліктній чи безконфліктній ситуації проводиться допит, перед слідчим стоїть завдання з отримання максимально повних та правдивих свідчень від особи, що вимагає застосування ряду тактичних прийомів, що мають суто психологічне підґрунтя. Ще на етапі підготовки до проведення допиту слідчий повинен зібрати інформацію про допитувану особу, її ставлення до правоохоронних органів, розслідуваної події, потенційного злочинця, особливості її характеру та темпераменту, щоб спрогнозувати можливу ситуацію у якій буде проводитися допит, запланувати питання, порядок їх постановки, підготувати певні докази чи матеріали провадження тощо [3, с. 154]. В ході самого допиту слідчий може застосовувати як тактичні прийоми, спрямовані на стимуляцію пам'яті допитувано особи (демонструвати фото з місця події), так і, на приклад, попросити допитувану особу викласти обставини події у зворотньому порядку з метою викриття неправди у показах.

В ході проведення слідчого експерименту реалізацією психологічних основ тактики даної слідчої (розшукової) дії буде залучення підозрюваної особи до участі у її проведенні. З одного боку, перебуваючи на місці вчинення злочину особі буде легше нагадати усі обставини

злочину. А з іншого – залучивши підозрюваного до участі у даній слідчій (розшуковій) дії безпосередньо на місці події та здійснивши багаторазове повторення свідчень особи, що перевіряються, слідчий зможе викрити неправду чи з'ясувати наявність вагомих неточностей у показах підозрюваного.

Можна надзвичайно довго та детально описувати різноманітні психологічні прийоми збирання та перевірки інформації, що має значення для розслідування, у ході проведення різних слідчих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Цьому присвячено багато вітчизняних та зарубіжних криміналістичних та психологічних робіт. Проте, на жаль, злочинці також вчаться застосовувати надбання психології та криміналістики для приховування своєї злочинної діяльності та створення перешкод для слідства. Це стимулює науковців продовжувати свої дослідження з метою забезпечення практичних співробітників все новими дієвими рекомендаціями зі здійснення розслідування та подолання злочинної протидії, в тому числі – за рахунок використання психологічних знань.

Список використаних джерел:

1. Чорноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. Том 26. № 1. С. 13–21.
2. Дільна З. Ф. Психологічні особливості діяльності слідчого під час огляду місця події. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 1. С. 1–14. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20dzfomp.pdf (дата звернення: 24.04.2023).
3. Гресь Ю. О. Допит: визначення тактичного та технологічного аспектів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 152–155.

Ключові слова: розслідування злочинів, психологічні знання, тактичний прийом, слідча (розшукова) дія.

Key words: crime investigation, psychological knowledge, tactical reception, investigative (search) action.

ЯЦКЕВИЧ РУСЛАН ВЯЧЕСЛАВОВИЧ

Національна поліція України,
перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки,
доктор філософії в галузі «Право»

ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Вивчення показників структури та динаміки злочинності за останні роки свідчить про посилення впливу лідерів злочинного середовища на криміногенні процеси у держави, інтенсивні спроби здійснити криміналізацію установ виконання покарань та взяти їх під свій

неформальний контроль, здійснювати вплив не лише на соціально-економічні, а й політичні процеси, які відбуваються у державі. Зважаючи на викладене, можна вважати, що злочинні спільноти, а також лідери кримінального середовища становлять загрозу національній безпеці України, що потребувало вжиття необхідних заходів реагування з боку державних інституцій.

Так, 16 вересня 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1126-р схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю. Ця Стратегія визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та формує державну політику у цій сфері. Одним з основних напрямів реалізації Стратегії є удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю та формування ефективної системи інституційного забезпечення.

У структурі організованої злочинності найбільшу загрозу становлять особи, які перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, у тому числі в статусі «вора в законі», а також «кримінальні авторитети» – лідери організованих злочинних угруповань, які установлюють корумповані зв'язки з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органів, на виконання завдань спеціальних служб держави-агресора проводять розвідувально-підривну діяльність з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в Україні та поширюють вплив організованої злочинності на процеси, що відбуваються в економічній, політичній, суспільній сферах.

Свого часу Україна стала прихистком для «королів» злочинного світу пострадянського простору. Суттєве посилення відповідальності за статус «вора в законі» в рф, Грузії, Європейському союзі та відсутність такої відповідальності в українському законодавстві давало можливість цій категорії злочинців вільно почувати себе на території нашої держави, культивувати кримінальну субкультуру та мати вплив на кримінальне середовище, соціально-політичні процеси. Відтак, аби мати змогу притягати цю категорію осіб до кримінальної відповідальності, необхідні були зміни на законодавчому рівні. Так званий «антиворовський закон» викликав суспільний резонанс ще на етапі його обговорення. Доволі довгий час тривалі запеклі дискусії. І, врешті решт, 4 червня 2020 році за ініціативи Міністра внутрішніх справ та Голови Національної поліції, з підтримки комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності, парламент прийняв революційний закон № 671-XI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за, злочини вчиненні злочинною спільнотою».

Головне – дано визначення поняттю «вор в законі» і ведено кримінальну відповідальність для таких осіб, визначено відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою та організацію або участь в «сходці», а також за звернення за застосуванням злочинного впливу. Це дало змогу притягнути до кримінальної відповідальності осіб за доволі широке коло діянь, а саме: поширення злочинного впливу, насамперед, через молодь, яку вони залучають для вчинення тяжких та

особливо тяжких злочинів відповідно до злочинної ідеології, поглядів та традицій (ст. *255-1*); документування злочинного зібрання «сходки» на якій приймаються рішення щодо планування злочинів, розподілення доходів, перерозподіл сфер впливу, коронування осіб та застосування санкцій до членів «злодійської» спільноти за порушення традицій (ст. *255-2*); звернення за застосуванням злочинного впливу (ст. *255-3*).

Відповідні доповнення внесені також і до Кримінального процесуального Кодексу:

п. 4 ч. 4 ст. 183 – надано право слідчому судді безальтернативно застосовувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до осіб, які вчинили злочини, передбачені статтями 255–255[3] ККУ;

ч. 4 ст. 208 – надано право уповноваженим особам без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, передбачених статтями 255–255[3] ККУ за наявності підстав вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Як відомо Закон не має зворотної дії в часі, тому документування за нововведеними статтями Кримінального Кодексу розпочато з 27 червня 2020 року з моменту вступу Закону в силу.

Саме за новими статями Кримінального кодексу України розпочато 235 кримінальних провадження. Станом на сьогодення повідомлено про 242 підозри 206 суб'єктам підвищеного злочинного впливу, серед яких 116 «смотрящих», 12 «бродяг», 4 «положенці», 19 «осіб, які звернулись за злочинним впливом», 14 «ворам в законі». Припинено злочинну діяльність 45 «кримінальних авторитетів», керованих «ворами в законі». До суду скеровано 128 кримінальних провадженнь стосовно суб'єктів підвищеного злочинного впливу, по 15 винесено обвинувальні вироки.

Як результат, мінімізовано вплив так званого «інституту смотрящих» як в місцях позбавлення волі так і поза ними, суттєво ускладнено можливості поповнення ними «злочинного общаку», кошти якого призначаються для забезпечення існування та функціонування усіх ланок кримінальної ієрархії.

Важливим є те, що стосовно всіх без винятку суб'єктів, які намагаються встановити та поширити свій злочинний вплив на території країни, розпочато кримінальні провадження, у рамках яких триває комплекс заходів з документування їхньої злочинної діяльності.

Результатом змін до законодавства України стала безпрецедентна мінімізація злочинного впливу верхівки сучасного світового криміналітету в державі. Крім цього згадані заходи мають значну превентивну дію – більшість кримінальних авторитетів продовжують відмовлятися від своїх злочинних намірів і розривають зв'язки з «колегами» по криміналітету. Відтак рівень безпеки та захищеності громадян суттєво підвищився, а Україна перестала бути комфортним середовищем для верхівки злочинного світу.

Ключові слова: організована злочинність, суб'єкти злочинного впливу, «вори в законі».

Key words: organized crime, subjects of criminal influence, "thieves in law".

АНДРУХ ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ,
викладач кафедри організації досудового розслідування

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ У ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) закріплює як загальну засаду кримінального провадження забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК України). Ця засада проявом у галузевому кримінальному процесуальному законодавстві положень ст. 55 Конституції України, що встановлюють основоположне право щодо судового захисту прав і свобод людини, та норм п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України, що передбачають гарантування фундаментального права на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення.

2. Забезпечення права на оскарження у кримінальному провадженні проявляється та двох етапах: досудовому та судовому провадженні. На досудовому кримінальному провадженні можуть оскаржуватися процесуальні рішення, дії, бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора (ст. 303 КПК України), ухвали слідчих суддів (ст. 309 КПК України). У судовому кримінальному провадженні можуть оскаржуватися проміжні ухвали суду першої інстанції, кінцеві рішення суду першої інстанції (ухвали, вироки) в апеляційному (ст. ст. 392, 394 КПК України) та касаційному порядку (ст. 424 КПК України).

3. Особливістю забезпечення права на оскарження у кримінальному провадженні є те, що вказане право гарантується особі не лише під час судового провадження, а й на етапі досудового провадження. В інших видах юридичного процесу (адміністративному, цивільному, господарському) відсутня можливість оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності на досудовій стадії провадження. Така відмінність між кримінальним процесом та іншими видами юридичного процесу пов'язана з їхньою різною природою.

Якщо в адміністративному, цивільному, господарському юридичних процесів відсутня окрема досудова стадія підготовки матеріалів справи, на якій здійснюється доказування та забезпечення поведінки осіб шляхом істотного втручання в їхні права і свободи, то у ході досудового кримінального провадження проводиться доказова діяльність, застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжні заходи, особа набуває статус підозрюваного, в результаті чого суттєво погіршується правове положення людини.

Крім того, з урахуванням специфічного змісту та значного обсягу досудового провадження, що властиве саме кримінальному процесу (та не є характерним для іншого виду юридичного провадження) слідчий, дізнавач та прокурор можуть неефективно виконувати свої повноваження щодо досудової підготовки обвинувачення. Це призводить

до негативного наслідку щодо невиконання завдання кримінального провадження у частині швидкого та повного досудового розслідування та порушення права особи на розумний строк кримінального провадження.

Для запобігання вищенаведеним негативним явищам на досудовому кримінальному провадженні приписами кримінального процесуального закону забезпечується право на оскарження процесуальних рішень, дій, бездіяльності слідчого, дізнавача та прокурора.

4. Окремі права і свободи, що можуть обмежуватися (навіть порушуватися) під час досудового кримінального провадження, є на стільки важливими для особи, що законодавцем для цього етапу кримінального процесу унормовано механізм апеляційного оскарження ухвал слідчих суддів. Процедура апеляційного оскарження судових рішень на досудовому кримінальному провадженні дозволяє на більш високому компетенційному рівні перевірити законність та правомірність обмеження (порушення) важливих прав і свобод людини.

5. Таким чином, змістовна відмінність кримінального процесу в частині досудового провадження від інших видів юридичного процесу обумовлює потребу в особливому забезпечення права на оскарження. Характерною рисою права на оскарження у кримінальному судочинстві є необхідність його забезпечення на стадії досудового провадження. Причому право на оскарження на досудовому провадженні забезпечується шляхом законодавчого закріплення: 1) механізму оскарження процесуальних рішень, дій, бездіяльності суб'єктів розслідування; 2) порядку оскарження процесуальних рішень слідчих суддів. Перший вид оскарження переважно спрямований на забезпечення ефективності досудового провадження, дотримання права на розумний строк кримінального провадження, другий вид оскарження – на гарантування основоположних прав людини (право на свободу, право на мирне володіння майном тощо).

6. Під час здійснення досудового кримінального провадження особою може бути подано конституційну скаргу до Конституційного Суду України або може тривати провадження за конституційною скаргою іншої особи щодо конституційності окремих норм КПК України. Для таких випадків процесуальні норми не регламентують особливості здійснення досудового розслідування, підстав та порядку забезпечення права на оскарження у досудовому кримінальному провадженні. Вказана прогалина може не сприяти гарантуванню прав і свобод особи у досудовому кримінальному провадженні та перешкоджати проведенню ефективного розслідування у разі встановлення неконституційності конкретних приписів КПК України.

Аналогічна проблема щодо неврегульованості порядку досудового кримінального провадження наявна у випадку вичерпання усіх засобів захисту на національному рівні та подання скарги до Європейського суду з прав людини. КПК України не містить норм стосовно можливого оскарження у досудовому кримінальному провадженні процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів кримінального процесу після винесення рішення Європейським судом з прав людини проти України.

Відсутність необхідних процесуальних норм щодо забезпечення права на оскарження у досудовому кримінальному провадженні у зв'язку з порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод може негативно відображатися на результатах виконання завдань кримінального процесу.

Ключові слова: оскарження, досудове провадження, розслідування, права і свободи, рішення, дії чи бездіяльність.
Key words: appeal, pre-trial proceedings, investigation, rights and freedoms, decisions, actions or inactions.

АБУ ЕЛАСАЛ АННА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Однією з передумов розслідування злочину є безпосередньо виявлення злочину. Для виявлення легалізації доходів отриманих злочинним шляхом необхідно встановити дії або бездіяльності, які кримінальним законодавством кваліфікуються як злочин. Джерелами інформації про подію даного виду злочину можуть бути фізичні або юридичні особи, засоби масової інформації, документи тощо. Злочини даної категорії мають надзвичайно виску латентність адже, саме факти легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом ретельно маскуються.

У світовій практиці існує цілий ряд зовнішніх ознак, що вказують на проведення клієнтом сумнівних або протизаконних операцій. Для їх виявлення створюються моделі або алгоритми, відповідно до яких виявляються схеми відмивання злочинних доходів. Розслідування проваджень у даному випадку переважно починається з визначення профілю ризику клієнта, виявлення операцій з використанням готівкових коштів, джерела їх походження та встановлення подальшого використання цих коштів [6, с. 30].

Тому необхідно витрачати значні зусилля для їх виявлення.

Т. І. Савчук вирізняє основні два види діяльності, спрямованих на виявлення ознак злочинів: 1) пошукову діяльність (діяльність оперативно-розшукових підрозділів та діяльність контролюючих органів, у процесі якої виявляються ознаки злочинів); 2) кримінально-процесуальну діяльність (діяльність з перевірки заяв та повідомлень про злочини та безпосереднє виявлення ознак злочину слідчим під час розслідування [5, с. 94].

Вагоме значення для виявлення ознак злочинів, пов'язаних із відмиванням грошей, має оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД). Так, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що одним із завдань ОРД є пошук і фіксація фактичних даних

про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України.

Законні підстави проведення ОРД містяться в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, у письмових дорученнях і постановах слідчого, вказівках прокурора, ухвалах слідчого судді, суду, матеріалах правоохоронних органів, у запитах і повідомленнях правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці, до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках [4]. Тому характер даної діяльності є дещо обмежений щодо виявлення фактів злочинів.

Виявлення ознак легалізації тісно пов'язано з розпізнаванням складу злочину і охоплює комплекс оперативно-розшукових заходів, а також оперативний і аналітичний пошук.

Діяльність оперативних підрозділів полягає у комплексі оперативних і розвідувальних заходів, які спрямовані на безпосереднє та опосередковане активне отримання, перевірку, систематизацію та використання інформації про ознаки дій, що посягають на суспільні відносини, а також осіб, причетних до їх учинення. Практично це здійснюється шляхом проведення аналітичної обробки первинної інформації. Проте, дана інформація за своєю сутністю не остаточна та не підтверджена, тобто лише прогнозує про ризики певного діяння. В процесі пошуку та аналізу даний орган отримує необхідну орієнтувальну інформацію.

Одним із загальних методів виявлення фактів вчинення злочину є ***визначення імовірних джерел інформації*** та спрямування стосовно них оперативно-розшукової діяльності. Під час виявлення факту легалізації, тобто вчинення хоча б одного з діянь, передбачених диспозицією ст. 209 КК України, мають бути з'ясовані такі обставини:

предмет легалізації (джерело походження коштів або іншого майна, що легалізуються);

спосіб (технологічна схема) легалізації як конкретне відображення одного з діянь, передбачених у диспозиції ст. 209 КК України;

обстановка (час, місце) здійснення легалізації; суб'єкт легалізації; обставини здійснення легалізації; наслідки легалізації;

обставини, що виключають злочинність і караність; обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність; причини й умови, що сприяли вчиненню легалізації [2, с. 262].

Необхідною умовою виявлення факту легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є виявлення у фінансових операціях, ознак окремих фінансових злочинів, які можуть бути пов'язані із легалізацією (відмиванням) злочинних доходів.

Фінансовий моніторинг або фінансова розвідка спрямовані на виявлення фактів незаконної фінансової поведінки, тобто порушення певних правил у здійсненні фінансових та пов'язаних з ними інших операцій.

Фінансовий моніторинг – метод, який також дає можливість виявити злочини. Діяльність фінансового моніторингу направлена на виявлення підозрілих фінансових операцій, в яких може міститись необхідна інформація.

Ознаки легалізації можна виявити при аналізі даних про фінансові операції з грошовими коштами, купівлі-продажі, оренді, позиці і інших майнових операціях, здійснюваних в ході підприємницької або іншої економічної діяльності.

Особливість легалізації полягає у складності збирання інформації, достатньої для відкриття кримінального провадження про легалізацію як самостійного злочину, для якого головною ознакою є встановлення незаконного походження грошових коштів і майна. Тому кримінальні провадження відкривають: 1) за матеріалами різних перевірок, аналізу суміжних злочинів, пов'язаних з легалізацією; 2) за матеріалами оперативних розробок оперативних підрозділів СБУ і МВС України, НАБУ; 3) в ході здійснення фінансового моніторингу.

Необхідно звернути увагу на Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА), який є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні. Надзвичайно злободенною проблемою для України є виявлення та повернення прихованих і викрадених фінансових активів. Тому необхідно проявляти уважність на етапі виявлення та блокування таких активів. Заморозити активи не просто, однак більш важливою і складною проблемою повернути їх в легальний обіг як ресурси державного бюджету.

Національне агентство за змістом, обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні. Отже, одним з основних завдань АРМА є виявлення, тобто діяльність із встановлення факту існування активів, отриманих злочинним шляхом [1].

Процедура виявлення доходів, одержаних злочинним шляхом, має декілька стадій. Указаний орган вимагає за рішенням Голови Національного агентства або його заступника та безоплатно одержує в установленому законом порядку від державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного агентства.

Виникає потреба вдосконалювати проведення моніторингу інформації з Інтернету з метою виявлення підозрілих операцій, осіб, які можуть бути залучені до незаконної діяльності у виді відмивання незаконних коштів.

Для успішного виявлення фактів злочину компетентні органи в цьому випадку повинні спочатку встановити факт вчинення суспільно-небезпечного протиправного діяння, що передує легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а потім на підставі цього, шукати в діях злочинців ознаки злочину з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Або в інший спосіб, який полягає у дослідженні фінансових операцій та в результаті цього виявлення осіб, пов'язаних із вчиненим суспільно-небезпечним протиправним діянням, що передують легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, під час виявлення фактів злочину варто зосередитись на доцільності доказування всього шляху походження незаконно одержаних доходів: від конкретних протиправних дій, які дозволяють одержати дохід, – до придбаного на ці кошти майна, відкриті рахунки в іншій валюті тощо. Логічність у плануванні, яка притаманна процесу розслідування інших видів злочинів, наражається на складнощі, зумовлені специфічною етапністю злочинного механізму.

Список використаних джерел:

1. Власюк В. Пошук та повернення активів в Україні: як це працює? [Електронний ресурс] / В. Власюк// ЛІГА.Блоги. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://blog.liga.net/user/vlvlas%D1%83uk/article/27977.aspx
2. Мельниченко А. В. Особливості виявлення злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом / А. В. Мельниченко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – № 1. – С. 261–264.
3. Про затвердження Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» : Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України від 25 грудня 2009 року № 182. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0182387-09
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02 № 2135-XII із змінами та доповненнями в редакції від 12.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12
5. Савчук Т. І. Про виявлення економічних злочинів / Т. І. Савчук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1 (48). – С. 93–99.
6. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік [Електронний ресурс] // Київ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/Typologia_2017_ukr.pdf

Ключові слова: методи виявлення, легалізація доходів отриманих злочинним шляхом, фінансова розвідка, фінансові правопорушення.

Key words: detection methods of crime, legalization of proceeds from crime, financial intelligence, financial crimes.

ВЕЙЦ АРКАДІЙ МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

СЛІДОВА КАРТИНА ПРИ ВЧИНЕННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ЗА УЧАСТЮ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ АБО ТАКОЇ, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНУ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

При вчиненні кіберзлочинів не має державних кордонів. Вони можуть бути скоєні в будь-який час з будь-якої точки землі із задіянням будь-якої мережі, в тому числі із використанням або посяганням на інформаційні ресурси будь-якої держави. При цьому злочинна діяльність у кіберпросторі являє собою систему об'єднаних загальними мотивами і цілями злочинних дій, операцій та епізодів, розрахована на відносно тривалий період і підготовку, що включає в себе планування, здійснення, маскування та протидію її викриттю [1]. Тож, вдалим прикриттям злочинної діяльності стає статус злочинця – службова особа. Саме офіційна можливість доступу до певної інформації з обмеженим доступом або до електронних ресурсів дозволяє злочинцю тривалий час бути відсутнім у полі зору правоохоронців, яким вже відомі окремі факти такої злочинної діяльності. У цьому сенсі особливо важливим буде розуміння типової слідової картини вчинення кіберзлочинів за участю службовові особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Сліди як елемент криміналістичної характеристики ми розглядаємо у значенні складного утворення, що включає в себе сліди-предмети, сліди-відображення, сліди-речовини. Аналіз матеріалів судово-слідчої практики підтверджує, що механізм слідоутворення аналізованої злочинної діяльності за участю службової особи тісно пов'язаний з механізмом вчинення самого злочину. Тому для систематизації слідів, які вказують на залучення до злочинної діяльності в кіберпросторі службової особи, доцільно поділити їх на дві умовні групи:

1) основні сліди вчинення кіберзлочину (типова слідова картина);

2) додаткові сліди вчинення кіберзлочину (за певних ситуаційних обставин щодо участі службової особи).

Сліди виявлені у комп'ютері (у його системному блоці на жорсткому диску «вінчестері»), машинних носіях інформації (магнітно-оптичних дисках, магнітних стрічках тощо) є завжди основними слідами-відображеннями, до них традиційно відносять:

1) зміни у файловій системі: копії чужих файлів (при неправомірному доступі); файли, де зафіксовано звернення до сайтів Інтернету; файли із шкідливими програмами; програмне забезпечення для підбору паролів неправомірного доступу в Інтернет, або іншого проникнення в комп'ютерні мережі, а також містить функції зі знищення, блокування, модифікації або копіювання інформації, порушення роботи ЕОМ, системи ЕОМ, мережі; ознаки, що свідчать про

застосування спеціальної програми для незаконного проникнення в комп'ютерну мережу (ознаки внесення до програми змін, спрямованих на подолання інформаційного захисту) тощо;

2) зміни конфігурації комп'ютерного обладнання: невідповідність внутрішнього пристрою комп'ютера технічної документації на нього (внесення в конструкцію комп'ютера вбудованих пристроїв, додаткових жорстких дисків, пристроїв для розширення оперативної пам'яті, зчитування оптичних дисків тощо); наявність додаткових блоків із ворожими функціями; нестандартні периферійні пристрої та ін. У разі використання при скоєнні злочину телекомунікаційних мереж для встановлення джерела «нападу» цифрові сліди містяться в кожному пристрої у ланцюжку комунікації. Такі відомості можна отримати від провайдерів послуг (Інтернету, телекомунікаційних засобів, наземної лінії зв'язку, стільникового та супутникового зв'язку, приватної мережі), що стосуються місця відправлення повідомлення, тривалості, характеру діяльності при повідомленні (виключаючи його зміст та адресата).

Будь-які матеріальні сліди дають можливість у межах криміналістичної характеристики встановлювати кореляційні зв'язки із механізмом, але виявлені при окремих обставинах комплекси слідів можуть вказувати на залучення до вчинення злочину службової особи. Ситуаційна обумовленість слідової картини зумовлена тим, що за участю службової особи вчиняються лише окремі категорії кіберзлочинів за певних обставинах, у певний час і певних місцях. Сліди пам'яті ми не розглядаємо в цьому контексті, адже вони є надто різноманітними, суттєво залежать від суб'єктивних даних про особу як їх носія, вони практично не піддаються встановленню кореляційних зв'язків.

Акцентуємо, що основні кіберзлочини, що вчиняються за участю службової особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, є: 1) несанкціонованими втручаннями в роботу комп'ютерних технологій (без мети збуту або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, пов'язані зі сферами публічної служби або з такою метою щодо інформації, яка обробляється в державних інформаційних ресурсах); 2) несанкціонованими діями з інформацією (поєднані з заволодіннями майном у сфері підприємницької діяльності або з професійною діяльністю; 3) незаконними діями з платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення, пов'язані зі зловживанням та перевищенням влади або службових повноважень в сфері кредитно-фінансової діяльності [2]. Тож, обстановка вчинення таких злочинів буде характеризуватися неналежним підходом в установі, підприємстві, організації до управління інформаційною безпекою та відсутністю належного ставлення до забезпечення кібербезпеки, оцінки ризиків порушення кібербезпеки.

Не дивлячись на те, що ризик постійно інтегрований у процес прийняття рішень, операційну та інвестиційну діяльність підприємств та установ як приватного, так і державного сектору, ризик сфери захисту інформації є вимірною категорією, яку можна оцінити,

допустити ймовірність конкретної події, передбачити її та здійснити заходи попередження: організаційні, технічні чи управлінські. Тож, додаткові сліди вчинення кіберзлочину за участю службової особи будуть міститись:

– в документації, що засвідчує стан системи кіберзахисту установи, організації, підприємства, записи про початок та закінчення певних інформаційних процесів, режими роботи обладнання, його стан, ремонт тощо (організаційний аспект);

– в інформаційно-телекомунікаційних технологіях сфери захисту, моніторингу та обробки інформації з обмеженим доступом (персональних даних, відомостей, що становлять державну, комерційну, банківську, іншу професійну таємницю). Параметри, які захищають конфіденційність користувача, в більшості технологій сьогодні запрограмовані за замовчуванням. Тож, сучасні пристрої та програми безпосередньо ведуть облік операцій обробки даних, записують інформацію щодо адміністраторів новостворених даних, попереджують адміністратора даних про виправлення, блокування, видалення або знищення всіх або частини даних, накладення тимчасової або повної заборони обробки тощо (технічний аспект);

– сліди людини (рук, взуття, губ), предмети особистого побуту (записники, одяг, посуд, прилади та пристосування). Наявність слідів конкретних осіб в певний проміжок часу, в певному місці, як правило, на конкретному робочому місці можуть служити доказом їхньої причетності до злочину.

Отже, сліди вчинення кіберзлочинів за участю службовові особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, є різноманітними, зумовлені станом кібербезпеки на певному об'єкті захисту та потребують подальшого дослідження в межах класифікаційних підвидів злочину.

Список використаних джерел:

1. Самойленко О. А. До питання механізму вчинення злочинів у кіберпросторі. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 року). Київ, Маріуполь, 2018. 412 с. С. 297–298.
2. Вейц А. М. Криміналістична класифікація кіберзлочинів, вчинених за участю службової особи або такої, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6 (47). С. 170–176.

Ключові слова: механізм слідоутворення, кібербезпека, кіберзлочини, комплекс, слідова картина, службова особа.

Key words: trace formation mechanism, cyber security, cyber crimes, complex, trace pattern, official.

ЄЛЕНИЧ СВІТЛАНА ІГРАФІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
головний бібліограф наукової бібліотеки

ОДЕСЬКА КРИМІНАЛІСТИЧНА ШКОЛА ЯК ОБ'ЄКТ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

02 грудня 2022 року відбулася річниця від дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія» – закладу вищої освіти України.

За період 1997–2022 роки вчені університету здійснили ряд історико-правових досліджень юридичної освіти і науки в Одесі, окреслили етапи становлення «Одеської школи права», авторських колективів, виявили зв'язки тематичних напрямів.

Одеська школа права – наукова спільнота, яка об'єднує в процесі розвитку юридичної думки минулі та сучасні покоління дослідників. З одного боку одеська школа права вивчається вченими як загальний напрям розвитку юридичної освіти й науки, а з іншого боку, як розвиток галузей права за напрямами, які формуються у тематичні наукові правові школи.

Одеська криміналістична школа – як об'єкт наукового пізнання вивчається науковцями України та зарубіжних країн, вченими кафедри криміналістики та кафедри історії держави і права, фахівцями наукової бібліотеки університету.

У фондах бібліотеки університету формуються й зберігаються книжкові авторські колекції вчених-юристів України, які є основою для створення бібліографічних ресурсів одеської школи права. Бібліографічні дослідження в галузі права виявляють коло джерел вивчення одеської криміналістичної школи. Бібліографічні та біобібліографічні покажчики в узагальненій формі дають змогу представити різноманіття матеріалів, показати актуальність та динамічність розвитку наукових течій в розрізі головних подій.

Слід підкреслити, що результати досліджень «Одеської криміналістичної школи» як взаємопов'язаних складових розвитку одеської школи права відображені у публікаціях вчених та фахівців університету:

– автори навчально-методичного посібника: М. Р. Аракелян, О. В. Горяга, Н. В. Єфремова та інші – здійснили комплексне наукове дослідження одеської школи права, видокремили напрямки розвитку наукових шкіл за галузями права та тематичними напрямами науково-дослідних робіт вчених університету. Кафедра історії держави і права забезпечує вивчення навчальної дисципліни «Історія одеської школи права», зокрема одеської криміналістичної школи [1, с. 276–278];

– науково-дослідна робота із вивчення історії криміналістики під керівництвом члена-кореспондента Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України, завідувача кафедри криміналістики

В. В. Тіщенка завершилось виокремленням одеської криміналістичної школи, започаткованої професором В. П. Колмаковим;

– фахівці наукової бібліотеки університету здійснюють бібліографічне дослідження одеської школи права та одеської криміналістичної школи, зокрема персоналій кафедри.

В рамках статті здійснюється ознайомлення з видами бібліографічних ресурсів як джерелами дослідження наукового доробку вчених університету. Бібліографічні видання представлені у вільному доступні для перегляду в колекціях електронного архіву Національного університету «Одеська юридична академія» [2].

Наукова бібліотека випускає серію бібліографічних покажчиків, які мають на меті представити історію та розвиток Національного університету «Одеська юридична академія» та одеської школи права, а також презентують наукові дослідження вчених кафедр університету, зокрема кафедри криміналістики:

- «Одеська школа права. Книги вчених ОНЮА у фонді Наукової бібліотеки академії. 1997–2007» [6];
- «Одеська школа права. Книги вчених Національного університету «Одеська юридична академія» у фонді наукової бібліотеки. 2008–2011» [7];
- «Національний університет «Одеська юридична академія» – шлях до успіху» [4].

З 2004 року видається серія біобіліографічних покажчиків «Вчені Національного університету «Одеська юридична академія»«, які висвітлюють наукову, навчально-педагогічну, дослідну, інноваційну діяльність вчених університету.

Пропонуємо звернути увагу на випуски вказаної серії, які присвячені вченим кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»:

– покажчик «Тіщенко Валерій Володимирович» (2012, 2017) підготовлений до ювілею відомого юриста-криміналіста, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України, завідувача кафедри, керівника одеської криміналістичної школи з проблем розвитку та удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень, а також дослідження криміналістичних аспектів злочинної діяльності [8];

– покажчик «Шульга Микола Миколайович» (2011), присвячений видатному експерту-криміналісту, кандидату юридичних наук, професору, заслуженому працівнику ВМС, доценту кафедри [9]

– покажчик «Нетудихатка Олег Юрійович» (2015) підготовлений до ювілею доктора медичних наук, професора кафедри [5].

Колектив кафедри криміналістики під керівництвом професора, завідувача кафедри В. В. Тіщенко є організаторами проведення наукових заходів із вивчення наукової спадщини представників одеської криміналістичної школи. Наукова бібліотека також прийняла участь у ювілейному заході з нагоди святкування 100-річчя від дня народження професора В. П. Колмакова. У 2013 р. був підготовлений

біобібліографічний покажчик «Колмаков Віктор Павлович (1913–1973)», який надає можливість найбільш повно осягнути наукову та педагогічну спадщину видатного вченого, одного із фундаторів сучасної криміналістики [3].

Отже, «Одеська криміналістична школа» як об'єкт бібліографічного дослідження є складовою джерелознавчої бази праць вчених Національного університету «Одеська юридична академія» водночас персоналій одеської криміналістичної школи та представників одеської школи права.

Таким чином, результати бібліографічних досліджень у формі покажчиків галузевої бібліографії, тобто юридичної бібліографії, є джерелом вивчення й розвитку одеської криміналістичної школи.

Список використаних джерел:

1. Історія Одеської школи права : навч.-метод. посіб. / М. Р. Аракелян, О. В. Горяга, Н. В. Єфремова [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. та доповн. Одеса : Фенікс, 2018. 390 с.
2. Електронний архів Національного університету «Одеська юридична академія». URL: http://dspace.onua.edu.ua/
3. Колмаков Віктор Павлович (1913–1973) : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред. В. В. Тіщенко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2013. 88 с.
4. Національний університет «Одеська юридична академія» – шлях до успіху : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. А. Таран, С. І. Єленич; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, В. О. Туляков, М. М. Солодухіна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2010. 256 с.
5. Нетудихатка Олег Юрійович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич; наук. ред.: М. В. Афанасьєва, М. М. Солодухіна, Т. Ю. Іванійчук ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2015. 128, [8] с. (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія»; вип. 23).
6. Одеська школа права. Книги вчених ОНЮА у фонді Наукової бібліотеки академії. 1997–2007 : бібліогр. покажч. / уклад.: Л. А. Таран, С. І. Єленич; наук. ред.: Ю. М. Оборотов, М. М. Солодухіна ; Одес. нац. юрид. акад., наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2008. 168 с.
7. Одеська школа права. Книги вчених Національного університету «Одеська юридична академія» у фонді наукової бібліотеки. 2008–2011 : бібліогр. покажч. / уклад.: С. І. Єленич, Л. А. Таран, А. Г. Касімова; наук. ред.: С. В. Ківалов, В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2012. 136 с.
8. Тіщенко Валерій Володимирович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич ; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. Одеса : Фенікс, 2012. 64 с. (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» ; вип. 20).
9. Тіщенко Валерій Володимирович : біобібліогр. покажчик / уклад. С. І. Єленич; наук. ред.: С. В. Ківалов, Г. О. Ульянова, М. М. Солодухіна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. 2-ге вид., перероблю. і доповн. Одеса : Юрид. літ., 2017. 92 с. (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія»; вип. 26).

10. Шульга Микола Миколайович : біобібліогр. покажч. / уклад. С. І. Єленич; наук. ред.: В. М. Дрьомін, М. М. Солодухіна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», наук. б-ка. Одеса : Юрид. літ., 2011. 47 с.: портр. (Вчені Національного університету «Одеська юридична академія»; вип. 19).

Ключові слова: одеська криміналістична школа, Національний університет «Одеська юридична академія», В. П. Колмаков, В. В. Тіщенко, М. М. Шульга, О. Ю. Нетудихатка, юридична бібліографія.

Key words: forensic scientific schools in Ukraine, Department of criminalistics of the National University «Odesa Law Academy», V. Kolmakov, V. Tishchenko, M. Shulha, O. Netudykhatka, Biobibliographic indexes.

ЄЛХІН ОЛЕКСІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ВИКОРИСТАННЯ ДОХОДІВ, АКУМУЛЬОВАНИХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вивчення матеріалів практики роботи підрозділів стратегічних розслідувань свідчить, що однією із ключових проблем, яка не знайшла свого вирішення є формування моделей протидії використанню доходів, які акумулюються від непрямої злочинної діяльності, що перш за все, вимагає наукового осмислення їх сутності та основних напрямів використання суб'єктами злочинного впливу.

Так, вважаємо, що до тактичних (операційних) напрямів використання таких активів можна віднести:

по-перше, забезпечення високого рівня життя суб'єктів підвищеного злочинного впливу, що пов'язано із зміною відповідних неформальних правил і традицій, які обмежували рівень життя «ворів в законі» та встановлювали високий рівень побутового та матеріального аскетизму для осіб такої категорії. Необхідно звернути увагу, що такі трансформаційні зміни, перш за все пов'язані із необхідністю інтеграції суб'єктів злочинного впливу у систему соціально-корисних зв'язків для лобіювання стратегічних інтересів злочинного середовища та прагнення входження до елітарних прошарків населення, що забезпечує безпосередній доступ та можливість встановлення неформальних зв'язків із представниками органів державної влади та місцевого самоврядування;

по-друге, фінансування безпосередньої злочинної діяльності організованих злочинних угруповань, зокрема: а) залучення до складу злочинних угруповань нових учасників, шляхом використання на початковому етапі фінансових стимулів; б) придбання вогнепальної зброї та інших засобів вчинення злочинів; в) оплата послуг осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками, що є необхідними

для вчинення окремих категорій злочинів (наприклад, вбивств на замовлення);

по-третє, пряма чи опосередкована фінансова підтримка окремих категорій осіб, які займають високий статус у кримінальному середовищі щодо яких здійснюється кримінальне переслідування (фінансова підтримка у разі обрання щодо особи запобіжного заходу пов'язаного із ізоляцією від суспільства чи суттєвими обмеженнями соціальних контактів та переміщення, оплата послуг висококваліфікованих юристів для розроблення правової стратегії захисту таких осіб від кримінального переслідування);

по-четверте, фінансове забезпечення організації протидії досудовому розслідуванню конкретних кримінальних проваджень, розпочатих щодо організованих злочинних угруповань, їх лідерів чи активних учасників;

по-п'яте, цільова фінансова підтримка окремих категорій осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, зокрема тих, що користувались значним авторитетом у кримінальному середовищі до призначення кримінального покарання пов'язаного з ізоляцією від суспільства.

Продовжуючи необхідно відзначити й систему стратегічних завдань, які вирішуються за допомогою акумульованих кримінальних активів, зокрема:

по-перше, фінансова підтримка поширення у суспільстві злочинної ідеології та романтизації кримінального способу життя через масову культуру. Так, вивчення практичних матеріалів та аналітичний огляд засобів масової інформації свідчить, що представники певної ланки культури відкрито підтримують дружні зв'язки із суб'єктами підвищеного злочинного впливу, а останні виступають спонсорами розвитку їх творчості, яка поширює кримінальний романтизм забезпечуючи ідеологічне підґрунтя сприйняття суспільством організованої злочинності;

по-друге, фінансування створення стійкої системи корупційних зв'язків в органах державної влади та місцевого самоврядування. Задля вирішення цієї задачі витрачається значна кількість кримінальних активів, оскільки це інституціоналізує організовану злочинність. На нашу думку, можна виокремити основні типові задачі встановлення таких корупційних зв'язків із використанням кримінальних активів:

– забезпечення безпеки структурних складових організованої злочинності, шляхом встановлення корупційних зв'язків у правоохоронних органах з метою: а) своєчасного отримання інформації щодо підвищеної оперативної уваги з боку оперативних підрозділів до конкретних осіб чи злочинних угруповань та початку їх оперативної розробки у межах ОРС; б) отримання інформації щодо проведення відносно фігурантів окремих оперативно-технічних заходів чи негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування; в) отримання даних щодо осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами тощо;

– мінімізація загроз та ризиків у разі викриття злочинної діяльності шляхом зловживання впливом з боку посадових осіб,

які знаходяться у корупційних відносинах із представниками злочинного середовища;

– створення неформальних запобіжників щодо підвищеного оперативного інтересу правоохоронних органів стосовно діяльності окремих осіб та груп, шляхом встановлення корупційних та відносно публічних відносин із регіональними політичними елітами;

по-третє, фінансування системи кадрового забезпечення організованих злочинних угруповань та самовідтворення за рахунок цього стійкого сегменту загальнокримінальної організованої злочинності. Вказаний напрям, як правило, має зовнішнє вираження у підтримці молодіжних рухів та субкультур, формування та фінансування спортивних організацій, які за зовнішніми ознаками виконують соціально корисні функції, але у їх межах під систематичним впливом відповідних суб'єктів відбувається методичне поширення кримінальної ідеології серед неповнолітніх та молоді, яка в подальшому поступово залучається до злочинної діяльності та забезпечує самовідтворення організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості;

по-четверте, забезпечення лобіювання інтересів організованої злочинності шляхом фінансування суб'єктів, які мають вплив на прийняття правових та політичних рішень, що: а) спрямовані проти функціонування злочинних спільнот; б) створюють передумови для розвитку окремих сфер злочинної діяльності.

Безумовно, що вище нами окреслено лише основні напрями використання активів, які акумульовані за результатами злочинної діяльності і у своїй сукупності утворюють фінансовий інститут організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості – «общак».

Проведений аналіз свідчить, що акумульована система таких активів виступає ключовим фінансовим інструментом забезпечення самовідтворення злочинних спільнот та їх швидкої адаптації до соціально-політичних та економічних умов, які зазнають постійних змін. У той же час, наразі, незважаючи на прийняття комплексу норм спрямованих на посилення кримінально-правової охорони суспільства від протиправної діяльності злочинних спільнот та лідерів кримінального середовища, вказані фінансові інструменти знаходяться поза межами прямого кримінально-правового впливу.

Зважаючи на викладене, видається слушною пропозиція щодо внесення змін до КК України у частині встановлення кримінальної відповідальності за дії пов'язані із такими активами, що потребує доповнення КК України окремою нормою такого змісту:

ст. 255-4 «Формування та розпорядження активами, сформованими за результатами злочинної діяльності»

1. Формування, зберігання та розпорядження активами, сформованими за результатами злочинної діяльності з метою забезпечення функціонування злочинних спільнот та діяльності суб'єктів злочинного впливу, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років із конфіскацією майна.

2. Дії, передбачені частиною першою, якщо вони вчинені суб'єктом підвищеного злочинного впливу, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна.

Ключові слова: злочинні доходи, злочинні спільноти, самовідтворення злочинності.
Key words: criminal proceeds, criminal communities, self-reproduction of crime.

КРИВДА ЛЮДМИЛА РУСЛАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики

ВИКОРИСТАННЯ ДОПОМОГИ СУДОВО-МЕДИЧНОГО ЕКСПЕРТА (СПЕЦІАЛІСТА) В ОГЛЯДІ ТРУПА НА МІСЦІ ПОДІЇ

Перед тим, як розпочати вивчення того, як правильно проводити огляд трупа на місці події з допомогою судово-медичного експерта (спеціаліста), необхідно визначити, як саме ця слідча дія регулюється законодавством. Конкретно, потрібно встановити, які правила повинні бути дотримані та які процедури повинні бути проведені для забезпечення належного проведення огляду трупа. Також варто з'ясувати, які права та обов'язки мають судово-медичні експерти (спеціалісти) при проведенні огляду трупа на місці події. Огляд трупа на місці події, виявлення та вилучення доказів зі слідами біологічного походження, знайдених на місці події є обов'язковою та невідкладною слідчою дією, яка строго регламентується статтями 84–86, 98, 100, 237–239 Кримінально-процесуального кодексу України. Кримінально-процесуальним кодексом встановлено два види огляду трупа: огляд трупа і огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

Некомпетентність, недбале ставлення до справи або помилки, які виникають під час неправильного огляду трупа, можуть негативно вплинути на подальше розслідування злочину. Однією з найпоширеніших помилок є неправильне оформлення протоколу огляду місця події. Важливо розуміти, що місце події та місце скоєння злочину не завжди збігаються, оскільки під місцем події зазвичай розуміють територію або місцевість, в межах якої були виявлені сліди скоєного кримінального правопорушення. При цьому само кримінальне правопорушення могло бути скоєно в іншому місці. Місце скоєння кримінального правопорушення є приміщення або ділянка території, де безпосередньо було скоєно злочин. Проте слід зазначити, що сліди цього кримінального правопорушення можуть бути виявлені і в іншому місці або в декількох місцях, тому важливо правильно встановити місце скоєння злочину, щоб забезпечити ефективне розслідування та знайти докази, необхідні для здійснення правосуддя. Враховуючи це, доцільно користуватися допомогою судово-медичного експерта (спеціаліста) в огляді

трупа для максимально точного встановлення обставин злочину та уникнення можливих помилок.

Вважаємо необхідним виокремити завдання, які вирішує спеціаліст із судової медицини під час вищевказаної процесуальної дії:

1) встановлює факт смерті та виокремлює ознаки, які допомагають встановити час настання смерті;

2) допомагає слідчому провести правильний та послідовний огляд трупа

3) допомагає слідчому при виявленні та вилученні слідів крові, сперми та інших виділень людини, волосся, а також різноманітних речовин, предметів, які знаходяться на трупі;

4) допомагає скласти опис у протоколі результатів огляду трупа на місці події та речовин біологічного походження;

5) дає попереднє судження щодо характеру, механізму та давності знайдених пошкоджень, знарядді травми і іншим травмам медичного характеру;

у разі необхідності консультує слідчого при оформленні постанови про призначення судово-медичної експертизи [1].

На даний час розроблено певну послідовність огляду трупа на місці події:

1) місцезнаходження і поза трупа;
2) загальні відомості щодо трупа та видимі особливості;
3) предмети на трупі та безпосередньо близько від нього;
4) речі та взуття трупа;
5) наявність або відсутність трупних змін;
6) ознаки ушкодження (переживания) тканин;
7) ушкодження;
8) татуювання та рубці;
9) інші особливості, які можна помітити при зміни пози трупа під час пошуку або огляду ушкоджень;
10) вміст кишень одягу;
11) стан поверхні, на якій знайдений труп, так зване ложе трупа [2].

При проведенні аналізу архівних матеріалів Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи (далі ООБСМЕ) було знайдено декілька прикладів неефективної роботи органів досудового розслідування при огляді трупа на місці події. Так, на території Саратського района Одеської області у листопаді-грудні 90-их років було знайдено в колодязі 4 трупа різної давнини. Огляд місця події і трупів було проведено поверхово: на місці події було пошкоджено сліди та знайдено велику кількість недопалків незрозумілого походження, одяг погано або взагалі не оглядався. Трупи було доставлено в морг Саратського района Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи. Через резонансність злочину начальником ООБСМЕ було організовано виїзд 3 судово-медичних експертів для огляду місця події та допомоги в експертному дослідженні трупів. При ретельному огляді одягу трупів до експертного дослідження експертами ООБСМЕ було знайдено документи, які посвідчували особу потерпілої. Через 30 хвилин було встановлено особи потерпілих і через декілька днів органи

досудового розслідування встановили причетність місцевої організованої злочинної групи до 78 вбивств.

Наступним прикладом є знахідка трупа чоловіка на схилах міста Одеси з ознаками черепно-мозкової травми. Органи досудового розслідування дотримувалися версії про самогубство, бо навколо місця події було багато каміння. Однак при більше детальному огляді судово-медичним експертом була знайдена куртка підозрюваного та чеки з магазинів.

Список використаних джерел:

1. Осмотр трупа и вещественных доказательств на месте происшествия : научно-методическое пособие / Г. Ф. Кривда, А. М. Демиденко, Р. Г. Кривда. Наддніпряночка, 2012. 208 с.
2. Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику. Мат. міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 21–22 січня 2022 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2022. 100 с.

Ключові слова: судова медицина, спеціальні знання, судово-медична експертиза, експертиза, судова експертиза.

Key words: forensic medicine, special knowledge, forensic medical examination, examination, forensic examination.

МУРАШКО АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В УКРАЇНІ

Зважаючи на перманентний розвиток правових систем та триваючу глобалізацію, що у свою чергу призводить до неухильного перейняття здобутків зарубіжних країн, зокрема і у галузі кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, постає питання у правильному та поступовому інтегруванні такого досвіду до вітчизняної практики, насамперед мова йде про використання методів, способів та засобів, що використовуються під час досудового розслідування криміналізованих законодавцем діянь. Так, одним з таких «новаторських» методів розслідування злочинної діяльності виступає профайлінг, який доволі активно застосовується правоохоронцями, зокрема, у Сполучених Штатах Америки. Суть даного методу полягає у складанні профілю особи злочинця, зважаючи на наявну у слідства доказову, невербальну, вербальну інформацію та слідову картину злочину. Здебільшого профайлінг використовується під час розслідування серійних злочинів насильницької спрямованості, проте, на наш погляд, в сучасних умовах не можна звужувати та обмежувати використання зазначеного методу лише щодо такої протиправної діяльності, оскільки в еру цифровізації

злочинна діяльність трансформується та набуває нових якостей, зважаючи на можливості, які надає використання та застосування Інтернету. У межах нашої роботи пропонуємо зупинити свою увагу саме на застосуванні профайлінгу під час розслідування злочинної діяльності, що вчиняється з використанням цифрових технологій та/або виявляється за допомогою «цифрових слідів».

Беручи до уваги вищезазначене та ґрунтуючись на досвіді використання профайлінгу під час розслідування злочинів у зарубіжних країнах, пропонуємо виокремити наступні види зазначеного методу та спробуємо надати їхню коротку характеристику:

– економічний (фінансовий) профайлінг;
– інформаційний профайлінг.

Так, розглядаючи більш докладно кожен з виокремлених нами вище видів профайлінгу, вважаємо, що економічний (фінансовий) профайлінг – це сукупність методик з аналізу фінансових рахунків особи, що підозрюється у вчиненні злочину, та її близьких осіб, що базується на проведенні аналітичної оцінки інформації щодо надходжень та транзакцій з таких рахунків відповідно до офіційних джерел фінансування, що у свою чергу надає можливість встановити наявність незаконного збагачення та верифікації наданої суб'єктом інформації щодо джерел заробітку (у випадку її наявності). Збір та обробка інформації такого роду надасть слідству можливість сформувати реальний «фінансовий портрет» злочинця та встановити/зробити припущення щодо шляхів та способів отримання коштів, висунути версії щодо подальших дій суб'єкта для продовження здійснення злочинної діяльності, базуючись на особливостях мислення та діяльності останнього. Варто зазначити, що у даному випадку для правильного та ефективного застосування такого виду профайлінгу замало аби суб'єкт його застосування був обізнаний лише щодо методик використання так званого криміналістичного профайлінгу (який базується здебільшого на знаннях та здобутках психології), оскільки робота, що вимагає обробку фінансової звітності та опрацювання іншої бухгалтерської документації, потребує наявності відповідного рівня кваліфікації та освіти, тобто застосування спеціальних знань, якими не може володіти слідчий або працівник оперативного підрозділу.

Водночас під інформаційним профайлінгом, на наш погляд, варто розуміти сукупність методик оцінювання інформації, що знаходиться у соціальних мережах, інших засобах, які використовуються для обміну чи розміщення інформації, задля діагностики та формування «портрета» особи, яка розміщує такого роду інформацію. Зважаючи на широке використання соціальних мереж у сучасному житті та умови, в яких, на жаль, сьогодні перебуває українське суспільство, доволі велике значення для спілкування та обміну інформацією набули соціальні мережі та різного роду месенджери, проте, крім надання достовірних та інформативних повідомлень, поширення набули випадки розголошення відомостей, які становлять загрозу національній безпеці України, зокрема, непоодинокі випадки, коли таким чином поширювалася інформація щодо кількості військової техніки

та/або військовослужбовців, надання інформації про місцезнаходження оборонних позицій, напрямів пересування військової техніки тощо, що у свою чергу призводило до втрат з боку українських захисників та цивільного населення. Беручи до уваги вищезазначене, не виникає жодних сумнівів щодо доцільності та необхідності проведення діагностики соціальних мереж, месенджерів та інших засобів, що надають можливість обміну інформацією, задля попередження подальшого розповсюдження відомостей такого роду та визначення осіб, що здійснюють таку злочинну діяльність.

Підсумовуючи хочемо зазначити, що профайлінг як метод, який використовується під час досудового розслідування протиправної діяльності, є доволі перспективним та потребує інтеграції до вітчизняної слідчої практики.

Ключові слова: досудове розслідування, злочини, профайлінг, економічний (фінансовий) профайлінг, інформаційний профайлінг.

Key words: pre-trial investigation, crimes, profiling, economic (financial) profiling, information profiling.

НАУМОВИЧ ІГОР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

СТАУРСЬКА ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Одними із найнебезпечніших злочинів у суспільстві є злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин. Небезпека полягає у тому, що вживання наркотичних засобів викликає незворотні зміни в організмі людини, знищує її психічну та нервову систему, негативно змінює систему цінностей, що призводить до перетину межі моральних та кримінальних заборон. Масштаби і темпи нелегального обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і їх аналогів постійно зростають, тому виявлення і швидке розкриття кримінальних правопорушень даного виду є одним із найважливіших завдань органів досудового слідства.

Загалом криміналістична характеристика вищевказаного виду кримінального правопорушення буде неповною без характеристики осіб, які їх вчиняють. Відомості про таких осіб, допомагають правоохоронним органам обрати ефективні слідчі, оперативні дії, виявити

причини та умови вчинення злочинів. Характеристика особи злочинця має відображення у всіх розділах криміналістики, а саме: в теорії криміналістики, у криміналістичній техніці, у криміналістичній тактиці та методиці розслідування злочинів.

М. В. Салтевський вказує, що особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики зазначається всіма вченими-криміналістами. Однак які ознаки і властивості слід описувати – це питання залишається відкритим. Тому іноді особу злочинця характеризують у кримінально-правовому, а частіше за все – у кримінологічному аспекті, що найбільш розроблений у науці. Криміналістична характеристика особи злочинця має розглядати людину як соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів [1, с. 37].

Слід зазначити, що криміналістику та її методику цікавлять дані про особу, яка вчинила злочин, тобто суб'єкта злочину, та зв'язки між даним індивідом та вчиненим кримінальним правопорушенням.

Особистість злочинця, який вчиняє злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, є досить складним предметом дослідження, який потребує комплексного вивчення, узагальнення та аналізу. Дані судово-слідчої практики можна використати для встановлення ознак особи злочинця, що впливають на обставини злочину.

Як вказує В. В. Тіщенко, дані про суб'єкта (суб'єктів) злочину місять у собі різні відомості, що характеризують типову особистість злочинця, який вчиняє злочин певної спрямованості, і сприяють побудові версій щодо нього, його пошуку та встановленню. Криміналістично значущі властивості особистості злочинця можна поділити на три групи:

1) біологічні, що включають статеві, вікові, фізичні ознаки;

2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й вольову сферу індивіда;

3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [2, с. 62].

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що переважну кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом наркотичних речовин вчиняють чоловіки, рідше жінки. Часто це особи зрілого віку від 29 років до 35, менше особи віком від 16 років, загалом не зайняті суспільно-корисною працею, тобто безробітні, мають середню або ж середньо-спеціальну освіту. Неодноразові випадки, коли такі особи самі вживають наркотичні засоби, алкоголь, були раніше засуджені за вчинення кримінальних правопорушень даної категорії.

Відповідно до преамбули Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, доходи, одержувані від злочинної діяльності є головним мотивом, який спонукає осіб до зайняття незаконним обігом; останній забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, законну торговельну і фінансову діяльність і суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підривати їх [3].

Дослідження вироків суду, свідчить, що більшість злочинців, які притягнуті до кримінальної відповідальності, не отримували великого доходу від продажу наркотичних речовин, а кошти, що були отримані ними використовувалися для задоволення власних суспільних чи побутових потреб, а також з метою придбання наркотиків для власного споживання.

Значна частина кримінальних правопорушень даного виду вчиняється одноособово й виникає стихійно. На практиці трапляються випадки, коли злочини вчиняються групами осіб, які організовані, раніше спільно вживали наркотичні засоби або проводили разом час, мають родинні або шлюбні зв'язки.

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів відрізняються від інших кримінальних правопорушень своєю багатоетапністю, тривалим характером, наявністю посередників, які здійснюють переміщення наркотичних засобів, виробників, розповсюджувачів. Дії більшості з цих осіб мають самостійний склад злочину, наприклад посів або вирощування снотворного маку чи конопель.

Отже, знання та врахування ознак особи злочинця може надати велику допомогу про розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин. Характеристика особи злочинця для даних видів злочинів є першочерговою та такою, що потребує постійного дослідження, оскільки суспільство динамічно розвивається і змінюються суспільні цінності, що призводить до зміни характеру особистості загалом.

Сама ж особа злочинця, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є досить складним явищем, яке містить багато аспектів. Досліджуючи судово-слідчу практику, виділено два типових мотиви вчинення злочинів даної категорії: прагнення до збагачення та забезпечення себе наркотиками для споживання. Індивід, який вчиняє такі кримінальні правопорушення, є сукупністю соціально-типових якостей, він обирає способи, місце, час та обстановку вчинення злочину, що є важливим для протидії незаконним діянням.

Список використаних джерел:

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. С. 420.
2. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : [монографія] / В. В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. 260 с.
3. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 16.03.1989 р. [Електронний ресурс] / ратифіковано Постановою ВРУ від 25.04.1191 р. № 1000-XII // Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

Ключові слова: криміналістична характеристика, злочини пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин, особа злочинця, властивості злочинця.

Key words: forensic characterization, crimes related to drug trafficking, identity of the offender, characteristics of the offender.

ПАДАЛКА ЛІЛІЯ ОЛЕГІВНА

Національна академія внутрішніх справ,
аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ АНАЛІТИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Аналіз матеріалів практики свідчить, що злочинна діяльність у сфері оподаткування характеризується комплексним характером і, як правило, структурно включає у себе складні технології та моделі злочинної діяльності. Зважаючи на викладене, практика розслідування таких кримінальних правопорушень підтверджує недостатність використання традиційного інструментарію у формі проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а потребує використання складних тактичних операцій, які можуть забезпечити вирішення комплексних завдань розслідування на відповідних етапах.

У складних та багатоепізодних кримінальних провадженнях важливим є встановлення суб'єктно-структурної організації реалізації відповідної технології злочинної діяльності, що потребує самостійного комплексу заходів. Зважаючи на викладене, як самостійну тактичну операцію можна виокремити «*Встановлення структурно-функціонального забезпечення реалізації технології злочинної діяльності у сфері оподаткування*». Необхідно звернути увагу, що за своїм структурним наповненням вказана тактична операція в основному складається із використання методології розвідувальної аналітики та окремих негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки встановлення рівня інтенсивності та сутності таких зв'язків за допомогою вербальних слідчих (розшукових) дій не завжди забезпечує належних інформаційний результат.

Аналітичне опрацювання матеріалів практики свідчить, що за результатами такого аналізу, у межах тактичної операції вирішується доволі широкий спектр організаційно-тактичних завдань, зокрема:

по-перше, формування у слідчого ідеальної моделі щодо ролі кожної особи у забезпеченні реалізації відповідної технології злочинної діяльності. Більше того, така модель може бути сформована у вигляді аналітичної схеми із розміщенням суб'єктів за відповідними класифікаційними групами. На нашу думку, у результаті цього у структурі такої класифікації можна виокремити декілька груп:

а) суб'єкти, які усвідомлено та ситуативно забезпечували реалізацію технології злочинної діяльності. Вивчення матеріалів практики свідчить, що діяльність таких осіб, як правило, полягає у вчиненні таких дій:

– надання власних документів та безпосередня участь у реєстрації суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності,

які виступають структурним елементом реалізації технології злочинної діяльності у сфері оподаткування;

– надання офісних приміщень із відповідними юридичними адресами для реєстрації суб'єктів господарської діяльності з ознаками фіктивності;

– отримання та розголошення службової та іншої конфіденційної інформації, яка сприяє ефективній реалізації технології злочинної діяльності;

– невчинення передбачених законодавством дій, які сприяють реалізації технології злочинної діяльності у сфері оподаткування;

б) суб'єкти, які несвідомо та ситуативно забезпечили реалізацію технології злочинної діяльності. Зважаючи на опрацьовані матеріали практики, можна виокремити такі форми діяльності цієї категорії осіб:

– надання аналітично-консалтингових послуг, які спрямовані на виявлення законодавчих прогалин та інших недоліків системи адміністрування податків, які можуть бути враховані та використані суб'єктами для реалізації технології злочинної діяльності. Необхідно наголосити, що у діях таких осіб, відсутній склад будь-якого кримінального чи адміністративного правопорушення, оскільки вони, як правило6 формують аналітичні продукти на замовлення конкретних осіб не володіючи даними щодо напрямів їх подальшого використання;

– несвідоме розголошення інформації конфіденційного чи службового характеру, яка може бути використана для вчинення злочину у сфері оподаткування;

– участь у заснуванні окремих суб'єктів господарської діяльності із наявністю внутрішнього переконання, що вказані суб'єкти реально здійснюватимуть господарську діяльність. У той же час, слушно відзначити, що через певний хронологічний період часу особа усвідомлює, що приймає участь у реалізації технології злочинної діяльності, оскільки усвідомлено формує та підписує документацію щодо неіснуючих (фіктивних) господарських операцій;

в) суб'єкти, які усвідомлено приймали участь у реалізації окремих елементів технології злочинної діяльності, ознаками яких є: наявність спеціальних знань або посадового становища, яке створює передумови для зловживання впливом та можливістю його використання у протиправній діяльності; обізнаність лише щодо окремих елементів технології злочинної діяльності у якій особа безпосередньо приймала участь; наявність різного типу зв'язків з іншими учасниками технології злочинної діяльності; отримання винагороди за конкретні вчинені дії, які сприяли реалізації злочинної технології, а не у розподіли кінцевого доходу отриманого за результатами злочинної діяльності.

Важливість виокремлення таких осіб зумовлена тим, що: а) нестійкість зв'язків із усіма учасниками злочинного угруповання економічної спрямованості, підвищує рівень вірогідності отримання правдивих показань без застосування складних тактичних прийомів та проведення допитів у конфліктних ситуаціях, а також мінімізує вірогідність протидії досудовому розслідуванню з боку таких осіб; б) можливість

причетності таких осіб до вчинення інших правопорушень у сфері оподаткування шляхом систематичного вчинення аналогічних дій.

З тактичного боку формування аналітичного продукту із виокремленням таких осіб дозволяє слідчому перш за все, правильно визначити послідовність проведення вербальних слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів, що у подальшому наддасть тактичну перевагу під час проведення допитів та постійних учасників реалізації технології злочинної діяльності.

г) суб'єкти, які усвідомлено брали участь у реалізації усіх елементів технології злочинної діяльності у сфері оподаткування. Аналіз матеріалів практики свідчить, що такі суб'єкти можуть бути умовно розподілені на певні групи залежно від їх функціональної спрямованості під час реалізації технології злочинної діяльності:

– особи, які здійснювали інтелектуально-аналітичне забезпечення реалізації технології злочинної діяльності у сфері оподаткування. Функціональною спрямованістю таких осіб, як правило є: по-перше, розроблення моделі злочинної діяльності та розрахунок ефективності її застосування; по-друге, оцінка ризиків та загроз, які можуть виникнути під час реалізації такої технології злочинної діяльності; по-третє, постійний контроль за реалізацією технології злочинної діяльності та її коригування у разі необхідності;

– особи, які безпосередньо здійснювали реалізацію технології злочинної діяльності. Така реалізація може забезпечуватись: а) безпосереднім вчиненням окремих дій; б) встановлення зв'язків з іншими особами з метою залучення їх до реалізації технології злочинної діяльності та подальший контроль за такими діями тощо;

– особи, які виступають організаторами реалізації технології злочинної діяльності у сфері оподаткування. Загалом, функціональна спрямованість таких осіб полягає у: а) структурно-функціональному забезпечені реалізації такої злочинної технології; б) постійному контролі за діяльністю учасників злочинної технології, контроль за їх діями та забезпечення їх безпеки шляхом використання різних форм зловживання впливом; розподіл прибутків, отриманий у результаті реалізації такої технології злочинної діяльності.

Як свідчить опрацювання матеріалів практики, за результатами використання методології розвідувальної аналітики формуються відповідні аналітичні продукти, зокрема: а) асоціативні матриці; б) матриці взаємозв'язків; в) аналітичні схеми телефонних зв'язків. Необхідно наголосити, що такі аналітичні продукти не просто повинні демонструвати відповідну систему пов'язаності між конкретними особами, а й відображати за допомогою відповідної системи аналітичних маркерів інтенсивність таких взаємозв'язків.

Ключові слова: розвідувальна аналітика, тактична операція, податкова злочинність.

Key words: intelligence analytics, tactical operation, tax crime.

ПАСТУХ АЛІНА ВАЛЕРІЇВНА

Одеський державний університет внутрішніх справ,
аспірантка кафедри криміналістики

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначення кола обставин, що підлягають встановленню слідчим, є «фундаментом» досудового розслідування, через це доволі велика кількість науковців присвятили свої роботи розгляду цієї проблематики як крізь призму формулювання загальних постулатів методик розслідування протиправних діянь, так і щодо розслідування окремих видів злочинної діяльності. Проте, в розрізі питання розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, окреслена проблематика до сьогодні не досліджувалася.

У межах нашої роботи пропонуємо виокремити коло обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, залежно від способу та обстановки їх вчинення.

Так, *обставини, що пов'язані зі способом вчинення злочину,* пропонуємо виокремити наступні:

- спосіб підготовки до вчинення злочину, пов'язаного із порушенням правил екологічної безпеки;
- які правила екологічної безпеки було порушено (встановлені національним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, нормами міжнародного гуманітарного права, конвенціями, міжнародними договорами, директивами, нормативно-дозвільною документацією тощо);
- наявність дозвільної документації для провадження діяльності, що призвела до порушення правил екологічної безпеки, особою/установою/організацією/іншим суб'єктом господарювання та відповідність здійснюваної діяльності наявній дозвільній документації;
- ким було надано лісорубний або лісовий квиток як спеціальний дозвіл на використання лісових ресурсів, наприклад, на тих територіях, де здійснення такої діяльності забороняється, чи з порушенням законодавчо встановлених лімітів використання лісових ресурсів тощо; дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах Сіх частинах) з порушенням встановлених вимог щодо об'ємів вилову водних біоресурсів, місця провадження такого виду діяльності чи з використанням заборонених пристроїв та/або засобів; іншу дозвільну документацію;
- яким чином здійснювався негативний вплив на природне навколишнє середовище;
- законність провадження діяльності, що впливає на стан природного навколишнього середовища (зокрема встановлення належності/

неналежності ділянки місцевості до такої, що охороняється законодавством).

Обставини, пов'язані з обстановкою вчинення злочину:

- територія, що «зазнала негативного впливу» від дій підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки (локалізація зони ураження);
- фактичне місце вчинення злочину, пов'язаного із порушенням правил екологічної безпеки;
- з'ясування «легальності» діяльності підприємства, що своєю діяльністю завдає шкоди навколишньому природному середовищу (зокрема, чи було створено підприємство умисно для нанесення такої шкоди, чи вона наносилася підприємством, для якого нанесення негативного впливу довкіллю не було головною метою його створення та функціонування);
- проміжок часу, протягом якого здійснювалася злочинна діяльність.

Виокремлені нами обставини не складають вичерпного переліку тих питань, що необхідно встановити під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, оскільки кожен окремий акт злочинної діяльності має свої унікальні характеристики, спосіб та метод його вчинення, а наведене вище слугує орієнтиром для подальших наукових досліджень із заявленої проблематики.

Ключові слова: досудове розслідування, злочини, злочини, пов'язані із порушенням екологічної безпеки, обставини, що підлягають встановленню.

Key words: pre-trial investigation, crimes, crimes related to violation of environmental safety, circumstances to be established.

ЦИБУЛЬСЬКИЙ ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

ЩОДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У питанні взаємодії правоохоронних органів із зовнішніми суб'єктами кримінальної юстиції, дуже часто виділяють засоби масової інформації (ЗМІ). Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день засоби масової інформації мають для суспільства важливе значення, оскільки вони інформують населення стосовно широкого спектру новин, особливо зважуючи на відсутність цензури в Україні. Щодо рівня довіри ЗМІ, то останні соціологічні дослідження свідчать про наступне: «серед запропонованих джерел інформації респонденти скоріше довіряють ЗМІ, де працюють професійні журналісти, - 40 %, або ж окремим журналістам, які довели якість своїх матеріалів, - ЗО %. 12 % віддають

неналежності ділянки місцевості до такої, що охороняється законодавством).

Обставини, пов'язані з обстановкою вчинення злочину:

– територія, що «зазнала негативного впливу» від дій підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки (локалізація зони ураження);

– фактичне місце вчинення злочину, пов'язаного із порушенням правил екологічної безпеки;

– з'ясування «легальності» діяльності підприємства, що своєю діяльністю завдає шкоди навколишньому природному середовищу (зокрема, чи було створено підприємство умисно для нанесення такої шкоди, чи вона наносилася підприємством, для якого нанесення негативного впливу довкіллю не було головною метою його створення та функціонування);

– проміжок часу, протягом якого здійснювалася злочинна діяльність.

Виокремлені нами обставини не складають вичерпного переліку тих питань, що необхідно встановити під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, оскільки кожен окремий акт злочинної діяльності має свої унікальні характеристики, спосіб та метод його вчинення, а наведене вище слугує орієнтиром для подальших наукових досліджень із заявленої проблематики.

Ключові слова: досудове розслідування, злочини, злочини, пов'язані із порушенням екологічної безпеки, обставини, що підлягають встановленню.

Key words: pre-trial investigation, crimes, crimes related to violation of environmental safety, circumstances to be established.

ЦИБУЛЬСЬКИЙ ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

ЩОДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У питанні взаємодії правоохоронних органів із зовнішніми суб'єктами кримінальної юстиції, дуже часто виділяють засоби масової інформації (ЗМІ). Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день засоби масової інформації мають для суспільства важливе значення, оскільки вони інформують населення стосовно широкого спектру новин, особливо зважуючи на відсутність цензури в Україні. Щодо рівня довіри ЗМІ, то останні соціологічні дослідження свідчать про наступне: «серед запропонованих джерел інформації респонденти скоріше довіряють ЗМІ, де працюють професійні журналісти, – 40 %, або ж окремим журналістам, які довели якість своїх матеріалів, – 30 %. 12 % віддають

перевагу дописам блогерів та постам відомих людей у соцмережах. Жінки дещо частіше віддають перевагуЗМІз професійними журналістами – 45 %, ніж чоловіки – 35,5 %. Натомість чоловіки частіше довіряють окремим журналістам – 34,5 %. Серед жінок таких 27 %» [1]. Відповідні данні свідчать про те, що суспільство користується ЗМІ, і майже половина йому довіряє. Маємо також розуміти, що в залежності від запропонованого контенту у ЗМІ рівень довіри до наданої інформації може бути більшим чи меншим, ніж зазначено у дослідженні. Також необхідно зазначити, що за допомогою засобів ЗМІ відбувається інформування населення, в тому числі, стосовно вчинених злочинів, які мають значний резонанс або є цікавими суспільству.

Зазвичай у питанні взаємодії з правоохоронними органами виділяють засоби масової інформації або журналістів [2, 3, 4, 5]. Це пояснюється наявним у них авторитетом серед представників населення, наявними засобами розповсюдження інформації, і мабуть найголовнішою особливістю – це сформованим інституціональним місцем у суспільстві. Однак, в період незалежної України починає формуватися і ще один суб'єкт взаємодії із правоохоронними органами – громадські об'єднання. Згідно із законом України «Про громадські об'єднання», громадське об'єднання – це «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [6]. Важливо також вказати і про суміжні категорії, такі як громадська організація і громадська спілка, які можуть зустрічатися при дослідженні питання громадського об'єднання. Так, відповідно до вищезазначеного закону «громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи; громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи». Визначившись із поняттям громадського об'єднання, а також із її суміжними категоріями, необхідно зазначити про якісні переваги громадського об'єднання над засобами масової інформації.

Головною перевагою громадських об'єднань над засобами масової інформації або журналістом в контексті взаємодії між вказаними структурами і правоохоронним органом є безпосередність участі цільового представника суспільства в окремих механізмах діяльності громадського об'єднання, що є цікавим для правоохоронного органу. З огляду на це можна виділити окремі аспекти взаємодії правоохоронних органів з громадськими об'єднаннями, які відображають їх якісну специфіку:

– *соціальність та індивідуальність громадського об'єднання*. Характеризується тим, що з однієї сторони громадські об'єднання – це соціум до якого прагнуть люди, а з іншого у ньому прагнуть допомогти кожній особі. Так, зважуючи на побутовий мотив вбивства на замовлення – його причинами мають бути певні систематичні дії, що різко контрастують з звичайним життям особи або її сталим світоглядом,

з огляду на це у випадку побутових негараздів, які здебільшого стають причинами для вбивства на замовлення на побутовому ґрунті – особа, окрім правоохоронного органу, може звертатися за психологічної допомогою або соціальною підтримкою до профільних чи спеціалізованих об'єднань. Це можуть бути звернення щодо домашнього насильства у сім'ї, булінгу на роботі чи навчанні тощо. Уважність до таких звернень – може бути запорукою попередження вчинення вбивства на замовлення на побутовому ґрунті;

– *громадська активність і спеціалізація об'єднань*. Проявляється у тому, що громадські об'єднання, окрім внутрішньо-організаційної діяльності часто займаються активною суспільною діяльністю, в тому числі щодо вирішення наявних у суспільстві проблем для подолання яких і функціонує об'єднання. Адже, метою діяльності об'єднання може бути загальне попередження окремих видів злочинності, в тому числі і тих, що передують вбивствам на замовлення на побутовому ґрунті. Діяльність може стосуватися конкретних ситуацій, і їх вирішення або ж бути комплексною і направленою на подолання загальних причин і умов, що впливають на вчинення конкретного кримінального правопорушення. Зважуючи на наявну спеціалізацію громадське об'єднання може визначитись із проблемою, її подальшими перспективами, діями що необхідно вчинити, а також спосіб у який особі необхідно діяти. Вказана особливість сприяє донесенню криміналістично значущої інформації до правоохоронних органів, що матиме наслідком зацікавлену активність правоохоронців, і можливо призведе до відсутності можливих протиправних діянь зі сторони особи.

Підсумовуючи необхідно зазначити про загальну інформатизацію суспільства, що тягне за собою необхідність пристосовуватись до сучасних реалій, в тому числі і правоохоронним органам, у реалізації ними своїх функцій. Це стосується також і питання комунікації з суспільством, з представниками ЗМІ і громадських організацій, що має сприяти ефективнішому реалізуванню задач, що стоять перед правоохоронними органами.

Список використаних джерел:

1. Більш як 40 % українців довіряють ЗМІ, де працюють професійні журналісти. *Офіційний вебсайт Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3553806-bils-ak-40-ukrainciv-doviraut-zmi-de-pracuut-profesijni-zurnalisti.html
2. Севрук В. Г. Взаємодія органів Національної поліції України із засобами масової інформації, громадськістю, державними органами й недержавними структурами під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 173–177.
3. Мокряк М. О. Взаємодія засобів масової інформації та правоохоронних органів. Одеські юридичні читання : матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, Ю. Д. Батан. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 280–283.

4. Стеценко Ю. В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2006. 18 с.
5. Лящук О. М., Яцик Т. П. Взаємодія правоохоронних органів та ЗМІ в процесі міжнародного розшуку осіб. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 2–3. С. 242–246.
6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572- VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17

Ключові слова: взаємодія, правоохоронний орган, громадська організація.
Key words: interaction, law enforcement agency, public organization.

ЧЕРНОВ ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ЛОГІКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПІЗНАВАЛЬНО-РОЗУМОВОЇ РОБОТИ СЛІДЧОГО НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ВИКОНАННІ НИМИ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Соціально-економічні та політичні процеси, що відбуваються в умовах сьогодення завищують вимоги до певних категорій фахівців та спеціалістів з боку суспільства й організаційного середовища. Значним чином це відноситься до фахівців правоохоронних органів, а саме слідчих, діяльність яких характеризується високою емоційною насиченістю й когнітивною складністю, передбачає прийняття відповідальних рішень у ситуаціях, пов'язаних великою мірою з невизначеністю. Ба більше, наявність певного кола владних повноважень, затверджених у законодавчому порядку, інколи створює ілюзію обвинуваченої спрямованості діяльності слідчого. Але функція слідчого – не обвинувачення і не захист, а пошук істини в процесі розслідування, який може бути здійснений лише за допомогою та в процесі розумової та пізнавальної діяльності.

Незважаючи на певний рівень наукової розробленості та динамічний розвиток новітніх і вдосконалення уже існуючих криміналістичних можливостей, ефективність роботи слідчого при здійсненні розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні службових обов'язків, а також ймовірність недопущення помилок у процесі розслідування багато в чому зумовлена не тільки здобутими фаховими знаннями й навичками, але й умінням застосування їх на практиці, що, у першу чергу, залежить від розумових та пізнавальних якостей слідчого.

Зміст процесуальної та процедурної діяльності слідчого має складну структуру. Розглядаючи його діяльність у загальному уявленні, вона з одного боку охоплюватиме найрізноманітніші напрями здійснення пізнавально-розумової роботи різного плану та складності: виявлення, дослідження, оцінювання та застосування (використання) доказів; прийняття організаційно-правових і тактичних рішень; формування висновків; висунення та дослідження версій; планування розслідування в цілому та окремих слідчих дій тощо. А з іншого боку, вона охоплює організацію та здійснення посвідчувальних і комунікативних дій під час провадження окремих процесуальних заходів [1, с. 205–211].

Всі вищезазначені прийоми, операції та комбінації здійснюються з метою збирання та подальшого оперативного використання доказової інформації про особу, що вчинила злочин, а саме: перетворення вихідних фактичних даних про вчинений злочин і особу злочинця на докази; конкретизація та доповнення вже існуючої інформації стосовно ознак встановлюваної особи і керуючих цим, розширення та поглиблення розуміння про місце, час, мотив, спосіб вчинення та інші обставини; виявлення носіїв інформації, що після одержання може бути використано для подальшої побудови версії про особу злочинця; вживання оперативних заходів щодо використання установлених даних про особу злочинця задля визначення місця його перебування та в подальшому організації його затримання тощо.

Під час пізнавально-розумової роботи слідчого при здійсненні розслідування умисного вбивства працівника правоохоронного органу використовуються різноманітні загальнонаукові методи, в тому числі діалектичної та формальної логіки, методи теорії інформації, моделювання, тощо. Загальновідомі особливості об'єкта пізнання слідчого та процедури його розслідування, що зокрема пов'язані з такими гносеологічними труднощами, як наприклад – ретроспективний характер пізнання, що протікає в умовах дефіциту часу, здійснення протидії зі сторони зацікавлених осіб, послуговування та володіння ненадійною інформацією, створюють ситуацію за якої загальнонаукові методи в чистому вигляді, зазвичай не застосовуються, натомість, вони трансформуються в пізнавальні прийоми спеціальних криміналістичних методів, до числа таких, зокрема, можемо віднести метод огляду, що поєднує в собі такі прийоми як спостереження, порівняння, опис.

Саме криміналістичний зміст сприйнятих слідчим знань про подію злочину, що визначаються завданнями кримінального провадження, використані при цьому засоби і умови пізнання визначають специфіку його мислення й дозволяють говорити про спеціальний криміналістичний вид мислення.

Поряд із цим, варто зазначити, що німецький криміналіст Еріх Анушат у своїй роботі «Мистецтво розкриття злочинів і закони логіки», взявши за основу та розвиваючи відповідну ідею Ганса Гроса, зазначав, що криміналіст повинен не тільки мати здоровий глузд, але й вміти «послідовно мислити і робити умовиводи», «правильно і позитивно осягати природний розвиток справи», «споруджувати будівлю, міцно і вміло пов'язану і таку ж стрункy, як живий організм».

Таким чином, він застерігав проти формального та поверхового відношення до справи, при якому результат кожного розслідування є випадковістю, протиставляючи його зацікавленій роботі криміналістів, «які не полінувалися вивчити та перевірити логічний зв'язок усіх подій і вчинків, які були піддані спостереженню та дослідити усі обставини, які звернули на себе увагу». На думку вченого, «виключність» криміналістичного мислення є свого роду «криміналістичним мистецтвом умовиводів».

Досудове розслідування можна умовно поділити на чотири етапи. Першим етапом є проведення після порушення справи невідкладних та інших слідчих дій для з'ясування події злочину. Другим етапом є виконання процесуальних дій, пов'язаних із притягненням особи як обвинуваченої і пред'явлення їй обвинувачення, допит обвинуваченого, застосування до нього ряду необхідних запобіжних заходів. Наступним етапом є збирання й перевірка всіх інших необхідних доказів, які підтверджують або спростовують обвинувачення, обтяжують чи пом'якшують кримінальну відповідальність обвинуваченого. Останнім етапом досудового слідства є вчинення процесуальних дій, пов'язаних із закінченням слідства та складанням відповідного підсумкового процесуального документа [2]. Наша ж задача – дослідити криміналістичні та логіко-психологічні принципи роботи слідчого саме на початковому етапі розслідування.

На початковому етапі розслідування умисного вбивства працівника правоохоронного органу при виконанні ним службових обов'язків модель злочину має лише схематичний характер, оскільки деякі його елементи і зв'язки не відомі слідству. Але в процесі накопичення інформації лакуни моделі поступово заповнюються достовірними фактами та встановлюються зв'язки між елементами, скорочується кількість можливих варіантів в окремих її частинах, модель механізму злочину після кожної чергової слідчої дії трансформується, доповнюється новими обставинами, доказами, а також новими версіями, що підлягають перевірці. Здійснюючи процес розслідування, слідчий передбачає, які сліди, пов'язані з подією злочину, можуть залишатися в об'єктивних умовах, свідомості людей і тим самим визначати напрям розслідування. Цей процес пізнання продовжується доти, поки перетворена модель не стане системою достовірних знань про досліджувану подію злочину [3].

З'ясування слідчим об'єктивної істини на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків відбувається шляхом побудови слідчих версій. Слідча версія – це обґрунтоване припущення щодо встановлення обставин розслідуваної події злочину, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину. Пізнавальна функція висунутої слідством версії полягає в чіткій систематизації доказового матеріалу по справі, його аналізі, обґрунтованому створенні припущень, які визначають найбільш ефективний та результативний шлях встановлення об'єктивної істини. Методами побудови версій є їхні логічні основи – індуктивний чи дедуктивний методи та метод аналогії.

При застосуванні індуктивного методу від встановлення окремих причин походження доказів шляхом індуктивного мислення слідчий доходить до загального припущення про характер і причини події злочину. До помилок, які можуть виникнути в процесі індуктивного умовиводу, належать помилки невірного висновку як результат помилкових посилань і висновків: «після цього – отже, унаслідок цього». Логічна помилка «поспішності узагальнення» полягає в тому, що висновок від окремого до загального ґрунтується не на повному і всебічному аналізі необхідних причинних зв'язків, а слідчий доходить до висновку, базуючись на вивченні частини ознак. Побудова версій дедуктивним шляхом передбачає як початковий момент загальні положення, встановлені в процесі розслідування злочину. Дедуктивний метод може мати місце при явно недостатній кількості виявлених у справі доказів. У цьому випадку при побудові версій виходять не з аналізу певних доказів, а із загального припущення [4].

Таким чином варто зазначити, що задля того щоб не допустити помилок в процесі логічної обробки даних, слідчому необхідно добре розумітися й суворо дотримуватися логічних законів і форм мислення, крім того, варто діалектично підходити до розгляду відомих існуючих фактів у їх взаємозв'язку й взаємозумовленості, постійно контролювати, чи є в його розпорядженні достатні докази для того, щоб зробити той або інший висновок відповідно отриманої та обробленої інформації. Процес мислення слідчого, що проходить у формі побудови та формування слідчих версій проходить декілька етапів: 1) збирання слідчим фактичного доказового матеріалу та інформації, їх подальший логічний аналіз і оцінювання; 2) побудова та висунення слідчих версій, їх подальше формулювання, включаючи ймовірні дані, які могли б слугувати основою для здійснення побудови нових слідчих версій; 3) отримання передбачуваної інформації в процесі перевірки слідчих версій та здійснення перевірки можливих наслідків.

Варто також зазначити, що велике значення має уява слідчого в його розумовій діяльності при здійсненні розслідування умисних вбивств працівників правоохоронного органу при виконанні ними службових обов'язків. За допомогою уяви слідчий здійснює відтворення слідчої картини вчиненого злочину, спираючись на сприйнятті достовірних фактів дійсності. Проте, мислення слідчого у контексті системи логічно розгорнутих міркувань є обмеженим. Особливо чітко це прослідкується на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків. На початковому етапі пізнавальна діяльність слідчого носить яскраво виражений творчий характер в структурі якої зростає роль неусвідомлених компонентів евристичних прийомів висунення та розробки версій – уяви та інтуїції.

Одним із найбільш ефективним прийомів у теорії логіко-психологічних засобів розумової діяльності слідчого є рефлексивне мислення (рефлексивне управління) його міркувань, що відбувається за принципом «мислити як злочинець», що виступає у вигляді свого роду рефлексії, змістом якої є імітація думок і дій супротивника, та

здійснення на цій основі власних дій. Зарубіжні поліцейські психологи визначають рефлексію як процес зворотного зв'язку, а саме – адресат, отримуючи інформацію про те, який вплив він зробив на партнера, обирає та коректує стратегію подальшого контакту з ним [5].

Рефлексивне мислення слідчого дає можливість розкривати не тільки поведінку злочинця на місці події при вчиненні злочину, приховуванні його слідів, а й прогнозувати такі вчинки: перебування в певних місцях, укриття знарядь злочину, трупа, викраденого майна, поширення неправдивої інформації тощо. Висунення версій щодо цих питань допоможе вчасно організувати проведення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення особи, яка вчинила злочин, її затримання, пошуку речових доказів [6, с. 159-160].

Проте, слід мати на увазі, що здійснення слідчим оцінки поведінки злочинця зі своїх власних позицій, тобто з позиції того, як би він сам діяв на місці злочинця не є рефлексивним мисленням. Таким слідчим може бути помилково залишено без уваги ті припущення, які могли б бути правильними, через їх простоту, складність, безглуздість тощо.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можемо зазначити, що специфіка пізнавально-розумової роботи слідчого при розслідуванні умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків на початковому етапі розслідування полягає у тому, що вона здійснюється в умовах відсутності повної картини вчинення злочину. В процесі здійснення слідчим своєї пізнавально-розумової роботи слідчий спирається на окремі сліди, шляхом обробки отриманої інформації крізь призму своєї підсвідомості, за допомогою яких він повинен відтворити слідову картину вчиненого злочину. Гносеологічні процеси, крім того ускладняються тим, що сліди вчинених злочинів найчастіше приховані, а сутність явищ у деяких випадках є викривленою. Тим не менш, варто пам'ятати, що ідеальних злочинів не існує, а оскільки злочин вчиняє людина, в свідомості якої завжди є психологічний аспект і емоційна складова, то як би вбивця заздалегідь не готувався і не приховував злочин, все одно залишаться сліди, деталі або неточності, які при уважній, детальній та кропіткій роботі слідчого зможе привести до вдалого розслідування злочину «по гарячих слідах» і притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Лукашевич В. Г. Розвиток доказування як форми пізнання в сучасному кримінальному процесі / В. Г. Лукашевич // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – Київ, 2004. – № 4. – С. 205–211.
2. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.
3. Жук П. Ф. Пізнавальна діяльність слідчого: питання удосконалення / П. Ф. Жук, Л. М. Бондаренко, Т. А. Остапенко // Актуальні проблеми сучасної криміналістики : матер. міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь : Доля, 2002. – Ч. 2. – С. 104.

4. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 2000. – 176 с.
5. Mikelsons U. Psihologija policijas darba: tradicionalie un perspektivie izmantosanas virzieni = Психология в работе полиции: традиционные и перспективные направления использования / U. Mikelsons. – Riga : LPA, 1996. – Nr. 3. – P. 85–87.
6. Алєксейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія. Монографія / В. І. Алексєйчук. / за ред. проф. В. О. Коновалової. – Харків : Вид-во агенція «Апостіль», 2011. – 232 с.

Ключові слова: пізнавально-розумова робота слідчого, початковий етап розслідування, умисні вбивства працівників правоохоронного органу, слідчі версії, рефлексивне мислення.

Key words: cognitive and mental work of the investigator, the initial stage of the investigation, intentional murders of law enforcement officers, investigative versions, reflective thinking.

ЯКИМОВИЧ РОМАН ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

ОКРЕМІ ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Прийняття державою системних рішень, спрямованих на протидію організованій злочинності, наразі, знайшло своє вираження у:

правовій сфері – криміналізація окремих діянь, які пов'язані із діяльністю злочинних спільнот, суб'єктів злочинного впливу та окремих діянь, які у межах наукової доктрини визначались як інфраструктурні елементи організованої злочинності, наприклад організація та проведення злочинних зібрань – «сходок»;

інституційній – структурно-функціональній перебудові правоохоронних органів із визначенням прямої функціональної спрямованості окремих правоохоронних органів щодо протидії діяльності злочинних спільнот.

Певний час чинності відповідних норм кримінального закону та діяльності підрозділів стратегічних розслідувань дали перші результати у формі повідомлень про підозри окремим суб'єктам злочинного впливу, які відносять себе до категорії «смотрящі», а також окремим суб'єктам підвищеного злочинного впливу, які відносять себе до неформальної групи осіб – «вори в законі». Більше того, з 2020 року по теперішній час судами України винесено вироки: поширення злочинного впливу (воля) – 1; звернення за злочинним впливом – 4; поширення злочинного впливу в установах виконання покарань – 10. У той же час, необхідно наголосити, що два із вказаних судових вироків є виправдувальними, зокрема щодо суб'єкта, який має статус «кримінальний

авторитет» та одного із суб'єктів підвищеного злочинного впливу – «вора в законі».

Поряд із позитивними змінами, які відбуваються у зв'язку із прийняттям вказаних норм, оперативні підрозділи та слідчі зіштовхуються із окремими проблемними питаннями під час застосування нових норм КК України, які пов'язані із:

а) відсутністю у КК України чіткого юридичного визначення переліку осіб, які є суб'єктами злочинного впливу та суб'єктами підвищеного злочинного впливу;

б) відсутність системно напрацьованої та усталеної практики документування та досудового розслідування таких злочинів.

У контексті цього, необхідно тезово звернути увагу на обставини, які підлягають встановленню під час розслідування таких злочині та перебувають у прямій залежності із обставинами, які підлягають доказуванню згідно із ст. 91 КПК України. Так, залишаючи поза увагою загальні достатньо дослідженні у межах криміналістичної науки обставини, які підлягають встановленню під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, акцентуємо увагу на тих, що безпосередньо пов'язані із розслідуванням злочинної діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу – «ворів в законі».

Так, особливу увагу необхідно звернути на встановлення реального статусу особи у структурі злочинного середовища, зокрема наявності у нього неформального статусу – «вор в законі». Зауважимо, що після прийняття на території пострадянського простору законодавчих норм, які спрямовані на посилення боротьби із цією категоріє осіб, на одному із злочинних зібрань, було прийняте рішення щодо послаблення окремих неформальних правил поведінки «ворів в законі», зокрема останнім надано право заперечувати наявність у себе такого статусу, або ухилятися від відповіді на це запитання у разі його постановки працівниками правоохоронних органів, що стало відповідним захисним механізмом та елементом адаптивності організованої злочинності до законодавчих змін, не порушуючи при цьому злодійські традиції.

Зважаючи на викладене, під час документування та подальшого досудового розслідування таких кримінальних правопорушень виникають певні питання щодо доказування наявності у особи статусу «вор в законі» та визначення тієї системи обставин, які підлягають встановленню для забезпечення вирішення вказаного процесуального завдання. Так, під час документування та розслідування таких кримінальних правопорушень слушно забезпечити отримання достовірної інформації, яка може бути перевірена за допомогою процесуальних засобів щодо:

а) часу та обставин, отримання особою неформального статусу «вор в законі»;

б) суб'єктів підвищеного злочинного впливу, які приймали участь у відповідному злочинному зібрані та надали особі статус «вор в законі»;

в) даних щодо інформування представників злочинного середовища про зміну статусу конкретної особи та отримання нею статусу «вор в законі», наприклад виявлення та вилучення «воровських прогонів», які надіслані до місць позбавлення волі з метою інформування в'язничного

населення щодо зміни неформального статусу конкретного засудженого або прибуття до установи виконання покарань особи, яка є «вором в законі» та відповідні інструкції щодо поводження із такою особою та визначенням її управлінської ролі у конкретній установі виконання покарань. У той же час, зважаючи на розповсюдженість в установах виконання покарань засобів стільникового зв'язку така інформація може бути отримана й за рахунок проведення окремих оперативно-технічних заходів чи негласних слідчих (розшукових) дій у разі наявності розпочатого кримінального провадження;

г) системи дій особи, яка свідчить про дотримання нею неформальних правил визначених для суб'єктів підвищеного злочинного впливу: прийняття управлінський та стратегічних рішень щодо розвитку злочинної діяльності; формування неформальної управлінської вертикалі – призначення «смотрящих»; акумулювання та розпорядження доходами отриманими у результаті злочинної діяльності інших осіб – «общак» тощо.

Ключові слова: розслідування; обставини, що підлягають встановленню; суб'єкти злочинного впливу.
Key words: investigation; circumstances to be established; subjects of criminal influence.

АЛЄКСЄЄВА ЛІНА ЛЕОНІДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики

ПОСТЗЛОЧИННА ПОВЕДІНКА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відповідна система наукового знання, криміналістика має власний предмет дослідження під яким традиційно розуміється злочинна діяльність та діяльність із розслідування кримінальних правопорушень (слідча діяльність). Аналіз наукових джерел свідчить, що сутність та структура злочинної діяльності доволі ґрунтовно проаналізована у межах криміналістики та кримінології, які досліджують вказане явище під різними кутами зору. У той же час, необхідно звернути увагу на те, що науковці, як правило, аналізують три основних її компоненти: а) підготовку до вчинення злочину; б) безпосереднє вчинення злочину; в) приховування злочину. Водночас, зважаючи на інтеграційні процеси, які відбуваються у межах наук кримінально-правового циклу, а також постійного ускладнення форм та технологій злочинної діяльності, на нашу думку, у межах криміналістики більш ґрунтовної уваги заслуговує не лише діяльність спрямована на безпосереднє приховання того чи іншого одиничного кримінального правопорушення, а комплекс дій особи після вчинення злочину у залежності від конкретних факторів і чинників. Вивчення у межах криміналістики постзлочинної поведінки осіб, зокрема й таких які вчиняючи злочини

тривалий час не були виявленні правоохоронними органами дозволяє вирішувати ряд наукових завдань, які у подальшому забезпечують більш якісну розробку криміналістичних рекомендацій для працівників практичних підрозділів, зокрема: а) системне розуміння моделей використання доходів, які отримані за результатами злочинної діяльності, що дозволяє загалом формувати складні моделі кримінально релевантних подій та процесів; б) визначення передумов та чинників, які спряють формуванню у особи прагнення до побудови кримінальної кар'єри, що суттєво впливає на подальшу тактику проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій щодо таких осіб; в) визначення чинників, які сприяють вибору тієї чи іншої форми базової злочинної діяльності або фокусування особи на вчиненні широкого спектру кримінальних правопорушень, які різняться за предметами злочинного посягання та технологією злочинної діяльності тощо.

У контексті цього, необхідно звернути увагу на визначення сутності постзлочинної поведінки особи під якою необхідно, на нашу думку, необхідно розуміти систему дій особи після вчинення кримінального правопорушення та подальших дій, які детерміновані вчиненим кримінальним правопорушенням. Зважаючи на викладене, можна визначити типовий перелік структурних елементів постзлочинної поведінки як форми діяльності:

по-перше, дії особи спрямовані на приховування вчиненого кримінального правопорушення. При цьому необхідно також зауважити, що такі дії можуть бути додатково класифіковані на відповідні групи: а) дії, які містять ознаки самостійного кримінального правопорушення, але спрямовані на приховування результатів основного кримінального правопорушення, наприклад нанесення тілесних ушкоджень чи здійснення погроз особі, яка була очевидцем вчиненого злочину чи може бути допитаною як свідок у межах кримінального провадження; б) дії, які не містять ознак кримінального правопорушення і спрямовані на приховування вчиненого злочину, наприклад знищення знарядь та засобів, які використовувались для вчинення кримінального правопорушення;

по-друге, дії особи спрямовані на зміну форми майна отриманого за результатами злочинної діяльності, зокрема: а) реалізація викрадених матеріальних об'єктів, які мають виражену грошову вартість з метою отримання готівкових коштів; б) переведення викрадених готівкових коштів в інші фінансові інструменти з метою їх легалізації та подальшого використання, а також як складова знищення фактичних слідів злочинної діяльності тощо; в) прийняття рішення щодо використання частини отриманого прибутку для підтримки представників злочинного середовища, зокрема передача частини коштів в «общак»;

по-третє, прийняття особою рішення щодо подальшої моделі поведінки, яка детермінована вчиненням кримінального правопорушення. Необхідно звернути увагу, що у даному випадку особами, які вчинили кримінальне правопорушення такі рішення приймаються у прямій залежності від їх виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності. Водночас, аналіз типових поведінкових моделей осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення дозволяє виокремити такі основні моделі

вибору подальшої життєвої стратегії: а) припинення злочинної діяльності та перехід до законослухняного способу життя (випадки вчинення особою кримінального правопорушення у складних життєвих обставинах чи у зв'язку із наявністю окремих форм залежностей від алкогольних напоїв чи наркотичних засобів); б) прийняття рішення щодо продовження різнопланової автономної злочинної діяльності, яка має ситуативний характер залежно від потреб, які задовольняються внаслідок вчинення злочинів (типова форма прийняття рішень особами, які вчиняють кримінальні правопорушення для задоволення своїх базових потреб); в) прийняття рішення щодо вибору конкретної форми злочинної діяльності як базової та постійне підвищення своїх кримінальних навиків щодо вчинення конкретних кримінальних правопорушень і як наслідок побудови горизонтальної кримінальної кар'єри без систематичного входження до структури кримінального середовища.

Окремо необхідно звернути увагу, на постзлочинну поведінкову модель, яка спрямована на побудову особою вертикальної кримінальної кар'єри, зокрема прагнення отримати відповідний статус у злочинному середовищі. У даному випадку можна виокремити такі основні структурні елементи: а) продовження автономної злочинної діяльності на волі з метою здобуття авторитету у злочинному середовищі; б) встановлення контактів з іншими представниками кримінального середовища з метою входження до структури конкретної ОЗУ чи продовження автономної злочинної діяльності за підтримки суб'єктів злочинного впливу; в) зміна структури життєдіяльності у бік дотримання неформальних правил кримінальної субкультури з метою підвищення свого авторитету серед осіб, які ведуть систематичний злочинний спосіб життя; г) вибір відповідної поведінкової моделі у випадку засудження особи до покарання у виді позбавлення волі з метою входження до відповідної групи ув'язнених згідно із неформальними нормами стратифікації в'язничного населення; д) вчинення дій спрямованих на встановлення чи поширення злочинного впливу на волі та у місцях позбавлення волі.

У контексті цього, необхідно відзначити, що різноманітність форм злочинної діяльності не дозволяє у межах даної доповіді виокремити усі типові поведінкові моделі особи після вчинення кримінального правопорушення, адже наприклад для осіб, які вчиняють серійні злочини сексуального чи насильницького характеру такі поведінкові моделі мають значні особливості і не можуть описуватись категоріями, які використовуються для аналізу традиційних загально кримінальних форм злочинної діяльності, як і, наприклад вчинення злочинів сфері економіки та посадових злочинів.

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що у межах криміналістичних досліджень існує необхідність детальнішого аналізу та вивчення постзлочинної поведінки осіб із використанням комплексного міждисциплінарного підходу і аналіз цієї проблеми у межах, які виходять за вивчення системи дій спрямованих на приховування кримінального правопорушення.

Ключові слова: криміналістика, злочинна діяльність, постзлочинна поведінка.
Key words: forensics, criminal activity, post-criminal behavior.

СЕКЦІЯ 23

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Керівник секції: *професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор І. В. Давидова*

Секретар секції: *лаборант кафедри цивільного права В. М. Леошко*

ХАРИТОНОВ ЄВГЕН ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО І ПРИВАТНЕ ПРАВО ЯК ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ

З'ясування європейських орієнтирів розвитку України доцільно проводити за допомогою «цивілізаційного» методу, пов'язаного з розглядом права як категорії, невід'ємно пов'язаної з цивілізацією/культурою. З такого погляду право розуміється як цивілізаційна категорія, котра одночасно виступає як елемент соціально-політичного устрою та елемент суспільної свідомості, є складовою духовного світу людини та її світогляду, відображаючи уявлення окремих індивідів та суспільства в цілому про справедливість, добро, гуманізм тощо. Це дає можливість використовувати у процесі дослідження «концептний» метод, розглядаючи право взагалі, і приватне право, зокрема, як концепт, тобто, як сукупність виражених вербально уявлень про позначений певним терміном соціальний феномен. Саме такий підхід пропонується прийняти за основу розуміння приватного права, котре є концептом європейської цивілізації, маючи своїм методологічним підґрунтям, передусім, лібералізм. При цьому розгляд права як концепту, не заперечує законодавчого наповнення цього поняття, але позбавляє необхідності обов'язкової оцінки його як системи правових норм, що утворюють галузь права, відповідні правові інститути тощо.

Разом із тим, завдання цього дослідження потребують перегляду акцентів при використанні «цивілізаційно-концептного» методу та уточнення розуміння особливостей деяких пов'язаних з ним категорій.

Отже далі «цивілізація» розуміється, як окреслений хронологічними рамками етап в історії людства, що характеризується певним місцем людини у довкіллі, зумовленим рівнем її потреб, здібностей, знань, навичок та інтересів, способом виробництва, духовним та політичним

устроєм суспільства, існуючою в ньому системою матеріальних і духовних цінностей, що ґрунтуються на законах природного розвитку.

Відтак типологізація будь-якої національної культури може здійснюватися через ментальність та зумовлену нею систему домінуючих цінностей, яка виступає підґрунтям цивілізаційної самоідентифікації (що знаходить зовнішнє вираження у звичаях, традиціях, релігії чи інших світоглядних ученнях) та цивілізаційній ідентифікації його сусідами. Висновок про вирішальне значення системи цінностей випливає з розуміння цивілізації як особливої форми мислення, що виокремлює у суспільстві живе, органічне начало і виражає соціально-духовні складові суспільства. «Цивілізаційні» цінності є чинниками цілісності / самоідентифікації цивілізації, а у випадках відсутності порозуміння вони стають ще й чинниками протистояння та зіткнення локальних цивілізацій.

При аналізі систем права зазвичай припускається існування двох магістральних шляхів соціоісторичного розвитку, якими традиційно вважають елементи конструкції «Схід – Захід». Зазначена дихотомія набула поширення у дослідженнях, присвячених проблемам розвитку окремих цивілізацій або людства в цілому. Однак останнім часом звертається увагу на те, що диференціація суспільств (країн, держав) суто за «цивілізаційним» критерієм, не є досконалою, а отже не може бути базовою. Це зумовлює доцільність перегляду парадигми «Захід – Схід» на користь більш досконалого розділення: «Відкрите суспільство – Закрите суспільство», що є більш універсальними і позбавляє необхідності пояснень, чому котрась з країн Сходу може бути віднесена до «Заходу», або чому «Схід» та «Захід» на «цивілізаційній» мапі не збігаються зі сходом та заходом на фізичній мапі. Крім того, втрачається підґрунтя для дискусій стосовно «розлому» цивілізацій (котрі останнім часом використовуються для просування ідей сепаратизму тощо).

Навіть при першому погляді на найпростіше визначення поняття суспільства, – як групи людей, котрі формально не організовані, але мають загальні інтереси, цінності та цілі, – впадає в око практична відсутність вимоги формалізованості спільноти людей (на відміну від держави, міждержавних об'єднань, політичних та господарських об'єднань тощо), але також і наявність таких чітких критерії об'єднання (а не тільки «розділення» – що дуже важливо) як «інтереси» і «цінності». На цих критеріях, власне, і ґрунтується розрізнення Закритого та Відкритого суспільства, що добре помітне у працях К. Поппера.

Розглядаючи відмінності дихотомії «Відкрите суспільство – Закрите суспільство», варто згадати узагальнення з цього питання, сформульовані у сучасній науці, де Відкрите суспільство тлумачиться як суспільство творче й динамічне, засноване на ідеях ліберального плюралізму, гнучке щодо різноманітних змін і впливів, перейняте духом індивідуальної ініціативи, раціонального осягнення світу, критики й самокритики. Воно протиставляється закритому суспільству як враженому стагнацією, авторитаризмом, доведеним до магічних форм догматизмом, а також виразним переважанням соціально-масового начала над індивідуальним. Цей контрапункт є лейтмотивним для наукових

побудов Поппера, за якими розвиток сучасної цивілізації, започаткований «грецькою революцією« V–IV ст. до н. е., доводить переваги і перспективність відкритих суспільств (давніх Афін, сучасних західних демократій, зокрема, Європейського Співтовариства) над закритими (Спарта, імперська Росія, фашистська Німеччина, СРСР).

Найважливішими положеннями попередньої програми переходу до відкритого суспільства в планетарному масштабі є: 1) зміцнення свободи і усвідомлення відповідальності, що випливає з неї; 2) мир у всьому світі; 3) боротьба з бідністю; 4) боротьба з демографічним вибухом; 5) вчення ненасильства. Вони відіграють конструктивну роль у позитивних культурно-історичних та соціально-політичних зрушеннях у сучасному суспільстві». Саме їх можна вважати характерними рисами – орієнтирами сучасної Європи.

Один з найбільш активних адептів і дослідників Відкритого суспільства Джордж Сорос замість дихотомії «відкрите/закрите суспільство» тепер розташовує відкрите суспільство у хисткому центрі, де йому з усіх боків загрожують різноманітні догми, частина яких нав'язує закрите суспільство, а інші можуть привести до розпаду суспільства. Відкрите суспільство перебуває у стані, близькому до рівноваги; серед альтернатив йому є не лише статично нерівноважне закрите суспільство, а й динамічно нерівноважний стан хаосу та дезорієнтації. Це дає підстави перейти до тричастинної класифікації «простору, у якому рухається історія» за аналогією з водою, льодом і парою: відкрите суспільство (стан, близький до рівноважного), закрите суспільство (статично нерівноважний стан) і хаос або революція (динамічно нерівноважний стан).

Запропоновані три моделі Дж. Сорос називає «ідеальними типами – або «дивними атракторами». І далі зазначає, що «фінансові ринки у стані, близькому до рівноважного, поводяться інакше, ніж у стані, далекому від рівноваги. Те саме можна сказати і про історію загалом. Наприклад, під час революції може трапитися багато такого, що було б неможливим у звичайний час».

Наведений висновок є слушним і для оцінки характеру розвитку права в умовах зміни рівноважності суспільства. Передусім, це стосується концепту приватного права, розвиток якого більшою мірою залежить від історичних процесів, котрі впливають на формування та трансформацію суспільних цінностей та інтересів, а відтак (вкупі з іншими чинниками) – на розвиток суспільства як Закритого, Відкритого чи такого, що перебуває у динамічно нерівноважному стані (хаосу або революції). Це повною мірою стосується Викликів, на які має відповісти зараз Україна.

З врахуванням викладеного можна назвати наступні риси розвитку європейського концепту приватного права, до якого має адаптуватися Україна.

1. Право взагалі і приватне право, зокрема, розуміється як концепт, тобто, поняття – ідеї, що містить у собі певний підхід до бачення дійсності, котрий при розгортанні його змісту у системі суджень утворює концепцію.

2. Право, як концепт, розглядається як елемент культури (цивілізації).

3. Право, як концепт – наднаціональний елемент загальнолюдської цивілізації, доцільно досліджувати з припущенням існування дихотомії «приватне право – публічне право». У реальному житті такі категорії не існують, слугуючи, натомість, концептуальної основою національного цивільного права з наявністю у ньому більшої чи меншої частки публічності.

4. Приватне право, як концепт, є феноменом, що органічно притаманний західній європейській культурі (цивілізації), а також свідомо сприйнятий суспільствами, які поділяють відповідні цивілізаційні цінності.

5. Визнання концепту «приватне право» основою національного правопорядку є чинником і наслідком існування відкритого суспільства. Це робить доцільним поєднання «цивілізаційного» та «антропологічного» підходів при дослідженні приватного права у відкритому суспільстві.

6. Популярний підхід до вивчення концепту «приватне право», лише як об'єктивної категорії, наразі має бути модернізованим з метою врахування дихотомії «приватне право – приватні права», оскільки саме останні (як «права приватної особи») належать до базових цінностей відкритого суспільства.

7. Приватне право існує, як концепт у Західній та Східній Європейських правових традиціях. Але при цьому для першої приватне право є іманентно властивим явищем, тоді як у другій – терміни «приватне право» і «цивільне право» часто розглядаються як синоніми.

8. Парадигмою цивілізаційної / культурної конструкції «Схід – Захід» в умовах інтеграційних процесів є система «Відкрите – Закрите – Нерівноважне суспільство», що має основою врахування різного характеру і різної питомої ваги суспільних та індивідуальних цінностей.

9. Концепти «приватне право» і «відкрите суспільство» є корелятами, оскільки ґрунтуються на одній і тій самій цінності: визнання провідного місця людини, як приватної особи, у системі суспільних зв'язків, і мають однакову мету: забезпечення і захист прав людини, як такої, та забезпечення реалізації і захист цивільних прав та інтересів людини, як приватної особи – суб'єкта цивільних відносин.

10. В умовах нерівноважного суспільства концепт «приватне право» може коригуватися, оскільки надзвичайні обставини, які мають місце у такому суспільстві, зумовлюють необхідність відступу від частини «класичних» засад приватного права на користь використання застосування низки засад публічного права, обмеження деяких засад цивільного законодавства (свобода договору тощо), зростання частки імперативного методу у регулюванні цивільних відносин. Таке коригування має тимчасовий характер, а остаточний результат залежить від того хто переможе: відкрите чи закрите суспільство.

11. Головними завданнями української цивілістики є з'ясування того, яким є розуміння і значення концепту приватного права з погляду оцінки його як елементу культури у контексті буття / певного стану суспільства, диференційованого у залежності цінностей та інтересів, котрі сповідуються в ньому. Крім того, мають бути визначеними

характер та результат буття концепту приватного права в умовах нестійкої динамічної рівноважності суспільства, активізації неприхованого протистояння відкритого та закритого суспільств.

Список використаних джерел:

1. Карл Поппер. Закрите суспільство та його вороги. Т. І. К., 1994. С. 194–199; 213–214; 226–227; 357–359. 444 с.
2. https://histua.com/slovnik/s/suspilstvo-vidkrite-i-zakrite
3. Сорос Дж. Відкрите суспільство. Реформування глобального капіталізму. Харків: Фоліо, 2018. С. 124. 363 с.
4. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватне право як концепт. Том V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право. Частина І. Приватне право у відкритому суспільстві : монографія, Одеса : Фенікс, 2022. С.64–65. 432 с.

Ключові слова: відкрите суспільство, приватне право, цивільне право, концептний метод.

Key words: open society, private law, civil law, conceptual method.

ДАВИДОВА ІРИНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

ДОГОВОРИ НА РОЗРОБКУ ВЕБ-САЙТІВ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розвиток інформаційних технологій актуалізує питання щодо нормативно-правового забезпечення відносин в цифровому середовищі, адже фактична значимість цифрового середовища очевидна і вона відіграє важливу роль як в професійній діяльності певної категорії осіб, так і в повсякденному житті кожного окремо. Одним із об'єктів цифрового середовища на який розповсюджується відносини в сфері ІТ технологій є веб-сайти та його складові (веб-сторінки, файли).

Створення веб-сайтів вимагає певних креативних зусиль, часу, технічних знань та навичок з боку їх творців, тому в сукупності цей процес є творчим. Враховуючи той факт, що досить часто веб-сайти та розміщена на них інформація неправомірно копіюється та використовується особами, які не доклали жодних зусиль до їх створення, веб-сайт розглядається не лише як об'єкт цифрового середовища, а й як результат інтелектуальної, творчої діяльності.

В Україні, як і інших країнах світу, розвивається законодавство, яке регулює інформаційні відносини. Нині це, зокрема, Закони України Про інформацію», «Про державну статистику», «Про науково-технічну інформацію», «Про національний архівний фонд і архівні установи», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих системах» та ін.

На сучасному етапі не уявляється можливим зайняття підприємницькою діяльністю без веб-сайтів, адже вони є необхідним реквізитом кожного підприємства. Веб-сайт це не лише «віртуальний офіс» чи «візитна картка» в мережі Інтернет, а й самостійний інструмент здійснення підприємницької діяльності та отримання прибутку. На його розробку, наповнення і підтримання іноді витрачаються чималі кошти.

В Законі України «Про авторські та суміжні права» закріплено, що «веб-сайт це сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси веб-сайту і (або) облікового запису власника цього веб-сайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет – протоколом.

Тобто, основним є класифікація сайту як різновиду програмного забезпечення. У свою чергу, комп'ютерні програми та компіляції даних відповідно до ст. 433 ЦК України є об'єктами авторського права. Такі об'єкти охороняються як літературні твори (відповідно до згадуваного вже Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Тому аби правомірно користуватися веб-сайтом, необхідно спочатку укласти договір з його розробником.

Правовою формою, що опосередковує використання творів науки, літератури, мистецтва є цивільно-правовий договір. Відповідно до норм ЦКУ, такі договори структуровані в окрему групу – договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 1107 ЦК України розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких договорів: ліцензійний договір, договір про створення на замовлення і використання об'єкта права інтелектуальної власності, договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Цей перелік не є вичерпним, тому що відповідно до ст. 6 ЦК України учасники цивільних відносин, опираючись на принцип свободи договору, можуть укласти і інший договір, що не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам. Отже, говорячи про договори про розробку веб-сайтів, та враховуючи вищевикладений перелік договорів, більш докладно зупинимось на договорі про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності, відповідно до якого одна сторона (творець) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установлений строк.

Аналіз зазначеного договору почнемо з формулювання «одна сторона зобов'язується створити об'єкт права», що вказує на його консенсуальну природу за моментом укладення правочину. Договір є взаємним, оскільки з факту його укладання кожна із сторін набуває взаємних прав і обов'язків. Основним обов'язком творця є створення відповідно до вимог замовника об'єкта інтелектуальної власності. Основним обов'язком замовника є використання створеного об'єкта

договору на умовах, що погоджені сторонами. Основним правом творця є вимога щодо дотримання порядку використання об'єкту, а правом замовника – вимагати створення об'єкта відповідно до його вимог. Якщо договір носить відплатний характер, то творець має право на оплату своєї праці, а, відповідно, замовник зобов'язаний оплатити згідно умов договору, проте в визначенні договору нічого не зазначено про оплату праці творця. Відповідно до ст. 445 ЦК України передбачено право автора на плату за використання його твору, якщо інше не встановлено законом, а згідно з ч. 4 ст. 626 ЦК України – договір є відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не випливає із суті договору. Також в ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» говориться про те, що авторський договір замовлення може передбачати виплату замовником авансу як частини авторської винагороди. Тому залежно від домовленості сторін договір може носити як відплатний, так і безвідплатний характер.

Аналіз позицій щодо питання про ідентифікацію веб-сайта як одного з об'єктів авторського права та ототожнення його навіть з комп'ютерною програмою чи базою даних, в залежності від контенту (наповнення), піддається значній критиці, так само як і згадування про веб-сайт як «апаратний засіб». Зокрема, це пояснюється тим, що веб-сайт (як складний об'єкт права інтелектуальної власності) характеризується поряд з окремими ознаками, притаманними складним речам, і специфічними ознаками, типовими для результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Аналіз судової практики щодо регулювання питань стосовно договору на розробку веб-сайтів можна зробити висновок, що коло питань, які виникають у позивачів, є доволі широким. Це, зокрема, не визначення або нечітке визначення в умовах договору, його додатках (як наприклад технічне завдання), який саме кінцевий продукт хоче бачити замовник, потребує конкретизації його контент та права використання цього контенту, в якому об'ємі можливе це використання. Наприклад веб-сайт, з технічної точки зору, може містити безліч веб-сторінок, які в свою чергу є його складовими, проте, якщо в умовах договору на розробку не визначено конкретний контент, який підлягає розробці, вимога щодо нього є безпідставна, тобто на момент складання договору, у замовника та творця різне бачення щодо предмету договору, його функціонування та кінцевого результату. Це обумовлене, перш за все, як непорозумінням технічної складової так і недосконалою нормативно-правовою базою, що породжує суперечки.

Отож, нагально необхідним є формулювання визначення веб-сайту в нормативно-правових актах, із зазначенням відповідних прав власника ресурсу, а також авторів контенту та користувачів; передбачення формування єдиного договору на створення саме веб-сайту, надання послуг хостингу, розміщення контенту на веб-сайті, реєстрації домену, для створення системи захисту авторських прав та боротьби із порушниками; створення єдиного державного реєстру власників доменних імен в загальнодержавній доменній зоні .ua, включити, у разі необхідності, регіональні, такі як od.ua, kiev.ua тощо; введення процедури

перевірки особистих даних власників доменів, що дозволить персоналізувати відповідальність за несанкціоноване розміщення в мережі об'єктів, які охороняються авторським правом.

Ключові слова: договір, веб-сайт, об'єкт права інтелектуальної власності, авторське право.
Key words: contract, website, object of intellectual property rights, copyright.

САФОНЧИК ОКСАНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ НЕРУХОМОГО МАЙНА ТА ІНШИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасності, зокрема на території України, коли кожного дня виникає суттєва небезпека як для громадян України так і для їхнього майна, у зв'язку з повномасштабними бойовими діями військових формувань рф на території України, актуальним питанням є захист громадян України, забезпечення їхньої безпеки, прав, в тому числі майнових прав (прав власності тощо), свобод та життя. Під захистом права власності розуміють сукупність передбачених законом цивільно-правових заходів, які, по-перше, гарантують нормальне господарське використання майна (тобто вони забезпечують захист відносин власності у їхньому непорушеному стані), а по-друге – застосовуються для відновлення порушених правовідносин власності, для усунення перешкод, які заважають їх нормальному функціонуванню, для відшкодування збитків, завданих власнику.

З повномасштабним вторгненням на територію України країни агресора – РФ, велика кількість громадян України зіткнулись із проблемами такими як: незаконне заволодіння окупаційною владою та незаконними військовими формуваннями майна громадян України; руйнування та знищення майна (рухомого та нерухомого); незаконне відчуження майна окупаційною владою, тощо.

На міжнародному рівні цивільне населення користується загальним захистом від наслідків воєнних дій. Міжнародне гуманітарне право, що застосовується під час збройних конфліктів, будується на принципі проведення різниці між цивільними особами (і цивільними об'єктами) та військовими (і військовими об'єктами).

За розрахунками KSE, з початку військової агресії рф в Україні було пошкоджено, зруйновано або захоплено близько 130 000 житлових будинків, 2300 навчальних закладів, 910 медичних закладів, тощо. Багато сімей залишилось без даху над головою та засобів існування. Однак, враховуючи міжнародне право щодо захисту цивільного населення від наслідків воєнних дій, уряд нашої держави вживає усіх

заходів щодо захисту громадян України, їхніх сімей та майна від наслідків військових злочинів.

Так, 22 березня 2023 року був прийнятий Закон України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення нерухомого майна у результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій, викликаних військовою агресією російської федерації» [7].

Вказаний Закон, який набуває чинності 25 травня 2023 року визначає «правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України, з дня набрання чинності Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [2], затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [3], а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України».

Дія цього Закону в частині надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна не поширюється на об'єкти нерухомого майна, що на день набрання чинності вказаного вище Закону та Указу Президента України, знаходилися на тимчасово окупованій російською федерацією території України, визначеній відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [4].

З початку набуття чинності Законом України від 22 березня 2023 року починають працювати Комісії з розгляду питань відносно надання компенсацій за знищені об'єкти нерухомості. Відповідно до положень вказаного закону право отримати компенсацію за пошкоджені або знищені об'єкти нерухомого майна мають: «громадяни України, які є власниками цих об'єктів, …».

Пріоритетне право на вказану вище компенсацію мають: учасники бойових дій, особи з інвалідністю у результаті війни, особи, визначені частиною 1 статті 10 та частиною 1 статті 10-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [5]; особи, призвані на військову службу під час мобілізації та яким не надано статусу учасників бойових дій; багатодітні сім'ї, особи з інвалідністю I та II групи.

Для отримання компенсації, громадянину України необхідно подати заяву до Комісії з розгляду питань відносно надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна, за допомогою застосунку «ДІЯ», або через центри надання адміністративних послуг, органи соціального захисту та нотаріусів.

Крім зазначеного Закону України від 22 березня 2023 року № 2923-IX, питання та загальні засади компенсації потерпілим від надзвичайних ситуацій та воєнних дій, врегульовані Кодексом цивільного захисту України (ст. 86) [6], Порядком від 26 березня 2022 року № 380 [8], Порядком від 20 березня 2022 року № 326 [9], Порядком від 19 квітня 2022 року № 473 [10].

Таким чином, у сьогоденних реаліях в Україні існують чітко розроблені законодавчі та підзаконні акти, які регулюють компенсацію громадянам за пошкоджене та знищене нерухоме майно, в результаті бойових дій, що іншими словами можна зазначити як захист майнових прав громадян в умовах воєнного стану. Водночас, після перемоги України, РФ повинна буде сплатити репарації для поновлення пошкодженої інфраструктури, а також за втрачене, знищене та пошкоджене майно.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 14.
2. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u064_22?an=&ed=2023_02_06&dtm
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222102?an=&ed=2022_02_24&dtm
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (ВВР, 2014, № 26, ст. 892). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t141207?an=&ed=2022_12_13&dtm
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3552-XII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t355100?_ga=2.142178162.1759623710.1683186424-294196098.1676033502
6. Кодекс цивільного захисту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#text
7. Про компенсацію за пошкодження та знищення нерухомого майна у результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій, викликаних військовою агресією російської федерації. Закон України від 22 березня 2023 року № 2923-IX.
8. Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, від 26 березня 2022 року № 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#top
9. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, від 20 березня 2022 року № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#text
10. Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії російської федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, від 19 квітня 2022 року № 473. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-п#n9

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, майнові права осіб, речові права, нерухоме майно, воєнний стан.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, property rights of individuals, property rights, immovables, martial law.

ЧАНИШЕВА АЛІНА РАШИДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ КРЕДИТОРСЬКИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Серед вітчизняних науковців відсутня єдність у визначенні правової природи кредиторських обов'язків. Висловлені точки зору є абсолютно протилежними, оскільки одні вчені визнають кредиторські обов'язки повноцінними цивільно-правовими обов'язками, що входять до змісту зобов'язань, інші – наполягають на неюридичному характері кредиторських обов'язків. Так, наприклад, О. П. Печений стверджує, що на кредитора не можуть покладатись обов'язки [1, с. 12].

Сутність кредиторських обов'язків полягає в тому, що вони є звичайними обов'язками звичайного боржника. Кредиторські обов'язки як термін з'явилися тому, що якось треба було позначити обов'язки не кредитора у власному значенні цього слова, а сторони, яка протистоїть боржникові, який прагне виконати свій обов'язок у зобов'язанні. Це твердження може бути наглядно підкріплене аналізом ст. 948 і ст. 949 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2]. Обов'язки боржника і кредиторські обов'язки зазвичай розрізняються без будь-якого аналізу. Цього не можна сказати про обов'язок зберігача повернути річ поклажедавцеві (ст. 949 ЦК України) і обов'язок поклажедавця забрати річ у зберігача після закінчення строку зберігання (ст. 948 ЦК України). Тут інтуїтивно розмежувати обов'язки боржника і кредиторські обов'язки складно. Потрібний логічний аналіз. Істотним при цьому є те, що законодавець спочатку встановлює зазначений обов'язок поклажедавця, а потім – зазначений обов'язок зберігача. Проте, за логікою речей, спочатку необхідно викласти основні (головні) положення, які поширюються на основні зобов'язання, а потім – допоміжні положення, що поширюються на допоміжні зобов'язання, а не навпаки. Виходячи з цієї логіки, обов'язок поклажедавця, перебачений ст. 948 ЦК України, має бути визнаний основним, тобто обов'язком боржника, а обов'язок зберігача – допоміжним, обов'язком кредиторським. Проте, цей висновок, який ґрунтується на послідовності викладення нормативного матеріалу у Цивільному кодексі, суперечить як сутності речей, так і самому Цивільному кодексу. Сутність речей полягає в тому, що зберігач надає послугу поклажедавцеві так само, як підрядник виконує роботу на замовлення замовника, а продавець передає товар покупцеві. Тому і повернення речі поклажедавцеві є обов'язком зберігача як боржника: повернення речі – це остання дія зберігача, яку він повинен здійснити на виконання своїх обов'язків у зобов'язальних відносинах щодо зберігання. Сутність зберігання більше полягає у поверненні речі зберігачем поклажедавцеві, ніж в обов'язку поклажедавця забрати річ після закінчення строку

зберігання, бо у зберіганні немає сенсу, якщо в кінцевому рахунку зберігач не поверне річ поклажедавцеві. З цією сутністю речей погоджується і законодавець, коли він у ст. 936 ЦК України при формулюванні визначення договору зберігання вказує на обов'язок зберігача повернути річ поклажедавцеві і не вказує на обов'язок поклажедавця забрати річ після закінчення строку зберігання.

Хоч тут і була здійснена спроба розмежувати обов'язки боржника і кредиторські обов'язки, все ж не складно помітити, що це розмежування не має істотного значення. Та і законодавець, фактично визнавши в ст. 936 ЦК України обов'язок зберігача повернути річ поклажедавцеві обов'язком боржника, у подальшому став нехтувати цим і поставив у ст. 948 ЦК України кредиторський обов'язок поклажедавця попереду обов'язку зберігача повернути річ поклажедавцеві.

Кредиторські обов'язки слід також відрізняти від тих обов'язків, яким не кореспондують суб'єктивні права іншої сторони. Так, Н. Ю. Голубєва пише про те, що обов'язок наймача перевірити в присутності наймодавця справність речі є кредиторським, оскільки його невиконання шкодить самому наймачеві [3, с. 542]. Але ж невиконання кредиторських обов'язків шкодить не тільки кредиторові (він може навість дещо виграти внаслідок невиконання цих обов'язків), а й боржникові, бо у будь-якому випадку дезорганізує його діяльність, а часто завдає йому матеріальних втрат. Що стосується обов'язку, на який вказує Н. Ю. Голубєва, то він не є кредиторським. Це – обов'язок, що належить до окремого виду обов'язків, які не входять до змісту зобов'язань (бо їм не кореспондують суб'єктивні права), але входять до змісту відповідних зобов'язальних відносин. Такі обов'язки мають спільні риси із секундарними правами, бо їх виконання (як і невиконання) змінює правове становище сторін відповідних зобов'язальних відносин: не перевірив наймач справність речі – позбавив себе відповідного права у відношенні до наймодавця і звільнив наймодавця від відповідного обов'язку; не виконав покупець обов'язок щодо дотримання передбаченого договором порядку перевірки кількості і якості поставленого йому товару – позбавив себе права на задоволення своїх вимог до постачальника у зв'язку з виявленими недостачею чи недоліками якості поставленого товару; не повідомив покупець продавця про пред'явлення позову про витребування товару і не подав клопотання про залучення продавця до участі у справі – звільнив від відповідальності продавця. Усі ці та багато інших обов'язків подібного роду – це обов'язки, які за аналогією із секундарними правами, реалізація яких змінює правове становище сторін відповідних зобов'язальних відносин, можуть також бути названими секундарними.

Отже, кредиторські обов'язки – це такі цивільно-правові обов'язки, які безпосередньо пов'язані з прийняттям кредитором виконання основного зобов'язання боржником. Зобов'язання щодо прийняття виконання – це допоміжні зобов'язання, зміст яких складають цивільні обов'язки кредитора за основним зобов'язанням прийняти виконання від боржника за основним зобов'язанням і здійснити безпосередньо пов'язані з цим дії і суб'єктивні права останнього, що кореспондують

зазначеним обов'язкам кредитора. Допоміжні зобов'язання щодо прийняття виконання входять до структури тих самих зобов'язальних відносин, до яких входить і основне зобов'язання, що виконується.

Список використаних джерел:

1. Печений О. П. Прострочення виконання договірного зобов'язання : автореф. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2002. 19 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
3. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання в цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 642 с.

Ключові слова: зобов'язальні відносини, кредиторські обов'язки, цивільне законодавство України.

Key words: binding relationships, creditor obligations, civil legislation of Ukraine.

NEKIT KATERYNA

National University "Odesa Law Academy",
Professor of Civil law department,
Center of SME research and entrepreneurship of the
University of Mannheim (Germany),
Guest researcher, Dr. habil. in Law, Associate Professor

THE CONCEPT OF DIGITAL ASSETS IN A BROAD AND NARROW SENSE

The term "digital assets" nowadays embraces a wide variety of digital objects. Appearing around the mid 1990s, this term originally referred to digital images, videos, audio, documents, and other objects in digital form. Later, with the appearance of Bitcoin and other cryptocurrencies and tokens, the concept of digital assets covered also crypto-assets. Today, the concept of "digital asset" can be used with regard to such a wide variety of objects as: email accounts (such as Gmail, Yahoo, Hotmail, etc.), social media accounts (Facebook, Twitter, Instagram, etc.), subscriptions (professional journals, legal forms), marketplace accounts (Amazon, Ebay etc.), mobile apps, photos, books, music, videos (including iTunes, Spotify, Netflix, YouTube etc.), file sharing and storage (such as Dropbox, Google Docs etc.), financial accounts, gaming accounts, online dating accounts, medical accounts, insurance accounts, blogs and websites, online accounts for utilities (such as cell phone accounts, gas and electric, alarm companies, etc.), information, files or programs, stored on a phone, tablet or computer, loyalty program benefits (such as credit card «cash back» programs, frequent flyer miles, etc.) [1].

In some sources, it is suggested to treat as digital assets three categories of so-called digital property: personal digital property, personal digital property with monetary value, digital business property. Whereas personal digital property is believed to cover: computing hardware (computers, external hard

drives or flash drives, tablets, smartphones, digital music players, e-readers, digital cameras, and other digital devices), any information or data that is stored electronically, any online accounts (such as email accounts, social media accounts, shopping accounts, photo and video sharing accounts, video gaming accounts, online storage accounts, websites and blogs), domain names, intellectual property (including copyrighted materials, trademarks etc.). Personal digital property with monetary value in this approach may include: computing hardware of monetary value; websites or blogs that generate revenue; art, photos, music, eBooks, intellectual property, or other digital property that generates revenue; accounts that are used to manage money and may hold money or credits (such as PayPal, bank accounts, loyalty rewards programs, and other accounts with credit balances); domain names. Digital business property from such perspective may include: all kinds of digital property owned by a business organization, online accounts registered to the business, assets of an online store which belongs to some business, any client information, including customer history etc. [2].

Another approach to types of digital assets offers to distinguish: digital tokens (also referred to as cryptocurrencies), content digital assets like images, video, documents etc., data packages (big data collections), digital models (such as virtual reality or internet of things data collections), digital commodities (storage capacity), domain names and network infrastructure assets such as IP addresses, user accounts (social media account, email account etc.) [3].

Common for these approaches is that digital assets are understood as a wide range of digital objects (that is, a set of symbols, data that exist in electronic form) that have personal or material value. Some experts suggest distinguishing digital assets with sentimental value on this basis. As an example of such can be mentioned digital photos, private videos, emails, personal blogs (which do not bring revenue), which might be very precious to the one who creates them, but in the majority of cases are of little use or monetary value to anyone else. Another group of digital assets in such approach are assets which have practical value, such as ebooks, a digital collection of purchased knitting patterns or licensed Photoshop software. The last type of digital assets within this approach are digital assets with monetary value. As an obvious example here is mentioned cryptocurrency, online gaming credits, digital gift cards, loyalty points and outstanding balances in Paypal accounts. Significant monetary value can also have domain names, social media accounts and blogs which have a significant number of followers, digital artwork and so on [4].

Obviously, from the mentioned variety of digital assets, only those that have real or potential material value and are capable of generating profit will be of interest to businesses. However, not everything is so clear-cut here. For example, even those assets that are qualified as having personal or sentimental value can play an important role in running a business. In particular, emails that contain information about negotiations or customer lists should obviously be qualified as important business assets. But in general, it would be advisable to distinguish the concept of digital assets in a broad and narrow sense. Thus, digital assets in a broad sense would

include various digital objects that have personal, practical or material value, while the concept of digital assets in a narrow sense should refer only to those assets that have real or potential material value. For business purposes, the concept of digital assets will be even narrower and will refer only to those digital assets that can be used in business activities for the purpose of making a profit.

References:

1. Hannibal B. S. (2022). *What are "digital assets"*? [online] Available at: https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/what-are-digital-assets.html
2. Everplans. (2023). *A helpful overview of all your digital property and digital assets*. [online] Available at: https://www.everplans.com/articles/a-helpful-overview-of-all-your-digital-property-and-digital-assets
3. DAM News. (2023). *Types Of Digital Asset*. [online] Available at: https://digitalassetmanagementnews.org/features/defining-digital-assets/
4. Roche Legal. (2023). *How Valuable Are Your Digital Assets*? [online] Available at: https://www.rochelegal.co.uk/news/how-valuable-are-your-digital-assets/

Key words: digital assets, crypto-assets, cryptocurrency, in-game items, social media accounts, NFT, tokens, digital property.

Ключові слова: цифрові активи, криптоактиви, криптовалюти, внутрішньоігрові предмети, акаунти у соціальних мережах, NFT, токени, цифрова власність.

КАЛІТЕНКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ГІГ-КОНТРАКТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Правова конструкція гіг-контрактів вперше в українському законодавстві впроваджена шляхом закріплення в Законі України № 1667-IX від 15.07.2021 «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», (далі Закон № 1667-IX). У першому ж пункті цього закону бачимо, що гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V цього Закону. По суті такий контракт дуже схожий на звичайний, всім вже знайомий договір цивільно-правового характеру (далі Договір ЦПХ), але є і суттєві відмінності.

Сторонами гіг-контракту можуть бути з одного боку гіг-спеціаліст, а з іншого резидент Дія-сіті (юридична особа).

Гіг-спеціаліст – це фізична особа, яка за гіг-контрактом є підрядником та/або виконавцем визначеної роботи, тобто особливих вимог до самого гіг-спеціаліста законодавцем не висувається. Гіг-спеціалістом

є фізична особа, яка за таким гіг-контрактом є підрядником та/або виконавцем. Вона має окремий статус не ФОПа чи працівника, а саме гіг-спеціаліста. При цьому важливо, що гіг-спеціаліст все ж може залишатися ФОПом (якщо мав такий статус до укладення гіг-контракту) або зареєструвати ФОП, адже закон не містить обмежень з цього приводу.

Резидентом Дія Сіті може бути будь-яка юридична особа, яка відповідно до Закону № 1667-IX набула статусу резидента Дія Сіті.

Для набуття цього статусу юридична особа має відповідати декільком вимогам.

Здійснювати один або кілька видів діяльності, визначених частиною четвертою статті 5 Закону № 1667-IX, що вказано в її статуті та/або відомостях про неї, що містяться в Єдиному державному реєстрі. Наприклад, комп'ютерне програмування, консультування з питань інформатизації, діяльність з керування комп'ютерним устаткуванням; видання комп'ютерних ігор, а також іншого програмного забезпечення; освітня діяльність у галузі інформаційних технологій; забезпечення кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем, програмних продуктів та інформації, що в них обробляється тощо.

Розмір середньої місячної винагороди залученим працівникам і гіг-спеціалістам, становить не менше, ніж еквівалент 1200 євро.

Середньооблікова кількість працівників та гіг-спеціалістів за підсумками кожного календарного місяця, починаючи з наступного за календарним місяцем, в якому юридичною особою набуто статус резидента Дія Сіті, становить не менше 9 осіб;

Гіг-контракт між компанією-резидентом Дія Сіті та майбутнім гіг-спеціалістом укладається у письмовій (електронній) формі на будь-який період часу або безстроково. У разі продовження виконання строкового гіг-контракту обома його сторонами після закінчення строку його дії, гіг-контракт вважається продовженим на такий самий строк і на таких самих умовах, якщо інше не передбачено гіг-контрактом чи законом. Тобто, якщо такий гіг-контракт укладено, наприклад, на 6 місяців, то після закінчення строку за згодою обох сторін він продовжується ще на 6 місяців, а не стає безстроковим (як відбувається з трудовими контрактами).

Важливим є момент, що цивільно-правовий договір не вважається гіг-контрактом, якщо в ньому прямо не зазначено про укладення саме гіг-контракту.

У гіг-контракті сторони можуть прописувати будь-які умови праці, які вважають за необхідність, наприклад: час виконання робіт, час на відпочинок, оплата відпочинку (перерви), місце виконання робіт (будь чи то офіс компанії, власне житло спеціаліста, чи навіть робота за межами населеного пункту тощо), забезпечення спеціаліста обладнанням / технікою для виконання робочих завдань, схеми мотивації, додаткові компенсаційні виплати, методологія постановки технічних завдань та прийом / оцінка результатів праці, способи передачі розроблених ІТ-рішень, конфіденційність і таке інше. Закон дозволяє фіксувати суму винагороди у валюті, але виплата коштів в будь-якому разі здійснюється у гривнях.

Серед науковців ведуться дискусії щодо правової природи гіг-контрактів. Окремі представники вважають, що гіг-контракт слід вважати різновидом трудового договору, попри те, що Закон визначає його, як цивільний договір.

Цивілісти відстоюють цивільно-правову природу гіг-контрактів. Але перша практика свідчить про комплексну природу гіг-контрактів.

Гіг-контракт відрізняється від звичайного договору з ФОП передусім тим, що у ньому також передбачені соціальні гарантії. Він має ознаки як трудового, так і цивільно-правового договору.

Гіг-контракт є поєднанням гнучкості фрілансу та базового соціального захисту. Окрім того, гіг-спеціалісти можуть цілком законно і без ризиків визнання відносин трудовими працювати на обладнанні замовника. А це значно полегшить оформлення процесу передачі обладнання.

В сучасному цифровому світі Контракти – основа співпраці і запорука успішної взаємодії ІТ-компанії – резидента Дія.Сіті, як з клієнтами, так і з гіг-командою.

Закон визначає гіг-контракт як цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника. Резидент Дія Сіті у свою чергу зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені Законом.

Простіше кажучи, гіг-контракт насправді є таким собі гібридом трудового та цивільно-правового договору.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20

Ключові слова: цифровізація, гіг-контракт, Дія-сіті, резидент, правова природа договору.

Key words: digitalization, gig contract, Diya-city, resident, legal nature of the contract.

БАБИЧ ІРИНА ГРИГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ І КАТЕГОРІЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Принцип справедливості в теорії права співвідносять із самим правом, визначаючи право втіленням ідеї справедливості. Позитивне право – тобто закони, тільки у тому випадку є правовими, коли вони відповідають природному праву, праву, яке належить кожній людині. А природне право ґрунтується і транслює ідею справедливості.

На галузевому рівні справедливість часто асоціюється із «соціальною справедливістю», а в цивільному праві виокремлено «справедливість» як окрему категорію – принцип справедливості.

В римському праві принцип справедливості часто використовувався для розв'язання питання категорії рівності. Jus naturalle спричинив безпосередній вплив на зміст римського приватного права, воно безпосередньо застосовувалось як окреме джерело право, а також спричиняло вплив на jus civile. Природне право виникло у римських юристів під впливом грецької філософії, класичні римські юристи вважали, що весь всесвіт підпорядковується природним розумом, а також те, що цей розум встановлює порядок у житті. Був час, коли цей порядок застосовувався, але потім був забутий. Завданням юристів є відкриття норм, які диктуються цим природним розумом, які є спільними для всіх часів і народів, та переносити їх у діюче право. Але вони не просто розробили абстрактну теорію, але були змушені розробити систему розумних норм, яка відповідає вимогам обігу. Разом із загальними вимогами природного права римські юристи враховували конкретні життєві обставини, практичні казуси. Вони, наприклад, не вимагали повної відміни рабства, а лише полегшили становище рабів там, де це було необхідно. Природне право допомогло римській юриспруденції засвоїти уявлення про право, як про єдине ціле, яке складається із загальних принципів.

Характерною рисою римського права, те що вплинуло на формування римського приватного права, це, «поділяюче мислення», як це розуміє Г. Радбрух. Тобто, у римському праві розподілялось сакральне та правове, публічне та приватне, що дозволило сформуватись у римі розгалуженої, розробленої правової системи, яка потім стала основою європейських правових систем.

На формування римської правової науки значний вплив спричинила грецька філософія, хоча римське право відрізняється своєю самобутністю і унікальністю. В цілому в грецькому суспільстві право не відігравало значної ролі, саме у Римі право починає відображати інтереси імперії, як наддержави.

Особливий вплив спричинили грецькі мислителі, як вказують дослідники, на головний пам'яток цивільного права Риму, на Закони XII таблиць. В самі назві Законів міститься вказівка на справедливість – Lex Duodecim Tabularum означає «тричі по чотири таблиці», а відповідно до вчення піфагорійців – чотири втілює в собі справедливість. Самі римські юристи також вказували, що був створений «останній звід рівноправ'я (finis aequi juris)».

Справедливість у Стародавній Греції пов'язувалась із поняттям "dike", справедливість, правосуддя. А в Римі існувало поняття "jus", що означало право і справедливість. Походило із "Jovis", "Jupiter" – Юпітер. Цельс визначає право як мистецтво добра та еквівалентності (jus est ars boni et aequi), про що вказує Ульпіан (Iustiniani Digestae. 1.1.1.). Таким чином у Римі поняття справедливості розрізнялось двох видів: "aequitas" (рівність, еквівалентність, правильний порядок речей, розумілось як моральна категорія, а також "justitia", як надавати кожному

своє. Визнання справедливості надає Цицерон (De Invent/ 160): Justitia est habitus animi communi utilitate conservata suam cuique tribuens dignitatem – «справедливість – це викликана вимогою загального добра схильність душі у кожного поважати належну йому гідність».

Аристотель заперечував софістам, які протиставляли право і моральність, він розглядав ці поняття як єдине ціле, розробив філософське розуміння зв'язку позитивного права, справедливості і добра. У п'ятій книзі Никомахової етики Стагирит зазначає, що будь-який закон – це універсальне правило, встановленого для загального випадку, але не спроможний передбачити увесь перебіг випадків і конкретних ситуацій. Справедливість – це пропорція, вчить Аристотель. Сутність справедливості полягає у застосуванні рівного масштабу до рівних речей та нерівного до нерівних (розподілююча справедливість) та у рівному відшкодуванні витрат (покарання, компенсація) або те що відзначає еквівалентність при обміні (зрівнююча справедливість). При добровільному обміні рівність забезпечує співмірність того, що надається, у випадку крадіжки або пошкодженні – забезпечується співмірна компенсація, яка запезпечує гармонію, коли у порушника забирається неправомірно отримане та віддається компенсація потерпілому.

В теорії права «справедливість» – є синонімом права, поняття, яке вказує га природне право, яке об'єктивно існує у суспільних відносинах, незважаючи варіативність поведінки законодавця. Різний правовий підхід у розумінні справедливості у римській та грецькій правовій традиції підкреслює значення права. У центрі природно-правових теорій покладено вчення про людину, якій від народження притаманні права, природні та невід'ємні, так що суспільні інститути стоять на службі таких первинних прав. Первинні права визначають моральність людини, досконаліть її думок. Право формує і людину і суспільство у їх взаємодії. Від законодавця вимагається адекватно відтворити право у законі, підпорядкувати закон природним характеристикам права.

Співпадіння права із моральністю – це слабке місце природно-правових вчень. Через так співпадіння пиродного права зі справедливістю призводить до того, що справедливість відокремлюється в ряду етичних, а не правових явищ, таким чином протиставлення права і закону супроводжується логічним підпорядкуванням права вимогам моральності або іншим неправовим критеріям.

Дослідження історичних відомостей про розвиток права складається у більш- менш узгоджену систему підпорядкування суспільних інститутів, правової системи та ідеології єдиного начала, яке стає реально діючим принципом, визнанням всього суспільного життя, яке втілюється в дійсному різноманітті усіх її аспектів. Взагалі у суспільній свідомості право співпадає із законом (правом у позитивному розумінні). Це легко пояснюється формою діяльністю учасників у суспільному обігу, яке виражається у їх в цілому рівності, цінності кожного із учасників та владний, забезпечений державним примусом спосіб захисту прав. В цілому позитивне право і складається із діяльності

всього суспільства, спрямованого на формулювання і формування норм – вираження права. Таке розуміння є відправною крапкою подальшого розуміння права, формування судових рішень, та пошуків інших джерел права для невизначених, нових ситуацій.

Aequitas у римському праві здійснює корекцію у рамках римської правової думки розвитку позитивного права (відповідно і право, яке визначається aequitas, визначається як jus strictuum та зовсім несправедливому, нерівному праву – iniquum), не виступаючи при цьому джерелом права. Aequitas в данному випадку є скоріш певним принципом, ніж чітка норма, своєрідний масштаб для критики.

Правові вчення Нового часу про поняття справедливості (aequitas) та та його співвідношення із позитивним правом пішло із римського права. Звод цивільного права (531–535) містилися постанови Костянтина Великого: вирішено, що у всіх справах розуміння правосуддя і справедливості мають бути вищими за суворе право «(1.1. С. 3, 1.) Також Юлій Павло (відомий юрист, початок 3 століття) вказував: «кожен раз, коли приписи та непорозуміння права перешкоджають природній справедливості, положення слід виправляти праведним рішенням. В усьому, особливо у праві, слід виходити із справедливості». 3.2.В. 50, 17, 85, 2 (Paul., 6 Quaest).

Ключові слова: справедливість, римське право, принцип, право.
Key words: justice, principle, roman law.

BERNAZ-LUKAVETSKA OLENA

National University "Odesa Law Academy",
Docent of Civil law department, Ph.D.

ON THE QUESTION OF DEFINING THE PARTIES TO AN AGREEMENT ON THE GRANT OF A CONSUMER LOAN IN UKRAINE AND POLAND

The Law of Ukraine "On Consumer Lending" was adopted on October 15, 2016, the main purpose of which is to protect the rights and legitimate interests of lenders and borrowers (consumers), including ensuring favorable conditions for the development of the economy of our country, creating an appropriate competitive environment in financial services markets and increasing trust him. The adoption of this Law is one of the manifestations of the fulfillment of the obligation under the Association Agreement with the European Union, where the implementation of the norms of the European Union legislation regarding consumer lending is necessary in the annex to the Agreement.

According to this law, consumer credit means the provision of funds to the consumer to meet his own needs, which are not related to entrepreneurial activity, the performance of the duties of an employee or independent professional activity, for the purchase of goods, including works and services.

The legislator clearly regulates the parties to this contract and limits the circle of persons who can be consumers, i.e. a natural person who has entered into or intends to enter into a consumer loan agreement to meet personal needs not directly related to business activity or the performance of an employee's duties in labor relations.

The contract is concluded with the creditor, that is, they can be represented by a bank or any other financial institution, but the legislator emphasizes that such a financial institution must, in accordance with the law, have the right to provide consumer loans.

An amendment to this law is the regulation of the activities of credit intermediaries. Who can act as natural persons, natural persons – entrepreneurs or legal entities that do not act as a creditor and provide intermediary services in the field of consumer credit on behalf of the creditor, in his interests and on his behalf or on his own behalf, but in the interests of the creditor.

Additional persons may also be involved, including a loan broker and a loan agent. A credit broker is an individual – an entrepreneur or a legal entity. This person, on his own behalf and in the interests of the creditor, carries out intermediation activities in the field of consumer lending for a certain fee, and is also responsible to the creditor for the reliability and completeness of the data he has collected about the consumer.

A credit agent can be an individual, a legal entity, or an individual entrepreneur who acts in the interests of the creditor and on his behalf, and also performs part of the creditor's duties under the consumer credit agreement. The credit agent must enter into a power of attorney agreement with the creditor, in which his rights and obligations are clearly defined [1].

As for the definition of consumer credit under Polish law, consumer credit is defined as an agreement (Consumer Credit Act of December 18, 2011) under which a loan is taken from a bank (credit company) for a certain period, by purchasing goods in installments. According to this loan, the borrower is given a number of powers, however, the concluded agreement must fulfill several conditions.

First, the credit must be provided through the entrepreneur to the consumer. "Consumer, according to Polish legislation, is a natural person who does not conduct economic or professional activity or, indeed, conducts it, but performs legal activity unrelated to this activity. For example, a loan taken by a peasant to repair the roof of a commercial building is not a consumer agreement, but if the same peasant takes a loan to repair the roof of a residential building, then he is already performing this activity as a consumer".

The definition of a lender in the aforementioned Polish law is quite broad. It includes «every entrepreneur (also an individual conducting an individual economic activity) who in any way lends to a consumer for the purchase of goods or services. Banks, cooperative savings and credit (SKOK-i) banks and financial institutions that provide loans (for example, so-called short-term loans) are most often among them.

Any seller who offers installment sales to consumers will also be a lender in the sense of the law, although it should be emphasized that this

is a rare situation, because most often in the case of installment sales, a loan agreement is concluded with a bank. As a result, consumer agreements include, among others, loans, bank loans, as well as more complex constructions, such as agreements on deferred payment, credit agreements in favor of a third party, agreements on revolving credit.

Among other things, the Polish law contains the definition of credit intermediaries, that is, such firms that prepare, offer or conclude agreements for the benefit of the creditor. These can be different types of firms that are intermediaries, offering help in selecting a loan offer. For this work, they receive commissions or other remuneration, which the borrower may not even know about, because most often these funds are paid through the bank [2]. Instead, Ukrainian legislation defines not only credit intermediaries, but also credit agents and brokers.

Consumer credit agreements in Poland include agreements whose value does not exceed PLN 255,550.00 or their equivalent in foreign currency; Ukrainian legislation does not contain such a limit.

Thus, we can come to the conclusion that the parties to the consumer credit agreement under the laws of Poland and Ukraine are quite similar, but contain their own peculiarities.

References:

1. Про споживче кредитування : Закон України від 15.10.2016 року – Електронний ресурс: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54521
2. Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim. http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20111260715

Key words: credit, consumer credit, parties to the credit agreement, contract, types of credit agreements.

Ключові слова: кредит, споживчий кредит, сторони кредитного договору, договір, види кредитних договорів.

ГЛИНЯНА КАТЕРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нагальною потребою сучасного українського суспільства є системна охорони родинних цінностей та сім'ї як найважливіших людських надбань та як соціального інституту.

Проблема забезпечення прав дитини – одна з наболілих проблем людства. Діти внаслідок вікових особливостей розвитку становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб, піддатливістю до різних маніпуляцій та зловживань із боку дорослих. Вони є однією з найменш захищених верств населення.

Неналежна увага до процесу розвитку дитини, до реалізації її прав та свобод веде до викривленого сприйняття нею навколишнього світу, підміни ідеалів, що може відобразитись у поширенні дитячої злочинності, безпритульності, криміналізації суспільства. Але самими жорсткими злочинами проти людства, є ведення воєнних дій та масові вбивства дітей та їх батьків.

Російська війна проти України триває вже більше восьми років. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на початок 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 було поранено. Лише з 2017 року, близько 70 тисяч дітей отримали статус таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні травми [1].

Сьогодні, з початку повномасштабної війни РФ в Україні, тобто з 24 лютого 2022 року, російськими окупантами порушено базове право дитини на життя і здоров'я.

Отже, відстежується порушення прав дітей під час війни, що вимагає правового регулювання та захисту з боку як національних, так і міжнародних інституцій. Слід звернути увагу на захист дітей в умовах збройного конфлікту у міжнародному праві. В останні десятиліття захист і добробут дітей під час конфлікту став важливою частиною порядку денного міжнародної спільноти. Таким чином було розроблено низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

Своєю чергою під захистом прав дитини можна розуміти комплексну систему заходів, що застосовуються для забезпечення вільної та належної реалізації її суб'єктивних прав, що включає судовий захист, законодавчі, економічні, організаційно-технічні та інші засоби та заходи, а також самозахист цивільних прав. В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливі суспільно небезпечні наслідки.

Проблема захисту прав неповнолітніх потребує вирішення на рівні як міжнародного права, так і національного.

Світова спільнота підтвердила бажання захистити права неповнолітніх. Результатом цього стали такі документи, як: Конвенція ООН про права дитини (1989) [2]; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році) [3]; Женевські конвенції про захист жертв війни (1949); Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977) [4]; Конвенція міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999) [5]; Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками [6].

20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея ООН прийняла та відкрила для підписання Конвенцію про права дитини (резолюція A/44/736), яка 27 лютого 1991 року була ратифікована нашою державою.

Цей найбільш послідовний та вичерпний документ про права дитини не тільки визначає політичні, економічні, соціальні, культурні

права дітей до 18 років, але й проголошує право дитини на її захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов.

Ратифікувавши Конвенцію, держави (в тому числі й Україна) взяли на себе обов'язок захищати дітей від дискримінації, сексуальної, комерційної експлуатації, насильства й особливо піклуватися про дітей сиріт та біженців.

Україна сьогодні, як країна, яка ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини та має відповідні закони, на контрольованих територіях намагається дотримуватися цих норм, захищати права дітей, створювати належні умови, возз'єднувати сім'ї.

Проте з багатьох причин, оскільки йде війна, зробити це неможливо. Навіть якщо говорити про право на освіту, ми бачимо, що багато дітей позбавлені цього.

Наразі в Україні збираються докази. Йде робота зі свідками та постраждалими, які надають свідчення. Сьогодні наші правоохоронні органи працюють з допомогою міжнародних організацій, намагаються фіксувати всі правопорушення та викривати злочинців.

Одночасно, Рада ЄС ухвалила стратегію Євросоюзу стосовно посилення захисту прав дітей у кризових чи надзвичайних ситуаціях, зокрема, під час збройних конфліктів. Висновки було розглянуто через систематичні і грубі порушення прав дитини з боку російських окупантів в Україні.

У відповідному документі на сайті Єврради йдеться про те, що під час збройних конфліктів діти є однією з найменш захищених категорій населення.

Рада вказує на необхідність захисту дітей, які зіткнулися зі збройними конфліктами та їх наслідками, зокрема, захисту їх від вербування з боку збройних сил, від торгівлі людьми, незаконного усиновлення, сексуальної експлуатації та розлучення з сім'ями.

Рада ЄС закликає держави-члени союзу покращити захист дітей у надзвичайних ситуаціях, посилити боротьбу з торгівлею дітьми, визначити стратегії виявлення жертв торгівлі людьми та підвищити поінформованість серед дітей та їхніх сімей щодо ризику експлуатації.

Окремо представники Ради ЄС зробили акцент на тому, що надзвичайні ситуації можуть використовуватися корисливим чином з погляду опіки над дітьми. Зокрема, там наголосили, що під час військових конфліктів не повинно відбуватися жодних усиновлень.

Дотримання норм міжнародного права та удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав дітей у збройних конфліктах є, зокрема, запорукою та важливою передумовою інтеграції до європейської спільноти та дотримання загальнолюдських цінностей.

Наприклад, у законодавчій сфері слід посилити відповідальність за військові злочини проти дітей; визначити Факультативний протокол нормою прямої дії в межах національної системи з метою його повної імплементації в законодавство України; передбачити в Кримінальному кодексі чітку заборону вербування та залучення дітей до військових конфліктів; спрямувати всі сили на врегулювання постконфліктної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Звіт за результатами дослідження «Сприяння дотриманню прав дітей, що постраждали від збройного конфлікту та забезпечення державних гарантій їх захисту» станом на 24 січня 2021 року. URL: https://sich-pravo.org/zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya-spryyannya-dotrymannyu-prav-ditej-shho-postrazhdaly-vid-zbrojnogo-konfliktu-ta-zabezpechennya-derzhavnyh-garantij-yih-zahystu/
2. Конвенція про права дитини 1989 [Архівовано 22 травня 2017 у Wayback Machine] / Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. – Т. 3 : К – М. – 792 с.
3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах від 1 січня 2000 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795
4. Додаткові протоколи 1977 до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 [Архівовано 5 червня 2017 у Wayback Machine] / Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с.
5. Конвенція міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

Ключові слова: захист прав дітей, російська війна проти України, військові злочини, міжнародне право, рада ЄС, захист дітей в умовах збройного конфлікту, інтеграція до європейської спільноти.

Key words: protection of children's rights, Russian war against Ukraine, war crimes, international law, Council of the EU, protection of children in armed conflict, integration into the European community.

GONCHARENKO VLADA

National University "Odesa Law Academy",
Associate Professor of the Department of Civil Law, Ph.D.

TERMINATION OF THE OBLIGATIONS DUE TO IMPOSSIBILITY OF ITS PERFORMANCE: FORCE MAJEURE CLAUSE V. HARDSHIP CLAUSE (CLAUSULA REBUS SIC STANTIBUS)

The stability of contractual legal relations and strict application of the principle of pacta sunt servanda are necessary conditions for the development of a sustainable legal system. An essential change in circumstances that the parties relied on when concluding a contract assumes particular risk significance during the contract's performance, which can lead to an imbalance of the parties' obligations under the contract.

In the war conditions in Ukraine, applying the mechanism of termination or change of contracts due to a significant change in circumstances becomes

especially important. This is because it may not be possible to use the force majeure concept in territories where there are no direct military operations, but the fulfillment of obligations is impossible due to constant shelling and significant destructions.

Under the civil legislation of Ukraine, the performance of a contract is possible but significantly complicated in the event of a significant change in circumstances. A change in circumstances is significant if they have changed to such an extent that, if the parties could have foreseen it, they would not have concluded the contract or would have concluded it on different terms. A significant change in circumstances can be qualified as a type of impediment beyond the debtor's control.

Force majeure is used when an unforeseeable event that is out of one party's control makes it impossible to fulfill their contractual obligations, even if they took reasonable precautions.

Hardship, on the other hand, refers to situations where fulfilling the contract is still possible, but significant changes in circumstances have made it in an economic sense impractical.

The problem of the differences between such types of impediments beyond the debtor's control, such as force majeure and circumstances that have changed significantly (clausula rebus sic stantibus), has not yet found its reflection in civil literature under the legislation of Ukraine. There is also no unified approach in judicial practice to resolve disputes regarding the change or termination of a contract due to a significant change in circumstances, making the performance of the contract excessively burdensome.

Clauses regarding substantial changes in circumstances are usually not included in the content of a contract. Therefore, it is necessary to analyze theoretically the cases where the impossibility of performance arises due to force majeure, and when it arises due to a substantial change in circumstances as a basis for modifying or terminating the contract.

Most national laws and Codified Laws of Europe contain provisions on force majeure and/or hardship. The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) [1] contains only a force majeure clause, but it does mention any rules on hardship. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) [2] contains provisions dealing with force majeure and hardship.

It is crucial to recognize that force majeure and hardship are two distinct principles, although they may sometimes be treated as identical. They differ in their preconditions and legal consequences. To invoke force majeure, a party's legal obligations must become impossible for everyone due to circumstances beyond anyone's control. On the other hand, hardship is based on the idea that the contractual circumstances have changed in a way that the parties did not anticipate at the contract's inception. Even though the contractual obligations can still be fulfilled in principle, it does not make economic sense to do so.

The legal consequences of both doctrines are significantly different. Force majeure results in one party being unable to fulfill its contractual obligations (impossibility) and therefore being released from such obligations during the force majeure period. The legal implication of hardship is that the party

for whom the underlying circumstances have substantially changed can still fulfill their contractual obligations and perform the contract, but the performance has become economically meaningless.

References:

1. United nations convention on contracts for the international sale of goods (1980). Retrieved from: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09951_e_ebook.pdf
2. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Groupon EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Barand Eric Clive. Vol. I–VI. Munich, 2009. – 4795 p. http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

Key words: contract, hardship clause, force majeure, obligations, a significant change in circumstances, risk.

Ключові слова: контракт, застереження про труднощі, форс-мажор, зобов'язання, істотна зміна обставин, ризик.

КРИВЕНКО ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сучасне розуміння відносин між армією та релігійними організаціями, як правило, зводиться до необхідності введення у збройних силах інституту капеланства, офіційно прийнятої форми задоволення релігійних потреб військовослужбовців, відповідно до законодавства України. Тривала полеміка, з цього приводу призвела до прийняття Закону України «Про Службу військового капеланства» [1], однак залишилися ряд питань, які потребують подальшого вдосконалення.

Однією з найважливіших передумов боєздатності армії є усвідомлення громадянами України військової служби як громадянського та патріотичного обов'язку, а також здорова морально-психологічна атмосфера в армійському середовищі. Однак, у свою чергу, ідейно-політичний та морально-психологічний стан військовослужбовців залежить від ступеня ставлення до особи її законних прав та інтересів, зокрема у сфері свободи совісті та віросповідання.

Слід зазначити, що вплив релігійних догм та інститутів на стан національної безпеки представляє великий науковий інтерес і заслуговує на підвищену увагу з боку держави, і насамперед, до тих релігійних проблем, які впливають на її обороноздатність. Ігнорування та замовчування цих проблем, ухилення від їх дослідження та правильного вирішення можуть призвести до соціальних конфліктів.

Включення релігійних норм у правову систему тісно пов'язане з іншою правовою та актуальною для військової справи проблемою – чіткого розуміння та правильного тлумачення принципу відокремлення релігійних організацій від держави.

Умови військової служби та зумовлені ними норми та правила внутрішнього розпорядку неминуче диктують певні обмеження особистих прав і свобод військовослужбовців, у тому числі релігійних. Це положення посилюється ще й тим, що в нашій країні законом встановлено загальний військовий обов'язок, а можливість заміни його альтернативною цивільною службою передбачено, однак не під час війни. Альтернативна (невійськова) служба під час війни не визначена, так як існують ті обставини, коли має місце охорона громадського порядку, здоров'я, життя і моральності населення, захисту прав і свобод інших людей [2].

Штатні капелани існують у військових організаціях Міністерства оборони України, та й то на низових посадах органів роботи з віруючими військовослужбовцями. На територіях військових частин діють та будуються нові військові храми, зокрема за підтримки держави, проте в умовах конституційного відділення релігійних організацій від держави (ст. 35 Конституції) [3]. Залишаються відкритими питання, кому на праві власності має належати таке нерухоме майно і на кого покладається тягар утримання.

Таким чином, кілька років тому було поставлене завдання не лише перетворення органів по роботі з віруючими військовослужбовцями (що входять до ієрархічної системи органів по роботі з особовим складом Міноборони) у повноцінне військове духовенство.

Цілком очевидно, що військові капелани у своїй службовій діяльності при вчиненні релігійних обрядів, а також виконання інших обов'язків мають керуватися насамперед релігійними нормами. А це означає, що цими ж релігійними нормами мають керуватися також командири. Вони повинні знати їх та дотримуватись для забезпечення діяльності підлеглого військового капелана (своїх помічників по роботі з віруючими військовослужбовцями), здійснення спільного керівництва зазначеною діяльністю, належного контролю релігійної діяльності у військовій частині та задоволення релігійних потреб воїнів.

Діяльність капеланства, спрямована на задоволення релігійних потреб особового складу, реалізацію права на свободу віросповідання в умовах проходження військової служби, ведення збройного конфлікту, на полі бою регламентується нормами міжнародного права, Конституцією, цивільним кодексом України, відомчими актами та представники яких входять до складу військового духовенства.

Отже, слід зазначити що релігійні права військовослужбовців та співробітництво релігійних організацій з державою не повинні суперечити інтересам забезпечення оборони та безпеки країни, які задають формат такої співпраці та обмежують її. Тому в контексті пріоритету забезпечення національної безпеки та оборони держави необхідно розуміти релігійні права військовослужбовців, і відокремлення релігійних організацій від держави, і діяльність військового духовенства.

Необхідність командування знати і дотримуватися релігійних норм ставить перед військовими серйозну правову проблему.

Разом з тим, видається, що умови для інтеграції військово-правових та релігійних норм ще не створені, оскільки правові норми без відповідного інституційного забезпечення мало що означають. Для входження релігійних норм у систему національного права необхідно створювати відповідні правотворчі та правозастосовчі органи. При цьому право вирішило проблему статусу військового капеланства та врегулювало її таким чином, щоб не було порушено балансу інтересів як віруючих військовослужбовців, так і релігійних організацій відповідно до чисельних показників наявності представників тієї чи іншої віри у військах. Військовому духовенству не можна займатися невластивими священному сану та призначення видами діяльності. На першому місці у військового духовенства має бути духовна сфера діяльності, церковні справи. В організаційному плані релігійна влада має бути чітко виражена та чітко юридично оформлена. Військовому священикові не можна обіймати управлінські посади у державному апараті та начальницькі у військових структурах, та у безпосередньому підпорядкуванні державних цивільних службовців чи військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Про Службу військового капеланства : Закон України // Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1915-20
2. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 15. Ст. 188.
3. Конституція України: Основний Закон // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

Ключові слова: капеланство, релігійні переконання військовослужбовців, право совісті та віросповідання, військове духовенство.

Key words: chaplaincy, the religious beliefs of servicemen, the right of conscience and religion, military clergy.

МАТІЙКО МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Сучасна цивілістика особливу увагу звертає на соціальну цінність та напрямки впливу цивільного права. Зазначене актуалізує дослідження онтологічних характеристик приватноправових інститутів у сучасній юриспруденції, що дає підстави звернення до функціонального аспекту цивільного права. «Змінюються, підвищуються суспільні

потреби, змінюються та розширюються функції права. І навпаки, зменшуються суспільні потреби – це відбивається і у функціях права…» [1, с. 10].

Термін «функція» має багато значень і не є власне юридичним поняттям. У філософських дослідженнях функція – це відносини двох (групи) об'єктів, в якому зміна одного з них веде до зміни іншого, в соціології – це роль, яку певний соціальний інститут або соціальний процес виконує стосовно потреб системи більш високого рівня організації або залежність, яка спостерігається між різними компонентами одного соціального процесу, коли зміни в одній частини системи є похідними від змін в іншій її частині. Термін «функція» є досить багатомірним і придатним для характеристики будь-яких динамічних структур. В соціології був розроблений функціоналізм – один із напрямків аналізу і розуміння суспільства, його функціонування та розвитку. При цьому «сучасна соціологічна наука характеризується відсутністю єдиної загальновизнаної теорії суспільства, а отже, становить набір різних підходів і способів концептуалізації соціальної дійсності» [2, с. 5]. Відповідно і юридична наука, спираючись у своєму розвитку не суто на дослідження права, а й надбання інших наук не може уникати дискусій щодо функціоналізму у праві. Узагальнюючи чисельні точки зору, функцію права (мова, на нашу думку, іде здебільшого про право та елементи його системи в об'єктивному значенні, при цьому, вважаємо, що можливість існування функцій суб'єктивного права як окремого явища не виключається [3, с. 52-56]) можна розуміти або як соціальне призначення права, або як напрямок правового впливу на суспільні відносини, або як і те, і інше.

Теоретичні розробки стосовно поняття та структури функцій права та функцій галузей права можуть бути застосовані й до цивільного права, у зв'язку з чим функція цивільного права може бути визначена як напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права, а структуру функції цивільного права становлять зміст функції цивільного права (спосіб впливу цивільного права на суспільні відносини у певному напрямку, в якому проявляються сутність, ознаки та основні властивості цивільного права), об'єкт функції цивільного права (суспільні відносини, на які цивільне право здійснює вплив), суб'єкт функції цивільного права (суб'єкт завдяки якому здійснюється вплив на суспільні відносини в певному напрямку) та засоби реалізації функції цивільного права (засоби забезпечення впливу цивільного права в певному напрямку [4, с. 8].

При характеристиці функцій цивільного права можливо розрізняти ті з них, які є спільними для права взагалі (загальноправові на рівні цивільного права, серед яких – регулятивна функція, захисна функція, інформаційно-орієнтаційна функція, виховна функція), і ті, що є специфічними саме для цієї галузі (специфічні цивілістичні функції, серед яких – уповноважувальна функція та компенсаційна функція). При цьому певною мірою умовно можна виокремити дві групи критеріїв, які лежать в основі диференціації загальноправових функцій: внутрішні (що перебувають у рамках самого права) і зовнішні

(що перебувають за його межами). Внутрішні критерії диференціації функцій цивільного права випливають із системи цивільного права, способів впливу цивільного права на поведінку людей, особливостей форм реалізації цивільного права. Зазначеним критерієм обумовлено існування основних власно-юридичних функцій: регулятивної та охоронної. Зовнішнім об'єктивним критерієм класифікації функцій цивільного права є різні соціальні фактори, які визначають призначення права. Суспільство як складне ціле підрозділяється на певні сфери суспільних відносин. Можна виділити багато таких сфер, серед них сфери, або системи – економічна, політична та виховна. Функції, що виділяються за цими сферами називають соціальними. Соціальні функції цивільного права можна визначити як напрямки зворотнього правового впливу на відповідні сфери громадського життя. Так, економічна функція являє собою правовий вплив на економічну сферу; політична – на політичну; виховна – на духовну.

На наш погляд існує об'єктивна необхідність в аналізі соціальних функцій цивільного права, оскільки вони є проявом соціальної природи цивільного права, його соціального призначення. Надати оцінку соціальному характеру цивільного права, його соціальній ролі без з'ясування соціальних функцій практично неможливо. Соціальне призначення цивільного права визначається закономірностями суспільного розвитку, воно слугує їх продовженням, вираженим у юридичній формі. Виходячи із закономірностей розвитку суспільства формулюються правові положення, що закріплюють певні відносини, беруться під охорону ті цінності, які у даний історичний момент є найбільш важливими та необхідними. При цьому соціальне – це специфічний ракурс цивільного права, де регулятивна та охоронна функції «поєднуються» у відособленій, якісно однорідній сфері соціальних відносин – економіці, політиці, вихованні і т. ін. Таким чином, класифікація соціальних функцій цивільного права деякою мірою є умовною, оскільки в дійсності досить складно провести чітке розмежування впливу цивільного права на рішення економічних, соціальних, політичних та виховних завдань. Так, елементи однієї з функцій, наприклад економічної, можуть проявлятися в інших функціях, і навпаки. Обумовлено це по-перше тим, що кожна з функцій цивільного права діє в рамках єдиної системи функцій цивільного права й, виходячи із цього, тісно взаємодіє з іншими, а по-друге тим, що сфери громадського життя, на які впливає цивільне право, у свою чергу, є взаємозалежними, оскільки самі є підсистемами суспільства. Отже функції цивільного права існують не ізольовано одна від одної, а тісно взаємодіють між собою та взаємододаються.

Список використаних джерел:

1. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 336 с. – С. 10.
2. Соболевська М. Неофункціоналістські та постструктуролістські теорії в сучасній соціології : навчальний посібник. – Київ : Дух і Літера, 2010. – 164 с. – С. 5.

3. Матійко М. В. Інформаційна функція суб'єктивного цивільного права / М. В. Матійко / Римське право і сучасність : матеріали V Міжн. наук.-метод. конф. (тези доповідей). – О. : Фенікс, 2008. – С. 52–56.
4. Матійко М. В. Інформаційна функція цивільного права : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009. – 20 с. – С. 8.

Ключові слова: цивільне право, функції цивільного права, функції права, соціальні функції цивільного права.
Key words: civil law, functions of civil law, functions of law, social functions of civil law.

МІНЧЕНКО ДАР'Я АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, LLM, адвокат

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Як свідчить досвід людства, завершення війни, повернення окупованих територій, не призводить автоматично до стабілізації ситуації в країні. Шкода, якої зазнало суспільство під час кризових періодів, може тривалий час перешкоджати розвитку держави і заважати процесам відновлення суспільних відносин. Дуже часто процеси післявоєнної відбудови, що включають у себе не лише відновлення та відбудову матеріальних об'єктів, але й повернення суспільства до норм і цінностей звичного життя, потребують значних фінансових, матеріальних та людських ресурсів. Вирішення зазначених питань здійснюється за рахунок активізації механізму так званого правосуддя перехідного періоду [2].

Правосуддя перехідного періоду (перехідне правосуддя, Transitional Justice) – це форма постконфліктного регулювання, яка, завдяки чіткому набору своїх основних елементів і принципів, в останні десятиліття досить широко і гнучко застосовувалася в різних постконфліктних та/або поставторитарних суспільствах.

Його застосування є унікальним в кожному конкретному випадку, в кожному поставторитарному суспільстві або ж у кожному постконфліктному врегулюванні. Саме тому правосуддя перехідного періоду – це набір принципів, моделей, форм і практик, які в кожній ситуації складаються як пазли і створюють в чомусь унікальну, а в чомусь закономірну, очікувану й універсальну картину переходу від постконфліктного до успішного і демократичного суспільства [3].

У 2004 році Генеральний секретар ООН у своєму звіті дав визначення перехідному правосуддю, яке включає в себе весь спектр процесів і механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства примиритися

зі спадщиною широкомасштабних зловживань у минулому, щоб забезпечити підзвітність, відправлення правосуддя та досягнення примирення. До перехідного правосуддя можуть належати як судові, так і позасудові механізми, з різним рівнем міжнародної участі (або взагалі без неї), а також індивідуальні судові переслідування, відшкодування збитків, пошук правди, інституційні реформи, перевірки і звільнення або їх поєднання [8, с. 4].

Як справедливо визначається в деяких юридичних джерелах, «незважаючи на назву, перехідне правосуддя жодним чином не є особливою формою загальноприйнятої системи правосуддя». Суть правосуддя перехідного періоду полягає у пошуку відповідей та їх правомірної оцінки в умовах соціальної або політичної нестабільності. Фактично, це й відрізняє перехідне правосуддя від звичайного судочинства [5].

Таким чином, перехідне правосуддя охоплює низку заходів, до яких залучені усі гілки влади: законодавча, яка формує законодавче підґрунтя зазначених процесів, виконавча, на яку покладається обов'язок розслідування військових злочинів, збирання доказів та фіксація порушень прав та свобод осіб і, звичайно, судова гілка влади, яка шляхом ухвалення необхідних судових рішень, намагається відновити справедливість [6, с. 28].

Традиційно виділяють чотири складові елементи перехідного правосуддя, а саме 1) кримінальне переслідування; 2) відшкодування шкоди (або репарації), 3) пошук правди про перебіг подій конфлікту; та 4) інституційні реформи [4, с. 313; 8]. Управління Верховного комісара ООН з прав людини наголошує також і на важливості проведення національних консультацій [9] та створення комісій з миробудівництва [10] для ефективного досягнення мети перехідного правосуддя.

Першочерговим завданням правосуддя перехідного періоду в Україні є створення умов для дотримання, захисту та відновлення прав людини й основоположних свобод громадян України в умовах триваючого міжнародного воєнного конфлікту з російською федерацією та подолання його наслідків на території України [2].

У контексті цивілістичного аспекту перехідного правосуддя на особливу увагу заслуговує юридичний механізм відшкодування шкоди, заподіяної приватним особам внаслідок збройної агресії.

Право на відшкодування передбачає як індивідуальні заходи, так і загальні, колективні заходи. Щодо індивідуального порядку, то всі жертви конфлікту, включаючи родичів і утриманців, повинні отримати ефективний засіб правового захисту. Право на відшкодування має охоплювати всіляку шкоду, заподіяну потерпіли та охоплювати: а) реституцію (прагнення повернути потерпілих до попереднього стану); б) компенсацію (за фізичну чи психічну травму, включно з втратою працездатності, фізичну шкоду, витрати на юридичну допомогу); в) реабілітацію (медичну допомогу включно з психологічним та психіатричним лікуванням) [7].

Загалом, можливі два механізми відшкодування особам шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації: централізований

та децентралізований. За централізованого механізму державні органи створюють спеціальний фонд, що наповнюється коштами, отриманими від розшуку і реалізації майна країни-агресора, та з інших джерел, зокрема, допомоги країн-партнерів, а громадяни отримують в адміністративному порядку компенсацію з коштів такого фонду відповідно до встановленого порядку. За децентралізованого механізму кожна особа, постраждала внаслідок збройної агресії, самостійно здійснює своє право на відшкодування шкоди шляхом звернення до суду [6, с. 29].

Пріоритетним вважається саме централізований механізм, адже у зв'язку з масовістю явища порушення прав приватних осіб внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, безконтрольне застосування децентралізованого механізму може спричинити колапс судової системи [2].

22.05.2023 набирає чинності Закон України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», прийнятий Верховною Радою України 23.02.2023, який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України [1].

Цей закон став першим нормативно-правовим актом, що на законодавчому рівні закріпив як право, так і порядок отримання компенсації за знищене або пошкоджене житло.

Відповідно до положень закону компенсація надаватиметься шляхом: надання грошової компенсації вартості пошкодженого та/або знищеного майна; фінансування нового будівництва; фінансування виконання будівельних робіт з відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку.

Закон передбачає можливість отримати компенсацію фізичним особам – громадянам України, які є: власниками пошкоджених та/або знищених об'єктів нерухомого майна; особами, що здійснили інвестування або фінансування будівництва житлових об'єктів, які не прийнято в експлуатацію; членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які придбали квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього; особами, що є спадкоємцями вказаних осіб. Також отримання компенсації передбачено і для об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, управителів багатоквартирних будинків, житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які здійснюють утримання відповідних будинків, щодо відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку.

При цьому джерелами фінансування компенсації за пошкоджене та знищене майно мають стати: кошти державного та місцевих бюджетів; кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та

інвесторів; міжнародна технічна та/або поворотна чи безповоротна фінансова допомога; репарації або інші стягнення з Російської Федерації; інші джерела, не заборонені законодавством України, в тому числі місцеві фонди, створені з метою надання компенсації та відновлення пошкоджених/знищених (зруйнованих) об'єктів нерухомого майна.

Для реалізації положень прийнятого закону уряд розробляє проект постанови, що, серед іншого, міститиме порядок фіксації пошкоджень/руйнувань, перелік орієнтовних пошкоджень майна, порядок визначення середньої вартість однієї одиниці окремого виду пошкодження, інші показники для розрахування компенсації за пошкоджене або знищене майно.

Серед основних викликів, що можна виокремити у зв'язку з прийняттям нового закону, можна зазначити питання визначення розміру компенсації, оскільки вартість відшкодування або компенсації має визначатись з урахуванням вартості об'єкта, враховуючи його стан і конструктивні особливості, що, в свою чергу, має бути доведено відповідними доказами, в тому числі експертними висновками. У зв'язку з різними підходами до визначення вартості майна, а також складнощами у встановленні первісних даних, що можуть бути загублені або знищені внаслідок тих же бойових дій, думається, що окрема увага буде приділятись питанню доведення права власності на майно, його вартості та технічних характеристик, що зумовить виникнення додаткових складнощів в процесі отримання відшкодування шкоди, завданої збройною агресією.

Список використаних джерел:

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20
2. Виконавчий процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження. Монографія / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Алерта, 2023. 448 с.
3. Короткий Т. Р. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Навчально-методичний посібник. Київ–Одеса : Фенікс, 2021, 266 с. С. 233.
4. Грушко М., Мануїлова К. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 312–316.
5. Кіщенко С. Комісія зі встановлення правди: міжнародний досвід та реалії України. К. : Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2020. С. 4. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17232.pdf
6. Мінченко Р. М. Цивілістичний аспект правосуддя перехідного періоду в Україні. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 27–32.
7. The administration of Justice and the Human Rights of detainees. Question of the impunity of perpetrators of human rights violations (civil and political).

Revised final report prepared by Mr. Joinet pursuant to Sub-Commission decision 1996/119. E/CN.4/ Sub.2/1997/20/Rev.1. 02 October 1997. P. 9. URL: https://undocs.org/en/E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1
8. UN and the Rule of Law, *Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies*, 23 August 2004, S/2004/616. URL: https://digitallibrary.un.org/record/527647
9. UN Office of the High Commissioner of Human Rights. Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: National Consultations on Transitional Justice, 2009. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NationalConsultationsTJ_EN.pdf
10. UN General Assembly. Report of the Secretary-General on Peacebuilding in the Immediate Aftermath of Conflict, 11 June 2009, A/63/881–S/2009/304. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Haiti%20S%202009%20304.pdf

Ключові слова: перехідне правосуддя, відшкодування шкоди, компенсація, реституція, порядок відшкодування шкоди.
Key words: transitional justice, compensation of damage, compensation, restitution, procedure for compensation of damage.

ОМЕЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АГРЕГАТОРІВ ПОСЛУГ

Ринок товарів та послуг України в умовах кризових явищ, якими стали пандемія та війна, змінюється під впливом факторів, що унеможливлюють існування традиційного та консервативного ринку визначають тенденції його підлаштування під нові несприятливі умови функціонування такого ринку. На сучасному етапі розвитку цивільно-правових відносин, що виникають з приводу надання різноманітних послуг самозайнятими особами та фізичними особами-підприємцями, слід відзначити збільшення частки відносин, що виникають з використанням агрегаторів послуг.

Агрегатори – це інформаційні ресурси, за допомогою яких клієнт може порівняти пропозиції різних продавців або надавачів послуг за однаковими товарами або послугами. В літературі відзначається вигідність таких агрегаторів як для покупців, так і для продавців, адже агрегатори дають можливість не лише дешевше придбати продукт або послугу, а й суттєво зекономити час на пошуки [3]. Основний прибуток таких сайтів йде від реалізації товарів і послуг фірм, які представлені на інтернет-майданчику. Прикладом такого інтернет-майданчика служить AliExpress, де кожен продавець може продати свій товар за кордон [4].

Важливим питанням є визначення правового статусу агрегаторів послуг, адже фактично їх діяльність не врегульована чинним законодавством; нерідко дані агрегатори є глобальними корпораціями без реєстрації юридичної особи в Україні; неочевидною є їх відповідальність в межах даних правовідносин.

Як зазначає І. В. Борисов, діяльність агрегатора послуг являє сама собою послугу, яка дозволяє клієнтам обирати та купляти певні продукти від різних провайдерів (постачальників послуг) в одному місці [1, с. 188].

Так, об'єктом відповідних відносин можна визначити інформаційні послуги, які надаються обом сторонам майбутнього договору надання послуг. Згідно з ч. 2 ст. 23 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII «Про інформацію» інформаційна продукція та інформаційні послуги є об'єктами цивільно-правових відносин, що регулюються цивільним законодавством України [5].

Як відзначає А. О. Кодинець, договірні відносини надання інформаційних належать до групи непоіменованих договорів, законодавче регулювання яких є перспективним завданням вітчизняної системи цивільного законодавства [6, с. 206]. Позитивним моментом та приводом для оптимістичних прогнозів є опікування законодавця та виконавчої влади питання поширення тенденцій розвитку приватноправових відносин і на публічні послуги. Так, декілька років тому в Україні розпочав роботу агрегатор усіх всеукраїнських та регіональних сервісів E-Gov. На платформі зібрані усі рішення електронного уряду в Україні. Для того, щоб знайти будь-який e-service необхідно лише зайти на сайт та обрати конкретну послугу або область, в якій необхідно її отримати [2].

Важливим також видається питання щодо диференціації відносин між агрегатором послуг та потенційними надавачами послуг та клієнтами. Слід відзначити неоднорідність даних відносин, адже агрегатор, надаючи інформаційну послугу з пошуку надавача послуги повинен забезпечити достовірність інформації щодо даних надавача послуг, його рейтингу, кількості позитивного досвіду, відгуків тощо, що становить якість такої інформаційної послуги. На даний момент можна констатувати, що дані обов'язки не зафіксовані в правових конструкціях, а лише знаходяться в межах репутаційних ризиків самого агрегатора послуг. Даний факт призводить до поширення шахрайських схем та використання агрегаторів послуг з метою порушення цивільних прав та інтересів інших осіб.

Список використаних джерел:

1. Борисов І. В. Послуга в умовах використання цифрових технологій. Право та інноваційне суспільство. 2021. № 2 (17). С. 187–191.
2. В Україні запустився Egov.in.ua – агрегатор електронних сервісів країни. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-zapustivsya-egovinua--agregator-elektronnih-servisiv-krayini.html
3. Механіка роботи прайс-агрегаторів. URL: https://lanet.click/ppc/reklama-v-prais-ahrehatorakh/

4. Навіщо потрібні сайти-агрегатори, чому Google їх так любить? URL: https://jam.in.ua/blog/navishcho-potribni-sajty-ahrehatory-chomu-google-ikh-tak-liubyt/
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
6. Кодинець А. О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин: методологія, теорія, практика : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 470 с.

Ключові слова: агрегатори, агрегаторні послуги, інформаційні послуги, правовий статус, правовідносини в сфері агрегаторних послуг.
Key words: aggregators, aggregator services, information services, legal status, legal relations in the field of aggregator services.

ОРЗІХ ЮРІЙ ГЕННАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ЗАПОВІТ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ШВЕЦІЇ ТА УКРАЇНИ

Швеція традиційно сприймається країною представником скандинавської правової сім'ї (Nordic legal family) [1, с. 287]. Водночас, правники Швеції і не тільки, загалом погоджуються з тим, що Швеція, безперечно маючи властиві лише їй особливості, містить частково ознаки континентальної правової сім'ї (civil law legal system), саме давньо германської традиції [1, с. 288–289], та системи загального права (common law legal system or) через доволі значний вплив судової практики на приватні правовідносини [1, с. 287; 2, с. 38–39].

Україна традиційно відноситься дослідниками до країни континентальної правової сім'ї з тією різницею, що деякі вчені схильні відносити українське цивільне право до пандектної системи [3, с. 21], а іншими робиться висновок про віднесення його до **синкретичної системи**, яка певною мірою поєднує елементи інституційної системи (див. Інституції Гаю, Цивільний кодекс Франції) та пандектної системи (див. Німецький цивільний кодекс) [4, с. 56–57]. Дане питання виходить за межі дослідження тому лише зауважимо, що належність українського цивільного права до синкретичної системи вбачається, таким, що більше відповідає дійсності.

Актуальність даного дослідження подвійно обґрунтована. По-перше, в велика кількість громадян України, що змушені були покинути Україну у зв'язку з війною росії проти України є потенційними питаннями міжнародного приватного права, час яких може настати в будь-яку мить. По-друге, дослідження права країни, яка має свої унікальні, притаманні лише їй, правові, культурні, історичні, соціальні ознаки поряд з незаперечним впливом німецької правової традиції, вплив якої зазнала і Україна, є захопливою мандрівкою чи

навіть юридичним детективом, в ході якого досліднику постійно доводиться вдаватися до інтерпретації джерел права, перекладів та відшукуванню інтенцій законодавця так, ніби детектив чи слідчий намагається виявити умисел, справжню інтенцію законодавця, що криється за текстом права.

Щодо законодавчого регулювання, то спадкове право в Україні врегульоване Цивільним кодексом України (Книга 6) тоді як у Швеції існує Закон про Спадкування– Inheritance Act (Inheritance Act, до складу якого з 1958 року увійшов Testament Act). Не треба плутати Закон про Спадкування з Законом про Наслідування престолу (the Act of Succession, 1810 року, який вважається частиною Конституції Швеції [5]).

Однією з притаманних особливостей Шведського законодавства є доволі нечасте вдавання законодавця до якихось законодавчо встановлених визначень понять та термінів. Так само відбувається і з Законом про Спадкування, в якому відсутнє визначення заповіту. Тим не менш, виходячи з дескрипції права на заповіт, наведеного у параграфі 1 Глави 9 Закону про Спадкування [6] можна витлумачити, що заповітом розуміється особисте розпорядження саме **власністю** на випадок смерті. Висновок про саме таке сприйняття поняття заповіту шведським законодавцем можна зробити виходячи з наявності права особи, яка досягла 16-річного віку (тобто яка є неповнолітньою – ***a minor–underårig*** (*швед.*), скласти заповіт щодо власності, якою вона має право розпоряджатися, не дивлячись на своє неповноліття, так ніби вона була б живою. Тобто, якщо виходячи з шведського законодавства особа, яка досягла 16-річного віку має право розпоряджатися певною власністю, то вона має право і складати заповіт щодо такої власності. Тоді як стаття 1233 Цивільного кодексу України визначає заповіт саме як особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [7]. Таке визначення передбачає, що фізична особа може встановити розпорядження як майнового так і не майнового характеру.

Цікаво, що шведська конструкція права на заповіт пов'язується з правом власності та власністю, тобто право на заповіт стає складовою частиною повноважень власника, складовою частиною права власності та залежить від можливості особи розпоряджатися власністю. В той же час, подібна конструкція права на заповіт за шведським законом не передбачає відсутність у особи права на встановлення обов'язків спадкоємця немайнового характеру за аналогом статті 1240 ЦКУ [7]. Тобто, ніщо не заважає заповідачу встановити у заповіті розпорядження особистого немайнового характеру, якщо ці розпорядження не суперечать існуючим нормам писаного права.

Право на заповіт, згідно Закону Швеції про Спадкування, має особа, яка досягла 18-річного віку (параграф 1 Глави 9 Закону) тоді як згідно зі статтею 1234 ЦКУ [6] право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю.

На перший погляд можна прийти до висновку, що принципової різниці тут немає але саме в деталях розкривається відмінність. Як слушно зазначає В. Н. Василина, заповідачем може бути фізична особа,

яка досягла вісімнадцяти років (повноліття); фізична особа, яка не досягла повноліття, але набула повної цивільної дієздатності у зв'язку з реєстрацією шлюбу; фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором; неповнолітня особа, яка записана матір'ю або батьком дитини [8].

Тобто, згідно з ЦКУ право на заповіт існує лише у особи з повною цивільною дієздатністю, якою може бути і особа, яка не досягла 18-річного віку але отримала повну цивільну дієздатність в ході обставин для правової емансипації особи (див. статтю 35 ЦКУ [7]), водночас Закон Швеції про Спадкування говорить про можливість складання заповіту саме неповнолітньою особою – ***"underårigsomefterfyllda 16 år"*** [6] – неповнолітня особа після досягнення 16 років.

Це принципово інший підхід до права на заповіт, оскільки законодавець Швеції допускає складання заповіту неповнолітньою особою але саме право на заповіт обмежується переліком того майна, яким має право розпоряджатися така неповнолітня особа.

Глава 9 Закону Швеції про Спадкування має назву ***"Om rätt att göra eller taga testamente"*** [6], що в буквальному перекладі означає «Про право робити та приймати заповіт». Дана мовна конструкція передбачає таку категорію як «право на прийняття заповіту», яку не варто плутати з правом на прийняття спадщини. Тлумачення параграфу 2 Глави 9 Закону Швеції про Спадкування [6] дозволяє зробити висновок, що заповіт як продукт здійснення особою права на спадкування має силу/діє (***verkan***) лише в тому випадку коли є особи, які є носіями права на прийняття заповіту. Фактично в даній нормі законодавець говорить про те, що праву на заповіт повинно кореспондувати право на прийняття заповіту, тобто повинен існувати суб'єкт, що є носієм права на прийняття заповіту. В даному випадку право на прийняття заповіту є аналогічним права на спадкування встановленому статтею 1223 ЦКУ [7].

Цікаво, що законодавець Швеції тут говорить саме про те, що заповіт не має сили – ***är utan verkan*** [6].В даному випадку під такою законодавчою конструкцією слід розуміти саме відсутність правового ефекту тобто правових наслідків заповіту як такого, що за своєю сутністю є аналогічною до категорії «недійсності правочину» в українському цивільному праві.

Спадкування зачатими але ненародженими на момент смерті спадкодавця дітьми спадкодавця (у випадку спадкування за законом) та спадкоємцями заповідача (у випадку спадкування за заповітом) після смерті заповідача визнається як шведським цивільним правом так і українським цивільним правом хоча і потребує окремого детального аналізу.

З проведеного стислого порівняльного огляду лише однієї категорії «права на заповіт» за законодавством України та Швеції можна зробити висновок про наявність схожих хоч і не ідентичних конструкцій та підходів законодавця до регулювання даного права. Водночас, вже з побіжного погляду бачимо, що шведське цивільне право допускає існування права на заповіт у особи, яка за українським цивільним правом відноситься до неповнолітніх, в свою чергу

українське право передбачає можливість складання заповіту особою, яка не досягла повноліття але, яка, натомість, набула повної цивільної дієздатності, наприклад, у зв'язку з набуттям статусу матері чи батька. Якщо уявити собі таку можливу ситуацію, коли матір'ю, яка не досягла повноліття у віці 15 років було складено заповіт на території України і яка виїхавши з України до Швеції згодом захворіла та померла у Швеції, то у випадку існування у такої жінки нерухомого майна на території Швеції виникне питання дійсності заповіту, складеного за правом України. Це буде пов'язано з тим, що за цивільним правом Швеції така особа не мала права на складання заповіту.

Список використаних джерел:

1. Zweigert K., Kötz H. An introduction to comparative law Vol. 1 The framework. Oxford : Clarendon, 1987.
2. Carlson L. The fundamentals of Swedish law. Third edition. Lund : Studentlitteratur, 2019. P. 501.
3. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
4. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне право України : підручник. – Вид. 2, перероб. і доп. – К. : Істина, 2007. – 816 с.
5. The Constitution of Sweden https://www.government.se/contentassets/7b69df55e58147638f19bfdfb0984f97/the-constitution-of-sweden/
6. Ärvdabalk (1958:637). https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/ dokument/svensk-forfattningssamling/arvdabalk-1958637_sfs-1958-637
7. Право на заповіт та окремі питання його реалізації / Н. В. Василина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 28(1). – С. 107–111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28%281 %29__28
8. Цивільний кодекс України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2077

Ключові слова: право на заповіт, шведське цивільне право, спадкове право Швеції, спадкове право України.

Key words: right to make a will, Swedish civil law, Swedish inheritance law, Ukrainian inheritance law.

ТОКАРЕВА ВІРА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩИХ РІШЕНЬ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ АЛГОРИТМІВ

З огляду на повсюдне проникнення інформаційно комунікаційних технологій, зростає значущість довіри до них та постає потреба розробки технологічно відкритих способів обробки даних. До того

ж цінність та роль персональних даних в уявленні суспільства безповоротно змінюється. Зібранні персональні данні та отримані на їх підставі результати аналітики більше не можуть розглядатися в якості об'єктів права власності корпорацій які ними маніпулюють та використовують на власний розсуд без погодження із суб'єктами даних. Поряд із цим, поширення застосування систем автоматизованого прийняття рішень в економічній галузі, державних послуг, заснованих на технологіях аналізу великих даних та системах штучного інтелекту, дозволяє економити витрати людських ресурсів та покликано підвищити ефективність прийняття рішень.

Рішення, які донедавна, приймалися фізичними особами, як право на отримання соціальної виплати, банківського кредиту, укладення договору страхування, наразі, автоматизуються. Оскільки прийнятті юридично значущих рішень алгоритмами на підставі аналізу великих даних, можуть бути помилковими та спричиняти наслідки для суб'єктів даних, на компанії покладається обов'язки дотримання умов використання автоматизованих систем та отримання згоди суб'єкта даних для кожної мети обробки.

Відповідно до ст. 22 Регламент ЄС 2016/679 передбачає право суб'єкта даних не піддаватися рішенню, яке засноване виключно на автоматизованій обробці персональних даних, у тому числі профілюванню, яке може викликати для нього юридичні наслідки або схожим чином суттєво впливати на нього *настільки ж істотно, як, наприклад, автоматична відмова в онлайн-формі заявки на кредит або онлайн-рекрутингу без будь-якого посередництва людини*.

Залежно від ступеня та якості втручання людини у процес прийняття рішення розрізняють системи прогнозування: повністю автоматизованого прийняття рішень, які не залежать від участі людини та частково автоматизовані із остаточним прийняття рішення людиною. У зв'язку із ризиком порушення прав людини, Регламент ЄС 2016/679 вимагає від суб'єктів господарювання не приймати рішення, яке засновані виключно на автоматизованій обробці персональних даних, тобто прийняття рішення системою штучного інтелекту.

Використання автоматизованих систем прийняття рішень набуває використання і у судочинстві. Так, системі кримінального судочинства США на різних його етапах запроваджено використання понад 60 автоматизованих систем, серед яких спеціальний алгоритм PSA (Public Safety Assessment) або COMPAS (Courcional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions), який застосовується при прийнятті рішень [1]. Використання алгоритмів прогнозування поведінки людини піддається критиці, оскільки прогностичний результат не дає правдивої істини на 100 %, а орієнтовна передбачуваність коливається біля 65 %. Таким чином, саме використання суддею прогностичного алгоритму при прийнятті рішення по суті справи, нівелює реалізацію права на справедливий суд, зокрема, у разі спроби судді реалізувати рекомендацію алгоритму буквально [2]. Зокрема, проблема перевантаженої судової системи стосується як України так і США, а тому перед людиною постає висока спокуса використати пропозицію згенеровану алгоритмом.

Власне, відпочатку, застосування алгоритмів у судовій практиці мало на меті розвантажити її [3].

Законність рішень, які приймаються з використанням алгоритмів дедалі більше стають предметом розгляду та оскарження у судах оскільки вони справляють істотний вплив на правах фізичних осіб. У Х'юстоні в США результати таємного застосування алгоритму для оцінки ефективності роботи та впливу вчителів на учнів, були використанні для звільнення вчителів. Алгоритм, який використовувався, був частиною освітньої системи рейтингу вчителів, створеної технологічною фірмою SAS, яка розглядала алгоритм та програмне забезпечення, як комерційну таємницю та деталі роботи системи та оцінювання ефективності не розголошувалися. За твердженням судді система не давала пояснень яким чином вчителю підвищити рейтинг. Суд виніс рішення про порушення прав вчителів, через необґрунтованість та непрозорість рішень системою [4].

Як свідчить аналіз справи State vs Loomis, розглянутій у 2017 році Верховним судом штату Вісконсін. Обвинувачений Ерік Луміс оскаржив до Верховного суду штату Вісконсін вирок прийнятий із використанням алгоритму, із вимогою переглянути рішення та використання алгоритму. Програма аналізує окремі факти та обставини справи та дає обвинуваченому певну оцінку, з урахуванням якої суддя можуть пом'якшити або посилити рішення. Обвинувачені не мають доступу до програми та не можуть отримати пояснення чинників за якими, ним надається статус «небезпечного для суспільства». Крім того, права технологію алгоритмізованого прийняття рішення COMPAS, яка використовується у США належить приватному суб'єкту господарської діяльності, є таємницею та не розкривається, а ні обвинуваченому, а ні судді. З тим і Лумісу було відмовлено у роз'ясненні прийнятого рішення. Представники обвинуваченого в суді стверджували, що програма COMPAS є недосконалою та приймає вельми узагальнені висновки, прогнозує майбутню поведінку особи з огляд такі дані, як стать, вік та використовує критерії оцінки підсудного, які не розголошується. Відтак перед судом постало питання допустимих меж використання алгоритмів для передбачення поведінки суб'єкта. Суд зазначив, що алгоритмічна оцінка може не прийматися до уваги та перевага віддаватися іншим даним, водночас за будь-яких умов рішення має бути мотивовано із посиланням на використанні інструменти та фактори покладені у обґрунтування прийнятого рішення. Суд зазначив, що права Луміса дотримані, якщо прийняте судове рішення не засновано лише на оцінці проведеній алгоритмом [5].

Слід зазначити, якщо донедавна в неупередженості звинувачували людей, то, наразі, перевірки прийняття судових рішень за допомогою алгоритмізованих систем свідчать про неупереджені рішення по відношенню осіб за ознаками расової приналежності та статті. Результати перевірки показали, що система яка використовувалася у штатах Арізона, Колорадо, Делавер, Кентукі, Луісіана, Оклахома, Віргінія, Вашінгтон Вісконсін, присвоювала особам із темною шкірою більш високий рівень ризику (майже двічі) у порівнянні із

іншими. Разом з цим, компанія розробник залишила логіку прийняття рішень та прогнозування рівня ризику у таємниці через комерційну таємницю [6].

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що накопичено достатню практику застосування алгоритмів під час прийняття рішень, які свідчать про випадки негативного впливу на цивільні, політичні, економічні та соціальні права людини. Як уявляється правовим підходом, спрямованим на уникнення негативних наслідків прийняття рішень із використанням алгоритмів, має стати забезпечення прозорості та підзвітності алгоритмів та закріплення у законодавстві права на роз'яснення юридично значущих рішень прийнятих алгоритмом.

Список використаних джерел:

1. Herrschaft Bryn A. Evaluating the reliability and validity of the Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS) 2014. URL: https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/46260/#citation-export
2. G'sell F. Les progrès à petits pas de la "justice prédictive" en France. ERA Forum. 2020. Vol. 21. Pp. 299–310.
3. Глотова А. Нечеловеческий разум судебных решений. URL: https://econs.online/articles/ekonomika/nechelovecheskiy-razum-sudebnykh-resheniy/
4. Webb S. Houston teachers to pursue lawsuit over secret evaluation system. May 11, 2017 URL: https://www.houstonchronicle.com/news/houston-texas/houston/article/Houston-teachers-to-pursue-lawsuit-over-secret-11139692.php
5. State of Wisconsin v. Eric L. Loomis, July 13, 2016 2015AP157-CR. URL: https://law.justia.com/cases/wisconsin/supreme-court/2016/2015ap000157-cr.html
6. Angwin J., Larson J., Mattu S., Kirchner L. Machine Bias May 23, 2016. URL: https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing

Ключові слова: штучний інтелект, персональні данні, цифрові права, цифрова дискримінація, захист персональних даних.

Key words: artificial intelligence, personal data, digital rights, digital discrimination, protection of personal data.

ПАВЛОВА ВІКТОРІЯ ГЕОРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

РІЗНОВИДИ НЕПОІМЕНОВАНИХ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

Завдяки появі суттєво нових, як ринкових відносин, так і ІТ-технологій виникає нагальна потреба у розробці нових договірних конструкцій. Враховуючи, що Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не передбачає усі різновиди приватних правовідносин,

учасники цивільних правовідносин мають диспозиційне право самостійного утворення нових правочинів та договорів. В системі цивільно-правових договорів в залежності від законодавчого закріплення конкретного договору здійснюється поділ приватноправових договорів на поіменовані та непоіменовані. Поіменовані договори характеризуються чіткою правовою природою та регламентуються законодавчими актами. Непоіменовані договори зароджені на принципі свободи договору, є угодами контрагентів, укладені з урахуванням вимог чинного законодавства, основані на звичаях ділового обороту, принципах розумності та справедливості, однак прямо не врегульовані законодавчими актами. Відповідно до ч. 1 ст. 6 ЦК України учасникам цивільних правовідносин надається можливість укладення договорів, які хоча і не передбачені цивільним законодавством, але не суперечать загальним засадам цивільного законодавства, вимогам добросовісності, розумності, справедливості та здійснюються на засадах аналогії закону та аналогії права.

Підтримуємо підхід, відповідно до якого застосування цивільно-правових норм для врегулювання конструкції непоіменованого договору залежить від специфіки непоіменованості останнього. Йдеться про абсолютну чи відносну непоіменованість договору. Абсолютно непоіменовані договори – це нові договірні конструкції, які не підпадають під жоден поіменований тип. Відносно непоіменований договір – це договір, який є непоіменованим видом поіменованого типу. … Наприклад, новий договір, який є різновидом договору послуг [1, с. 215, 217].

Вирішення проблемних та актуальні питань законодавчого забезпечення надання медичних послуг посідають головну роль у процесі реалізації фізичними особами особистих немайнових прав, таких як право на життя та здоров'я, право на медичну допомогу, охорону здоров'я, інформацію про стан свого здоров'я тощо. Надання медичних послуг, сторонами яких виступають лікар та пацієнт, опосередковуються такими інструментами як консультаційні послуги, а також договори про надання медичних послуг, які виступають юридичним забезпеченням таких правовідносин. В різноманітних договорах про надання медичних послуг повинні узгоджуватися дії сторін договору, юридична відповідальність як медичних працівників щодо дефектів надання медичних послуг так і пацієнтів щодо виконання вимог договору.

На особливу увагу заслуговують договори про трансплантацію органів і тканин, договори про евтаназію фізичних осіб, евтаназію тварин.

Слід констатувати відсутність в українському законодавстві норм, які регулюють договірні правовідносини у сфері трансплантації органів і тканин, донорства, відсутність поіменованого договору про донорство або договору про трансплантацію органів і тканин, де б прописувалися істотні умови, зміст, порядок розрахунків та відповідальність сторін – медичного закладу, донора, реципієнта. Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» регулюються правовідносини щодо трансплантації анатомічних матеріалів людині, здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, отримання

анатомічних матеріалів людини для виготовлення біоімплантатів, визначення умов застосування ксеноімплантатів. Слід констатувати, що для здійснення вилучення анатомічних матеріалів необхідна лише письмова згода фізичної особи, яка нотаріально не посвідчується, також укладення відповідного договору не вимагається. Відповідно до ч. 4 ст. 14 зазначеного Закону у повнолітньої дієздатної фізичної особи може бути вилучено анатомічні матеріали лише за наявності її добровільної та усвідомленої згоди на донорство анатомічних матеріалів, наданої у письмовому вигляді. Відомості про надані згоди на вилучення органів чи їх частин у живого донора, не пізніше трьох робочих днів з моменту надання такої згоди вносяться до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин [2].

Еваназія сьогодні – це складне біоетичне, дискусійне питання, яке залишається не вирішеним в Україні. Поява новітніх емерджентних технологій, застосування штучного інтелекту для продовження життя людини також може бути застосовано задля безболісного завершення життя з повним контролем над процесом та моментом переходу від життя до смерті. В провідних європейських країнах, таких як Швейцарія, Нідерланди, Бельгія, деякі штати США евтаназія дозволена відповідними законодавчими актами. В Швейцарії допускається евтаназія нерезидентів із відповідним юридичним супроводом, провідне місце якого займає договір про евтаназію. У Швейцарії отримала дозвіл на використання Капсула Sarco для евтаназії. Створена за допомогою 3D-принтера капсула активується після чого внутрішній її простір заповнюється азотом, а рівень кисню знижується з 21 до 1 % приблизно за 30 секунд. У результаті смерть після непритомності настає приблизно через 5–10 хвилин [3].

Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» заборонено регулювання чисельності тварин методами евтаназії, скасовано послугу евтаназії новонародженого приплоду тварин ветеринарами як обов'язкову, однак дозволена евтаназія, як гуманний метод умертвіння тварин, що виключають їх передсмертні страждання [4]. Однак, в зазначеному законі відсутні приписи обов'язкового укладення договору про евтаназію як гуманного методу умертвіння тварин, що виключають їх передсмертні страждання, де б прописувалися істотні умови, зміст, порядок розрахунків та відповідальність сторін – ветеринарного закладу та клієнту. При цьому, майже всі *ветеринарні клініки надають послуги з евтаназії тварин шляхом публічної оферти та відповідного укладення договору про надання послуг по евтаназії з встановленням порядку надання та отримання послуг по евтаназії, їх вартості, відповідальності сторін тощо, що дозволяє віднести такі договори до немоіменованих*.

Список використаних джерел:

1. Договір як універсальна форма правового регулювання : монографія ; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – 399 с.
2. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р. № 2427-VIII // Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2427-19

3. Легалізація смерті: У Швейцарії дозволили капсулу для евтаназії. URL: https://poglyad.tv/legalizaciya-smerti-u-shveycariyi-dozvolili-kapsulu-dlya-evtanaziyi-article
4. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006р. № 3447-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15/ed20060221

Ключові слова: непоіменовані договори, договори про надання медичних послуг, договори про трансплантацію органів і тканин, договори про евтаназію, договір про евтаназію тварин.

Key words: unnamed contracts, contracts for the provision of medical services, contracts for organ and tissue transplantation, contracts for euthanasia, contracts for animal euthanasia.

ФАСІЙ БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету судового та міжнародного права,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА І СУДОВИЙ РОЗСУД: ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ

Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021 затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, яка визначає основні засади та напрями подальшого сталого функціонування та розвитку системи правосуддя з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик.

Метою Стратегії щодо удосконалення системи правосуддя є визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство у взаємозв'язку та взаємодії із іншими інститутами правосуддя для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства, зміцнення функціональних основ організації судової влади відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Прагнучи побудувати судову систему за кращими європейськими зразками, слід визначити ті загальні принципи, якими керуються суди при розгляді справ. І тут слід згадати про судовий розсуд і відповідність його принципу верховенства права. Річ у тім, що Закон України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 р. у ч. 6 ст. 14 встановлював, що суддям забезпечується свобода непередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання (тут і далі підкреслено мною – *Б.Ф.*), що ґрунтується на вимогах закону. Натомість чинний Закон «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. вже не звертається до такої категорії, говорячи про верховенство право як основоположний принцип здійснення судочинства.

Зокрема, ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів встановлено, що «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Принцип верховенства права знайшов своє закріплення та був деталізований у статтях 2, 6 та 242 КАС України, згідно з якими однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства є верховенство права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права; суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права та застосовує його з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Аналогічно ЦПК України зазначає, що суд при розгляді справи керується принципом верховенства права. Однак і КПК України, і ЦПК України містять положення про «внутрішнє переконання судді» лише у конкретно визначених випадках. Так, ст. 94 КПК України встановлює, що «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Цивільний процесуальний кодекс України також звертається до поняття «внутрішнє переконання» судді лише тоді, коли йдеться про оцінку доказів. Так, ст. 89 ЦПК України встановлює, що «Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів».

Таким чином, виникає питання про співвідношення категорій «верховенство права» і «суддівський розсуд»: чи не суперечать вони одне одному тощо. З цією метою слід звернутися до розуміння верховенства права нашими європейськими колегами.

На 86 пленарному засіданні 25-26 березня 2011 р. Венеційською комісією було ухвалено спеціальну доповідь з верховенства права [1], з метою встановлення загальновизнаного чіткого розуміння поняття верховенства права із спрямованістю на максимальну практичність здобутого результату. Відповідно до цієї доповіді "Rule of Law" – це «основоположний і спільний європейський стандарт

за змістом – скеровувати та стримувати здійснення демократичної влади». Таким чином, "rule of law" як правовладдя – це «заперечення свавільної влади людини взагалі, чи – однієї, чи гурту, чи – одного з політичних органів (скажімо, диктатура парламентської більшості) тощо». Це «основоположний і спільний європейський стандарт», призначення якого полягає в тім, щоб «скеровувати та стримувати здійснення демократичної влади», верховенство права у своєму практичному юридичному вимірі наразі – це важливий принцип, що складається з низки обов'язкових стрижневих елементів: 1) законність; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя; 5) дотримання прав людини; 6) заборона дискримінації та рівність перед законом [2, с. 162].

У доповіді право на дискреційні повноваження пов'язане з таким елементом верховенства права, як юридична визначеність. Зокрема, зазначається, що принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та верховенства права [3, с. 51]. Аби досягти цієї довіри, держава повинна зробити текст закону (the law) легко доступним. Вона також зобов'язана дотримуватись законів (the laws), які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед – до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. Потреба у визначеності не означає, що органові, який ухвалює рішення, не повинні надаватись дискреційні повноваження (де це необхідно) за умови наявності процедур, що унеможливлюють зловживання ними. У цьому контексті закон (a law), яким надаються дискреційні повноваження певному державному органові, повинен вказати чітко і зрозуміло на обсяг такої дискреції. Не відповідатиме верховенству права, якщо надана законом виконавчій владі дискреція матиме характер необмеженої влади. Отже, закон повинен вказати на обсяг будь-якої такої дискреції та на спосіб її здійснення із достатньою чіткістю, аби особа мала змогу відповідним чином захистити себе від свавільних дій [влади] [3, с. 46].

Характеризуючи принцип доступу до правосуддя, Спеціальна доповідь акцентує увагу на ролі судівництва, яка є істотно важливою в державі, заснованій на верховенстві права. Судівництво є гарантом справедливості – основоположної цінності у державі, керованій правом. Справою першочергової ваги є те, щоб судівництво мало повноваження визначати, які закони є застосовними та ваговитими щодо конкретної справи, вирішувати питання факту і застосовувати закон до фактичних обставин згідно з відповідною – тобто достатньо прозорою і передбачуваною – методологією тлумачення [4, с. 16]. Отже, стосовно суддівської влади йдеться не про дискреційні повноваження (цей термін застосовується щодо інших гілок влади), не про суддівський розсуд, а про «застосування закону згідно з методологією тлумачення». І це пов'язане ще з одним елементом верховенства права – якістю закону.

Самими суддями наголошується на тому, що категорія «якість закону» є основою правового порядку, що ґрунтується на верховенстві права (принцип правовладдя; rule of law), оскільки однією з вимог цього принципу є юридична визначеність (legal certainty), яка є істотно важливою у питаннях довіри суспільства до судової системи, а також для гарантування ефективності підприємницької діяльності та привабливості інвестиційного клімату (передумов економічного розвитку держави) [5].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 міститься наступний висновок «із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі».

Відповідно, можемо зробити висновок про те, що судовий розсуд у вигляді тлумачення норми права у випадку її недосконалості (невідповідної якості закону) є одним із способів забезпечення принципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2001) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk (Member, Netherlands), Ms Gret Haller (Member, Switzerland), Mr Jeffrey Jowell (Member, United Kingdom), Mr Kaarlo Tuori (Member, Finland). Study No. 512/2009. CDL#AD(2011)003rev. Or. Engl.
2. Головатий С. Верховенство права (правовладдя): як його тлумачить Венеційська комісія. Право України. 2011. № 10. С. 154–184.
3. The Council of Europe and the Rule of Law – An Overview, CM (2008)170, 21 November 2008, para. 46–51.
4. Rule of Law Inventory Report, Hague Institute for the Internationalisation of Law, Discussion Paper for the High Level Expert Meeting on the Rule of Law of 20th April 2007, p. 16.
5. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. Судебно-юридическая газета. 2020. 21 жовтня. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199/

Ключові слова: цивільне право, приватне право, розсуд в праві, судовий розсуд, верховенство права.

Key words: civil law, private law, discretion in law, judicial discretion, rule of law.

ДАНИЛЬЧЕНКО ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної,
конституційної та цивілістичної юриспруденції
Миколаївського навчально-наукового інституту права

ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ОБ'ЄКТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Актуальність оновлення цивільного права України не викликає сумнівів. З моменту прийняття Цивільного кодексу України пройшло більше 20 років, цей кодекс можна назвати кодексом перехідного періоду між кодексом публічного права і кодексом приватного права, як кодекс приватного права він не позбавлений «рудиментів» цивільного права радянського періоду. За цей період часу відбулося чимало подій, що сприяють проведенню рекодифікації цивільного права : це і розвиток ринкової економіки, і підписання угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, і визнання України кандидатом у члени ЄС, і повномасштабна війна, яка теж ставить певні виклики.

В 2019 році Кабінет Міністрів України проголосив курс на оновлення цивільного законодавства : було створено робочу групу перед якою поставлено завдання проведення комплексного аналізу існуючого цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність із світовими тенденціями розвитку приватного права; вивчення досвіду європейських країн щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України; підготовка пропозицій щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України [1].

Одним із важливих питань, що потребують удосконалення та подальшого закріплення в нормах права є питання об'єкту цивільних прав.

В теорії цивільного права поняття «об'єкт» розглядається як «об'єкт права», «об'єкт правовідносин», як «об'єкт суб'єктивних прав», тощо. Ототожнювати ці поняття є не зовсім коректно через те що поняття «об'єкт права» використовується коли мова ведеться про позитивне право, а «об'єкт правовідношення» – у разі наявності самого правовідношення. На думку Сліпченка С. О. об'єкт цивільного права визначається в контексті об'єктивного (позитивного) права, як сукупності норм, що регулюють суспільні (зокрема, цивільні) відносини. У результаті правового регулювання суспільних відносин виникають правовідносини, де мова ведеться вже про об'єкт цивільного правовідношення [2, с. 167]. Можемо стверджувати, що у цивільному правовідношенні об'єкт є його структурним елементом, від характеристики якого залежить зміст самого цивільного правовідношення – права та обов'язки суб'єктів, а також і спосіб захисту порушеного суб'єктивного права.

Існує декілька теорій об'єкта; моністична, плюралістична, множинна.

Якщо проаналізувати ст. 177 ЦК України, то в ній знаходять відображення всі 3 теорії: об'єкт – річ, об'єкт – дія та інші об'єкти такі як

результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

За твердженням Сафончик О. І. сучасне закріплення положень щодо об'єкту має певні вади. Так загальні положення про об'єкти (гл. 12 ЦК України) не знаходять свого подальшого розвитку і не відповідають змісту інших глав кодексу; в ст. 177 ЦК різновиди об'єктів цивільних прав не конкретизовані чітко; не визначено співвідношення блага і права, результату інтелектуальної діяльності та інформації; законодавець «благо» використовує як категорію «узагальнюючу або збиральну» без визначення його правового режиму [3, с. 215].

Шишка О. Р. теж критично поставився до того, що в ст. 177 ЦК вказано послугу і результат роботи, проте в подальшому вони не визначаються. Він доводить чому послугу потрібно виділити в окрему статтю [4, с. 213].

Останні десятиліття спостерігається бурхлива зміна технологій, як в виробничій сфері, так і в медицині, науці, в сфері комунікацій тощо. Сьогодні з'явилося безліч «об'єктів» про які раніше і не уявлялося що вони можуть бути об'єктами цивільних прав, що в свою чергу призводить до необхідності регулювання суспільних відносин. Передусім йдеться про такі об'єкти як : інформаційні продукти, інформаційні ресурси, інформаційні системи тощо; об'єкти прав, що створюються, поширюються і зберігаються у мережі «Інтернет»; криптовалюта; інформація про особу; автономні роботи, штучний інтелект, цифровий контент.

Діджиталізація *(загальний термін для позначення цифрової трансформації суспільства та економіки) охопила всі сфери сучасного життя : електронне врядування та надання державних послуг, навчання та наука, виробництво, торгівля, послуги, банківська сфера тощо*. Цифровізація спасає Україну в умовах повномасштабної війни, завдяки їй не припиняється навчальний процес як в школах так і вишах, працюють різні галузі економіки, сплачуються комунальні послуги та податки, здійснюються заходи цивільної оборони, надається допомога внутрішнім переселенцям тощо.

Традиційно в цивільному праві немайнові блага, як об'єкт цивільних прав, характеризують як такі, що позбавлені економічного еквіваленту, невідчужувані від носія особи. На користь необхідності нового підходу до закріплення нематеріальних благ, як об'єктів виступає той факт, що останнім часом значно збільшилась кількість об'єктів, які, здобули об'єктивовану форму і набули ознак оборотоздатності, що в свою чергу ставить питання про їх комерційне використання та захист, вони перестають бути невідчужуваними. Якщо раніше точилися дискусії щодо корпоративних прав, чи є вони організаційними, чи цивільно-правовими, то в бізнесі вони давно стали об'єктом цивільного обігу. Пропозиція авторів Концепції [6] щодо закріплення окремою статтею «комерційної таємниці» є цілком виправданою.

Так потребує визначення та захисту персональні дані, тобто інформація про особу що дає можливість прямо або опосередковано ідентифікувати її. Якщо звернутися до європейського досвіду, то до

персональних даних відносять IP-адреси, чутливі дані (інформацію про расову належність, політичні переконання, здоров'я, релігії, статеве життя), а не тільки паспортні дані, сімейний стан та освіта.

Сучасні досягнення і подальший розвиток медицини в галузі трансплантації, впровадження нових методів лікування безпліддя, застосування репродуктивних технологій, захист репродуктивних прав фізичної особи нагальним робить закріплення як об'єктів цивільних прав і біологічний матеріал.

Рекодифікація цивільного права повинна відбуватися з залученням широкого кола вчених-цивілістів, практиків, юридичної спільноти задля розробки якісного проекту цивільного кодексу, якщо мова йдеться про нетрадиційні об'єкти цивільного права – то потрібно залучати фахівців і інших галузей.

Удосконалена, чітка, логічна побудова кодексу щодо об'єктів цивільних прав, а саме вони закріплюються в ЦК, повинна сприяти регулюванню цивільних правовідносин : особистих немайнових і майнових.

Список використаних джерел:

1. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України : Постанова Кабінету Міністрів від 17 липня 2019 № 650. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF
2. Сліпченко С. О. Поняття об'єкта цивільних прав та об'єкта цивільних правовідносин // Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синєгубов, В. А. Кройтор та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. – Харків : Право, 2017. – 808 с.
3. Сафончик О. І. Об'єкти цивільних прав : окремі проблеми рекодифікації цивільного законодавства України / Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Чернівці, 4 березня 2021. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18394/%D0%
4. Шишка О. Р. Послуга як об'єкт цивільного права: деякі аспекти правової невизначеності в ЦК України. Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 21 трав. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». – Харків : ХНУВС, 2021. – С. 209–214.
5. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом… https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. – 128 с.

Ключові слова: об'єкт права, цивільні правовідносини, речі, послуга, інформація, інформація про особу, комерційна таємниця, рекодифікація.

Key words: object of law, civil legal rejationship, things, service, information, information about the person, trade secret, recodification.

ШАМОТА ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного права

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Сімейне право – галузь права, що є сукупність правових норм, регулюючих особисті та пов'язані з ними майнові відносини між громадянами, що виникають з урахуванням шлюбу, кревного кревності, усиновлення та інших форм влаштування дітей виховання.

Державна сімейна політика України спрямована на забезпечення сприятливих соціально-економічних умов, що сприяють повноцінній реалізації сім'єю її репродуктивної, економічної та виховної функцій, а також зміцненню моральних засад сім'ї та підвищенню її престижу у суспільстві. Досягнення гендерної рівності передбачає посилення внеску у розвиток інституту сім'ї як жінок, і чоловіків. Одним із основних напрямків сімейної політики України є державна підтримка сімей з дітьми. Заходи такої підтримки загалом можна охарактеризувати як гендерно-нейтральні. Так, будь-який з батьків має право на отримання відпустки для догляду за дитиною віком до трьох років з виплатою лише допомоги при народженні дитини у визначеному розмірі (при цьому 1/4 частини виплати цієї допомоги здійснюється одноразово, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами) [1]; допомоги з догляду за дитиною-інвалідом віком до 18 років [2]; допомоги по догляду за хворою дитиною віком до 14 років та дитиною-інвалідом до 18 років [3]; допомоги при санаторно-курортному лікуванні дитини-інваліда віком до 18 років [4].

Відповідно до цивільного та сімейного законодавства майно подружжя належить до їх спільної сумісної власності. З огляду на ст. 60 СК України «майно, нажите подружжям у період шлюбу, незалежно від того, на кого з подружжя воно придбано або на кого чи ким із подружжя внесено кошти, є їхньою спільною сумісною власністю» [5].

Право на спільне майно подружжя належить також чоловікові, який у період шлюбу був зайнятий веденням домашнього господарства, доглядом дітей чи з інших поважних причин у відсутності самостійного заробітку (доходу).

На відміну від цивільно-правових відносин, шлюбно-сімейні відносини можуть стати середовищем для прояву різноманітних форм дискримінації за ознакою статі. Насамперед такий стан справ обумовлено тією обставиною, що значний масив відносин у цій сфері є предметом саморегулювання їх учасників.

Таким чином, суб'єктивний чинник, зумовлений характером міжособистісних відносин, психологічними особливостями їх учасників, нормами моралі тощо, сприяє формуванню загальноприйнятих норм внутрішньосімейної поведінки, які завжди мають пряму залежність від правового регулювання шлюбних сімейних відносин.

Слід визнати, що шлюбно-сімейні правовідносини схильні до дискримінаційного пороку з низки об'єктивних причин. Зокрема, широке поширення традиційного підходу до здійснення прав та обов'язків, обумовлене гендерними стереотипами, що склалися протягом багатьох століть. Нерівномірний розподіл сімейних обов'язків та відповідальності між чоловіком та жінкою, пов'язаних з веденням домашнього господарства, обслуговуванням інших членів сім'ї – не лише дітей, а й дорослих, а також процесом виховання та розвитку дітей призводить до нестачі у жінки часу для повноцінної реалізації свого особистісного потенціалу, самовдосконалення, професійного та інтелектуального зростання.

У сімейному законодавстві можна виявити норми, які є дискримінаційними щодо одного з батьків. Так, обмежуючи батька у питаннях участі у вихованні дітей після розірвання шлюбу, закон зобов'язує його до несення матеріальних витрат, пов'язаних зі сплатою аліментів. Водночас, законодавство України не містить дієвих механізмів правового захисту їхніх інтересів. Тому законодавцю у разі слід приділити увагу питанню неможливості контролю над витрачанням коштів, виплачуваних як аліментів.

У той самий час що неспроможні вважатися дискримінаційними умови, природа яких випливає з медичних показників. Так, наказом Міністерства охорони здоров'я від 18.11.2013 № 981 «Про затвердження Порядку видачі висновку лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я про наявність у батька, матері дитини тривалої хвороби, яка перешкоджає виконанню батьківських обов'язків» [6], затверджено перелік захворювань, за яких батьки не можуть виконувати батьківські обов'язки.

Посилання на положення вказаного Порядку є у підпункті 9 пункту 24 постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866 (зі змінами та доповненнями) «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [7].

Україна ратифікувала Конвенцію Організації Об'єднаних Націй «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», якою держави-учасниці зобов'язалися вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у всіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних відносин, і, зокрема, забезпечувати на основі рівності чоловіків та жінок: «a) однакові права на одруження; b) однакові права на вільний вибір чоловіка та на одруження тільки зі своєї вільної та повної згоди; c) однакові права та обов'язки в період шлюбу та при його розірванні; d) однакові права та обов'язки чоловіків і жінок як батьків, незалежно від їхнього сімейного стану, у питаннях, що стосуються їхніх дітей; у всіх випадках інтереси дітей переважають; e) однакові права вільно та відповідально вирішувати питання про кількість дітей та проміжки між їхніми народженнями та мати доступ до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють їм здійснювати це право; f) однакові права та обов'язки бути опікунами, піклувальниками, довірителями та усиновлювачами дітей або здійснювати аналогічні функції, якщо вони передбачені національним законодавством; у всіх

випадках інтереси дітей переважають; g) рівні особисті права чоловіка та дружини, у тому числі право вибору прізвища, професії та заняття; h) рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування та розпорядження майном як безкоштовно, так і за плату (ст. 16 Конвенції)».

На закінчення відзначимо, що навіть при гендерній нейтральності законодавства, що здається, можна виявити законодавчі пастки, які можуть таїти в собі небезпеку утиску прав суб'єктів цивільних і сімейних відносин. Законодавцю необхідно здійснювати гендерну експертизу нормативних правових актів, що приймаються органами державної влади щодо дотримання гендерної рівності та подальшого виконання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою.

Як тенденція, що намітилася в останні роки, можна відзначити, що постійна законодавча робота із захисту прав жінок призвела до того, що сьогодні все менше виникає необхідність виділяти їх в окрему категорію осіб, які потребують спеціального захисту. Пріоритетним напрямом розвитку законодавства має стати принцип недискримінації за ознакою статі чоловіків та жінок у рівній мірі.

Список використаних джерел:

1. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 5, ст. 21). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12
2. Закон України від 16.11.2000 № 2109-III «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14
3. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1751. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-%D0%BF
4. Про направлення дітей на санаторно-курортне лікування в санаторно-курортні заклади (крім туберкульозного профілю) : Наказ МОЗ України від 12.01.2009 № 4. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-09
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. Ст. 135.
6. https://zakononline.com.ua/documents/show/343185___343250#n27
7. https://zakononline.com.ua/documents/show/284753___555197

Ключові слова: сімейна політика, гендерна рівність, шлюбно-сімейні відносини.
Key words: family policy, gender equality, marriage and family relations.

БОГОМОЛОВА ВАЛЕРІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВИДАЧІ МІКРОКРЕДИТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відносини мікрокредитування є поширеною інституцією у світовому просторі, яка була започаткована ще у 70-х роках минулого століття уродженцем Бангладешу Мухаммедом Юнусом з метою фінансування бідного прошарку суспільства, людей, яким банківські установи не надавали грошей в порядку кредитування. З того часу відносини мікрокредитування активно поширювались світом. І з часом «мікрофінансування» набрало форму глобального руху, мета якого – «світ, в якому всі, особливо бідні та соціально маргіналізовані люди та сім'ї, мають доступ до широкого кола доступних високоякісних фінансових продуктів та послуг, включаючи не тільки кредит, а й також заощадження, страхування та перекази коштів» [1].

В Україні поняття «мікрокредит» з'явилося у 2011 році, почало активно функціонувати в 2013-тому, а вже у 2019 році обсяг кредитів, виданих фінансовими компаніями, становив десятки міліардів гривень, левову частку яких складало (і складає сьогодні) онлайн-кредитування.

Відповідно до положень чинного законодавства послуги мікрокредитування в Україні можуть надавати Банки та небанківські фінансові (макрофінансові) організації, що мають відповідну ліцензіюНаціонального Банку України. Перевірити наявність ліцензії мікрофінансової організації можна у Державному реєстрі фінансових установ, що дозволяє боржникам мінімізувати ризики такого кредитування вже на етапі укладення договору кредитування.

Відносини он-лайн мікрокредитування набули великої популярності та були поширені на території нашої країни на протязі останніх років. Не втратили вони своєї актуальності та затребуваності і з введенням в Україні воєнного стану. Складні життєві ситуації в яких опинилися українці після 24 лютого 2022 року обумовили об'єктивну необхідність фінансування навіть мінімальних життєвих потреб. Із значною частиною таких проблем результативно пораються волонтери, окремі державні інституції. Однак питання побутового мінімального фінансування постраждалих верств населення залишилось відкритим. З огляду на це відносини мікрофінансування в черговий раз стали у нагоді і набули сучасних аспектів, хоча і не позбавилися окремих вад та дискусійних моментів. Так, опинившись в складних життєвих умовах люди вимушені укладати договори мікрокредитування дуже часто на вкрай невигідних для себе умовах, не розбираючись в правових аспектах таких договорів. З іншого боку спостерігається активне зловживання своїми правами з боку мікрофінансових установ. Так, наприклад, останні визначають захмарні ставки за договором кредитування, що часто доходять до 1500 % річних і потенційно

в декілька десятків разів перевищують тіло кредиту. Крім того, такі організації практично не перевіряють стан платоспроможності позичальника, що може свідчити про свідоме бажання загнати таку особу у безвихідне фінансове становище, замість того, щоб реалізувати змістовне призначення інституту мікрокредитування – допомога і відновлення життєздатності бідних (фінансово незабезпечених) людей. Таким чином діяльність мікрофінансових установ останнім часом набула всіх ознак зловживання правом (ч. 3 статті 13 ЦК України) бо дуже часто реалізовується не з метою надати допомогу, а з явною метою завдати шкоду позичальнику, затягнувши його в завчасно неможливі до виконання відносини.

Викладені обставини, практика правозастосування конструкцій мікрокредитування он-лайн, проведені перевірки та узагальнення діяльності таких структур Національним банком України свідчать про нагальну потребу вдосконалення окремих аспектів процедури мікрокредитування. Так варто встановити верхню межу відсоткової кредитної ставки для договорів мікрокредитування, а не залишати це питання на вільний розсуд сторін. Доцільним є закріплення максимального розміру реальної денної відсоткової ставки на рівні 0,8 % на добу (зараз у середньому 2,5 %). В такому випадку реальними стають можливості позичальника вчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання.

Законодавчо мають бути закріплені обов'язки мікрофінансових установ щодо перевірки кредитоспроможності позичальника, що дозволить зменшити надмірне боргове навантаження на одного споживача. Сучасна практика свідчить, що взявши кредит одного разу українець може потрапити у фінансову залежність на все життя. Кредитор має сумлінно ставитися до реалізації своїх прав і добросовісно перевіряти кредитну історію та фінансове становище боржника, а не зловживати своїми правами свідомо створюючи кабальні умови правочину.

Життєво необхідним є і запровадження додаткових штрафних санкцій за порушення встановлених законодавством вимог до укладення кредитних договорів, оскільки «правила без відповідальності за їхнє порушення зазвичай не діють» [3]. Окрему увагу при цьому слід звернути на встановлення відповідальності мікрофінансових установ за зловживання своїми правами.

За словами голови Національного банку Андрія Пишного: «Питання моральної поведінки при врегулюванні простроченої заборгованості вже вирішене. Національний банк здійснює постійне спостереження за поведінкою кредиторів та колекторів. А ось кредити під більш ніж 1500 % річних – вкрай нездорова практика. Вона ототожнює послугу споживчого кредиту з «борговим ярмом» та наголошує на невідповідності законодавства України найкращим міжнародним практикам, у тому числі країн ЄС». Так в країнах ЄС регулятори обмежують ставки щодо мікрокредитів.

Зрозуміло, що винятково обмежувальними заходами проблему зростання боргів у незахищених верств населення можна лише призупинити, але не усунути остаточно. Необхідна робота зі зниження

попиту на такі фінансові послуги. Це насамперед підвищення правової та фінграмотності населення. І робота з банками, щоб вони полегшили населенню доступ до фінансових ресурсів. І зниження кредитних ставок країною загалом.

Думається, що означені дії з боку держави стануть дійсно реалізованим життєвим інструментом підтримання українців в умовах затяжного воєнного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт. Вікіпедія – вільна енциклопедія. – URL: https://uk.wikipedia.org/
2. Вергун А. М., Матвієнко С. М. Роль та перспективи розвитку мікрокредитування в країнах, що розвиваються. www.economy.nayka.com.ua / № 2, 220 / 27.02.2020.
3. У НБУ взялися за мікрокредитування: хочуть захистити тих, хто не «усвідомлює наслідків своїх дій» [Електронний ресурс]. https://www.slovoidilo.ua/2023/05/01/novyna/finansy/nbu-vzyalysya-mikrokredytuvannya-xochut-zaxystyty-tyx-xto-ne-usvidomlyuye-naslidkiv-svoyix-dij

Ключові слова: мікрокредити, річна ставка, зловживання правом, захист боржника.
Key words: microcredits, annual rate, abuse of right, protection of the debtor.

ВАЩАК ВЛАДИСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

ОЗНАКИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ В ІНТЕРНЕТІ

Інтернет кардинально змінив спосіб нашого життя, роботи та взаємодії. Завдяки широкому охопленню та впливу онлайн-сфера створює унікальні виклики, зокрема, проблеми з конфіденційністю, ризики кібербезпеки та поширення шкідливого вмісту. У відповідь на ці виклики саморегулювання стало ключовим механізмом сприяння відповідальній поведінці та забезпечення безпечного інтернет-середовища. Виникає необхідність розгляду особливостей саморегуляції в інтернет-сфері, детальне їх дослідження.

Можна виділити наступні особливості саморегулювання в інтернет-сфері. Це добровільна участь, наявність галузевих стандартів, кодексів поведінки, прозорість, підзвітність, розширення прав і можливостей користувачів і постійне вдосконалення. Саме ці ознаки вказують на здатність саморегуляції до створення відповідального, етичного та безпечного цифрового середовища. Проаналізуємо кожну із зазначених особливостей окремо.

Добровільна участь.

Одним із фундаментальних аспектів саморегулювання в інтернет-сфері є добровільна участь. На відміну від традиційних форм регулювання, що нав'язуються зовнішніми суб'єктами, саморегулювання

діє на добровільній основі, коли зацікавлені сторони та учасники галузі охоче приймають і дотримуються встановлених стандартів і вказівок. Цей добровільний характер дає можливість окремим особам, організаціям і платформам брати на себе відповідальність за свої дії та активно сприяти створенню безпечнішого та більш етичного онлайн-середовища [1].

Наявність галузевих стандартів та кодексів поведінки.

Саморегулювання передбачає встановлення галузевих стандартів і найкращих практик, які слугують еталонами етичної поведінки, захисту конфіденційності, модерації вмісту та безпеки користувачів [2, с. 2]. Ці стандарти розроблені спільними зусиллями за участю галузевих асоціацій, організацій та експертів. Встановлюючи чіткі правила та керівні принципи, саморегулювання гарантує, що учасники прагнуть дотримуватись цих стандартів, сприяючи підзвітності та відповідальній поведінці в Інтернет-сфері.

Кодекси поведінки відіграють ключову роль у саморегулюванні, окреслюючи принципи та правила, яких мають дотримуватися особи та організації, беручи участь у діяльності в Інтернеті. Ці кодекси стосуються широкого кола проблем, зокрема різного роду дискримінації, кіберзалякування, дезінформації та конфіденційності даних. Пропагуючи відповідальну та шанобливу поведінку, кодекси поведінки забезпечують основу для саморегулювання та спрямовують користувачів Інтернету до безпечної та етичної взаємодії в Інтернеті [3].

Прозорість і підзвітність.

Прозорість і підзвітність є основними ознаками саморегулювання в інтернет-сфері. Учасників заохочують бути прозорими у своїй діяльності, забезпечуючи відкритість і чесність зі своїми користувачами або клієнтами. Така прозорість створює довіру та надійність, оскільки користувачі можуть мати більшу впевненість в організаціях і платформах, з якими вони взаємодіють. Крім того, акцентується особлива увага на підзвітності, шляхом встановлення механізмів для усунення порушень і застосування негативних наслідків за невиконання встановлених правил. Це формує культуру відповідальності та допомагає підтримувати цілісність зусиль із саморегулювання [4].

Розширення прав і можливостей користувачів і навчання.

Саморегулювання в інтернет-сфері робить сильний акцент на розширенні прав і можливостей користувачів, їх навчанні. Вважається, що поінформовані та уповноважені користувачі краще підготовлені для відповідального орієнтування в Інтернеті. Через освітні ініціативи, просвітницькі кампанії та ресурси саморегулювання має на меті ознайомити людей з їхніми правами та обов'язками, цифровою грамотністю та потенційними ризиками, пов'язаними з онлайн-діяльністю. Надаючи користувачам знання та навички, саморегуляція дозволяє їм приймати обґрунтовані рішення, захищати свою конфіденційність і брати участь у безпечній та відповідальній онлайн-практиці [5].

Постійне вдосконалення.

Саморегулювання в інтернет-сфері є безперервним і динамічним процесом, який передбачає постійне вдосконалення. Розвиток

цифрового ландшафту, нові технології та виклики є передумовами розвитку саморегулювання. Щоб залишатися ефективним і актуальним, саморегулювання потребує регулярного оцінювання, механізмів зворотного зв'язку та спільних зусиль між зацікавленими сторонами галузі. Це дозволяє виявити прогалини, удосконалити існуючі заходи та розробити нові стратегії для вирішення нових проблем. Постійно розвиваючись і адаптуючись, саморегуляція може відповідати на зміни в Інтернет-середовищі [6].

Отже, саморегуляція відіграє життєво важливу роль у популяризації відповідальної поведінки та створенні безпечної інтернет-сфери. Завдяки таким особливостям як добровільність, наявність галузевих стандартів, кодексів поведінки, прозорість та підзвітність, розширення прав і можливостей користувачів, постійне вдосконалення, саморегулювання сприяє етичній поведінці, захисту конфіденційності та безпеці користувачів. Це дає можливість окремим особам і організаціям брати на себе відповідальність за свої дії та сприяти досягненню спільної мети – створення безпечної та ефективної інтернет-екосистеми. Однак, цей процес вимагає колективної відданості та активної участі окремих осіб, організацій і політиків, щоб сприяти розвитку культури відповідальної поведінки та забезпечити довгострокову стійкість Інтернету як позитивної сили в нашому житті.

Список використаних джерел:

1. Cave J., Marsden C., Simmons S. Options for and Effectiveness of Internet Self- and Co-Regulation. *RAND Corporation Provides Objective Research Services and Public Policy Analysis | RAND*. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2008/RAND_TR566.pdf (дата звернення: 12.05.2023).
2. Castro D. Benefits and Limitations of Industry Self-Regulation for Online Behavioral Advertising. URL: https://d1bcsfjk95uj19.cloudfront.net/files/2011-self-regulation-online-behavioral-advertising.pdf (дата звернення: 12.05.2023).
3. Valori G. E. Ethical aspects relating to cyberspace: Self-regulation and codes of conduct. *Modern Diplomacy*. URL: https://moderndiplomacy.eu/2022/01/14/ethical-aspects-relating-to-cyberspace-self-regulation-and-codes-of-conduct/ (дата звернення: 12.05.2023).
4. Conclusion: Options for Enhancing Transparency and Accountability through Self-Regulation and Regulation of Lobbying | READ online. *oecd-ilibrary.org*. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/lobbyists-governments-and-public-trust-volume-2/conclusion-options-for-enhancing-transparency-and-accountability-through-self-regulation-and-regulation-of-lobbying_9789264084940-9-en#page2 (дата звернення: 12.05.2023).
5. Self-regulation for a better Internet for kids. *Shaping Europe's digital future*. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/self-regulation-better-internet-kids (дата звернення: 12.05.2023).
6. Cusumano M. A., Gawer A., Yoffie D. B. Social Media Companies Should Self-Regulate. Now. *Harvard Business Review*. URL: https://hbr.org/2021/01/social-media-companies-should-self-regulate-now (дата звернення: 12.05.2023).

Ключові слова: інтернет-сфера, саморегулювання, інтернет-регулювання, інтернет-безпека.

Key words: internet-sphere, self-regulation, internet-regulation, internet-safety.

ВЕРЕТІЛЬНИК АННА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

КРИПТОВАЛЮТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Першою згадкою стосовно криптовалюти в українському законодавстві відбулося в роз'ясненні Національного банку України від 10.11.2014 року, згідно якого «віртуальна валюта/криптовалюта» розглядається як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства [2]. Але згодом цей лист було офіційно скасовано.

Звертаючись до статті 177 Цивільного кодексу України до класифікації видів об'єктів цивільних прав належать [1]:

- речі, в тому числі гроші та цінні папери (відповідно до ст. 179 ЦК, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки);
- інше майно (відповідно до ст. 190 ЦК, майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки; майнові права є неспоживною річчю; майнові права визнаються речовими правами);
- результати робіт;
- послуги;
- результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- інформація (згідно з ч. 1 ст. 200 ЦК, інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Правовий статус інформації визначається спеціальними законами, зокрема Законом України «Про інформацію» № 2657-XII від 02.10.1992 р.);
- інші матеріальні та нематеріальні блага (у другому випадку можна виділити особисті нематеріальні блага, що охороняються цивільним законодавством. А саме, згідно з ч. 1 ст. 201 ЦК, такими є життя та здоров'я, честь, гідність і ділова репутація, ім'я (найменування), авторство, свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством).

Спираючись на законодавство нашої країни криптовалюту не можна віднести ні до засобу платежу, ні до валютної цінності, згідно з переліком валютних цінностей зазначеному у ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» № 15-93 від 19.02.1993 р., в переліку яких валюта України, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України; іноземна валюта, платіжні документи та інші цінні папери, представлені в іноземній валюті або банківських металах; банківські метали. Та згідно з п. 14.1.93 Податкового кодексу України, під коштами мається на увазі гривня або іноземна валюта. Гривня є єдиним законним платіжним засобом в Україні, який приймається усіма фізичними

та юридичними особами без абияких обмежень на всій території України для проведення переказів.

Якщо розглядати криптовалюту як фінансовий актив або предмет фінансової послуги, то їх існує чіткий перелік закріплений українським законодавством. Згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 року До них відносяться кошти, цінні папери, боргові зобов'язання тощо.

Таким чином, зважаючи на особливості функціонування та випуску криптовалюти, особливо на відсутність емітента, а до того ж відсутність боргових зобов'язань за криптовалютою, про що було сказано вище, правовий режим цінних паперів і боргових зобов'язань до криптовалюти не може бути застосований.

Прирівняти криптовалюту до електронних грошових коштів ми також не можемо, оскільки електронні гроші мають обов'язкову прив'язку до певної національної валюти та емітента, в той час як криптовалюта не може бути взагалі прив'язана до жодної валюти світу, бо її можна вважати окремою самостійною валютою. До того ж випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк.

Криптовалюта є набором певного програмного коду, облік і функціонування якого мають в основі шифрування та застосування різноманітних криптографічних методів захисту, внаслідок чого права на такий програмний код можна було б прирівняти до прав на програмне забезпечення з відповідним правовим регулюванням. Однак головною проблемою цього підходу є те, що такий програмний код немає автора, тому що емісія криптовалюти децентралізована та автоматизована, а отже, єдиного емітента криптовалюти не існує. Отже, твердження про те, що криптовалюта є програмним забезпеченням чи об'єктом права інтелектуальної власності (наприклад, як у ст. 418, 420, 421 Цивільного кодексу України) є неправильним. Як результат, завдяки відсутності автора на такий програмний код є неможливим регулювання криптовалюти як об'єкт права інтелектуальної власності (зокрема, як програму), з цього випливає, що до операцій з передачі прав на криптовалюту неможливо застосовувати законодавство про передачу прав на об'єкти прав інтелектуальної власності.

Враховуючи вище сказане, на сьогодні криптовалюту важко віднести до переліку об'єктів цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 177.
2. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою / криптовалютою "Bitcoin" до операцій з торгівлі іноземною валютою» : лист Національного банку України № 29-208/72889. Бізнес-Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації. 2014. С. 26.

Ключові слова: криптовалюта, цінні папери, фінансовий актив, віртуальна валюта, шифрування.

Key words: cryptocurrency, securities, financial asset, virtual currency, encryption.

КОЛІСНИЧЕНКО СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права

АВТОМОБІЛЬНІ ДОРОГИ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Світова історія доріг сягає глибини тисячоліть. Відомо, що штучні дороги будувалися в найдавніші часи і служили ознакою цивілізованості та могутності держави. До нас дійшли відомості про найдавніші дороги Китаю, Індії та Перу, але всі ці споруди бліднуть перед грандіозними роботами у справі будівництва ґрунтових та шосейних доріг світовою Римською імперією. Першою з найвідоміших і найкращих у світі доріг вважається Апієва дорога з Риму через Капую в Брундізій, побудована Аппієм Клавдієм в 312 р. до н. е. Римські дороги, покриття яких будувалися з кам'яного матеріалу на вапняному розчині, мали товщину близько одного метра і досі вражають своєю капітальністю та ретельністю виконання. Загальна довжина найголовніших римських доріг доходила до 80 тис км, крім другорядних. У самому Римі сходилося 16 найголовніших магістральних напрямів. Вже у Стародавньому Римі були відомі форми державно-приватного співробітництва у сфері дорожнього будівництва. Тягар будівництва доріг найчастіше брали він об'єднання приватних осіб – товариства публіканів (відкупників), які отримували декларація про стягнення відповідних зборів із території. Розвиток дорожньої справи загалом сприяв загальному зростанню торгівлі, військовій та політичній могутності Риму [1, с. 434].

Відповідно слід зазначити, що дороги мають величезний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Це дійсно так. Значення доріг як шляхів сполучення важко переоцінити.

Тривалий час у нашій країні діяв затратний і досить прихований механізм дорожнього будівництва, який дозволяв відчути всі реальні масштаби економічної шкоди та втраченої вигоди від незадовільного стану дорожнього покриття.

Переважна більшість автомобільних доріг становлять дороги загального користування. Вони можуть бути безкоштовними та платними (зарубіжний досвід) становлення та розвиток сучасної мережі автомобільних доріг неможливе без визначення місця даних об'єктів у системі соціально-економічних цінностей, а водночас і у системі об'єктів цивільних правовідносин. Однак реформи, під впливом яких знаходиться наше суспільство протягом останніх років, на превеликий жаль, залишили без уваги питання правового регулювання відносин, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням автомобільними дорогами загального користування.

Автомобільні дороги загального користування є матеріальними об'єктами, створеними працею людей, з метою виконання функції сполучення автомобільних шляхів. Автомобільні дороги загального

користування – це цивільні об'єкти, що належать усьому суспільству та надані у користування всім і кожному.

Автомобільні дороги загального користування – це єдині лінійні об'єкти нерухомості, складні речі. Автомобільна дорога – лінійний комплекс інженерних споруд, призначений для безперервного, безпечного та зручного руху транспортних засобів [2]. Автомобільна дорога представляла собою комплекс нерухомого майна у вигляді сукупності різнорідних об'єктів нерухомості (типу споруд), розташованих, як правило, на одній або кількох земельних ділянках, об'єднаних єдиним господарським призначенням у вигляді шляхів сполучення. До складу автомобільної дороги як комплексу можуть входити поряд із дорогою мости, шляхопроводи, тунелі, понтонні переправи та інші дорожні об'єкти. Окремі ділянки автомобільної дороги загального користування або дорожні об'єкти можуть виділятися з метою організації платного проїзду та розглядатись як частини єдиного лінійного об'єкта нерухомості.

Автомобільні дороги з режимом загального користування є об'єктами цивільних прав, які не вилучені з цивільного обороту. Вони належать на праві власності державі та муніципальним утворенням, становлять єдину мережу автомобільних доріг загального користування, щодо яких не повинні укладатися договори та інші юридично значущі дії, які можуть спричинити зміну власника, на них не може бути накладено арешт, звернено стягнення, не може поширюватися інститут набувальної давності. Відносини, що складаються щодо автомобільних доріг загального користування, підлягають комплексному правовому регулюванню. При цьому значна роль має бути відведена спеціальному законодавству про автомобільні дороги, оскільки є самостійний предмет регулювання – відносини, що складаються в режимі загального користування, щодо специфічних об'єктів права – автомобільних доріг. Разом з тим, при регулюванні названих відносин слід спиратися на положення чинних кодифікованих нормативних актів та інших законів, відповідно до яких має формуватися спеціальне законодавство у сфері автомобільних шляхів та дорожньої діяльності.

Правове регулювання автомобільних доріг як об'єкта речових та зобов'язальних цивільно-правових відносин нині суперечливе та неоднозначне, що призводить до порушення прав осіб, які користуються транспортною інфраструктурою.

Таким чином, з метою забезпечення безпеки, безпеки та якості автомобільних доріг необхідно привести у відповідність до цивільного законодавства поняття та юридичні конструкції, які використовуються в публічних нормативних актах, що регулюють правове становище даних об'єктів правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Балух В. О. Історія античної цивілізації : у 3-х т. – Т. 2. Стародавній Рим : підручник / Василь Олексійович Балух. – Чернівці : ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2008. – 848 с.

2. Про автомобільні дороги : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 51. Ст. 556.

Ключові слова: об'єкти цивільного права, дорожнє будівництво, автомобільна дорога, підряд.
Key words: civil law objects, road construction, highway, contract.

МАРШУК ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХ ЗАХИСТ

У сучасному світі здоров'я людини є складовою соціальної політики держави, метою якої є захистити права та інтереси громадян у сфері охорони здоров'я. При цьому, одним із аспектів охорони здоров'я є інформаційні права, що забезпечують право на отримання достовірної та повної інформації про стан свого здоров'я, про методи лікування та профілактики хвороб. Також інформаційні права забезпечують право на доступ до медичної документації та інших даних про стан свого здоров'я.

Проте, варто не забувати, що завжди є і інша сторона медалі, яка відображає негативні аспекти. Здійснення та реалізація інформаційних прав перетинається з певними ризиками, адже збір та обробка медичної інформації може стати потенційною загрозою для приватності та конфіденційності пацієнтів.

З цієї причини, законодавство України містить положення, які забезпечують захист прав на конфіденційність медичної інформації, що регулюється та захищається законами.

Перш за все необхідно звернути увагу на Основний Закон України. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. За змістом статті 21 Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1].

Частина перша статті 286 ЦК України та стаття 39-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачають, що фізична особа (пацієнт) має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні [2, 3].

Згідно зі статтею 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами

випадків, коли медична таємниця може бути розголошена без згоди особи чи її законних представників [3].

З огляду на вказані положення законодавства, вважаємо за доцільне виокремити основні інформаційні права громадян у сфері охорони здоров'я, а саме:

- *право на конфіденційність медичної інформації*. Медична інформація, яка стосується пацієнта, повинна бути захищена від незаконного доступу та використання іншими особами. Це право корелюється з нормою, яка зазначає, що медичні працівники та установи повинні дотримуватись певних стандартів збереження конфіденційності.
- *право на доступ до своєї медичної інформації*. Пацієнт має право на доступ до інформації, яка стосується його здоров'я та медичних процедур, які йому були надані. Це право забезпечується, зокрема, за допомогою електронних медичних карток, які зберігають інформацію про медичну історію пацієнта.
- *право на контроль за використанням медичної інформації*. Пацієнт має право контролювати яким чином його медична інформація використовується третіми особами (медичними працівниками). Наприклад, пацієнти мають право відмовитись від збереження своєї медичної інформації в електронній формі.

Для захисту цих прав, законодавство передбачає ряд обмежень щодо порядку використання та передачі медичної інформації. Наприклад, згода пацієнта є необхідною для передачі його медичної інформації третій стороні. Медичні установи та працівники також повинні дотримуватись стандартів збереження конфіденційності та забезпечувати безпеку таких даних.

На жаль, на практиці досить часто пацієнти змушені боротися із порушеннями своїх інформаційних прав, про що свідчить непоодинока судова практика. До прикладу, не завжди гарантується відсутність несанкціонованого доступу до медичної інформації, що призводить до її використання в несанкціонованих цілях (наприклад для дискримінації пацієнтів).

Так, у Постанові Верховного Суду від 04 грудня 2019 року у справі № 760/8719/17 зазначено, що позивачка мала суперечливі стосунки зі своїми сусідами, з огляду на це нею було надіслано різні запити до державних органів (щодо сусідських відносин). У відповідь на дані запити, позивач отримала інформацію від органу державної влади, який не був розпорядником медичної інформації, що в свій час згідно з даним психоневрологічного диспансеру, вона перебувала на їх обліку. Тобто дана інформація була розповсюджена між державними органами без згоди позивачки та належних правових підстав. В суді перебування на обліку в психдиспансері позивач заперечувала. Як наслідок, хоча судом і було встановлено даний факт, Верховний Суд зазначив, що відомості про стан психічного здоров'я фізичної особи є персональними даними, і їх збирання може здійснюватися тільки за її згодою, крім випадків, передбачених законом, а тому позовні вимоги в частині видалення та припинення розповсюдження інформації щодо стану її здоров'я органам державної влади були задоволені [4].

Ще в одній цивільній справі судами було встановлено, що відповідачем було розміщено в інформаційній мережі Інтернет та прокоментовано матеріали його спілкування у лікарні з медсестрою, які стосувалися стану здоров'я позивача. З огляду на загальні засади щодо конфіденційності інформації про стан здоров'я, Верховним Судом у Постанові у справі № 460/1849/15 від 20 червня 2018 року було визнано порушення немайнових прав позивача та стягнено на його користь моральну шкоду [5].

Отже, інформаційні права пацієнтів є важливим аспектом забезпечення якісної медичної допомоги та збереження довіри до медичної системи. Медичні працівники та організації охорони здоров'я повинні дотримуватися вимог законодавства про захист персональних даних та конфіденційності медичної інформації.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що з огляду на постійні глобалізаційні процеси та розвиток законодавства для нас відкривається все більше можливостей у сфері отримання та обробки інформації про стан нашого здоров'я, медичні процедури та послуги, що надаються. Питання інформаційних прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я потребують більш глибокого вивчення. На нашу думку, наразі чинне законодавство, не в повній мірі та не системно відображає основні аспекти інформаційних прав у сфері охорони здоров'я.

З метою систематизації та удосконалення такого законодавства, забезпечення реальної конфіденційності медичної інформації та посилення довіри пацієнтів до медичної сфери, доцільно було б розширити перелік інформаційних прав у сфері охорони здоров'я, закріпивши їх у одному законодавчому акті.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № № 40–44 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12
4. Постанова Верховного Суду від 4 грудня 2019 року у справі № 760/8719/17 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162369
5. Постанова Верховного Суду по справі № 460/1849/15 від 20 червня 2018 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75099468

Ключові слова: інформаційні права, право на здоров'я, охорона здоров'я, медична інформація, захист прав.

Key words: information rights, right to health, healthcare, medical information, protection of rights.

МОСКОВЧУК РОКСОЛАНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

ВИКОНАННЯ БАНКІВСЬКИХ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні триває вже більше пів року, тому все гостріше постає питання виконання договірних зобов'язань.

Порядок виконання договорів під час війни в Україні залишається базово незмінним. Проте слід врахувати певні особливості, зумовлені загрозами воєнного часу.Кожна фізична, юридична особа, суб'єкт господарювання повинні чітко усвідомлювати, що так званий форс-мажор не дозволяє уникнути виконання зобов'язань, в тому числі фінансових.

Натомість, обставини непереборної сили дозволяють відтермінувати зобов'язання або звільнити від відповідальності сторін договору за їх невиконання в період існування таких обставин.

Застосування форс-мажору регулюється на законодавчому та договірному рівні, тому дуже важливо перевірити також положення існуючих договорів на предмет визначеного сторонами порядку його застосування.

У конкретному договорі сторони, як правило, передбачають умови дострокового розірвання договору, неможливості його виконання внаслідок непереборної сили.

Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [1].

Наприклад, якщо кредитна документація не містить положень про форс-мажор, позичальник може покладатися на форс-мажор у силу закону та може вимагати звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання в результаті та впродовж дії обставин непереборної сили.

Слід зазначити, що в період війни законодавцем змінено правове регулювання сфери кредитування шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX [2]. Цим законом були внесені зміни до Цивільного кодексу України та Закону «Про споживче кредитування».

Закон передбачає, що під час дії воєнного стану та в тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитодавцем (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення.

Неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого

2022 року за прострочення виконання за таким договором, підлягають списанню.

Тобто під час воєнного стану обов'язок повертати кредит залишається, обов'язок сплачувати проценти за кредит також залишається. Але якщо позичальник не може вчасно погасити кредит за графіком чи проценти, то банк не може штрафувати. Це стосується як споживчих, так і бізнес-кредитів.

9 липня 2022 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні законопроєкт щодо підтримки позичальників, майно яких було знищене або пошкоджене внаслідок збройної агресії росії [3]. Проєкт пропонує для постраждалих такий механізм підтримки, як замороження кредитів тим, хто брав кредит на придбання житлової нерухомості або автомобіля, якщо це майно перебуває на тимчасово окупованій території або на території ведення бойових дій, або ж якщо майно перебуває на підконтрольній Україні території, однак було знищено чи пошкоджена внаслідок військової агресії росії.Також передбачається анулювання кредиту позичальникам, які купили в кредит житло або автомобіль, якщо дотримуються такі умови: житло знищене внаслідок військової агресії росії, при цьому його площа не перевищує: для квартири 140 кв. м, для житлового будинку – 250 кв. м; заставний автомобіль є єдиним авто позичальника, об'єм двигуна не перевищує 2500 сантиметрів; станом на 23 лютого 2022 року відсутня прострочена заборгованість за кредитом. У свою чергу, банк набуває право на отримання компенсації від держави. Однак даний законопроект викликає деякі сумніви щодо механізму його реалізації, не вирішення яких призведе до того, що банки отримають велику кількість заморожених та анульованих кредитів без розуміння перспектив відшкодування своїх збитків. Необхідність банкам компенсувати збитки самостійно впливатиме на вартість кредитів і призведе до збільшення процентної ставки.

Отже, воєнна ситуація, що склалася в нашій країні, вимагає не лише фактичної зміни побуту та адаптації бізнесу, але й відповідних юридичних дій. У розрізі договірних відносин необхідно проаналізувати чинні договори, визначити їхню подальшу долю, застосувати необхідні норми права та обов'язково прокомунікувати це з контрагентом.

Слід зазначити, що оскільки війна є досить специфічною та непередбачуваною форс-мажорною обставиною в контексті її масштабів, тривалості та наслідків, вбачається, що за певних умов навіть ті обставини, які зазвичай не є форс-мажором можуть бути визнані такими. У будь-якому випадку, кожна ситуація є індивідуальною та вимагає детального аналізу з точки зору непередбачуваності та невідворотності обставин, що виникли.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного

стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20
3. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2388-20

Ключові слова: виконання банківських договорів, виконання договірних зобов'язань, форс-мажор.
Key words: fulfillment of banking contracts, fulfillment of contractual obligations, force majeure.

ОСКІЛКО ОЛЕКСІЙ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Роль жінок у збройних силах не сходить із порядку денного дискусій у більшості демократичних держав. Незважаючи на те, що останнім часом можливості військової служби для жінок значно розширилися, вони становлять не більше 15 % особового складу. Донедавна жінки в основному обіймали посади, пов'язані з безпосереднім забезпеченням бойових дій, матеріально-технічним постачанням, виконанням адміністративних функцій, доглядом за пораненими та вирішенням інших поєднаних із медициною завдань.

Сьогодні жінки служать в арміях більшості держав-учасниць ОБСЄ, причому схоже, що вибір відкритих для них посад повсюдно розширився. Проте жінки-військовослужбовці все ще часто страждають від дискримінаційних заходів та дій. Наприклад, у багатьох країнах жінкам заборонено обіймати стройові посади. Крім того, жінки стикаються з дискримінацією щодо просування по службі: на командні посади їх призначають лише у вигляді виняткових. З цього погляду відмінності щодо жінок помітні як між державами, а й між видами збройних сил однієї й тієї ж держави.

Служба жінок у збройних силах – це насамперед питання прав людини, які передбачають право жінок на військову службу [6, 7, 3]. Участь в обороні країни та її збройних силах, особливо в Збройних Силах України нерозривно пов'язана з правами та обов'язками громадянина [1, 7]. Позбавлення жінки права на участь у такому важливому національному інституті, як збройні сили, ставить її у нерівне становище порівняно з чоловіками. Нам можуть заперечити, що заборона на службу в армії йде жінкам лише на користь, та й для суспільства загалом може бути бажаним збереження жінок як «мирний» сегмент суспільства.

Однак, у сьогоднішніх реаліях в Україні, цей аргумент не враховує, що, з погляду цивільних прав та принципу рівних можливостей, до чоловіків та жінок слід ставитися однаково.

Право жінок на вступ до військової служби в Україні є важливим аспектом демократизації збройних сил з погляду належного представництва всіх груп цього суспільства.

Ще один аспект демократизації пов'язаний із таким явищем, як «внутрішнє життя» армії. Дослідження показують, що, попри переконання багатьох людей, чоловіча дружба мало впливає на боєздатність військ; групи військовослужбовців можуть знайти інший, ширший ґрунт для згуртування та розвитку товариства. Створення армії з ширшою основою згуртованості, у тому числі без урахування відмінностей за ознакою статі, демократизує і армію, і суспільство.

Набір жінок до збройних сил – проблема боротьби з дискримінацією, тобто забезпечення рівних можливостей просування по службі як для чоловіків, так і для жінок, рівного доступу до різних посад, рівної оплати праці, а також ліквідація зловживань щодо жінок-військовослужбовців. Ця проблема пов'язана і зі створенням позитивного ставлення до жінок-військовослужбовців взагалі, з включенням жінок у військове середовище та у військові традиції.

Не слід недооцінювати корисний ефект від прийому жінок на військову службу, або не звертати уваги на той внесок, який вони можуть зробити для забезпечення миру та безпеки, особливо під час дії воєнного стану на території України у зв'язку із повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року на територію нашої держави військових формувань країни агресора – рф. Участь жінок має особливе значення при здійсненні операцій із підтримання миру, деокупації тимчасово-окупованих територій, які зараз становлять основну функцію нашої армій. Операції з підтримки миру та безпеки багато в чому відрізняються від традиційних армійських функцій тим, що в них робиться особливий акцент на захист цивільного населення, а також тим, що вони пов'язані з діяльністю щодо вирішення конфліктів та відновлення порядку.

В Україні законодавством було запроваджено особливе ставлення до жінок-військовослужбовців у Збройних Силах України, відповідно до чого законодавством обмежено залучення останніх до виконання певних завдань, пов'язаних з участю у бойових діях та можливості займати відповідні посади.

З початку вторгнення військових формувань країни агресора – рф, починаючи з 2014 року (так би мовити з початку гібридної війни), актуальним стало питання щодо врегулювання гендерної рівності у Збройних Силах України у відповідності до вимог міжнародного права, зокрема Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки. Мир. Безпека» [2]. З метою врегулювання питань захисту прав жінок-військовослужбовців, урядом України було підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших

військових формуваннях» [3], який було прийнято Верховною радою 06 вересня 2018 року. У вказаному законі враховані рекомендації Комітету з питань жінок у збройних силах НАТО. Зокрема зміни та доповнення стосуються: «можливості особам обох статей (жінкам та чоловікам) укладати контракти на проходження військової служби; закріплення принципу проходження служби на рівних засадах, рівного доступу до посад і військових звань, а також рівного обсягу відповідальності при виконанні обов'язків військової служби; тощо» [4].

Вказані зміни та доповнення стали найактуальнішими з 24 лютого 2022 року, коли військові формування рф розпочали повномасштабне вторгнення на територію України, та у зв'язку з чим було введено по всій території нашої держави воєнний стан [5]. Разом з тим, наказом Міністерства оборони України від 11.10.2021 року (який діє з 01.04.2022 року) № 313 визначено: «що у воєнний час особи жіночої статі мають право та можуть бути прийняті на військову службу лише за контрактом та у добровільному порядку» [8].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 14.
2. «Жінки. Мир. Безпека». Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 (2000). URL: http://nssu.gov.ua/gtnderna-rivnist/rezolyucia-radi-bezpeki-oon-1325
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 06.09.2018 № 2523-VIII (ВВР, 2018, № 44, ст. 353). URL: http://zakon.rada.gove.ua/laws/show/2523-19
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст. 190). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
6. Всезагальна декларація прав людини: прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН резолюцією 217 А (III) від 10.12.1948 р. (Конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя (Гаага, 14.10.1978 р.)
7. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80
8. Наказ Міністерства оборони України від 11.10.2021 року № 313. URL: http: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-21#Text

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, цивільно-правовий захист, воєнний стан.

Key words: civil law, civil legislation, civil legal relations, civil protection, martial law.

ПЕРВАК АННА ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖЛИВИЙ КРОК У НАПРЯМКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Однією з основних функцій демократичної держави є соціальна функція, яка передбачає діяльність держави, орієнтовану на розв'язання суспільних проблем, підвищення добробуту членів суспільства та забезпечення захисту економічних та соціальних прав людини. При цьому, економічна система держави є основною детермінантою розвитку громадянського суспільства та визначає характер соціально-політичної системи країни. У Конституції України зазначено, що національна економіка розвивається на основі соціально орієнтованої моделі, а отже покликана розв'язувати проблеми, які негативно впливають на матеріальний добробут членів громадянського суспільства. Серед основних соціальних проблем суспільства, що є чинниками зниження якості життя людей в Україні, слід виділити наступні: зростання інфляції, зниження реальних доходів населення та одночасне зростання цін та тарифів на харчові продукти, а також транспортні та житлові комунальні послуги, низький рівень пенсійних і соціальних виплат, ріст рівня безробіття тощо. Більшість цих проблем особливо гостро постали після воєнного нападу рф на схід України та окупацією Криму в 2014 році, в результаті чого виник ряд негативних факторів, які вплинули як на економіку нашої держави, так і на матеріальний добробут її громадян. Ситуація суттєво погіршилась у зв'язку з повномасштабним вторгненням рф у 2022 році. Кількість людей, які відносяться до соціально вразливих і незахищених груп населення, невпинно зростає. Такі зміни мають негативні наслідки для соціально-економічної сфери та потребують впровадження якісно нових механізмів, спрямованих на посилення ефективності забезпечення соціальних потреб індивідів.

Одним з економічних інструментів розв'язання соціальних проблем суспільства є соціальне підприємництво. Це соціально орієнтована комерційна діяльність підприємств та організацій, ідея реалізації якої спрямована не на отримання прибутку, а на задоволення потреб суспільства та розв'язання глобальних соціальних та економічних проблем. Така форма ведення бізнесу відіграє неабияку роль у розвитку економіки держави, адже соціальне підприємництво забезпечує створення нових робочих місць і нових форм підприємств і зайнятості, надає можливість працевлаштування людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями, соціально мало захищених індивідів, сприяє розвитку широкого спектра соціальних послуг, знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем тощо. Цей вид підприємництва розвивається еволюційно в країнах із розвиненою економікою та має на меті створення вимірюваної соціальної цінності.

В українському законодавстві не закріплено поняття «соціальне підприємництво» та регламентацію механізму його регулювання. Цей факт є причиною сповільнення процесу впровадження явища соціального підприємства у економічну систему України та, як наслідок, неефективного вирішення соціальних проблем суспільства. Проте, тенденція створення соціальних підприємств в Україні, в межах організаційно-правових форм, передбачених національним законодавством, набирає значної популярності.

За даними аналітичного звіту [1] групи експертів у галузі права, економіки та соціально-політичних наук для проєкту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» від 2020 р. та аналізу інших аналітичних та статистичних джерел, сьогодні в Україні працюють близько 1000 підприємств, які можна віднести до соціальних. В порівнянні з попередніми аналізами даних, відслідковується зріст кількості соціальних підприємств на 82 % в період з 2014 по 2020 рік, що є наслідком прояву соціально-економічної кризи, яка виникла внаслідок політичних та геополітичних змін – військового конфлікту на Сході України, анексії Криму, появі нових категорій осіб, які потребують соціальної підтримки. Для порівняння, в Європейському Союзі функціонує понад 2 мільйони соціальних підприємств, на яких працюють майже 11 мільйонів працівників (що складає 6 % від всіх працюючих у ЄС). Лідером європейського регіону з розвитку соціального підприємництва вважається Велика Британія, де налічується близько 70 тисяч соціальних підприємств, що забезпечують працею майже мільйон британців. Їх сумарний внесок в економіку становить понад 24 млрд фунтів стерлінгів. Позитивний європейський досвід доводить ефективність впливу соціального підприємництва на соціально-економічні процеси.

Відсутність регламентації у національному законодавстві явища «соціальне підприємництво» не зупиняє сучасних українських підприємців: вони створюють прибуткові чи неприбуткові установи та організації, головною метою яких є вирішення тих чи інших соціальних проблем у суспільстві, прибуток від яких (або його частина), відповідно до установчих документів, спрямовується на виконання соціальної місії проєкту. Але відсутність законодавчо закріпленої організаційно-правової форми соціального підприємництва створює ряд перешкод для його розвитку. Існує проблема щодо комплексного трактування у законодавстві сутності цього поняття, відсутності програм державної підтримки та механізму заохочення до створення підприємцями соціальних підприємств (наприклад, за рахунок компенсації витрат на оподаткування та додаткових пільг за створення робочих місць для людей з соціально незахищених груп), запровадження системи фінансування таких проєктів, тощо.

Отже, тенденція розвитку соціального підприємства як у світі, так і в Україні, дає розуміння нагальної необхідності законодавчого закріплення цього поняття. Створення нової організаційно-правової форми господарювання та механізму цивільно-правового регулювання для функціонування соціальних підприємств в Україні підсилить систему

суспільно-економічних заходів, спрямованих на захист населення від соціальних ризиків. Також, на нашу думку, це сприятиме відновленню сталого розвитку України в європейському напрямку та ефективному вирішенню соціальних проблем, що виникли в результаті війни та негативно вплинули на економічну та політичну стабільність в країні.

Список використаних джерел:

1. Каменко І. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. [Електронний ресурс] : аналітичний звіт. – 2020. – Режим доступу: https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/zvit-pro-bazove-doslidzhennya-v-ramkah-proektu-eunlocking-v-ukrayini/

Ключові слова: соціальні ризики, підприємства, суспільно-економічні заходи, зростання цін, економічна система.

Key words: social risks, enterprises, socio-economic measures, price growth, economic system.

ТКАЛИЧ МАКСИМ ОЛЕГОВИЧ

Запорізький національний університет,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ТОЛМАЧЕВСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права

ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ УЧАСНИКІВ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ – ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Вітчизняне законодавство не містить окремих вимог щодо перевезення учасників спортивних змагань-осіб з інвалідністю. Одночасно спортсмени вимогливі до умов транспортування та потребують високого рівня сервісу, а їхнє обладнання найчастіше є великогабаритним та може легко пошкодитись при транспортуванні. На деяке обладнання необхідно отримувати додатковий дозвіл на перевезення (наприклад, гвинтівки для біатлону). Іншим важливим завданням є визначення виду транспорту або їх комбінування. На різних спортивних подіях використовується як сухопутний, так водний і повітряний види транспорту. Та найважливішими вимогами є швидкість і комфорт. Крім того, для усіх учасників змагань на період перевезення та виступів є обов'язкове страхування.

Особливості фактичного виконання перевезення виникають і при проведенні спортивних подій у складних для доступу звичайного транспорту місцях, а також в складних погодних умовах. Це зумовлює додаткові проблемні питання щодо логістики. У таких випадках застосовується спеціальна техніка: починаючи від водних мотоциклів і катерів, аж до гірських витягів і, навіть, гелікоптерів.

Та таке транспортування для осіб з інвалідністю може бути ускладненим. Втім, не зважаючи на збільшення кількості спортсменів з інвалідністю у зв'язку із війною, що веде країна-терорист росія проти України, правове регулювання не йде в ногу з часом та законодавство не закріплює особливості регулювання перевезення спортсменів з інвалідністю.

Сучасний спорт – закономірний результат пізнавальної діяльності людини. Все більшого значення в сучасному суспільстві набуває спорт осіб з інвалідністю. Вони беруть участь у різноманітних змаганнях, а тому світ переконується в тому, що спорт не є прерогативою тільки здорових людей, і що особи, навіть з такими важкими вадами як сліпота, пошкодження хребта і спинного мозку, церебральний параліч тощо можуть стати спортсменами і брати участь у змаганнях.

Спорт серед осіб з інвалідністю в Україні – відносно новий розділ у теорії і практиці спортивного тренування і змагальної діяльності, який потребує уваги, вивчення та законодавчої регламентації. Недостатньо досліджені можливості організації спортивних змагань та перевезення спортсменів-осіб з інвалідністю не сприяють реального забезпечення прав таких спортсменів.

Враховуючи те, що відсутні приписи, що підлягають виконанню, важко звести до мінімуму випадки порушення законів, прав людини та забезпечення фактичного здійснення та всебічну охорону прав та свобод всіх і кожного зокрема спортсмена.

Законодавче регулювання фізкультурно-спортивних відносин, зокрема, й договору перевезення учасників спортивних змагань осіб з інвалідністю може слугувати одним із засобів модернізації фізкультурно-спортивного законодавства. При цьому, важливо комплексно врегулювати питання щодо спортсменів з інвалідністю та створити юридичний каркас, призначений для регулювання специфічної сфери суспільних відносин, що виникають у процесі організації та здійснення спортивної і фізкультурної діяльності, а також щодо реалізації в цій сфері відповідної політики органами публічної влади України.

Таким чином, попри достатню врегульованість договору перевезення в Україні, питання щодо врегулювання перевезення учасників спортивних змагань, в тому числі осіб з інвалідністю на законодавчому рівні врегульовані недостатньо. Це зумовлює необхідність перегляду істотних умов у договорі перевезення учасників спортивних змагань-осіб з інвалідністю. Наразі назріла нагальна необхідність ґрунтовного удосконалення нормативно-правового регулювання спортивної діяльності, в тому числі організації спортивних змагань для зазначеної категорії спортсменів. Забезпечення безпеки та захист здоров'я і життя потребує будь-яка людина, що займається фізичною культурою і спортом, а не тільки спортсмен спорту вищих досягнень.

Фізична культура і спорт – це галузь, перед якою стоїть низка завдань, основними з яких є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, сприяння економічному

і соціальному прогресу суспільства, а також утвердження міжнародного авторитету України у світовій спільноті, а тому і належне законодавче регулювання всіх необхідних процедур.

Ключові слова: договір, спорт, нормативно-правове регулювання, фізкультурно-спортивні відносини, перевезення.
Key words: contract, sport, normative and legal regulation, physical culture and sports relations, transportation.

ЦУНЯК ІРИНА ГЕННАДІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

ВАЛЮТНІ ФОРВАРДИ

На міжнародному міжбанківському валютному ринку важливу хеджувальну функцію відіграють валютні форварди (англ. foreign exchange agreement, FXA), які фіксують валютний курс за операцією купівліпродажу обумовленої суми валютних цінностей на визначену дату в майбутньому. За валютним форвардним контрактом продавець зобов'язується здійснити поставку обумовленої при укладання контракту кількості валютних цінностей за курсом на вказану дату, а покупець бере зобов'язання прийняти цю поставку і виплатити відповідну суму коштів у іншій валюті [1]. Валютні форварди не є стандартизованими за строками чи сумами та фіксують умови на момент підписання контракту.

Форвардний валютний ринок існує з усіх основних валют з котируваннями терміном до одного року. Ліквідність цього ринку є вищою для більш коротких строків котирування. За своєю природою валютні форварди виступають одночасно операцією кредитування та продажу валют в межах одного контракту.

Операція з обміну валюти за форвардом може бути як реальною або умовною, коли за домовленістю сторін не відбувається поставка суми валютних цінностей, яка є базовим активом контракту, а замість цього виплачується курсова різниця в розрахунку на умовну суму контракту. Курсова різниця вираховується між курсом, зафіксованим у валютному форварді, та спот-курсом, який існує на дату фіксингу, тобто на день, коли фіксується ринковий курс валюти (дата фіксингу і дата валютування можуть як співпадати для певних видів валют (наприклад, канадський долар – долар США, так і відрізнятися.

Валютні форварди в залежності від наявності або відсутності реальної поставки поділяються на валютні форварди з реальною поставкою та розрахункові валютні форварди (англ. Non-Deliverable Forwards (далі – NDF).

Що стосується NDF, то вони є деривативами на різницю (англ. contracts for differences) та охоплюють декілька операцій. На першому етапі відбувається купівля/продаж певної суми іноземної

валюти у встановлений сторонами термін за курсом, встановленим контрактом на момент його укладання. На момент виконання контракту проводиться купівля/продаж такої ж самої суми іноземної валюти за курсом, який визначається на дату виконання контракту. В результаті між сторонами відбувається залік зустрічних грошових вимог, що виникають у момент виконання першої операції (форвард) та зустрічної операції.

NDF є видом валютного форвардного контракту, у якому на момент погашення форвардний курс порівнюється з референтною ставкою цього дня – в Україні це ставка НБУ. Ці контракти зазвичай укладаються за межами внутрішнього ринку країни, де діють обмеження на переміщення валюти. Однак обидві сторони можуть домовитися про NDF переведенням можливих прибутків та збитків у вільно конвертовану валюту. Різниця між форвардним курсом та курсом фіксингу обчислюється у вільно конвертованій валюті на дату сплати, що дає змогу отримати прибуток або збиток у цій валюті.

У разі, якщо на дату фіксингу курс валюти на ринку був нижчий, ніж курс, зафіксований у валютному форвардному контракті, продавець отримує прибуток від валютної операції, а покупець повинен виплатити йому різницю у ціні. Розмір цієї суми визначається як добуток різниці між курсами на суму контракту. Якщо курс валюти виявився вищім, ніж курс у контракті, то покупець отримує суму платежу від продавця.

Отже, валютний форвард складається з двох операцій: купівлі-продажу валюти та форвардної валютної операції. У разі безпоставочного валютного форварду, операція купівлі-продажу валюти не проводиться і розрахунок проводиться за різницею курсу валюти. Якщо відбувається реальна поставка валютообмінної операції, то розрахунок проводиться за існуючим на день фіксингу спотовим курсом. Безпосередньо за форвардним контрактом розрахунки проводяться окремо за сумою форвардного платежу (втрати або доходи за форвардними операціями).

Форвардні валютні контракти забезпечують захист обом учасникам від коливань валютних курсів протягом певного часового періоду. Курс валюти фіксується на момент укладення угоди, що дозволяє уникнути валютного ризику під час дії контракту. Таким чином, протягом часу дії контракту учасники не піддаються валютному ризику, пов'язаному з коливаннями валютних курсів, а їх майбутнє становище стає повністю визначеним, що відповідає сутності хеджування.

За законом усі види форвардних контрактів є деривативними контрактами, оскільки між датою їх укладення та датою розрахунків проходить певний період часу. Однак, чи відповідає валютний форвард з умовою поставки критеріям деривативу?

Валютний ф'ючерс є деривативом, оскільки купівля самої валюти при купівлі ф'ючерсу не відбувається, а сам контракт продається на біржі, а ціна ф'ючерсу відрізняється від валютного курсу [2]. Однак, у випадку валютного форваду з умовою поставки купівля чи продаж однієї валюти за іншу відбувається у дату погашення контракту. У цьому випадку валютний форвард відрізняється від контракту

про купівлю валюту за спотовою ціною лише використанням форвардного курсу обміну валют. Тому валютний форвард з умовою поставки не є деривативним контрактом.

Список використаних джерел:

1. Типові умови правочинів форвард на аграрні товари, метали та дизель, опціон на аграрні товари та своп з базовим показником на ціну товарів за контрактом товарний форвард. https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_e2b6eb806f1f31fcc8261d40aa5a8519.pdf
2. Лисак О. В., Ільющенко Г. В. Порівняльно-правова характеристика основних положень форвардних і ф'ючерсних контрактів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 153–155.

Ключові слова: базовий актив, валютні цінності, валютний ринок, деривативні контракти, поставка, форвардний контракт.

Key words: underlying asset, currency values, currency market, derivative contracts, delivery, forward contract.

СЕКЦІЯ 24

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Керівник секції: *доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент А. В. Кирилюк*

Секретар секції: *доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук Л. І. Галупова*

ХАРИТОНОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор

КОНЦЕПЦІЯ «КОМП'ЮТЕРНОЇ СИМУЛЯЦІЇ» ТА КАТЕГОРІЯ «ВІРТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ»

У добу інформаційних технологій, коли поняття власності та її розуміння як відносин щодо речей матеріальних, зазнало суттєвих змін, набула важливого значення, так звана, «віртуальна власність».

Своєю появою ця категорія завдячує іншому інноваційному поняттю – «віртуальна реальність», котре визначають як технічно сконструйоване за допомогою технічних засобів інтерактивне середовище створення і оперування об'єктами, подібними до реальних або уявних, на основі їхнього тривимірного графічного зображення, симуляції їхніх фізичних властивостей (об'єм, рух тощо), симуляції їхньої здатності впливати та бути самостійно присутніми у просторі [1, с. 184].

Отже перед тим як перейти до з'ясування поняття і сутності категорії «віртуальна власність», маємо визначитися з таким феноменом, як «віртуальна реальність» (яка не є «реальністю», а тому мала б називатися більш точно – «віртуальне середовище». Але, враховуючи поширеність існуючого найменування, далі будемо використовувати обидва позначення).

До того, як характеризувати «віртуальну реальність» стосовно ІТ-сфери, варто згадати, що методологічним підґрунтям появи та існування цього концепту можна вважати ідею, згідно якій ми взагалі існуємо у віртуальному світі, підставою виникнення якого вважається «комп'ютерна симуляція» Ця ідея останнім часом набуває

усе більшої популярності, будучи свого часу підґрунтям фільмів на кшталт «Матриці», поширюючись завдяки Інтернету, комп'ютерним іграм, інтерпретаціям квантової механіки, новітнім фільмам на цю тему тощо.

Враховуючи методологічне значення концепції «комп'ютерної симуляції» для розуміння сутності концепції «віртуальної власності», викладемо далі її основні положення та аргументацію життєздатності.

Корінням ідеї комп'ютерної симуляції нашого світу вважають погляди стародавніх греків щодо снів, марення, фантазмів. На такому підґрунті вибудовується висновок, що наше сприйняття реальності вже відокремлене від власне реальності, котра є просто електричним імпульсом, що інтерпретується мозком. Ми сприймаємо світ опосередковано і недосконало (з оптичними ілюзіями тощо).

Крім того, ми відчуваємо лише спрощену версію опосередкованої сенсорної інформації, оскільки спостереження нашого світу потребує надто багато обчислювальної потужності – тому й мозок поділяє її на евристику (або на спрощені, але корисні уявлення). Наш розум постійно шукає повторювані картинки, моделі, шаблони у нашому світі та підлаштовує їх під наше сприйняття.

Звідси випливає, що наше сприйняття вже відрізняється від власне реальності: це лише спроба мозку обробити вхідний потік сенсорних даних. Відтак, якщо наше сприйняття реальності залежить від спрощеного потоку інформації, не має значення джерело інформації (фізичний світ чи комп'ютерна симуляція, які постачають нас тією ж інформацією) [3].

Аби зараз симулювати Всесвіт, просто не вистачає обчислювальної потужності: при такій імітації (а йдеться про симуляцію кожної часточки Всесвіту) комп'ютер мав би бути більшим, ніж Всесвіт.

Однак є велика різниця між моделюванням Всесвіту і створенням віртуального відчуття життя у Всесвіті. Евристика допомагає увести в оману людський розум: розрахунки в режимі реального часу, відеопотоки тощо створюють відчуття, що все існує і не припиняється. Зменшення деталізації призводить до того, що наш розум не здатен відчути різницю. Створюється Всесвіт, який тільки здається величезним А зменшуючи деталізацію віддалених об'єктів, можна економити величезні обсяги обчислювальної потужності та генерувати об'єкти лише після їхнього виявлення. Наприклад, такий спосіб генерації використовується у грі No Man's Sky, завдяки чому кількість світів у ній практично нескінченна.

Названі та інші прийоми дозволили Ніку Бострому з Оксфорду запропонувати «аргумент моделювання (симуляції) – логічний ланцюжок, що ґрунтується на певних припущеннях, котрі у залежності від точки зору дослідника можуть привести до висновку, що наш Всесвіт, напевне, змодельований.

Це наступні припущення: 1) Всесвіт можна змоделювати; 2) кожна цивілізація або вимирає до того, як стане технічно здатною змоделювати Всесвіт, або втрачає інтерес до розвитку технології симуляції, або прогресує, поки не набуде технічної здатності змоделювати Всесвіт,

і моделює його; 3) як тільки це трапиться, таке суспільство створить безліч різних моделей; 4) коли модель досягне певного рівня (розвитку), вона створює власні імітації, котрі продовжують симуляції і збільшують їхню кількість. Звідси випливає, що вірогідність жити у реальному світі для нас є дуже незначною, незрівнянно меншою, ніж шанс на буття у світі віртуальному.

Якщо припустити, що наш Всесвіт є лише комп'ютерною моделлю, то маємо визнати, що: 1) по суті, він є інформацією; 2) визнання Всесвіту інформацією зумовлює висновок, що і ми також є інформацією; 3) якщо ми інформація, то наші тіла є лише відображенням, (втіленням) цієї інформації, на кшталт аватара; 4) оскільки інформація (у тому числі, людина) існує незалежно від певного об'єкту, то за наявності відповідного інструментарію її за бажанням можна копіювати, трансформувати тощо; 5) кожне суспільство здатне створити віртуальний світ, а також у змозі дати «особистісній» інформації новий аватар (позаяк на це необхідно менше ресурсів, ніж на створення Всесвіту).

Звідси випливає, що реальність – це інформація, як і ми. Симуляція є частиною реальності, котра її створює, а все, що народжується далі, уже моделюється з точки зору тих, хто був змодельований. Таким чином, реальність – це те, що ми отримуємо разом із чуттєвим досвідом. З погляду фізики, у квантовому просторі немає об'єктивності, лише суб'єктивна перспектива. Отже, усе «реально», поки ви це відчуваєте, бачите, розумієте, усвідомлюєте і засвоюєте з повсякденнім досвідом. Всесвіт, що був змодельованим, так само реальний для своїх мешканців, як і справжній світ для нас [4].

Таке бачення «віртуального світу» (середовища) дає підстави для припущення, що за своєю сутністю комп'ютерні світи можуть вважатися породженням комп'ютерних ігор. Завдяки комп'ютерним іграм створюється такий різновид комп'ютерного світу, як віртуальна соціальна реальність, що є не об'єктивним, а суб'єктивно-об□єктивним явищем.

Віртуальна соціальна реальність складається з віртуальних соціальних інститутів. У свою чергу, саме завдяки таким інститутам набуває цінності «віртуальна власність», котра сьогодні у багатьох випадках є предметом вже не віртуальних, а реальних товарно-грошових відносин. Таким чином, є підстави для висновку, що і віртуальна власність, як і віртуальні світи, віртуальна реальність, є породженням комп'ютерних ігор. Одним з предметів відносин, що виникають в процесі гри, є реальні гроші, які використовуються для придбання віртуальних предметів. Надалі віртуальні відносини отримують все більший розвиток, стають всеохоплюючими і стосуються вже не лише ігор, а й того, що є змістом самого віртуального світу. Розвиваються торговельні відносини між користувачами, масового характеру набуває «купівля» і «продаж» як акаунтів (облікових записів), так і окремих закріплених за ними об'єктів – віртуальних предметів, ігрових та неігрових переваг тощо.

Варто зазначити, що суть визнання існування віртуальної власності полягає навіть не в віртуальності середовища, в якому виникають відповідні відносини, а у звільненні ідей від загальних обмежень простору,

часу, матерії, а також цензури. Конкуруючи з книгою, яка за своєю природою матеріальна, Інтернет повернув світу думок його початкову віртуальність. Стихія Інтернету – це інновації і комунікації, а не матеріальні речі. Традиційний світ і його правова система ґрунтуються на матеріальній економіці матеріальних благ, тоді як у Інтернеті основою добробуту є творчість людей, нематеріальна за своєю природою.

Враховуючи викладене вище, слід вести мову про право віртуальної власності, що існує у реальному світі і таке, що існує у нереальному (віртуальному) світі.

Право віртуальної власності у реальному світі – це право інтелектуальної власності (де йдеться не про право на річ, а про право на права).

Право віртуальної власності у віртуальному світі – це право власності на ігрові предмети (створені або придбані гравцем за віртуальну валюту або реальні гроші), віртуальна нерухомість, і все те, що перебуває у віртуальному світі і може бути об'єктом правочинів.

Таким чином, можна вести мову про формування особливого виду власності – віртуальної, що має нематеріальний характер.

Особливістю віртуальної власності вважають також те, що вона є категорією постіндустріального суспільства. У системі відносин власності постіндустріальної економіки виокремлюються відносини між економічними суб'єктами з приводу привласнення – відчуження немайнових (віртуальних) об'єктів, що функціонують переважно у віртуальному просторі та опосередковано представляють реальні відносини з приводу матеріальних і нематеріальних благ, на основі чого й характеризується категорія «віртуальна власність».

Віртуальна власність є теоретичним відтворенням розвитку відносин власності та характеризує нематеріальні об'єкти, що не є безпосередніми чинниками та результатами інтелектуального виробництва і виступають як відображення окремих властивостей матеріальних чи нематеріальних об'єктів та / або можливості певних дій чи утримання від них щодо цих об'єктів [2].

Список використаних джерел:

1. Иванов А. Е. Виртуальная реальность. История философии : энциклопедия. Минск : Интерпресс сервис, 2002. С. 184.
2. Степаненко С. В., Яковенко Л. І. Трансформація відносин власності в умовах постіндустріальної економіки. Полтава : Скайтек, 2009. 187 с. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2837/1/Stepanenko.pdf
3. Електронний ресурс. URL: http://storyfox.ru/post/nash-mir-virtualen-udivitelnaya-teoriya-kotoraya-mozhet-stat-religiej-sovremennosti/
4. Електронний ресурс. URL: http://storyfox.ru/post/nash-mir-virtualen-udivitelnaya-teoriya-kotoraya-mozhet-stat-religiej-sovremennosti/

Ключові слова: віртуальна власність, право віртуальної власності, комп'ютерна симуляція, віртуальний світ.

Key words: virtual property, virtual property law, computer simulation, virtual world.

УЛЬЯНОВА ГАЛИНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор

СТЯГНЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Одним із важливих конституційних прав є право на захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів. Способи захисту авторських прав визначено Цивільним кодексом України, Законом України «Про авторське право і суміжні права». Серед найбільш поширених у практиці захисту авторських прав є вимоги, спрямовані на відшкодування майнової та немайнової шкоди. Крім відшкодування збитків правовласники доволі часто обирають стягнення компенсації за порушення авторських прав. Поширеність компенсації обумовлена тим, що правовласнику необхідно фактично довести факт порушення майнових авторських прав, та на відміну від відшкодування збитків не має необхідності доводити їх розмір.

Особливість виплати компенсації за неправомірне використання об'єктів інтелектуальної власності полягає у звільненні потерпілої особи від доведення розміру збитків, завданих порушенням авторських прав, що надає їй вагомі переваги у захисті прав відносно порушника. Натомість покладення такого стягнення на порушника й за відсутності його вини перетворить цю майнову санкцію на засіб сурового й непропорційного покарання учасника ринку, який несвідомо використав чужі об'єкти авторських прав, а це може істотно порушити рівновагу інтересів учасників відносин у цій сфері [1, с. 76].

Слід відзначити, що підхід до визначення розміру компенсації, яка підлягає виплаті за порушення авторських прав, зазнавав неодноразово змін.

В першій редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлювався мінімальний та максимальний розмір компенсації від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат.

Відповідно до змін, внесених до ст. 52 Закону в 2018 році, змінено підхід до визначення компенсації, вилучено положення про її граничні розміри, натомість встановлено залежність від наявності умислу на порушення прав. Розмір компенсації визначався як «паушальна сума на базі таких елементів, як подвоєна, а у разі умисного порушення – як потроєна сума винагороди або комісійні платежі, які були б сплачені, якби порушник звернувся із заявою про надання дозволу на використання оспорюваного авторського права або суміжних прав замість відшкодування збитків або стягнення доходу».

З прийняттям нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. встановлено підхід, який передбачає декілька способів визначення розміру компенсації, повертаючи

в тому числі визначення мінімальних та максимальних розмірів виплат.

Відповідно до діючого законодавства розмір компенсації визначається судому розмірі:

– від 2 до 200 прожиткових мінімумів для працездатних осіб;

– або як фіксована подвоєна, а в разі умисного порушення – потроєна сума винагороди, яка була б сплачена за надання дозволу на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав, з приводу якого виник спір;

Аналізуючи зміни, які відбулись, слід виділити такі.

По-перше, виходячи з положень законодавства, при визначенні розміру компенсації мінімальна заробітна плата замінена на прожитковий мінімум.

По-друге, паушальний платіж замінено на винагороду. При цьому збережено розмір подвоєний чи потроєний залежно від наявності умислу на вчинення порушення.

По-третє, передбачено два способи визначення розміру компенсації на вимогу суб'єкта авторського права та один спосіб на вимогу третіх осіб, а саме: осіб, яким надано виключне право на використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав та/або які мають право на отримання частки винагороди за використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав; організацій колективного управління авторськими правами;осіб, яким належить право особливого роду (sui generis).

По-четверте, визначено критерії, які мають враховуватись під час встановлення розміру компенсації, до яких віднесено: тривалість та систематичність порушення, обсяг порушення (зокрема з урахуванням території його поширення), сфера господарювання та наміри порушника, вина та її форми, інші об'єктивні обставини.

По-п'яте, передбачено, що розмір компенсації має бути ефективним, співрозмірним і стримуючим, у випадку вибору позивачем оціночної компенсації, позивачу окрім доведення належності йому авторського права та факту протиправного використання відповідачем об'єкту авторського права, необхідно буде обґрунтувати співрозмірність суми оціночної компенсації наслідкам порушення його права. У випадку вибору штрафної компенсації позивач замість обґрунтування співрозмірності компенсації доводитиме розмір суми винагороди, яка була б сплачена за надання дозволу на використання об'єкта авторського права, з приводу якого виник спір [2].

По-шосте, зазначено про інтереси користувача, які мають враховуватись при визначенні розміру компенсації, а саме: розмір компенсації має застосовуватися таким чином, щоб уникнути створення перешкод законній діяльності користувача і водночас забезпечити захист від зловживань користувача.

Наведене положення має важливе практичне значення, оскільки практика застосування компенсації, особливо в умовах встановлення гарантованого мінімального розміру, свідчила, що не завжди обсяг порушень прав відповідав визначеній компенсацій.

Список використаних джерел:

1. Коваль І. Виплата компенсації за неправомірне використання об'єкта інтелектуальної власності: правова природа й умови застосування. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6. С. 70–78.
2. Мисенко О. Компенсація за порушення авторського права у новому законі. URL https://blog.liga.net/user/amyisenko/article/50264/

Ключові слова: авторське право, порушення авторських прав, компенсація за порушення авторського права.

Key words: copyright, copyright infringement, compensation for copyright infringement.

БААДЖИ НАТАЛІЯ ПИЛИПІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У сучасному освітньо-науковому середовищі як в Україні, так і за кордоном, питання академічної доброчесності та довіри часто перетворюються на питання моніторингу, контролю та примусу як в онлайн, так і в офлайн форматах. В умовах запровадження великої кількості онлайн ресурсів, розвитку дистанційного навчання активного застосування набувають різноманітні програмні продукти, які виступають інструментами для вимірювання рівня доброчесності, моніторингу або перевірки здобувачів освіти та науковців.

Питання формування академічної доброчесності в академічному середовищі були досліджені у працях таких вчених, як : А. Є. Артюхова, А. Т. Добко, Д.Загірняк, Ю. Калиновськогой, Н. С. Кузнєцову, І. В. Назарова, Л. В. Єфименка, А.Мельниченко, Є. Ніколаєва, В. Ромакіна, В. Сацик, Д. О. Сопову, Я. О. Тицьку, Т. Фінікову, Т. Яворську, Т. Ярошенко A. Abraham, J. D. Adams,, S. E. Ard, F. Ard, J. Cutri, S.E.Eaton, J. C. Hughes, Y. Karlina,. D. McCabe, K. L. Turner, T. Fishman та ін.

Треба зазначити, що саме у 2005 році було сформовано новітню університетську мету, що знайшла своє закріплення у «Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти у Європі»: «У суспільстві знань, що розвивається завдання університетів не обмежуються розвитком і збереженням базової науки; вони беруть активну участь у тлумаченні, поширенні та практичному застосуванні знань» [1]. У зазначеному документі було визначено кілька значущих цінностей та принципів університетів третього покоління, зокрема і принцип академічної доброчесності у процесі викладання та навчання, який є вагомою складовою академічної культури. Історичний шлях до такого всебічного розуміння і осягнення знання та ролі університетів був довгим і складним, сповненим

то протистоянням, а то взаємодоповненням раціональними та ірраціональними концептами, принципами індивідуалізму та соціально-орієнтованої поведінки.

Основною метою (місією) вищої освіти в нашій країні визначено «інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудова ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя» [2]. В цілому вказане визначення перегукується з сучасними визначеннями, що містяться в нормативно-правових актах багатьох країн.

В Україні, хоч і дещо пізніше за інші країни, також напрацьовано великий масив нормативних документів, які стосуються питань академічної доброчесності. Достатньо повно вони проаналізовані в роботах [3; 4; 5].

Сьогодні в нашій країні відбувається впровадження і розбудова нового стандарту менеджменту якості ДСТУ ISO 9001: 2015 [6], який поширюється і на освітньо-наукову сферу. В Законі України «Про освіту» передбачено, що «система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти) може включати: систему та механізми забезпечення академічної доброчесності» [7]. При цьому «педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники зобов'язані: дотримуватися академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами освіти в освітньому процесі та науковій діяльності» (ст. 54). Визначення академічної доброчесності наведено у ст. 42 зазначеного закону. В тій же статті перелічені і види порушення академічної доброчесності: академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання; вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Слід враховувати, що «академічна доброчесність базується на синергії дій керівників, оцінювачів та рядових учасників наукового та освітнього процесів [8]. У 2019 році на виконання вимог закону «Про вищу освіту» почав свою діяльність орган управління, уповноважений на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. «Одним з пріоритетних напрямків у діяльності НАЗЯВО стало сприяння академічній доброчесності як у безпосередній діяльності (зокрема, діяльність Комітету з питань етики), так і шляхом формування принципів та практик дотримання академічної доброчесності на рівні закладів вищої освіти, в тому числі здобувачами освіти, у процесі акредитації освітніх програм» [9].

Важливе значення у підтриманні культури академічної доброчесності в закладах освіти мала й Постанова Кабінету Міністрів України

«Про затвердження Порядку скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації» від 26 серпня 2021 р. № 897 [10] та «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44.

Можна в цілому зазначити, що у попередні роки академічна доброчесність розглядалася переважно як моральна, етична проблема, яка більше стосувалась характеру людини, а менше – вихідних причин, які призводять до академічної неправомірної поведінки. Наразі, в умовах активного використання онлайн навчання, розвитку ІКТ, застосування штучного інтелекту в процесах прокторінгу, запровадження STEM-, STEAM-, STREAM-освіти багато дослідників звертають увагу на необхідність зміни підходу до розуміння академічної доброчесності з негативного на позитивний, від вказівки «як не треба діяти» до вказівки «як необхідно діяти» у змінених освітніх умовах, які потребують формування соціально-технічної відповідальності [11; 12; 13], оновлення «суспільного договору між академічною громадою та її членами» [14]. Разом з тим, широкого поширення набули критичні дослідження щодо осмислення соціально-технічних механізмів академічної доброчесності та, зокрема, етики використання штучного інтелекту під час онлайн-прокторінгу, перевірки робіт на плагіат, принципів FATE [15; 16].

Оскільки використання онлайн-курсів, як очікується, продовжить розширюватися, викладачі та адміністратори стикаються з проблемою розробки методів адекватного оцінювання навчання студентів в онлайн-середовищі, зберігаючи при цьому академічний рівень чесності. Існує багато нових способів шахрайства, деякі є унікальними для середовища онлайн-курсів, а деякі також поширені і під час очного навчання: завантаження робіт з Інтернету та заява про них як про власну роботу, використання матеріалів без дозволу під час онлайн-іспиту, спілкування з іншими студентами через Інтернет для отримання відповідей або залучення іншої особи до складання онлайн-іспиту або завдання, а не студента, який надсилає роботу. Зокрема, як викладачі, так і студенти сприймають онлайн-тестування як таке, що передбачає більше можливостей для списування, ніж у традиційному навчальному середовищі під наглядом викладача. Головними проблемами є співпраця студентів і використання заборонених ресурсів під час іспиту.

Варто звернути увагу на ті новації, які містить Постанова КМ України від 12 січня 2022 року № 44 щодо порядку присудження ступеня доктора філософії в частині використання електронного підпису здобувача, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (з використанням кваліфікованої електронної позначки часу) при оприлюдненні дисертації поданої до захисту, а також розміщенні рецензій (відгуків) та в інших випадках. Саме використання сучасних технічних можливостей безпосередньо спрямоване не тільки на полегшення обігу інформації, а й забезпечення

її прозорості, достовірності та відповідності умовам, визначеним в означеному нормативному документі. Це своєю чергою гарантує дотримання вимог академічної доброчесності всіх суб'єктів, залучених до процедури присудження ступеня доктора філософії або скасування рішення разової спеціалізованої ради про присудження ступеня доктора філософії. Наразі означені норми передбачені в інституційних Порядках присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради багатьох ЗВО України.

Наразі запровадження нових та вдосконалення вже існуючих дієвих механізмів запобігання академічним правопорушенням при очній та дистанційній формі освітньо-науково процесу, що є причиною академічної недоброчесної поведінки, потребує активної реалізації. Крім того, варто підтримати тих науковців, які наголошують на необхідності розробки окремого закону про академічну доброчесність [3; 17], який би враховував змінені умови здійснення навчального та наукового процесів.

Список використаних джерел:

1. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region (2004), Higher Education in Europe, 29:4, 503–507/ DOI: 10.1080/03797720500083922
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki
3. Kuznetsova Natalia S., Nazarov Ivan V., Yefimenko Leonid V. Areas of reforming the statutory regulation of academic integrity in Ukraine. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Vol. 28. No. 3. 2021. 176–185. https://doi.org/10.37635/jnalsu
4. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
5. Ульянова Г. О. Академічна доброчесність в умовах дистанційного навчання [Лекція] /./ Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : Всеукраїнське науково-педагогічне підвищення кваліфікації. URL: https://cuesc.org.ua/novini/vidbulas-lektsiya-prisvyachena-akademichnij-dobrochesnosti-v-umovah-distantsijnogo-navchannya/
6. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT) Системи управління якістю. Вимоги. Київ, 2016. URL: https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
8. Єгорченко І., Серебряков М. Аналітична записка. Академічна доброчесність : аналітичний звіт та рекомендації (за підтримки USAID в рамках проекту «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!»). URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/Analitychna-zapyska-akademichna-dobrochesnist.pdf
9. Назаров І. Законодавчі ініціативи Національного агентства у сфері формування простору академічної доброчесності. 15 вересня 2021 р. URL: https://knute.edu.ua/file/MjkwMjQ=/c9c8c2d09e05e7d3665261403a811560.pdf

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації» від 26 серпня 2021 р. № 897. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2021-%D0%BF
11. Ashford T. (2021). App-centric Students and Academic Integrity: A Proposal for Assembling Socio-technical Responsibility. Journal of Academic Ethics, 19(1), 35–48. https://doi.org/10.1007/s10805-020-09387-w
12. Gilmore J., Vieyra M., Timmerman B., Feldon D. & Maher M. (2015) The Relationship between Undergraduate Research Participation and Subsequent Research Performance of Early Career STEM Graduate Students, The Journal of Higher Education, 86:6, 834–863. DOI: 10.1080/00221546.2015.11777386.
13. Turner K. L., Adams J. D. & Eaton S. E. Academic integrity, STEM education, and COVID-19: a call to action. Cult Stud of Sci Educ 17, 331–339 (2022). https://doi.org/10.1007/s11422-021-10090-4
14. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ, 2016. 234 с.
15. Davies H. C., Eynon R., & Salveson C. (2021). The mobilisation of AI in education: A Bourdieusean field analysis. Sociology, 55(3), 539–560. https://doi.org/10.1177/0038038520967888
16. Henry J. V., & Oliver M. (2022). Who Will Watch the Watchmen? The Ethico-political Arrangements of Algorithmic Proctoring for Academic Integrity. Postdigital Science and Education, 4(2), 330–353. https://doi.org/10.1007/s42438-021-00273-1
17. Проєкт Закону України «Про академічну доброчесність». URL: https://cutt.ly/GLQsFAY

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна культура, академічний успіх, етика, інтелект.
Key words: academic integrity, academic culture, academic success, ethics, intelligence.

ГАЛУПОВА ЛАРИСА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА КОНТЕНТ, РОЗМІЩЕНИЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

На сьогоднішній день, продовжується тенденція до збільшення кількості користувачів соціальних мереж. Через карантинні обмеження та введення режиму воєнного стану, суспільні відносини перемістились в Інтернет – середовище та соціальні мережі, зокрема. За допомогою соціальних мереж можна дізнаватись новини, знаходити розважальний контент, розвивати свою творчість, транслювати своє життя, захоплення та популяризувати товар або послугу, що особа надає.

Користувачів соціальних мереж умовно можна поділити на два типи: активних користувачів та пасивних. Активні користувачі періодично завантажують на свої веб-сторінки інформацію, медіа-файли, відмічають свої враження від публікацій та коментують дописи інших користувачів. Пасивні користувачі – є глядачами чужого життя, новин і т.д. Вони рідко завантажують на свої веб-сторінки інформацію та медіа-файли. Активними користувачами можуть виступати фізичні особи (малолітні, неповнолітні та повнолітні особи) та юридичні особи (товариства, підприємства, організації). Крім того, за останні роки збільшилась кількість офіційних акаунтів в соціальних мережах органів державної влади. Всі вищезазначені особи, створюючи такі акаунти мають на меті привернення уваги до нього та до питань, які вони в нього висвітлюють.

Привернення уваги та збільшення кількості постійних глядачів (підписників) неможлива без розміщення цікавого контенту. На сьогоднішній день, в науковій літературі визначення контенту та охороні прав на контент приділяється недостатньо уваги. Окремі аспекти зазначеної проблематики були розкриті в наукових дослідженнях В. М. Борівської, К. О. Зерова, Р. Є. Еннана, О. М. Пастухова, К. І. Спасової. Однак, питання визначення правової природи контенту та захисту прав на контент вимагає подальших наукових досліджень.

Контент – це термін, що характеризує наповнення (склад) певного інформаційного ресурсу. Зазвичай даний термін вживається у сфері інтернет-ресурсів для узагальнення текстових, відео, фото матеріалів [1]. Зеров К. О. в своєму науковому дослідженні розглядає контент як складову веб-сайту нарівні з іншими елементами, такими як: дизайн; структурне рішення; програмне забезпечення; доменне ім'я [2, с. 48].

Отже, контент – це сукупність цифрових (або оцифрованих) об'єктів права інтелектуальної власності, що завантаженні на веб-сайт або веб-сторінку.

В літературі, контент може бути характеризований як унікальний або неунікальний [1].

Унікальний контент створений в результаті інтелектуальної, творчої діяльності людини та є вирізняльним від інших. Для створення унікального контенту особа залучає своє бачення того чи іншого питання, свої знання, технічні можливості, фантазію, тому такий контент охороняється авторським правом.

Неунікальний контент – це скопійований або видозмінений контент. Створення неунікального контенту не є інтелектуальною, творчою діяльністю. Неунікальний контент створюється із залученням механічних алгоритмів. Неунікальний контент є менш цінним та менш привабливим для користувачів.

Розміщення об'єктів права інтелектуальної власності в Інтернет-середовищі знайшло своє відображення в угодах про користування веб-сайтів. Так, до прикладу, Google створив сервісний центр по авторським правам, який дає роз'яснення користувачам щодо творів на які

захищаються авторським правом. Так, авторським правом можуть бути захищені різні види контенту:

– аудіовізуальні твори, наприклад телешоу, фільми та онлайн-відео;
– аудіозаписи та музичні композиції;
– письмові твори, наприклад лекції, статті, книги та нотні записи;
– твори образотворчого мистецтва, у тому числі картини, плакати та реклама;
– відеоігри та програмне забезпечення;
– драматичні твори, наприклад п'єси та мюзикли [3]. Перелік є орієнтовним та не вичерпним, оскільки розвиток суспільних відносин та технологій дає можливість щодо створення нових об'єктів права інтелектуальної власності.

Отже, особа, творчою працею якої був створений один із вищезазначених творів є первісним суб'єктом (автором), якому належать особисті немайнові та майнові права. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про авторське право та суміжні права» особистими немайновими правами автора є: право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора за будь-якого використання твору; право забороняти під час будь-якого використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом; право обирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора; право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, у тому числі супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо без згоди автора; право надати назву твору або залишити його без назви; право присвятити твір особі (особам), події або даті. Особисті немайнові права автора є невідчужуваними та безстроковими. Проте, автор може передати майнові права на твір третім особам (правонаступникам, спадкоємцям). Майновими правами є право використовувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами. Стаття 12 Закону України «Про авторське право та суміжні права» дає невичерпний перелік способів використання твору. Так, використовувати твір можна у вигляді: відтворення; включення до складеного твору; включення до іншого твору, крім складеного твору; розповсюдження примірників твору (в тому числі і в мережі Інтернет); публічне виконання, публічний показ, публічне демонстрування, публічне сповіщення, інтерактивне надання доступу публіці та інші способи доведення до загального відома публіки; переклад; переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни твору та інші.

На основі вищезазначеного, можемо зазначити, що контент, розміщений в соціальних мережах охороняється авторським правом. Використовувати складові контенту можна тільки за згодою правоволодільця. При цьому, використання без згоди правоволодільця є порушенням авторських прав, крім випадків визначених ст. 22 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Якщо права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що розміщені в соціальних мережах порушені, автор, правонаступник або спадкоємець має право вживати заходів направлених на захист своїх авторських прав. Захист прав інтелектуальної власності на твори, розміщені в соціальних мережах можна здійснювати в юрисдикційній та неюрисдикційній формах. Юрисдикційна форма полягає у зверненні до суду або органу державної влади. Зважаючи на специфіку мережі Інтернет та соціальних мереж, де досить складно відслідкувати переміщення медіа-файлів – їх можна в будь-який час завантажити, так і в будь-який час видалити із мережі. Тому, правовласнику доцільно буде зафіксувати факт порушення його прав, наприклад, зробити скріншот на якому видно, що об'єкт права інтелектуальної власності розміщений в соціальних мережах. Звернення до неюрисдикційних способів захисту прав передбачає самостійно, сторонами конфлікту врегулювання спірних відносин. Так, особа права якого порушуються може звернутись до власника веб-сторінки, веб-сайту чи провайдера з вимогою видалення контенту, який порушує його права. У випадку, коли звернення правовласника було проігноровано, особа може звернутись до суду, органу державної влади, медіатора, фасилітатора або іншим способом, що не суперечить закону вирішити спір.

Отже, як висновок, можна зазначити, що контент розміщений в соціальних мережах є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини у зв'язку з чим, права на розміщений контент охороняється авторським правом. У випадку порушення авторських прав, особа може звертатись до ефективних на її думку способів захисту прав. Незаконне розміщення об'єктів права інтелектуальної власності в соціальних мережах тягне за собою юридичну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Контент – що це таке і який він буває. URL: https://termin.in.ua/kontent/
2. Зеров К. О. Особливості захисту авторських прав на твори, розміщені в мережі інтернет : монографія / К. О. Зеров ; НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ. Київ : Інтерсервіс, 2018. 220 с.
3. Довідковий центр Google з авторських прав. URL: https://support.google.com/legal/answer/3463239?hl=ru#:~:text=Владельцем%20авторского%20права%20на%20любое,%2C%20фильмы%20и%20онлайн-видео.

Ключові слова: контент, авторське право, соціальні мережі, об'єкти права інтелектуальної власності, захист прав, результат творчої діяльності, користувачі соціальних мереж.

Key words: content, copyright, social networks, objects of intellectual property rights, rights protection, result of creative activity, users of social networks.

ЕННАН РУСЛАН ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВЕ ПРАВО (ПРАВО ВІРТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ) ТА «ЦИФРОВІЗАЦІЯ» ПРАВА

Цифрові технології створюють нову реальність: цифрову економіку, цифровий кіберпростір. Цифрові технології формують нове середовище, в якому має діяти право. Цифрові технології висувають свої умови, до яких необхідно адаптувати інститути права. Формування принципово нового середовища з урахуванням сучасних цифрових технологій істотно впливає на економіку, право і соціальні процеси, на структуру і зміст суспільних відносин. Нові технологічні платформи блокчейн, Інтернет речей, штучний інтелект, хмарні сервіси, «розумні» комплекси та пристрої (*smart*), аналітичні бази даних, віртуальна реальність, кібер-безпека, соціальні мережі та платформи, електронні сервіси, що застосовуються у різних сферах діяльності – створило нові умови, нові технологічні засади для зміни традиційних правових інститутів та їх адаптації до нових технологічних реалій – цифрової системи. Формуються нові інструменти соціального характеру: штучний інтелект, роботи, комп'ютерні хмарні послуги, різноманітні «розумні» пристрої, формується нове середовище віртуального спілкування у вигляді соціальних мереж та технологічних платформ.

Цифровізація правовідносин – це використання сучасних цифрових технологій у найрізноманітніших сферах діяльності. *Цифровізація* призвела до створення та розвитку цифрової економіки, формування інститутів цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на засадах використання соціальних мереж та Інтернету. *Цифровізація* різних сфер діяльності це не тільки сучасні форми та способи збирання, зберігання, обробки та передачі інформації в цифровому форматі, а також технології цифрового регулювання процесів життєвого циклу в економіці, праві, комерційних відносинах.

Сьогодні у зв'язку з динамічним розвитком правовідносин з використанням цифрових технологій формується *цифрове право* як форма вираження правового регулювання з використанням цифрових технологій у цифровому кіберпросторі. При формуванні *цифрового права* як нового, актуального, самостійного напряму правового регулювання використовується підхід з позиції цифрової системи – різновиду інформаційної системи. *Цифрове право* – це цифрова взаємодія між суб'єктами віртуального цифрового простору – кіберпростору. *Цифрове право* – це *цифрові права* на об'єкти цифрового обороту, що мають економічну цінність, і засновані на принципах створення та дії технологічних платформ та цифрових технологій.

Традиційні консервативні правові доктрини, засновані на засадах існування фізичного світу, не враховують сучасної специфіки

цифрової взаємодії у віртуальному просторі: проблеми правового регулювання відносин у мережі Інтернет, взаємодія користувачів у цифровому просторі нових технологій, поява штучного інтелекту та нейрон-комп'ютерних мереж, способи реалізації та захисту суб'єктивних прав у віртуальному просторі. Розвиток цифрового права пов'язаний із можливістю ідентифікації та аутентифікації учасників цифрового обороту не тільки на підґрунті застосування електронного цифрового підпису, а й також у перспективі – роботу зі штучним інтелектом у разі визнання його у встановленому законом порядку цифровою особою. Як самостійний інститут формується так званий «віртуальний двійник» фізичної особи, автентифікація якого у цифровому віртуальному обороті здійснюється на основі відповідної цифрової ідентифікації за допомогою фіксації та подальшого використання у цифровому обороті відповідного індивідуального коду.

Для подолання розриву між реальним та цифровим світом та з метою реалізації людського потенціалу застосовуються технології доповненої реальності (*augmented reality*). Нова цифрова реальність – це застосуванні Інтернету речей, штучного інтелекту, застосуванні сервісів автоматичної ідентифікації, збору та обробки глобальних баз даних (*Big Data*), хмарних сервісів, розумних робото-технічних комплексів (*smart*), у розвитку соціальних мереж, IT-платформ та сервісів у цифровому середовищі Сучасні технології – це комплекс технічних рішень, що включає результати інтелектуальної діяльності, комплекс технічної та дозвільної документації (сертифікати виробництва та якості), секрети виробництва (ноу-хау), технологічний досвід практичного застосування технології, кваліфікацію персоналу. У сукупності всі ці елементи забезпечують виробництво виробів певним способом або надання послуг із заданими якісними та кількісними характеристиками для отримання нового, удосконаленого технологічного продукту, що дозволяє успішно конкурувати на ринку. Робото-технічні пристрої зі штучним інтелектом для участі у цифровому обороті повинні мати права та обов'язки, визнання їх *цифровою особою*, тобто. суб'єктом *цифрових правовідносин*. Правоздатність і дієздатність такої цифрової особи має обмежений характер і визначається залежно від комплексу функціоналу та переліку дій, що мають юридичне значення, якими наділяється ця особа в силу закону. Проблеми правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, створених штучним інтелектом, захист прав на такі об'єкти, патентоспроможність створених на основі штучного інтелекту технологій, захист прав інвесторів під час створення таких технологій підлягають вирішенню у вигляді застосування юридичної конструкції штучного інтелекту на засадах побудови юридичної особи.

Цифровий оборот цифрових прав чи цифрових активів подібний за своїм правовим механізмом із оборотом виключних майнових прав інтелектуальної власності. Прикладом сучасної тенденції надання характеру товару нематеріальним благам є декларація про особистий імідж (право на зображення), яке передбачає оцінку особистості людини, її іміджу, сформованого з допомогою об'єднання зовнішніх

даних особи і особистих особливостей відомої особистості, які у рекламних та інших комерційних цілях, наприклад використання іміджу відомих акторів, спортсменів, громадських діячів у рекламі. Трансфер технологій є одним із секторів ринку інтелектуальної власності, що стрімко розвивається. Розвиток франчайзингу, транскордонних ліцензійних угод транснаціональними корпораціями в сукупності з високою мобільністю фінансового та інтелектуального капіталу, розвитком ІТ-технологій та Інтернету створили нове технологічне та комерційне середовище у т. ч. й для широкого використання інтелектуальної власності у товарних відносинах. Успішне створення, поширення та ефективне застосування сучасних технологій неможливе без використання правових моделей передачі (трансферу) та поширення нових результатів інтелектуальної діяльності. В інноваційному процесі механізм, що стимулює створення та передачу нових технологій, є ключовим фактором розвитку в період сучасної технологічної революції. Цифровий простір визначають нові виклики інституту інтелектуальної власності. Нова реальність кіберпростору та кіберпослуг акцентують увагу на питаннях безпеки використання інтелектуальної власності для правоволодільців. Створення побудованих за принципом комплексних технологій складних об'єктів (штучний інтелект, аналітичні структури, самоврядні системи тощо) сприяє розширенню переліку об'єктів інтелектуальної власності, зміну способів правової охорони в цифровому просторі, створення сегменту цифрових послуг як різновиду об'єктів інтелектуальної власності, формуванню прав на віртуальні об'єкти цифрового простору. *Технологія* – це інтегрований об'єкт, що поєднує права на результати інтелектуальної діяльності (винаходи, комп'ютерні програми, бази даних, ноу-хау, товарні знаки тощо), а також технічні знання, вміння, навички та інші конкурентні переваги, що випливають з володіння технологією (goodwill). Вбачається можливим застосування європейської доктрини *sui generis* для врегулювання нових цифрових об'єктів та їх цивільного обороту.

Цифрові права – різновид майнових прав. Вони можуть брати участь у цивільних правовідносинах як об'єкти цивільного обороту. Різноманітність цифрових майнових прав виникає під час використання цифрових технологій та створення нових цифрових об'єктів. *Цифрові права* належать до категорії суб'єктивних цивільних прав і можуть бути кваліфіковані в залежності від правової природи цифрових об'єктів та характеру майнових правовідносин, що виникають у процесі застосування цифрових технологій. Тобто, йдеться про цивільно-правову модель регулювання цифрових технологій та визнаних законом майнових цифрових прав як особливий інститут цивільного права, предметом регулювання якого є майнові правовідносини, пов'язані з виникненням (визнанням), передаванням, іншим розпоряджанням цифровими майновими цивільними правами на цифрові об'єкти, що створюються в результаті використання цифрових технологій та виражені у цифровій формі за допомогою електронних технічних засобів. *Цифрові права* мають економічну цінність, що дозволяє характеризувати їх як майнові права. Розпоряджання

цифровими правами здійснюється через договори між суб'єктами (правоволоділцями) за правилами, які можуть встановлюватися, у т. ч., третьою особою (власником сайту, оператором, провайдером). *Об'єктами цифрових прав* є створювані внаслідок використання цифрових технологій (зокрема комп'ютерних програм) нематеріальні об'єкти у вигляді цифрових кодів і записів, охороноздатні об'єкти, визнані законом як такі, або такі, що випливають з угод суб'єктів цифрових прав. До *об'єктів цифрових прав* належать: криптовалюти, «цифрові двійники», технологічні онлайн платформи, хмарні обчислення (сервіси), цифрові сховища криптовалют (електронні гаманці), цифрові біржі та ін. *Цифрові об'єкти* безпосередньо не беруть участь у цивільному обороті, а оборотоздатними є цифрові права на такі об'єкти, які визнаються та засвідчуються у цифрових реєстрах за допомогою цифрових записів комп'ютерних кодів.

Суб'єктами цифрових прав можуть бути фізичні або юридичні особи за допомогою цифрових ідентифікаторів суб'єкта, включаючи комп'ютерні коди, IP-адреси, персональний ідентифікатор, умовні позначення (nick-name), а також у вигляді штучного інтелекту у різних формах. *Суб'єкти цифрових прав* беруть участь у цивільних правовідносинах у вигляді цифрових ідентифікаторів щодо розпорядження цифровими правами, визнаними правоволоділцями. *Спеціальними суб'єктами цифрових прав* можуть бути оператор Інтернет-сервісу, інформаційний посередник, хостинг-провайдер, власник (оператор) онлайн-платформи з надання інформації про товари і послуги.

Застосування високотехнологічної продукції стимулює залучення до цивільного обороту майнових прав на складні об'єкти та технології, що також включають й результати інтелектуальної діяльності. У цьому контексті формується новий цифровий цивільний оборот, що є сукупністю правовідносин, породжуваних юридично значимими діями суб'єктів цивільного обороту (правоволоділців) щодо засвідчення цифрових об'єктів, розпоряджання цифровими правами у вигляді застосування цифрових технологій і полягає у послідовності цифрових записів, цифровому комп'ютерному коді. Зміст цифрового цивільного обороту формується сукупністю цифрових угод (транзакцій) чи інших юридично значущих дій, вчинених, зокрема, у вигляді смарт-контрактів. В результаті угод чи інших юридично значущих дій із цифровими об'єктами виникають цифрові права, зміст та умови здійснення яких визначається за правилами інформаційної системи, що відповідає встановленим законом вимогам та функціонує із застосуванням цифрових технологій.

Цифрове право – це нова форма реалізації правовідносин у сфері кібер-регулювання у різних сферах: цифрові права у цифровому обороті, кібербезпека, захист персональних даних, регулювання транскордонних цифрових транзакцій, реалізація соціальних прав на основі технологічних платформ, формування електронного уряду, електронної держави. Нині відбувається процес *цифровізації* права, тобто використання нових цифрових технологій для оптимізації правовідносин, а також процедур створення нової цифрової реальності, яка

також потребує правового регулювання. Цифрова реальність формує поведінку людини, норми соціальних відносин, створює цифрове право та цифрову правосвідомість. В умовах цифрової економіки та віртуального простору очевидною є необхідність нового погляду на правові інститути в епоху інформаційного суспільства та цифрових технологій, послідовної адаптації традиційних правових механізмів до нових реалій. Подальший розвиток правового регулювання цифрових прав та цифрового цивільного обороту є можливим відповідно до концептуальної моделі «*цифровізації*» традиційного права. Нова парадигма розвитку права полягає у «*цифровізації*» права, тобто використання цифрових технологій для оптимізації правового регулювання, а також формування цивільного цифрового обороту. Отже, *цифрове право* – це система норм права щодо застосування цифрових технологій, що регулює правовідносини, які виникають у зв'язку з використанням цифрових даних та застосуванням цифрових технологій. *Цифрове право* – це комплексний міжгалузевий інститут права, що об'єднує норми права, які регулюють правовідносини, що виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням, відчуженням та захистом цифрових прав, а також із застосуванням цифрових технологій суб'єктами цифрового права. Механізм правового регулювання відносин в цифровому середовищі ґрунтується на тому, що вони мають інформаційну природу, оскільки виникають щодо здійснення певний дій з інформацією в цифровому виді (цифровими даними).

Ключові слова: цифрове право, цифровізація, кіберпростір, Інтернет.
Key words: digital law, digitalization, cyberspace, Internet.

КИРИЛЮК АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИРІШЕННЯ СПОРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Не дивлячись на величезний науковий та прикладний інтерес у світі до питань теорії та практики обігу інтелектуальної власності, наслідком чого є різнопланові дослідження та публікації, цю сферу суспільного знання все ще не можна вважати остаточно сформованою. Невирішеними залишаються багато проблем економічного, правового, етичного характеру тощо. Як наголошує Френсіс Гаррі, процес інновацій створює для судових органів у справах в області інтелектуальної власності низку проблем, зокрема тих, що обумовлені технологічними змінами, які, можливо, раніше не враховувалися і не вирішувалися законодавчими органами.

Такі погляди ґрунтуються на об'єктивній інформації щодо спорів, які були вирішені або вирішуються в рамках ВОІВ. Найчастіше зі скаргами про порушення прав інтелектуальної власності звертаються представники таких галузей, як індустрія моди (10 % всіх справ), банківська справа і фінанси (9 %), а також Інтернет та інформаційні технології (9 %).

Спори, що пов'язані з правом інтелектуальної власності мають різний характер та підстави, виникають як у сфері національної, так і міжнародної практики. Вони є формою подолання юридичних конфліктів у договірних та позадоговірних відносинах. У цьому зв'язку необхідно вказати на важливу проблему у сфері захисту прав інтелектуальної власності, якою є діяльність патентних тролів, тобто осіб, які не мають бізнесу поза ліцензуванням та судовою практикою. Така специфічна діяльність може носити як національний, так і міжнародний характер. Як свідчить практика патентного судочинства в США з боку «патентних тролів» була подана рекордна кількість патентних позовів. В інших країнах світу таке явище також отримало широкого вжитку. Так, європейська компанія Melvino Technology за рік подала 137 патентних позовів, а індійська компанія Wynncom – 131 позов. Відповідачами за такими заявами найчастіше виступали відомі бренди – Apple, Amazon, Google, AT&T, Dell тощо. Тільки один з відомих патентних тролів – компанія NTP Inc. отримала за позовом до компанії Research In Motion (RIM) – виробника телефонів Blackberry 612,5 млн дол. США. Тільки суми прямих втрат від виплат на користь патентних тролів їх жертвами склали 29 млрд дол. США. А щорічно юридичні баталії коштують американській економіці близько 80 млрд дол. США [1].

Звісно такі факти не свідчать на користь існуючої системи захисту прав інтелектуальної власності, оскільки не відповідають проголошеним принципам захисту інтелектуальної власності з метою забезпечення умов тривалого і стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків, лібералізації міжнародної торгівлі, а також запобігання проявам недоброчесної конкуренції тощо.

Такі процеси стали вже певною світовою тенденцією, що спричинило її обговорення в межах ВОІВ та інших міжнародних організацій.

Публікації про перебіг різноманітних гучних справ стосовно інтелектуальної власності не сходять зі шпальт друкованих ЗМІ та розмішуються на інформаційних сайтах.

Як вважає Хеннинг Рузе-Кхан, нові тенденції застосовувати механізми врегулювання спорів між інвесторами та державою (ВСІД) для ініціації судових процесів щодо дотримання міжнародних норм інтелектуальної власності можуть відбитися на здатності й готовності держав використовувати гнучкі можливості багатосторонньої системи інтелектуальної власності в рамках Угоди ТРІПС та основних договорів ВОІВ [2]. Дійсно, хоча звернення до міжнародних спеціалізованих установ і є важливим засобом захисту ПІВ з багатьох підстав, проте й у цьому плані існують певні труднощі, серед яких проблема перетину юрисдикційної компетенції різних органів вирішення спорів, а також

складність та тривалість процедур їх розгляду. До цього слід додати слабку вмотивованість системи охорони інтелектуальної власності в рамках ВОІВ стосовно забезпечення потреб міжнародної торгівлі.

Лельотіна А. В. наголошує, що створення основ правового регулювання та організаційного забезпечення сфери охорони інтелектуальної власності, пов'язаної з торгівлею, в рамках міжнародної організації, орієнтованої на регламентацію міжнародних торгово-економічних відносин, а не профільної організації, що спеціалізується в галузі охорони інтелектуальної власності, призвело до появи низки правових проблем, які зберігаються до цього часу, після більш ніж двадцятирічного періоду існування СОТ. Зокрема, ряд важливих проблем стосується співвідношення компетенції і конкуренції між СОТ та ВОІВ по предметній сфері діяльності. Підкреслимо, що обидві найвпливовіші у світі охоронні моделі існують рівнобіжно, забезпечуючи відповідні потреби обігу інтелектуальної власності, а також в умовах перетину компетенцій вишукують прийнятні форми взаємодії. До цього слід додати конкуренцію ВОІВ та СОТ не тільки між собою, але й з іншими міжнародними організаціями, у тому числі – регіональними. На проблему колізії юрисдикцій, особливо за умов договору поза системою СОТ, вказує Барончіні Е. Це зумовлює необхідність подальших пошуків у цьому напрямі та визначає об'єктивну потребу у взаємодії обох поважних міжнародних організацій між собою.

Таке твердження визначається декількома чинниками. Одним з них є слабка ефективність національних систем судочинства, а також низький рівень впровадження належних адміністративних заходів запобігання правопорушенням в галузі інтелектуальної власності. До того ж, зловживання правами при застосуванні судових та адміністративних засобів впливу як форм недоброчесної конкуренції об'єктивно викликає недовіру до існуючих національних систем охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Це стосується не тільки найменш розвинутих країн, але притаманне й економічно найсильнішим країнам. Про що наявно свідчить ситуація з патентним тролінгом.

Пошуки шляхів подолання такої проблеми на національному та міжнародному рівнях все ще тривають. Остаточної моделі впорядкування цієї сфери наразі не існує. Проте можна говорити про порізнені впроваджувані механізми на рівні окремих країн чи міжнародних організацій. Убачається, що однією з тенденцій є запровадження спеціальних юрисдикційних органів, що розглядають спори про права інтелектуальної власності. Незважаючи на дискусійність питання про необхідність та доцільність окремого спеціалізованого суду в області ІВ, Бразилія, Євросоюз, КНР, Республіка Корея, та Японія вже пішли шляхом їх утворення [1, с. 69]. Хоча цей шлях, на наш погляд, не є єдино можливим.

Це можна обґрунтувати тим, що відповідно до п. 5 ст. 41 Угоди ТРІПС не передбачено запровадження окремої обов'язкової системи захисту прав інтелектуальної власності чи обов'язків країни-члена СОТ на створення спеціального судового органу [2]. Проте, Україна

з огляду на здійснювану окремими державами та Євросоюзом політику також рушила шляхом створення суду із розгляду справ у сфері ІВ, що має на меті ефективне та кваліфіковане розв'язання відповідної категорії спорів. Це має вагоме значення в контексті пристосування національного законодавства до існуючого міжнародного досвіду організації ринку інтелектуальної власності, оскільки як слушно вказує Орлюк О. П., судовий захист має первинну роль у процесі захисту ПІВ в Україні і кількість таких спорів постійно зростає [3, с. 67]. І дійсно це так.

Слід сказати, що рівнобіжно державним судовим інституціям в сфері захисту прав інтелектуальної власності у світі отримали свій розвиток різноманітні третейські суди, а також ввійшло в практику звернення до адміністративних міжнародних процедур. Як слушно вказує Махінчук В. М., з огляду на недосконалість юрисдикційних форм захисту суб'єктивних цивільних прав, у країнах з розвиненою та такою, що стрімко розвивається, економікою в останній чверті XX ст. розвиваються АВС, форми якої включають медіацію, примирні процедури та міні-розгляд. Таке бачення проблеми дійсно відбиває особливості сучасного стану міжнародного бігу ОПТВ, особливо в сфері застосування телекомунікаційних технологій, зокрема в мережі Інтернет. Схеми піратського використання об'єктів права інтелектуальної власності стають все далі витонченими та зухвалими. Вони найчастіше використовують не тільки недосконалість законодавства, але й користуються недостатньою гнучкістю та неповоротністю судів, довготривалістю розгляду ними справ. На їх користь також працює добре знання технічних та технологічних можливостей сфери реалізації піратського продукту. Запобігання та судове вирішення спорів у зв'язку з цим є технологічно складним та фінансово обтяжливим.

Альтернативне вирішення спорів слід розуміти як групу процесів, за допомогою яких вирішуються спори, конфлікти і справи, без звернення до судових органів. Вони включають переговори, медіацію, арбітраж, технології оцінки справи і приватного суддівства. Усі ці процеси були розроблені й удосконалені для того, щоб допомогти втягнутим у конфлікти сторонам дійти обопільної згоди у вирішенні справи, на чому цілком слушно наголошує Ульянова Г. О. Звісно можна висловити деякі застереження проти такого визначення, як це робить Тревор Кук, вказуючи, що Альтернативне вирішення спорів може мати різну форму, проте воно достатнім чином відбиває сутність явища та дає можливість усвідомити його функціональні можливості та форми прояву, які є достатньою мірою доступними для застосування.

Тому не дивно, що звернення до моделі Альтернативного вирішення спорів може здійснюватися з різних підстав, у тому числі – через складність, довготривалість та непрозорість національних судових процедур. Як свідчить статистика, у США зі 100 позовів у спорах з ІВ лише 3–5 % проходять через усі стадії розгляду і закінчуються винесенням судового рішення. У переважній більшості випадків суперечки в сфері ІВ закінчуються мировою угодою між сторонами. При цьому використання третейських судів, арбітражів та медіаторів являють

собою одні з основних способів вирішення спорів у країнах ЄС, на частку яких припадає понад 70 % усіх спорів і, лише 30 % доходить до державних судів.

Список використаних джерел:

1. Овсієнко О. В. Суперечності інтелектуальної власності. Економіка інтелектуальної власності : науково-методичні матеріали для підготовки докторантів, аспірантів і магістрів за напрямом «Інтелектуальна власність» / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2015. 120 с.
2. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : Угода Світової організації торгівлі від 15.04.1994 р. URL: http://zakon.nau.ua
3. Орлюк О. П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції // Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 3(86). – С. 58–74.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інформація, спори, ліцензування, юридичні конфлікти, договірні та позадоговірні відносини, захист прав інтелектуальної власності, патентні тролі.

Key words: intellectual property, information, disputes, licensing, legal conflicts, contractual and non-contractual relations, protection of intellectual property rights, patent trolls.

МАЗІНА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: СУБ'ЄКТ АБО ОБ'ЄКТ ПРАВА

Штучний інтелект, насамперед, це технічний термін, який поєднує широку галузь комп'ютерних наук, яка спрямована на імітацію інтелекту людини і має вирішувати складні завдання без допомоги людини. Термін штучного інтелекту – не вигадка XXI століття. Ще в 1956 р. американський професор Джон МакКарті за допомогою своїх соратників намагався визначити, чи можна навчити машину використовувати мову, абстрактні форми та проблеми, що вирішують люди, та вдосконалюватися. Він досяг певних позитивних результатів.

Цього часу попит на штучний інтелект підвищується з кожним часом. Як свідчить статистика, за останні кілька років було створено 90 % світових даних, кожні два роки обсяг даних в світі збільшується приблизно в 10 разів. Сьогодні машини з нейронними мережами здатні відтворювати спосіб роботи людського мозку і формувати складні асоціації. Зупинити розвиток штучного інтелекту важко або практично неможливо. Незважаючи на це, створення та використання штучного інтелекту безсумнівно має бути соціально орієнтованим і відповідати

інтересам безпеки людини, збереження її особистого простору, волі і самосвідомості.

Розрізняють Інтернет речей (далі – ІР) та штучний інтелект (далі – ШІ). ІР – з'єднання мільйонів розумних пристроїв та датчиків, підключених до Інтернету. Ці пристрої та датчики, які підключені, збирають та діляться даними для використання та аналізу багатьма організаціями, що є реальним фактором, який створює та змінює суспільні відносини. Мета досліджень ШІ полягає в тому, щоб створити машини, які можуть міркувати, розуміти та навчатися, як люди, на своїх помилках, а потім використовувати ці можливості для покращення життялюдствата вирішення складних проблем [1].

Україна входить до трійки лідерів серед країн Східної Європи за кількістю компаній, що працюють в сфері ІР. Проблемами ШІ в Україні активно займаються Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова, Інститут проблем штучного інтелекту НАН України, Харківський національний університет радіоелектроніки (кафедра штучного інтелекту) та інші наукові та приватні установи [2, с. 10]. Водночас ІР та ШІ в цифровому світі не мають чітко визначених правових дефініцій. Правове регулювання в цій сфері знаходиться на стадії формування і містить достатньо законодавчих проблем, які лежать не тільки в площині інформаційного права, а й стосуються інших галузей права, в тому числі в сфері етики, захисту інтелектуальної власності та запобіганню кіберзлочинності.

Варто відразу наголосити, що дискусійні питання щодо етичного характеру й правового регулювання завжди були невід'ємною частиною стрімкого розвитку інформаційних технологій, робототехніки та штучного інтелекту. Робота з надвеликими обсягами даних, машинне навчання, інструменти віртуальної та доповненої реальності з-поміж іншого актуалізують і питання потенційних ризиків для життя та здоров'я людей.

Деякі з провідних зарубіжних держав законодавчо вже визнали автором твору комп'ютерну програму. Зокрема, в Японії ще у 2016 р. на засіданні державної комісії з інтелектуального права було прийнято рішення розпочати розробку нормативних документів щодо захисту авторських прав на продукти творчої діяльності, створені ШІ. Тоді як законодавством Австралії передбачено, що твір, який з'явився на світ завдяки участі комп'ютера, не може захищатись авторським правом, оскільки його не створено людиною. У Великій Британії, навпаки, створено «комп'ютерного суддю», який здатний передбачати рішення Європейського суду з прав людини з точністю до 79 % [3]. А перший робот-андроїд Софія, яка обіцяла знищити людство, отримала громадянство Саудівської Аравії. Тобто питання відносно правового становища ШІ чітко не визначене.

Законодавство України регулює питання ІР в законах про телекомунікації, радіочастотні ресурси, електронні державні реєстри та ін., але не формулює законодавчого поняття «штучний інтелект», не визначає межі, умови та порядок використання видів штучного інтелекту, хоча він уже активно використовується у багатьох надважливих сферах діяльності людини, серед яких: транспортна індустрія, сфера оборонних

науково-дослідних розробок, сучасна медицина із застосуванням передових технологій тощо. Тобто IP, створюючи роботів, не може ставиться до них, як до суб'єктів права.

В 2019 р. ми приєдналися до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту, а Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [4], яка розрахована на виконання до 2030 р. Одними з розділів цієї Концепції, крім технічних, є наука, правове регулювання, етика та правосуддя.

Оскільки ми прагнемо до імплементації європейського законодавства в систему національного права, необхідно ретельно дослідити Резолюцію Європейського Парламенту від 16.02.2017 р. 2015/2103(INL) щодо цивільно-правового регулювання робототехніки з рекомендаціями для Європейської Комісії. «Норми цивільного права про робототехніку» [5, с. 73], яка містить біля ста пунктів з різних аспектів та проблем робототехніки та штучного інтелекту, в тому числі їх використання.

У пункті 59 цієї Резолюції нормативно закріплено суб'єктність роботів під назвою «електронна особа (особистість)» з низкою специфічних прав і обов'язків.

Отже, у тексті Резолюції стверджується про неможливість притягнення штучного інтелекту до відповідальності за дії, що спричинили шкоду третім сторонам, тобто ШІ не розглядається, як справжній суб'єкт права. Відповідальність за завдання шкоди, відповідно до п. «ad» Резолюції, може бути покладено на одного з так званих агентів, а саме: на виробника, оператора, власника або користувача штучного інтелекту. При цьому під час установлення обсягу відповідальності з боку «агента» необхідно встановити факт доведення можливості передбачення негативних наслідків і запобігання ним.

Резолюція – документ, який є спробою встановити певні основи (стандарти) регулювання вказаних правовідносин. В неї пропонується закріпити правові основи використання штучного інтелекту та впровадження загальноєвропейської системи реєстрації «розумних» машин. Реєстрація ШІ що свідчить про їхню здатність самостійно діяти в рамках суспільних правовідносин, а отже, бути носіями специфічних прав і обов'язків, тобто ШІ може стати самостійним суб'єктом правовідносин.

За сучасним задумом парламентарів, окремим категоріям роботів слід присвоїти індивідуальний реєстраційний номер, який заноситиметься до спеціального реєстру, де можна буде знайти детальну інформацію про робота, включаючи дані про виробника, власника й умови виплати компенсації у разі заподіяння шкоди. А підтримкою системи штучного інтелекту та її контролем повинно займатися спеціалізоване агентство з робототехніки, яке могло б взятися і за інші аспекти регулювання у цій області [6].

Резолюція має рекомендаційний характер, тобто вона «відкрита» для обговорень, доповнень, змін.

Українське законодавство наразі не передбачає можливості правового регулювання суспільних відносин у сфері робототехніки, а також механізмів ідентифікації роботів із штучним інтелектом як суб'єктів

правовідносин, тому слід погодитись з вченими, які вважають, що доцільно розпочати роботу над створенням сучасних правових регуляторів у сфері робототехніки, спираючись на міжнародний досвід у цій сфері [7, с. 6]

Незважаючи на це, в юриспруденції досліджується «електронне судочинство», «запровадження електронного нотаріального документообігу» та застосування інших допоміжних комп'ютерних програм, сучасні автори дійшли висновку, що необхідно удосконалити застосування в нотаріальному, цивільному та виконавчому процесах електронних програм на підставі чинного законодавства, а надалі нормативно закріпити порядок, межі, способи та механізми дії і взаємодії таких форм штучного інтелекту, як: комп'ютерні програми; інформаційні технології зі штучного інтелекту; «електронну особу (особистість)» за умови ненадання цієї «особистості» суб'єктності.

Визначення проблемних аспектів правовідносин в ІТ-сфері взагалі та щодо штучного інтелекту зокрема має як теоретичне, так і практичне значення. Набуває актуальності проблематика стосовно виявлення правової природи діяльності, пов'язаної зі штучним інтелектом та відповідальності за шкоду, спричинену через його використання. Водночас, зважаючи на обраний євроінтеграційний курс України, з великою ймовірністю можна розраховувати, що подальше вдосконалення національного законодавства щодо правового регулювання штучного інтелекту буде здійснюватися на підставі Європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Глибовець М. М., Олецький О. В. Штучний інтелект. Київ : «Києво-Могилянська академія», 2002. 364 с. ISBN 966518153X. (укр.)
2. Андрощук Г. О. Технології штучного інтелекту: тенденції розвитку // Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : збірник наукових праць за матеріалами Інтернет-конференції (м. Харків, 26.02.2019 року). – Харків, 2019. – С. 6–12.
3. Токарєва К. С., Савліва Н. О. Особливості правового регулювання штучного інтелекту в Україні // Юридичний вісник, 2021. – № 3 (60). – С. 148–153.
4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р // Урядовий кур'єр 18.12.2020 р. – № 247.
5. Андрощук Г. О. Право роботів. Інтелектуальна власність в Україні. 2017. № 11. – С. 73–74.
6. Харитонова О. І. Правовідносини та штучний інтелект : матеріали наук.-практ. конф., 20–21 лист. 2019 р., Нац. тех ун-т України: Київський політех. інст. ім. І. І. Сікорського. С. 65–68.
7. Кармаза О., Грабовська О. Електронна особа (особистість) як суб'єкт правовідносин у цивілістичному процесі // Підприємство, держава і право, 2012. – № 2. – С. 2–10.

Ключові слова: штучний інтелект, статус штучного інтелекту, правосуб'єктність штучного інтелекту, захист інтелектуальної власності, правове регулювання.

Key words: Artificial Intelligence, the status of artificial intelligence, legal personality of artificial intelligence, intellectual property protection, legal regulation.

СИМОНЯН ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДИЗАЙН»

Іноді складно уявити наскільки важливу роль відіграє інтелектуальна власність в нашому повсякденному житті. Навіть такий звичайний елемент побуту як дизайн наспраді є результатом художньої діяльності, який має безумовно визнаватись об'єктом права інтелектуальності власності.

Дизайн, як результат творчої, інтелектуальної діяльності користується в нашій країні великою популярністю, проте єдиного визначення поняття дизайну ні в юридичному аспекті, ні в сфері практичного застосування не існує. Звідси і правова невизначеність дизайну як об'єкту правової охорони, можливість неоднозначного трактування виду охорони.

Так, питання можливості охорони прав інтелектуальної власності на такий об'єкт як дизайн залишається досить дискусійним. Адже дизайн в різних сферах є складним творінням, яке включає в себе безліч напрямів, зокрема, дизайн інтер'єру, графічний дизайн, ландшафтний дизайн, комп'ютерний дизайн, веб – дизайн, анімаційний дизайн, архітектурний дизайн, дизайн міського середовища, звуковий дизайн, книжковий дизайн, поліграфічний дизайн, проектування програмного забезпечення, промисловий дизайн, світловий дизайн, екодизайн, дизайн одягу тощо, які самі по собі можуть визнаватись об'єктами інтелектуальної власності.

Наприклад, дизайн інтер'єру може складатися з певних предметів: меблів, текстилю, освітлення, вентиляційних систем, тощо, але в даному випадку охорона надається саме комплексному поєднанню усіх цих предметів. Таким чином, продуктом дизайну інтер'єру потрібно вважати готовий промисловий виріб.

Термін «дизайн» зустрічається в нашому житті давно, але зараз використання дизайну в усіх його різноманітних правах досягло тієї стадії, коли виникла потреба в законодавчому регулюванні дизайну.

Слово дизайн (від англ. Disegno) – художнє конструювання виробів; проектування естетичного вигляду виробів промисловості [1, с. 253].

Р.Є. Еннан зазначає, що під дизайном прийнято розуміти різні види проектування щодо формування естетичних і функціональних якостей предметного середовища [2, с. 86–89].

Відповідно до визначення, яке надає словник-довідник, дизайн – «одна з найпоширеніших у наш час галузей мистецтва, що тісно пов'язана з цивілізаційними викликами сучасного суспільства і розвивається у напрямку всебічного вдосконалення як у науково-технічному, економічному, так і в естетичному та культурному напрямах» [3, с. 197].

Виходячи з Рекомендацій щодо забезпечення правомірності створення та використання творів дизайну, вказані твори призначені для

надання естетичних якостей товарам повсякденного вжитку, промисловій продукції та середовищу проживання людини [3].

В науковій літературі дизайн визначають як вид діяльності, яка поєднує принципи зручності, економічності та краси та пов'язана із проектуванням предметного середовища [4, с. 142].

Існують багато підходів до визначення видів дизайну, перелічимо деякі з них, найбільш розповсюджені:

– дизайн розглядається як вид людської діяльності;
– дизайн розглядається як результат діяльності;
– дизайн розглядається як творча активність.

Але в зв'язку з тим, що, як вже зазначалося, існує дуже багато видів дизайну, його частіше визначають й пов'язують зі сферою творчої діяльності. Так, наприклад, як визначає Н.А. Івченко, графічний дизайн – це художньо-проектна діяльність, заснована на унікальних авторських концепціях, вироблена за допомогою традиційної техніки образотворчого мистецтва і (або) високих технологій, мета якої – створення специфічних об'єктів [5].

Ландшафтний дизайн – творчий метод, процес і результат оздоблення предметно-просторового середовища прийомами і засобами архітектуриландшафтної, ландшафтноїскульптури, художнього конструювання деталей ландшафту культурного.

Отже, узагальнюючи існуючи визначення дизайну у різних сферах діяльності людини, можна зробити висновок, що дизайн – це область творчої діяльності, що пролягає в проектуванні наочного світу штучного середовища, в створенні зручних і красивих речей.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів // За ред. О. С. Мельничука. Вид. друге. Київ : УРЕ, 1985. – 967 с.
2. Еннан Р. Є. Захист прав на промисловий дизайн: досвід зарубіжних країн / Р. Є. Еннан // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2019. – № 37. – С. 86–89.
3. Дизайн : словник-довідник. – Київ : Фенікс, 2010. – 678 с.
4. Рекомендації щодо забезпечення правомірності створення та використання творів дизайну (2020) / URL: http://sips.gov.ua/ua/recdiz.html
5. Дюкарєва С. В. Ландшафтний дизайн як об'єкт правового регулювання / С. В. Дюкарєва. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 215–218.
6. Івченко Н. А. Поняття «графічний дизайн» / Н. А. Івченко. URL: http://visnyk.pgasa.dp.ua/article/view/171210

Ключові слова: дизайн, промисловий дизайн, захист інтелектуальної власності.
Key words: design, industrial design, protection of intellectual property.

МАКАРИШЕВА ТЕТЯНА СТЕПАНІВНА

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

КРОХМАЛЬОВ ДЕНИС ВІКТОРОВИЧ

Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти

РОЛЬ ПРАВОВЛАСНИКІВ У ПРОТИДІЇ КОНТРАФАКТНІЙ ПРОДУКЦІЇ

Наразі поширені випадки несанкціонованого використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ), зокрема засобів індивідуалізації при виготовленні затребуваних споживачами товарів, тобто, виготовлення контрафактної продукції.

Таке збільшення пропозицій контрафактної продукції викликане умовами воєнного стану та факторами, а саме: зниження купівельної спроможності/реального рівня доходів населення; збільшення вартості товарів внаслідок девальвації національної валюти, підвищення цін на енергоносії; та ускладнення логістичних ланцюгів постачання оригінальної продукції тощо [1, ст. 16].

Довготриваюча повномасштабна російсько-українська війна значно вплинула на фокус уваги правоохоронних органів, чиї зусилля все більше орієнтовано на безпеку та захист територій держави [2].

Натепер має місце певна пауза в іноземних інвестиціях правовласників ОПІВ в Україні.

Існує прямий зв'язок між ефективністю охорони прав ОПІВ та економічним показниками країни. Важливого значення дане питання набуде в процесі залучення нових іноземних інвестицій. За таких обставин боротьба з контрафактом має посісти одне з ключових місць у державній політиці.

Одним з варіантів вдосконалення системи може стати активна діяльність самих правовласників, які з усією відповідальністю мають ставитись до управління своєю інтелектуальною власністю (ІВ).

Існуючі в Україні механізми охорони ІВ, в цілому дозволяють доволі успішно протистояти підробці абсолютно різних товарів.

На практиці непоодинокі випадки, коли деякі правовласники повністю ігнорують необхідність боротьби з контрафактом. Інші ж інвестують у комплексний підхід щодо виявлення, розслідування та припинення порушень своїх прав на ОПІВ, а також у надання їм ширшої правової охорони.

Зупинимось на прикладах щодо доцільності вибору обсягів правової охорони ОПІВ – торговельна марка (ТМ), а саме для парфумів. Як відомо,

обсяг правової охорони за ТМ визначається зображенням торговельної марки та переліком товарів і послуг, внесеними до Державного реєстру свідоцтв України на торговельні марки.

Варіант 1. ТМ «Jo Malone». Правовласник – американська компанія Джо Мелоун Інк. при виході на український ринок обмежилася реєстрацією двох ТМ, що відповідають безпосереднім бізнес – продуктам (здебільшого – парфумам преміум-сегменту):

(1) словесне позначення «Jo Malone» (свід. України № 32136) для парфумів (кл. 3 МКТП), свічок (кл. 4 МКТП), парфумерних засобів (кл. 35 МКТП), та косметичних засобів (кл. 42 МКТП),

(2) та комбіноване позначення (свід. України № 42009) для тих же самих товарів.

Правовласник може використовувати, дозволяти та забороняти використання наведених ТМ, зокрема при виробництві та у рекламі.

Варіант 2. ТМ «No 5 Chanel». Правовласник – відома французька компанія Шанель САРЛ (Chanel SARL) зареєструвала таке словесне позначення – **NO 5 CHANEL** (свідоцтво України № 111246) для парфумів (кл. 3 МКТП), ювелірних виробів (кл. 14 МКТП), аксесуарів (кл. 18 МКТП), та одягу і взуття (кл. 25 МКТП).

Слід зазначити, що правовласник розширив обсяг своїх прав на таке саме позначення, додавши перелік товарів-послуг (свідоцтво України № 325971): папір і картон; друкована продукція; етикетки паперові або картонні (16 кл. МКТП); вмістини для побутового використання; пульверизатори для парфумів; дезодорувальні апарати для особистого використання та ін. (21 кл. МКТП) [3].

Саме такий крок компанії Шанель САРЛ унеможливлює використання ТМ «No 5 Chanel» третіми особами на будь-якому об'єкті, що може мати відношення саме до парфумів (пакувальні коробки, флакони для парфумів, навіть якщо в них не поміщені парфумовмісні речовини).

В свою чергу, скорочений перелік товарів за ТМ «Jo Malone» може призвести до виробництва контрафактної продукції в промислових масштабах. Тобто, порушник безперешкодно виробляє та/або імпортує скляні флакони, етикетки та пакувальні матеріали, що повністю імітують важливу складову оригінальної продукції. Зазначені складові оригінальної продукції не підпадають під наявну правову охорону ТМ. Тому у правовласника відсутня можливість боротись з контрафактною продукцією на будь-якому етапі її виробництва. Вкрай важлива обставина: за обсягом правової охорони, яка надана компанії Джо Мелоун Інк. відповідно до наведених вище свідоцтв України № 32136 та 42009, контрафактною буде визнана лише готова продукція – тобто, парфуми/свічки/косметичні засоби розлиті по флаконах/вмістинах з відповідними етикетками, що містять зображення **«Jo Malone»**.

Тож, очевидно, що базуючись на обсязі прав, якими наділені правовласники відповідно до зазначених свідоцтв, компанія Шанель САРЛ має набагато більше можливостей для захисту від контрафакції.

Протидія контрафактній продукції має посісти пріоритетне місце саме в сучасній державній політиці в сфері ІВ.

Правовласники повинні прикладати більше зусиль, які спрямовані на охорону ІВ, а саме: вимагати ширший обсяг прав за ОПІВ, зокрема ТМ, як засобу індивідуалізації, для унеможливлення виробництва складових контрафактної продукції.

Список використаних джерел:

1. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/ad_stiykist-realsektor_17042023.pdf (дата звернення: 17.05.2023).
2. Кримінальна практика: трансформації воєнного року. Стаття / Юридична газета Online. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalna-praktika-transformaciyi-voennogo-roku-.html (дата звернення: 17.05.2023).
3. Державний реєстр свідоцтв України на торговельні марки. URL: https://sis.ukrpatent.org/uk/search/simple/ (дата звернення: 17.05.2023).

Ключові слова: контрафактна продукція, державна політика, загроза, засоби індивідуалізації, власники прав інтелектуальної власності, протидія контрафакту.

Key words: counterfeit product, state policy, threat, means of individualization, owners of intellectual property rights, countering counterfeiting threats.

БУГАЄЦЬ АЛЬОНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

СПІВПАДІННЯ ВОЛІ І ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ У ФРАУДАТОРНИХ ДОГОВОРАХ ТА ЇХ НЕСПІВПАДІННЯ

Як констатують дослідники, волю особи слід сприймати як внутрішнє бажання суб'єкта вчиняти дії, в тому числі цивільно-правового характеру (зокрема укладати договори), тобто вона як прояв психологічної діяльності особи (фізичної особи безпосередньо або, оскільки стверджувати про психологічну діяльність юридичної особи не має сенсу, – тієї фізичної особи, що уповноважена на вчинення дій від імені юридичної особи) перебуває у психічній площині. Як явище внутрішнього порядку, вона сама за собою не впливає (точніше, не здатна впливати) на виникнення прав та обов'язків (чи, наприклад, на їх припинення). З огляду на це волю можливо розглядати за сутністю лише за її зовнішнім виявом, тобто за волевиявленням. Саме у вияві ззовні воля набуває юридичного значення, тобто воля внаслідок волевиявлення (яке, відрізняючись цим від волі, перебуває у площині

реальної діяльності, передусім у площині дій) отримує можливість бути доступною для сприйняття іншими [1, с. 176] У цивілістиці проблема формування суб'єктом власної волі та її співвідношення з волевиявленням розглядається в площині визнання недійсними певних дій цивільно-правового характеру. Отже, для дійсності останніх є важливою роль чинників, які здатні (можуть) впливати на волю особи, тобто чи не було вчинено впливу усупереч дійсному бажанню особи, чи існують інші обставини (обман, помилка чи зловмисна домовленість представника особи з іншою особою тощо), які спотворюють уявлення інших про сутність дій [1, с. 176]. У науковій літературі сформульовані обмеження відносно волі та волевиявлення сторін договору, які стосуються свободи укладання договору. Так, М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський вказують, що індивідуальна свобода, яка являє собою основу договорів є відносною, адже приймаючи певне рішення юридичні особи та громадяни мають керуватися законами які можуть обмежувати свободу договору, а законодавець може покладати на сторони обов'язок укласти договір або надає сторонам можливість обрати лише певну модель договору чи формулює обов'язкову для сторін редакцію певної договірної умови, чи, навпаки, забороняє включення в договір певної умови, виключає можливість певних категорій суб'єктів укладати договори тощо [2].

Що стосується фраудаторних правочинів, то вони (в літературі та в судовій практиці) розуміються як такі, що вчинені боржником на шкоду кредиторові [3].

Погоджуючись з думкою В. Рєзнікової, О. Єфімов зазначає, що у разі вольової та усвідомленої діяльності суб'єкта з недобросовісної реалізації ними власного суб'єктивного права не за його призначенням, що завдає шкоди суспільним інтересам та/або інтересам третіх осіб (чи створює реальну загрозу її завдання), навіть при формальній правомірності такої діяльності є підстави стверджувати про зловживання правом [3].

При цьому не має значення, в чиїх інтересах (боржника або третьої особи) відбувається таке зловживання, а також не мають значення фактичні обставини, за яких особою вчиняються дії із вчинення фраудаторного правочину: як ключовий чинник розглядається саме зловживання, що свідчить про свідомий вихід особи за межі, встановлені загальними засадами права [3], при тому боржник може акцентувати увагу суду на зовнішній узгодженості власних дій з конкретною нормою закону (на тому, що правочин цією конкретною нормою не є забороненим – на відміну суперечливості між правочином та принципом права) або на тому, що сторона фраудаторного правочину не отримає вигоди (її отримує третя особа, певним чином пов'язана з боржником, що учиняє фраудаторний правочин).

Отже, внаслідок укладення фраудаторного договору спостерігається:

співпадіння між волею особи завдати шкоду кредиторові (його правам чи майновим інтересам) та правовим результатом, наявним внаслідок укладення боржником відповідного правочину;

неспівпадіння між формально вираженою (зовнішньо правомірною) волею боржника внаслідок вчинення фраудаторного

правочину та протиправним результатом у вигляді завдання шкоди кредиторові (його правам чи майновим інтересам), наявним внаслідок укладення боржником відповідного правочину, тобто є наявним зловживання правом, внаслідок чого договір може бути визнаний недійсним.

Список використаних джерел:

1. Котис В. Воля та волевиявлення у цивільному праві України та зарубіжних країн // Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді : зб. тез допов. IV Міжнар. студ. наук. конф. / Ред. кол.: С. В. Банах та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 175–178.
2. Воля та волевиявлення в цивільно-правовому договорі [Електронний ресурс]. URL: http://referat-ok.com.ua/work/volja-ta-volevijavlennja-v-civilno-pravovomu-dogovori/
3. Єфімов О. Науковий висновок щодо визнання правочину недійсного як фраудаторного (справа № 910/16579/20). URL: http://yefimov.com.ua/?p=4701

Ключові слова: фраудаторний договір, воля та волевиявлення, недійсний правочин.

Key words: fraudulent act, will and expression to will, invalid deed.

ВИСОЧИН ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ІМПОРТУ ЛІКІВ

Особливість лікарських засобів у тому, що вони вирішують завдання загальнодержавного значення, задовольняють потреби населення, створені задля охорону здоров'я.

Згідно до законодавства України лікарські засоби визначаються, як «речовини або їх суміші природного, синтетичного чи біотехнологічного походження, що застосовуються для попередження вагітності, профілактики, діагностики та лікування захворювань людини або зміни стану та функцій організму».

До лікарських засобів належать: діючі речовини (субстанції); готові лікарські засоби (ліки); гомеопатичні засоби; засоби, що використовуються для виявлення патогенних мікроорганізмів, а також боротьби з патогенними мікроорганізмами чи паразитами; лікувальна косметика та лікувальні добавки до продуктів харчування.

Переміщення лікарських засобів через кордон України неможливе без проведення митними органами процедур митного контролю, передбачених статтями 40, 45, 81, 86 Митного кодексу України.

При цьому останні здійснюються у порядку та на умовах, передбачених ст. 40 КК України, згідно з якою такому контролю підлягають усі товари (у тому числі лікарські засоби) та транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон.

Зауважимо, що ввезення зареєстрованих та незареєстрованих лікарських засобів регулюється ст. 17 Закону «Про лікарські засоби» та наказом МОЗ України від 26.04.2011 № 237 «Порядок ввезення на територію України незареєстрованих лікарських засобів, стандартних зразків, реактивів» [1].

З 2016 року набрали чинності зміни до Закону України «Про лікарські засоби», згідно з якими було запроваджено спрощену процедуру реєстрації лікарських засобів, зареєстрованих уповноваженими органами зарубіжних країн. А саме, Сполучені Штати Америки, Швейцарія, Японія, Австралія, Канада та Європейський Союз.

Під якістю лікарських засобів і виробів медичного призначення розуміється їх відповідність усім умовам реєстрації та виробництва (технології, виробничі площі, персонал) і заданим характеристикам. Під час випуску продукції на ринок підприємство видає сертифікат якості або відповідності, підписаний уповноваженою особою виробника, якщо він відповідає показникам якості реєстраційного досьє щодо безпеки та ефективності та виготовлений згідно з правилами [2, с. 66].

До основних показників, що визначають якість фармацевтичної та медичної продукції є:

– безпека;
– функціональні властивості;
– надійність.

Безпека – найважливіша якість, якою повинні володіти всі споживчі товари. Втрата корисності або соціальної функції, перевищення допустимого рівня показників безпеки відносить товар до небезпечних категорій, які підлягають знищенню.

Експлуатаційні властивості вказують на придатність виробів виконувати призначені функції в конкретних умовах експлуатації або зношування [2, с. 67–68].

Надійність – це здатність виробу зберігати свою функціональну функцію в процесі зберігання та/або носіння (експлуатації) протягом заданих термінів. Вона постійно змінюється внаслідок процесів, що відбуваються під час зберігання, споживання та використання товарів.

Також, подолання всіх відвідувань для контролю якості надання послуг митниці – мітні органи діють під час контролю відповідності статутним повноваженням декларанта з вилученням усіх необхідних документів від органів спеціального призначення здійснювати державний нагляд за лікарськими засобами та лікарськими засобами.

У Законі України «Про лікарські засоби» прямо зазначено, що державна інспекція з контролю якості лікарських засобів здійснює контроль за ввезенням на територію України лікарських засобів (ст. 17), а органи місцевого самоврядування вилучають інформацію про реєстрацію медичних пільг у МОЗ на підставі результатів експертизи реєстраційних матеріалів (реєстраційного досьє) на таку достатність та контроль якості, що здійснюється ДП «Державний фармакологічний центр» [2, с. 69].

Матеріали з методики контролю якості лікарських засобів вже направляються до Державної інспекції з контролю якості лікарських

засобів МОЗ. Наказом МОЗ про державну реєстрацію лікарських засобів затверджуються фармакопійні статті або методи контролю якості, медичні інструкції, листки-вкладиші, які містять відомості про пацієнта, технічні регламенти або затвердження технології виробництва, та надається реєстраційний номер державної реєстрації лікарських засобів. лікарські засоби. база даних лікарських засобів та міжвідомча реєстрація в Україні [3, с. 132].

Наразі думка міжнародних та вітчизняних експертів щодо ввезення лікарських засобів на територію не лише України, а й інших країн ґрунтується на тому, що для перетину митного кордону держави лікарські засоби мають бути сертифіковані міжнародними компаніями та ВООЗ зокрема, а також зареєстрованими в країні, куди ввозяться лікарські засоби.

Фахівці МОЗ України вважають, що наразі відсутня чітка система контролю за ввезенням деяких ліків, часто буває, що заборонені препарати якимось чином потрапляють до державних аптек, не проходячи митного контролю.

Список використаних джерел:

1. Про лікарські засоби : Закон України, редакція від 05.02.2023, підстава – 2869-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 22, ст. 86.
2. Митні органи в системі державного контролю якості лікарських засобів / Н. В. Волкова // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». 2009. № 2 (3). С. 66–72.
3. Кузьміна Т., Чурсіна Л., Березовський Ю. (2020). Актуальні питання митного контролю та експертизи лікарських засобів, що ввозяться на територію України. Товарознавчий вісник. 2020. № 1 (13). С. 131–146. URL: https://doi.org/10.36910/6775-2310-5283-2020-13-11

Ключові слова: паралельний імпорт, конкуренція, лікарські засоби, фармацевтичне законодавство, законодавчі новели, митний контроль.

Key words: parallel import, competition, medicinal products, pharmaceutical legislation, legislative amendments, customs control.

ГОЛОВАТЮК ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Міжнародно-правова охорона авторського права сприяє розвитку літератури, науки, мистецтва, значному поширенню та забезпеченню правомірного використання літературних, музичних, хореографічних, художніх, фотографічних, аудіовізуальних та інших творів. У преамбулі Бернської конвенції про охорону літературних

і художніх творів від 9 вересня 1886 р. проголошується її мета: ефективно охороняти права авторів на їхні літературні і художні твори. Держави, які підписали Конвенцію чи приєдналися до неї, утворили Союз для охорони прав авторів на їхні літературні і художні твори. Основними засадами Конвенції є такі: 1) національний режим, відповідно до якого твори, створені в одній із країн-членів Союзу, повинні одержувати у всіх інших країнах-членах Союзу таку ж охорону, яку ці країни надають своїм власним громадянам; 2) принцип автоматичної охорони, згідно з яким національний режим не залежить від жодних формальних умов, тобто охорона надається автоматично і не зумовлюється формальними умовами реєстрації, депонування тощо; 3) принцип незалежності охорони, відповідно до якого права іноземного автора із країни-члена Союзу охороняються в іншій країні-члені Союзу незалежно від того, чи вони охороняються на батьківщині походження твору.

Об'єктом правової охорони Бернська конвенція проголошує будь-які твори літератури, науки і мистецтва незалежно від форми і способу їх вираження. Перелік творів, що мають охоронятися національним законодавством і яким надається охорона Конвенцією, невичерпний. Це можуть бути твори будь-якого наукового чи художнього рівня, жанру, призначення тощо. Стаття 2 Конвенції проголошує, що терміном «літературні і художні твори» охоплюються усі твори у сфері науки, літератури і мистецтва. Проте національне законодавство кожної країни може містити певні категорії творів, які законом не охороняються, тому в кожному з них слід навести чіткий і вичерпний перелік творів, яким правова охорона не надається. Похідні твори за Конвенцією охороняються нарівні з оригінальними творами. У національному законодавстві має бути визначений правовий режим офіційних текстів законодавчого, адміністративного і судового характеру. Збірники літературних і художніх творів, наприклад, енциклопедії і антології, що є результатом інтелектуальної творчості за підбором і розташуванням матеріалів, охороняються як твори без шкоди правам авторів творів, що увійшли до зазначених збірників. Усі названі твори підлягають охороні в кожній із країн-членів Союзу.

Бернська конвенція визначає чіткі критерії для надання правової охорони. Одним із важливих положень Конвенції є положення щодо творів фольклору, хоча власне цей термін у Конвенції не міститься. Конвенція передбачає, що в разі, коли невідомо, хто є автором твору, але є підстави вважати, що автором цього твору є громадянин країни-члена Союзу, законодавець цієї країни може призначити відповідний компетентний орган, який має здійснювати захист прав такого автора. Суб'єктами прав на твори науки, літератури і мистецтва визнаються автори та їх правонаступники. Авторами можуть бути будь-які фізичні особи. Правовій охороні підлягають як опубліковані, так і не опубліковані твори за умови, що їх автори є громадянами однієї із країн-членів Союзу або вони мають постійне місце проживання в ній. Під випущеними у світ творами слід розуміти ті, які випущені зі згоди автора, яким би не був спосіб виготовлення примірників, за умови,

що ці примірники випущені в обіг у кількості, придатній задовольнити розумні потреби публіки, враховуючи характер твору. Не є випуском твору представлення драматичного, музично-драматичного чи кінематографічного твору, виконання музичного твору, публічне читання літературного твору, сповіщення по проводах або передача в ефір літературних чи художніх творів, показ творів мистецтва і спорудження твору архітектури. Твір вважається випущеним у світ одночасно в кількох країнах, якщо він був випущений у двох або більше країнах протягом тридцяти днів після першого його випуску.

Бернська конвенція чітко визначає особисті немайнові і майнові права авторів. До особистих немайнових прав віднесено право авторства і право протидіяти будь-якому перекрученню твору, його спотворенню, а також будь-якому посяганню на твір, яке може завдати шкоди честі і репутації автора. Майновими правами авторів є право на переклад, право на відтворення творів будь-яким способом і в будь-якій формі (що включає будь-який звуковий або візуальний запис (ст. 9 Конвенції), право на публічне виконання драматичних, музично-драматичних і музичних творів (ст. 11), право на передачу в ефір або публічне сповіщення, право на публічне читання, право на переробку, аранжування та інші зміни твору (ст. 12) і право на кінематографічну переробку і відтворення творів (ст. 14). Так зване право «часткової участі», передбачене ст. 14ter (стосовно оригіналів творів мистецтва і оригіналів рукописів), є факультативним і застосовується лише тоді, коли це допускається законодавством країни, до якої належить автор.

Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право 1952 р. не містить широкого переліку творів науки, літератури і мистецтва, які підпадають під її охорону. Немає в цій конвенції і детальної регламентації щодо охорони окремих об'єктів авторського права. У ст. 1 наводиться лише примірний перелік творів науки, літератури і мистецтва, які підпадають під правову охорону. У Всесвітній конвенції не згадується про твори прикладного мистецтва і фотографії. Всесвітня конвенція також базується на принципі національного режиму. Кожна держава-член Всесвітньої конвенції надає іноземним авторам таку саму охорону, як і власним авторам. Ця Конвенція містить специфічні норми щодо формального оформлення авторських прав, оскільки у національному законодавстві багатьох країн містяться норми щодо формальностей. Конвенція прийняла компромісне рішення, за яким формальності, передбачені національним законодавством (депонування примірників, реєстрація, виробництво або випуск у світ твору на території певної держави тощо), вважаються виконаними стосовно будь-якого твору, який користується конвенційною охороною, якщо будуть дотримані формальності, встановлені самою конвенцією.

У Всесвітній конвенції було встановлено строк охорони об'єктів авторського права не менше 25 років після смерті автора. На відміну від Бернської конвенції, ця конвенція не передбачає охорони особистих немайнових прав. На Паризькій конференції 1971 р. з приводу цієї проблеми точилася тривала дискусія. Проте позитивного рішення не було прийнято, оскільки багато держав, у тому числі й США,

не визнають особистих немайнових прав. Під випуском у світ Всесвітня конвенція визнає відтворення в матеріальній формі примірників твору і надання необмеженому колу осіб можливості читати його або знайомитися з ним шляхом зорового сприйняття.

За правилами Конвенції опубліковані твори поділяються на дві групи. Першу групу становлять твори за принципом громадянства автора: твори, автор яких є громадянином держави-учасниці Конвенції, підлягають охороні незалежно від того, де вони опубліковані. Охороні підлягають також твори, які вперше були опубліковані на території країни, що не є учасницею Конвенції. Другу групу становлять твори за принципом місця випуску у світ. Твори авторів, які є громадянами держави-учасниці Конвенції, охороняються незалежно від того, де вони були вперше випущені, навіть якщо це мало місце в країні, яка не є учасницею Конвенції. Якщо ж твір випущений на території держави-учасниці Конвенції, то він підлягає охороні на території кожної держави-учасниці Конвенції незалежно від того, громадянином якої держави є автор.

У Договорі ВОІВ з авторського права 1996 р. враховано розвиток і зближення інформаційних і комунікаційних технологій та їх вплив на створення і використання літературних і художніх творів. Наведені фактори зумовлюють ще більшу необхідність посилення авторсько-правової охорони як основного стимулу до літературної і художньої творчості. Водночас не можна не зважати на необхідність урівноважувати інтереси і права авторів з інтересами широкої публіки. Договір є спеціальною угодою стосовно ст. 20 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Договір уточнює, що авторсько-правова охорона поширюється на форму вираження, а не на ідеї, процеси, методи функціонування або математичні концепції як такі. Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Компіляції даних чи іншої інформації в будь-якій формі, які за підбором і розташуванням представляють собою результат інтелектуальної творчості, охороняються як такі. Проте охорона не поширюється на самі дані чи інформацію і не зачіпає яке-небудь авторське право, що стосується самих даних чи інформації, що становлять зміст у компіляції.

Договір наділяє авторів літературних і художніх творів виключним правом дозволяти доведення до загального відома оригіналу і примірників своїх творів шляхом продажу або іншої передачі прав. Ці ж автори користуються виключним правом на прокат комп'ютерних програм, кінематографічних творів і творів, втілених у фонограмах. Проте це правило не поширюється на комп'ютерні програми, якщо програма не є основним об'єктом прокату, і на кінематографічні твори, якщо такий прокат не приводить до широкого копіювання цих творів, що може завдати істотної шкоди виключному праву на відтворення.

Автори літературних і художніх творів користуються виключним правом дозволяти будь-яке сповіщення своїх творів для загального відома по проводах або засобами бездротового зв'язку, включаючи доведення своїх творів до загального відома таким чином, що представники публіки можуть здійснювати доступ до таких творів із будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором.

Список використаних джерел:

1. Ананьева Е. В. Международные конвенции в области авторского права и смежных прав. *Современное право*. 2001. № 4. С. 11–14.
2. Барановский П. Д. О принципах международной охраны авторских прав. *Журнал международного права*. 2001. № 8. С. 93–100.
3. Дроб'язко В. С. Національні та міжнародні стандарти охорони авторського права і суміжних прав. *Інтелектуальна власність*. 2002. № 5. С. 14–20.
4. Еремин А. В. Особенности Договора ВОИС по авторскому праву. *Основы государства и права*. 2002. № 2. С. 67–75.
5. Пантелеева З. Ю. Актуальные проблемы международной охраны авторских прав. *Международное публичное и частное право*. 2008. № 3. С. 17–22.
6. Хлестова И. О. Международно-правовая охрана авторских прав. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2006. № 2. С. 57–82.

Ключові слова: міжнародне авторське право, об'єкти авторського права, міжнародні конвенції, особисті немайнові права автора, майнові права автора.

Key words: international copyright, objects of copyright, international conventions, moral rights of the author, economic rights of the author.

ГРИЦЕНЮК ВЛАДИСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

ПРАВОВА ОХОРОНА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТВОРІВ

На сучасному етапі розповсюдження об'єктів мультимедіа у різних сферах життєдіяльності призвели до появи низки досліджень зазначених об'єктів з позиції різних галузей знань. Так, мультимедійні твори розглядаються як явище культури, жанр сучасного мистецтва. Це пов'язано з тим, що в Інтернеті існує безліч веб-сайтів музеїв і галерей, що містять експозиції і виставки, а також надають можливість участі у віртуальній екскурсії. Розповсюдження також отримали веб-сайти цифрових бібліотек і архівів. Безумовно такі віртуальні компоненти мережі Інтернет привертають увагу та інтерес користувачів до мистецтва, культури, літератури, історії тощо. Крім того, мультимедійні твори використовуються у педагогічній сфері шляхом роботи зі спеціальними навчальними програмами з метою вивчення певних навчальних дисциплін.

Судова практика часто визнає мультимедійні твори як комп'ютерну програму (програму для ЕОМ) або як базу даних. Так, зокрема, в судовій практиці Японії мультимедійні твори визначені як комп'ютерні програми, а також іноді об'єкти мультимедіа визначають як кінематографічні твори. Судова практика США пішла шляхом визнання мультимедійних творів як аудіовізуальних творів.

У Великобританії тривалий час розглядали мультимедійні твори як базу даних, а пізніше як аудіовізуальний твір. У Франції судова практика визначає правовий режим мультимедійних творів як колективного твору. За законодавством Франції колективним є твір, створений за ініціативою фізичної або юридичної особи, яка публікує цей твір під власним ім'ям. У колективному творі особистий творчий внесок різних авторів, які беруть участь в його створенні, об'єднується в один твір, без можливості наділення кожного автора окремим правом на такий твір в цілому. До таких творів законодавство Франції відносить, зокрема: енциклопедії, словники, періодичні твори. В Німеччині та Бельгії суди розглядають мультимедійний твір як комп'ютерну програму або як кінематографічний твір.

Проте, видається, що вищенаведені варіанти кваліфікації мультимедійного твору є не зовсім юридично некоректними. Необхідно зазначити, що попри те, що мультимедійні твори створюються за допомогою комп'ютерних програм, це не дає підстави для їх кваліфікації як програм для ЕОМ. На відміну від комп'ютерної програми, де єдиним автором є, як правило, програміст, в процесі створення мультимедійного твору бере участь низка суб'єктів права – композитори, художники, сценаристи тощо. Крім того, незважаючи на те, що окремі об'єкти мультимедіа є компіляцією або включають раніше створені твори, їх не можна визначати як бази даних, база даних – це складений твір, а мультимедійний твір – це єдиний твір. До того ж не можна кваліфікувати ці об'єкти як аудіовізуальні твори у зв'яжу з тим, що існують розбіжності в їх змісті та процесі їх створення.

Мультимедійний твір відповідає всім основним критеріям охороноздатності щодо об'єктів авторського права (творчий характер; новизна; оригінальність; унікальність (неповторність); авторська індивідуальність; відтворюваність; об'єктивна форма вираження). Зокрема, формою вираження мультимедійного твору є електронна (цифрова) форма, що надає можливість зберігати, передавати, змінювати, відтворювати та здійснювати інші дії щодо об'єкта за допомогою комп'ютерних програм і пристроїв. При цьому варто зазначити, що від об'єктивної форми вираження необхідно відрізняти матеріальний носій. Мультимедійний твір виражений в електронній (цифровій) формі та водночас може бути розміщений на різних матеріальних носіях (гнучкий диск, USB-флеш-накопичувач, CD, DVD та ін.). Таким чином, мультимедійний твір відповідає критеріям, що встановлені для об'єктів авторського права (перелік об'єктів авторського права не є закритим), а отже є твором, що має охоронятися так само як й інші результати інтелектуальної діяльності.

Сьогодні в сфері мистецтва широке розповсюдження отримало нове явище – створення віртуальних музеїв. На Інтернет-сайтах таких музеїв відбуваються виставки електронного (цифрового) мистецтва, віртуальні екскурсії, електронні презентації експозицій. За допомогою комп'ютерної графіки та використання об'єктів мультимедіа з'явилися нові можливості відтворювати живопис, кіно, фотографії, застосовувати новітні технології в художній освіті, надавати вільний доступ до

різноманітних ресурсів образотворчого мистецтва, музейної справи та культури. Тобто, формується єдиний культурно-інформаційний простір.

Наразі в науковій літературі також йдеться про феномен «мережевого художника» та «мережевої художньої творчості», а також про новий вид мистецтва – віртуальну художню культуру – сукупність жанрів і комплекс технологічних та художніх засобів, що забезпечують залучення аудиторії за допомогою інтерактивності і моделюючих механізмів до концептуально нового простору твору, створеного на засадах комп'ютерної віртуальної реальності. Поява віртуальної художньої культури пов'язана з глобалізацією комп'ютерних технологій, які з часом почали активно використовуватися в сфері художньої творчості.

Популярність та водночас невизначеність терму «мультимедійний твір» призводить до неоднозначності у розумінні та тлумаченні цього об'єкта. При цьому необхідно зазначити, що в економіці використовується термін «мультимедійний продукт», а в культурології «об'єкт мультимедіа» чи «мультимедійний проект». Проте, використання у правовій літературі та законодавстві цих термінів видається юридично некоректним (натомість пропонується використовувати термін «мультимедійний твір»).

Перші згадки про об'єкти мультимедіа з'явилися у 70-х рр. XX ст. та застосовувалися до журналів, рекламних телепередач, засобів масової інформації. Зокрема, цей термін позначав сукупність засобів для обробки та представлення відео-, аудіо- та друкованої інформації. З часом цей термін почав розглядатися в більш широкому значенні, і до нього також відносили комп'ютерні засоби обробки інформації. Водночас необхідно зазначити, що наразі найбільш розповсюдженим в літературі є розуміння об'єктів мультимедіа з технічної точки зору. Дана категорія визначається як особливий вид комп'ютерної технології, що об'єднує традиційну статичну візуальну інформацію (текст, графіку) та динамічну інформацію (музику, відео-фрагменти, анімацію тощо).

Мультимедіа розглядається також як програма інтерактивного типу для ЕОМ, що заснована на інтерактивній взаємодії користувача з ЕОМ. Об'єкти мультимедіа також визначають як цифрове втілення ідей, що присутні в різних видах мистецтва і діяльності. Мультимедіа включає в себе такі елементи: 1) технологія, що описує порядок розробки, функціонування та застосування засобів обробки інформації різних типів; 2) інформаційний ресурс, створений на основі технології обробки і надання інформації різних типів; 3) комп'ютерне програмне забезпечення, функціонування якого пов'язано з обробкою і наданням інформації різних типів; 4) комп'ютерне апаратне забезпечення, за допомогою якого стає можливою робота з інформацією різних типів. Таким чином, характеризуючи об'єкти мультимедіа, під ними розуміють перш за все засоби обробки інформації чи комп'ютерні технології.

Мультимедійні продукти також часто розглядають як об'єкти, що створюються для використання за допомогою технічних засобів (в т. ч. інтерактивних пристроїв, що відтворюють звуки чи зображення),

які є поєднанням різних способів надання інформації (в т. ч. в інтерактивному виді), і є одночасно доступними для сприйняття в різних поєднаннях усних і письмових текстів, графіку, мультиплікацію, музику, фотографії, зображення, відеоінформацію тощо. Вищезазначені автори виокремлюють такі ознаки цих об'єктів: 1) поєднання різних видів інформації, що виражені в цифровій формі; 2) необхідність застосування спеціальних технічних пристроїв для використання.

Мультимедійний продукт це об'єкт, який на єдиному носії поєднує в цифровій формі декілька елементів: текст, звук, зображення, комп'ютерну програму та інші дані. При цьому користувач може здійснювати вплив на зміст цього об'єкта. Крім того, якщо з початку існували об'єкти мультимедіа першого покоління (електронні енциклопедії, електронні бази даних), з часом з розвиток технологій з'явилися об'єкти мультимедіа другого покоління (комп'ютерні ігри, комп'ютерні презентації, Інтернет-сайти).

Відповідно до положень Зеленої книги ЄС «Авторське право і суміжні права в інформаційному суспільстві» 1995 р. зазначається, що мультимедійні твори – це комбінації даних та об'єктів різних видів, зокрема: зображення, текст, музика та програмне забезпечення. Відповідно до положень Білої книги США з інтелектуальної власності 1995 р. мультимедійні твори – це сукупність різних елементів в одному об'єкту, зокрема: тексту, звуків, зображень, відео.

Таким чином, мультимедійні твори це складні, комплексні твори, що містять відповідно різні результати інтелектуальної діяльності. При цьому кваліфікуючими ознаками мультимедійних творів є їх вираження в електронній (цифровій) формі, а також наявність особливої ролі користувача щодо їх функціонування. Отже, можна дійти висновку, що мультимедійний твір – це вираженій в електронній (цифровій) формі об'єкт авторського права, що містить низку охоронюваних результатів інтелектуальної діяльності (зокрема, музичних творів, аудіовізуальних творів, літературних творів, творів образотворчого мистецтва, комп'ютерних програм тощо) та за допомогою комп'ютерних пристроїв функціонує в процесі взаємодії з користувачами.

Окрім такої ознаки мультимедійних творів як – електронна (цифрова) форма вираження, варто також зазначити ще одну важливу ознаку цих творів – віртуальність. Змістовна характеристика віртуальності означає створення за допомогою комп'ютерних технологій імітації об'єктивної реальності чи відображення світу, вигаданого автором. Тобто, у мультимедійному творі може з одного боку імітуватися об'єктивна реальність (наприклад, віртуальні музеї, електронні бібліотеки), а з іншого – відображатися світ, вигаданий автором (комп'ютерні ігри). Ще однією важливою ознакою мультимедійних творів є інтерактивність, яка означає, що користувачі можуть взаємодіяти з інформацією, яка зберігається в мультимедійному творі, та отримувати її в модифікованій формі.

Щодо суб'єктів прав на мультимедійні твори необхідно зазначити, що в процесі створення мультимедійних творів беруть участь: автори, творчою працею яких створено результати інтелектуальної діяльності,

які в подальшому увійшли до складу такого комплексного складного об'єкта (в т. ч. композитори, аніматори, художники, програмісти, сценаристи, дизайнери та ін.); продюсери; редактори; розробники; видавці; організатори; локалізатори; роботодавці та ін.

Ключові слова: мультимедійні твори, мультимедіа, об'єкти авторського права, віртуальність, інтерактивність.
Key words: multimedia works, multimedia, copyright objects, virtuality, interactivity.

ШЕНДРИК ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

ФОТОГРАФІЧНИЙ ТВІР У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Фотографічний твір є одним із об'єктів авторського права, який постійно використовується у різних сферах життя, тому його неправомірне використання стає щодалі частішим явищем, а тому потребує детальної уваги та захисту. Постає доречне питання щодо реалізації авторського права на фотографічний твір та як протидіяти незаконному використанню такого об'єкта авторського права.

Серед авторів наукових досліджень, які у своїх працях вже приділяли увагу цим питанням, слід відзначити таких вчених, як О. Кулініч, С. Мазуренко, Ю. Канарик, К. Омельчук, Г. Омельченко та інших.

Великим кроком вперед на сьогоднішній день є прийняття Верховною Радою нового закону «Про авторське право і суміжні права», який набрав чинності 01.01.2023 року.

Так, законодавством відтепер встановлено поняття фотографічного твору, а саме, це твір, статично відображений (зафіксований) із застосуванням аналогових, цифрових фотографічних технологій на матеріальному носії чи в електронній (цифровій) формі або із застосуванням лазерних технологій у вигляді об'ємного тривимірного зображення [1].

Але поряд з тим, законодавством відтепер також встановлено, що до об'єктів, які не охороняються авторським правом, належать фотографії, що не мають ознак оригінальності та не є фотографічними творами. Отже, не кожна фотографія охороняється авторським правом, а лише та, яка буде мати ознаки оригінальності.

Під оригінальністю твору ми повинні розуміти ознаки власної інтелектуальної творчої діяльності автора, тобто мати якийсь сюжет чи відображати творчі рішення.

Так у ст. 6 Директиви 2006/116/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 12 грудня 2006 року про строк охорони авторського права і деяких суміжних прав, визначені ознаки фото яке підпадає під авторсько-правову охорону, а саме: фотографія повинна бути оригінальною,

самобутньою, повинна становити інтелектуальний витвір автора, що відображає його особистість.

Бернська конвенція при визначенні поняття фотографічного твору, пропонує нам віднести до них в тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії і зазначає про те, що вони будуть охоронятися як об'єкти авторського права [2].

Слід звернути увагу на те, що правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору й не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у фотографії.

Якщо звернути увагу на судову практику, то можна побачити, що під час захисту авторського права на фотографії будь-яка світлина вважається об'єктом авторського права, створеного творчою працею, і підпадає під охоронювані законом об'єкти авторського права. Лише у випадках, коли буде доведено, що фотографія зроблена автоматичними пристроями без використання творчої праці людини суди можуть визнати, що в цьому разі фотографія не є об'єктом авторського права.

Так наприклад, у справі британського фотографа Девіда Слейтера проти американської неприбуткової організації Фонду «Вікімедія», розглядався спір про те, що у 2011 році в джунглях Індонезії мавпа заволоділа фотокамерою британського фотографа і зробила автопортрет який став знаменитий на весь світ.

Деякі вчені визнавали суперечливими претензії про порушення авторських прав на зображення мавпи, зазначаючи, що Д. Слейтеру не могли належати авторські права на фото, тому що він фактично не брав участі в його створенні, тобто відсутні ознаки оригінальності та творчого рішення.

Після кількох років судової тяганини, суд прийшов до висновку, що оскільки авторське право на фотографічний твір не може належати тваринам, а фотограф здійснив усі можливі і необхідні маніпуляції задля отримання цього знімку (налаштування фотографом обладнання, налаштування ефектів, встановлення експозиції), то авторське право на фотографію належить Д. Слейтеру [3, с. 61].

Якщо ж все ж таки відбулося використання фотографії без згоди автора і автор хоче захистити своє право, це можна зробити декількома способами: 1) направити лист з вимогою припинити неправомірне використання такого об'єкта авторського права (якщо порушення відбулося у мережі Інтернет, вимагати блокування сайту, або повне видалення вашого фотографічного твору); 2) подання позову до суду.

Отже, підсумовуючи слід зазначити, що фотографії за своєю правовою природою є творами, тобто оригінальними результатами інтелектуальної (творчої) діяльності людини, які підлягають правовій охороні відповідно до законодавства. Разом з тим, широкі технічні можливості щодо створення фотографій, обумовлюють численні дискусії на предмет розмежування оригінальних фото, як творів та звичайних фотографій з відсутність будь якої власної інтелектуальної

творчої діяльності автора, які не слід відносити до об'єктів авторського права, що актуалізує необхідність подальших наукових досліджень у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 січня 2023 року № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051
3. Канарик Ю., Скляр Я. Захист авторських прав на фотографічні твори: вітчизняний та світовий досвід. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 3. С. 59-62. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/17.pdf

Ключові слова: авторське право, фотографія, фотографічний твір, об'єкт авторського права, незаконне використання.

Key words: copyright, photo, photographic work, object of copyright, illegal use.

СЕКЦІЯ 25

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Керівник секції: *завідувач кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, професор Н. Ю. Голубєва*

Секретар секції: *аспірантка кафедри цивільного процесу О. В. Сатановська*

ГОЛУБЄВА НЕЛЛІ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат

ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ТРЕТІХ ОСІБ, ЯКІ НЕ ЗАЯВЛЯЮТЬ САМОСТІЙНИХ ВИМОГ ЩОДО ПРЕДМЕТА СПОРУ

Відповідно до пункту 1 частини 1 статті 365 ЦПК України суддя-доповідач у порядку підготовки справи до апеляційного розгляду з'ясовує питання про склад учасників судового процесу, а у разі встановлення, що рішення суду першої інстанції може вплинути на права та обов'язки особи, яка не брала участі у справі, залучає таку особу до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Треті особи за своєю юридичною заінтересованістю певною мірою близькі до правового становища сторін, проте метою участі третіх осіб є захист своїх прав, відмінних і не залежних від прав сторін. Тому захист прав, відмінних та не залежних від прав сторін, – основна функція інституту третіх осіб у цивільному судочинстві [1, с. 310].

І хоча метою участі у розгляді цивільної справи третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, в доктрині вказується допомога при відстоюванні інтересів та захисту прав той сторони, на боці якої вони беруть участь при розгляді цивільної справи, щоб не дозволити процесуальними засобами ухвалення для сторони такого рішення суду, яке для третьої особи, яка не заявляє вимог на предмет спору, буде мати преюдиціальне значення [2, с. 98–99], третя особа все ж опікується власними інтересами, ніж інтересами сторони.

Участь третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, забезпечує виконання низки функцій: дає можливість для захисту матеріально-правових інтересів безпосередньо третіх осіб;

сприяє захист прав та інтересів сторін; допомагає повному і всебічному з'ясуванню обставин справи й ухваленню законного та обґрунтованого рішення. Крім цього, як зазначає І. В. Андронов, преюдиціальність судового рішення поширює свою дію також і на третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: така третя особа вже не зможе оспорювати факти, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили, при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони [3, с. 222].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на відміну від сторін та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, не є учасниками спірних матеріальних правовідносин, що є предметом судового розгляду, а отже рішення суду не може безпосередньо впливати на їх права чи обов'язки. Водночас, рішення може на них вплинути побічно у зв'язку з наявністю преюдиціального зв'язку між матеріальними правовідносинами, що є предметом судового розгляду, та іншими матеріальними правовідносинами, учасниками яких є одна зі сторін спору і дана третя особа [4, с. 537].

Процесуальне законодавство не містить переліку справ, у яких залучення третіх осіб є обов'язковим, отже в кожному випадку доцільність їх залучення має оцінюватися з урахуванням конкретних обставин справи. При цьому, положення статті 356 ЦПК України дають підстави вважати, що для залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, достатньо обґрунтованого припущення, що її права можуть бути порушені. А сам факт залучення такої третьої особи як судом першої інстанції, так і судом апеляційної інстанції, не свідчить про реальне порушення прав третьої особи чи про порушення прав винесеним рішенням у майбутньому, яке неминуче має настати.

Натомість, ст. 389 ЦПК України передбачає, що особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, має право подати касаційну скаргу на судове рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою, крім випадку, коли судове рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи було ухвалено безпосередньо судом апеляційної інстанції.

Дане положення спрямоване на врегулювання ситуації, коли особа, права якої були порушені, однак яка не була залучена до розгляду справи, апеляційним судом до участі у справі не залучалася, апеляційної скарги не подавала, а вирішила вступити у судовий процес тільки на стадії касаційного оскарження.

На противагу цьому, третя особа, що була залучена на стадії апеляційного перегляду, набула прав та обов'язків учасника справи та може подати касаційну скаргу у загальному порядку на підставі ч. 1 ст. 389 ЦПК України.

Таким чином, залучена до участі у справі на стадії апеляційного провадження третя особа не зобов'язана спочатку оскаржити рішення районного суду в апеляційному порядку, а може у якості учасника справи подати касаційну скаргу у загальному порядку.

Список використаних джерел:

1. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
2. Чванкін С. А. Особливості правового статусу третіх осіб у цивільному процесі України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 53. С. 96–103.
3. Андронов І. В. Судові рішення в цивільному процесі України : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.03 / Андронов Ігор Володимирович. – Одеса, 2018. – 435 с.
4. Андронов І. В., Андронова В. А. Залучення третіх осіб судом апеляційної інстанції. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 536–538.

Ключові слова: цивільний процес, учасники справи, треті особи, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Key words: civil process, participants in the case, third parties, third parties who do not make independent claims regarding the subject of the dispute.

АНДРОНОВ ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, професор

СУДОВИЙ ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ

Актуальність та необхідність даного дослідження викликана ухваленням Верховним Судом постанови в одній з цивільних справ, у якій Верховний Суд висловив доволі спірну правову позицію.

Розглянувши касаційну скаргу Міністерства оборони України у цивільній справі за заявою жінки про встановлення факту проживання однією сім'єю із загиблим військовослужбовцем, Верховний Суд своєю постановою скасував судові рішення попередніх судових інстанцій, якими вимоги заявниці були частково задоволені, та закрив провадження у справі.

Факт, про встановлення якого просила заявниця, має для неї юридичне значення, оскільки пов'язаний із її правом на отримання одноразової грошової допомоги, яка передбачена Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Верховний Суд виходив з того, що «вимоги заявниці пов'язані з доведенням наявності підстав для визнання (підтвердження) за нею певного соціально-правового статусу, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням. Відповідно, за своїм предметом та можливими

правовими наслідками такі вимоги пов'язані з публічно-правовими відносинами заявниці з державою, а отже, не підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства.

Верховний Суд врахував, що між заявницею та Міністерством оборони України виник спір, пов'язаний з доведенням наявності підстав для підтвердження за нею певного соціально-правового статусу щодо призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками заявниці, їх виникненням, існуванням та припиненням. Отже, за предметом та можливими правовими наслідками цей спір існує у сфері публічно-правових відносин, а отже, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства.

Тож у спірних правовідносинах суд повинен врахувати правову мету звернення заявниці до суду, яка полягає у підтвердженні її певного соціального статусу. Такий статус має правове значення виключно у публічно-правових відносинах, оскільки впливає на підтвердження та можливість реалізації прав у сфері соціального забезпечення.

Верховний Суд, врахувавши визначені законом завдання цивільного судочинства, визнав недопустимим ініціювання судового провадження у порядку цивільного судочинства з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у провадженні у порядку адміністративного судочинства, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним та допустимим.

З урахуванням наведеного, вимоги заявниці про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з військовослужбовцем, який загинув під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства» [1].

В юридичних джерелах відзначається, що «Міноборони вважає, що членами сім'ї є лише чоловік (дружина) загиблого та його неповнолітні діти. Усі інші заявники отримують відмову. Такий формальний підхід призводить до численних несправедливих відмов» [2]. Не заглиблюючись у дискусію щодо наявності права жінки, яка не перебувала у зареєстрованому шлюбі з загиблим військовослужбовцем однак проживала з ним однією сім'єю, на отримання одноразової соціальної допомоги, сконцентруємо увагу саме на процесуальних аспектах постанови Верховного Суду, адже саме в цій площині Верховний Суд, як вбачається, припустився принципової помилки.

Верховний Суд дійшов висновку, що між заявницею та Міністерством оборони України виник спір про право. Однак замість того, щоб застосувати положення ч. 6 ст. 294 ЦПК та залишити заяву без розгляду, він закрив провадження у справі, наче дана справа взагалі не підлягала розгляду в суді в порядку цивільного судочинства.

Такий підхід не відповідає суті даної категорії справ та може створити хибне уявлення, що в судовому порядку можуть бути встановлені виключно ті юридичні факти, які спричиняють свою дію в межах

правовідносин, що можуть бути предметом розгляду лише в порядку цивільного судочинства та зазначених в ч. 1 ст. 19 ЦПК (цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім тих, що є предметом розгляду в порядку іншого судочинства) [3].

Утім варто зауважити, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, як і окреме провадження загалом наявні лише в цивільному судочинстві (ні в господарському, ні в адміністративному судочинстві аналогічної процедури немає). Тому незалежно від того, на які саме матеріальні правовідносини (цивільні, господарські чи адміністративні) впливає даний факт, його встановлення здійснюється в порядку цивільного судочинства. Головне щоб мали місце усі умови для встановлення цього факту, передбачені п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення»:»1) згідно з законом такі факти породжують юридичні наслідки, тобто від них залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав громадян; 2) чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення; 3) заявник не має іншої можливості одержати або відновити загублений чи знищений документ, який посвідчує факт, що має юридичне значення; 4) встановлення факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право» [4].

Вказане означає, що у вищезазначеному прикладі з судової практики судові рішення попередніх інстанцій не могли бути залишені в силі Верховним Судом не тому, що справа не підлягала розгляду в порядку цивільного судочинства, а тому що встановлення даного конкретного юридичного факту, на думку Верховного Суду, було пов'язане з наступним вирішенням спору про право. Тобто була відсутня одна з важливих умов встановлення юридичного факту в порядку окремого провадження.

Таким чином, якщо суд констатував, що встановлення факту пов'язане з вирішенням спору про право, він, незалежно від того, з наявністю якого саме спору цей факт пов'язаний (приватно-правового, цивільного чи господарського або публічно-правового), повинен залишити заяву без розгляду, роз'яснивши заявнику його право звернутися з позовом і вже тут уточнити, з яким саме позовом: в порядку цивільного, господарського чи адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 22 березня 2023 р. у справі № 290/289/22-ц, провадження № 61-13369св22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109854993
2. Йовдій Д. Як отримати допомогу у зв'язку із загибеллю військового. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/14/691451
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

4. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31.03.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, судова юрисдикція, окреме провадження, соціальна допомога.

Key words: justice, civil process, judicial jurisdiction, separate proceedings, social assistance.

БУТ ІЛЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ПІД ЧАС ПОВІТРЯНОЇ ТРИВОГИ

Військова агресія Російської Федерації докорінно змінила Україну, загартувала європейські прагнення українців та змусила відстоювати право на існування української держави та українського народу. В таких надзвичайно важких умовах населення України продовжує пристосовуватись до зовнішніх обставин: відключень електричної енергій, водопостачання, зв'язку. Не є виключенням і судова система: повного колапсу судочинства не відбулося через часткову діджиталізацію судових процесів, можливість дистанційних розглядів, чому посприяло як оновлене процесуальне законодавство, так і заходи, що були напрацьовані за час запроваджених карантинних обмежень [1].

Однак можна відзначити, що і до цього часу судова практика продовжує формувати оцінку цивільним процесуальним правовідносинам, що виникають під час воєнного стану.

Як зазначено на веб-сервісі «Air-alarms.in.ua» за час російської агресії загальна кількість повітряних тривог перевищила 24 тисячі, а їх сумарна тривалість для деяких регіонів, які не перебувають в окупації чи на яких не ведуться активні бойові дії, перевищує 67 днів [2]. У місті Києві З 24 лютого 2022 року пролунало 737 тривог, а небезпека тривала 845 годин 18 хвилин (понад 35 діб сумарно) [3].

Частина судів обладнана укриттями, до яких відвідувачам суду та учасникам судового процесу пропонується пройти під час оголошення сигналу «Повітряна тривога», однак такі укриття не обладнані для довготривалого перебування, оскільки не є сертифікованими укриттями (що мають систему водопостачання, вентиляцію тощо). Не йдеться і про можливість продовження судових засідань у таких укриттях. Перш за все, через вимоги Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та інших учасників судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Єдиним на даний момент судом,

де обладнано укриття із пристосуванням його для проведення судових засідань є Вінницький апеляційний суд [4].

Листом Ради суддів України від 22 червня 2022 року № 128/22 так само було рекомендовано після оголошення сигналу повітряної тривоги працівникам суду та відвідувачам суду прослідувати в укриття, при цьому мається на увазі, що такі споруди цивільного захисту не обов'язково мають знаходитися у суді, а робота суду відновлюється після завершення повітряної тривоги. Однак, зважаючи на відмінність ситуації на місцях, наголошено на можливості зборів суддів, голови суду чи суддів вирішувати питання про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом для усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ [5].

Якщо під час оголошення повітряної тривоги судове засідання триває, суддя вправі вирішити питання про оголошення перерви у судовому засіданні чи по призначення судового засідання на іншу дату, враховуючи особливості безпекової ситуації, за можливості – повідомити присутніх учасників справи про прийняте рішення та надати можливість безпечно пройти до укриття.

При вирішенні питання про можливість відкладення розгляду справи, де на початку судового засідання оголошено сигнал «повітряна тривога», суд повинен дотримуватися пріоритету збереження життя і здоров'я людей. Суд повинен також допомагати учасникам судового процесу реалізувати їх процесуальні права, зокрема право на участь у судовому розгляді, і вважати, що відсутність учасника справи на засіданні може бути обґрунтованою, якщо він не з'явився через непереборну надзвичайну обставину, таку як оголошення «повітряної тривоги».

Як зазначено в постанові Верховного Суду від 22.12.2022 у справі № 910/2116/21, оголошення сигналу повітряної тривоги у певному регіоні є загальновідомим фактом, що не потребує доказування, а тому суд повинен враховувати цей факт та не завершувати апеляційний перегляд справи у першому засіданні за відсутності сторін, які не мали можливості з'явитися на засідання з поважних причин через сигнал «повітряної тривоги». Неявка у судове засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможливлює завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин. Тому розгляд справи судом за відсутності учасників справи, відсутності від них клопотань про розгляд справи за їх відсутності чи про відкладення розгляду справи може свідчити про неналежне виконання судом обов'язків із забезпечення всебічності, повноти і справедливості судового розгляду [6].

Аналогічні підходи мають застосовуватись і в тому випадку, коли учасник справи бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів і в регіоні його перебування оголошено повітряну тривогу: на нього не можуть бути покладені ризики технічної неможливості участі в відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо, адже такі обставини знаходяться поза межами його контролю.

Список використаних джерел:

1. Голубєва Н. Ю., Бут І. О. Особливості судового захисту цивільних прав в умовах воєнного стану / Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія / за ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 336 с. С. 186–246. URL: https://hdl.handle.net/11300/23423
2. “Air-alarms.in.ua” – Статистика повітряних тривог. URL: https://air-alarms.in.ua
3. Історія повітряних тривог у Києві внаслідок російської військової агресії : Київ цифровий. URL: https://kyiv.digital/storage/air-alert/stats.html
4. Судову залу в укритті обладнали у Вінницькому апеляційному суді : Судова влада України. URL: https://ics.gov.ua/archive/1377262
5. Лист Ради суддів України від 22 червня 2022 року № 128/22. URL: https://iv.od.court.gov.ua/sud1509/pres-centr/news/1306247
6. Постанова Верховного Суду від 22.12.2022 у справі № 910/2116/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360142

Ключові слова: цивільний процес, повітряна тривога, безпека, відкладення розгляду справи.

Key words: civilprocess, airalert, security, adjournment.

ВОЛКОВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСУДНОСТІ У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглядаючи такі справи як справи про захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві, необхідно зазначити, що більшість справ цієї категорії розглядаються за правилами загальної територіальної підсудності за зареєстрованим місцем проживання чи перебування відповідача відповідно до ст. 27 ЦПК України. Однак деякі категорії зазначених справ можуть розглядатись за вибором позивача, отже законодавець надає право вибору позивачеві у виключних випадках передбачених ст. 28 ЦПК України. Науковці позитивно відзначають такі законодавчі приписи та вказують на те, що «…розподіляти всі судові справи за допомогою правил загальної територіальної підсудності не завжди виправдано й навіть доцільно» [1, с. 117]. Отже, відповідно до ст. 28 ЦПК України у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини позовна заява може бути подання за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача. До таких справ законодавець відносить: «позови про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію

аліментів, зміну способу їх стягнення, про визнання батьківства відповідача» [2]. Відповідно до внесених змін до цивільного процесуального законодавства України, законодавець розширив категорії справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини, що можуть розглядатись за правилами альтернативної територіальної підсудності, а саме: це не тільки справи про стягнення аліментів на утримання дитини, а також «збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про визнання батьківства відповідача можуть пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача» (ч. 1 ст. 28 ЦПК України). Однак на практиці є багато справ про захист сімейних прав та інтересів дитини, що потребують розгляду за правилами альтернативної територіальної підсудності, а не за загальними правилами. Так, наприклад, «…пред'явлення позову про позбавлення батьківських прав одним із батьків, у якого на утриманні знаходиться неповнолітня дитина, у разі окремого проживання до іншого. У зв'язку з цим виникають труднощі звернення з позовом до суду за місцем проживання відповідача. Це пов'язано з тим, що справи про позбавлення батьківських прав, відповідно до норм цивільного процесуального законодавства, розглядаються за загальними правилами територіальної підсудності, якщо вони не об'єднанні з вимогою про стягнення аліментів на утримання дитини. Так, наприклад, якщо відповідач (батько) проживає в місті Львів, а мати з дитиною – в місті Одеса, то виникають певні труднощі, пов'язані з виїздом до суду за зареєстрованим місцем проживання чи перебування відповідача для прийняття участі у розгляді справи. Оскільки в такому випадку захищаються права не батьків, які звертаються до суду з позовом про позбавлення батьківських прав, а права і інтереси самої дитини, то відповідно до норм ЦПК України (ст. 45), СК України (ст. 171), Конвенції ООН від 20 листопада 1989 року про права дитини (ч. 1 ст. 12) думка дитини має бути врахована при вирішенні питань, що стосуються її життя. З цього випливає, що дитина також має бути присутня при розгляді справи про позбавлення батьківських прав для висловлення своєї думки. За викладених обставин вважаємо, що справи про позбавлення батьківських прав необхідно розглядати за зареєстрованим місцем проживання чи перебування самої дитини, оскільки саме її права та інтереси захищаються в суді» [3]. Отже, виникає питання: чому коли мова йде про виняток із правил, то одна справа щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини розглядається за загальними правилами територіальної підсудності, а щодо інших справ існують певні виключення?

Також необхідно зазначити, що залишається незрозумілою позиція законодавця щодо визначення підсудності інших справ за участю дитини з метою захисту їх прав та інтересів. До таких справ необхідно віднести: справи про позбавлення та поновлення батьківських прав; справи про оспорювання батьківства (материнства); справи про визначення місця проживання малолітньої дитини; справи про отримання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України без згоди

та супроводу одного із батьків; справи про вирішення між батьками, іншими особами спору щодо виховання дитини тощо. Вбачається, що такі справи доцільно розглядати за місцем проживання чи місцем знаходження дитини, оскільки мова йде саме про захист прав та інтересів самої дитини, яка виступає суб'єктом спірних правовідносин. Також необхідно врахувати положення норм чинного законодавства щодо висловлення думки дитини у справах про захист її прав та інтересів у цивільному судочинстві. Отже, в даному випадку дитина повинна бути присутня у залі судового засідання для висловлення такої думки.

На підставі вище наведеного вважаємо за необхідне на законодавчому рівні закріпити положення, що позови у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини за вибором позивача можуть пред'являються за місцем проживання дитини.

Список використаних джерел:

1. Тимченко Г. П. Теоретичні проблеми та практика реалізації принципів судочинства в Україні. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2010. 336 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15
3. Волкова Н. В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.03 / Наталія Василівна Волкова. Одеса, 2022. 444 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/

Ключові слова: захист сімейних прав та інтересів дитини, територіальна підсудність, позови у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини, дитина, цивільне судочинство.

Key words: protection of family rights and interests of the child, territorial jurisdiction, lawsuits in cases of protection of family rights and interests of the child, child, civil proceedings.

ІЛІОПОЛ ІННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Стаття 129 Конституції України закріплює положення щодо якого правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, і це дає підстави стверджувати, що судова форма захисту прав є основною та найрозповсюдженішою [1, с. 29]. Одним з найпоширеніших і найбільш складних з погляду правозастосування є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, а також інтересів держави в порядку цивільного

судочинства, складність якого полягає в необхідності аналізу та правозастосування цілої системи нормативно-правових актів, які регулюють різноманітні сфери правовідносин, що виникають у нашій державі.

Для забезпечення ефективності цивільного процесу законодавцем у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) передбачено низку заходів. Одним із них є здійснення підготовчого провадження.

Проблематика підготовчого провадження у цивільному процесі була предметом розгляду вітчизняних науковців у різні часи розвитку правової науки, однак і досі не втрачає своєї актуальності з огляду на судове реформування.

Як справедливо зазначає О.В. Гетманцев, «підготовче провадження – це друга стадія цивільного процесу, яка охоплює сукупність процесуальних дій суду й учасників судового процесу, що здійснюються судом після відкриття провадження у справі з метою забезпечення правильного та своєчасного розгляду та вирішення справи» [2, с. 23].

Розкриваючи сутність підготовчого провадження у цивільному процесі, слід наголосити, що погляди науковців щодо цього питання не є однозначними. Так, на думку деяких науковців, мета підготовчого провадження полягає у формуванні умов для забезпечення своєчасного й правильного вирішення справи та ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення. На думку інших – у примиренні сторін і можливості урегулювання спору до судового розгляду.

Не вдаючись у наукову дискусію, відмітимо, що виділяючи пріоритетність цієї стадії цивільного процесу для прийняття законного й обґрунтованого судового рішення за результатами судового розгляду, законодавцем у ч. 1 ст. 189 ЦПК України визначено перелік завдань (не є вичерпним), що поставлено перед стадією підготовчого провадження [3].

Розділяємо погляд О.І. Лавренової про те, що «всі дії суду у підготовчому засіданні можна поділити на:

1) дії, що спрямовані на відкриття підготовчого засідання, зокрема, оголошення складу суду, а також прізвища секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста, з'ясування наявності підстав для відводів;

2) дії, що спрямовані на припинення спору шляхом відмови від позову або його визнання відповідачем чи примирення сторін;

3) дії, що спрямовані на визначення складу учасників справи, зокрема, вирішення питання про вступ у справу інших осіб, заміну неналежного відповідача, заміну позивача, залучення співвідповідача, об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог, прийняття зустрічного позову, якщо ці питання не були вирішені раніше;

4) дії, що стосуються доказів та доказування (роз'яснення учасникам справи, які обставини входять до предмета доказування, які докази мають бути подані тим чи іншим учасником справи; з'ясування, чи повідомили сторони про всі обставини справи, які їм відомі; з'ясування, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом, чи причини їх неподання та ін).

5) інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті (вирішення питання про забезпечення позову за клопотанням учасників справи; вирішення заяв та клопотань учасників справи; направлення судових доручень та ін.)» [4, с. 134–135].

Процесуальною формою підготовчого провадження є підготовче засідання, що проводиться в обов'язковому порядку під час розгляду справ в порядку загального позовного провадження (ст. 197 ЦПК України).

Встановивши завдання та основні дії під час підготовчого провадження, слід зауважити, що роль підготовчого провадження проявляється у посиленні засад диспозитивності, змагальності та процесуальної економії. Вказана теза підтверджується тим, що саме під час досліджуваної стадії створюються умови для забезпечення рівноправного змагання сторін, а також всебічного дослідження обставин цивільної справи, а отже, й прийняття в подальшому законного та обґрунтованого судового рішення.

Окрім того, варто звернути увагу на те, що роль підготовчого провадження є динамічною та враховує потреби суспільства. Зокрема, за результатами оновлення процесуального законодавства у 2017 році в ЦПК України внесено зміни, якими до системи завдань цієї стадії також віднесено можливість врегулювання спору за участю судді до розгляду справи по суті, що є додатковим інструментом захисту прав. Також, варто звернути увагу на те, що виняткова значимість підготовчого провадження у цивільному процесі проявляється й у тому, що в цій стадії остаточно визначається предмет спору та характер спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу. Наведене є базисом для правильності та послідовності реалізації всіх інших завдань цивільного судочинства.

З огляду на це допущені в цій частині помилки не зможуть бути виправленими під час судового розгляду спору та призведуть або ж до задоволення необґрунтованого позову, або навпаки – до безпідставної відмови в захисті реально порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи або інтересу» [5, с. 75].

Отже, проаналізувавши роль підготовчого провадження у цивільному процесі, можна зробити висновок, що сьогодні досліджувана стадія цивільного судочинства являє собою чітко визначений вітчизняним законодавцем алгоритм, який спрямований на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів шляхом здійснення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи.

Разом з тим, слід підкреслити, що роль підготовчого провадження яскраво проявляється у випадку сумлінного та відповідального підходу судді до організації і проведення цієї стадії. Зокрема, при добросовісному виконанні завдань підготовчого провадження, суд має змогу повно та всебічно з'ясувати обставин, що мають значення для справи, встановити їх при наявності необхідних належних, допустимих та достатніх доказів, зробити правильні висновки відносно природи спірних правовідносин, тим самим дотримавшись норм чинного

цивільного процесуального права. Окрім того, саме в даній стадії спір може бути швидко та ефективно врегульований за допомогою участі судді до судового розгляду справи по суті, шляхом укладення мирової угоди тощо. Відтак, підготовче провадження є базовим і найважливішим етапом, оскільки від нього залежить правильність і послідовність реалізації всіх інших завдань з метою досягнення основного завдання цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Іліопол І. М. Альтернативні форми захисту прав, свобод і законних інтересів. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д. ю. н., професора Н. Ю. Голубєвої ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2021. – С. 29–33. – 0,3 д.а. URL: https://hdl.handle.net/11300/14491
2. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина) : підруч. / О. В. Гетманцев, Л. А. Кондрат'єва, Л. А. Остафійчук, А. Л. Паскар, І. Ю. Татулич; за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
4. Лавренова О. І. Підготовче засідання як основний етап стадії підготовчого провадження в адміністративному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 6. С. 134–136.
5. Ясинок М. М., Бойко В. Б. Характеристика завдань підготовчого провадження через призму завдання цивільного судочинства. Право і суспільство. 2022. № 3. С. 74–82.

Ключові слова: цивільний процес, стадії цивільного процесу, підготовче провадження, підготовче засідання, врегулювання спору за участю судді.

Key words: civil process, stages of civil proceedings, preparatory proceedings, preparatory meeting, settlement of a dispute with the participation of a judge.

ПАВЛОВА ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСУДОВОЇ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

В останній час найдискусійнішим у сфері альтернативного вирішення цивільно-правових спорів є питання щодо можливості впровадження на рівні національного правопорядку інституту медіації. Визначена проблема є багатоаспектною та породжує багато питань, таких як ефективна модель медіації, вимоги до акредитації медіатора, деонтологічні норми поведінки медіатора, фінансування медіаційної діяльності. Крім того, всі зазначені питання, як правило, зосереджені

навколо зовнішньої медіації, яка безпосередньо не інтегрована в процедури цивільного судочинства, натомість питання присудової (судової) медіації залишається мало дослідженим, хоча воно становить великий науковий інтерес у контексті очікуваних змін до процесуального законодавства.

Присудова медіація – це процес вирішення спору, в якому сторони залучають третю нейтральну сторону – медіатора, який допомагає їм досягти добровільної угоди. У разі успішного вирішення спору сторони укладають медіаційну угоду, яка стає юридично зобов'язуючою. Присудова медіація може бути використана в різних сферах, включаючи сімейне право, комерційні спори, цивільні справи тощо.

Чинний Цивільний процесуальний кодекс не передбачає інституту присудової медіації. Цікавим у цьому контексті є також проект ЦПК, запропонований Радою з питань судової реформи [1], особливо щодо запровадження інституту вирішення спорів за участю судді, який зараз активно обговорюється в наукових колах.

Зокрема, виникає питання про можливість кваліфікації зазначеного інституту як своєрідної моделі присудової медіаційної процедури у вітчизняному цивільному процесуальному праві. Так, відповідно до ст. 202 Проекту ЦПК врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо. (ч. 1 ст. 202 Проекту ЦПК). Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання (ч. 2 ст. 204 Законопроекту). На початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін (ч. 3 ст. 202 Проекту ЦПК). Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, направлені на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору (ч. 4 ст. 202 Проекту ЦПК).

Інститут присудової медіації має великий потенціал для вирішення конфліктів в Україні. Цей підхід базується на тому, що сторони конфлікту самі знаходять взаємовигідне рішення, а не приймається рішення за них.

До того ж, аналіз зарубіжного законодавства демонструє, що впровадження присудової медіації має стати перспективним напрямом в реформуванні вітчизняного процесуального права. У національному правопорядку для всіх типів справ доцільнішим є вибір моделі добровільної присудової медіації, коли такий порядок можливий лише

за згодою сторін, незалежно від виду справи [2]. Водночас варто передбачити також інститут судді-медіатора, тобто вибрати таку модель присудової медіації, при якій медіатором буде виступати суддя медіатор зі спеціальною акредитацією того суду, в якому розглядається справа, однак не той суддя, що розглядає справу. При цьому, якщо сторони бажають застосувати процедуру присудової медіації, суддя, який розглядає справу, повинен зупинити розгляд і передати справу іншому судді-медіатору, обраному сторонами. За таких умов забезпечуватимуться такі визначальні принципи медіації, як нейтральність судді-медіатора та конфіденційність. У цьому контексті слід також звернути особливу увагу на питання про наслідки присудової медіації. Доцільніше встановити положення, згідно з яким за наслідками присудової медіації рішенням суду має завершуватися визнаною судом медіаційною угодою.

Однією з переваг присудової медіації є те, що вона може бути використана в різних сферах, включаючи сімейні, цивільні та кримінальні справи. Вона може бути ефективним інструментом для зменшення навантаження на судову систему та зменшення кількості справ, які потрібно вирішувати [3].

Однак, для успішного запровадження інституту присудової медіації в Україні потрібно вирішити декілька проблем. Наприклад, необхідно забезпечити високу якість підготовки медіаторів, а також забезпечити доступ до медіації для всіх громадян, незалежно від їхнього статусу та доходів.

Також важливо забезпечити правову базу для присудової медіації, включаючи законодавче визнання її ефективності та забезпечення відповідних процедур та механізмів для її використання.

Усі ці питання потребують серйозної уваги та співпраці між державними органами, громадськими організаціями та експертами. Однак, якщо будуть вжиті необхідні заходи, інститут присудової медіації може стати важливим інструментом для вирішення конфліктів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради України.
2. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017.
3. Шелєхова Г., Рубаненко А. Які можливості дає сторонам урегулювання спору за участю судді. Газета Закон і Бізнес, 2018. URL: https://zib.com.ua/

Ключові слова: присудова медіація, судові спори, судова система, суддя-медіатор.
Key words: judicial mediation, litigation, judicial system, judge-mediator.

ПРИТУЛЯК ВАЛЕРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ З УРАХУВАННЯМ ЗМІН ВІД 11.04.2023 РОКУ

Виконання рішення суду є невід'ємною частиною права на справедливий суд. Судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України. Надзвичайно важливим є виконання саме судового рішення, тому що це завершальний етап судового провадження, де рішення втілюються в життя.

Якщо судові рішення не будуть виконуватись, це може привести до колапсу судової системи та погіршить рівновагу трьох гілок влади. Тому навіть в такий тяжкий час як війна, держава не має ігнорувати конституційні права осіб, які звернулися за захистом своїх прав до суду.

Законодавче визначення виконавчого провадження міститься у Законі України «Про виконавче провадження», де вказано що як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів, які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до Закону підлягають примусовому виконанню [1].

Відтак, для безперервності процесу виконання рішень було розроблено ряд змін і нововведень до законодавства, під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5]. Так, 25.08.2022 набрав чинності Закон України № 2455-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» [6].

До основних законодавчих новел у розділі виконання судових рішень було віднесено:

- встановлення заборони виконання виконавцями виконавчих написів нотаріуса
- заборона відкриття виконавчих проваджень на тимчасово окупованих територіях та інші зміни.

Як ми бачимо, процес виконання рішень під час дії воєнного стану не зупинився, частково видозмінився, хоча і став більш обмеженим у зв'язку із війною.

Також пунктом 10.2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону, було встановлено, що тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України:

- фізичні особи можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої

служби, приватними виконавцями, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом не перевищує 100 тисяч гривень;

• юридичні особи-боржники можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника такої юридичної особи, а також сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

• припиняється звернення стягнення **на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника** (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни російської федерації).

Законодавець потурбувався і про окуповані території, тому додав список рішень за якими зупинено провадження під час воєнного стану.

Зупиняється у період дії воєнного стану вчинення виконавчих дій у виконавчих провадженнях з виконання:

• рішень (крім рішень за позовами фізичних осіб про стягнення заробітної плати, грошового забезпечення військовослужбовців), боржниками за якими є підприємства оборонно-промислового комплексу, визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних Сил України;

• рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги в територіальних громадах, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають чи перебували у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) відповідно до переліку, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, або якщо стягнення за житлово-комунальні послуги здійснюється щодо нерухомого майна, яке є місцем постійного проживання такої фізичної особи і було знищено або пошкоджено внаслідок воєнних (бойових) дій.

У той же час, в результаті наспіх внесених змін до законодавства про виконавче провадження не все так однозначно. З одного боку такі зміни стали швидкою реакцією на військові події, з іншого заблокували життєво важливі процеси в державі.

Так заборона виконання виконавчих написів нотаріусів підставила під удар велику кількість справ, що знаходились на виконанні у виконавців. Це і звернення стягнення на предмет іпотеки, на предмет застави, написи на аграрних розписках, на договорах позики, тощо. Заборона звернення стягнення на доходи боржників, розблокування рахунків боржників, які мали заборгованість до 100 тисяч гривень також мала короткостроковий первинний ефект, але в подальшому призвела до суттєво зловживання боржників у виконавчому провадженні.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану» від 11.04.2023 року [3] вирішив більшість виявлених та зафіксованих професійною спільнотою проблем.

Закон запроваджує низку механізмів захисту прав сторін виконавчого провадження – як боржника, так і стягувача:

– передбачено можливість для фізичних осіб – боржників на час воєнного стану здійснювати видаткові операції з арештованих рахунків у межах мінімальної захищеної суми – 2 мінімальних розміри заробітної плати на місяць;

– скасовано заборону на відрахування із заробітної плати (водночас заборону на звернення стягнення на пенсію і стипендію боржника залишено в силі);

– відновлено можливість виконання виконавчих написів нотаріусів (водночас визначено заборону на відкриття виконавчих проваджень на підставі, вчинених на кредитних договорах, які не посвідчені нотаріально).

Також Закон врегульовує проблемні аспекти організації діяльності приватних виконавців в умовах дії воєнного стану, передбачаючи:

– можливість зміни приватним виконавцем виконавчого округу, територія якого тимчасово окупована або на якій проводяться активні бойові дії, та продовження виконання ним виконавчих проваджень з попереднього виконавчого округу з урахуванням всіх встановлених законодавством обмежень;

– спрощений порядок зупинення діяльності приватного виконавця за умови попереднього вирішення ним питання про заміщення іншим приватним виконавцем;

– встановлено дієвий механізм контролю за тимчасовою відсутністю приватного виконавця, що триває більше 10 днів, зі сторони Міністерство юстиції України та Ради приватних виконавців України [4].

Отже, враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що законодавець продовжує вдосконалювати законодавство про виконавче провадження з урахуванням поточного стану подій в країні. Але, на думку автора, вказані зміни здебільшого мають косметичний, а не системний ґрунтовний характер, що повинен враховувати зміни законодавства на десятки років вперед.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19
2. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень» від 2 червня 2016 року. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану» від

11.04.2023 року. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3048-20#n33
4. Увага! Зміни до законодавства, офіційна сторінка Асоціації приватних виконавців України. Режим доступу до ресурсу: https://www.facebook.com/apvu.com.ua/?locale=uk_UA
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» від 27.07.2022 р. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0962-22

Ключові слова: виконавче провадження, виконання рішень, приватний виконавець, доходи боржника, виконавчі написи нотаріусів.
Key words: enforcement proceedings, enforcement ofcourtsdecisions, private enforcer, debtor's income, notary's enforcement letters.

ПОЛУНІНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

РОБОТА СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з введенням на території Україні воєнного стану 24 лютого 2022 року відбулися деякі зміни в процесі здійснення судочинства [1], хоча формально введення воєнного стану не впливає на процес здійснення правосуддя. Так, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прискорення чи скорочення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється, але на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко. Тому, для врегулювання даного питання Рада Суддів України (надалі – РСУ) прийняла ряд важливих рішень: по – перше, це нормативні акти, які регулюють діяльність судів в умовах воєнного стану. 24.02.2022 РСУ прийняла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією збоку РФ». Згідно з цим рішенням було ухвалено, що навіть в умовах надзвичайного стану або в умовах війни суди України повинні працювати безперебійно; у випадку, якщо є загроза здоров'ю, життю та безпеці відвідувачів та працівників суду здійснення судочинства певним судом може бути припинено до усунення обставин, які зумовили небезпеку; розробити судам рекомендації щодо евакуаційних заходів та передачі справ; для вирішення невідкладних питань створити оперативний штаб у складі членів Ради суддів, голови ВС, керівника ДСА, голови Служби судової охорони [2].

По-друге, 02.03.2022 РСУ опублікувала основні рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану: особливості роботи суду визначаються виходячи з поточної ситуації у відповідному регіоні; при визначенні умов роботи суду у воєнний час необхідно керуватися реальними поточними обставинами, що склалася в регіоні; в кожному суді визначається відповідальна особа, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної тощо); усі доступні працівники суду, по можливості, переводяться на дистанційну роботу; визначається мінімальна кількість осіб, які повинні знаходитися у приміщенні суду упродовж робочого дня; організовується чергування суддів та працівників апаратів судів; громадянам роз'яснюється можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відео-конференції; обмежується допуск в судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; розгляд справ по можливості відкладається (за винятком невідкладних судових розглядів), зважаючи на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя; справи, які не є невідкладними, розглядаються лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; процесуальні строки по можливості продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану; зосередитись необхідно виключно на проведенні невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою); якщо за об'єктивних обставин учасник провадження не може прибути в судове засідання суд може допустити участь такого учасника в режимі відео-конференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних; у разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів [3].

По-третє, 03.03.2022 Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» (законопроєкт № 7117).В даному Законі передбачено, що у зв'язку зі військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом, стихійним лихом, або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя. Тому, Голова Верховного Суду видав ряд розпоряджень, згідно з чим було змінено підсудність справ [9]. Наприклад, 8.03.2022 році видав розпорядження, щоб справи, які розглядалися судами в Харківській області були передані Полтавським судам. Справи, що розглядалися в Чернігові – розподілилися між судами Черкаської та Київської області [4].

По-четверте 04.03.2022 видано наказ Голови Верховного Суду, згідно з яким встановлено особливий режим роботи й запроваджено відповідні організаційні заходи. Згідно з даним наказом: у разі загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів оперативно прийматимуться рішення про тимчасове зупинення

здійснення судочинства певним судом; справи, які не є невідкладними, розглядатимуться лише за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження; не можуть бути відкладеними судові засідання, на яких має розглядатися питання про обрання або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; з метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань; якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відео-конференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних; варто також ураховувати, що запровадження воєнного стану на певній території є поважною причиною для поновлення процесуальних строків [5].

Отже, приймаючи до уваги ті нормативні акти, які були прийняті в період воєнного стану [6], слід зробити висновок, що режим кожного конкретного суду визначається окремо, адже все залежить від того, які умови склалися у регіоні, де такий суд розташований, тому необхідно постійно слідкувати за оновленнями законодавства, які публікуються на сайтах судів [7]. Слід зауважити, що якщо особа не має можливості прибути в судове засідання, вона має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про проведення засідання в режимі відео-конференції [8]. Суди мають з повагою ставитись до таких клопотань та за можливості їх задовольняти. Те саме стосується і пропуску процесуальних строків. Суди мають уважно ставитись до пропуску процесуальних строків та уникати надмірного формалізму.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20
2. Розпорядження від 24 лютого 2022 р. № 181-р «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80
3. Наказ від 25.02.2022 р. № 380 «Про зупинення дії наказу Міністерства охорони здоров'я України від 4 жовтня 2021 року № 2153». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0256-22
4. Постанова від 7 березня 2022 р. № 221 «Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-%D0%BF
5. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20
6. Постанова від 21 березня 2022 р. № 345 «Деякі питання відшкодування витрат на відрядження в межах України державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються

(фінансуються) за рахунок бюджетних коштів, в умовах воєнного стану». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-2022-%D0%BF
7. Розпорядження від 26 квітня 2022 р. № 311-р «Про передачу бюджетних призначень, передбачених Міністерству економіки у 2022 році». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311-2022-%D1%80
8. Розпорядження від 24 лютого 2022 р. № 181-р «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80
9. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» (реєстр. № 7117). https://www.rada.gov.ua/news/razom/220179.html

Ключові слова: воєнний стан, робота судів, правосуддя, зміна підсудності.
Key words: martial law, work of courts, justice, change of jurisdiction.

STOIANOVA TETIANA ANATOLIEVNA

National University "Odessa Academy of Law",
Associate Professor, Department of Civil Procedure Law, PhD in Law

SOCIAL TIES AS A TOOL TO REDUCE DOMESTIC VIOLENCE AMONG UKRAINIAN REFUGEES

Forming and maintaining healthy relationships is one of the most important issues when discussing domestic violence. It is because of bad relationships between people that aggression, tight control, humiliation, and other forms of psychological violence occur, which is a form of domestic violence, and the first step to physical violence in the family. Lack of social ties affects health and life expectancy as much as smoking and obesity (1). U.S. Surgeon General Vivek Murthy found the problem of loneliness so alarming that he called it a «strategic priority» (2). Despite the fact that even the UK government has dedicated a minister to social contact (UK Government, 2018) and despite near-instant access to others via social media, loneliness either remains stable (3) or increases slightly (Buecker et al., 2021).

The military aggression of the Russian Federation with its invasion of Ukraine on February 24, 2022 was a huge shock for the whole world. While the war has primarily been a tragedy for Ukraine, consequences are felt around Europe. Millions of Ukrainian refugees have fled to neighboring countries, causing massive upheavals of people's lives across the continent. According to statistics from the Office of the UN High Commissioner for Refugees (2022), as of June 2022, about 5.1 million refugees from Ukraine fled to 44 European countries. Only few studies on refugees in general are available, that's why very important to analyses the correlation between social connection and psychological violence.

Domestic violence is an intentional act of physical, sexual, psychological, or economic transgression of one family member towards.

Another family member (5). Almost 70 % of Ukrainian women at least once in a lifetime are exposed to various forms of bullying and humiliation (Guidelines for preventing and combating violence: Letter n° 1/11-5480). However, for the populations, we focus on here (the women and children who fled the country, as men were obligated to stay), violence is most likely to be psychological.

Psychological violence can come in many forms – blackmail, neglect, cruelty in communication, ignoring, isolation, and insults – in order to gain control and power in the relationship (6). Within the literature on Emotionally Focused Therapy, a therapy focused on the attachment relationship, therapists and researchers have identified primary and secondary emotions (7). Secondary emotions are those that are expressed when people may lose control over a relationship and start feeling hurt or unsafe and therefore lose their feelings of safety (a primary emotion). Secondary emotions are then expressed through control, anger, or psychological abuse, without the perpetrator even becoming aware of their motivations (8). The loneliness faced by refugees contributes to feelings such as exasperation, fear, the desire to control, and aggression, which is directed at loved ones and family members with whom they are with and is expressed in the psychological repression of the other (9).

So, we expect that good social ties between the Ukrainian refugees be instruments to reduce the domestic violence, but to be sure in this hypotheses we conducted a systematic review to assess the quality and focus of social connection measurements through four steps: First in Study 1; 1) we created a database of scales to assess levels of social connection through a systematic review of the 15 most highly-cited articles per category (functional, structural, qualitative). In Study 2; 2) We then examined the item-overlap between. instruments, within and across each of the three different indicators of social connection (functional, structural, and qualitative). In Study 3; 3) we conducted another search, narrowing to development-validation articles for the instruments we had found in Step 1, after which 4) we investigated internal structure validity evidence in five articles with the largest sample size. Finally, 5a) we identified where the scales originated, and 5b) with which groups in mind they were developed.

References:

1. Holt-Lunstad J., Smith T. B., & Layton J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review. PLOS Medicine, 7(7), Article e1000316. https://doi.org/ 10.1371/journal.pmed.1000316
2. Hagland M. (2019). At the AHIP 2019 conference, former surgeon general Murthy speaks of social isolation and its impact. Healthcare Innovation. Retrieved from https://bit.ly/34fHE3v
3. Hawkley L. C., Wroblewski K., Kaiser T., Luhmann M., & Schumm L. P. (2019). Are U.S. older adults getting lonelier?: Age, period, and cohort differences. Psychology and Aging
4. Buecker S., Mund M., Chwastek S., Sostmann M., & Luhmann, M. (2021). Is loneliness in emerging adults increasing over time? A preregistered cross-temporal meta-analysis and systematic review. *Psychological Bulletin*, 147(8). 787. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/bul0000332

5. Stoianova T., Ostrovska L., & Tripulskyir G. (2020). Covid-19: Pandemic of Domestic Violence. *Ius Humani. Law Journal*, 9(2). https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v9i2.246
6. Montminy L. (2005). Older women's experiences of psychological violence in their marital relationships. *Journal of Gerontological Social Work*, 46(2), 3–22.
7. Greenberg L. S. (2004). Emotion–focused therapy. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 11(1), 3–16.
8. Wiebe S. A., & Johnson S. M. (2017). Creating relationships that foster resilience in Emotionally Focused Therapy. *Current Opinion in Psychology*, 13, 65–69.
9. Miller K. E., & Rasco L. M. (2004). An ecological framework for addressing the mental health needs of refugee communities. In *The mental health of refugees* (pp. 13–76). Routledge.

Key words: domestic violence, social connection, loneliness, Ukrainian refugees, justice, court proceedings, martial law, procedural terms, renewal of procedural terms, valid reasons for missing the term.

Ключові слова: домашнє насильство, соціальний зв'язок, самотність, українські біженці, правосуддя, судовий процес, воєнний стан, процесуальні строки, поновлення процесуальних строків, поважні причини пропуску строку.

ФАКАС ІЛОНА БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДСИСТЕМИ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗКУ ЄСІТС У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Державна політика України спрямована на ефективне функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та її окремих підсистем (модулів) як в судовій системі в цілому, так і цивільному судочинстві зокрема. З кожним роком простежується позитивна динаміка застосування окремих підсистем (модулів) цієї системи. Не є виключенням і підсистема відеоконференцзв'язку, за допомогою якої учасники справи мають можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції як у приміщенні іншого суду, так і поза межами приміщення суду, в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань або медичному закладі.

Перші кроки на шляху до цифрової трансформації судочинства європейського простору відбулися ще у 1995 році із прийняттям Комітетом міністрів Ради Європи Рекомендації від 11 вересня 1995 року № R (95) 11 щодо відбору, опрацювання, подання та архівації судових рішень у законних інформаційно-пошукових системах [1]

Правовим підґрунтям для запровадження відеоконференції в цивільне судочинство стало внесення змін у 2012 році до Цивільного

процесуального кодексу України. Цими змінами було закріплено норми про участь суб'єктів цивільного процесу в судовому засіданні в режимі відео конференції. Зазначені норми стали визначним етапом у процесі цифровізаціїї цивільного судочинства.

Наступним кроком стало викладення у новій редакції від 03 жовтня 2017 року Цивільного процесуального кодексу України, зокрема ст. 14 передбачила існування у судах Єдиної судово-інформаційної телекомунікаційної системи (далі ЄСІТС), яка мала б забезпечувати можливість участі сторін цивільного процесу в судових засіданнях в режимі відео конференції [2].

Початок пандемії у зв'язку з поширенням COVID-19 на території України та запровадження карантинних обмежень не лише не зупинили розгляд і вирішення цивільних справ, а, навпаки, розширили можливість функціонування підсистеми відеоконференцзв'язку. З 02 квітня 2020 року в учасників цивільного процесу з'явилася реальна можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції поза межами приміщення суду, використовуючи власні технічні засоби.

26 травня 2021 року набув чинності Закон України № 1416-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи було затверджено Вищою радою правосуддя 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21.

Таким чином, з 05 жовтня 2021 року офіційно функціонують три підсистеми ЄСІТС, зокрема: Електронний кабінет, Електронний суд та підсистема відеоконференцзв'язку.

Відповідно до п. 5 Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи відеоконференція – телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному часі [3]. Однією з основних функцій ЄСІТС визначено можливість учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції;

За даними Державного підприємства «Центр судових сервісів» наведемо результати роботи підсистеми відеоконференцзв'язку ЄСІТС з 2020 по 2023 рік (перший квартал).

Зареєстрована така кількість нових користувачів:

у 2020 році – 20 226;

у 2021 році- 27 888;

у 2022 році – 30 965;

у 2023 році (за перший квартал) – 9 812.

Щодо кількості проведених конференцій:

у 2020 році – нових конференцій 75 165;

у 2021 році – нових конференцій 186 996;

у 2022 році – нових конференцій 354 450;

у 2023 році (за перший квартал) – нових конференцій 214285 [4].

Аналіз статистичних даних дає підстави зробити висновок, що підсистема відеоконференцзв'язку ЄСІТС стає все більш затребуваною серед користувачів. Простежується збільшення кількості зареєстрованих користувачів та проведених відеоконференцій за останні роки, а це в свою чергу, свідчить про ефективність даного функціоналу та його зручність у взаємодії між судом та учасниками судових процесів.

Триваючий в Україні воєнний стан, коли особиста участь особи в судовому засіданні є не тільки неможливою, а й часто небезпечною для її життя та здоров'я, дозволяє констатувати нагальну потребу подальшого розширення дистанційного розгляду цивільних справ в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду із використанням учасниками процесу власних технічних засобів.

В рамках щорічного моніторингу впровадження та аналізу ефективності прийнятих нормативно-правових актів, в 2021 та 2022 роках Міністерством юстиції України було здійснено аналіз чинного законодавства на предмет запровадження можливості здійснення судочинства в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Проведене анкетування ключових стейкхолдерів (71 %) вказує на те, що норми процесуального законодавства, відповідно до яких експерт, свідок, перекладач, спеціаліст можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду потребують перегляду та удосконалення. І 75 % підтримали пропозицію щодо внесення змін до законодавства та надання права експерту, свідку, перекладачу, спеціалісту брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису, згідно з вимогами Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційна системи (далі – ЄСІТС) [5].

Нами підтримується така пропозиція, а тому вважаємо, що аналогічні зміни мають бути внесені і до ч. 7 ст. 212 (Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції) Цивільного процесуального кодексу України.

Також, на нашу думку, необхідно привести у відповідність назву ЄСІТС. Так, Законом України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX «Про електронні комунікації» внесено зміни, зокрема до ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з якими ЄСІТС перейменовано на Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему. Підсумовуючи, можна зазначити позитивну динаміку застосування підсистеми відеоконференцзв'язку ЄСІТС в цивільному судочинстві. Перевагами функціонування цього модулю є безпека учасників цивільного процесу, особливо в умовах воєнного стану, значна економія часу та коштів. Проблемні питання пов'язані з організаційно-технічним та матеріально-технічним забезпеченням підсистеми.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація від 11 вересня 1995 року № R (95) 11 щодо відбору, опрацювання, подання та архівації судових рішень у законних

інформаційно-пошукових системах. URL: https://rd.ua/storage/lessons/ https://rd.ua/storage/lessons/102/226. (дата звернення: 07.05.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
3. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21 (дата звернення: 07.05.2023).
4. Результати роботи підсистеми відеоконференцзв'язку ЄСІТС з 2020 по 2023 рік – інформує ДП «ЦСС». URL. https://sha.vl.court.gov.ua/archive/1415894/ (дата звернення: 07.05.2023).
5. Щодо законопроєкту (реєстр. № 8219). URL. https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-3152020.pdf (дата звернення: 07.05.2023).

Ключові слова: цивільне судочинство, електронне судочинство, відеоконференція, відеоконференцзв'язок, єдина судово-інформаційна телекомунікаційна система.
Key words: civil justice, electronic justice, video conference, video conference communication, unified judicial information telecommunication system.

ЦАЛ-ЦАЛКО ЮЛІЯ ЮЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА АПЕЛЯЦІЙНИЙ ПЕРЕГЛЯД СПРАВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Однією з гарантій права на справедливий суд є можливість оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку [1], сутність якого полягає в декількох аспектах. По-перше, оскарження судового рішення у судах вищих інстанцій гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, захист їх від порушень і протиправних посягань, у тому числі від помилкових і неправосудних судових рішень. По-друге, апеляційне оскарження дає додаткову гарантію справедливості судового рішення, реалізації права на судовий захист [2].

Стаття 55 Конституції України закріплює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України серед основних засад судочинства зазначає забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Таким чином право на перегляд судового рішення, його оскарження, є основною засадою судочинства,

невід'ємною складовою та додатковою гарантією, що покладена в основу судоустрою України як правової держави.

Цивільний процесуальний кодекс України присвячує апеляційному провадженню главу 1 розділу V, зазначаючи, що право на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі мають учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки [3]. Головними особливостями апеляційного перегляду судових рішень є те, що перегляду підлягають рішення, що не набрали законної сили, з питань факту та права в межах доводів та вимог апеляційної скарги. Право на такий перегляд не є безмежним та має чіткий перелік рішень та ухвал, що підлягають оскарженню, визначені строки, з дотриманням яких подається апеляційна скарга та встановлені ЦПК України межі судового розгляду. Так, стаття 353 ЦПК України закріплює перелік ухвал, що підлягають оскарженню. Аналіз такого переліку дає підстави стверджувати, що до нього законодавець включив ті ухвали, які можуть завадити реалізації права на судовий захист, зокрема, вплинути на розгляд справи чи унеможливити такий розгляд взагалі, завадити виконанню рішення суду, а також ті, які призводять до втручання в інші основоположні права і свободи, наприклад щодо забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів чи скасування ухвали про забезпечення доказів; забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову; відмови у відкритті провадження у справі, тощо [2].

Частина 1 ст. 354 ЦПК України визначає, що апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду – протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Стаття 367 ЦПК України встановлює, що суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього. Суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права.

Таким чином, забезпечуючи право на справедливий суд в аспекті оскарження судових рішень, що на думку учасників справи можуть бути неправомірними чи прийнятими з допущенням неправильного застосування норм матеріального права, порушення норм процесуального права, законодавство встановлює певні обмеження, свого роду «рамки», що мають на меті попередження зловживання учасниками справи своїми процесуальними правами. Перегляд судового рішення у суді апеляційної інстанції неприпустимий, якщо апелянтом висунуті нові вимоги щодо предмету спору. Під новими вимогами

слід розуміти, по-перше, вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції, по-друге, – вимоги, пред'явлені до особи, що не брала участі в суді першої інстанції. А тому не вважаються новими вимогами ті, що випливають безпосередньо з першочергових вимог і спрямовані на ті ж цілі, навіть якщо вони пов'язані з новими підставами і мотивами. Наприклад, вимога збільшити виплату відсотків, розмір яких збільшився у зв'язку з часом розгляду справи. Можливість пред'явлення нових вимог в апеляційній інстанції суперечить принципу процесуальної економії. Суд другої інстанції під приводом апеляції не має права вирішувати справи щодо нового позову і підміняти тим самим суд першої інстанції [4]. «Подвійний розгляд» як ще називають оскарження судового рішення, дозволяє, з одного боку, уникнути судової помилки та, з іншого, сформувати певну єдність судової практики, адже рішення суду вищої інстанції є свого роду орієнтиром для суду нижчої інстанції. Аргументи та правові позиції, що покладені в основу постанов судів апеляційної інстанції будуть застосовуватися в подальшому при вирішенні схожих спірних правовідносин з метою забезпечення принципу законності, всебічного, повного та об'єктивного судового розгляду справи.

Отже, право на апеляційне оскарження є конституційним правом та визнається однією з основних засад судочинства. Це додаткова гарантія справедливого розгляду справи, механізм виправлення судової помилки та свого роду засіб формування єдиної судової практики. Таке право не є безмежним, адже з одного боку, покликано захистити права та свободи людини і громадянина, а з іншого захищає систему судоустрою від зловживання процесуальними правами та обов'язками з боку учасників справи, та підтримує рівновагу в системі здійснення правосуддя задля забезпечення ефективної роботи судів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 року – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4801
2. Городовенко В. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи: конституційно-правовий аспект і міжнародні стандарти // Вісник Конституційного Суду України № 6/2018. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/gorodovenko_v._zabezpechennya_prava_na_apelyaciynyy_pereglyad_spravy-konstytuciyno pravovyy_aspekt_i_mizhnarodni_standarty.pdf
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 року – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8673
4. Ємельянова І. І. Теоретичні та практичні аспекти апеляційного і касаційного перегляду судових рішень в цивільному судочинстві. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_1699

Ключові слова: справедливий суд, оскарження судового рішення, апеляційне провадження, апеляційна скарга, зловживання процесуальними правами.

Key words: fair trial, appeal of court decisions, appeal, appeal, abuse of procedural rights.

ГОНЧАРУК АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу

ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

На долю нашої держави випало чи не найбільше випробування з часів отримання Україною незалежності – забезпечення сталого функціонування судової влади з дотриманням основоположних засад судочинства в умовах війни. Питання щодо ефективності відправлення правосуддя викликало стурбованість ще до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Численні рішення Європейського суду з прав людини проти України вказували на те, що мінімальні стандарти здійснення судочинства є декларативними та потребують реального механізму реалізації. З початком війни це питання набрало обертів та стало нагальним. Перші рекомендації, які були надані судам, були направлені на оперативне відновлення та налагодження безперебійного здійснення судочинства щодо розгляду кримінальних та інших справ.

Незважаючи на те, що одним із елементів права на справедливий суд є необтяженість юридичними та економічними перешкодами доступу до судової установи [1, с. 17], учасники процесу протягом всього часу запровадження воєнного стану і по сьогоднішній день зіштовхувалися все з новими й новими перешкодами у реалізації права на судовий захист, доступу до суду, розгляду справи в розумні строки. Через об'єктивні причини учасники судових процесів не знали та не могли знати про ухвалення судових рішень в тих провадженнях, які були розпочаті ще до війни, у зв'язку з тимчасовим блокуванням доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, що було обґрунтовано «існуванням реальної загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану». Наразі робота Реєстру відновлена, але «доступ здійснюється в обмеженому (тестовому) режимі» [2].

Ті, хто мав намір звернутися до суду за захистом порушених, оспорюваних чи невизнаних прав й інтересів, не мали фізичної можливості скористатися наданим правом через ведення постійних бойових дій на тих територіях, де вони проживали. Суди, за рекомендаціями Верховного Суду № 6/0/9-22 від 13.03.2022 року, були змушені евакуювати працівників апарату суду, матеріали тих справ та документів, які відповідно до складеного раніше переліку, підлягали збереженню, до інших, сусідніх областей, задля збереження власного життя та судових справ [3].

На початку осені суди та учасники процесу зіштовхнулися з новою проблемою, яка значно ускладнила забезпечення сталого правосуддя на всій території України. Через масовані обстріли Центральної, Західної та Південної України, протягом значного періоду часу майже вся країна була знеструмлена. Фактично суди не могли здійснювати

судочинство в умовах повної відсутності електропостачання, а учасники процесу не могли прийняти участь в судових засіданнях ні в режимі відеоконференцзв'язку, ні фізично з'явитися в приміщення суду, ні подати будь-який процесуальний документ. Ті процесуальні строки, які були надані сторонам для подання заяв по суті справи, були пропущені з незалежних від них обставин.

На переконання учасників процесу причини пропуску строків можна вважати поважними, адже вони були пропущені з обставин, які жодним чином не залежали від волевиявлення зазначених осіб. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 540/1285/22 прийшов до протилежного висновку, зазначивши, що «подана скаржником заява про поновлення строку містить загальні доводи про введення воєнного стану в Україні, що не підкріплені поясненнями та доказами, підтверджуючими неможливість звернення до суду у передбачений процесуальним законом строк, зокрема доказами, з яких можливо встановити відсутність електропостачання у відповідному періоді» [4]. Тобто для визнання причини пропуску строку поважною сторона, яка подає відповідне клопотання, має надати суду докази, які підтверджують факт тривалої відсутності електропостачання за адресою місцезнаходження заявника.

В період з грудня 2022 року по січень 2023 року по всій території України застосовувалися екстрені відключення енергопостачання та діяли звичайні графіки відключення. Національна енергетична компанія «Укренерго» хоча і розміщувала на своєму офіційному сайті графіки відключення світла, але на практиці інформація в них не відповідала дійсності. Жодним іншим чином довести факт тривалої відсутності електропостачання в учасників процесу не було. Позиція суду хоча і стосується конкретної справи, але суди нижчих інстанцій враховують її у своїх рішеннях, що може призвести до накопичення значної кількості апеляційних й касаційних скарг, а отже дане питання може бути передане на розгляд Об'єднаної чи Великої Палати Верховного Суду.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що введення воєнного стану для судової системи України стало справжнім випробуванням. Поява нових об'єктивних обставин, які впливають на процес здійснення судочинства, є непередбачуваним явищем. Перелік причин пропуску процесуальних строків є невичерпним, що є цілком обґрунтованим. Суди наразі дотримуються позиції, що для визнання причини пропуску строку поважною, учаснику процесу замало просто послатися лише на сам факт запровадження воєнного стану та відсутність електропостачання протягом певного часу. На нього покладається обов'язок надати суду належні та достатні докази існування реальних перешкод для звернення до суду та вчинення конкретних процесуальних дій у конкретний період часу.

Список використаних джерел:

1. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі Національного університету «Одеська юридична академія», спеціальність – 081 «Право»

«Європейські стандарти у сфері цивільного судочинства» / Н. Ю. Голубєва, І. В. Андронов, І. О. Бут. Одеса, 2021. С. 64.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Електронний ресурс: https://reyestr.court.gov.ua (станом на 4 травня 2023 року).
3. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньо загрози його захоплення : Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22 [Електронний ресурс] // Верховний Суд. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Recomendatsii.pdf
4. Ухвала у справі № 540/1285/22 (провадження № К/990/6017/23). Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. Єдиний державний реєстр судових рішень: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109476405, 2023, березень, 10.

Ключові слова: правосуддя, судочинство, воєнний стан, процесуальні строки, поновлення процесуальний строків, поважні причини пропуску строку.
Key words: justice, judiciary, martial law, procedural time limits, renewal of procedural time limits, valid reasons for missing the time limit.

КИКОТЬ АРТЕМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу

ДОСТОВІРНІСТЬ ТА ДОСТАТНІСТЬ УСНИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Із проведенням конституційної та судової реформи в Україні суттєвих змін зазнав інститут доказування в цивільному процесі. Згідно положень Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» поряд із уже закріпленими ознаками належності та допустимості доказів в ЦПК України було регламентовано ознаки достатності і достовірності доказів (статті 79, 80 ЦПК України), тож подальше дослідження таких змін в науковому полі є необхідним.

Згідно частини 1 статті 79 ЦПК України достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання. Аналізуючи положення частини 2 статті 89 ЦПК України, стосовно того, що суд оцінює достовірність кожного доказу окремо та в їх сукупності, стає зрозуміло, що встановлення достовірності доказів потребує розумової діяльності судді, що будується за його внутрішнім переконанням в результаті аналізу та надання відповідної оцінки.

Поняття «достовірність» в словниках трактується як таке, що не викликає сумнівів, є цілковито вірним. Виходячи з даного тлумачення,

зрозуміло, що достовірним може вважатися той доказ, який має високу доказову спроможність, тобто у суду та у сторін спору не виникає сумніву щодо можливості доведення обставин, які стосуються предмету доказування [1, с. 41–48].

Чинний ЦПК України не виділяє окремого поняття «усні докази», проте на практиці усними доказами вважають пояснення сторін і третіх осіб та показання свідків. Згідно статті 76 ЦПК України, доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [2].

Показання свідка це найбільш вживаний засіб доказування у цивільному процесі. Свідок – це юридично незацікавлена особа, яка не виступає стороною судового спору. Проте,така процесуальна характеристика не позбавляє таку особу іншої заінтересованості, припустимо, як товариша, колегу, родича. Саме тому судом при допиті встановлюється характер відносин свідка з усіма учасниками справи. Такий підхід дає змогу надати вірну оцінку достовірності його показань.

Процедура верифікації усних доказів на достовірність є складною та потребує відповідної компетенції суду. У процесі судочинства сумніви стосовно усних доказів, зазвичай, викликають: очевидно неправдиві пояснення сторін, третіх осіб, неправдиві показання свідків.

У випадку наявності сумнівів стосовно достовірності того чи іншого усного доказу суд здійснює порівняльний аналіз такого доказу з іншими доказами у справі: як усними так і письмовими, а також електронними. Якщо під час такого аналізу з'ясовуються певні взаємовиключні протиріччя у наданій інформації, це свідчить про недостовірність такого усного доказу. За таких обставин виникає потреба усунення даних протиріч через подання додаткових доказів чи спростування вже наданих. За необхідності, через клопотання учасників справи або за власною ініціативою суду, проте таке витребування можливе коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, або ж у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб. Суд може призначити експертизу, якщо наявні сумніви стосовно певних доказів [3, с. 75–80].

Також можливе проведення експертизи із застосуванням спеціального засобу комп'ютерного поліграфа – це опитування із застосуванням поліграфа, що відносяться до розділу психологічних судових експертиз (пункт 6.8 Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень»).

Виходячи з вищезазначеного, достовірним вважається той усний доказ, який не було спростовано в процесі доказування.

Відповідно до частини 1 статті 80 ЦПК України, достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, що входять до предмета доказування. В кожній окремій справі достатність доказів оцінюється по різному, адже неможливо точно вказати необхідну кількість доказів,

яких буде достатньо для встановлення певних обставин судом. Важливо розуміти, що доказів може бути достатньо лише тоді, коли суд може винести цілком обґрунтоване процесуальне рішення у справі. Так, достатність – це, по суті, питома вага доказової бази, і коли на умовних терезах суду доказів стає достатньо для прийняття справедливого рішення – це і є моментом, коли умова достатності виконується судом при здійсненні правосуддя.

Проте якщо наявний лише один непрямий доказ у справі, суд не може ґрунтувати на ньому своє рішення, адже цей доказ не підтверджує наявність чи відсутність певних обставин, а говорить про ймовірність наявності або відсутності таких обставин. Визначення достатності доказів ускладнюється, коли докази учасників справи мають протиріччя, або наявні сумніви у достовірності певних доказів. Дана проблема вирішується через подання додаткових уточнюючих доказів, які будуть підтверджувати або спростовувати вже наявні докази у справі. Таким чином, достатність доказів встановлюється шляхом аналізу усієї сукупності досліджених судом доказів, на основі яких суд приходить до однозначного висновку щодо наявності чи відсутності певних обставин справи.

Список використаних джерел:

1. Новікова Н. А. Поняття та ознаки свідка в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 41–48.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
3. Буряк Л. С. Правова природа висновку експерта як засобу доказування в цивільному процесі. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 75–80.

Ключові слова: достовірність, достатність, усні докази, експертиза, цивільний процес.

Key words: credibility, sufficiency, oral evidence, examination, civil process.

КИСЕЛЬОВ ВАДИМ КОСТЯНТИНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу,
суддя Суворовського районного суду м. Одеси

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII передбачено, зокрема у ст. 10, 12-2, що період дії воєнного стану не можуть бути припинені та обмежені повноваження судів. Суди в умовах правового режиму воєнного діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України [1].

Статтею 26 Закону встановлено, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами.

Частиною 3 ст. 26 Закону встановлено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.

Частиною 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016р. № 1402-VIII передбачено, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [2].

З початку військової агресії Російської Федерації Головою Верховного Суду неодноразово приймались розпорядження щодо зміни територіальної підсудності справ.

У той же час, в ЦПК України не вносились які-небудь суттєві зміни щодо порядку розгляду цивільних прав, тобто введення будь-яких спеціальних процедур розгляду справ, звуження процесуальних процедур.

Отже суди продовжують розглядати справи у порядку цивільного судочинства відповідно до чинних норм цивільно-процесуального законодавства, які існували ще до початку військової агресії Російської Федерації.

Однак наявність військового стану, комендантської години, а також тривали повітряні тривоги суттєво вплинули на організацію роботи суду. На жаль чи не щодня оголошується повітряна тривога, що призводить до неможливості здійснення судового розгляду.

Так, в призначений час суд розпочинає розгляд справи по суті, а також обов'язково встановлює явку сторін, відомості про сповіщення осіб, які беруть участь у справі, що передбачено ч. 2 ст. 217 ЦПК України. Однак фактично неможливо перевірити явку сторін під час повітряної тривоги, зважаючи на необхідність перебування у спеціальному укритті. Добре, якщо сторони почекають закінчення повітряної тривоги і після цьому з'являться до зали суду, а якщо ні, то це призводить до відкладення розгляду справи.

У якості наступного прикладу може привести вимушену перерву в розпочатому судовому засідання, тобто коли суд вимушений оголосити перерву, враховуючи повідомлення про повітряну тривогу.

На сьогодні неможливо розрахувати ані кількість таких тривог, ані їх тривалість. Отже, якщо тривога триває більше 30–40 хвилин, то, враховуючи кількість призначених щоденно справ, чекати продовження розгляду справи інколи не має сенсу, оскільки в іншому випадку, розгляд інших справ взагалі може і не розпочатись. В такому випадку, після оголошення перерви у зв'язку з оголошенням повітряної тривоги, є сенс визначити допустимі інтервали перерви, а також роз'яснити сторонами, що у разі спливу визначеного часу, розгляд справи буде перенесений.

Дуже цікавим питанням щодо проведення судового засідання в укритті. Взагалі, більшість приміщень, в яких розміщені суди не мають спеціального укриття для забезпечення безпеки учасників справ.

Отже, у разі наявності укриття в якому можливо облаштувати залу судових засідань, проведення засідання виявляється можливим.

У той же час, неможливо не звернути увагу на те, що запроваджений в Україні військовий стан, спонукав до широкого запровадження інформаційних технологій у здійсненні судочинства. Так, значно збільшилась кількість справ, які проводяться у режимі відеоконференції, а також збільшилось надходження документів в електронній формі.

У зв'язку з чим, виникає життєва необхідність у розвитку інформаційно-технологічного забезпечення діяльності судових органів.

Комітет Міністрів Ради Європи у своїй Рекомендації № 2 R(84) 5 ще від 28.02.1984 «Комітет Міністрів державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи» зазначив таке: «Судові органи повинні мати у своєму розпорядженні найсучасніші технічні засоби для того, щоб вони могли здійснювати правосуддя найбільш ефективним способом, зокрема, шляхом полегшення доступу до різноманітних джерел права, а також шляхом прискорення відправлення правосуддя» [3].

26 травня 2021 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [4].

Верховна Рада 4 жовтня ухвалила за основу законопроект № 7574-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами – підприємцями» [5].

Вищевказані зміни суттєво впливають на рівень «діджіталізації» суду.

В умовах військового стану є актуальним розгляд справ, пов'язаних із припиненням права власності та відшкодуванням збитків за пошкоджене чи знищене майно. Поширеними підставами припинення права власності в умовах воєнного стану є знищення майна, примусове відчуження земельних ділянок приватної власності, інших об'єктів

нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону, реквізиція та конфіскація, тобто пп. 4, 6, 9 та 10 ч. 1 ст. 346 ЦК України [6].

Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» 23 лютого 2023 року № 2923-IX, який набирає законної сили 22.05.2023 р., яким передбачено можливість оскарження рішень, дій, бездіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів надання публічних послуг, пов'язаних з виконанням цього Закону.

Отже, незважаючи на військовий стан, небезпеку для життя, суди продовжують здійснювати правосуддя.

Список використаних джерел:

1. «Про правовий режим воєнного стану» : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 р. // Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
2. «Про судоустрій і статус суддів» : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. // Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19
3. Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zeikon2.rada.gov.ua/laws/show/994_126
4. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» : Закон України № 1416-IX від 27 квітня 2021 року // Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20
5. Про прийняття за основу проекту Закону України»Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами – підприємцями». Постанова Верховної Ради № 2729-IX від 4 листопада 2022 року // Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2729-IX
6. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року // Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
7. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти

України» 23 лютого 2023 року № 2923-IX// Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20

Ключові слова: Правосуддя, суд, військовий стан, право власності, власність, впровадження інформаційних технологій, відшкодування шкоди.

Key words: Justice, court, martiallaw, ownership, ownership, implementation of information technology, compensation.

ПЕТРЕНКО НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного процесу,
суддя Господарського суду Одеської області

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ: ДОСВІД АВСТРАЛІЇ

Законодавство, що встановлює відповідальність за неповагу до суду вимагає істотного удосконалення, а інститут судового штрафу має стати дієвим механізмом протидії цьому негативному явищу. Доцільним є запозичення відповідного досвіду розвинених демократичних держав.

В Австралії виділяють наступні основні види неповаги до суду:

1) агресивна поведінка в суді або поблизу нього, тобто як неповага до судом у найбільш прямому значенні;

2) неповага, що виникає через невиконання вимог суду, його наказів чи розпоряджень (неповага непокори);

3) неповага шляхом втручання у діяльність осіб, пов'язаних з судовим провадженням (свідка, посадової особи суду, присяжного, сторони чи іншої особи, яка має певну або потенційну роль у судовому провадженні);

4) неповага внаслідок розголошення інформації, яка заважає або завдає шкоди незавершеним провадженням, також відома як «subjudice»;

5) неповага через зловживання процесуальними правами, яка включає підготовку та подання судових документів для цілей, які є оманливими, нечесними чи неналежними з інших підстав;

6) неповага шляхом публікації, яка заважає відправленню правосуддя як безперервного процесу – також відома як скандалізація судочинства (contempt by scandalising the court). Даний тип включає публікацію матеріалів, які мають намір завдавати шкоди незавершеним провадженням або надмірно підривають довіру громадськості до неупередженості та доброчесності судів [1].

Види поведінки, які можуть розглядатися як неповага до суду, і процедури, яких дотримуються суди для запобігання та покарання за таку поведінку, здебільшого визначаються загальним правом. Неповага до суду відрізняється від інших кримінальних злочинів, оскільки суди

використовують іншу процедуру розгляду та призначення покарання за неповагу до суду. У штаті Вікторія Верховний суд має повноваження притягати особу до відповідальності за неповагу до суду в рамках своєї юрисдикції, хоча це повноваження прямо не передбачено законодавством. Таке право Верховного суду як вищого судового органу спрямоване на підтримку власного авторитету і захист своєї спроможності відправляти правосуддя. Верховний суд також має наглядову функцію для забезпечення належного здійснення правосуддя судами нижчих інстанцій суди і виявляти неповагу не тільки щодо власної діяльності, так і діяльності будь-якого суду нижчої інстанції.

У штаті Вікторія загальне право доповнюється законодавством, яке вважає певну поведінку неповагою до суду або передбачає, що певна поведінка може розглядатися як неповага до суду. Основною проблемою є те, що поведінка, яка є неповагою до суду, може підпадати під кілька категорій або не підпадати під жодну встановлену категорію вищевказаної класифікації, але все ж вважатися неповагою. Визначення певної поведінки у якості неповаги до суду завжди пов'язане із розсудом суду, який розглядає справу, хоча у більш широкому розумінні такі дії можуть мати ознаки злочину, передбаченого кримінальним, а не процесуальним законодавством, що ускладнює можливість розрізнення між цивільною та кримінальною неповагою, адже більшість з наведених форм неповаги класифікуються саме як кримінальна неповага, хоча неповага, яка виникає внаслідок невиконання судового наказу чи зобов'язання, особливо в цивільному судочинстві, традиційно класифікується як цивільна неповага.

Хоча особа, визнана винною в неповазі, може бути засуджена та ув'язнена або оштрафована, притягнення до відповідальності за неповагу здійснюється не за звичайною кримінальною процедурою, передбаченою Законом про кримінальне провадження, адже провадження розпочинається не з подання поліцією чи іншим державним службовцем обвинувачення до магістратського суду або з подання обвинувального акта до окружного чи Верховного суду, судові провадження у таких справах не проводяться, а присяжні для розгляду доказів і винесення вердикту – не залучаються. Натомість справи про неповагу до суду розглядають і вирішують судом у спрощеному порядку одноосібно [2].

Існує два способи застосування повноважень суду щодо неповаги: 1) суддя, якому виявили неповагу, може безпосередньо «звинуватити», судити та покарати самих «обвинувачених». По суті, цей суддя може взяти на себе роль потерпілого, свідка, прокурора та судді; 2) заява про покарання за неповагу може бути подано відповідно до Правил цивільного судочинства або протонотарієм (посадова особа, що виконує, в тому числі квазісудові функції – контроль за внесенням завдатку чи звільненням від сплати судових зборів, посередництво, переслідування за неповагу до суду тощо), або секретарем за вказівкою суду, генерального прокурора, генеральним прокурором (Director of Public Prosecutions) або третьою стороною.

В обох випадках законодавство не містить вказівок щодо процедур, яких необхідно дотримуватися, тому процесуальний статус

проваджень за неповагу до суду є неоднозначним: рішення Високого суду вказують на те, що усі провадження за неповагу до суду повинні «реалістично розглядатися як кримінальні за своєю природою», однак провадження щодо покарання за неповагу до суду не є кримінальним провадженням. Незважаючи на те, що провадження щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду є цивільним провадженням, йому притаманні деякі гарантії, застосовні до кримінального провадження: правила доказування, апеляційне оскарження, винесення вироку та можливість визнання винуватості.

Таким чином, відмінності практики притягнення особи до відповідальності за неповагу до суду, що властиві австралійському судовому процесу, не можуть бути безпосередньо імплементовані у вітчизняний судовий процес. Перш за все, через відмінності, притаманні країнам звичаєвого та писаного права: якщо у перших достатнім є заповнення прогалин процедури звичаєвим правом, то для країн романо-германської правової сім'ї обов'язковим є визначення процедури, за якою особа може бути притягнута до відповідальності. Однак та гнучкість, яку застосовують австралійські суди при визначенні діяння як такого, що виказує неповагу до суду, можуть бути взяті до уваги.

Список використаних джерел:

1. Contempt of Court: Victorian Law Reform Commission. URL: https://www.lawreform.vic.gov.au/wp-content/uploads/2021/07/VLRC_Contempt-of-Court-Consultation-Paper_web.pdf
2. Supreme Court Act 1986. URL: https://www.legislation.vic.gov.au/in-force/acts/supreme-court-act-1986/109

Ключові слова: неповага до суду, штраф, заходи процесуального примусу.
Key words: contemptofcourt, fine, measures of proceduralcoercion.

ПРИВИДЕНЦЕВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу

МУЛЬТИМЕДІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ЯК ДОКАЗ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ

Мультимедійні повідомлення є дуже ефективним способом поширення інформації особливо у сучасному світі, адже дедалі більше впроваджується застосування мобільних пристроїв та інтернет-технологій. Люди стали використовувати більше форматів для взаємодії між собою, а мультимедійні повідомлення стали необхідним інструментом в сучасній комунікації, які міцно інтегрувалися як соціальне явище в приватному та діловому спілкуванні.

Варто розпочати з основного терміну «мультимедіа», що вживається в різних варіативних трактуваннях, тому вичерпно і лапідарно

визначити його досить складно. Задля охоплення різних сутнісних характеристик та наукових поглядів доцільно зазначити декілька дефініцій:

- використання різноманітних засобів (від простого тексту до фотографій, графіки, аудіо, відео і анімації) у межах поданого матеріалу [1, с. 202];
- характеристика представлення інформації за допомогою різних медійних цифрових форматів [2, с. 378];
- інтегрований медіапродукт, створений унаслідок конвергенції різних способів комунікації (текст, зображення, відео, аудіо) [3, с. 74];
- об'єднання текстових, звукових, зображувальних даних усіх видів у єдиному цифровому інформаційному середовищі [4].

Загалом всі наукові підходи об'єднує головна характеристика мультимедійності – комбінування різних форм вираження або фіксації інформації в одному медіа-форматі. Мультимедійне повідомлення є похідним за змістом поняттям від «мультимедіа» і полягає у передачі електронних або оцифрованих медіафайлів за допомогою цифрових засобів зв'язку. Мультимедійні повідомлення можуть містити різноманітні комбіновані типи контенту, такі як фото, відео, звукові записи, графіку, анімації, текстову інформацію, які можна об'єднати в поняття «медіафайл». Завдяки цьому, мультимедійні повідомлення можуть бути більш ефективними, ніж текстове повідомлення, оскільки можуть передати більші обсяги інформації, якісніше розкрити її суть, зробити більш доступною та зрозумілою для отримувача. Однією з найпоширеніших форм вмісту мультимедійних повідомлень є фотографії та відео, які можуть бути зняті з мобільного телефону та надіслані через месенджери, соціальні мережі та інші мобільні додатки. Логічно постає питання про використання зазначеного виду комунікаційного засобу та інформації в електронному вигляді, яка в ньому міститься як доказу під час здійснення правосуддя. В межах цивільного судочинства така можливість надана в закріпленій правовій новелі про електронні докази в ст. 100 ЦПК [5]. Відразу слід звернути увагу на колізію положень, які в ній містяться, адже медіафайли, які є вмістом мультимедійних повідомлень (фото, аудіозаписи, відео і т.д.) законодавцем віднесені до електронних документів. Чи логічно відносити медіафайли до категорії електронних документів? Оскільки, через призму вимог, які закріплені в ст. 6 та ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний підпис визначається обов'язковим реквізитом електронного документа, адже створення електронного документа завершується, безпосередньо, його накладанням [6]. Досить рідко медіафайли засвідчують електронним підписом (інколи взагалі відсутня технічна можливість), проте це не зменшує їх функціональної можливості містити в собі інформацію, яка може мати значення для вирішення справи, а накладений електронний підпис не є гарантією відсутності змін (монтажу) файлів, адже від моменту створення до накладання електронного підпису медіафайл можливо змінити, що за необхідності може викривляти інформацію, на яку посилаються у судовій справі.

Основними особливостями використання мультимедійних повідомлень на рівні з іншими електронними доказами в цивільному процесі можемо виокремити:

– неможливість заперечення юридичної сили та допустимості електронного доказу виключно через його електронну форму, адже презумпція «фальшивості» електронних доказів є невиправданою, наприклад, підписи та печатки на письмових документах не гарантія справжності та відсутності підробки;

– неврегульованість питання щодо порядку засвідчення копій (електронної або паперової) електронного доказу;

– необхідності забезпечити можливість надання оригіналу електронного доказу (за ініціативи суду або учасника справи), якщо автентичність поданої копії ставиться під сумнів;

– забезпечення автентичності доказу на підставі висновку експерта або залучення спеціаліста, протоколу показань свідків чи огляду доказу.

Варто підтримати думку А. Ю. Каламайко про те, що електронні засоби доказування для їх дослідження необхідно трансформувати в «розумно доступну для використання» форму [7, с. 130], а К. Б. Дрогозюк деталізує, що таку можливість можна забезпечити лише «за допомогою технічних засобів або спеціальних програм» [8, с. 61]. Дійсно, для дослідження вмісту мультимедійних повідомлень в рамках судової процедури необхідно застосовувати технічне обладнання, а долучення доказів до матеріалів справи відбувається здебільшого за допомогою портативних засобів зберігання інформації (флеш-накопичувач, карта пам'яті, оптичний диск). С. О. Чорний та О. І. Антонюк зазначають, «…звуко-, відеозаписи, цифрові зображення, примірники яких є однаковими на всіх джерелах інформації, де вони зберігаються. Тому такі види електронних доказів не можуть мати електронних копій та є оригіналами незалежно від кількості примірників» [9, с. 86]. Аналогічної думки дотримується В. С. Петренко та вказує, що копії цих видів електронних доказів «повністю ідентичні оригіналу» [10, с. 115]. Судова практика в Україні щодо використання фото, відео та аудіозаписів як доказів складалася ще до запровадження електронних доказів, тому вони мають більш стабільну процедуру дослідження та встановлення їх автентифікації (достовірності та цілісності), зокрема за допомогою судових експертиз (технічної експертизи документів, фототехнічної і портретної експертизи, експертизи у сфері інтелектуальної власності, експертизи відеозвукозапису, лінгвістичної експертизи усного мовлення та ін.). Вмістом мультимедійних повідомлень можуть бути досить різноманітна кількість форматів медіафайлів, кожен з яких має істотні ознаки та потребує власної стратегії збору, фіксації та дослідження з метою отримання доказової інформації та її використання в цивільній справі. Характерною ознакою медіафайлів є наявність метаданих, які містять позначки геопозиції, відмітки дати і часу створення та/або редагування, розмір, формат, технічний засіб за допомогою якого створено файл, що можуть бути ефективно використані у поєднані із інформаційним

змістом самого файлу. При використанні мультимедійних повідомлень як доказів досліджується та підлягає оцінці здебільшого вміст таких повідомлень (медіафайли), які мають значення для вирішення справи, а саме електронне повідомлення виступає лише способом поширення таких файлів, проте може містити факультативну доказову інформацію, зокрема, аналогічні метадані щодо листа, супровідний текст (додатково розкриває чи пояснює зміст медіафайлів), також розширює можливості автентифікації автора повідомлення, наприклад, за допомогою доктрини «листа у відповідь» і залежить від кожної конкретної справи та обставин, які необхідно довести або спростувати. Наріжним каменем залишається питання фіксації мультимедійних повідомлень, адже аналогічно з іншими е-повідомленнями можливе їх знищення чи зміни в односторонньому порядку однією із сторін листування ще до початку розгляду справи, а фіксації змісту повідомлень уповноваженими державними або приватними суб'єктами попри нагальну потребу не передбачено. Попередньо сторона спору може звернутися до експертних установ в галузі ІТ з метою фіксації змісту повідомлень, але гарантувати допустимість такого виду фіксації на даному етапі неможливо. На відміну від текстових та голосових повідомлень, головним елементом мультимедійних повідомлень є медіафайл, який в деяких випадках може відігравати самостійну роль у формуванні доказової позиції, тому доцільно провести його резервне копіювання.

Мультимедійне повідомлення є досить складним різновидом доказу через велику кількість змінних, які необхідно врахувати при формуванні доказової стратегії. Проте при раціональному підході у забезпеченні та фіксації доказу може слугувати інформативним джерелом доказу, а потенційна небезпека фальсифікацій є менш значима порівняно зі швидкістю та ефективністю обміну інформації, яку забезпечує електронний документообіг, тому необхідно забезпечити подальший розвиток нормативного регулювання зазначеної сфери.

Список використаних джерел:

1. Крейг Р. Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / [пер. з англ. А. Іщенка]. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. 324 с.
2. Новітні медіа та комунікаційні технології : комплекс навч. прогр. для спец. Журналістика, Видавнича справа та ред., Реклама та зв'язки з громадськістю / [за заг. ред. В. Е. Шевченко]. Київ : Паливода А. В., 2012. 411 с.
3. Женченко М. І. Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби / М. І. Женченко // Наукові записки Інституту журналістики. 2013. Т. 52. С. 72–75.
4. Feldman Tony. An introduction to Digital Media. London–New-York, 1997. P. 25.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–42. Ст. 492.
6. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 року № 851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275.

7. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. Право та інновації. 2015. № 2(10). С. 127–132.
8. Дрогозюк К. Б. Сучасні джерела доказування в цивільному процесі України та Франції. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 52–63.
9. Чорний О. С., Антонюк О. І. Електронні докази в цивільному процесі: проблеми застосування на практиці. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2018. № 10 (1). С. 83–88.
10. Петренко В. С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. Молодий вчений. 2018. № 1 (54). С. 111–115.

Ключові слова: мультимедійне повідомлення, електронне повідомлення, докази, цивільний процес, електронні докази.
Key words: multimedia message, electronic message, evidence, civil process, electronic evidence.

САТАНОВСЬКА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу

ПРАВО НА ЖИТЛО: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Питання судового захисту житлових прав фізичних осіб напряму пов'язано із гарантованим Конституцією України (ст. ст. 47, 48) правом на житло та достатній рівень життя, що включає й наявність житла та закріплює, що держава має створювати умови за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Крім того, встановлює, що ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [1], а тому слід виходити із визначення терміну «житло» та основних характеристик цього поняття.

Стаття 1 Житлового кодексу України (далі – ЖК України) також гарантує право громадян України на житло, хоч і не наводить його визначення. Однак, ст. 4 закріплює, що жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території України, утворюють житловий фонд, а саме: державний; громадський; фонд житлово-будівельних кооперативів; приватний та житловий фонд соціального призначення. Крім того, необхідно зазначити, що також до житлового фонду відносяться й жилі будинки, що належать підприємствам і організаціям (правила встановлені для громадського житлового фонду) [2].

Словник української мови тлумачить значення слова «житло», як приміщення, пристосоване (призначене) для життя людей; дім, оселя [3, с. 533], що відтворюється у ст. 50 ЖК України: «Жиле приміщення, що надається громадянам для проживання, має бути благоустроєним стосовно до умов даного населеного пункту, відповідати встановленим санітарним і технічним вимогам» [2].

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) визначає житло, як місце постійного або тимчасового проживання фізичної особи, яка має право самостійно його обирати з 14 років (за деякими виключеннями) (ст. 29) та закріплює поняття за яким: «Житлом» фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них (ст. 379 ЦК України) [4].

Тобто, житло – це житлове приміщення, що є місцем постійного або тимчасового проживання фізичної особи й членів її сім'ї та свідчить про достатній рівень життя.

Сьогодні, на жаль, питання житла безпосередньо торкнулось й українців через запровадження воєнного стану в Україні, адже виникла необхідність отримання тимчасового захисту та(або) статусу біженця в Європейських країнах. Хоча, питання житла здавна мало соціальну значущість, зокрема й у європейських країнах через проблеми біженців та бездомність, що проявлялась у суперечливих політичних рішеннях.

Так, наприклад у Франції працює програма «Житло першим», одним з основоположних принципів якої є визнання того, що житло є основним правом людини, яке не повинно залежати від упереджених уявлень про готовність житла або його соціальну цінність. Однак, принцип, що житло є основним правом, а безпечне та гідне житло – життєво важливим фундаментом для побудови повноцінного життя, має ширші наслідки як для житлової політики, так і для політики у сфері бездомності [5, с. 6]. А у березні 2007 р. у Франції було змінено юридичне право на житло – прийнято Закон № 2007-290, який отримав назву «Право або протилежне житло» (Droit ou Logement Opposable). По суті, закон гарантував право на гідне та незалежне житло кожному, хто не в змозі забезпечити та утримувати житло власними силами. Хоча багато конституцій та правових систем Європи зобов'язують державу сприяти реалізації права на житло, законодавчі зміни у Франції надали можливість покласти на державу пряму відповідальність за ненадання придатного житла тим, хто його потребує. Закон містив два елементи, відомі як DALO та DAHO. (Droit au l'Hébergement Opposable). Хоча право на житло містило цілу низку обмежувальних критеріїв, галузі права DALO та DAHO були диференційовані наступним чином: подати позов за DALO, заявник мав бути постійним резидентом Франції, без обмеження у часі щодо його проживання; мати дозвіл на проживання; бути не спроможними забезпечити собі чи залишатися в пристойному та незалежному житлі за власні кошти; бути «добросовісним» і відповідати основним умовам доступу до соціального житла. Подати заяву в рамках DAHO може будь-хто, незалежно від свого адміністративного статусу у Франції – хоча ті, хто не має дозволу на проживання, можуть претендувати лише на тимчасове житло, а не на житло або тимчасовий притулок [5, с. 9].

Багато уваги було приділено також і Європейським судом з прав людини питанням стосовно розуміння сутності «житла» в контексті Конвенції з прав людини та основоположних свобод

(далі – Конвенція) [6], так, наприклад, ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що поняття «житло» не обмежується приміщенням, яке законне займано або створено [7]. Втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла [8].

У рішенні у справі «Онер'ілдіз проти Туреччини» ЄСПЛ зауважив, що той факт, що заявник протягом п'яти років використовував для свого проживання землю, яка належала Міністерству фінансів, не може вважатись фактом володіння майном, і немає підстав для висновку, що він міг правомірно претендувати на передання права на землю. Однак, Суд визнав, що п. Онер'ілдіз був фактичним власником основної споруди і складових частин халупи та будь-якого особистого майна, яке могло там міститися. На думку Суду, споруджено житло і той факт, що заявник проживав у ньому разом зі своєю сім'єю, становили суттєвий матеріальний інтерес, який зустрічаючи насправді толерантне ставлення з боку органів влади, означав володіння майном для цілей п. 1 ст. 1 Протоколу 1. Тобто, ЄСПЛ у своєму рішенні навіть споруджену «халупу» на чужій земельній ділянці називає «житлом», на яке розповсюджуються засади Конвенції [9].

Отже, необхідно зазначити, що принцип недоторканості житла розповсюджується на усіх осіб, де б вони не проживали (тимчасово або постійно), навіть у студентських гуртожитках, дитячих будинках, у будинках для осіб похилого віку або осіб з інвалідністю тощо. При вирішенні питання стосовно житла, судам необхідно встановити: чи наявний спір про право; чи було порушено право особи; чи постраждала особа (прямо чи опосередковано) від стверджуваного порушення; з'ясувати зв'язок особи із конкретним місцем та обставини справи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-X // Відомості Верховної Ради України. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10
3. Словник української мови : в 11 томах. Том 2. 1971. URL: http://sum.in.ua/p/2/533/1
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
5. Owen Taylor, Sandrine Loubière1, Pascal Auquier. Homelessness, Housing First, and the Right to Housing – Confronting Right and Reality. Springer Nature B.V. 2020. DOI: 10.1007/s12142-020-00598-7. URL: https://www.academia.edu/43646063/Homelessness_Housing_First_and_the_Right_to_Housing_Confronting_Right_and_Reality
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Конвенція ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // Конвенція Ради Європи. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Рішення від 2 грудня 2010 р. у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (Заява № 30856/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_774
8. Рішення від 13 травня 2008 р. у справі «МакКенн проти Сполученого Королівства» (Заява № 19009/04, п. 50). URL: file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/CASE%20OF%20McCANN%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20 [Ukrainian%20Translation]%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf
9. Рішення від 18 липня 2002 р. у справі «Онер'ілдіз проти Туреччини» (Заява № 48939/99). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_181

Ключові слова: цивільний процес, житло, право на житло, судовий захист житлових прав фізичних осіб.
Key words: civil process, housing, Right to housing, judicial protection of housing rights of individuals.

ФЕДОРЧУК ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НОТАРІУСОМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, Законом № 2455-IX від 27.07.2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» було внесено зміни до Закону України «Про виконавче провадження», згідно якого було введено мораторій на примусове виконання виконавчих написів нотаріусів [1]. Виконавчий напис є інструментом захисту цивільних прав та є нотаріальною дією, що вчиняється нотаріусом за заявою стягувача, або його представника на оригіналах документів, що підтверджують зобов'язання боржника, вичерпний перелік яких встановлено Постановою Кабінету Міністрів України № 1172 від 29 червня 1999 року (далі – Перелік). Основною метою вчинення виконавчого напису є надання стягувачу можливості в позасудовому порядку реалізувати його право на примусове виконання зобов'язання боржником. Відповідно до українського законодавства, для отримання виконавчого напису нотаріуса кредитору надається три роки з моменту виникнення вимог за кредитними зобов'язаннями. У більшості випадків представники банків та інших фінансових установ звертаються за вчиненням виконавчого напису за борговими вимогами до боржника, які вже прострочені. У цьому випадку виконавчий лист буде видано без дотримання вимог чинного законодавства.

Відтак, у зв'язку з введенням в дію мораторію кредитори втратили можливість здійснення швидкого та дієвого механізму з метою захисту своїх прав у разі виникнення боргу. До введення мораторію кредитор мав право, у разі виникнення безспірної заборгованості звернутися до нотаріуса, з метою вчинення виконавчого напису на документах, визначених Переліком та пред'явити його до виконання приватним або державним виконавцям [2].

Замість цього відповідно до вищевказаних змін кредитору необхідно звертатися до суду, що передбачає додаткові затрати ресурсів та часу кредитора та навантаження на судову систему.

Слід зауважити, що до Закону України «Про нотаріат», яким керуються нотаріуси, вчиняючи нотаріальні дії, не було внесено жодних змін що стосуються заборони вчинення виконавчого напису на документі, що встановлює заборгованість.

06 травня 2023 року набрав чинності Закон від 11 квітня 2023 року № 3048-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих особливостей організації примусового виконання судових рішень і рішень інших органів під час дії воєнного стану», яким було внесено зміни до Закону України «Про виконавче провадження», відповідно якого забороняється відкриття виконавчих проваджень на підставі виконавчих написів нотаріусів, вчинених на кредитних договорах, які не посвідчені нотаріально.

Отже, стягнення за виконавчим написом нотаріуса у період дії воєнного стану стало неможливим, що ускладнило процедуру стягнення заборгованості від боржника до кредитора, шляхом звернення до суду.

Список використаних джерел:

1. Закон України № 2455-IX від 27.07.2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2455-20
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12

Ключові слова: виконавчий напис нотаріуса, стягнення заборгованості, боржник, кредитор, мораторій.

Key words: executive inscription of a notary, debt collection, debtor, creditor, moratorium.

ФАЄНКО ВІОЛЕТТА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти

ПРИВИДЕНЦЕВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

На сьогоднішній день, на жаль, життя України без будь-яких правопорушень, у тому числі й кримінальних, уявити неможливо. Поняття кримінального правопорушення законодавець визначив в ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – ККУ), де воно є передбаченим цим кодексом суспільно небезпечним винним діянням (дією або бездіяльністю), що вчинив суб'єкт кримінального правопорушення» [1]. В залежності від ступеня тяжкості та суспільної небезпеки кримінального правопорушення, відповідальність може передбачати різні види покарання, такі як штраф, виправні та громадські роботи, позбавлення або обмеження волі та інші види. Як суб'єкт кримінального правопорушення згідно ст. 18 ККУ визначається лише фізична особа, проте кримінальні правопорушення можуть вчиняти і уповноважені особи від імені та в інтересах юридичних осіб, до яких після підтвердження факту вчинення кримінального правопорушення можуть застосовувати певні заходи кримінально-правового характеру. Необхідно зауважити, що відповідно до ст. 96-3 ККУ, уповноваженою особою юридичної особи вважають службову особу юридичної особи, а також інших осіб, що мають правом діяти від імені юридичних осіб на підставі закону, установчих документів або договору [1].

Цивільним кодексом України, а саме статтею 80, законодавець зазначає, що юридичною особою називають організацію, створену і зареєстровану у встановленому законом порядку [2]. Такий порядок визначається спеціальним законом – Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [3]. Юридичній особі надається цивільна правоздатність та дієздатність, також вона має право виступати як позивач або відповідач у суді [2]. Перш за все, залежно від їх порядку створення, розрізняють юридичних осіб приватного та публічного права, за формами власності – державні, приватні, колективні та змішані, залежно від цілі створення юридична особа може бути прибутковою або неприбутковою, а за організаційним критерієм розрізняють підприємства, товариства, кооперативи, установи тощо. Юридичні особи наділені своїм правовим статусом, який відрізняє їх від фізичних осіб, можуть володіти рухомим та нерухомим майном, бути замовниками та виконавцями робіт, укладати угоди з іншими фізичними або юридичними особами, а також мати в своєму штаті

працівників і бути зобов'язаними виконувати державні та місцеві регуляторні вимоги, також законодавством України встановлено певні правила та обмеження для юридичних осіб, залежно від їх форм власності та видів діяльності. Так, уповноваженими особами від імені та в інтересах юридичних осіб можуть вчинятися різні, у тому числі й кримінальні правопорушення, склади яких закріплено у Кримінальному кодексі України. До таких правопорушень можемо віднести наступні: фінансові правопорушення (як приклад, ухилення від сплати податків, недекларування доходів, шахрайство тощо), зловживання владою, посадою або підробка документів; правопорушення у сфері господарської діяльності або службові правопорушення (тобто порушення прав працівників, несплата їм заробітної плати, недотримання встановлених правил безпеки на робочих місцях тощо); правопорушення проти навколишнього середовища, що можуть бути вчинені при проведенні різних видів підприємницької діяльності (наприклад, забруднення ґрунту, води та повітря а також незаконне знищення лісів або використання шкідливих для природнього середовища речовин); порушення авторського права, які можуть бути пов'язані із використанням певної інтелектуальної власності, на яку юридична особа, що її використовує, не маю відповідних прав і користується нею без дозволу її власника, а також правопорушень, що пов'язані із тероризмом, з посяганням на національну безпеку, міжнародний правопорядок чи державний устрій. У випадках, коли уповноважена особа в інтересах та від імені юридичної особи вчиняє одне або декілька кримінальних правопорушень, що зазначені в ст. 96-3 ККУ, до неї застосовуються певні відповідні заходи кримінально-правового характеру, що їх законодавець визначив у ст. 96-6 ККУ [2]. До зазначених заходів включають конфіскацію майна, штраф та ліквідацію юридичної особи. Штраф – це визначена грошова сума, що має бути сплачена юридичною особою відповідно до підстави судового рішення. Судом застосовується штраф у двократному розмірі неправомірної вигоди, що була одержана незаконно. Розмір штрафу встановлюється в залежності від тяжкості вчиненого особою кримінального правопорушення. Проте, суд може врахувати фінансовий стан юридичної особи і застосовувати штраф із розстрочкою його виплати визначеними частинами на встановлений строк, що може досягати трьох років (ст. 96-7 ККУ). Конфіскацією майна, відповідно до законодавства, є примусовим безоплатним вилученням майна юридичної особи у державну власність. Такий захід буде застосований судом у випадку повної ліквідації юридичної особи відповідно до ККУ (ст. 96-8 ККУ). Ліквідацією юридичної особи називають припинення її існування, що є внесенням відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ст. 96-9 ККУ). Згідно пункту 3 ст. 96-6 Кримінального кодексу України, застосування штрафу та ліквідації до юридичних осіб є тільки основними заходами кримінально-правового характеру, в той час як конфіскація майна може виступати лише як додатковий захід у випадку, коли юридичну особу ліквідовано у зв'язку з відповідним рішенням суду [1]. Важливо зазначити, що якщо до юридичної особи

застосовано певний захід кримінально-правового характеру, то вона наділяється обов'язком відшкодування нанесених шкоди та збитків в повному обсязі, а також розміру неправомірної вигоди, яка була отримана юридичною особою або могла бути отримана нею під час вчинення кримінального правопорушення. Підставою для звільнення юридичної особи від таких заходів є закінчення строків давності, що зазначено у ст. 96-5 ККУ.

У підсумку можемо констатувати:

1) уповноваженою особою в інтересах та від імені юридичної особи можуть вчинятися різні кримінальні правопорушення, що їх передбачає Кримінальний кодекс України;

2) у разі вчинення кримінальних правопорушень, визначених кримінальним законодавством, до юридичної особи застосовують заходи кримінально-правового характеру, передбачені статтею 96-6 ККУ – конфіскацію майна, штраф та ліквідацію юридичної особи.

3) вид кримінально-правового заходу встановлюється вироком суду в залежності від виду та тяжкості вчиненого уповноваженими особами кримінального правопорушення. При застосуванні вищезазначених заходів для юридичної особи встановлюється зобов'язання відшкодувати всі нанесені нею шкоду та збитки у повному обсязі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31–32. Ст. 263.

Ключові слова: юридична особа, заходи кримінально-правового характеру, відповідальність, кримінальні правопорушення, штраф, конфіскація майна, ліквідація юридичної особи.

Key words: legal entity, measures of a criminal legal nature, liability, criminal offenses, fine, confiscation of property, liquidation of a legal entity.

СЕКЦІЯ 26

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Керівник секції: *завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор О. П. Подцерковний*

Секретар секції: *лаборант кафедри господарського права і процесу В. С. Бондаренко*

ПОДЦЕРКОВНИЙ ОЛЕГ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

ПРО ПОТРЕБИ ВРАХУВАННЯ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ ЗАХІДНИХ ЮРИСДИКЦІЙ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОАРБІТРАБЕЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Проведені у 2017 році реформ процесуального законодавства позиції міжнародного комерційного арбітражу в Україні посилилися завдяки централізації інстанційної юрисдикції щодо приведення до виконання та оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів (Київський апеляційний суд), запровадження принципу проарбітрабільності при подоланні будь-яких сумнівів у дійсності арбітражної угоди, нарешті, визначення процедур судового сприяння арбітражному розгляду.

Разом із тим, почасти судова практика демонструє тривожні сигнали, що уособлюють відхід від проарбітрабельності національної правової системи, коли скасовуються арбітражні рішення (відмовляється у приведенні їх до виконання) з підстав, які не відомі західним правопорядкам.

Підтримка арбітражу в юрисдикціях провідних країн світу має цілком прагматичний підтекст. Проарбітрабельність, тобто сприятливий режим арбітражних розглядів та виконання арбітражних рішень, безпосередньо впливає на інвестиційний та комерційний клімат в країні. Адже формує юрисдикційну інфраструктуру спрощеного та приватного розгляду спорів підприємців. Арбітраж є своєрідним відображенням юрисдикційного компромісу між інтересами резидента та нерезидента, чого національна судова система по природі не може, будучі наближеною до однієї сторони – резидента

у зовнішньоекономічному контракті. По-перше, арбітраж усуває розбіжність національних юрисдикційних уподобань сторін цього контракту на користь третього незалежного елементу – сформованого сторонами арбітражного органу. Це дозволяє вдихнути життя в зовнішньоекономічний контракт, якого він був би позбавлений, якби сторони не були упевнені в можливості вирішити вірогідний спір та примусово виконати контракт.

Проарбітрабельність правової системи демонструє також здатність громадянського суспільства відігравати активну роль у формуванні економічного правопорядку, що підвищує довіру інвесторів до економіки в цілому, адже у них з'являється реальна можливість уникати складних та обтяжливих судових процедур на користь погоджених сторонами арбітражних правил.

Попри кілька років проарбітрабельності національної правової системи, яку демонстрували суди після прийняття нових Господарського та Цивільного процесуального кодексів у 2017 році, останні роки в Україні почали з'являтися рішення ВС, які дезорієнтують арбітражне співтовариство та можуть бути охарактеризовані як недружні до арбітражу.

Час від часу Україні приймаються судові рішення, які складно інтерпретувати інакше, як упередженим стосовно арбітражу. Прикладом можна назвати рішення ВП ВС від 8 травня 2018 року у справі № 761/605/17-ц, в якому нікчемність арбітражної угоди була зумовлена, на думку суду, із тим, що вона «не містить підписів сторін під текстом, викладеним російською мовою, яка згідно з умовами договору має перевагу над англійською редакцією цього договору, що підписана сторонами». Значний удар по проарбітрабельності національної правової системи, як видається, нанесла постанова Об'єднаної палати КГС ВС від 17.12.2021 року у справі № 910/9841/20.В цьому рішенні санкціоновано розгляд господарським судом спору щодо визнання недійсною арбітражної угоди (застереження), навіть якщо це є єдиною позовною вимогою. Традиційно залишається формалізм у судових рішеннях у справах щодо неточності арбітражного застереження. Низка судових рішень значно розширили підходи до поняття «публічного порядку», що здатне зробити невизначеним перспективи визнання та приведення до виконання арбітражних рішення в Україні. Зокрема, рішенням колегії КЦС Верховного суду від 21 жовтня 2022 року у справі № 824/309/21 (ТОВ «ОЛФА» проти АТ «Олайнфарм»), було скасовано рішення МКАС при ТПП України у справі про стягнення збитків. У цьому випадку суд безпрецедентно заглибився в обставини арбітражної справи, порядок оцінки доказів у справі, значення претензійного порядку, додержання строків арбітражної процедури та відніс до порушення публічного порядку не лише порушення «основних засад цивільного права», «законних інтересів осіб», але й принципів судового процесу.

На противагу цьому підходу, суди розвинутих країн світу надзвичайно вузько підходять до підстав оспорювання арбітражного рішення, особливо в контексті кваліфікації порушення публічного порядку.

Зокрема, у американських судах визнано найвищим стандартом, відповідно до якого рішення не підлягає виконанню всупереч

державному порядку тою мірою, в якій воно «суперечить фундаментальним уявленням про те, що є пристойним і справедливим у державі, де вимагається виконання» Tahanv. Hodgson, 662 F.2d 862, 864 (D.C. Cir.1981). У класичному формулюванні суперечитиме публічному порядку рішення, яке «явно має тенденцію» підривати суспільні інтереси, суспільну довіру до застосування закону або безпеку індивідуальних прав на особисту свободу чи приватну власність. Ackermann v. Levine, 788 F. 2d 830, 841 (2d Cir. 1986).

Майже в кожному рішенні американських судів щодо приведення до виконання рішень арбітражів можна знайти такі твердження: зазвичай визнання арбітражного рішення є «спрощеним провадженням, яке просто перетворює остаточне арбітражне рішення у рішення суду». Citigroup, Inc. проти Abu-Dabi, 776 F.3d 126, 132 (2d Cir. 2015); «перегляд судом арбітражного рішення… суворо обмежений, щоб не завадити подвійним цілям арбітражу, а саме – ефективному врегулюванню спорів і уникненню тривалих і дорогих судових процесів». United Bhd. of Carpenters&Joiners of Am. проти Tappan Zee Constructors, LLC, 804 F.3d 270, 274–75 (2d Cir. 2015); «обґрунтування рішення арбітра не потрібно пояснювати, і рішення повинно бути підтверджене, якщо чинна підстава для арбітражу» DH Blair&Co. v. Gottdiener, 462 F.3d 95, 110 (2d Cir. 2006).Серед іншого, йдеться про «явне нехтування законом», що може вважатися порушенням публічного порядку.

Це «явне» передбачає застосування «дуже високого стандарту доказування з боку скаржника на арбітражне рішення: сторона, яка прагне «скасувати арбітражне рішення, несе тягар доведення, і стандарт, необхідний для уникнення визнання, є дуже високим». STMicroelectronics, NV проти CreditSuisseSec. (USA) LLC, 648 F.3d 68, 74 (2d Cir. 2011).

Зокрема, традиційно стороні, що виступає проти визнання арбітражного рішення вказується, що їй «не вдалося продемонструвати, що остаточне рішення було засноване на явному нехтуванні законом». Суд може скасувати арбітражне рішення, засноване на явному нехтуванні законом, тільки якщо «встановить, що (1) арбітри знали про регулюючий правовий принцип, але відмовилися його застосувати або взагалі проігнорували його, і (2) «закон проігнорований арбітрами був чітко визначеним, прямим та безпосередньо застосовуваним до справи». ZurichAm. Ins. Co. v. TeamTankers AS, 811 F.3d 584, 589 (2d Cir. 2016) .

Повинен братися до уваги й інший важливий аргумент проти абстрактного сприйняття правила про «порушення публічного порядку»: будь-яка довільність у цьому питання сама по собі суперечить принципу верховенства права, адже формує невизначеність, у межах якої сприйняття публічного порядку стає непередбачуваним.

Порушення публічного порядку повинно кваліфікуватися судами за наявності встановлених фактів явного нехтування прямих заборон, встановлених державою щодо захисту суверенітету, засадничих прав та свобод людини, а не формальних порушень процесуальних чи матеріально-правових засад (принципів).

Верховний суд повинен активно впливати на проарбітрабельність національної правової системи, що передбачає вузький підхід до

підстав оскарження арбітражних рішень з урахуванням цілей правової визначеності й стимулювання інвестиційної активності в Україні.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, МКАС при ТПП України, приведення до виконання рішення арбітражу, оспорювання арбітражного рішення, публічний порядок.
Key words: international commercial arbitration, ICAC at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine, enforcement of the arbitration decision, contestation of the arbitration decision, public order.

ВОЗНЯКОВСЬКА КРІСТІНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
доктор юридичних наук, професор

БІЛЕНЕЦЬ ДАРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНАХ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Зони митного контролю є важливим елементом міжнародної торгівлі, оскільки вони забезпечують безпеку та зменшують ризики для економічних суб'єктів. В період 2022 року було визначено основні вектори роботи у напрямку організації митного контролю та оформлення на 2023 рік. Зокрема, окреслені питання щодо організації митного контролю та оформлення, а також щодо якості виконання завдань, які ставились перед митницями. Одним із важливих напрямків організації є контроль за функціонуванням місць доставки товарів в розрізі забезпечення умов для належного виконання митних формальностей та дотримання режиму зони митного контролю [1].

Суб'єкти господарювання, що здійснюють свою діяльність в зонах митного контролю, можуть бути різних форм власності: державні підприємства, комерційні організації, фізичні особи-підприємці. Такі підприємства можуть займатися виробництвом, зберіганням та транспортуванням товарів. Вони можуть бути спрямовані як на забезпечення власних потреб, так і на реалізацію своєї продукції на внутрішньому ринку або експорт. Серед суб'єктів господарювання, які займаються експортом та імпортом товарів в зонах митного контролю, можна виділити виробників, постачальників, дистриб'юторів, перевізників та інші сторони, які забезпечують рух товарів

через митний кордон. Кожен з цих суб'єктів має свої відповідності та обов'язки, щодо забезпечення безпеки та дотримання митних правил.

Для здійснення заходів митного контролю інфраструктура зони митного контролю, як правило, потребує наявності таких основних елементів: службові приміщення для працівників митниці; місця для розвантаження, перевантаження та навантаження вантажів; місце для проведення митного огляду з наявністю технічних засобів контролю; майданчик для стоянки транспортних засобів; склади тимчасового зберігання (у разі зміни транспорту або непрямого перевантаження); майданчик для стоянки затриманих транспортних засобів; відповідну інфраструктуру транспортного руху (залізничні колії, автомобільні дороги тощо) або пасажиропотоку («зелений» та «червоний» коридори) тощо. За необхідності у зонах митного контролю передбачають створення окремих транспортних смуг, що обумовлено можливістю блокування провідного руху на період проведення митного контролю вантажу або транспортного засобу та прийняття рішення стосовно пропуску вантажів через митний кордон.

Суб'єкти господарювання, які мають намір здійснювати свою діяльність в зонах митного контролю, повинні отримати спеціальні дозволи на розміщення та провадження своєї діяльності в таких зонах. Дозвіл на здійснення діяльності в зонах митного контролю видається митними органами. До суб'єктів господарювання, утримувачів об'єктів митної інфраструктури можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо облаштування зон митного контролю, зокрема щодо наявності: технічних засобів охорони території, засобів телекомунікації, санітарно-побутових об'єктів, закладів харчування, банківського обслуговування тощо.

Створення та функціонування кожної окремої зони митного контролю визначається, регулюється та контролюється відповідним митним органом ДМС, у зоні діяльності якого розташована відповідна зона. Згідно із ст. 544 МКУ до основних завдань митних органів ДМС, зокрема, віднесено: управління об'єктами митної інфраструктури та розбудова митного кордону;здійснення контролю за діяльністю підприємств, що надають послуги з перевезення та зберігання товарів, що переміщуються через митний кордон України чи перебувають під митним контролем [2].

Зони митного контролю створюються митним органом, у зоні діяльності якого вони розташовуються, за погодженням: у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення – з відповідним органом охорони державного кордону; у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон для морського, річкового, повітряного та залізничного сполучення – з відповідним органом охорони державного кордону та адміністрацією морських і річкових портів, аеропортів та залізничних станцій; у межах прикордонної смуги на державному кордоні – з відповідним органом охорони державного кордону; у морських і річкових портах, аеропортах, на залізничних станціях, територіях підприємств – з адміністрацією портів, аеропортів, залізничних станцій та підприємств; у разі здійснення

митного контролю у місцях – з керівниками залізничних станцій та відповідного органу охорони державного кордону; на територіях вільних митних зон промислового типу – з відповідним органом управління цієї зони; на будь-якій ділянці місцевості в межах митної території України – самостійно. Пункт пропуску через державний кордон визначається ст. 9 Закону України «Про державний кордон України» як спеціально виділена територія на залізничній чи автомобільній станції, у морському чи річковому порту, аеропорту (аеродромі) із комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюється прикордонний, митний та інші види контролю і транзит через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна [3].

До суб'єктів господарювання, утримувачів об'єктів митної інфраструктури можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо облаштування зон митного контролю, зокрема щодо наявності: технічних засобів охорони території, засобів телекомунікації, санітарно-побутових об'єктів, закладів харчування, банківського обслуговування тощо.

На територіях і в приміщеннях підприємств, що зберігають товари та інші предмети під митним контролем, митний орган визначає території зон митного контролю за умови виконання підприємством вимог, що забезпечують здійснення митного контролю у повному обсязі. При цьому переміщення товарів та інших предметів на території зони митного контролю чи за її межі контролюється митницею. Якщо товари і транспортні засоби прибувають у години, коли митний орган не працює, то вони повинні бути поміщені на митний склад.

На митному складі створюються відповідні умови для проведення митного контролю. Власники складів повинні: виключити можливість вилучення товарів поза митним контролем; не ускладнювати здійснення митного контролю і не втручатися в дії контролерів; дотримуватися умов ліцензії на створення митного складу і виконувати вимоги митних органів, надавати їм безоплатно приміщення, обладнання і засоби зв'язку для здійснення митного контролю і митного оформлення; вести облік товарів, що зберігаються на митному складі, і надавати митним органам звітність про них.

Зона митного контролю містить у собі місця доставки товарів транспортними засобами, які потребують певних умов для застосування працівниками митних органів митного контролю. Місцем доставки може бути визначена митницею призначення територія (або її частина) пункту пропуску (пункту контролю) через державний кордон України, морського чи річкового порту, аеропорту, залізничної станції, вільної митної зони, підрозділу митниці призначення, в якому безпосередньо проводиться митне оформлення, підприємства з безперервним циклом виробництва, вантажного митного комплексу, територія, що прилягає до центральної сортувальної станції, регіональної сортувальної станції, місця міжнародного поштового обміну, складу тимчасового зберігання або митного складу.

До початку переміщення товарів одержувач товарів або уповноважена ним особа подає митниці призначення письмову заяву для

розгляду та погодження доставки таких товарів автомобільним транспортом в інше місце, ніж зазначене у Переліку.

Суб'єкти господарювання дбають про зручність перебування на території власного митного терміналу. Тому клієнтам створюються додаткові сприятливі умови для повноцінного комфорту: цілодобова охорона території ЗМК; відео нагляд та сучасні системи протипожежної безпеки; санвузол для водіїв транспортних засобів; заклади громадського харчування; філія банку та банкомат; телефонні лінії зв'язку та Інтернет. Це є нормальною практикою європейських країн, які всебічно розширюють зони комфорту людей при перетині кордону та проходженні митних процедур під час митного контролю [4, с. 78].

Список використаних джерел:

1. Визначено основні вектори роботи у напрямку організації митного контролю та оформлення на 2023 рік. URL: https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/viznacheno-osnovni-vektori-roboti-u-napriamku-organizatsiyi-mitnogo-kontroliu-ta-oformlennia-na-2023-rik-1036
2. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
3. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 2. Ст. 5.
4. Кормич Б. А., Біленець Д. А. Режим зони митного контролю: адміністративно-правові основи : монографія. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Чернівці : Технодрук, 2017.

Ключові слова: зона митного контролю, митні формальності, митне оформлення, митна інфраструктура.

Key words: customs control zone, customs formalities, customs clearance, customs infrastructure.

БУДУРОВА ГАННА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія проти України, воєнні дії та окупація територій призвели до знищення майна, ускладнення належного виконання зобов'язань чи взагалі унеможливили здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання. Ці обставини потягнули за собою збільшення кількості господарських спорів, у тому числі, за участі іноземних суб'єктів господарювання, значна частина яких у довоєнний час передавалась на розгляд до комерційних арбітражів. У таких складних умовах, коли утрудненим почасти є і здійснення державного

судочинства, затребуваність гнучкої, зручної та оперативної процедури розгляду спору у комерційному арбітражі лише зростає.

З огляду на необхідність продовження роботи в умовах воєнного стану, Міжнародним комерційним арбітражним судом (МКАС) та Морською арбітражною комісією (МАК) при Торгово-промисловій палаті України 21 березня 2022 року було прийнято рішення про подання на період дії в Україні воєнного стану всіх вхідних документів та інші матеріалів у справах в електронному вигляді. При цьому, найважливіші процесуальні документи (позовні заяви, відзиви на позов тощо) мають направлятися також усіма видами поштового зв'язку до ТПП України. За угодою сторін спору вимога про направлення документів поштою чи особисто може не виконуватись. Комунікація зі складами арбітражів у конкретних справах, сторонами спорів та іншими користувачами послуг, надсилання процесуальних документів, крім остаточних арбітражних рішень, здійснюється Секретаріатами МКАС і МАК засобами електронного зв'язку. Підписані складами арбітражів остаточні арбітражні рішення направляються сторонам на їх електронні адреси, а також поштовим зв'язком чи вручаються повноважному представнику сторони особисто під розписку в Секретаріатах МКАС чи МАК [1]. Зважаючи на уведені заборони щодо польотів цивільної авіації та загалом ускладнення пересування територією України, продиктовані міркуваннями безпеки, участь іноземних суб'єктів – сторін справи, їх представників, а також арбітрів з різних країн значно ускладнилась. Тому МКАС і МАК наразі здійснює розгляд справ в режимі відеоконференції, що дозволяє як продовжити слухання розпочатих справ, так і безперешкодно організовувати розгляд нових.

Як відомо, звернення до комерційного арбітражу здійснюється на підставі укладеної арбітражної угоди чи застереження і може бути ініційоване стороною оминаючи звернення у разі виникнення конфлікту до господарського суду. Відповідно до ч. 1 ст. 22 ГПК України спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, крім: 1) спорів про визнання недійсними актів, спорів про державну реєстрацію або облік прав на нерухоме майно, прав інтелектуальної власності, прав на фінансові інструменти, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів про публічні закупівлі з урахуванням частини другої цієї статті; 2) спорів, передбачених п. п. 2, 3, 7–13 ч. 1, п. п. 2, 3, 6 ч. 2 ст. 20 цього Кодексу; 3) інших спорів, які відповідно до закону не можуть бути передані на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу. Законодавець акцентує увагу на пріоритетності волі сторін щодо визначення способу врегулювання спору, альтернативного державному судочинству, вказуючи, що будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу та (або) сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності (ч. 3 ст. 22 ГПК України).

Разом з тим, домовленість про передання справи до арбітражу може бути досягнута або реалізована і на час існування відкритого провадження у господарському суді. Так, у пункті 7 частини 1 статті 226 ГПК України закріплено, що суд залишає позов без розгляду, якщо сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. Відтак, при вирішенні питання про залишення позову без розгляду з підстав, передбачених п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК України, господарському суду слід встановити наявність сукупності таких умов: існування арбітражної угоди, за якою позов у питанні, що порушене у державному суді, відноситься до компетенції арбітражу; від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді; встановлення судом дійсності, чинності та виконуваності третейської угоди.

Як відзначає Верховний Суд у своїх постановах, «національний суд у разі надходження позову у правовідносинах з арбітражним застереженням надає оцінку такому застереженню, якщо від будь-якої сторони не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді, і лише після визначення питання щодо дійсності/недійсності, втрати / невтрати чинності або можливості / неможливості бути виконаним третейського застереження, приймає рішення про залишення позову без розгляду і направлення сторін до арбітражу або розгляд справи по суті, відповідно до встановлених ним обставин» [2; 3]. Відповідний збалансований підхід до врахування державним судом усіх обставин, що можуть унеможливити подальший арбітражний розгляд спору, є цілком обґрунтованим і відповідає як принципу диспозитивності, так і принципу процесуальної економії: у разі встановлення потенційних загроз арбітражному розгляду суд продовжить розгляд справи по суті, забезпечуючи право сторін на доступ до правосуддя, розгляд справи в розумні строки, що є вкрай важливим в умовах воєнного часу (наприклад, через ризики втрати доказів тощо) попри право особи звертатись повторно із цією позовною вимогою при залишення позовної заяви без розгляду.

Варто звернути увагу і на запровадження з січня 2023 року у МКАС та МАК комбінованих процедур врегулювання спорів «Арбітраж-Медіація-Арбітраж» та «Медіація-Арбітраж», які застосовуватимуться відповідно до положень Законів України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та «Про медіацію», Регламенту МКАС, Правил медіації МКАС [4]. Відповідні нововведення допускають перехід до медіації протягом арбітражного провадження (залежно від стадії арбітражний суд залишає справу без руху або зупиняє арбітражний розгляд) і поновлення арбітражного розгляду, якщо за результатами

медіації сторони врегулюють частково або не врегулюють спір (пункт 2 розділу І Додатку № 2). Правовою підставою для застосування процедури «Медіація-Арбітраж» є угода сторін про передачу спорів на вирішення МКАС. Така процедура проводиться поетапно: 1) постановою Голови МКАС порушується медіаційне провадження, яке здійснюється відповідно до Правил медіації МКАС; 2) після припинення медіаційного провадження постановою Голови МКАС порушується арбітражне провадження, яке здійснюється відповідно до Регламенту МКАС (пункт 1 розділу ІІ Додатку № 2). Подібні новели покликані організувати позасудове врегулювання спору з урахуванням потреб та запитів конфліктуючих сторін, шляхом пропонування їх оптимального поєднання процедур медіації та арбітражу.

Разом з тим, воєнний стан та запроваджувані у зв'язку із ним спеціальні заходи обмежують реальну можливість суб'єктів господарювання звернутись до міжнародного комерційного арбітражу за кордоном. Так, Постановою Національного банку України № 18 від 24 лютого 2022 року «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» було запроваджено низку обмежень, зокрема, щодо здійснення транскордонних переказів валютних цінностей з України, за винятком випадків, визначених вказаною Постановою. Через запроваджені правила українські підприємства приватної форми власності наразі не можуть здійснити жодні платежі, такі як сплата реєстраційних, арбітражних зборів, авансових платежів на покриття арбітражних витрат на рахунок арбітражних судів за кордоном, оскільки українські банки відмовляють у подібних переказах [5].

Отже, воєнний стан вніс корективи в умови звернення та здійснення арбітражного провадження. Разом з тим, арбітражними інституціями здійснено ряд новацій з метою оперативного реагування на запити зацікавлених у арбітражному розгляді осіб та забезпеченні стабільності процедури арбітражного врегулювання спору.

Список використаних джерел:

1. Організація комунікації МКАС та МАК зі сторонами та іншими користувачами на період воєнного часу. Офіційний сайт Морської арбітражної комісії (МАК) при Торгово-промисловій палаті України. (2022). Вилучено з https://macom.org.ua/novyny-ta-zvity/organizatsiya-komunikatsiyi-mkas-ta-mak-zi-storonamy-ta-inshymy-korystuvachamy-na-period-voyennogo-chasu/
2. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 20.01.2022 р. у справі N 910/13813/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. (2022) Вилучено з http://reyestr.court.gov.ua/Review/102891990 (дата звернення: 06.05.2022).
3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду Верховного Суду від 17.12.2021 року у справі N 910/9841/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. (2021) Вилучено з http://reyestr.court.gov.ua/Review/102105558 (дата звернення: 06.05.2022).
4. Додаток № 2 до Правил медіації Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Офіційний сайт Міжнародного комерційного арбітражного суду

при Торгово-промисловій палаті України. (2022). Вилучено з https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Kombinovani-protsedury.pdf (дата звернення: 06.05.2022).
5. Клян А. Як змінився арбітраж в Україні в умовах воєнного стану? (2023) Вилучено з https://golaw.ua/ua/insights/publication/yak-zminivsya-arbitrazh-v-ukrayini-v-umovah-voyennogo-stanu/ (дата звернення: 06.05.2022).

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, воєнний стан, медіація, позов, суб'єкти господарювання, арбітражна угода, арбітражне застереження.
Key words: international commercial arbitration, martial law, mediation, lawsuit, business entities, arbitration agreement, arbitration clause.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВИСНОВКУ АУДИТОРА СТОСОВНО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

За результатами надання аудиторських послуг аудитор зобов'язаний скласти висновок – звіт, як певний спеціальний документ встановленої форми. Аудит проводиться щодо суб'єктів господарювання, як за їх власним бажанням так і в обов'язковому порядку. Так, за статистичними даними за 2021 рік було подано аудиторських звітів стосовно страхових компаній- 70; земельних ділянок – 43; кредитних спілок – 81; фінансових компаній та ломбардів – 375; небанківських фінансових груп – 10 [1].

Рішенням Аудиторської палати України від 26.01.2012 р. № 245/13 затверджено роз'яснення щодо оформлення офіційного документа, складеного за результатами аудиту фінансової звітності, та рекомендовано оформляти документ під назвою «аудиторський висновок (звіт незалежного аудитора)». Така суперечливість виникла у зв'язку з невідповідністю різних перекладів, адже в англомовному варіанті МСА 700 по суті нічого не змінилося, за результатами аудиту фінансової звітності надається аудиторський звіт [2, с. 119].

Петрик О. А. вважає, що якщо синтезувати наявні в Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг вимоги до аудиторського звіту, можна визначити такі критерії:

а) документарна форма – аудиторський звіт надається у письмовому вигляді (п. 20, МСА 700);

б) публічність – спрямованість до всіх зацікавлених членів суспільства. Публічність інформації, зокрема, визначається двома аспектами:анонімністю користувача інформацією;чіткою визначеністю зберігача (оголошувача) інформації;

в) незалежність думки аудитора – така спрямованість думки, яка дає можливість висловити висновок без будь-якого впливу, що може поставити під загрозу професійне судження, та діяти доброчесно, з об'єктивністю та професійним скептицизмом (п. 291.5 Кодексу етики професійних бухгалтерів) [3, с. 280–281].У літературі фахівці по-різному надають визначення аудиторського висновку та звіту. Так, Панібратова С. В. вважає, що іншими словами, аудиторський висновок – це офіційний письмовий документ, який формується на завершальному етапі аудиту та містить чітко сформульовану думку аудитора щодо фінансової звітності підприємства. Обов'язковими реквізитами аудиторського звіту є: І. Загальна частина (вступ); ІІ. Аналітична частина. ІІІ. Підсумкова частина [4, с. 250]. Утенкова К. О. стверджує, що аудиторський звіт – це документальне відображення аудитором виявлених порушень, помилок та відхилень при здійсненні господарської діяльності, веденні обліку та складанні звітності, а також проведена аудитором оцінка стану бухгалтерського обліку та достовірності звітності на певну дату. Інформація, що наводиться в аудиторському звіті, має бути більш детальною, надійною і компетентною, а також незалежною, об'єктивною і правдивою [5].

Аудиторський звіт визначений у нормах чинного законодавства, так, за Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» аудиторський звіт це документ, підготовлений суб'єктом аудиторської діяльності відповідно до міжнародних стандартів аудиту та вимог цього Закону за результатами аудиту фінансової звітності (консолідованої фінансової звітності, комбінованої фінансової звітності); за ст. 7 він може бути як у паперовій так і в електронній формах, а ст. 14 передбачає надання впевненості користувачам шляхом висловлення незалежної думки аудитора про відповідність в усіх суттєвих аспектах фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам.

Нормативно звіт аудитора може бути модифікований або немодифікований, які залежать від суб'єктивного ставлення аудитора до об'єкта перевірки (контролю) у вигляді фінансової звітності суб'єкта господарювання. Також, у відповідності до Міжнародного стандарту аудиту (МСА) 700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність» аудиторські висновки, залежно від змісту висловленого судження у них, поділяються на дві категорії:

– перша – цебезумовно-позитивний аудиторський висновок,

– друга – цемодифікований аудиторський висновок. До модифікованих висновків належать: безумовно-позитивний висновок з пояснювальним параграфом, умовно-позитивний висновок, негативний висновок та відмова від висловлення думки. На думку економістів окремим видом модифікованого висновку визначається безумовно-позитивний висновок з пояснювальним параграфом, який не впливає на думку аудитора. Особливість такого висновку визначається тим, що модифікації (зміні) підлягає не сам висновок, тобто форма

висловлення аудитора про фінансову звітність, а лише змінюється його структура. Інші форми модифікованих висновків, пов'язані з тим, що змінюється не тільки структура самого висновку у порівнянні з безумовно-позитивним, але й зміст самого судження аудитора. Отже, коли говориться про те, що висновок модифіковано, то мається на увазі, що його структура відрізняється від структури безумовно-позитивного висновку [6, с. 111].

Наявність спеціальних умов до складання та подання фінансової звітності в умовах істотної невизначеності щодо можливості продовження ведення бізнесу суб'єктом господарювання обумовлюють необхідність модифікації аудиторської думки. Вид модифікації думки аудитора залежить від суттєвості виявлених невиправлених викривлень, ідентифікованих аудитором щодо статей звітності спеціального призначення, а також масштабу невизначеності, обумовлено підвищеними ризиками припинення діяльності підприємства. За будь-яких обставин аудитор зобов'язаний розкрити відповідну інформацію у звіті через додавання пояснювального параграфа, привертаючи тим самим увагу користувачів до інформації, яка є суттєвою для розуміння суб'єкта господарювання та висловленої аудиторської думки [7, с. 314].

Взагалі, на думку В. Кошарної надання модифікованого висновку являється негативними наслідками для суб'єкта господарювання, оскільки: 1) пониження рейтингу (репутації) підприємства на ринках фінансових ресурсів знижує їх можливість залучати додаткові джерела фінансування для господарської діяльності(виявлення недовіри кредиторів до суб'єкта господарювання, а також перехід на авансові види платежів у разі надання негативного висновку чи відмови від висновку страхова організація може відмовити від страхування відповідальності, прибутку підприємства; відмова інвесторів від інвестування суб'єкта господарювання, в наслідок чого, недостатність фінансування для розширення виробництва, підтримання даного виробничого циклу на теперішньому рівні та втрата доходів підприємства); 2) у разі виявлення під час аудиту фактів порушення законодавства, що містять ознаки злочину, невідкладно інформується правоохоронний орган, а також є підставою для проведення цим органом незапланованої перевірки суб'єкта господарювання; 3) це свідчить про недостатність або неефективність системи внутрішнього контролю підприємства [8, с. 200].

Таким чином, результатом аудиторської перевірки суб'єктів господарювання є висновок аудитора, який викладається у формі єдиного документу – звіту. Структура аудиторського звіту складається із вступної частини – повні реквізити суб'єкта господарювання та підстави проведення аудиту, основної – документи, які є доказами проведення аудиторської перевірки та висновку як узагальнюючого результату згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності або національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Аудиторський звіт може бути позитивний, без зауважень та санкцій, який називається немодифікований та модифікований (негативний) – це звіт із виявленими правопорушеннями і застереженнями.

Надання модифікованого аудиторського звіту негативно впливає на ділову репутацію, поточну діяльність суб'єкта господарювання та свідчить про неефективність системи його внутрішнього контролю.

Список використаних джерел:

1. Результати аналізу аудиторських звітів щодо звітності НФУ за 2021 рік. https://www.apu.com.ua/wp (дата звернення: 20.04.2023).
2. Андрейцева І. А. Аудиторський висновок: методичні аспекти. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2014. Вип. 9. С. 119–123.
3. Аудит : підручник. Колектив провідних науковців та аудиторів-практиків України (за загальною редакцією д. е. н., професора О. А. Петрик). К. : КНЕУ, 2015. 504 с.
4. Панібратова С. В. Головні відмінності у підготовці аудиторського звіту та висновки при проведенні обов'язкового аудиту публічних акціонерних товариств. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2010. Випуск 3 (18). С. 247–253.
5. Utenkova K. O. (2011). «Audit» : Textbook. [Online]. K. : Publishing house "Alerta", available at: http://pidruchniki.com/
6. Рядська В. В., Петраков Я. В. Аудит. Навч. пос. К. : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.
7. Сизоненко О. В., Дарнопих Т. В. Модифікація аудиторської думки щодо звітності спеціального призначення. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2012. № 4 (62). С. 310–315.
8. Петраков Я. В. Модифікація аудиторського висновку: причини надання та наслідки для суб'єкта господарювання. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2009. № 39. С. 196–202.

Ключові слова: аудиторський звіт, аудиторський висновок, суб'єкти господарювання, контроль, звітність, чинне законодавство.

Key words: audit report, audit opinion, business entities, control, reporting, current legislation.

ПОПЕЛЮК ВАДИМ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА КОНКУРЕНТНІ ВІДНОСИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Свій початок конкурентні відносини беруть ще з давніх цивілізацій – грецької та римської. Тут важливо зазначити, що у VI ст. до н. е. у Греції почали зароджуватись перші торгові поселення, які містили в собі торговельні пункти, де купці могли позмагатись за клієнтів. Це було початковим етапом для конкуренції, яка в свою чергу сприяла

тому, що купці покращували свій товар та могли його підлаштовувати до потреб населення. Така початкова конкуренція була однією із перших кроків до розвитку різних ремесел, які могли залежати від попиту населення та посприяла піднесенню економіки на новий, більш досконалий для тих часів рівень [1, с. 5–14].

Щодо Римської імперії, то одним із прикладів є едикт "Edictum De Pretiis Rerum Venalium", що у перекладі означає «Едикт про ціни на продукти», який був виданий Діоклетіаном у 301 році н. е. [2, с. 4–6].

Загалом зрозуміло, що навіть у такі давні часи, опосередковане розуміння конкуренції було наявне у більшої частини суспільства, а з боку влади відповідно до того часу застосовувалися відповідні правові інструменти задля врегулювати даного питання. Так, конкурентні відносини поступово розвивались під впливом різних торгівельних поглядів. Для приклад, варто згадати обмежуючі закони, що повинні були призупинити діяльність монополій це Закон "Statute of Monopolies", виданий у Великій Британії у 1623 році, спрямований на захист прав винахідників [3]. Також треба згадати і відомого економіста Адама Сміта та його працю «Дослідження про природу і причини багатства народів», в якій яскраво висвітлені переваги вільної конкуренції та відсутність у потреби регулювання економіки [4]. XIX–XX століття супроводжувались тенденцією видачі законів щодо обмеження монополій та їх впливу на вільний ринковий обіг. Підтримувалась вільна конкуренція, а отже конкурентні правовідносини почали набувати статус сталих економічних відносин. Закон Шермана 1890 року, виданий у США, маючи антимонопольний характер може також послугувати прикладом фактору розвитку конкурентних правовідносин у позитивній динаміці. Подібного характеру впливу на розвиток конкурентних правовідносин надав і Римський договір 1957 року [5, с. 45–48].

Якраз історичний аналіз показує, що з еволюційними процесами суспільство потребує більш здорової конкуренції, що впливає якість товарів та послуг, які отримує споживач. В той же час, в умовах сьогодення конкурентні правовідносини виступають багатогранним господарсько-економічним явищем у суспільстві.

Дане поняття досліджувалося провідними вченими, такими як А. Сміт, М. Портер, Р. Райх ще здавна, а тому на сьогоднішньому етапі дослідження конкурентних правовідносин фахівці мають можливість до запозичення та удосконалення набутих знань. Однак, на законодавчому рівні в Україні відсутнє закріплення даного поняття [6, с. 1]. Так, Голота А. С. зазначає, що конкурентними правовідносинами вважаються «відносини між суб'єктами господарювання, основу яких складають економічне суперництво та боротьба за найвигідніші умови виробництва та збуту товарів, надання послуг, за привласнення найбільших прибутків, під час чого стихійно регулюються пропорції суспільного виробництва та дотримується конкуренційне законодавство» [6, с. 2–4]. Савченко І. А., пропонує визначати конкурентні відносини як «широкий спектр взаємозв'язків між суб'єктами конкурентного середовища, дуалістичний характер яких розкривається крізь

призму суперництва (антагоністична складова) та взаємодії (конструктивна складова), що забезпечують еволюційно-прогресивний вектор розвитку світогосподарського простору» [7].

Загалом всі дослідження поняття «конкурентних відносин» характеризуються економічним спрямуванням та об'єднанні спільним критерієм – конкуренція. При цьому саме держава виступає і як регулятор економічних відносин, який встановлює правила і механізми правового регулювання конкуренції, здійснює охорону конкурентних відносин. Так, наявність Господарського кодексу України, який загалом за своєю правовою природою покликаний регулювати господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. При цьому Кодекс є важливим джерелом регулювання конкурентних правовідносин та конкуренції, зокрема, в 18 статті зазначається про обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання, тому варто наголосити, що саме принципі змагальності виступає критерієм співіснування суб'єктів конкурентних правовідносин та створює сприятливі умови для виокремлення якісної продукції та товарів на ринку і прагненню їх покращення.

В той же час, Верховна Рада України у першому читанні прийняла законопроект «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», який, серед іншого, передбачає визнання ГК України таким, що втратив чинність.

Багато науковців висловилися щодо захисту ГК України, в тому числі і судді Верховного суду, для прикладу, секретар судової палати для розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством КГС у складі Верховного Суду Володимир Селіваненко зауважив, що в регулюванні конкурентних відносин значну роль відіграє ГК України, зокрема у статтях 32–37 цього Кодексу визначено поняття недобросовісної конкуренції, вказано її види і відповідальність за це правопорушення, а прихильники такої реформи не до кінця усвідомлюють наслідки скасування ГК України, а також ризики правової невизначеності для економічної ситуації в Україні, та ще й в умовах воєнного стану [8].

Звернемо увагу на окремий аспект в регулюванні конкурентних відносинах це те, що особливістю законодавства про захист економічної конкуренції є декларування захисту прав споживача, хоча споживач, як учасник таких відносин та його права цим законодавством не визначені. В той же час, правам споживачів, внаслідок свого слабкого економічного стану та в результаті порушень в конкуренції може завдаватись шкода і хоча споживач прямо не бере участі в конкуренції, але його вибір є потужним важелем регулювання ринкових відносин і конкуренції, тому його права потребують додаткового захисту.

При цьому, останні правові тенденції в цій сфері доводять, що господарське законодавство іде в цьому напрямку. Для прикладу зазначено

останні зміни в регулюванні ринку надання грошових коштів населенню де прослідковується наявність недобросовісної конкуренції шляхом введення в оману та наведення неправдивих відомостей. Так, Національний банк України прийняв постанову № 100 від 05.10.2021 «Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення фінансовими установами споживачів щодо надання послуг споживчого кредитування» де в пункті 4 цього Положення встановлено, що фінансова установа повинна надавати повну, точну та достовірну інформацію споживачу щодо споживчого кредиту з дотриманням вимог законодавства України та несе визначену законом відповідальність за ненадання, надання не в повному обсязі або надання (поширення) недостовірної інформації про діяльність фінансової установи у сфері споживчого кредитування під час інформування споживача [9].

Прийняття НБУ такої постанови доводить, що правове регулювання аспектів ринку надання грошових коштів населенню цілком виправдане, адже основне завдання державних органів у цій сфері – встановлювати правила гри для відповідних суб'єктів та захищати споживача. Таким чином, правове регулювання конкурентних відносини через наявність господарського законодавства та Господарського кодексу України, як базового акту, впливає на загальнодержавні процеси, соціально-економічні умови, що будуються всередині суспільства та сприяє розвитку відповідного сектору економіки та економіки загалом.

Список використаних джерел:

1. Вахонєєв В. В. «Античні поселення на Боспорі кіммерійському в першій половині VI ст. до н. е.: спроба археологічної реконструкції». С. 5–19. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/2285/1/Vakhon.pdf
2. «Пізня римська імперія (Домінат)». – [Електронний ресурс] // Режим доступу// https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=335077
3. Statute of Monopolies 1623. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.legislation.gov.uk/aep/Ja1/21/3
4. Багатство народів: уривок з класичної економічної праці Адама Сміта. – Електронний ресурс] // Режим доступу: https://voxukraine.org/bagatstvo-narodiv-urivok-z-klasichnoyi-ekonomichnoyi-pratsi-adama-smita
5. Шкляр С. Міжнародно-правове регулювання контролю над дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції. Підприємництво, господарство і право. 2021. С. 45–48.
6. Голота А. С. Особливості конкурентних відносин України в умовах глобалізації / А. С. Голота // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 58–64. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/2030/1/ОСОБЛИВОСТІ%20КОНКУРЕНТНИХ%20ВІДНОСИН%20УКРАЇНИ%20В%20УМОВАХ%20ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.pdf
7. Савченко І. А. Сучасні підходи до економічної сутності конкурентних відносин. Ефективна економіка № 2, 2013. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1785
8. Селіваненко В. Конкуренційні спори: тенденції судової практики захисту від недобросовісної конкуренції. – [Електронний ресурс] //

Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1399880/
9. Постанова НБУ № 100 від 05.10.2021 «Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення фінансовими установами споживачів щодо надання послуг споживчого кредитування». – [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0100500-21

Ключові слова: конкуренція, конкурентні відносини, Господарський кодекс України.
Key words: competition, competitive relations, Economic Code of Ukraine.

ЗГАМА АНТОНІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

М'ЯКЕ ПРАВО У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У глобалізаційних умовах сьогодення правові приписи нездатні належним чином здійснювати правове регулювання сучасних суспільних відносин через їх модифікацію та постійний розвиток. Разом з тим, ускладнення суспільних відносин об'єктивно потребує й відповідного специфічного регулятивного впливу на них, урахування різних проявів нерегламентованих варіацій їх розвитку, і безперечно, різноманітних життєвих обставин. Право повинно оперативно реагувати на такі зміни в життєдіяльності, проте виконувати свою головне завдання – забезпечення порядку та захисту прав, свобод та інтересів юридичних і фізичних осіб. У цьому контексті особливо важливою є роль гнучкого, адаптивного та інноваційного права, яке може ефективно регулювати нові суспільні явища та відповідати на нові виклики, водночас заснованого на принципах справедливості, рівності, правової детермінації, а саме так званого «м'якого права».

Наукова спільна досить схвально відгукується про доцільність застосування актів м'якого права за відсутності можливості використання традиційних джерел права [1, с. 83]. Як правило, м'яке право пов'язують з галуззю міжнародного права та відносять до неофіційних правових інструментів (виражені у вигляді декларацій, рекомендацій, стандартів, кодексів поведінки та інших документів), які не мають прямої юридичної обов'язковості, носять рекомендаційний характер та використовуються для регулювання різних питань і досягненню спільних цілей. М'яке право зазвичай використовується для сприяння змінам у поведінці та практиці учасників міжнародних відносин, що можуть привести до подальшого розвитку та закріплення правових стандартів у відповідних галузях.

В. С. Мілаш називає м'яке право «продуктом» суспільства для регулювання різних сфер життєдіяльності якого воно використовується». При цьому справедливо відмічає, що сучасне «м'яке договірне право» існує на двох рівнях (міжнародному та національному рівнях), які представлено правовою доктриною, торговими звичаями, узвичаєннями, заведеним порядком, переддоговірними угодами, що не мають юридичної сили (як-то угода про наміри, меморандум про взаєморозуміння), формулярним правом (за винятком договірних проформ, розроблених та затверджених як нормативно-правові акти) тощо [2, с. 50].

Хоча в юридичній літературі й зазначається, що «м'яке право» не є правом, а являє собою необов'язкові документи та угоди рекомендаційного характеру, кодекси правил поведінки або стандартів [3, с. 87, 88], проте його роль і значення не може бути недооцінена, в тому числі й для судової практики. Цілком справедливо зазначає Є. Смичок, що джерела «м'якого права» в судовій практиці сприяють розв'язанню ряду завдань: доповнюють аргументацію суду (концептуалізуючи саму правову позицію); виступають одним з інструментів подолання негативних явищ у праві (таких як колізії, прогалини, неоднозначне тлумачення) [4, с. 16, 17].

Наразі у господарському судочинстві акти м'якого права можуть включати: рекомендації (документи, які містять рекомендації або поради щодо права, наприклад, рекомендації Європейської комісії з прав людини); договори (документи, які не мають безпосередньої сили права, але містять умови, які можуть бути визнані дійсними у судових процедурах); директиви (документи, які містять вказівки, щодо виконання правових норм, наприклад, директиви Європейського Союзу); постанови (документи, які не мають безпосередньої сили права, але містять інструкції щодо застосування законодавства, наприклад, постанови Верховного Суду) тощо.

Якщо рішення міжнародних неурядових організацій (наприклад, Європейської Комісії за демократію через право, відому більш як Венеціанська комісія, та її відомий документ «Мірило правовладдя») як актів м'якого права та їх значення для вітчизняного правосуддя постійно на слуху, то щодо національних актів м'якого права слід дещо зауважити. На жаль, суди неохоче підтримують можливість застосування актів м'якого права національного рівня при формуванні судової доктрини. Розглянемо хоча б діяльність Антимонопольного комітету України(далі – АМК) у частині повноважень стосовно надання рекомендаційних роз'яснень та їх обов'язковості, що неоднозначно сприймаються практикою застосування. Зокрема, Верховний Суду постанові від 27.03.2018 р. у справі № 910/13254/17 зазначив, що рекомендаційні роз'яснення АМК мали або мають рекомендаційний характер, не містять норм (приписів), обов'язкових для застосування, і посилання на них не може вважатися підставою для скасування оскаржуваних судових рішень. Відповідною є практика господарських судів нижчих інстанцій (наприклад, Постанова Київського апеляційного господарського суду від 31.01.2018 р. у справі № 910/14878/17).

Підтримуємо висновок О. П. Подцерковного, Д. В., Зятіної та О. П. Хамходери, що рекомендаційні роз'яснення Антимонопольного комітету України за своєю природою – акти загальної регулятивної дії, вони не є нормативно-правовими актами, не можуть створювати нові норми права, належать до так званого м'якого права, за допомогою якого забезпечується однаковість інтерпретації та одноманітний порядок реалізації положень законодавства [5, с. 12]. При цьому їх існування створює юридичні наслідки для учасників правовідносин та впливає на їх поведінку, а тому положення цих роз'яснень мають враховуватися органами державної влади.

У цьому контексті слід звернути увагу на те, що м'яке право не лише усуває недоліки правового поля чи виконує допоміжну роль при обґрунтуванні правових позицій суду, але й безперечно виконує третє завдання, на наш погляд, не менш важливе – формування орієнтиру в практиці правозастосування та навіть в окремих випадках нормотворення. Адже воно може стати основою для створення нових законів і правил, оскільки відображає реальну практику й потреби суспільства.

Так, джерелами м'якого права є Висновки Консультативної Ради європейських суддів, які все частіше згадуються у рішеннях судів. Зокрема, як вказує С. Козьяков, Висновок № 3 щодо професійної поведінки суддів майже не використовувався в 2012 році, але значно частіше у 2016 та 2021 роках. У 2012 році висновок № 17 щодо оцінювання діяльності суддів не використовувався українськими суддями, але у 2021 році був застосований 346 разів. Європейську хартію про статус суддів використовували 43 рази у 2012 році та 2702 рази у 2021 році [6]. 23 квітня 2023 року суддями в рамках Круглого столу обговорювались питання доцільності застосування висновку Консультативної Ради європейських суддів щодо свободи самовираження суддів № 25 від 15.12.2022 р. [7].

Не можемо поза увагою залишити питання правової доктрини у рішеннях судів, оскільки вони також належать до м'якого права. Йдеться, зокрема, про наукові висновки членів Науково-консультативної ради (далі – НКР) при Верховному Суді. У 2018 році Верховний Суд звернувся до НКР 87 разів і отримав 344 наукові висновки від учених-правників. У 2019 році кількість звернень суддів до НКР зросла до 85, а кількість наукових висновків становила 452. Ця тенденція до звернення до науковців-правників продовжується і в наступні роки: у 2020 році кількість запитів від суддів становила 105, а кількість наукових висновків досягла 413, а у 2021 році Верховний Суд отримав 136 запитів і 520 наукових висновків від учених-правників [8]. Це свідчить про високу потребу в експертній допомозі та підтримці вирішення судових питань на високому професіональному рівні.

Останнім часом зустрічаємо лише поодинокі наведення у тексті постанов Верхового Суду цих наукових висновків (наприклад, Постанова Касаційного адміністративного суду від 15.05.2019 р. у справі № 825/1495/17), про необхідність чого справедливо вказують самі судді [8]. З цим існує ще одна проблема, що полягає у загальнодоступності таких наукових висновків. Наразі негативним є досвід

у цьому питанні. Зокрема, Восьмий апеляційний адміністративний суд звернув увагу на незаконну відмову Верховного Суду щодо надання копії висновку Науково-консультативної ради Верховного Суду, наданого на запит суду у цивільній справі № 757/7499/17-ц (постанова від 12.12.2022 р. у справі № 380/7886/22пров. № А/857/13297/22). З цього приводу Європейський суд з прав людини у рішенні від 26.07.2021 р. у справі "Juričić v. Croatia" (заява № 58222/09) вказав на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з тієї причини, що експертні висновки видатних юристів та висновки й інформація, отримані від різних установ Конституційним Судом, були доведені до відома заявниці лише після завершення провадження.

Наукові висновки, які надаються науковцями-правниками, будучи по суті м'яким правом, можуть допомогти не лише у вирішенні конкретних судових справ, а й у розвитку самої правової доктрини. Оскільки вони засновані на глибокому аналізі законодавства, ці висновки можуть сприяти розумінню складних правових питань та створенню нових теоретичних підходів до їх розв'язання.

Отже, м'яке право може використовуватись як інструмент впливу на державу з метою стимулювання реформування національного законодавства. Акти м'якого права відіграють вагоме значення для доповнення аргументації суду та дозволяють йому дійти більш об'єктивного та комплексного рішення у конкретній справі. Їх використання допомагає забезпечити більш точне, ефективне та обґрунтоване вирішення правових спорів, а також підвищує рівень довіри до правової системи.

Список використаних джерел:

1. Головач Г. О. Алгоритми м'якого права та їх роль у формуванні правопорядку сучасної держави. *Приватне і публічне право*. 2021. № 1. С. 82–87.
2. Мілаш В. С. Європеїзація господарського договірного права України як напрям правової інтеграції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 1 (35). С. 47–57. С. 50.
3. Malcolm N. Shaw. International Law. Cambridge, 2017. 8th edition. P. 87–88. URL: https://auraleague.com/lpdf/international_law/Malcolm%20Shaw%20-%20International%20Law%20-%20Rajas %20Salpekar.pdf
4. Смичок Є. Джерела «м'якого права» та їх вплив на формування судової доктрини. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 15–22.
5. Подцерковний О. П., Зятіна Д. В., Хамходера О. П. Проблематика правової природи рекомендаційних роз'яснень Антимонопольного комітету України. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 3–15.
6. Загребельна Д. Міжнародне право в національному судочинстві: проблеми та перспективи. https://yur-gazeta.com/golovna/mizhnarodne-pravo-v-nacionalnomu-sudochinstvi-problemi-ta-perspektivi.html
7. Programme_Opinion_25_24.04.2023_Ukr 2759-9338-9319.1.pdf
8. Уркевич В., Шумило М. Наука, право та Верховний Суд: які існують лінії перетинання. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nauka-pravo-ta-verhovniy-sud-yaki-isnuyut-liniyi-peretinannya.html

Ключові слова: м'яке право, господарське судочинство, судова практика, правова доктрина.

Key words: soft law, economic proceeding, judicial practice, legal doctrine.

ЗЯТІНА ДІНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА У ЛІКВІДАЦІЙНІЙ ПРОЦЕДУРІ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Стаття 96^1 Закону України «Про акціонерні товариства» надає визначення корпоративних прав учасників юридичних осіб та визначає їх зміст. Зокрема, зміст корпоративних прав складають наступні правомочності: право брати участь в управлінні юридичною особою; право брати участь у розподілі прибутку юридичної особи та одержувати дивіденди; право у встановленому порядку вийти з юридичної особи; право здійснити відчуження часток у статутному капіталі товариства, цінних паперів, паїв та інших об'єктів цивільних прав, що засвідчують участь у юридичній особі; право одержувати інформацію про діяльність юридичної особи; право одержати частину майна юридичної особи у разі її ліквідації [1].

Визначивши зміст корпоративного права відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», необхідно детальніше проаналізувати проблематику корпоративних прав у ліквідаційній процедурі у справах про банкрутство. Адже відповідно до Розділу V Положення про порядок здійснення емісії акцій, реєстрації та скасування реєстрації випуску акцій, затвердженому рішенням НКЦПФР від 10 лютого 2022 року № 98 «у разі отримання реєструвальним органом інформації про визнання акціонерного товариства банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури реєструвальний орган протягом п'ятнадцяти робочих днів з дати надходження відповідної інформації здійснює зупинення обігу акцій шляхом оформлення відповідного розпорядження» [2]. Отже, виникає питання: Чи наявні корпоративні права у учасників (засновників, акціонерів) боржника у ліквідаційній процедурі у справі про банкрутство?

Згідно п. 14 ст. 39 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – Кодекс) з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство корпоративні права засновників (акціонерів, учасників) боржника реалізуються з урахуванням певних обмежень, що встановлені Кодексом [3]. Таким чином, у відповідності до цієї норми корпоративні права у процедурі банкрутства існують, але з визначеними обмеженнями.

Ч. 1 ст. 6 Кодексу закріплює, що до боржника – юридичної особи застосовуються такі судові процедури, як: розпорядження майном боржника, санація боржника, а також ліквідація банкрута. Згідно із ч. 2 ст. 65 Кодексу «якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна або майно не виявлено чи відсутнє, господарський суд постановляє ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута» [3]. Далі зазначеною нормою встановлено, що ухвала про ліквідацію юридичної особи може бути винесена

судом тільки в разі, якщо залишок її майнових активів є меншим, ніж вимагається для продовження нею господарської діяльності відповідно до законодавства [3]. Водночас, ч. 5 статті 65 Кодексу вказує, що «якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність» [3]. Отже, якщо після завершення ліквідаційної процедури, погашення всіх боргів боржника у нього залишається майно, то такий суб'єкт господарювання продовжує свою господарську діяльність, крім випадків, коли залишок його майнових активів є меншим, ніж вимагається законодавством.

Однією з підстав припинення корпоративних прав є припинення суб'єкта господарювання, але, як було встановлено, ліквідаційна процедура не завжди має наслідком припинення суб'єкта господарювання. У разі погашення всіх боргів і залишку майна (достатньо майна) у боржника, такий суб'єкт продовжує свою господарську діяльність. Таким чином, корпоративні права в ліквідаційній процедурі жодним чином не припиняються, водночас реалізація таких корпоративних прав є обмеженою з огляду на обмеження, встановлені в процедурі банкрутства.

В рамках аналізу досліджуваного правового питання необхідним видається наведення роз'яснення НАЗК щодо того, чи існують корпоративні права у особи в господарській організації, яка перебуває в процесі припинення. Відповідь НАЗК однозначна: «перебування господарської організації в процесі припинення не позбавляє особу корпоративних прав, зокрема права на отримання активів у разі ліквідації та права управління (ч. 1 ст. 167 ГК), оскільки учасники господарської організації можуть прийняти рішення… про скасування рішення про припинення юридичної особи. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про її припинення» [4]. Вказані роз'яснення в певній мірі можна застосувати і до процедури банкрутства.

При дослідженні визначеної правової проблеми необхідно навести положення постанови Верховного Суду у справі № 910/24368/14 від 20 травня 2021 р. Відповідно до наведеної постанови «…попри певні обмеження корпоративних прав ч.ч. 5, 7 ст. 44, ч. 4 ст. 50, ч. 1 ст. 60 Кодексу), у засновників (учасників, акціонерів) боржника на усіх етапах провадження зберігаються щонайменше майнові інтереси стосовно боржника, в тому числі специфічного характеру, що виникають саме у зв'язку з банкрутством боржника (п. 138 Постанови)» [5]. І такий висновок застосовується до всіх процедур банкрутства, в тому числі і до ліквідаційної процедури.

Також у вказаній Постанові ВС акцентується на зацікавленості уповноваженої особи засновників у продажі майна банкрута за найвищою ціною для подальшої можливості відновлення комерційної діяльності та реалізації власниками корпоративних прав своїх правомочностей. Зокрема, вказується, що як правило «уповноважена особа засновників (акціонерів, учасників) боржника є заінтересованою в аукціоні з продажу майна боржника у справі про банкрутство,

тому що порушення встановленого порядку його підготовки чи проведення може створити перешкоди продажу майна банкрута за найвищою ціною, що буде мати наслідком недостатність отриманих в результаті продажу коштів для покриття всіх вимог кредиторів, отже, зробить неможливим відновлення підприємницької діяльності боржника або одержання власниками корпоративних прав залишку активів після його ліквідації» (п. 142 Постанови) [5].

Зміст цього рішення Верховного Суду дозволяє стверджувати про наявність корпоративних прав акціонерів боржника на всіх стадіях процедури банкрутства. Попри певні обмеження корпоративних прав (наприклад, ч. 4 ст. 50, ч. 1 ст. 60 Кодексу), у засновників (учасників, акціонерів) боржника на усіх етапах провадження зберігаються майнові інтереси стосовно боржника, що виникають у зв'язку з банкрутством боржника. Все вищевикладене свідчить про наявність корпоративних прав у суб'єкта, який є засновником (учасником, акціонером) юридичної особи, і у ліквідаційній процедурі, що має практичне значення для правозастосування. Корпоративні права в ліквідаційній процедурі не припиняються, водночас реалізація таких корпоративних прав є обмеженою з огляду на обмеження, встановлені в рамках процедури банкрутства. Наприклад, такі обмеження можуть бути пов'язані із зупиненням обігу акцій. При цьому, якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, і боржник продовжує свою господарську діяльність, обіг акцій відновлюється (при подачі встановленого пакету документів протягом десяти робочих днів після набрання відповідним судовим рішенням законної сили,) і засновники (учасники, акціонери) можуть реалізовувати свої корпоративні права без встановлених у зв'язку з ліквідаційною процедурою обмежень в повному обсязі.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20
2. Положення про порядок здійснення емісії акцій, реєстрації та скасування реєстрації випуску акцій, затв. рішенням НКЦПФР від 10 лютого 2022 року № 98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0415-22?find=1&text=%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86#w1_12
3. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 // Відомості Верховної Ради. 2019. № 19. ст. 74.
4. Вебсайт НАЗК. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/7-zapobigannya-konfliktu-interesiv-u-zv-yazku-z-nayavnistyu-v-osoby-pidpryyemstv-chy-korporatyvnyh-prav-st-36-zakonu/
5. Постанова Верховного Суду у справі № 910/24368/14 від 20 травня 2021 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97806435

Ключові слова: корпоративні права, інститут банкрутства, ліквідаційна процедура, стадії процедури банкрутства.

Key words: corporate rights, institute of bankruptcy, liquidation procedure, stages of bankruptcy procedure.

РОМАНАДЗЕ ЛУІЗА ДЖУМБЕРОВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБОВ'ЯЗКОВІ ІНФОРМАЦІЙНО-ОЦІНОЧНІ ЗУСТРІЧІ З МЕДІАТОРОМ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Відсутність дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів є однією із основних проблем, які зумовлюють необхідність подальшого удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, що визначено Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [1]. При цьому запровадження та розвиток інституту медіації визнається складовою удосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя. Широкомасштабна війна суттєво вплинула на всі сфери нашого життя, водночас розвиток медіації як компоненту забезпечення доступу до правосуддя є актуальним і у воєнний та повоєнний періоди. Це знайшло відображення у Проекті Плану відновлення України, розробленому відповідною робочою групою Національної ради з відновлення України [2].

Іноземний досвід доводить, що сталий розвиток медіації як альтернативного способу вирішення спорів в державі базується на «трьох китах»: (1) інфраструктурному забезпеченні, (2) доступності медіаційних послуг для всіх верств населення та (3) значному ступені обізнаності населення щодо можливостей вирішення спорів у порядку медіації [3, 4]. Наведені складові наявні в Україні, водночас, знаходяться на початкових етапах свого розвитку [5], при цьому саме низька обізнаність населення щодо медіації обмежує розвиток інфраструктури медіаційних послуг через відсутність сталого попиту. У свою чергу, забезпечення доступності медіаційних послуг для всіх верств населення можливе тільки за умов розвиненої інфраструктури медіації, а також ефективного законодавчого регулювання.

Світовий досвід показує, що популяризація медіації та інших альтернативних методів вирішення спорів може відбуватися у «*м'який спосіб*», зокрема:

– прийняття профільного закону;

– проведення інформаційно-просвітницьких компаній та створення інформаційно-консультативних центрів із альтернативного вирішення спорів;

– тренінгове навчання суддів, працівників судів, адвокатів щодо особливостей медіації та методик пропонування медіації;

– матеріально-технічне забезпечення надання медіаційних послуг у приміщеннях судів, служб у справах дітей, центрів безоплатної правової допомоги тощо;

– запровадження певних преференцій для сторін спору, які змогли консенсуально вирішити спір (повернення частини сплаченого

судового збору, податкові преференції щодо оплати медіаційних послуг);

– застосування медіаційних процедур у діяльності органів виконавчої влади, та у «*примусовий спосіб*» (запровадження певного ступеню обов'язковості проведення окремих процедур альтернативного вирішення спорів, наприклад, попередньої нейтральної оцінки або медіації, чи обов'язкової участі сторін спору у інформаційно-оціночній зустрічі щодо альтернативних методів вирішення спорів як передумови до судового розгляду). При цьому характерним є те, що ефективність «м'яких способів» є здебільшого низькою (наприклад, повноцінна імплементація Директиви ЄС щодо медіації не призвела до мінімально відчутного зростання частки процедур медіації по відношенню до кількості судових проваджень), що зумовлює необхідність застосування поєднання «примусових» та «м'яких» способів.

Наприклад, Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки передбачає такий захід щодо розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулюванняспорів як встановлення для окремих, визначених законом, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик. Не вдаючись до дискусій щодо відповідності такого заходу вимогам забезпечення доступу до суду, важливо зазначити, що запровадженню обов'язкового досудового порядку врегулювання певних категорій спорів повинна передувати комплексна робота із законодавчого, матеріально-технічного та кадрового забезпечення. Можна припустити, що за умови неналежного проведення такої підготовчої роботи, потенціал правового інституту обов'язкового досудового порядку врегулювання певних категорій спорів може бути втрачено через формування негативного сприйняття суспільством механізму його функціонування. Більше того, запровадження обов'язковості ще незрозумілого і досить нового правового інституту може викликати навіть і певний супротив у суспільстві. Наприклад, це може трапитися внаслідок нерозуміння прав та обов'язків, характеру та порядку процедури, зловживань сторонами спору своїми правами, незабезпечення якості надання послуг із позасудового вирішення спорів, неврегулювання порядку отримання таких послуг соціально вразливими верстами населення.

На наш погляд запровадження обов'язкового досудового порядку врегулювання певних категорій спорів має розпочатися через впровадження обов'язку для сторін певних категорій спорів відвідати інформаційно-оціночну зустріч з медіатором. У ході такої зустрічі сторін спору із спеціально підготовленою особою повинні вирішуватися такі завдання як:

– інформування сторін спору про наявні методи позасудового вирішення їх спору;

– інформування сторін спору про порядок, зміст та особливості медіації як одного із найбільш ефективних методів вирішення спорів;

– оцінка медіабельності спору з метою залучення сторін до вирішення спору у порядку медіації чи шляхом інших альтернативних методів вирішення спорів.

Правова природа та особливості таких зустрічей залишаються малодослідженими, що вимагає теоретико-правового обґрунтування та аналізу зарубіжного досвіду для обґрунтування доцільності та засад запровадження інформаційно-оціночних зустрічей щодо альтернативних методів вирішення спорів у вітчизняну правову систему.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки. Указ Президента України № 231/2021 від 11.06.2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Юстиція». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Липень 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf
3. Moore Christopher W. The Mediation Process : Practical Strategies for Resolving Conflict : Practical Strategies for Resolving Conflict, John Wiley & Sons, Incorporated, 2014.
4. Practice direction 3a – Family mediation information and assessment meetings (MIAMs). URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/practice_directions/pd_part_03a
5. Romanadze L., 'Mediation in Post-War Restoration in Ukraine' 2022 4–2 (17) Special Issue Access to Justice in Eastern Europe 202–217. https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000432

Ключові слова: медіація, альтернативне вирішення спорів, медіатор, інформаційно-оціночні зустрічі з медіатором, ІОЗМ.

Key words: mediation, alternative dispute resolution, mediator, mediation information and assessment meetings, MIAM.

ГОФМАН ОЛЕКСАНДР РУДОЛЬФОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ГАРАНТІЙ УРЯДУ У МЕХАНІЗМІ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Ведення бізнесу і стан економіки України під час війни, починаючи з 24 лютого 2022 року і по сьогодні довели наявність критичної необхідності термінового перегляду правових підходів щодо стимулювання розвитку окремих сфер та галузей економіки. Зокрема, це стосується і необхідності напрацювання та впровадження нових правових механізмів стимулювання розвитку переробної промисловості в аграрному секторі України.

Нагальність стимулювання побудови і розвитку міцної та об'ємної переробної галузі в аграрному секторі, додатково підтверджується воєнними реаліями, суцільними обмеженнями по експорту українського зерна, до яких варто віднести:

– блокування РФ портової інфраструктури України;

– впровадження обмежень у вигляді зернових коридорів та постійне порушення РФ режиму їх роботи (блокування, саботаж тощо);

– впровадження заборон з боку низки країн ЄС (Польща, Угорщина, Чехія та деякі інші), на імпорт з України зернових, на територію цих країн (лише транзит);

– тощо.

Всі вище перелічені фактори, з урахуванням євроінтеграційних процесів, які зараз проходять і в подальшому проходитимуть в Україні, свідчать на користь того, що вже сьогодні варто стимулювати розбудову потужного сектору переробної промисловості, який би спеціалізувався на переробці сільськогосподарської продукції.

Розбудова потужного сектору переробної промисловості сільгосппродукції, неодмінно матиме низку позитивних наслідків:

– збільшить ВВП в країні як у воєнний так і у повоєнний час;

– створить нові робочі місця;

– збільшить доходи вітчизняного бізнесу та доходи державного і місцевих бюджетів;

– перетворить Україну з сировинного постачальника аграрної продукції, у більш серйозного гравця на світовому ринку – постачальника готової продукції (муки; круп; макаронних виробів, напівфабрикатів, печива, товарів дитячого харчування, товарів для харчування домашніх улюбленців та багато іншого);

– зменшить втрати вітчизняного бізнесу на транспортування в процесі експорту товарів з України. Оскільки транспортні витрати і об'ємні транспортні потреби для експорту сільгосппродукції у вигляді тисяч тон готових продуктів харчування є значно нижчими ніж аналогічні витрати для транспортування мільйонів тон сировини;

– розвантажить транспортну систему України;

– створить умови для повноцінного повернення Україні статусу надійного партнера з забезпечення продуктами харчування цілої низки країн світу;

– дозволить ефективніше і оперативніше боротись з голодом у низці країн світу;

– тощо.

Викладене вище ставить перед законодавцем, виконавчою владою, практиками і науковою спільнотою нові, але для кожного власні задачі. Швидкість реалізації таких завдань і задач має важливе економічне, соціальне, політичне та стратегічне значення, що зокрема пов'язано із шляхом до європейських стандартів.

В умовах війни, а також з урахуванням майбутніх ймовірних потенційних подібних загроз в Україні, виникає об'єктивна необхідність подбати і про стратегічні запаси продуктів харчування України, які на сьогодні практично відсутні. Стимулювання саме розвитку об'ємної

переробки сільгосппродукції на території України, одночасно може забезпечити і формування стратегічних запасів продуктів харчування тривалого строку зберігання.

В межах даного дослідження, автор концентрується на проблемах забезпечення фінансової підтримки стимулювання побудови і розвитку міцної та об'ємної переробної галузі в аграрному секторі за рахунок удосконалення порядку використання гарантії уряду України.

Оскільки процес реформування підходів до побудови і розвитку міцної та об'ємної переробної галузі в аграрному секторі в Україні потребує значних фінансових витрат. В умовах очевидного дефіциту бюджетних коштів в Україні, саме фінансова складова є най вразливішим місцем, що гальмує цей процес. Така ситуація вказує на необхідність пошуку надійних та мало-витратних джерел відповідного фінансування.

Одним з таких джерел є кредитні ресурси вартість яких у світі залежить від низки чинників: ступеню ризику; їх різновидів; походження ресурсу; умов та гарантій їх повернення; тощо.

Вбачається, що ефективним засобом який дасть змогу залучити такі не дорогі ресурси, незалежно від вказаної низки чинників – є гарантія Уряду (державна гарантія), що є одним із різновидів публічних гарантій у сфері господарювання, що з урахуванням поняття, ознак, функцій, характерного методу правового регулювання, спрямованості на задоволення як приватних так і публічних інтересів, є виключно господарсько-правовим та зобов'язальним інститутом за природою [2]. Зміст якого складають відповідні гарантійні зобов'язання – зобов'язання гаранта повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором у разі невиконання таким суб'єктом його зобов'язань за кредитом (позикою), залученим під державну чи місцеву гарантію [1, п. 15-1 ч. 1 ст. 2].

Порядок надання та застосування гарантії Уряду (далі – КМУ), з метою забезпечення виконання вітчизняними суб'єктами господарювання виробниками своїх кредитних зобов'язань, одночасно з забезпеченням конкуренції на фінансові ресурси на ринку та виконання вимог ЄС щодо недопущення прямої (адресної) підтримки окремих суб'єктів бізнесу, підлягає удосконаленню. В першу чергу в частині запровадження більш ефективних та справедливих конкурсних (конкурентних) процедур відбору кредиторів та реципієнтів за державною гарантією.

З метою досягнення таких цілей, потребує удосконалення діючий порядок надання державних гарантій, що включає в себе етапи: прийняття рішення суб'єктом господарювання про реалізацію та/або участь в реалізації відповідного інвестиційного проекту; державної експертизи та оцінка економічної ефективності інвестиційного проекту; вирішення питання щодо підтримки інвестиційного проекту відповідним центральним органом виконавчої влади (далі – ЦОВВ); погодження ЦОВВ зазначених документів з Віце-прем'єр-міністром України; ідентифікацію та оцінку ризиків; визначення умов забезпечення виконання зобов'язань; розрахунок плати за надання державної гарантії; розгляд документів та вирішення питання Фінансово-кредитною радою про підтримку та подання пропозицій КМУ; розробка та подання на

розгляд КМУ відповідного узгодженого проекту постанови; прийняття акту про надання державної гарантії та його підписання та ін.

Як бачимо досить складний, забюрократизований і термінологічно тривалий порядок надання гарантій Уряду, що має місце на сьогодні, потребує спрощення. Але однозначно спрощений механізм має забезпечувати одночасно можливість ефективної охорони та захисту прав та інтересів як держави-гаранта, так і учасників гарантованого зобов'язання (позичальника та інвестора). Даний механізм має бути спрямований на задоволення не лише приватних інтересів позичальника та інвестора, а в першу чергу на задоволення публічних інтересів – інтересів держави (окремої її частини, адміністративно – територіальної одиниці). Реалізацію публічних державних інтересів в процесі державного гарантування вбачається можливим, в першу чергу через реалізацію найважливіших державних регіональних програм, шляхом забезпечення їх фінансування за рахунок дешевого кредитного ресурсу, залученого державою під державні гарантії на конкурентних та публічних засадах, а також надання даного кредитного ресурсу суб'єктам, в межах реалізації виключно державних та регіональних програм економічного розвитку, яких також варто визначати на конкурентних та публічних засадах.

Забезпечення публічності і конкурентних засад відбору як інвестора так і позичальника, вбачається можливим виключно, шляхом запровадження відповідних онлайн конкурсів через систему «Прозорро». Впровадження саме таких механізмів передбачає розробку відповідного нормативного підґрунтя, шляхом закріплення основних засад порядку надання гарантій Уряду на ріні Бюджетного Кодексу України та прийняття окремої постанови КМУ «Про порядок надання державних гарантій», в якій має бути унормована та удосконалена процедура надання державних гарантій виключно через проходження конкурентний та відкритих(публічних) процедур.

Такий підхід, як вбачається, забезпечить в майбутньому дієвість, ефективність інституту державної гарантії, зменшить бюрократичну тяганину, впровадить конкурентні засади у процес державного гарантування, як наслідок знищить корупційну складову та надасть змогу використовувати даний господарсько-правовий інститут на благо публічним економічним інтересам держави, у тому числі на стимулювання побудови і розвитку міцної та об'ємної переробної галузі в аграрному секторі України.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50 /№ 50–51/. – Ст. 572.
2. Гофман О. Р. Державна гарантія як засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. – «Господарське право; господарське процесуальне право» / О. Р. Гофман. – Одеса. – 2014. – 20 с.

Ключові слова: гарант, держава, державна гарантія, стимулювання, переробна галузь, аграрний сектор.

Key words: guarantor, state, state guarantee, stimulation, processing industry, agricultural sector.

ЛАЗАРЄВА НАТАЛЯ МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивілістичної юриспруденції
Миколаївського навчально-наукового інституту права

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМИ PROZORRO В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Здійснення господарської діяльності не можна уявити без укладання господарських договорів. Будь яка якісно організована діяльність суб'єкта господарювання залежить від рівня обізнаності щодо вимог чинного законодавства, яке регулює питання процедури укладання договорів, істотних умов конкретних видів угод, прав та обов'язків контрагентів тощо.

Поряд з принципом вільного вибору контрагента та умов договору між суб'єктами господарської діяльності комерційного спрямування, українське законодавство передбачає особливі умови та порядок укладання угод в яких однією із сторін (замовником) є органи публічної влади. Будь який підприємець укладаючи угоду на свій страх та ризик ризикую власними грошима, на відміну від органів державної влади та місцевого самоврядування, які отримують фінансування на свої потреби виключно з бюджетів [1].

Виникла нагальна необхідність розробки та прийняття закону метою якого було впровадження процесу здійснення закупівель за бюджетні гроші який би вирішував задачі:

– економного витрачання публічних грошей;
– запобігання проявам корупції при укладанні договорів;
– забезпечення здорової конкуренції серед підприємців;
– забезпечення плановості укладання договорів та витрачання коштів.

Так, 22 лютого 2000 року був прийнятий перший закон, присвячений цим питанням: Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» [2].

На час прийняття цього закону він вирішував зазначену низку питань, але все таки час визначив і певні недоліки, які необхідно було вирішити шляхом зміни діючого законодавства. Декілька разів законодавець вносив зміни до закону норми якого регламентували питання закупівлі товарів, робіт послуг за державні кошти, удосконалюючи його. Остання редакція відбулась у 2019 році, серед цілей які були визначенні раніше визначено було ще одну: адаптувати законодавство України acquis Європейського Союзу на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [3].

Запровадження електронної системи ProZorro в процесі закупівель за публічні кошти вирішує низку питань, а саме:

– гласність та відкритість процесу закупівлі з самого початку – з моменту розміщення оголошення, до фінішу – прийняття остаточного рішення про визначення особи з якою укладається договір;

– забезпечення вибору найкращої за сумою та якістю пропозиції;

– запобігання проявам вчинення корупційних дій, адже орган публічної влади – замовник до моменту визначення найкращої пропозиції не обізнаний який саме підприємець «знаходиться» за найкращою ціновою пропозицією.

Актуальною проблемою на сьогоднішній день яку дозволяє вирішувати зазначена система – це дійовий контроль з боку громадськості за процедурами закупівель. Це стосується запобігання корупції та укладання угод з суб'єктами які тим чи іншим чином пов'язані з державами агресорами – російською федерацією та республікою білорусь. 12 жовтня 2022 року була прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» яка й присвячена встановленню обмежень що суб'єктів, які мають відношення до зазначених країн (або зареєстровані на їх території, або є кінцевим бенефіціаром) [4].

Таким чином можна зробити висновок, що запровадження та використання електронної системи ProZorro забезпечує :

– дотримання вимог діючого законодавства України, що регламентує питання фінансування органів публічної влади та особливості процесу укладання господарських угод цими органами;

– запобігання вчиненню корупційних діянь;

– дійовий громадський контроль за використанням бюджетних коштів та дотриманням вимог законодавства з боку органів державної влади та місцевого самоврядування;

– економне використання публічних коштів;

– своєчасне виявлення дискримінаційних вимог з боку замовника товару, робіт або послуги при оголошенні закупівлі;

– можливість оскарження надмірних вимог замовника до Антимонопольного комітету України, який визначений як орган оскарження.

Список використаних джерел:

1. Про джерела фінансування органів державної влади : Закон України від 30.06.1999 р. № 783-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-14
2. Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти: Закон України від 22.02.2000 р. N 1490-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-14
3. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19
4. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі» на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2022 р. № 1178. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF

Ключові слова: публічні кошти, державні закупівлі, органи публічної влади, фінансування.

Key words: public funds, public procurement, public authorities, financing.

ПРИЛУЦЬКА АЛІНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу

ЩОДО РІЗНОВИДІВ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Альтернативні способи вирішення господарських спорів є досить дієвими механізмами, які застосовуються в порядку та на умовах, визначеними нормами чинного законодавства. В Україні прийнято ряд спеціальних законодавчих актів щодо деяких альтернативних способів вирішення господарських спорів, які стосуються медіації та арбітражу. Крім того існують чисельні інші способи, які можливо застосовувати для вирішення господарських спорів та які можливо виокремити за різноманітними підставами.

Класифікація альтернативних способів вирішення господарських спорів допомагає надати більш змістовну та обґрунтовану їх характеристику, дослідити їх ознаки, переваги та недоліки застосування. Науковці зазначають, що класифікація способів АВС – це об'єднання окремих способів АВС у групи за певними спільними ознаками, що мають істотне значення під час вирішення питання про застосування певного способу АВС задля досягнення конкретної правової мети у процесі вирішення цивільно-правового спору. Процес класифікації здійснюють через визначення певних спільних ознак, властивостей, які роблять можливим об'єднання об'єктів дослідження в окремі групи, тобто йдеться про критерії класифікації, які є достатньо різноманітними [1, с. 16].

У «Зеленій книзі з альтернативного вирішення спорів у цивільних та комерційних справах» розмежовуються різні види АВС залежно від функцій нейтральної особи, що залучається до проведення окремого способу АВС, зокрема, серед способів виділяються: 1) ті, в яких третя сторона або сторони, відповідальні за процедуру, покликані вирішити спір на користь однієї зі сторін; 2) ті, в яких зазначені особи лише надають рекомендації щодо вирішення спорів, яких сторони можуть дотримуватися або ні; 3) ті, в яких третя особа не вирішує справу і не надає рекомендацій, а лише сприяє сторонам дійти згоди [2, с. 16]. Зазначене притаманне й господарським спорам, в яких сторонами є суб'єкти господарювання, а об'єктом господарська діяльність через виробництво товарів, надання послуг та виконання робіт.

Цивілісти способи альтернативного вирішення спорів поділяють на групи за різними критеріями: 1) за належністю до тієї чи іншої сфери правового регулювання способи АВС можна поділити на приватні та публічні. Приватні способи є способами АВС у вузькому розумінні, тобто такими, які застосовуються за добровільного волевиявлення сторін, на противагу зверненню до суду (переговори, медіація (посередництво), третейський розгляд тощо). Публічні пов'язані з врегулюванням спору в рамках цивільного судочинства: способи, спрямовані на досягнення компромісу (досудові переговори, досудове

посередництво), способи, спрямовані на винесення рекомендованого рішення (досудовий спрощений суд присяжних) та способи, спрямовані на винесення обов'язкового рішення (досудовий арбітраж, при ватний суддя); 2) за ознакою самостійності: самостійні (основні) – переговори, претензійний порядок, медіація, третейський розгляд; комбіновані (комплексні) – медіація-арбітраж; міні-суд тощо; 3) залежно від характеру конфлікту: спрямовані на розв'язання спорів про право (третейський розгляд, приватний суддя, медіація-арбітраж тощо) або на врегулювання когнітивних конфліктів (переговори, медіація тощо); 4) залежно від наявності залучених до вирішення спору та/ або врегулювання конфлікту незалежних осіб: без залучення незалежних осіб – тобто розв'язання спору та врегулювання конфлікту самими сторонами (переговори, претензійний порядок); з їх залученням (медіація, третейський розгляд, попередня незалежна оцінка чи експертний висновок тощо); 5) залежно від обов'язковості рішення або рекомендацій незалежної особи, яку залучають до вирішення спору та/або врегулювання конфлікту: обов'язкове для сторін рішення незалежної особи (третейський розгляд, приватний суддя); рекомендаційний характер рішення (експертний висновок, мінісуд); рішення приймають сторони, незалежна особа, залучена до вирішення спору та/або розв'язання конфлікту, не приймає жодних рішень, а лише сприяє сторонам у досягненні згоди (медіація) [3, с. 20–21]. Уявляється що поділ процедур АВС на приватні та публічні не є обґрунтованим, адже за доцільне використовувати критерій судові та позасудові, адже до судових відносяться не тільки можливість звернення до державного суду, а й до недержавної судової установи – арбітражів (третейського суду або міжнародного арбітражу).

На думку інших фахівців можна класифікувати за різними підставами. По-перше, можливий розподіл досудових або позасудових методів на примирливі процедури та інші способи. До перших належать всі форми переговорів, примирення, посередництво, незалежне вирішення і міні-процес. Близькими до примирливих процедур є: установлення обставин, досудова нарада і спрощений суд присяжних. Арбітраж і експертне визначення до примирливих процедур не відносяться. По-друге, за обов'язковістю рішення, яке виноситься, можна розділити на обов'язкові (арбітраж, експертне визначення) і необов'язкові (переговори, посередництво); за характером процедури – змагальні (арбітраж, приватний суд) і консенсуальні (посередництво); по обов'язковості їх застосування – добровільні і примусові (коли способи примирення застосовуються в силу вказівки закону або обов'язкової вказівки суду або іншого органу); по цілеспрямованості – правові (коли спір вирішується на основі формальних норм права і обставин справи (арбітраж) і спрямовані на задоволення інтересів сторін (посередництво); по складності – прості (коли використовується тільки одна процедура) і комбіновані (коли сполучаються елементи двох або більше процедур (посередництво арбітраж (med-arb)) [4, с. 51].

Представляється, що класифікація альтернативних способів вирішення господарських спорів можлива за наступними підставами

залежно від: 1) наявності посередника – ті, які проводить посередник та ті, в яких учасниками є виключно сторони спору; 2) процедури проведення – формалізовані (арбітраж) на неформалізовані (медіація); 3) критерію оплатності – оплатні (медіація, арбітраж) та безоплатні (переговори); 4) кількості сторін – двох- та багатосторонні; 5) часового критерію – разові і постійні; 6) форми проведення – очні та заочні (із використанням цифрових технологій); 7) обов'язковості результатів процедури – обов'язкові (рішення третейського суду, угода про результати медіації) та необов'язкові (результати перемовин).

Список використаних джерел:

1. Альтернативні способи вирішення спорів : навч. посіб. М. Я. Білак, Ю. Д. Притика, О. М. Спектор, М. М. Хоменко ; за заг. ред. Ю. Д. Притики. Харків : Право, 2019. 261 с.
2. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law / COM/2002/0196final. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52002DC0196 (дата звернення: 01.04.2023).
3. Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів : підручник ; за ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса : Фенікс, 2021. 344 с.
4. Корольова В. В., Дикун Д. А. Проблемні аспекти досудового врегулювання господарських спорів. *Legal Bulletin*, 47–53. URL: https://lbku.krok.edu.ua/ (дата звернення: 01.04.2023).

Ключові слова: альтернативні способи, класифікація, господарські спори, медіація, посередництво, чинне законодавство.

Key words: alternative methods, classification, business disputes, mediation, mediation, current legislation.

ГОЛОЩАК АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ДІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Через військовою агресією російської федерації проти України 24 лютого 2022 року на території України введено воєнний стан. Саме це безпосередньо сталостимулом для змін в законодавчому регулювання всіх сфер суспільства, зокрема й господарської діяльності також. Відповідно до цього усі зусилля держави спрямовані на досягнення основної мети українського народу це захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України. Досягти даної мети можливо лише тоді, коли поєднується два основних способи. Першим й основним з яких виступає воєнний фронт, а другий – економічний. В межах даної теми перш за все треба звернутися до визначення, яке зазначає законодавець у Господарському кодексі України. Згідно зі статтею 3 ГКУ господарська діяльність – це діяльність суб'єктів

господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [2]. Не дивлячись на те, що дане визначення є достатньо повним та містить детальну характеристику господарської діяльності законодавець не обмежується лише ним і відповідно до статті 14.1.36. ПКУ господарська діяльність – діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами [3]. У межах даної теми слід звернути увагу на види спеціальних правових режимів господарювання. У з Господарському кодексі України до режимів відносяться: СПР господарювання у спеціальних (вільних) економічних зонах; концесії; виключна (морська) економічна зона України; на державному кордоні України; в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, територіях та об'єктах, що особливо охороняються; спеціальний режим господарювання в окремих галузях народного господарства; території пріоритетного розвитку; спеціальний режим господарювання в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; спеціальний режим господарювання в умовах воєнного стану. Виходячи з даної класифікації, можна зробити висновок, що на законодавчому рівні розрізняється такі види як : спеціальний правовий режим господарювання (як загальне поняття) та спеціальний правовий режим господарювання в окремих галузях народного господарства (як родове поняття).У працях деяких науковців прямо вказується на особливості здійснення господарської діяльності, наприклад, Збройними Силами України та на державному кордоні, через це включення останньої до видів спеціальних режимів господарювання є доцільним.Також, відповідно до ст. 417 ГКУу період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану. Також в межах даної теми треба дати визначення, що, таке «воєнний стан». Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Загалом необхідно звернути особливу увагу на ст. 15 вищезгаданого Закону, яка зазначає найбільшу кількість обмежень, що стосуються суб'єктів

господарювання. Відповідно до якої передбачено запровадження трудової повинності для працездатних осіб, використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ, організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміна режиму їх роботи, умов праці відповідно до трудового законодавства, вилучення для тимчасового використання, необхідного для потреб оборони майна підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян, може примусово вилучатись або відчужуватись майно у юридичних осіб і фізичних осіб для потреби оборони, а також може запроваджуватись у разі необхідності нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами, ліками. Отже, даний Закон має основну мету це забезпечення обороноздатність країни шляхом використання певних ресурсів громадян, так і юридичних осіб. Не дивлячись на це, виникають питання щодо процедури здійснення вищезазначених обмежень, також треба звернути увагу на такі обмеження як, використання потужностей підприємства та примусове відчуження майна, які безпосередню можуть стосуватися суб'єктів господарювання. Відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» передбачено норму щодо використання потужностей підприємств, проте не існує норм, які б регулювали процедуру реалізації даного обмеження. Окрім того, законодавцю потрібно зазначити у зв'язку з якими обставинами та за яких умов можуть бути використані потужності підприємств. Більш цього, важливо, щоб існували положення, які передбачали б певні пільги та гарантії для підприємств, що зазнали даного обмеження. Але не зважаючи на усі труднощі держава робить ряд заходів, які позитивно впливають на здійснення господарської діяльності. Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» Уряд своєю постановою від 18 березня 2022 року «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» врегулював цілий ряд певних питань, які безпосередньо полегшують ведення бізнесу, а саме: 1) «на час воєнного стану здійснювати господарську діяльність можна без отримання дозволів, інших документів дозвільного характеру, ліцензій, на підставі декларації про провадження господарської діяльності, яку суб'єкти господарювання подають до Мінекономіки, а суб'єкти господарювання, що здійснюють охоронну діяльність, – до МВС; 2) на час воєнного стану зупиняється перебіг строків звернення за отриманням публічних послуг, визначених законодавством. З дня припинення чи скасування воєнного стану перебіг зазначених строків продовжується з врахуванням часу, що минув до їх зупинення; 3) суб'єкти господарювання, які на підставі декларації набули право на здійснення господарської діяльності, у випадку відсутності відповідних дозвільних документів (документи дозвільного характеру, ліцензії та/або інші результати надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах,

передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності; 4) суб'єкту господарювання надано право за вибором подання декларації незалежно від задекларованого (зареєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця здійснення господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта: в електронній формі або у паперовій формі; на час воєнного стану зупиняється перебіг строків звернення за отриманням публічних послуг, визначених законодавством. З дня припинення чи скасування воєнного стану перебіг зазначених строків продовжується з врахуванням часу, що минув до їх зупинення; 5) строки дії діючих строкових ліцензій та документів дозвільного характеру автоматично продовжуються на період воєнного стану» [5]. Більш того, необхідно відмітити, що вищезгадана Постанова передбачає суттєву дерегуляцію господарської діяльності, зокрема, замість близько 600 різних видів ліцензій та дозволів, чинними залишаються лише близько 50. На мою думку, саме це є основним шляхом, який пришвидшить розвиток господарської діяльності та економіки залом в таких особливих умовах.

Таким чином, здійснений аналіз чинного законодавства України показав, що нормативно-правова база щодо регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану має багато розбіжностей, які стали основною проблемою для держави для протистояння викликам сьогодення. Найголовнішою проблемою вищезазначених Законів є відсутність процедури, яка б відповідала основним принципам права, щодо застосування таких обмеження, як використання потужностей підприємств та відчуження майна в юридичних та фізичних осіб. Тому пріоритетним завданням держави на даний момент це усунення прогалин, адже в умовах воєнного стану критично важливим є забезпечення належного та безперервного функціонування діяльності суб'єктів господарювання. Проте незважаючи на такі складні умови, держава робить неспішні, але впевнені кроки на зустріч бізнесу, вибравши шлях дерегуляції, чим значно покращує становище суб'єктів здійснення господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кузьменко А. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
5. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF

Ключові слова: спеціальні режими господарювання, господарська діяльність, воєнний стан.

Key words: special economic regimes, economic activity, martial law.

КОВАЛЕВИЧ ІГОР ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В ЧАСТИНІ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

У той час як ажіотаж навколо криптовалюти (віртуальних активів) тільки продовжує набирати обертів, предметом судового розгляду все частіше стають відносини щодо обігу віртуальних активів. Висновки судів з приводу відносин в сфері обігу віртуальних активів мають важливе значення для правової системи України та юридичної науки в цілому з огляду на невизначеність законодавства в даній сфері.

Дослідження сутності та правового статусу віртуальних активів висвітлено в роботах таких науковців як: А. Н. Бегер, Н. П. Варфоломєєва, О. Г. Волевіз, Н. Ю. Голубєва, О. І. Зайцева, О. В. Железов, А. В. Квітка, Д. П. Купріянов, В. А.Кутирін, К. В. Нікітін, К. В. Сомік, А. В. Федоров та ін., які приділяли пильну увагу зазначеному питанню.

У даній роботі буде проаналізовано та виокремлено одні з найважливіших судових рішень щодо питання визначення правового статусу віртуальних активів.

Аналіз судових рішень дозволяє зробити висновок про те, що отримання грошових коштів у зв'язку з купівлею криптовалюти є достатньою правовою підставою для набуття майна в розумінні чинного законодавства.

Так постановою Київського апеляційного суду від 20 березня 2023 року у справі № 381/3377/21 було досліджено випадок купівлі віртуального активу за усною домовленістю сторін [1]. Як вбачається з обставин справи у 2021 році позивач здійснив грошовий банківський переказ відповідачу в розмірі 137 000 гривень.

Надалі позивач звернувся до суду, зазначаючи, що грошові кошти були перераховані позивачем помилково, а у відповідача відсутні правові підстави для набуття цих коштів.

З пояснень відповідача за даною справою та наданих ним документів судом було встановлено, що між сторонами була досягнута усна домовленість, відповідно до якої відповідач на замовлення позивача повинен був придбати за його кошти у сумі 130 000 грн криптовалюту «Біткоїн» та перевести її на адресу криптогаманця позивача, а останній, своєю чергою, зобов'язувався сплатити за це відповідачу вартість таких послуг у розмірі 7 000 грн. Позивач перевів відповідачу кошти за наданими останнім реквізитами, а відповідач виконав усі домовленості щодо придбання криптовалюти.

Суди відмовили в задоволенні позовних вимог про повернення грошових коштів, зазначивши, що долученими до матеріалів справи копіями квитанцій про оплату, заявок на придбання криптовалюти та фотознімками переписок сторін у соціальній мережі підтверджується укладення між сторонами усного договору. Суди дійшли висновку,

що між сторонами існували домовленості, адже поведінка останніх засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків, обумовлених договором.

Враховуючи зазначене судове рішення, можна зробити висновок, що при укладенні договору, щодо віртуального активу важливе значення має належне документування власних дії та досягнутих домовленостей, адже таке документування в подальшому може стати доказовою базою в суді та сприятиме захисту прав від посягань недобросовісних контрагентів.

Інший цікавий висновок зробив Київський апеляційний суд під час розгляду справи № 757/36263/20-ц [2] вирішивши, що інвестувати у віртуальні активи не передбачено законодавством, але й не заборонено.

Згідно з обставинами даної справи інвестор та трейдер уклали інвестиційний договір, відповідно до умов якого інвестор надав 20 000 доларів США трейдеру для забезпечення реалізації проєкту щодо здійснення операцій по торгівлі електронною криптовалютою на біржах, а трейдер зобов'язався на власний розсуд забезпечити здійснення операцій по торгівлі електронною криптовалютою на біржах. Інвестор передав інвестиції, що підтверджувалося актом приймання інвестицій. Водночас пізніше інвестор передумав та вирішив повернути кошти назад, шляхом звернення до суду з вимогою визнати інвестиційний договір недійсним. Інвестор обґрунтовував позовні вимоги тим, що правове становище електронної криптовалюти не визначене жодним нормативно-правовим актом України та криптовалюта не відноситься до жодного з об'єктів цивільних прав (не є майном), а тому зазначений договір суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Суди, що розглядали дану справу вирішили відмовити в задоволенні позовних вимог, обґрунтовуючи це тим, що позивач не навів жодної норми акту цивільного законодавства України, якою б встановлювався факт протизаконності або заборони обігу криптовалюти. Також було зазначено, що сама по собі домовленість між сторонами, викладена в договорі, який сторони назвали як інвестиційний, стосується лише сторін цього договору, не зачіпає права та інтереси інших фізичних чи юридичних осіб, чи інтересів держави, обіг криптовалюти не регулюється державними органами та на операції з криптовалютою не поширюються вимоги Закону України «Про захист прав споживачів». Сам по собі договір не порушує публічний порядок, не суперечить інтересам держави чи суспільства. Законом також не визнано, що такий договір є нікчемним.

В результаті чого Київський апеляційний суд дійшов висновку, що укладення договорів, предметом яких є операції із криптовалютами, прямо не передбачено чинним законодавством, однак це і не заборонено. Сторони є вільними в укладенні договорів, які не передбачені актами цивільного законодавства.

Ще одним висновок суду, який потребує уваги є постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2020 року в справі № 820/5120/16 [3].

Відповідно до обставин справи Позивач звернувся до ГУ ДФС у Харківській області із проханням надати індивідуальну податкову

консультацію щодо оподаткування податком на додану вартість операцій із віртуальною криптовалютою E-Dinar Coin та іншими віртуальними валютами на території України.

У результаті такого звернення Позивач отримав індивідуальну податкову консультацію, у якій було зазначено, що операції із віртуальними валютами оподатковуються податком на додану вартість.

Позивач не погодився з висновками викладеними в індивідуальній податковій консультації та звернувся до суду із позовом про скасування останньої.

Рішенням суду першої інстанції, яке було залишено без змін судами апеляційної та касаційної інстанцій, було скасовано індивідуальну податкову консультацію.

Як зазначили суди, податковий орган не врахував рішення Європейського суду з прав людини від 22 жовтня 2015 року у справі Хедквіст проти Швеції, який постановив, що операції з біткойнами та іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні оподатковуватися податком на додану вартість. Операції з обміну традиційних валют на біткойни повинні бути вільні від податку на додану вартість, оскільки правила ЄС забороняють стягнення такого податку з операцій з обміну валют, банкнот і монет.

Вказане рішення Верховного Суду є справжнім прецедентом щодо питання оподаткування ПДВ операцій із віртуальними активами, що підтверджує позицію згідно, якої операції з обміну традиційних валют на біткойни та інші віртуальні валюти не повинні оподатковуватися ПДВ.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що судова практика в частині вирішення спорів щодо обігу віртуальних активів не є однорідною. Разом з тим судова практика в умовах правої невизначеності щодо віртуальних активів дозволяє вирішувати проблемні питання, що виникають у зв'язку з обігом віртуальних активів на території України. Разом з тим, залишається ряд важливих проблемних питань, зокрема в частині визначення правового статусу віртуальних активів, що потребують додаткових досліджень як на рівні судової практики так і на рівні наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Постанова Київського апеляційного суду від 20 березня 2023 року у справі № 381/3377/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109664436
2. Постанова Київського апеляційного суду від 24 січня 2022 року у справі № 757/36263/20-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102862431
3. Постанова Верховного Суду від 16 жовтня 2020 року в справі № 820/5120/16. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252875

Ключові слова: правове регулювання, обіг віртуальних активів, судова практика, правовий аналіз.

Key words: legal regulation, circulation of virtual assets, court practice, legal analysis.

АТАМАНЕНКО МАКСИМ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Кажучи про тіньову економіку, вчені передусім мають на увазі таку частину економіки, яка знаходиться поза державним контролем, не обліковується належним чином та не відображається в офіційній статистці, а тому вказане явище має безпосередній вплив на стабільність економічної системи кожної держави.

Не виникає будь-яких сумнівів, що тіньова економіка негативно впливає на економіку країни, що сповільнює та перешкоджає її сталому розвитку. Саме тому питання щодо розробки механізмів, інструментів та заходів, спрямованих на зменшення руйнівного впливу нелегальної економічної діяльності, не втрачають своєї актуальності та у своїй сукупності утворюють сучасну політику детінізації економіки, тим самим стимулюючи економічне зростання України.

Виходячи з того, що кожний підхід стосовно визначення тіньової економіки звертає увагу на різні її особливості та ознаки, серед вчених займає особливе місце комплексний підхід до її розуміння. Використовуючи такий підхід, І. Мазур визначала тіньову економіку як складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але переважно аморальних економічних відносин, що виникають між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [1, с. 69].

При цьому, можна стверджувати, що тіньова економіка є певною гнучкою системою, яка невпинно розвивається та пристосовується до змін у контрольних, фіскальних, наглядових та правоохоронних органах.

Однак, не дивлячись на негативний вплив та об'єктивну загрозу державній економіці, існування тіньової економіки фактично є частиною офіційної економіки через прив'язку до її суб'єктів та об'єктів, а також характеризується швидкою адаптацією до зовнішніх чинників впливу. У зв'язку з цим, спроби щодо мінімізації та скорочення рівня тіньового сектору в повсякденному економічному житті кожної країни є досить проблематичними та в певній мірі свідчать про неможливість повної ліквідації тіньових економічних відносин.

Таким чином, розробляючи підхід стосовно вирішення проблем тіньової економіки в України, останній має бути пов'язаний самеіз зменшенням масштабів цього явища та обмеженням його негативного впливу на економічну безпеку держави.

У свою чергу, досліджуючи різні погляди з приводу визначення тіньової діяльності та її складників, О. Скорук запропонував наступну класифікацію останньої за характером діяльності її суб'єктів, а саме:

– «прихована» («сіра») тіньова економіка – цілком дозволена економічна діяльність, пов'язана з виготовленням легальних товарів

і наданням легальних послуг (будівельно-монтажні, побутові, медичні, послуги оренди тощо), які частково не обліковані офіційною статистикою та, відповідно, приховані від оподаткування;

– «підпільна» («темно-сіра») тіньова економіка – незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення та/або реєстрації підприємницької діяльності;

– «злочинна» («чорна») тіньова економіка – заборонена законом економічна діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених товарів і послуг (наприклад, корупція, наркоторгівля) [2, с. 130].

За таких обставин, процес детіназації економіки нерозривно пов'язаний із спроможністю держави забезпечити створення безпечних умов, які б підтримували та заохочували суб'єктів господарювання провадити свою діяльність саме в легальній економіці.

Між тим, кажучи про пропозиції стосовно покращення профілактичного упередження тіньової економіки в частині формування умов, в яких організовується та здійснюється господарська діяльність, А. Оніщик зазначила щодо їх структурування у розрізі шести груп: економічні, соціальні, політичні, правові, психологічні та етичні.

1. Економічні: зменшення рівня податкового навантаження на суб'єктів господарювання; зменшення надмірного втручання держави в економіку; зменшення готівкових розрахунків.

2. Соціальні: підвищення рівня життя населення; зменшення рівня безробіття; урівноваження диференціації доходів у суспільстві.

3. Політичні: зменшення рівня корупції; забезпечення домінування суспільної корисності над політичною доцільністю.

4. Правові: вдосконалення законодавчої бази щодо тіньової економіки; підвищення рівня відповідальності.

5. Психологічні: забезпечення достовірного та дієвого декларування доходів населення; підвищення гласності про рівень розкриття злочинів суб'єктів господарювання, які займалися тіньовою діяльністю.

6. Етичні: активна роль держави у формуванні податкової культури через засоби масової інформації, зменшення рівня прийняття людьми корупції як об'єктивного явища [3, с. 35].

Таким чином, за результатом аналізу наведеної інформації зазначаємо, що подолання тіньової економіки та захист держави від її руйнівного впливу можливо розглядати за умови вжиття державою необхідних заходів, зокрема, у правовій, економічній та соціальній сфері.

Так, на сьогодні досі залишаються актуальними питання щодо удосконалення старих та прийняття нових нормативних актів, положення яких сприятимуть запобіганню тінізації економіки, забезпечуватимуть об'єктивний моніторинг існуючої господарської діяльності. Не мають бути залишені без уваги економічні механізми та важелі щодо стимулювання розвитку національної економіки, питання об'єктивного та справедливого грошового забезпечення службових та посадових осіб на усіх рівнях систем управлінням. Окрему увагу слід приділити економічному вихованню населення, вирішення нагальних

питань стосовно виплати достойної легальної заробітної плати, спали податків тощо.

При цьому, підтримка відповідних змін має відбуватися при безпосередньому політичному втручанні, що пов'язується з послідовними та плановими реформами (зокрема, у системі державних закупівель, судової системи, податкової політики), супроводжуватися покаранням безвідповідальних виконавців, зміною менталітету суспільства в напрямі усвідомлення своєї причетності до цих змін, підвищення рівня захисту прав власності та покращення бізнес-клімату в державі в цілому.

Список використаних джерел:

1. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки. *Економіка України*. 2005. № 8. С. 68–75.
2. Скорук О. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 127–131.
3. Оніщик А. Концепція протидії тіньовій економіці. *Економіка та управління національним господарством*. 2022. Сх. Європа: економіка, бізнес та упр. № 1 (34). С. 31–37.

Ключові слова: тіньова економіка, детінізація економіки, економічні відносини, причини тіньової економіки, економічна безпека держави.

Key words: shadow economy, de-shadowing of the economy, economic relations, causes of the shadow economy, economic security of the state.

МОГИЛ ЛЮДМИЛА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ

Питання державної економічної політики в Україні завжди стоїть гостро. Це пов'язане не лише із складністю регулювання економічних відносин як таких, але й із мінливістю політичних процесів, зміною урядів, а також обставинами воєнної агресії, із якими стикнулася країна з 2022 року.

На жаль, будь-якої стратегії розбудови державного регулювання ринку емісії та обігу криптовалюти державні органи в Україні не виробили. На відміну від ЄС, де принаймні сформоване ґрунтовне розуміння необхідності такої стратегії та її складових, про зо засвідчило звернення комісара МакГіннесса щодо стратегії криптоактивів ЄС [1]. Звісно, тут не може бути завчасно визначених рецептів державної економічної політики. Адже за визнанням міжнародних та національних експертів абстрактний характер криптовалют створює

величезні проблеми для регуляторів [2]. Державному регулюванню протистоїть сама ідея створення криптовалют як децентралізованого засобу, обіг якого здійснюється «за відсутності потреби зазначення персональних даних користувача» [3, с. 296]. «Природа базової технології для криптовалют така, що вона дозволяє здійснювати транскордонні транзакції без необхідності будь-яких або існуючих фінансових посередників» [4], отже й традиційний підхід в державній економічній політиці щодо жорсткого регулювання платіжних операцій тут не може досягнути прогнозованого результату.

Без урахування усього комплексу мотивів, інструментів та наслідків державної економічної політики неможливо побудувати зрозумілий для інвесторів та внутрішніх господарюючих суб'єктів економічний порядок здійснення криптовалютної діяльності. Відсутність чіткого розуміння перспектив державної економічної політики у цій сфері саме і обумовили, очевидно, відстрочення Закону України «Про віртуальні активи» до «набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами» та «дати впровадження Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів» (п. 1.2. Прикінцевих та перехідних положень).

Фактично на сьогодні можна встановити лише три суб'єкти відповідної політики, запланованими змінами до ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»: «щодо ринку послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів», – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); щодо ринків «послуг, пов'язаних з оборотом забезпечених віртуальних активів, що забезпечені валютними цінностями», – НБУ. Також ст. 18 Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» встановлено, що державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються щодо постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів здійснюється – Міністерством цифрової трансформації України.

Якщо ж подивитися на зарубіжний досвід, то перелік органів впливу на сферу обігу криптовалюти є значно ширшим, позаяк орієнтується на усі можливі сфери її використання з можливістю урахування галузевої специфіки. Наприклад, у Сполучених Штатах криптовалюта підпадає під дію Закону про банківську таємницю. На практиці це означає, що постачальники послуг обміну криптовалютою повинні зареєструватися у FinCEN (Financial Crimes Enforcement Network) – агентство боротьби з фінансовими злочинами при Міністерстві фінансів США), запровадити програму протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, вести відповідні записи та подавати звіти до органів влади. Тим часом Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) вказала, що вважає криптовалюти цінними паперами та застосовує закони про цінні папери до цифрових гаманців і бірж. При цьому, Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) прийняла більш дружній підхід

«не зашкодь», описуючи біткоїн як товар і дозволяючи публічно торгувати деривативами криптовалюти [5].

Навіть швидкий огляд відповідного досвіду переконує, що регулювання криптовалюти та інших фінансових інструментів є завданням більш складним, ніж концентрація відповідних функцій у повноваженнях лише трьох органів. Тут звертає на себе увагу невідповідність банківських функцій НБУ та результатів переведення на нього повноважень Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), яка була ліквідована у 2019 році відповідно до Закону України від 12.09.2019 р. № 79-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» та Указом Президента України № 259/2020 від 30.06.2020 р.. НБУ став регулятором діяльності страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів і кредитних бюро, а НКЦПФР – недержавних пенсійних фондів і фондів фінансування будівництва. Подібна концентрація повноважень у компетенції НБУ навряд чи може сприяти розбудові ринкових відносин, адже основна конституційна функція НБУ – забезпечення стабільності гривні – завжди превалюватиме над економічним призначенням та реальною роллю інших фінансових інструментів, в тому числі криптовалют та інших криптоактивів у господарському обігу. Як видається, неефективність роботи Нацкомфінпослуг зовсім не означала, що більш пропорційним заходом повинна була стати передача її повноважень НБУ. Як приклад такої неефективності можна назвати доволі відірвані від реалій заходи цього органу щодо криптовалют, коли регулювання відносин у цій сфері обмежувалося повідомленням учасникам ринку фінансових послуг щодо заборони використання та розповсюдження «віртуальної валюти/криптовалюти» [6]. Водночас й НБУ діяло не більш зважено у цьому питанні [7] ставлячи перешкоди на використання криптовалют, сама природа його повноважень не дозволяє охопити усе розмаїття викликів, які ставить криптовалюта перед державою.

Так само дискусійно виглядає покладення на Міністерство цифрової трансформації (Мінцифри) функцій щодо запобігання використання криптоактивів для легалізації «брудних коштів». Проблема у тім, що постачальники послуг у сфері криптоактивів є фактично надавачами фінансових послуг, а не суто цифрового контенту. До того ж обмеженість технологічних механізмів нагляду за децентралізованим цифровим контентом є об'єктивною реальністю для будь-якого державного органу. Отже, відповідне регулювання має враховувати не технологічний рівень доступу Мінцифри до ринкових відносин у цій сфері, а здатність відповідного органу фінансового моніторингу оцінювати ті чи інші транзакцій у режимі аналізу фінансових операцій. Зокрема виникає запитання про те, чи здатне Мінцифри в умовах відірваності від загальної оцінки фінансово-кредитних механізмів розробити алгоритми роботи бізнесу в Україні (як це передбачено законодавством) щодо емісії та обігу криптовалюти. Відірваність цифрового компоненти від фінансової у цьому разі неприпустима. Той факт, що

розроблений Мінцифри закон «Про віртуальні активи» підходить до них як до нематеріальних благ [8], що відриває віртуальну валюту від інших платіжних засобів та не дозволяє їх розглядати у певній системі, доводить хибність відповідного підходу. Щонайменше Міністерство фінансів України та Мінекономіки через міжвідомчу спеціальну комісію, яку доречно було б утворити, в координації із Держфінмоніторингом та Мінцифри мали б тут забезпечувати комплексний вплив, формуючи державну економічну політику у сфері обігу криптовалюти. Це дозволило б узгодити потреби економічного розвитку не лише із монетарними чинниками державного регулювання, але й з сукупними фінансово-економічними умовами господарювання в Україні із урахування економічної інтеграції та потреб протидії російській агресії.

Список використаних джерел:

1. Pre-recorded address by Commissioner McGuinness for event at EU Delegation in London on the EU Crypto-Asset Strategy 5.12.2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_22_7529 (дата звернення: 20.12.2022).
2. EBA Opinion on 'virtual currencies' [Electronic resource]. – Modeofaccess 4 July 2014 : https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/657547/81409b94-4222-45d7-ba3b-7deb5863ab57/EBA-Op-2014-08%20Opinion%20on%20Virtual%20Currencies.pdf?retry=1
3. Бачо Р. Й. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют) / Р. Й. Бачо // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 11. – С. 294–298.
4. Cryptocurrency regulation: where are we now, and where are we going? Mar 28, 2022. The World Economic Forum. https://www.weforum.org/agenda/2022/03/where-is-cryptocurrency-regulation-heading/ (дата звернення: 1.11.2022).
5. Cryptocurrency Regulations Around The World. https://complyadvantage.com/insights/cryptocurrency-regulations-around-world/
6. Інформаційне повідомлення учасникам ринку фінансових послуг щодо заборони використання та розповсюдження «віртуальної валюти/криптовалюти» (Bitcoint, Litecoint, Ripple, OneCoint та ін.) в Україні [Електронний ресурс]. – Віртуальна валюта: Нацкомфінпослуг застерігає 19.10.2015. Режим доступу : https://news.dtkt.ua/finance/currency-and-securities/35972-virtualna-valyuta-nackomfinposlug-zasterigaje
7. Щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin: Роз'яснення НБУ від 10 лист. 2014. https://bank.gov.ua/ua/archive-news/all/11879608-rozyasnennya-schodo-pravomirnosti-vikoristannya-v-ukrayini-virtualnoyi-valyuti-kriptovalyuti-bitcoin (дата звернення: 1.12.2022).
8. Дем'янюк М. Чому потрібно легалізувати ринок віртуальних активів та які можливості це відкриє для економіки Epravda від 1 вересня 2020. https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/1/664585/ (дата звернення: 5.09.2022).

Ключові слова: криптовалюта, віртуальні активи, державна економічна політика, суб'єкти господарювання, повноваження державних органів.

Key words: cryptocurrency, virtualassets, state economic policy, economic entities, powers of state bodies.

БАБАЛУНГА ОЛЕСЬ МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ ТА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В сучасних умовах для належного функціонування економіки потрібний ефективний механізм врегулювання спорів, що виникають під час здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання. Для розгляду такої категорії спорів існують державні суди та міжнародні комерційні арбітражні установи, які вирішують комерційні спори між резидентами різних країн при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності.

Міжнародний комерційний арбітраж є ефективним способом врегулювання спорів, що виникають між сторонами. Це пояснюється тим, що арбітраж має ряд переваг, а саме: час розгляду (більшість справ розглядається протягом одного року); добровільність сторін у виборі арбітражу, який буде розглядати спір (у тому числі у виборі арбітрів, які будуть вирішувати спір); конфіденційність; остаточність рішення; незалежність від жорсткої процесуальної форми і інші.

Слід зазначити, що відповідно до чинного законодавства для того, щоб справи могли розглядатися в міжнародному комерційному арбітражному суді, вони мають відповідати наступним критеріям:

- Сторони, під час укладання договору, передбачили що суперечки які виникають з цього договору мають розглядатися в арбітражному суді.
- Договір, який укладається, є зовнішньоекономічним.
- Сторони зареєстровані в різних державах.
- Спір не належить до виключної компетенції національних судів.

Питання щодо юрисдикції міжнародного комерційного арбітражу завжди є актуальним, оскільки не всі категорії справ належать до компетенції арбітражу. А в справах щодо спорів, які виникають у сфері інтелектуальної власності, тим більше. Відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу України, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [3].

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2] до виключної компетенції національного суду належить спори що виникають з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видачі свідоцтва (патенту) в Україні. В п. 1 ч. 1 ст. 22 ГПК України [1] законодавець також зазначає, що на розгляд міжнародному комерційному арбітражу не може бути передана справа, яка виникає зі спорів про визнання недійсності актів прав інтелектуальної власності. Але поряд з цим відповідно до ч. 1 ст. 3 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України передбачено, що МКАС при ТПП України може розглядати спори, що виникають з договорів

комерційного характеру про науково-технічний обмін, обмін іншими результатами творчої діяльності [4].

Отже, можна дійти до висновку, що законодавець встановлює певні обмеження щодо можливості розгляду в міжнародному комерційному арбітражі спорів, пов'язаних з правом інтелектуальної власності. Так, до виключної юрисдикцій національних судів належить спори, які стосуються виключно процесу оформлення або процесу визнання недійсним документів, що підтверджують права інтелектуальної власності. Водночас, в інших випадках законодавець не забороняє передачу відповідних спорів в міжнародний комерційний в арбітраж.

Якщо звернутися до міжнародного досвіду то можна зазначити, що більшість держав передають на арбітражний розгляд справи, пов'язані з правом інтелектуальної власності, але з певними обмеження. Так, Гонконг в 2019 році вніс поправки в Постанови про арбітраж, де передбачив що спори щодо прав інтелектуальної власності можуть бути вирішені в арбітражі [5]. Україна на наше переконання має проарбітрабельну позицію загалом і втому числі в сфері можливостей передачі на розгляд арбітражу спорів у сфері права інтелектуальної власності. Про це, зокрема, свідчить підписання меморандумів між Україною та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності. Слід зазначити, що Всесвітня організація інтелектуальної власності має на меті охорону інтелектуальної власності та сприяння державам в уніфікації стандартів захисту інтелектуальній власності. Україна є членом даної організації із 1970 року та активно ратифікує міжнародні договори в даній сфері. Окрім цього, 28 вересня 2018 між Україною (в особі Міністерства економічного розвитку і торгівлі) та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності було підписано Меморандум щодо альтернативного вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 // Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6, ст. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України, 2005, № 32, ст. 422. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України, 2003, № № 40–44, ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
4. ICAC. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_UA_2020_print_1603953966.pdf.
5. Leading Boutique International Arbitration Law Firm • Aceris Law LLC. URL: https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/04/Arbitration-Amendment-Ordinance-2017.pdf.

Ключові слова: Міжнародний комерційний арбітраж, право інтелектуальної власності, компетенція міжнародного комерційного арбітражу, юрисдикція міжнародного комерційного арбітражу.

Key words: International commercial arbitration, intellectual property law, competence of international commercial arbitration, jurisdiction of international commercial arbitration.

КЛИМЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

ВІДНОВЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

В умовах сучасної світової економічної інтеграції, важливе значення для розвитку економічного середовища країни має його інвестиційний потенціал. У зв'язку зі зростаючою відкритістю національних економік, діяльність вітчизняних підприємств у сфері зовнішньої торгівлі стає активнішою, сприяючи збільшенню обсягів співпраці з партнерами з-за кордону. Це призводить до збільшення потоку інвестиційних коштів між країнами. Інвестиційний потенціал країни відображає можливості успішного привернення довгострокових інвестиційних внесків, а його реалізація передбачає практичне використання цих можливостей у пріоритетних, нових і перспективних галузях національної економіки [1].

Для України надзвичайно важливим є формування інвестиційного потенціалу під час реабілітації економіки після повномасштабної війни росії проти України. Оскільки інвестиції від зарубіжних партнерів відіграють вирішальну роль у першому етапі відновлення країни, особлива увага має бути приділена реконструкції важливих інфраструктурних галузей. Правильне визначення пріоритетів у залученні інвестицій стане сприятливим фактором для прискореного і інноваційного розвитку України у визначених секторах. В такий спосіб, за допомогою інвестиційного потенціалу, країна зможе ефективно відновитися та забезпечити стабільний прогрес у своєму розвитку [9].

Під час війни в Україні було прийнято ряд рішень щодо податкової реформи з метою підтримки національної економіки, забезпечення фінансової стабільності, збереження можливості функціонування бізнесу та забезпечення працівникам можливості працювати в умовах безпеки. Ці рішення були спрямовані на забезпечення сприятливих умов для функціонування економіки та збереження життєдіяльності країни протягом війни [3]. При цьому все одно критичним є також існування необхідного правового поля для діяльності іноземних інвесторів.

В Україні національне законодавство має визначальне значення для інвестиційної діяльності, регулюючи широкий спектр відносин, пов'язаних з іноземними інвестиціями. Основу правового режиму інвестицій складають такі нормативні акти, як Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [5], «Про інвестиційну діяльність» [6], «Про режим іноземного інвестування» [7], а також законодавчі акти, які регулюють податкові, валютні, банківські, фінансові, митні, земельні питання та нормативно-правові акти у сфері інноваційної діяльності та цінних паперів.

Зважаючи на роль національного інвестиційного законодавства у контексті взаємодії з міжнародним правом, важливо зазначити, що

національні нормативно-правові акти значно впливають на міжнародне інвестиційне право шляхом забезпечення реалізації його положень через внутрішній правовий механізм. Національне законодавство при цьому, окрім регулювання іноземного інвестування, також уточнює і встановлює необхідність виконання укладених Україною міжнародних угод у сфері інвестиційної діяльності.

Важливим елементом залучення іноземних інвестицій в економіку України є створення належного правового поля для захисту інвесторів, а також створення належного інвестиційного клімату в державі.

У цій сфері в Україні існує значна кількість проблем, які перешкоджають залученню інвестицій та, як наслідок, – будуть сповільнювати післявоєнну відбудову. Серед недоліків правового регулювання слід вказати наступні:

– наявність значної кількості нормативно-правових актів, які одночасно здійснюють регулювання інвестиційної, зовнішньоекономічної, торговельної та інноваційної діяльності;

– наявність валютних обмежень;

– неоднозначність тлумачення певних правових норм, які зумовлюють правові колізії та судові спори;

– відсутність гарантій права власності;

– нестабільність законодавства;

– постійні зміни податкового законодавства, які можуть вплинути на податкове навантаження на інвестора;

– корупційний тиск.

С. Скрипник, О. Процевят, О. Воронова аналізуючи зовнішньоекономічну діяльність під час війни звертають увагу на суттєвий занепад економіки. Подолання такої ситуації, у свою чергу, потребує якісних змін управління зовнішньоекономічною діяльністю [8].

С. В. Онешко, С. В. Башлай, О. Б. Короленко вказують на необхідність удосконалення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності та прийняття нормативно-правових актів у сфері експортно-імпортної діяльності [3].

Н. М. Покровська аналізує післявоєнну відбудову України, звертаючи окрему увагу підвищенню інвестиційної привабливості. Вчена формує пропозиції, які сприятимуть залученню іноземних інвестицій. Серед них слід виділити наступні:

– підготовка нормативно-правого регулювання стратегічних інвестицій;

– посилення державно-приватного партнерства;

– спрощення процедури реєстрації іноземних інвесторів, зменшення їх податкового навантаження при перевищенні певного обсягу інвестицій

– впровадження реєстру заходів з посилення відповідальності за дискримінацію щодо іноземних інвесторів та корупцію

– підвищення прозорості укладення угод держави та іноземних інвесторів у сфері конкурентної політики [4, с. 41].

Л. В. Новікова, Л. О. Чернишова наголошують на необхідності прийняття уніфікованого акту у сфері інвестування – Інвестиційного

кодексу України. Це зможе чітко структурувати законодавство у сфері інвестування, а також забезпечити контроль за поведінкою інвесторів [2, с. 78].

Звертаючи увагу на успішний досвід цифровізації в Україні вказує ще на один напрям щодо залучення іноземних інвестицій. Цифровізація економіки та інвестиційної діяльності зможе збільшити прозорість в цій сфері, зменшити корупцію та створити комфортні умови для іноземного інвестування. Для післявоєнної відбудови України важливо слідувати найефективнішим крокам, які викликатимуть довіру суспільства та інвесторів.

Разом з цим необхідним є зміцнення судової системи. Це матиме результатом надійний захист інвесторів та зменшення корупційних випадків [10].

В контексті євроінтеграційних рухів України, які почалися ще з 2014 року, необхідно також створити уніфіковане правове середовище, що передбачає адаптацію національного законодавства до права ЄС.

Отже, питання покращення інвестиційної привабливості України постало вже давно. Проте саме війна зумовила необхідність прийняття суттєвих змін у зв'язку з необхідністю відновлення України після катастрофічних збитків, спричинених повномасштабним вторгненням країни-агресора. Необхідність відбудови нашої держави підсвітила недоліки інвестиційного законодавства, серед яких є й відсутність гарантій права власності, наявність валютних обмежень, нестабільність законодавства, несистематизованість нормативно-правових актів у вказаній та суміжних сферах тощо. Лише вирішення зазначених питань сприятиме становленню України як більш привабливої для іноземних інвесторів держави та післявоєнного відновлення економіки країни.

Список використаних джерел:

1. Демішев І. В. До питання інвестиційного потенціалу України під час і після війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-19
2. Новікова Л. В., Чернишова Л. О. Правові аспекти державного регулювання іноземного інвестування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16. С. 72–80.
3. Онешко С. В., Башлай С. В., Короленко О. Б. Особливості збереження та підтримання економічного потенціалу України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-4
4. Покровська Н. М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України, економічні аспекти. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2022. № 4 (274). DOI: https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-274-4-41-47
5. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. С. 377.
6. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. С. 64.
7. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР. *Відомості Верховної Ради Україн*и. 1996. № 19. С. 80.

8. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47
9. Чапляк Н. І. Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи вирішення в сучасних реаліях. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-80
10. Шуплат О. М. Аспекти поліпшення інвестиційного клімату України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2022. № 1 (59). С. 129–137. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.2(60).129-137

Ключові слова: інвестиції, іноземне інвестування, правове регулювання, інвестиційний потенціал, післявоєнна відбудова.

Key words: investment, foreign investment, legal regulation, investment potential, post-war reconstruction.

ПОПОВИЧ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕТИПОВИХ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні, в умовах воєнного стану та боротьби за територіальну цілісність нашої держави, у сфері правовідносин зовнішньоекономічної діяльності (далі ЗЕД) виникло багато тенденцій розвитку напрямків нормативного регулювання виконання договірних зобов'язань по зовнішньоекономічним контрактам, які продиктовані часом.

В першу чергу, для висвітлення даної тематики, необхідно враховувати складність впливу умов воєнного стану на процес регулювання забезпечувальних правовідносин в сфері ЗЕД, в частині дотримання визначеної законодавством письмової форми правочинів та їх реєстрації, які застосовуються при забезпеченні таких зобов'язань, з урахуванням регуляторних норм національного законодавства, Принципів європейського договірного права та Принципів міжнародних комерційних договорів в цілому.

Постановою Кабінету Міністрів України (Далі КМУ) від 24.06.2022 року № 719 (набрала чинності 29.06.2022 року), прийнято ряд регуляторних норм щодо запровадження обмежень вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану, що не надає резидентам, в повній мірі застосовувати способи забезпечення договірних зобов'язань в сфері ЗЕД та підвищує ризиковість таких відносин.

Тенденції розвитку господарського приватного права у сфері ЗЕД, насамперед пов'язані з тим, що більшість найефективніших способів забезпечення договірних зобов'язань в даній сфері, пов'язані з укладенням нотаріально посвідченої письмової форми правочину та здійснення їх реєстрації у відповідних державних реєстрах, що ускладнює правозастосування таких норм в умовах воєнного стану.

Так, відповідно до Постанови КМУ № 1444 від 29.12.2021 року прийнято рішення стосовно реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, завданням якого є створення та впровадження в експлуатацію державної електронної автоматизованої системи нотаріальної діяльності.

Аналогічні правові механізми діджиталізації вже діють в багатьох правових системах країн Євросоюзу та інших правових сімей, однак в Україні лише знаходяться на стадії впровадження, що не надає можливість в повній мірі оперативно інтегрувати правові інститути.

Для більш детального аналізу проблематики дотримання форми нотаріального посвідчення правочину в умовах воєнного стану, що є нерозривно пов'язаним із способами забезпечення виконання договірних зобов'язань в сфері ЗЕД, в першу чергу необхідно звернути увагу на складі інституційні перешкоди для імплементування норм ЄС до національного законодавства, оскільки правовими норми ЄС врегульовано дані правовідносини з більш ширшим колом принципів свободи договору та інститутом оферти, які не потребують державної реєстрації письмової форми правочину.

У зв'язку з тим, що деякі способи забезпечення виконання договірних зобов'язань реалізуються через укладення правочинів у письмовій формі та їх державної реєстрації, важливим в умовах воєнного стану є розширення принципів свободи договору та розвиток законодавства щодо регулювання дії автоматизованої системи нотаріальної діяльності «е-нотаріат».

Саме розширенням принципів свободи договору та застосуванням системи «е-нотаріат» можливо ефективно імплементувати норми ЄС до національного законодавства.

Розмежовуючи способи забезпечення в сфері ЗЕД, за письмовою формою укладення правочинів, важливо враховувати, що в умовах воєнного стану найбільш ефективними залишаються застава, резервування права власності, порука, факторинг та страхування комерційних ризиків. Однак, за таких негативних чинників реалізувати забезпечення виконання в такій формі має певні складнощі, які пов'язані з необхідністю їх укладенням в письмовій формі. За практикою здобутою функціонуванням вище вказаного пілотного проекту щодо запровадження е-нотаріату, виникла важлива дискусія щодо нормативного врегулювання е-нотаріатом не лише механізмів дистанційного оформлення довіреностей як інституту наділення правами та обов'язками, але й необхідністю передбачення можливості дистанційного реєстрування правочинів, втому числі тих, що використовуються для забезпечення виконання договірних зобов'язань в сфері

ЗЕД. Нормативним врегулюванням можливості дистанційного досягнення консенсусу при укладенні даних видів правочинів, шляхом використання механізмів е-нотаріату, є саме тією позитивною тенденцією розвитку нормативного врегулювання даних правовідносин в умовах воєнного стану, за рахунок впровадження якого можливо усунути багато ризиків і перешкод в досягненні очікуваних сторонами правових ефектів в сфері ЗЕД.

Розширенням дії принципів свободи договору та запровадженням е-нотаріату має позитивні наслідки не лише в частині дотримання законодавчо визначеної письмової форми правочину забезпечення договірних зобов'язань, але й для впроваджения дистанційних механізми забезпечення зобов'язань шляхом регулювання правового статусу предмета/об'єкта договору за рахунок якого забезпечуються такі зобов'язання.

Надаючи оцінку тенденціям розвитку даного роду правовідносин з урахуванням суб'єктивного складу, в умовах воєнного стану, важливо враховувати участь третіх сторін – нерезидентів в забезпеченні виконання договірних зобов'язань в сфері ЗЕД, що регулюється нормативними способами забезпечення виконання договірних зобов'язань передбаченими порукою, страхуванням комерційних ризиків, факторингом, акредитивом. Непоодинокими випадками в сфер ЗЕД є забезпечення договірних зобов'язань резидента України третіми особами – нерезидентами, які не є сторонами правочину зовнішньо економічної діяльності, але які виступають поручителями, страховиками, банками – емітентами чи факторами.

Відповідно, нормативні перешкоди регулювання правовідносин в сфері ЗЕД, за умов воєнного стану, можливо усунути саме шляхом реалізації проекту е-нотаріат та розширеним застосування принципів свободи договору, що має тільки позитивні наслідки для дистанційного наділення сторін правами та обов'язками, узгодження договірних зобов'язань та забезпечення їх виконання.

В контексті міжнародного співробітництва на світових ринках товарообігу, необхідність таких нововведень пов'язана з тим, що забезпечувальні договірні норми, в деяких системах права, застосовуються лише у формі зобов'язальних норм щодо певного майна, як гарантії виконання договірного зобов'язання. Наприклад, в Англійській правовій системі забезпечення (Security) тлумачиться як титул щодо власності боржника, за яким, у разі порушення боржником свого зобов'язання, кредиторові надається право на отримання відшкодування за рахунок майна боржника. В США, забезпечувальні правовідносини в договірному праві регулюються роз. 9 Уніфікованого комерційного кодексу (УКК США – Uniform Commercial Code). Після прийняття комерційного кодексу в США було врегульовано правове поняття «забезпечувальний інтерес», яке тлумачиться як право на майно, яке виступає забезпеченням договірних зобов'язань. Відповідно, такі способи застосування забезпечувальних норм в англосаксонській правовій сім'ї здебільшого реалізовуються лише шляхом застави нерухомості (the mortgage), права притримання (the contractual lien) та обтяження (the charge),

які у випадку забезпечення виконання договірних зобов'язань у сфері ЗЕД нерозривно пов'язані із нотаріатом. Натомість, такі види забезпечення виконання договірних зобов'язань як неустойка, порука, гарантія розцінюються в англосаксонській правовій сім'ї лише як стимулюючі та такі, що не можуть забезпечити інтерес кредитора "Security Interest», як основоположний критерій забезпечувального права в договірних правовідносинах.

Тому, тенденції розвитку е-нотаріату в Україні в умовах воєнного стану, як правового інструменту застосування забезпечувальних норм в договірних правовідносинах в сфері ЗЕД, має важливе значення для інтеграції України в Європейську правову сім'ю, оскільки надасть нерезидентам механізм застосування гарантії виконання договірних зобов'язань, не тільки за рахунок стимулюючих норм, але й за рахунок майна чи майнових прав, що зменшує ризиковість таких правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № № 40–44. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.
3. Постанова правління Національного банку України № 514 від 03.12.2003 р. «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами». Офіційний вісник України, 2003, № 52, том 1, стор. 342, стаття 2831.
4. Кодекс міжнародного приватного права (Кодекс Бустаманте). http://www.oas.org/juridico/mla/sp/gtm/sp_gtm-mla-leg-cdip.pdf
5. Осика С. Г., Оніщук О. В., Осика А. С., Пятницький В. Т., Штефанюк О. В. Інституціональні та процедурні механізми системи ГАТТ/СОТ у регулюванні світової торгівлі / Українська академія зовнішньої торгівлі. – К. : УАЗТ, 2000. – 286 с.
6. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів 10СОТ : монографія / кер. авт. кол. Т. М. Циганкова. Київ : КНЕУ, 2003.
7. Warren F. Cook. United States of America. Norton Rose on Cross-Border Security / ed. by Norton Rose. P. 475–513.
8. The Principles of International Commercial Contracts (PICC) (The UNIDROIT Principles) of 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf

Ключові слова: правове регулювання, нетипові способи забезпечення виконання договірних зобов'язань, зобов'язання у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Key words: legal regulation, atypical ways of ensuring the fulfillment of contractual obligations, obligations in the field of foreign economic activity.

СЕКЦІЯ 27

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: *директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук Т. Ю. Іванійчук*

Секретар секції: *бібліотекар наукової бібліотеки А. О. Бень*

ІВАНІЙЧУК ТАЇСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

ДРЕМЛЮГА ОЛЬГА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-інформаційного відділу наукової бібліотеки

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОСТІР І МОЖЛИВОСТІ ШІ: ПРОТИСТОЯННЯ ЧИ ВЗАЄМОДОПОВНЕННЯ?

Сучасна університетська бібліотека, як важлива складова екосистеми ЗВО, покликана гармонічно вбудовуватись у культурні, освітні, наукові та просвітницькі процеси закладу освіти, виконуючи свою важливу роль поєднання користувача з інформаційними ресурсами та технологіями. Стрімкий рух від паперової бібліотеки до моделі Бібліотеки 4.0 прискорив впровадження великої кількості новаційних процесів і технологічних рішень у бібліотечне середовище. Дослідники еволюції бібліотечних сервісів, бібліотечного простору та бібліотечної справи загалом [8; 16] звертають увагу на вагому роль технологій штучного інтелекту (ШІ) у функціонуванні сучасних бібліотек. Як зазначають Костенко О. В., Костенко В. В. «технології зі штучним інтелектом і пристрої Інтернету речей фактично є новою науково-технічною революцією, що створює, так би мовити, інформаційно-технологічну капсулу, в якій незабаром буде існувати людство» [15, с. 158–162].

Термін ШІ часто використовувався як загальний термін для кількох технологій: бізнес-аналітика та наука про дані;обробка природної мови, розпізнавання мовлення та перетворення тексту у мовлення; машинне навчання, глибоке навчання та нейронні мережі; машинне мислення, прийняття рішень і алгоритми; машинний зір; роботи та датчики [6]. Подібним чином Bughin та ін.

припустили, що «здатність ШІ» складається з: «роботизованої автоматизації процесів; машинного навчання; розуміння тексту природною мовою; віртуальних агентів або розмовних інтерфейсів; фізичної робототехніки; розуміння мовлення природною мовою; породження природної мови; і автономних транспортних засобів» [2]. Все це говорить про те, що застосування штучного інтелекту сьогодні відбувається достатньо активно і є різноспрямованим [5].

Аналіз наукових публікацій щодо використання штучного інтелекту в бібліотечному середовищі за останні роки, які містяться на ресурсах Elsevier (ScienceDirect, Mendeley, Scopus) та в інших базах дає можливість говорити про широкий спектр напрямків використання AI в бібліотеках світу та прогнозування нарощування цього процесу [7; 9].

В роботі Cox A. M. визначено основні сфери застосування нових технологій, які можна справедливо назвати штучним інтелектом в академічних бібліотеках [4]:

– щоденний пошук в Інтернеті та на мобільних пристроях; в існуючих бібліотечних системах,

– для виявлення знань, таких як ліцензування продукту штучного інтелекту, пропонування колекцій даних або підтримка спільнот користувачів штучного інтелекту;

– розмовні агенти та голосові помічники;

– бібліотечний менеджмент, наприклад, аналітика навчання, аналітика бібліотесервісів, аналіз запитів;

– роботизована автоматизація процесів, наприклад, застосована до внутрішніх систем

– реалізація моделі розумної бібліотеки.

Як зазначається в літературі, всім відомий ChatGPT може допомогти в бібліотечній діяльності з технічними послугами та послугами для читачів, такими як відповіді на основні довідкові запити, навігація веб-сайтом бібліотеки та допомога з дослідженнями, каталогізацією, класифікацією та розвитком колекції. Однак через ризик неточних відповідей на запити, неправильне використання, обмежене розуміння та технологічну надійність, це має бути додаткова технологія, а не заміна бібліотечного фахівця [1].

Ясна річ, що процес вибудовування взаємопов'язаної, всеохоплюючої інфраструктури різноманітних технологічних рішень з використанням ШІ, що торкнуться багатьох бібліотечних процесів – це складний шлях сходження, який докорінно змінить алгоритм не лише бібліотечної діяльності, але й навчального та дослідницького процесів у ЗВО, шляху пізнання, засвоєння та оцінки знань, вмінь та навичок усіх учасників освітнього процесу та бібліотечних фахівців загалом. Зокрема, у 2021 році бібліотечна асоціація Великобританії CILIP випустила переглянуту Базу професійних знань і навичок, яка передбачає у сучасних бібліотечних фахівців знань, навичок і компетенцій для роботи із штучним інтелектом. Прикладом запровадження нових компетенцій є поширення бібліотечної професійної практики, яка підтримує управління дослідницькими даними (RDM) і курує даними [10].

Сьогодні Глобальне партнерство зі штучного інтелекту Global Partnership on Artificial Intelligence [11] пропонує вичерпний перелік потенційних наслідків, які ШІ може мати, замінюючи, доповнюючи, домінуючи, розширюючи, розділяючи чи регуманізуючи роботу. Важливими питаннями у зв'язку з цим постануть етичні та правові проблеми, проблеми дотримання академічної доброчесності, зокрема.

Великої популярності набувають програмні додатки (Midjourney, Stable Diffusion, Dall-e, Lensa тощо) із створення нового контенту за допомогою штучного інтелекту [17], зокрема, в навчальному та науковому процесах. Це своєю чергою призвело до активного обговорення питань щодо порушення авторських прав та нівелювання принципів академічної доброчесності в науково-освітньому середовищі. Сьогодні вже лунають активні заклики до заборони використання ChatGPT при написанні наукових робіт [3], а також активно обговорюються питання оптимальної взаємодії з цим продуктом, внормування таких відносин [12; 14].

Соціологічне опитування, проведене фахівцями наукової бібліотеки НУ ОЮА щодо використання ChatGPT здобувачами освіти, показує високий відсоток позитивних відповідей. І цей факт повинен був би тішити допитливістю студентства, якби деякі наукові та кваліфікаційні роботи не являли собою більшою частиною згенерований текст, який видається як оригінальний, порушуючи принципи академічної доброчесності.

Поділяємо думку тих дослідників, які наголошують на необхідності внормування використання ChatGPT в процесі підготовки кваліфікаційних та наукових робіт. Доречним було б зазначати про використання чат-боту при внесенні згенерованого тексту у роботу. Слід зауважити, що згенерований текст не може видаватись за цитату, адже відповідно до нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» [18] результат роботи штучного інтелекту є неоригінальним об'єктом авторського права і охороняється правом особливого роду (sui generis), що не дає підстав для його цитування як частини авторського твору.

Програма Turnitin, частиною якої є Unicheck, і «яку використовують понад 2 млн викладачів для пошуку плагіату у роботах студентів, відтепер має інструмент для виявлення ШІ – оновлення додали на тлі популярності ChatGPT та інших платформ штучного інтелекту» [13].

Таким чином, наразі набуває актуальності доповнення бібліотечних сервісів перевіркою наукових та кваліфікаційних робіт на наявність текстових елементів, згенерованих ШІ, з метою охорони та розбудови принципів академічної доброчесності в університеті.

Список використаних джерел:

1. Adetayo A. J. Artificial intelligence chatbots in academic libraries: the rise of ChatGPT. *Library Hi Tech News*. 2023. DOI: 10.1108/lhtn-01-2023-0007
2. Bughin J., Hazan E., Lund S., Dahlström P., Wiesinger A., & Subramaniam A. Skill shift: Automation and the future of the workforce [Discussion paper]. McKinsey & Company. (2018, May). URL: https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce
3. Clarification on Large Language Model Policy LLM. URL: https://icml.cc/Conferences/2023/llm-policy

4. Cox A. M. The role of the information, knowledge management and library workforce in the 4th industrial revolution. CILIP 2021. URL: https://www.cilip.org.uk/general/custom.asp?page=researchreport
5. Cox A. How artificial intelligence might change academic library work: Applying the competencies literature and the theory of the professions. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. 2023. 74(3), 367–380. DOI: https://doi.org/10.1002/asi.24635
6. Lowendahl J.-M. & Calhoun Williams K. 5 best practicesfor artificial intelligence in higher education. *Gartner Group*. 2018. URL: https://www.gartner.com/en/documents/3895923
7. Nan Pang, Chenxu Dou. Artificial Intelligence Inspired Computer-Aided Design of Library Service System. Computer-Aided Design & Applications, 20(S5), 2023, 53–63. DOI: https://doi.org/10.14733/cadaps.2023.S5.53-63
8. Noh Y. Imagining Library 4.0: Creating a Model for FutureLibraries. *The Journal of Academic Librarianship*. 2015. № 6. P. 78–797. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acalib.2015.08.020
9. Okunlaya R. O., Syed Abdullah N. and Alias R. A. Artificial intelligence (AI) library services innovative conceptual framework for the digital transformation of university education. *Library Hi Tech*, 2020. Vol. 40. No. 6, pp. 1869–1892. DOI: https://doi.org/10.1108/LHT-07-2021-0242
10. Tammaro A. M., Matusiak K. K., Sposito F. A., &Casarosa V. (2019). Data curator's roles and responsibilities: An international perspective. *Libri*. 2019. 69(2), p. 89–104. DOI: https://doi.org/10.1515/libri-2018-0090
11. Working Group on Responsible AI. GPAI : website. URL: https://gpai.ai/projects/responsible-ai/
12. Xiaotian Chen. (2023) Chat GPT and Its Possible Impact on Library Reference Services, Internet Reference Services Quarterly, 27:2, 121–129. DOI:10.1080/10875301.2023.2181262
13. Даньшина К. Антиплагіат для викладачів Turnitin може виявляти «присутність» штучного інтелекту у роботах студентів – з 98 % точністю. ITC.ua: вебпортал. URL: https://itc.ua/ua/novini/turnitin-mozhe-vyyavlyaty-shi-u-robotah-studentiv/
14. Запис вебінару «ChatGPT: що потрібно знати науковцям, освітянам, бібліотекарям?» // Clarivate Analytics українською : YouTub-канал. URL: https://www.youtube.com/watch?v=EB_d5XHG0Wo
15. Костенко О. В., Костенко В. В. Правова відповідальність та ідентифікація суб'єктів і об'єктів зі штучним інтелектом (IOT). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 158–162. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/39.pdf
16. Назаровець С., Кулік Є. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 3–14.
17. Петрів О. Штучний інтелект та авторське право. *Центр демократії та верховенства права : вебсайт*. 17 березня 2023 року. URL: https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-avtorske-pravo/
18. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20

Ключові слова: академічна бібліотека, бібліотечні сервіси, штучний інтелект, академічна доброчесність, ChatGPT.

Key words: academic library, library services, artificial intelligence, academic integrity, ChatGPT.

НЕРУБАЦЬКА ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора наукової бібліотеки

ОПОЛЬСЬКА ТАМАРА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу

БЕНЬ АНГЕЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар наукової бібліотеки

ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ В БІБЛІОТЕЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасне суспільство – це безперервний потік інформації, трансформацій, нововведень, соціально-економічних, культурних та інших змін, що стрімко розвиваються. Інформаційна насиченість світу – це зоровий (візуальний) образ, який найкраще сприймається людиною, тому потрібні сучасні способи передачі інформації, які неможливо уявити без графічного зображення.

Технології візуалізації освітніх матеріалів не є новими. Візуалізація була описана ще Арістотелем більше 2000 років тому. Великий мислитель свого часу описав цей процес в трактатах «Про душу», «Поетика» та «Про мистецтво поезії». В античну епоху візуалізація розумілася як творча сила, спрямована на пізнання навколишнього світу, природи, внутрішніх властивостей душі [1]. «Візуальне у своєму історичному розвитку долає кордони безпосередньо мистецької сфери соціуму, стаючи явищем складним, динамічним і багатогранним, безпосередньо пов'язаним не тільки з розвитком інтелекту й морально-естетичної свідомості індивіда, але й усім його життєвим світом, системою ціннісних пріоритетів, що сприяють гармонізації соціального й індивідуального рівнів буття» [2].

Протягом останніх років українські науковці Н. Білошапка, Л. Бутенко, М. Друшляк, Н. Житєньова, О. Семеніхіна, М. Синиця, М. Цимбалюк та ін. у своїх роботах досліджували питання створення оригінальних прийомів візуалізації, розробили методику її застосування згідно з запитами суспільства.

COVID-19 та військова агресія проти України значною мірою вплинули на освітній процес в нашій країні. Враховуючи реалії сьогодення, в умовах воєнного стану, організація роботи бібліотек закладів вищої освіти в Україні характеризується пошуком інноваційних форм діяльності. Оксен Лісовий, міністр освіти та науки України наголошує, що цифровізація освіти буде одним із пріоритетів, і вона буде пронизувати всі рівні освіти і всі напрямки. Він зауважив: «Повинні бути продовжені всі конструктивні реформи, які були розпочаті, які повинні бути проаналізовані, переосмислені і перезавантажені з огляду на виклики

сучасного дня». Завдання команди Михайла Федорова, віце-прем'єр-міністра з питань інновацій, розвитку освіти, науки і технологій, допомогти та реалізувати якісні зміни МОН [3].

За останні десятиріччя кількість візуальної інформації в Інтернеті постійно зростає. Це переконливо свідчить про популярність такої форми подачі матеріалу.

Візуальна інформація краще сприймається і дозволяє швидко і ефективно донести до глядача власні думки та ідеї. Фізіологічно, сприйняття візуальної інформації є основною для людини: 90 % інформації людина сприймає за допомогою зору; 70 % сенсорних рецепторів знаходяться в зоровому аналізаторі; на 17 % збільшується продуктивності праці у людей, які працюють з візуальною інформацією; на 4,5 % людина краще запам'ятовує деталі візуальної інформації [4, с. 2].

Застосунок Zoom – чи не найпопулярніший інструмент для бібліотечної спільноти під час карантину та воєнного стану в Україні. Але попри всю його зручність, не варто нехтувати правилами безпеки. Завідувачкою науково-методичного відділу Тамарою Опольською розроблено «Методичні вказівки по роботі в "ZOOM"». В цьому навчальному році надзвичайно виросла активність наших співробітників у відвідуванні вебінарів від Української бібліотечної асоціації, компанії Clarivate, Державної науково-технічної бібліотеки тощо. Після отримання інформації з певної тематики кожен учасник отримує підвищення кваліфікації, що частіш завсе підтверджується наданням Сертифікату.

В практику роботи бібліотеки для покращання обслуговування користувачів запроваджено різні формати візуалізації подачі бібліотечних інформаційних матеріалів: графіки, діаграми, фрейми, моделі логічних символів, блок-схеми, діаграми графів, динамічні моделі, інтелектуальні карти, інтерактивні часові шкали, Інтернет-меми та хмари тегів тощо.

Формат інтелект-карти задіяний при складанні «Звіту роботи НБ НУ "ОЮА" за певний рік протягом останнього десятиріччя» [5].

Перед проведенням культурно-просвітницьких заходів співробітники НБ НУ «ОЮА» використовують формат Інтернет меми. Така форма наочності є дієвим засобом зацікавити студентів через соціальні мережі.

В нашій практиці простір використання хмари тегів необмежений. Вони стають в нагоді при оформленні виставок, стендів та реклами. Зображення хмари слів було використано на візитці бібліотеки та листівках до Всеукраїнського дня бібліотек.

Формат кросенс використовуємо при проведенні вікторин в межах культурно-просвітницьких заходів.

У соціальних мережах Facebook та Instagram поширений формат книжкової реклами буктрейлер. В такий спосіб ми прагнемо підтримувати зацікавленість студентів документами з бібліотечного фонду та знайомити з постійним поповненням новими науковими та навчальними виданнями. Бібліотекарі створюють автентичні відео та слайд-шоу. Відділом рідкісних та цінних видань НБ НУ «ОЮА»

підготовлено відеоекскурсію та відеолекцію, що розкривають книжкову скарбницю Музею книги.

Переваги мультимедійних навчальних занять, зокрема, семінари "Research and library skills", допомагають користувачам отримати базові знання з бібліотечної справи та бібліографії, наукометрії; систематизувати набуті знання; сформувати навички з бібліографічного опису.

Вивчаючи найбільш поширені сучасні інструменти візуалізації навчального контенту та їх застосування в освітньо-просвітницькій діяльності, серед іншого слід виокремити скрайбінг та відеоскрайбінг. Прикладом застосування цієї техніки візуалізації можна розглядати участь здобувачів освіти Юридичного фахового коледжу НУ ОЮА в Міжнародному студентському інтелектуальному турнірі «Слово Сковороди: ми побудуємо світ кращий», за модерування заходу бібліотечними фахівцями на освітній цифровій платформі Kahoot [6].

Технології візуалізації у мережі Інтернет щоразу виходять на новий рівень. Однією із найпопулярніших платформ графічного дизайну постає Canva. Даний сервіс дозволяє користувачам створювати найрізноманітнішу графіку, афіші, презентації та інший візуальний контент для соціальних мереж.

У застосунку пропонується великий банк шрифтів, зображень, шаблонів та ілюстрацій. Користуючись можливостями Canva реалізується можливість обирати між багатьма шаблонами, зробленими професійними дизайнерами, редагувати їх та завантажувати власні фотографії. Платформа безкоштовна, проте містить і платні додаткові функціональні можливості.

Canva працює як у вебверсії, так і у вигляді додатка для OS і Android. Практикуючись бібліотечні фахівці створюють багатоманітні публікації в Instagram та Facebook, фони для ZOOM, листівки, візитівки, обкладинки книг, інформаційні бюлетені, фотоколажі та багато чого іншого. Композиційні пропозиції складаються з готових елементів (фото, графіки та відео), але також допускається завантаження власних елементів. У той же час зображення можна редагувати, додаючи різні ефекти, такі як розмиття або надання певного тону. При цьому дії зберігаються автоматично. Безкоштовна версія пропонує понад 250 000 шаблонів, більше 100 типів дизайну, сотні тисяч фотографій і графіки, можливість працювати з кількома людьми над одним проектом і 5 ГБ хмарного сховища. Додаткові шаблони та елементи доступні за плату, а також додаткове хмарне сховище та бізнес-інструменти. Слід зауважити, що за допомогою безкоштовної версії існує можливість використовувати і деякі платні інструменти, коли при зберіганні Canva запропонує завантажити наше відтворення із наявним водяним знаком сервісу.

Під час реєстрації в Canva пропонується вказати професію користувача: вчитель, студент, працівник малого чи великого бізнесу, некомерційної чи благодійної організації чи особистого користування. Особливу увагу Canva приділяє використанню своїх інструментів у навчанні. Є курс «Початок роботи з Canva», який містить короткий огляд функцій, і освітній курс Canva для вчителів.

Коли створений проект готовий, його можна завантажити на свій пристрій у обраному форматі або поділитися в соціальних мережах.

Презентації з використанням Canva – це завжди легко та модерно. Сьогодні бібліотечні фахівці користуються всіма представленими інструментами: шаблони, графіки, стилі, діаграми, таблиці, різні елементи для удосконалення. Анімації, відео, аудіо – все це для доповнення роботи міститься у застосунку, що додатково спрощує оформлення.

Щоденно у своїй роботі ми використовуємо Canva для створення індивідуальних та неповторних зображень. Ми завжди працюємо на створення стильних та захоплюючих публікацій для наших читачів та студентської спільноти.

Отже, візуалізація – це процес створення чітких і яскравих зображень за допомогою сучасних технологій. Він дає повне і чітке уявлення про будь-який об'єкт, процес і зараз широко використовується в медицині, архітектурі та дизайні.

Сучасна бібліотека повинна відповідати тим викликам, які сьогодні ставить інформаційне суспільство, базоване на знаннях. Бібліотека має забезпечити своїм користувачам рівноправний доступ до будь-яких видів документів незалежно від їх місця знаходження. Змінити імідж бібліотеки в суспільстві, зробити її більш привабливою можливо за умов надання якісних інформаційних послуг, створення сучасної матеріальної бази і підвищення рівня кваліфікації працівників бібліотеки, здатних використовувати інноваційні технології і методики.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Поэтика. Риторика. Азбука, 2000. 348 с.
2. Прилуцький К. В. Візуальне: Ціннісно-гносеологічний ракурс. Гуманітарний часопис. 2015. № 1. С. 84.
3. Нестерук А. Які зміни чекають на освіту в Україні: Михайло Федоров і Оксен Лісовий поділилися своїми планами на нових посадах. URL: https://proslav.info/yaki-zminy-chekayut-na-osvitu-v-ukrayini-myhajlo-fedorov-i-oksen-lisovyj-podilylysya-svoyimy-planamy-na-novyh-posadah/
4. Kuplovskyi Nazarii. Візуалізація даних, як і навіщо її використовувати. URL: https://bizautomation.com.ua/vizualizacziya-danikh-yak-i-navishho-yiyi-vikoristovuvati
5. Річний звіт наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» за 2022 рік. URI: https://hdl.handle.net/11300/24352
6. Сучасні підходи до візуалізації навчальних матеріалів при вивченні історико-правових дисциплін у практиці Національного університету «Одеська юридична академія» / Наталя Володимирівна Єфремова, Ірина Валеріївна Горяга, Оксана Вікторівна Корнієнко, Таісія Юріївна Іванійчук, Світлана Ігрофівна Єленіч. URI: https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2286

Ключові слова: візуалізація, технології візуалізації, інструменти візуалізації, освітній процес.

Key words: visualization, visualization technologies, visualization tools, educational process.

СТЕФАНЧИШЕНА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ ФАХІВЦІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УЧАСТІ У ЩОРІЧНИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ КОНФЕРЕНЦІЯХ)

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», при визначені ролі бібліотеки у розвитку наукових комунікацій, законодавець акцентує увагу на тому, що вона «забезпечує інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів бібліотеки» (ст. 1) [1]. Тобто фахівців наукових бібліотек визначено лише як допоміжну ланку у науковій діяльності, не враховуючи того, що вони активно долучаються до створення власних наукових продуктів, до «одержання нових знань та пошуку шляхів їх застосування, у формі фундаментальних та прикладних наукових досліджень» [2]. Фахівці, які працюють у науковій бібліотеці Національного університет «Одеська юридична академія» не лише забезпечують проведення наукових досліджень, здійснюючи їх інформаційний супровід, але й проводять їх самостійно, зокрема у галузі бібліотечної справи та суміжних галузей, що є однією з вимог функціонування наукової бібліотеки.

Одним із проявів наукової діяльності бібліотеки НУ «ОЮА» є участь бібліотечних фахівців у щорічних міжнародних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу університету. Слід зазначити, що бібліотека не одразу отримали можливість оприлюднювати результати своєї наукової діяльності на цих наукових форумах. Тільки у 2016 році до тематичних напрямів цих конференцій було включено «Діяльність сучасних бібліотек у закладах вищої освіти», що є визнанням її ролі як сучасного інтегративного інформаційного простору. У 2016–2022 роках бібліотечні фахівці прийняли участь у 7 університетських щорічних міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (Одеса, 20 травня 2016 р.) [3]; «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (Одеса, 19 травня 2017 р.) [4]; «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (Одеса, 18 травня 2018 р.) [5]; «Правове життя сучасної України» (Одеса, 17 травня 2019 р.); Правове життя сучасної України» (Одеса, 17 травня 2019 р.) [6]; «Правове життя сучасної України(Одеса, 15 травня 2020 р.) [7]; «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (Одеса, 21 травня 2021 р.) [8]; «Європейський вибір України, розвиток науки

та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (Одеса, 17 червня 2022 р.) [9]. Загальна кількість публікацій – 48.

Таблиця 1 – Динаміка кількості публікацій

Рік	Кількість публікацій	Кількість авторів	Кількість публікацій у співавторстві
2016	6	7	1
2017	6	7	1
2018	6	8	1
2019	7	10	2
2020	6	7	1
2021	10	15	5
2022	7	12	5
	48	**66**	**16**

Як видно з табл. 1, загалом динаміка публікацій рівномірна. Найбільша публікаційна активність фахівців наукової бібліотеки НУ «ОЮА» спостерігається у 2021 році. Щороку фахівці наукової бібліотеки застосовували колективний підхід до наукової діяльності (найбільша кількість колективних публікацій – у 2021/2022 роках), що відповідає загальним тенденціях розвитку сучасних наукових комунікацій та свідчить про поширення співробітництва у бібліотечній спільноті.

Таблиця 2 – Розподіл публікацій за тематикою

Назва теми	Кількість публікацій	% від загальної кількості публікацій
бібліографічні розвідки	7	14,5
загальні питання бібліотекознавства	5	10,4
інформаційне забезпечення освітньої та наукової діяльності	9	18,8
наукометричні бази даних, інформетричні практики та новітні сервіси	7	14,5
підвищення компетенцій та фахової підготовки бібліотечних працівників	4	8,5
політика академічної доброчесності, відкритої науки, відкритих даних	9	18,8
створення, використання та збереження бібліотечної колекції	7	14,5

Змістовний аналіз тез, опублікованих фахівцями наукової бібліотеки НУ «ОЮА» у 2016–2022 роках, надав можливість виокремити 7 найбільш значущих напрямки наукових розвідок. Як випливає з наведених у табл. 2 даних, у кількісному плані переважають публікації з питань інформаційного забезпечення освітньої та наукової діяльності та політики академічної доброчесності, відкритої науки, відкритих даних; на другому місці – бібліографічні розвідки, створення, використання та збереження бібліотечної колекції та загальні питання бібліотекознавства; на третьому – загальні питання бібліотекознавства та підвищення компетенцій, фахової підготовки бібліотечних працівників.

Отже, можна констатувати, що імідж бібліотеки у закладах вищої освіти багато в чому залежить від наукової діяльності бібліотекарів, а наукова робота, особливо її нові напрями, визначають становище бібліотеки у структурі освітнього закладу. На підставі методу кількісного аналізу публікацій фахівців наукової бібліотеки НУ «ОЮА» у щорічних університетських збірниках, визначено динаміку їх публікаційної активності. Теми досліджень, які проводять бібліотекарі, охоплюють широке коло питань, як традиційного, так й інноваційного характеру, зокрема, використання та збереження бібліотечної колекції; сучасні технології в бібліотеках; забезпечення доступу до наукометричних баз даних; розвиток інформетричних практик та новітніх сервісів; підвищення компетенцій та фахової підготовки бібліотечних працівників тощо.

Список використаних джерел:

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95 у ред. від 01.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80
2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII у ред. від 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19
3. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.) : у 2 т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2016. Т. 1. 676 с.
4. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.): у 2 т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2017. Т. 1. 788 с.
5. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.): у 2т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2018. Т. 1. 672 с.
6. Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.): у 2 т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2019. Т. 1. 722 с.
7. Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.): у 3т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2020. Т. 1. 484 с.
8. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.): у 2т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2021. Т. 2. 704 с.

9. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.): у 2 т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2022. Т. 2. 1004 с.

Ключові слова: наукова бібліотека, наукова діяльність бібліотеки, наукова комунікація, публікаційна активність, метод кількісного аналізу.

Key words: scientific library, scientific activity of the library, scientific communicationp, ublication activity, method of quantitative analysis.

ФІДАЄВА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки

ПАХОМОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар І категорії

РОЛЬ ЕКСКУРСІЙНОЇ СПРАВИ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Розвиток культури на сучасному етапі характеризується взаємопроникненням різних її областей. Так, наприклад, твори живопису, дрібної пластики та прикладного мистецтва стають невід'ємною частиною книжкових музейних експозицій. А єдиний інформаційний простір робить доступним будь-який культурний об'єкт практично кожному, хто бажає ознайомитися з ним.

У сучасному розумінні музей – це установа, яка займається вивченням та збереженням пам'яток історії та культури, а також просвітницькими завданнями. Музеї надзвичайно різноманітні за змістом експозиції: історичні, краєзнавчі, мистецтвознавчі, меморіальні, літературні, галузеві, тощо. Але наш особистий інтерес викликає таке явище як музей книги.

Взаємодія музею та книги дуже органічна. Книга якнайкраще підходить під визначення «пам'ятник історії та культури». Музей як сховище документів є важливим засобом накопичення, зберігання та передачі інформації. І музейний предмет, і книга мають дві головні функції документа: фіксація (закріплення) інформації на матеріальному носії, відчуженому від людини та збереження цієї інформації з подальшою передачею її в незмінному вигляді. Сьогодні багато музеїв книг виникають у рамках великих бібліотек та книгосховищ, де книга виступає і як експонат, і як інструмент вивчення фонду, і як об'єкт наукового дослідження, і, нарешті, як засіб популяризації та розповсюдження

музейної культури. Тому створення музеїв та спеціалізованих відділів рідкісних видань, дослідження, забезпечення їх збереженості, раціональна доступність для наукового вивчення та просвітницьких цілей є найважливішим завданням бібліотек.

Рідкісні та цінні видання – це своєрідна духовна скарбниця людства, його колективна пам'ять. Історична та культурна роль музейних фондів рідкісних видань полягає у впливі духовної культури минулого на духовний світ сучасної людини. Ця місія стає особливо важливою, коли йдеться про молодих людей, які знаходяться на порозі самостійного життя та професійної діяльності. Зупинимося на цьому детальніше.

Освітній процес у сучасному закладі освіти різноманітний та насичений. Основні компетенції реалізуються через складові цього процесу: освіту та навчання. Причому якщо професійна освіта надається здобувачам освіти у необхідному обсязі відповідно до методичних та адміністративних документів вищого навчального закладу, то виховна частина часто не удостоюється такої пильної уваги і носить епізодичний характер. А тим часом, навіть міцні професіонали, не спаяні єдиною духовно-моральною основою, навряд чи можуть стати в майбутньому міцною опорою держави.

Істотну допомогу у вирішенні цього завдання може надати позанавчальна та позааудиторна форми роботи. Один із видів такої роботи – організація та проведення екскурсій. Причому цей захід не повинен мати розважальний характер, що заповнює дозвілля; мета екскурсії – історичне та естетичне виховання, розширення краєзнавчого кругозору, розкриття духовно-морального потенціалу учнів. Завдання екскурсовода полягає в тому, щоб швидко і нестандартно подати інформацію з метою здивування, збудження та підтримки інтересу в екскурсантів. У цьому полягає основна складність – адже привернути увагу сучасної молоді не так просто. Це пов'язано з великою кількістю доступної інформації в мережі Інтернет, і, як наслідок – зниженням інтересу до читання, зниженням рівня критичного мислення та аналітичних здібностей у великої кількості молодих людей. Тому необхідний особистісно орієнтований матеріал, близький і досі невідомий кожному, хто прийшов на екскурсію. Причому для учнів, які ще не володіють достатнім життєвим досвідом, важливо ув'язати необхідну інформацію з реаліями конкретної території, доступними для розуміння залежно від рівня освітнього процесу. Провести екскурсію успішно можливо лише у тому випадку, якщо матеріал розкривається зрозумілою мовою та її суть адекватна інтелектуальному розвитку аудиторії екскурсантів. Особливо важливо наповнити екскурсійний процес факторами підвищення переконливості матеріалу, спрямованого на цю групу студентів, унікальними фактами, прикладами та цитатами із спогадів осіб, які брали участь у подіях або бачили їх на власні очі. Відмінний результат дає поєднання сьогодення та далекого минулого, перекличка часів, їх зв'язок. Наприклад, у Відділі рідкісних видань Наукової бібліотеки Одеської юридичної академії таким якорем, що «чіпляє» увагу студентів, є більш ніж сторічна історія території, на якій розташувалася Академія. Ця історія пов'язана і з їхніми

ровесниками з минулого століття, і з музейним книжковим фондом, і з скульптурою у внутрішньому дворику, яку вони бачать щодня, але тільки на екскурсії дізнаються, хто став її прототипом. Причому ця інформація підтверджується в буквальному сенсі представленої на власні очі великою книжковою експозицією. У методиці екскурсійного процесу це називається прийом локалізації подій. Загалом прийомів, що пробуджують інтерес екскурсантів, досить багато. Кожен музей обирає з них придатні собі. Оволодівши увагою студентів на початку оповідання, треба постаратися його підтримувати й надалі, у наступних розділах експозиції. Цьому сприяють представлені старі видання літературної, історичної, юридичної спрямованості, пов'язані з особами, які зробили вагомий внесок у культурно-історичну та правову спадщину нашого міста, країни. Так ми поступово розсуваємо рамки історико-географічного та професійного кругозору. Необхідний постійний зоровий чи навіть вербальний контакт із екскурсантами. Можна використовувати прийом «питання – відповідь». Це дає можливість вчасно вловити момент зниження уваги і використовувати прийом його перемикання, наприклад, на книги-мініатюри, – дуже багата тема, як правило, що викликає непідробний інтерес у всіх. Ефективність екскурсії як навчально-пізнавального процесу завжди залежить від активності обох сторін: екскурсовода та екскурсантів.

Традиційна екскурсія як форма навчання відрізняється нестандартністю, можливістю більш вільної взаємодії між педагогом (екскурсоводом) та учнями, високим рівнем емоційності, і навіть можливістю перетікання оповідання у розмову на суміжну тему.

Останнім часом все більшої актуальності набувають віртуальні екскурсії. З розвитком цифрових технологій, і з непростими вимогами часу, саме з вимушеним іноді дистанційним навчанням. Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збирання необхідних фактів тощо. Перевагами такого виду екскурсії є доступність, можливість повторного перегляду, наочність, наявність інтерактивних завдань та багато іншого. Віртуальна екскурсія сприяє візуальному сприйняттю учнями експонатів, що демонструються, знайомству з їх особливостями, віртуальному відвідуванню тих місць, в яких не були, але про роль, яких необхідно знати. Якісно зроблена віртуальна екскурсія дозволяє студенту випробувати ефект присутності на об'єкті, що сприяє більш повному візуальному та розумовому зануренню у демонстраційний процес. А це, у свою чергу, сприяє здобуттю добрих результатів через самостійну творчу роботу студента.

Під час будь якої форми екскурсії студент дає оцінку всьому, що побачено і почуто. Він складає своє уявлення про події, явища, людей; визначає їх місце, характер, роль; визнає їх позитивні якості і усвідомлює недоліки. Саме з цього формується оцінка екскурсії – висновки екскурсанта, до яких його підводить викладач чи екскурсовод. Отже треба завжди пам'ятати, що більшість студентів сприймають саме їх думку як авторитетну основу для розуміння матеріалу і відношення

до предмету показу та розповіді. Тому таке важливе значення має точка зору екскурсовода на подію, її оцінка та впевненість у власній правоті.

Загалом екскурсія як вид позанавчальної роботи здатна частково компенсувати нестачу годин з історії, підвищити мотивацію молодих людей до саморозвитку, пробудити інтерес до краєзнавства та біографії видатних діячів культури та науки. Все це у синтезі створює умови для становлення висококультурної людини та гармонійно розвиненої особистості, реалізує виховні завдання вищого навчального закладу в освітньому процесі.

Список використаних джерел:

1. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство. Київ, 2007.
2. Гайда Л. А. Музейно-педагогічні центри України: досвід та перспективи розвитку. *Питання музеології*. 2012. № 2 (6). С. 179–186.
3. Д'яченко Н. В. Екскурсія як форма позааудиторної роботи. *Культура та безпека*. № 2. С. 56–59.
4. Кіптенко В. К. Організація екскурсійних послуг : підручник. Херсон, 2018.
5. Шехуріна Л. Д. Музей та книга (аспекти взаємодії). *Бібліосфера*. 2010. № 4. С. 24–28.

Ключові слова: музеєзнавство, музей книги, екскурсійна діяльність, наукова бібліотека університету.

Key words: museum studies, book museum, excursion activities, university research library.

НОВІТСЬКА ІРИНА ВАДИМІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка сектору науково-інформаційного центру наукової бібліотеки

МЕЛЬНИК НАДІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар ІІ категорії науково-методичного відділу, кандидат економічних наук

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У НОВИХ РЕАЛІЯХ

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу якісними науково- та навчально-методичними розробками (робочими програмами навчальних дисциплін, підручниками та навчальними посібниками, методичними рекомендаціями, лекційними та матеріалами для практичних занять, програмами практик тощо) є важливою складовою сучасного інформаційно-освітнього середовища та забезпечення якості освітнього процесу закладів вищої освіти.

Склад та зміст навчально-методичного забезпечення освітнього процесу вирішується закладами вищої освіти самостійно

з урахуванням вимог законів України«Про освіту»,«Про вищу освіту» й інших нормативно-правових актів. Зокрема «інші документи і форми навчально-методичного забезпечення дисципліни можуть визначати викладач та кафедра (група забезпечення освітньої програми), виходячи із необхідності максимально повного надання здобувачам освіти всієї інформації та матеріалів, необхідних для успішного вивчення дисципліни. Зокрема, це можуть бути підручники та навчальні посібники, а також авторські матеріали, розроблені викладачем… Викладач також може надавати здобувачам освіти посилання на доступну для них наукову, навчально-методичну літературу, а також на електронні ресурси та інші доступні джерела інформації» [1].

Однією з основних вимог до навчально-методичного забезпечення освітнього процесу є його достатність за своєю кількістю та якістю для досягнення цілей та результатів навчання за освітньою програмою, доступність для викладачів та здобувачів освіти: «Заклад вищої освіти забезпечує безоплатний доступ викладачів і здобувачів вищої освіти до відповідної інфраструктури та інформаційних ресурсів, потрібних для навчання, викладацької та/або наукової діяльності в межах освітньої програми» [2]. Це також є однією з обов'язкових умов видачі ліцензії закладу вищої освіти, акредитації ОП та складовою системи зовнішнього забезпечення якості освіти в Європейському просторі вищої освіти (ЕНЕА).

У той же час відповідно до Рекомендацій з навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін у закладах вищої освіти «висування необґрунтовано надмірних вимог до змісту та обсягу навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін призводить до нераціонального використання людських, фінансових та інших ресурсів» [1]. Враховуючи також нові реалії, в яких існує українське суспільство останні кілька років (карантинні обмеження під час пандемії коронавірусу, введення режиму воєнного стану) і що диктують нові правила, а також подальшу цифровізацію та інформатизацію суспільних процесів, постійне оновлення освітніх програм і стандартів, дистанційну форму навчання та відсутність доступу більшості здобувачів освіти до друкованих навчальних матеріалів, необхідність економії фінансових ресурсів, використання лише друкованого формату навчально-методичних комплексів, навчально-методичних посібників та інших навчальних матеріалів задля забезпечення освітнього процесу є недостатнім та недоцільним. Також, враховуючи, що ресурсне забезпечення здобувачів освіти може бути організоване у різний спосіб, електронний формат навчально-методичних матеріалів і відкритий доступ до них в рамках сучасного інформаційно-освітнього середовища відкритої освіти, стає більш актуальним.

Важливість відкритого доступу до наукової інформації для сучасних університетів засвідчила й Асоціація Європейських Університетів ще у 2008 р., для досягнення чого було рекомендовано створення інституційного репозитарію чи участь у спільному (міжуніверситетському) репозитарії. Відтоді відзначати День Відкритого Доступу розпочали 120 університетів в 27 країнах, а в жовтні 2009 р. до Міжнародного Тижня Відкритого Доступу приєднались українські університети та бібліотеки.

Окрім актуальності електронного формату навчально-методичних матеріалів у сучасних реаліях варто зазначити і його переваги.

Перша та найбільш мотивуюча перевага за будь-яких умов – економія фінансових ресурсів, адже друк навчально-методичних матеріалів потребує чималих коштів, особливо за великої кількості здобувачів освіти. Електронний формат навчальних матеріалів та відкритий доступ до них суттєво зменшує ці витрати, забезпечуючи при цьому кожного здобувача освіти навчальними ресурсами 24/7, що в умовах воєнного стану особливо актуально. Додатково зекономити, оперативно та в повному обсязі забезпечувати всі навчальні дисципліни найновішими навчально-методичними матеріалами дозволяє розміщення їх в інституційному (та/або міжуніверситетському) репозитарії й АБІС (автоматизованій бібліотечній системі). І хоча використання ресурсів свого закладу освіти є пріоритетним, сьогодні також допускається розміщення в електронному бібліотечному каталозі гіперпосилань на зовнішні ресурси із науковою, навчальною та методичною літературою.

Однак, таке інтерактивне надання безоплатного доступу до матеріалів в електронній (цифровій) формі має бути правомірним та у відповідності до ЗУ «Про авторське право і суміжні права» не порушувати майнових прав інтелектуальної власності. У відповідності до законодавства дозволяється розміщення гіперпосилань «суб'єктами освітньої або наукової діяльності у місцях, де цими суб'єктами здійснюється освітня або наукова діяльність, або через захищене електронне (цифрове) середовище, до якого забезпечується доступ виключно здобувачам освіти та педагогічним, науково-педагогічним працівникам навчального закладу або працівникам наукової установи» [3] лише на правомірно розміщені без обмеження доступу твори.

По-друге, при розміщенні в інституційному репозитарії навчально-методичних та інших наукових матеріалів для них генеруються різноманітні ідентифікатори : URI, URL, DOI.

DOI, зокрема, гарантує: постійний доступ до опублікованої роботи навіть у випадку зміни URL; резервне збереження метаданих опублікованої роботи в CrossRef, підвищення кількості цитувань опублікованої роботи; визнання світовою спільнотою науковців та наукових видавців; захист авторських прав вченого тощо.

По-третє, розміщення в інституційному репозитарії забезпечує наочність досліджень ЗВО та збільшення цитувань учених університету, відкритий доступ для читачів, легкість пошуку матеріалів, потужну та вимірювальну читацьку аудиторію, інтеграцію до глобальних наукових баз даних, вихід із наукової ізоляції з можливістю участі у спільних наукових проєктах. Як підтверджують численні дослідження, зокрема статистика Webometrics Ranking of World Universities, все це сприятиме зростанню рейтингу та авторитету ЗВО, його престижу в науковому світі.

Потрібно також відзначити провідну роль університетських бібліотек у створенні дистанційного інформаційно-освітнього середовища для здобувачів освіти, розміщенні навчально-методичних та інших

наукових матеріалів у відкритому доступі, які фактично здобули нову видавничу функцію й очолили сучасну систему організації та публікації результатів досліджень учасників освітнього процесу.

Університетські бібліотеки забезпечують оперативну оцифровку документів, в тому числі навчальних матеріалів, збірників наукових праць, книжок тощо; забезпечують для читачів відкритий доступ до наукової інформації; акумулюють і просувають якісні дослідження та навчальні курси; задовольняють інформаційні потреби широкого кола користувачів; сприяють підвищенню іміджу університетів як науково-освітніх організацій тощо.

В Національному університеті «Одеська юридична академія» давно оцінили всі переваги моделі інформаційно-освітнього середовища відкритої освіти та створили всі умови для розміщення навчально-методичних та інших наукових матеріалів у відкритому доступі. Окрім електронного каталогу, в якому доступні відображені друковані й електронні версії навчально-методичних та інших наукових матеріалів, у 2015 році Університет долучився до проєкту «ElibUkr Електронна бібліотека України: створення центрів знань в університетах України», що сприяло підтримки політики відкритого доступу до наукових публікацій, створенню інституційного репозитарію Національного університету «Одеська юридична академія» (eNUOLAIR). В основу функціонування репозитарію Університету покладене сучасне програмне забезпечення відкритого доступу Dspace, що підтримує протокол обміну метаданими Ініціативи Відкритих Архівів (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting – OAI-PMH), сумісне з іншими ресурсами та дозволяє інтегрувати електронний репозитарій у міжнародні реєстри ROAR, OpenDOAR та інші. Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» активно супроводжує науковий та освітній процес в Університеті, здійснює інформаційний супровід освітньої діяльності відповідно до Ліцензійних умов, активно наповнює репозитарій та електронний каталог, надає послуги з присвоєння УДК, DOI тощо. Активно відбувається процес залучення науковців університету до роботи у провідних наукометричних базах, допомоги в опануванні багатьох баз даних тестового доступу, консультування з питань реєстрації у соціальних мережах науковців, отримання цифрових ідентифікаторів науковця.

Отже, модель електронного формату навчально-методичного забезпечення освітнього процесу закладів вищої освіти в цілому видається найліпшою у справі організації сучасного інформаційно-освітнього середовища, трансформує уявлення про розвиток наукової комунікації в цілому та надає нові якісні можливості.

Список використаних джерел:

1. Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення : Лист МОН України № 1/9-434 від 09.07.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-434729-18 (дата звернення: 07.05.2023).
2. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затверджено Наказом МОН України

№ 977 від 11.07.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19 (дата звернення: 07.05.2023).
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України № 2811-IX від 01.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n309 (дата звернення: 07.05.2023).

Ключові слова: навчально-методичне забезпечення, електронний формат, освітній процес, відкритий доступ.

Key words: educational and methodological support, electronic format, educational process, open access.

СЕКЦІЯ 28

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: *завідувач кафедри фізичного виховання Т. О. Барсукова*

Секретар секції: *старший викладач кафедри фізичного виховання Ж. І. Антіпова*

БАРСУКОВА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри фізичного виховання

КУЧЕРЕНКО ГЕННАДІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін, кандидат педагогічних наук

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЮРИДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вивчення закономірностей формування мотивації студентів до фізичного виховання в юридичних закладах вищої освіти детермінує моделювання педагогічного процесу. Науковцями визнано, що одним із важливих напрямків пошуку шляхів підвищення якості процесу професійної підготовки фахівця є розробка його моделі.

Зважаючи на важливість фізичного виховання для здоров'я та загального розвитку студентів, структурно-функціональна модель процесу формування мотивації до фізичної активності є необхідним елементом організації навчального процесу в юридичних закладах вищої освіти.

Моделювання розуміється як метод опосередкованого практичного або теоретичного оперування об'єктом, за якого досліджується не сам об'єкт, а використовується допоміжна штучна або природна система, що перебуває в певній об'єктивній відповідності з об'єктом пізнання [1, с. 540].

Вивчення стану дотримання та формування здорового способу життя студентською молоддю має багато трактовок, це свідчить про те, що немає єдиного шляху дотримання здорового способу життя та активної діяльності.

Метою визначаємо сформованість мотивації студентів до фізичного виховання. Для досягнення визначеної мети та виконання поставлених завдань у розроблену модель процесу формування мотивації студентів до фізичного виховання закладено низку підходів, загально дидактичних і специфічних педагогічних принципів [2, с. 17].

Ефективним засобом може стати широке використання новітніх форм організації навчального процесу,залучення сучасних технологій і засобів контролю. Важливим є також врахування загально дидактичних принципів, спеціальних принципів формування здоров'я збережувальної компетентності майбутніх фахівців юридичного профілю.

Розробляючи модель формування мотивації студентів до фізичного виховання у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, ми спирались на такі дидактичні принципи; принцип системності; наступності та безперервності; виховного навчання; єдності групового і індивідуального навчання; свідомості та творчої активності; саморегуляції [3, с. 283].

При розробці моделі процесу формування мотивації у студентів юридичних закладів вищої освіти спиралися на: системний, компетентнісний, діяльнісний і особистісно орієнтований підходи.

З метою найбільш повного відображення досліджуваного феномену використовуємо різні функції, притаманні моделі: редукційну; дослідницьку; евристичну; пояснювальну [4, с. 86].

Для успішної реалізації структурно-функціональної моделі процесу формування мотивації студентів до фізичного виховання в юридичних закладах вищої освіти, важливо враховувати такі чинники: індивідуальний підхід до студентів; використання різноманітних методів та форм роботи на заняттях; використання сучасного спортивного обладнання; систематичний контроль та оцінка результатів занять; підтримка студентів за допомогою мотиваційних програм та підвищення півня їх самооцінки.

Успішна реалізація цієї моделі потребує не тільки належного підходу до організації занять та створення мотиваційних програм,алей й постійного моніторингу та контролю за результатами фізичного виховання студентів. Також важливо забезпечити студентам належну підтримку та створити умови для їхнього розвитку та успіху в процесі фізичного виховання.

Для найкращого розуміння користі фізичної культури і найкращого досягнення спортивних результатів необхідно сформувати ряд мотивацій [5, с. 59].

Мотиваційний підхід до формування особи дозволяє розглядати фізичне виховання як процес створення у того, хто займається таких потреб, які найбільш сприятливі для його здоров'я, фізичного розвитку і вдосконалення. Тому, цілком природно, що мотивація залучення індивіда до занять фізичними вправами і спортом грає первинну роль.

Таким чином, з упевненістю можна сказати, що проблема мотивації до занять фізичної культури є актуальною психологічною проблемою сучасної студентської молоді. Мотивація – це співвідношення цілей, що стоять перед людиною, яких вона прагне досягти, і внутрішньої активності особистості, тобто її бажань, потреб і можливостей [6, с. 28].

Успішна реалізація структурно-функціональної моделі процесу формування мотивації студентів до фізичного виховання в юридичних закладах вищої освіти може мати значний вплив на їхнє фізичне та загальне здоров'я, а також на їхню успішність та здатність досягати поставлених цілей, так як фізична активність підвищує рівень самодисципліни та витривалість, що в майбутньому знадобиться студентам у їх професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Грибан Г. П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир : Видавництво «Рута», 2009. 593 с.
2. Домашенко А. В. Організаційно-педагогічні засади систем фізичного виховання студентської молоді України. – Львів, 2003. – 20 с.
3. Сущенко А. В. Перспективи спортивно-фізкультурної підготовки як інструменту самоосвіти фахівців гіподинамічних професій. Запоріжжя, 2016. – С. 281–286.
4. Татарченко Л. І., Присяжна М. К., Лашко Є. Л Формування мотивації студентів до занять фізичною культурою та спортом. Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2021 – С. 83–91.
5. Гакман А. В., Балацька Л. В., Григоришина Т. Б., Ніколайчук О. П. Мотиваційні пріоритети до процесу фізичного виховання студентів закладів вищої освіти І рівня акредитації. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. – Кам'янець-Подільський, 2018 – С. 53–61.
6. Круцевич Т. Ю. Теорія та методика фізичного виховання. Національний університет фізичного виховання та спорту України. – Київ, 2017. – «Олімпійська література».
6. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту: у 2 т. / за ред. Т. Ю. Круцевич. – К. : Київський національний університет фізичного виховання і спорту України, вид-во «Олімп. Л-ра», 2017.

Ключові слова: фізичне виховання, індивідуальний підхід, мотивація, здобувачі, заклади вищої освіти.

Key words: physical education,individual approach, motivation, job seekers, higher education institutions.

АНТІПОВА ЖАННА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

ГОГОЛЄВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

СТРУК БОГДАН ІВАНОВИЧ

Одеський національний технологічний університет, завідувач кафедри фізичного виховання, кандидат педагогічних наук, доцент

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ» ЯК ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ ТЕРМІНОВИХ ПРОБЛЕМ

На етапі реформування системи вищої освіти зростають вимоги до рівня кваліфікації молодого спеціаліста, основою якої є формування базової компетентності спеціаліста, достатньої для успішного виконання професійних обов'язків та вирішення завдань комплексного характеру у вибраній галузі. Фізичне виховання є важливим компонентом вищої освіти молодого фахівця, який ефективно задовольнить усі потреби суспільства, маючи відповідний рівень функціонального здоров'я та фізичної підготовки.

Основне завдання фізичного виховання – підтримка здоров'я, фізичний розвиток, формування гармонійно розвиненої особистості та навичок здорового способу життя. Фізичні вправи стабілізують та наповнюють фізіологічні процеси, допомагають зміцнити клітинну структуру органів і тканин, підвищують працездатність та психологічну стійкість здобувачів до стресових ситуацій.

В закладах вищої освіти фізичне виховання є єдиним засобом боротьби з гіподинамією та малорухомим способом життя, зумовленим процесом навчання в університеті для підвищення працездатності, зміцнення та підтримки здоров'я здобувачів. На цьому етапі реформування системи освіти нові вимоги диктують необхідність використання й у сфері фізичного виховання більш ефективних, інноваційних засобів та методів у вирішенні основних завдань.

Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про затвердження стратегії розвитку фізичної культури та спорту на період до 2028 року». Тому, перед викладачами кафедри фізичного виховання Національного університету «Одеська юридична академія» постає проблема пошуку шляхів корекції процесу фізичного виховання згідно з сучасними вимогами.

Наявний режим воєнного стану в країні пандемія вимагають від викладачів кафедри фізичного виховання іншого підходу до педагогічного процесу – у тренді має бути активний спосіб життя.

Тому актуальним завданням фізичного виховання університету можна назвати формування у юнаків та дівчат прагнення до фізичного самовдосконалення за нашими рекомендаціями, але з обов'язковим самоконтролем. Ця проблема обумовлена необхідністю розробки сучасної програми, оскільки атлетична гімнастика сьогодні стає дедалі популярнішою серед студентської молоді нашого університету.

Заняття атлетичною гімнастикою мають оздоровчо-розвивальну спрямованість, поєднують силове тренування з різнобічною фізичною підготовкою, гармонійним розвитком та зміцненням здоров'я в цілому [1, с. 6].

Основна мета атлетичної гімнастики – здорове тіло та сильний організм: розвиток силових характеристик [2, с. 187]. Однак необхідно розвивати не тільки силу, але й інші якості:

Витривалість – це здатність м'язів не тільки працювати на повну силу, але й робити це довгий час.

Швидкість реакції м'язів – здатність швидко з'єднати режим роботи.

Гнучкість – здатність виконувати рух з максимальною амплітудою.

Спритність та координація – здатність до складного руху з непередбачуваною траєкторією.

Вплив атлетичної гімнастики на організм виражається насамперед підвищенням рівня фізичної підготовки: здобувачі вищої освіти стають сильнішими та стійкішими, мають велику енергію, що важливо для успішної майстерності професійних правових знань.

На сучасному етапі дуже актуальні дослідження, пов'язані з оздоровчою дією засобів атлетичної гімнастики. Оздоровчу ефективність атлетичної гімнастики підтверджують наукові дослідження О. В. Ханікянц, Н. Є. Пангелової, О. В. Андрєєвої, М. П. Акімової-Терновской, А. Д. Ведмедюк та ін. Основні аспекти розвитку та функціонування оздоровчої гімнастики розглядалися також у працях В. Айунц, Л. Айунц, Д. Мельничук, Н. Борецької, А. Смовженка, О. Тимочко та ін.

Тому, ми розглядаємо атлетичну гімнастику як один із найбільш ефективних засобів фізичного розвитку шляхом використання вправ з обтяженнями та опором для різних м'язових груп. Особливо нами виділяється оздоровчо-розвивальна спрямованість атлетичної гімнастики, яка поєднує у собі силове навантаження, гармонійний розвиток і зміцненням здоров'я загалом [3, с. 380].

Водночас у фізичному вихованні під час запровадження теми «Атлетична гімнастика» виявлено такі суперечки – з одного боку спостерігається підвищений інтерес студентської молоді до силових вправ, а з іншого – недостатня кількість розроблених диференційованих програм для занять з дівчатами, юнаками та програм, що розвивають загальну фізичну підготовку і силові здібності, формують інтерес та підвищують мотивацію до регулярних занять фізичними вправами [4, с. 523].

Програма з атлетичної гімнастики, яка була представлена викладачами кафедри фізичного виховання, полягає в тому, що вона враховує специфіку юридичної освіти, висуває індивідуальні вимоги до тих, хто займається, та дозволяє охопити більшу кількість охочий займатися атлетичною гімнастикою «з нуля».

У нашому університеті була зроблена спроба модернізувати викладання дисципліни на основі впровадження програми Атлетичної гімнастики, яка дала можливість підвищити рівень фізичної підготовки, активність здобувачів та показала ефективність запропонованих наборів вправ.

Ми зробили анкетування, провели аналіз анкет і впевнено говоримо, що атлетична гімнастика має позитивний вплив на здобувачів університету: показники фізичного розвитку значно зросли, підвищився рівень компетентності у питаннях оздоровлення та оптимізації рухової активності, успішно засвоєно теоретичні та практичні навички з атлетичної гімнастики, сформовано прагнення до систематичних занять фізичними вправами, що дозволило використовувати отримані навички у самостійних заняттях в активному відпочинку.

Найважливіше – внаслідок занять атлетичною гімнастикою: зміцнюється здоров'я; розвивається м'язова система; усуваються та попереджаються функціональні відхилення в окремих органах та системах організму; підвищується життєдіяльність організму та працездатність здобувачів протягом усього навчального тижня.

Отже, визнання оздоровчої атлетичної гімнастики при організації занять у нашому навчальному закладі з кожним днем зростає та набирає популярності. Внаслідок чого здобувачі змінюють своє ставлення до занять з фізичного виховання, рухової активності та спорту в цілому. Все це призводить не тільки до фізичного вдосконалення, а й формує у більшості здобувачів усвідомлену мотивацію до рухової активності та ведення здорового способу життя. При цьому здобувачі стають більш стійкими до стресових ситуацій, виявляють творчу активність та показують підвищену працездатність, що характеризує високий рівень їхнього здоров'я та психологічну стійкість.

Список використаних джерел:

1. Крилов А., Крюкаєв М. Вплив занять атлетичною гімнастикою на розвиток фізичних якостей в умовах технічних ВНЗ України // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наук. праць. Вип. 11(81). – Київ. – С. 60–63. https://ela.kpi.ua/handle/123456789/20893
2. Антіпова Ж., Шурхал Л. Нові підходи у застосуванні оздоровчої гімнастики на заняттях з фізичного виховання зі здобувачами вищої освіти // *Acta Pedagogica Volynienses*, 2021. (3). – С. 186–191.
3. Грушко В. Здоров'я людини та основи здорового способу життя // Навчальний посібник з курсу «Валеологія» – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – 386 с.
4. Антіпова Ж., Гоголєва О. Атлетична гімнастика – важливий елемент фізичного виховання закладів вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»* № 25 : матеріали V міжн. наук.-практ. конференції (Вінниця, Австрія) від 17.03.2023. С. 523–525.

Ключові слова: фізичне виховання, заклади віщої освіти, здобувачі вищої освіти, модернізація дисципліни «фізичне виховання», атлетична гімнастика.

Key words: physical education, educational institutions, applicants for higher education, modernization of the discipline «physical education», athletic gymnastics.

ЗАВЕРЗАЄВ ВАЛЕРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

КУЧЕРЕНКО ГЕННАДІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського,
старший викладач кафедри теорії та методики
фізичної культури і спортивних дисциплін,
кандидат педагогічних наук

САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Фізичне виховання в закладах вищої освіти – це вид виховання, який передбачає навчання фізичним вправам, формування фізичних навичок і становлення усвідомленої необхідності залучення до активного життя. Фізичне виховання є одним із важливих аспектів фізичної культури, що викладається у всіх закладах вищої освіти. Фізичне виховання призначене для всестороннього розвитку та усвідомлення самодисципліни, як необхідний фактор для повноцінного життя здобувачів.

Наразі дослідникам зрозумілі недоліки в університетській системі фізичного виховання. Моніторинги показують низький рівень здоров'я здобувачів, низьку зацікавленість у заняттях фізичною культурою, низький рівень фізичної підготовленості, а відповідно – низьку продуктивність праці. Сучасні дослідження, проведені фахівцями, говорять про те, що теперішня система фізичного виховання здобувачів вищої освіти не справляється з проблемами, пов'язаними з погіршенням рівня фізичної підготовки та зі здоров'ям в цілому.

Опановування здобувачами вищої освіти професійними знаннями в умовах постійного зростання обсягу інформації вимагає від нього раціонального управління вільним часом для зняття розумової втоми та зміцнення здоров'я загалом. Повноцінне освоєння навчальної програми неможливо без активного способу життя, так як фізична активність підвищує загальну працездатність. Можна зазначити, що фізичне виховання постає як серйозний чинник, який оптимізує розумову активність здобувача [1, с. 45].

Заняття, представлені у навчальному плані, не можуть повною мірою відновлювати дефіцит рухової активності здобувача та забезпечити відновлення їхньої розумової працездатності, також можливо запобігти розвитку захворювань, що розвиваються на тлі хронічної втоми. Цю проблему можна вирішити завдяки проведенню самостійних занять здобувачами з фізичного виховання протягом 4–6 годин на тиждень [2, с. 164]. Вони дозволяють здобувачам виконувати тижневий обсяг рухової активності, сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу з фізичного виховання, сприяють зміцненню здоров'я.

Організація самостійної роботи здобувачів на заняттях з фізичної культури є актуальною проблемою. Її можна здійснювати за такими напрямами:

– усвідомлення необхідності самостійної роботи (проведення розмов, лекцій), що допоможе у формуванні фізичної культури та бази знань для виховання її цінності;

– вироблення методик самостійних занять (анкетування та спостереження, розроблення необхідних програм для розвитку різних якостей, враховуючи бажання здобувачів обирати різні форми занять).

Правильно організовані самостійні заняття разом із навчальними забезпечують оптимальну безперервність і ефективність фізичного виховання. Фізичні вправи спрямовані на підвищення розумової та фізичної працездатності, зміцнення здоров'я.

Відомо, що успішний результат поставленої мети передбачає актуалізацію, як мінімум трьох обов'язкових елементів:

– усвідомлення чіткого бажання заняття спортом;
– формування стійкої сили волі;
– осмислені дії для досягнення поставленої мети.

Безсумнівно, важливим компонентом є вагомість стимулу, його внутрішня значущість і зовнішня привабливість, не менш важливим є відповідність очікуваного та досягнутого результату. Ці моменти набувають особливої важливості та вимагають поглибленого аналізу у темі фізичного виховання здобувачів вищої освіти.

Фізичне виховання у ЗВО є невіддільною частиною формування загальної та професійної культури особистості сучасного фахівця, де важливою якісною характеристикою рівня розвитку сил та здібностей є культура здоров'я особистості. При цьому, тільки при розвитку соціальної діяльності можливе збільшення та покращення рівня вдосконалення у всіх сферах життєдіяльності. У суспільстві потрібний здорова, соціально адаптована і активна людина, це залежить від способу життя, який повинен формуватися постійно, у тому числі під час занять з фізичного виховання. Набуття знань, навичок, розвиток здорової мотивації до активного способу життя допомагає вдосконаленню культури оздоровлення здобувачів. Для розв'язання цієї проблеми необхідно ретельно опрацьовувати програми, спрямовані на зміцнення здоров'я. Такі програми мають бути створені з урахуванням психофізичного розвитку здобувачів та їх особистих якостей, а спорт забезпечує удосконалення фізичного розвитку та покращення комунікативних здібностей кожного здобувача. Окрім фізичного аспекту важливо враховувати й культурний, який має не менш важливе значення для кожної молодої людини. Таким чином, для підтримки та зміцнення здоров'я здобувачів необхідно виховувати у них певні ціннісні орієнтації, де найвищою цінністю є здоров'я людини [3, с. 15].

Для підвищення ефективності організації фізичного виховання у закладах вищої освіти слід враховувати особливості психології відносин у середовищі фізичної культури. Для цього потрібна серйозна трансформація наявної системи, яка передбачає зменшення примусового компонента та формування стійкої мотивації до самостійних

занять у позанавчальний час із застосуванням знань з видів спорту, отриманих на навчальних заняттях.

Важливо, при виконанні фізичних вправ під час самостійних занять та тренувань суворо дотримуватися техніки безпеки.

Самостійні заняття фізичними вправами повинні бути обов'язковою складовою здорового способу життя здобувачів. Вони заповнюють дефіцит рухової активності, сприяють ефективнішому відновленню організму після втоми, підвищенню фізичної та розумової працездатності. Де метою можуть бути: активний відпочинок, зміцнення та корекція здоров'я, підвищення рівня фізичного розвитку та фізичної підготовленості, виконання різних тестів, досягнення спортивних результатів тощо.

При цьому найвищою мотивацією до самостійних занять фізичними вправами для здобувачів безумовно є можливість зміцнення здоров'я та профілактика захворювань. Впровадження інноваційних технологій зі зміцнення здоров'я, успішне формування ціннісного ставлення здобувачів до фізичного виховання у процесі самостійних занять сприяло підвищенню їхньої мотивації до занять різними видами фізкультурно-оздоровчої діяльності, підвищенню фізичної підготовленості, фізичного здоров'я та високого рівня готовності до професійної діяльності. Тому, самостійні заняття з фізичного виховання є невід'ємною частиною повсякденного життя кожного здобувача, а їхня роль та значення досить великі у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Сіренко Р. Р. Фактори, що впливають на рухову активність та мотивацію до занять фізичним вихованням студенток вищих навчальних закладів / Р. Р. Сіренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту : наук. монограф. / за ред. проф. С. С. Єрмакова. – Харків : ХХІІІ, 2005. – № 15. – С. 44–51.
2. Субота В. Ю. Оздоровчі рухові програми самостійних занять фізичною культурою і спортом : практичний посібник / В. Ю. Субота. – К. : КНЕУ, 2007, Вип. 1. – 164 с.
3. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. І. Соколенко. – Луганськ, 2008. – 20 с.

Ключові слова: фізичне виховання, здобувачі вищої освіти, самостійні заняття, рухова активність, здоров'я.

Key words: physical education, healthy learning, self-study, motor activity, health.

ЧЕРТОВ ІВАН ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання,
заслужений тренер України з дзюдо,
суддя міжнародної категорії

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ – МОЛОДИХ СПОРТСМЕНІВ ЦЕНТРУ СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

У статті наводиться аналіз підготовки та участі у змаганнях здобувачів вищої освіти молодих спортсменів центру спортивних єдиноборств Національного університету «Одеська юридична академія».

Вихованці центру спортивних єдиноборств з великим успіхом, у складі збірних команд України з дзюдо, самбо, універсального рукопашного бою, панкратіону, боротьби на поясах, в сорока країнах світу завоювали 140 медалей на Чемпіонатах світу, Європи, Всесвітніх студентських Іграх, Міжнародних турнірах групи «А».

Чоловіча збірна НУ ОЮА – є 17-ти разовим чемпіоном обласних Студентських Ігор з дзюдо, 15-ти разовим з самбо, чемпіон XI літньої Універсіади та 5-ти разовим чемпіоном України з боротьби на поясах.

У 2006 році, при підтримці президента НУ ОЮА академіка Ківалова Сергія Васильовича, спільно з Міжнародною федерацією з боротьби на поясах, на спортивно-оздоровчому комплексі НУ ОЮА проведено чемпіонати світу, Європи з боротьби на поясах, та вперше в Україні проведено чемпіонати Європи та світу з народної Української боротьби на поясах.

В центрі спортивних єдиноборств підготовлені здобувачі вищої освіти – спорстмени:

Гордієнко Олександр – Заслужений майстер спорту України; майстер спорту України міжнародного класу з дзюдо, сумо, боротьби на поясах; 9-ти кратний чемпіон Європи зі спортивних єдиноборств; чемпіон Кубку світу з дзюдо; чемпіон Всесвітніх молодіжних Ігор з боротьби на поясах; багаторазовий чемпіон України з дзюдо, сумо, самбо, пляжної боротьби.

Вересюк Олександр – Заслужений майстер спорту України; майстер спорту України міжнародного класу з сумо; чотириразовий чемпіон Європи. 12-ти разовий призер чемпіонатів Світу, Європи з сумо; багаторазовий чемпіон України з сумо, боротьби на поясах, пляжної боротьби.

Ковальська Галина – майстер спорту України міжнародного класу з самбо, панкратіону; триразова чемпіонка світу, Європи з панкратіону; чемпіонка Європи з самбо, дворазова призерка чемпіонатів світу, Європи з самбо, чемпіонка України з самбо, дзюдо, панкратіону.

Мулявка Надія – майстер спорту України міжнародного класу з самбо; чемпіонка світу, Європи з самбо; призерка чемпіонатів світу, Європи з боротьби на поясах, багаторозова чемпіонка України з самбо, дзюдо.

Заікіна Наталія – майстер спорту України міжнародного класу з дзюдо; срібна призерка чемпіонату Європи з дзюдо; призерка чемпіонатів світу, Європи з самбо, боротьби на поясах. Чемпіонка України з самбо, дзюдо, боротьби на поясах.

Призерами молодіжних чемпіонатів світу, Європи з боротьби на поясах ставали: Ходаков Антон, Месаблішвілі Тимур, Токарчук Олена, Теличко аталія, Чебан Юлія, Діденко Олександр, Сагалов Даман. З самбо: Кислий Артем, Лях Руслана; з рукопашного бою – Откидач Ярослав. Шляхом розумного планування навчально-тренувального процесу вдається готувати повноцінний резерв до збірних команд області, України.

Вік спортсменів 17–18 років є перехідним із групи молоді у групу дорослих. Це дуже важливий період у спортивній біографії молодих спортсменів. Потрібне велике мистецтво, щоб не втратити на цьому тяжкому шляху спортивного вдосконалення обдарованих єдиноборців. Відомо досить багато випадків, коли юніори, що подають великі надії, навіть переможці європейських і світових першостей, так і не змогли досягти високих спортивних результатів, виступаючи серед дорослих.

Назвемо основні причини таких невиправданих втрат:

1. Форсована підготовка.

За короткий термін єдиноборець виконує величезну роботу і за рахунок колосального напруження фізичних і духовних сил спочатку досягає успіху, проте потім наступає спад і застій у результатов. Форсоване «натягування» молодих борців на високі результати сприяє передчасній витраті нервової енергії, виснажує «запас міцності», який буває необхідним для досягнення найвищих спортивних показників.

2. Слабка техніко-тактична підготовка.

Деякі молоді атлети, що подають надії, перейшовши в категорію дорослих, через обмеженість у техніко-тактичній підготовленості залишають килим у віці, в якому саме слід показувати високі результати.

Тренери повинні враховувати, що найбільш правильною та сучасною може бути визнана та техніка, яка будується з урахуванням індивідуальних особливостей спортсмена та забезпечує найвищий результат.

3. Часте та велике зменшення ваги.

Зменшення ваги виснажує організм, нервову енергію і надалі згубно позначається на зростанні спортивних результатів. Тому згін ваги в юному віці взагалі неприпустимий.

4. Надмірно часта участь у змаганнях.

Встановлено, що часта участь юніорів у змаганнях дорослих, з одного боку, збагачує їх досвід, а з іншого – негативно позначається на техніко-тактичних показниках. Протягом року борець має брати участь у 9–12 змаганнях із проведенням 45–50 сутичок.

5. Виховна робота.

На жаль, ще часті випадки, коли скоростиглі спортивні успіхи дають молодому борцю привід для самозаспокоєння. Такий єдиноборець вважає, що йому все можна, порушує спортивний режим, перестає працювати, як раніше. Через ці прогалини у вихованні, на превеликий жаль, губляться здібні спортсмени. Тут своє вирішальне

слово має сказати тренер, колектив у якому тренується, навчається, працює спортсмен. Не можна залишати поза увагою жодного, навіть дрібного, порушення дисципліни.

В даний час при центрі спортивних єдиноборств НУ «ОЮА» створено спеціальну групу молоді (18–20 років). Це пов'язано з тим, що більшості обдарованих юніорів необхідно ще 2–3 роки для «акліматизації» в групі дорослих. Все це дозволить борцям одного віку змагатися між собою та долати ті труднощі, які виникають у цей період.

Планування тренувальної роботи з юніорами, особливо в період переходу до категорії дорослих, має бути обов'язково індивідуальним, з урахуванням удосконалення сильних сторін підготовки єдиноборців та усуненням наявних недоліків. При плануванні навчально-тренувального процесу необхідно враховувати характерні фактори, що супроводжують цей вік (фізичне та психічне формування. домашні умови, навчання, визначальні риси характеру тощо).

У команді створено здорову товариську обстановку: проводяться зустрічі з ветеранами спорту, учасниками та призерами чемпіонатів світу, Олімпійських Ігор. Все це гуртує колектив, допомагає перемагати у змаганнях. Щорічно підбиваються підсумки за результатами участі збірних команд НУ «ОЮА» в обласних студентських іграх, чемпіонатах України, Європи, світу.

Підготовкою резерву слід займатися постійно і найвідповідальнішим чином. Потрібно всіляко підтримувати тих тренерів, які послідовно та планомірно готують наших перспективних єдиноборців до світових чемпіонатів та олімпійських висот. Права називатися олімпійцем досягнуть лише найнаполегливіші, завзяті, працьовиті.

Ключові слова: Одеська юридична академія, здобувачі вищої освіти, центр спортивних єдиноборств, молоді спортсмени, аналіз змагань.

Key words: Odesa Law Academy, students of higher education, martial arts center, young athletes, competition analysis.

ДУДУКІНА АЛЬОНА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Миколаївського навчально-наукового інституту права

ПІДЙОМ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ДУХУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнного стану всі люди нашої країни, в тому числі і студенти, знаходяться в умовах постійної психологічної напруги, яка негативно впливає на якість життя. Але не зважаючи на скрутні обставини, в яких опинилися українські громадяни, однаково потрібно знаходити можливість приділяти увагу покращенню фізичного та психологічного стану.

В умовах війни студенти закладів вищої освіти України продовжують навчатися в тих регіонах, де це можливо, покращуючи свій потенціал знань. Особливо під час дистанційного навчання потрібно знаходити час для зміцнення фізичних якостей і здоров'я, що є складовими впевненості і незламного духу, які формуються завдяки фізичним навантаженням. Важливо чітко розуміти, що у студентському віці формується організм, розвивається сила, витривалість і вдосконалюється психоемоційна рівновага, а також формуються внутрішні органи і запас міцності всього організму. Щоб досягти максимального ефекту від фізичних навантажень важливо тренуватисяЗрази на тиждень через день протягом60-тихвилин.

Як зазначають Ануфрієв М. І., Бутов С. Є., Гіда О. Ф. Решко С. М. загальна фізична підготовка спрямована на збереження і зміцнення здоров'я, підвищення рівня загальної працездатності, оптимізацію фізичного та психічного стану, загартовування організму; виховання звички до регулярних занять фізичними вправами [1, с. 338].

На сучасному етапі основним завданням фізичного виховання є збереження і розвиток інтелектуального та фізичного потенціалу нації. Вирішення цього завдання вимагає виховання повноцінної, гармонійно розвиненої, фізично і психічно здорової особистості, складовою якого є забезпечення фізичної активності. На практиці ж ми спостерігаємо зниження рівня фізичної активності в процесі навчальних занять при одночасному підвищенні нервово-емоційного напруження. За таких умов актуальною проблемою фізичного виховання молоді постає фізичне самовдосконалення. Важливу роль у підвищенні ефективності фізичного самовдосконалення молоді відіграють інноваційні підходи, застосування яких покликане підвищити мотивацію до фізичного самовдосконалення, забезпечити використання варіативності навчально-тренувального процесу, відкрити нові шляхи виховання творчості та ініціативи здобувачів вищої освіти й викладачів фізичного виховання [2, с. 272].

Невід'ємними складниками освітнього процесу в закладах вищої освіти є фізична та психологічна підготовка у процесі навчання. Тому процес формування освітнього середовища цих установ має супроводжуватися збереженням та зміцненням фізичного та психічного здоров'я студетів, як основи формування особистості, що не «зламається» за несприятливих умов.

Поради для збереження фізичного та психічного здоров'я:

1. Інформаційний шлак – геть. Насамперед намагайтеся не перевантажувати себе інформацією, яка впливає на ваш психологічний стан.

2. Спілкування без токсичних людей. З кола спілкування слід виключити неоднодумців чи людей, які намагаються нав'язати вам свою думку. Нехай краще поруч залишаться пара-трійка людей, що поділяють погляди, ніж купа друзів, які нервують.

3. Харчування – запорука здоров'я. Раціональне збалансоване харчування-це ресурс для організму та підтримка життєво важливих функцій і сил.

4. Вода – запорука життя. Обов'язково пийте більше чистої води. Вона регулює всі хімічні процеси в організмі, у тому числі благотворно впливає на нервову систему. А це означає міцний сон і спокійнішу реакцію на стресові обставини.

5. Сон – запорука спокою. Намагайтеся спати наскільки це можливо. Спіть хоча б не менше ніж 5 годин на добу. Якщо не вдалося поспати вночі, добирайте ці години вдень. Постійне недосипання негативно позначається на психічному та фізичному стані.

6. Свіже повітря обов'язкове. Хоча б годину на день проводьте на свіжому повітрі.

7. Фізичні навантаження. Відомо, що фізична підготовка має оздоровчий і профілактичний ефект, який нерозривно пов'язаний з підвищеною фізичною активністю, посиленням функцій опорно-рухової системи, активізацією обміну речовин. Регулярні заняття фізичною культурою позитивно впливають на серцевосудинну систему, дихальну систему, опорно-руховий апарат, травневу та нервову систему. Хоча б двічі на тиждень влаштовуйте тренування.

Загальноприйняті методи фізичної підготовки в багатьох студентів не викликають захоплення, оскільки вимагають тривалої та рутинної праці (кроси, силові й бігові вправи тощо). Саме тому, на нашу думку, потрібно звертати увагу на засоби, що покращують динаміку у русі, надають змогу розвивати свої фізичні якості самостійно та є популярними серед молоді. Одним із таких засобів є відносно новий вид фітнесу, що переріс в окремий вид спорту – кросфіт ("KrossFit"). KrossFit – тренувальна методика й змагальний вид спорту на основі компонування в межах одного сеансу інтенсивних силових і функціональних вправ. У непростих умовах цей вид спорту за допомогою системи кругових тренувань (всі вправи повторюються по колу, утворюючи замкнутий ланцюжок) надає можливість розкривати власний потенціал, а також можливість розвитку сили, витривалості й координації [2, с. 332]. Фізичні навантаження сприяють виробленню гормонів окситоцину, серотоніну та дофаміну, які відповідають за гарний настрій. А він сьогодні вкрай потрібний українцям.

Отже, молодь, яка в достатній мірі володіє фізичною підготовкою, куди менш схильна до впливу зовнішніх факторів навколишнього середовища, впливу поганих звичок, негативних впливів стресових ситуацій, які заважають жити, вчитися і виконувати громадські обов'язки. На цій підставі концепція здоров'я і оптимальної працездатності людини, а особливо студентської молоді, повинна будуватися на формуванні, розвитку і вдосконаленні фізичних якостей і рухових здібностей, соціально-психологічних факторів способу життя молодої людини за допомогою фізичної підготовки. Таким чином, студентська молодь – основний трудовий резерв держави, їх здоров'я і благополуччя є запорукою здоров'я і благополуччя всієї нації. У зв'язку з цим велике значення має вивчення мотивів, інтересів і потреб сучасної молоді, пов'язаних із фізичною культурою.

Список використаних джерел:

1. Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ : навч. посібник / М. І. Ануфрієв та ін. ; заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва та Є. М. Моісеєва. Київ, 2003. 338 с.
2. Степчук Н. В. Шляхи підвищення фізичного самовдосконалення учнівської та студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Вип. 1 (40). Ужгород, 2017. С. 272–274.
3. Сидорченко К. М. Апробація системи «Кросфіт» для розвитку фізичних якостей курсантів 1–3 курсів факультету високомобільних десантних військ та розвідки. *Фізична підготовка особового складу Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів України: досвід, сучасність, проблеми та перспективи розвитку* : матеріали наук.-метод. конф. (м. Київ, 26–28 лист. 2014 р.) / Мін-во оборони України ; Нац. ун-т оборони України імені Івана Черняховського. Київ, 2014. С. 332–338.

Ключові слова: фізичний розвиток, фізичний стан, фізичне навантаження, студент, психологічний стан, здоров'я, витривалість, психоемоційна рівновага, Кросфіт.

Key words: physical development, physical condition, physical activity, student, psychological condition, health, endurance, psycho-emotional balance, CrossFit.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

	Том	Сторінка
Ківалов Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», президент, професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, заслужений юрист України	2	8
Залужний Валерій Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права	2	11
Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	185
Абу Еласал Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	457
Аверочкіна Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор	2	99
Акіменко Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	319
Албул Сергій Володимирович, Одеський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, професор	2	432
Аленін Юрій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України	2	277
Алєксєєв Микола Едгардович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	668
Алєксєєва Ліна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	491

Алєксєєва Людмила Іванівна, Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування	1	668
Альбещенко Олексій Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	413
Андрейченко Світлана Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	309
Андронов Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, професор	2	621
Андрух Віталій Васильович, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, викладач кафедри організації досудового розслідування	2	455
Аніщук Ніна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор	1	116
Антіпова Жанна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання	2	748
Антонюк Уляна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	563
Антошина Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	74
Аракелян Мінас Рамзесович, Національний університет «Одеська юридична академія», перший проректор, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України	1	307
Аркуша Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор	2	274
Атаманенко Максим Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	711

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор	1	274
Ахмаметьєва Ганна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент	1	616
Бааджи Наталія Пилипівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	580
Бабалунга Олесь Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	717
Бабич Ірина Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	510
Бабій Світлана Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	327
Бакаянова Нана Мезенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області, заслужений юрист України	2	121
Баландіна Наталія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кібербезпеки	1	627
Бальжик Ірена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри загальної теорії права та держави, доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	54
Бальцій Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	285
Барасій Віта Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	232
Барган Сергій Сергійович, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін	2	436

Барсукова Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри фізичного виховання	2	745
Батан Юрій Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	292
Безносюк Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук	2	290
Безуглова Валерія Дмитрівна, Криворізький державний педагогічний університет, аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій	1	235
Бень Ангеліна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар наукової бібліотеки	2	730
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	513
Берш Анастасія Яковлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	188
Бехруз Хашматулла Набієвич, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	304
Бєлік Лариса Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	420
Бєлогубова Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	322
Біла-Тіунова Любов Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор	2	15
Біленець Дарія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук	2	673

Білий Веніамін Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	239
Білик Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	493
Білокінь Руслан Михайлович, Полтавський університет економіки і торгівлі, доцент кафедри правознавства, доктор юридичних наук	2	283
Білоус Ольга Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	107
Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	49
Білявський Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	380
Боброва Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави	1	102
Богомолова Валерія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	550
Бойко Віктор Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент	1	618
Большакова Ольга Віталіївна, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, старший викладач кафедри міжнародних відносин, соціальних комунікацій та ІТ-права, кандидат філософських наук	1	374
Борденюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук	1	571
Бориченко Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, доцент	1	460
Бринюк Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	187

Бугаєць Альона Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	604
Будурова Ганна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	676
Бурдюжа Олександр Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	383
Бут Ілля Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	624
Вавженчук Сергій Ярославович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор	1	446
Вадаська Світлана Валеріївна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2	1	691
Варєшкіна Наталія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент	1	645
Василенко Микола Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор юридичних наук, професор	1	614
Василяка Олеся Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук	2	191
Ващак Владислав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	552
Ващук Олеся Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	430
Вейц Аркадій Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	461

Вереітін Сергій Володимирович, Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри трудового та господарського права	1	496
Веретільник Анна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	555
Вєдєнєєв Дмитро Валерійович, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор, полковник запасу	1	279
Височин Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	606
Вишновецька Світлана Василівна, Національний авіаційний університет, завідувач кафедри цивільного права і процесу, доктор юридичних наук, професор	1	449
Вітман Костянтин Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор	1	154
Владишевська Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права	1	325
Возненко Леонід Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	189
Возняковська Крістіна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор	2	673
Войткова Аліса Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	91
Войтович Павло Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права	1	327
Войцехівська Дарина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права	1	146

Волкова Дарія Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права	1	290
Волкова Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, доктор юридичних наук, доцент	2	626
Волошина Владлена Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	287
Волощук Оксана Троянівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	1	330
Воробйов Кирило Денисович, Державний податковий університет, здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права	1	490
Воронянський Олександр Володимирович, Державний біотехнологічний університет (м. Харків), професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук, професор	1	15
Ворчакова Ірина Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат політичних наук	1	181
Врона Христина Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави	1	111
Габлей Наталія Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	290
Гавриш Наталя Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка	1	550
Галат Владислав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	386
Галімурка Петро Іванович, Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант кафедри міжнародного права	1	389

Галузінський Назар Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 499

Галупова Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук 2 584

Гапочка Володимир Миколайович, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права 1 502

Гаргат-Українчук Ольга Миронівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та кримінології Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 1 334

Глиняна Катерина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 515

Гоголєва Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання 2 743

Годованюк Андрій Йосипович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук 1 553

Головатюк Іван Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції 2 608

Голощак Анастасія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу 2 704

Голоядова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент 2 35

Голубєва Неллі Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат 2 619

Гончаренко Владислава Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 518

Гончарук Анастасія Сергіївна. Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	648
Горбаченко Ерік Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	504
Горбаченко Станіслав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор	1	612
Горбачова Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	194
Гофман Олександр Рудольфович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук	2	69
Грабинський Михайло Ігорович, Львівський національний університет імені Івана Франка, асистент кафедри міжнародного права, кандидат юридичних наук	1	343
Градецький Андрій Вікторович, Київський інститут Національної гвардії України, начальник кафедри бойового та логістичного забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент, полковник	1	337
Гребенюк Дмитро Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри міжнародного та європейського права	1	377
Грезіна Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	99
Гресь Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент	2	423
Гриб Анна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	341
Григор'єва Христина Антонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцентка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, доцентка	1	547
Григорчак Діана Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	417

Гриценюк Владислав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції	2	612
Громлюк Аліна Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права	1	392
Грушевська Юлія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	705
Грушко Мальвіна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	343
Гуглей Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права	2	87
Гудзь Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	467
Гуменюк Віталій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	197
Гуртієва Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	296
Гуртовенко Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	201
Д'ячкова Марія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	312
Давидова Ірина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	498
Даниленко-Негара Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	54

Данильченко Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права	2	544
Дараган Євген Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	104
Демчук Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, доктор філософії з права	1	574
Джевага-Третьякова Світлана Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	394
Дика Анастасія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій	1	594
Дикий Олег Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету кібербезпеки та інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент	2	397
Димов Кирило Борисович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	397
Дихта Наталя Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук	1	648
Діяковська Мажена, Люблінський Католицький університет імені Яна Павла II, завідувачка кафедри історії устрою і права факультету права, права канонічного і адміністрації, докторка юридичних наук, професорка	1	118
Добровольська Володимира Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	680
Домбровський Олексій Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	133
Дорошенко Костянтин Костянтинович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики	2	242

Драгунов Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	330
Дремлюга Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-інформаційного відділу наукової бібліотеки	2	726
Дрига Артем Вадимович, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	637
Дробчак Алла Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри соціально-політичних і економічних дисциплін Криворізького факультету	1, 2	1 (633, 714); 2 (239)
Дронов Владислав Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	347
Дрьомін Віктор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	394
Дудник Руслана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	84
Дудукіна Альона Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права	2	756
Дудченко Валентина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор	1	41
Еннан Руслан Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	588
Єленич Світлана Іграфівна, Національний університет «Одеська юридична академія», головний бібліограф наукової бібліотеки	2	464

Єлхін Олексій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	467
Єлховський Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри криміналістики	2	450
Єременко Крістіна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри морського та митного права	2	112
Єременко Олександр Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор	1	12
Єрьоменко Світлана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	651
Єфремова Наталя Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	121
Жакун Маргарита Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права	1	401
Жебровська Кристина Артаківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	349
Жугай Віталій Йосипович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики	1	703
Журавльов Олександр Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	333
Жученко Руслан Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	506
Завальнюк Володимир Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор по роботі з територіально відокремленими підрозділами, в. о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор	1	38

Завальська Любов Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук 1 682

Завгородня Юлія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент 1 166

Заверзаєв Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання 2 751

Заверюха Марина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук 1 569

Завтур Віктор Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук 2 293

Загородній Віктор Євстафійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент 2 423

Загородній Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук 2 439

Задерейко Олександр Владиславович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент 1 588

Заєць Ганна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук 1 685

Закаленко Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук 2 43

Замостенчук Анастасія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти 1 370

Занько Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри прикладної лінгвістики 1 687

Згама Антоніна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	687
Зубрицький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, адвокат	2	151
Зятіна Діна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	691
Іванійчук Таїсія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук	2	726
Іванова Вероніка Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	205
Івановський Віктор Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	241
Іванченко Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	80
Іванчук Віра Євстафіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри загальної теорії права та держави	1	86
Ігнатова Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права	1	295
Іліопол Інна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	628
Ісаєнко Євгеній Геннадійович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант	1	721
Казакова Надія Феліксівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор	1	609
Казімирова Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	509

Калашнікова Людмила Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор соціологічних наук, професор	1	217
Калітенко Оксана Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент	2	508
Каліцева Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права	1	124
Калмикова Наталя Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри національної економіки	1	432
Камінський Петро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі права	2	208
Канєнберг-Сандул Оксана Константинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	353
Канівець Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	556
Капустіна Надія Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент	1	22
Каракуркчі Ганна Володимирівна, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, начальник науково-методичного відділу науково-методичного центру організації освітньої діяльності, доктор технічних наук, старший дослідник	1	161
Караханян Карина Мартинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук	1	566
Каретна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент	1	223
Кикоть Артем Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу	2	650

Кирилюк Алла Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	592
Кисельов Вадим Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу, суддя Суворовського районного суду м. Одеси	2	652
Кисляк Леся Несторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат філологічних наук	1	184
Кібік Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор	1	422
Кіліміченко Анна Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	511
Кіліміченко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	321
Кімліченко Христина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	347
Кінаш Наталія Богданівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук	1	356
Кісельова Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук	1	682
Кісліцина Ірина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	128
Клепіковський Володимир Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	335

Клименко Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	719
Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	59
Ковалевич Ігор Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	708
Коваль Іван Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат політичних наук	1	184
Коваль Наталія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	106
Ковальова Ксенія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов	1	673
Ковальчук Інна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	130
Kovalchuk Kostyantyn, National University «Odesa Law Academy», holder of higher education	1	633
Ковбасюк Степан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	88
Козак Тетяна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	655
Козаченко Олександр Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор	2	181
Козачук Діана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	30

Козинець Іван Павлович, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, професор кафедри стратегії національної безпеки та оборони, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник 1 161

Козирь Дмитро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права 1 297

Козьміних Альона Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент 1 168

Колєснік Валентина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук 1 679

Колісниченко Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права 2 557

Колкутіна Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор 1 696

Колодій Денис Володимирович, Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності 2 432

Колодін Денис Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету цивільної та господарської юстиції, доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент 2 211

Колодіна Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент 2 441

Коломієць Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент 2 165

Кондрич Василь Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 154

Корбут Оксана Григорівна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 1 691

Кормич Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат історичних наук, доцент 1 69

Кормич Борис Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України	2	96
Кормич Людмила Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор	1	151
Корнієнко Ірина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	121
Корнілова Олеся Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, доктор філософії	1	432
Корнута Людмила Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент	1, 2	1 (252), 2 (37)
Короход Ясміна Джанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент	1	254
Косов Олександр Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	192
Костенко Віана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	194
Kosianenko Serhii, National University “Odesa Law Academy”, PhD student of the Department of International Law and European law	1	309
Косяк Олег Володимирович, КВП ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій», декан, кандидат юридичних наук	2	415
Котковський Володимир Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету, доктор економічних наук, доцент	1	426
Котлубай Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент	1	428
Котовська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії	1	31

Кравченко Марина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук	2	132
Кравченко Сергій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	63
Краснов Єгор Володимирович, Верховний Суд, суддя, кандидат юридичних наук, доцент	1	464
Краснопольська Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	170
Кривда Людмила Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	470
Кривенко Юлія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	520
Крижановський Анатолій Федорович, доктор юридичних наук, професор	1	44
Крохмальов Денис Вікторович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	2	602
Кубаєнко Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент	2	134
Кубарєв Іван Володимирович, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, професор	2	436
Кузнецов Олександр Максимович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	237
Кузнецова Людмила Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	339

Кузьмін Едуард Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат	2	213
Кулешова Євгенія Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки	1	625
Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	283
Курганський Олександр Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	146
Кухаренко Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук	1	622
Кучеренко Геннадій Васильович, Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін, кандидат педагогічних наук	2	745, 751
Кучеров Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	324
Лагутіна Ірина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор	1	452
Лазарєва Наталя Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права	2	700
Лазор Катерина Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент	1	257
Латковський Павло Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	39

Лепетуха Марія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики	1	718
Лесневська Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов	1	671
Лешанич Світлана Євгеніївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат економічних наук	1	436
Лещенко Андрій Вікторович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики	2	245
Лещенко Олександр Вікторович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	2	60
Лисенко Ангеліна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	2	149
Лисик Максим Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	109
Лисянський Павло Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	197
Лісовенко Анна Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент	1	260
Літвінчук Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук	1	716
Лобода Юлія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент	1	594
Логінова Наталія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент	1	588

Лук'яненко Валентина Володимирівна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат психологічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 1 691

Лукашкіна Тетяна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 296

Лукащук Каріна Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 341

Лук'янчук Ольга Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави 1 94

Луцик Володимир Борисович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 513

Мазіна Олена Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук 2 596

Макаришева Тетяна Степанівна, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник 2 602

Макогін Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики 2 444

Малишева Марина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права 2 248

Мальцев Максим Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права 2 251

Маляренко Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор 1 699

Мамич Мирослава Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор	1	676
Мамонтова Елла Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор	1	157
Манаков Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук	1	597
Мандриченко Жанна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	400
Мануїлова Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	359, 404
Манчул Марія-Діана Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	78
Мар'янова Світлана Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	344
Маршук Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	559
Маслова Яна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, доцент	2	70
Матієнко В'ячеслав Леонідович, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, аспірант кафедри публічно-правових дисциплін	1	693
Матійко Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	522
Мельник Андрій Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	347

Мельник Костянтин Юрійович, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри трудового та господарського права, доктор юридичних наук, професор 1 454

Мельник Надія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар ІІ категорії науково-методичного відділу, кандидат економічних наук 2 740

Мельничук Ольга Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор 1 47

Мельничук Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент, Університет м. Оснабрюк (Німеччина), запрошений дослідник Центру з вивчення європейського та міжнародного кримінального права 2 403

Мензатул Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 516

Менів Любов Дмитрівна, Державний податковий університет, доцент кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права, кандидат юридичних наук 1 490

Меньшикова Жанна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат педагогічних наук, доцент 1 708

Menshykova Anastasiia, MSc Lazarski University, Warsaw 1 708

Милосердна Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент 1 173

Мирошниченко Наталія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук 2 172

Михальчук Анна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», фахівець науково-дослідної частини 2 391

Мінченко Дар'я Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, LLM, адвокат 2 525

Мішина Наталя Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор	1	276
Могил Людмила Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу	2	713
Моісеєва Наталія Іванівна, Державний біотехнологічний університет (м. Харків), завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін, доктор економічних наук, професор	1	15
Московчук Роксолана Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	562
Мульгіна Оксана Володимирівна, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірантка кафедри трудового права	1	518
Мурашко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	472
Мурзановська Аліна Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	277
Мусиченко Ольга Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права, PhD, доцент	2	215
Мустафаєва Анна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	254
Назаренко Оксана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент	1	687
Назарко Артем Аркадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права	2	115
Назарчук Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права	2	73

Наньєва Марія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук	1	483
Насінник Микола Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	350
Наумович Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	474
Негара Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	75
Негара Родіон Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії в галузі права	2	54
Некіт Катерина Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент	2	506
Нековаль Єгор Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	256
Нерубацька Лариса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора наукової бібліотеки	2	730
Нестерчук Лілія Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	149
Неугодніков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з виховної роботи та міжнародної співпраці, доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	22
Новак Анастасія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права, помічник судді Одеського апеляційного суду	2	92
Новітська Ірина Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка сектору науково-інформаційного центру наукової бібліотеки	2	740

Одарій Віктор Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави	1	96
Омельчук Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	529
Онищенко Олександр Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	201
Онуфрієнко Дар'я Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	520
Опайнич Віталій Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	583
Опара Наталія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	523
Опольська Тамара Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу	2	730
Орзіх Юрій Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	531
Орленко Артем Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури	2	157
Осадчий Анатолій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	26
Осадчий Богдан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	397
Оскілко Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права	2	564
Остапенко Тимур Олександрович, Міжнародна академічна школа «Одеса», заступник директора з навчально-виховної роботи, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент	1	130

Павзюк Анатолій Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права	1	300
Павлига Анастасія Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	586
Павліченко Євгенія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Криворізького факультету, кандидат юридичних наук	2	415
Павлова Вікторія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	537
Павлова Олександра Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	259
Павлова Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук	2	631
Падалка Лілія Олегівна, Національна академія внутрішніх справ, аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини	2	477
Панайотов Євген Олександрович, Національна академія внутрішніх справ, аспірант кафедри кримінального процесу	2	352
Панасюк Віта Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук	1	288
Панфілов Олег Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	66
Пасечник Олена Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	361
Пастух Аліна Володимирівна, Одеський державний університет внутрішніх справ, аспірантка кафедри криміналістики	2	480
Пахомова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», бібліотекар I категорії	2	737
Первак Анна Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	567

Петренко Наталія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу, суддя Господарського суду Одеської області	2	656
Пехник Алевтіна Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент	1	175
Печерова Ніна Григорівна, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного права, права інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук	1	363
Пєлєвін Євген Юрійович, Національний університет «Одеська політехніка», старший викладач кафедри філософії, історії та політології, кандидат історичних наук	1	157
Пижова Марина Олександрівна, Державний податковий університет, проректор з наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент	1	457
Пишненко Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший лаборант кафедри криміналістики	2	450
Підгородинська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	301
Платонова Євгенія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	560
Подольська Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	81
Подцерковний Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	670
Пожар Вадим Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	287

Пожарова Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	470
Поліщук Яна Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права	2	262
Полуніна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	637
Пономаренко Віталій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права	2	84
Понурко Тарас Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	356
Попелюк Вадим Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	683
Popov Serhii, National University «Odesa Law Academy», holder of higher education	1	714
Попович Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародної та кримінальної юстиції Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент	2	219
Попович Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу	2	722
Потенко Людмила Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	658
Потопахіна Ольга Миколаївна, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент	1	472
Прачук Ольга Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	579

Привиденцев Олександр Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного процесу 2 658, 667

Прилуцька Аліна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри господарського права і процесу 2 702

Примаченко Іван Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент 1 434

Притуляк Валерій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук 2 634

Пришедько Олександр Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 359

Протасов Євген Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти 2 239

Прохоренко Аліна Марленівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор філософії з політології, старший викладач кафедри політичних теорій 1 179

Прохоренко Євгенія Яківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент 1 215

Пушкар Сергій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 125

Радковська Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права 2 265

Ракіпова Інна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент 2 304

Редченко Ярослав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права 1 407

Романадзе Луіза Джумберовна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент 2 694

Рудецька Поліна Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти, лаборант кафедри міжнародного та європейського права	1	404
Рябошапченко Анастасія Олександрівна, доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	349
Рязанов Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	57
Савон Катерина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій	1	204
Саєнко Лілія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри філософії	1	33
Самойленко Олена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	427
Сандул Яна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	58
Саранчук Олександра Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	143
Сатановська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу	2	662
Сафончик Оксана Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	501
Свида Олексій Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат	2	138
Семенова Альбіна Павлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права	1	136
Семенюк Олександр Георгійович, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, перший заступник керівника, доктор юридичних наук, полковник запасу	1	279

Сергєєв Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	109
Серебро Михайло Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук	1	72
Сидоренко Анатолій Олександрович, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, аспірант кафедри трудового права	1	525
Сидорчук Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор філософії	2	324
Симонян Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент	2	600
Синьова Тетяна Владленівна, Міжнародний гуманітарний університет, викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування	1	668
Сідор Михайло Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	45
Скалацька Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, доцент	1	701
Скоковська Яна Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	361
Скуріхін Сергій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент	1	77
Слатвінська Валерія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки	1	614, 631, 637
Слепньова Катерина Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права	1	577

Сліпенюк Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	365
Слободянюк Марина Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук	2	64
Слободянюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор	1	422
Смазнова Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри філософії, доктор юридичних наук, професор	1	8
Смирнов Максим Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	308
Соколов Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	527
Стаднік Денис Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти	1	622
Стародубов Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція), доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук	2	312
Стаурська Олександра Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики	2	474
Стевенсон Оксана Степанівна, “Axciton systems inc”, віцепрезидент	2	430
Степаненко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	314
Степаненко Оксана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент	2	223

Степаненко Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри адміністративного і фінансового права, доктор наук з державного управління	2	24
Степанова Снєжана Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права	1	411
Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки	2	734
Стець Олег Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного, міжнародного та приватного права Криворізького факультету, доктор юридичних наук, доцент	1	316
Стоянов Микола Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	317
Стоянова Тетяна Анатоліївна, доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент	2	640
Стрельников Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	33
Стрельцов Євген Львович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	168
Строченко Леся Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент	1	643
Струк Богдан Іванович, Одеський національний технологічний університет, завідувач кафедри фізичного виховання, кандидат педагогічних наук, доцент	2	748
Ступакова Інна Гаврилівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	530
Сугацька Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського інституту права, кандидат історичних наук, доцент	1	124
Сумарокова Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент	1	18

Сурілова Олена Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор	1	312
Сушко Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент	1	179
Тавлуй Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук	2	226
Тарасенко Вікторія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент	1	475
Таратінов Юрій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права	2	269
Таркін Василь Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	206
Татьянчиков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент	1	254
Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук	1	264
Терлецький Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент	1	270
Тімофєєва Лілія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, адвокат	2	229
Тітуніна Катерина Вікторівна, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем протидії кіберзлочинам та загрозам інформаційній безпеці, кандидат юридичних наук	2	427
Тішко Дмитро Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення	1	532
Тіщенко Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор	2	420

Тіщенко Юлія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент 1 50

Ткалич Максим Олегович, Запорізький національний університет, доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 569

Тодоріка Костянтин Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 534

Тодощак Олег Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, кандидат юридичних наук, доцент 2 18

Токар Людмила Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії 1 28

Токарева Віра Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент 2 534

Толмачевська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права 2 569

Толокнов Анатолій Арнольдович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій 1 599

Томчаковська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент 1 641

Томчаковський Олександр Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент 1 653

Торбас Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, доцент 2 281

Торжинська Тетяна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 368

Точило Катерина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення 1 538

Третьякова Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент 1 267

Трофименко Олена Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент 1 597

Трюхан Оксана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент 1 479

Трясов Данило Андрійович, Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант 2 373

Туляков Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, Університет Кастілья Ла Манчі, Сьюдад-Реал, Іспанія, професор-дослідник Інституту європейського та міжнародного кримінального права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України 2 175

Тупікова Тетяна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент 1 655

Ужитчак Анастасія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права 1 140

Ульянова Галина Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, доктор юридичних наук, професор 2 578

Фаєнко Віолетта Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач вищої освіти 2 667

Факас Ілона Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 2 642

Фартушний Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій 1 243

Фасій Богдан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету судового та міжнародного права, доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент	2	540
Федорова Тетяна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук	1	366
Федорчук Юлія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного процесу	2	665
Федотов Олексій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, начальник науково-дослідної частини, доктор юридичних наук, професор	2	102
Федчун Наталія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент	2	405
Фідаєва Тетяна Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки	2	737
Філімонов Микита Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності	2	377
Фролова Євгенія Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент	2	52
Фрумкіна Арина Леонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент	1	661
Хамходера Олег Петрович, Збройні Сили України, військовослужбовець, кандидат юридичних наук, доцент	2	15
Харитонов Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України	2	494
Харитонов Роман Феліксович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент	1	370

Харитонова Олена Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор 2 574

Харитонова Тетяна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права, докторка юридичних наук, професорка 1 547

Хижняк Євген Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент 2 408

Хімченко Олексій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 380

Хімченко Світлана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент 2 231

Храпенко Олена Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент 2 140

Цал-Цалко Юлія Юліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного процесу, кандидат юридичних наук, доцент 2 645

Цехан Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, доктор юридичних наук, професор 2 425

Цибульська Ольга Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат 1 372

Цибульський Дмитро Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики 2 481

Циганок Володимир Миколайович, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського 1 541

Цитряк Віктор Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент 2 413

Цільмак Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор	1	247
Цуняк Ірина Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права	2	571
Чанишев Рашид Ібрагімович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент	1	603
Чанишева Аліна Рашидівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор	2	504
Чанишева Галія Інсафівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор	1	440
Чекмарьова Лариса Юріївна, адвокат, кандидат юридичних наук, керуюча Адвокатського бюро «Лариси Чекмарьової»	2	142
Чепурна Олена Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент	1	625
Череповський Костянтин Валерійович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, аспірант кафедри міжнародного права	1	415
Чернецька Оксана Артурівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права	2	89
Чернов Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики	2	484
Чертов Іван Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри фізичного виховання, заслужений тренер України з дзюдо, суддя міжнародної категорії	2	754
Чикунов Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент	1	606
Чігідін Валерій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій	1	209

Чіпко Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук 2 444

Чорний Максим Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 159

Чубук Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики 1 710

Чувакова Ганна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент 1 66

Чугуніков Ігор Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент 2 235

Чумак Сергій Прокопійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук 2 447

Шамота Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного права 2 547

Шамша Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент 1 25

Швелідзе Лідія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук 1 665

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент 1 676

Шендрик Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції 2 616

Шершенькова Вікторія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент 1 126

Шилін Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент 2 321

Шишко Станіслав Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права 1 419

Широбокова Лілія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 301

Шишацька Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 382

Шмаленко Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент 1 226

Шугалевич Ігор Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 384

Щербатий Роман Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури 2 162

Щербина Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент 1 609

Щукін Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук 1 485

Юзишен Максим Сергійович, Харківський національний університет внутрішніх справ, аспірант кафедри трудового та господарського права 1 543

Юрчишин Наталія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту, кандидат юридичних наук, доцент 1 334

Явдощук Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри іноземних мов 1 648

Якимович Роман Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики 2 489

Яковенко Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права 2 271

Якових Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності 2 388

Яковлев Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету психології, політології та соціології, доктор політичних наук, професор 1 163

Яковлева Лілія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор політичних наук, професор кафедри соціології 1 221

Ярова Ліліана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор 1 215

Ярошенко Олег Миколайович, Національний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри трудового права, доктор юридичних наук 1 443

Ястребова Віра Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій 1 211

Яценко Микола Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент 1 229

Яцкевич Руслан Вячеславович, Національна поліція України, перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки, доктор філософії в галузі «Право» 2 452

ЗМІСТ

Привітальне слово президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова . . . 3

СЕКЦІЯ 17
ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Ківалов Сергій Васильович
Концепт публічного адміністрування в сфері національної безпеки . . . 8

Залужний Валерій Федорович
Сучасний стан дослідження дисциплінарної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України . . . 11

Біла-Тіунова Любов Романівна, Хамходера Олег Петрович
Щодо доктринального тлумачення поняття «інша оплачувана діяльність» у контексті Закону України «Про запобігання корупції» . . . 15

Тодощак Олег Володимирович
Алгоритм розгляду електронних звернень: адміністративний аспект . . . 18

Неугодніков Андрій Олександрович
Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із накладанням санкцій . . . 22

Степаненко Сергій Васильович
Побудова нової моделі територіального управління . . . 24

Осадчий Анатолій Юрійович
Цифровізація адміністративних процедур . . . 26

Козачук Діана Анатоліївна
Щодо оновлення змісту поліцейської діяльності в контексті зміни фокусу системи правоохорони . . . 30

Strelnykov Andrii Viktorovych
The International Organization for Migration as a subject ensuring the administrative legal personality of migrants . . . 33

Голоядова Тетяна Олексіївна
Види податкових перевірок у період дії воєнного стану в Україні . . . 35

Корнута Людмила Михайлівна
Штучний інтелект у публічному управлінні: перспективи впровадження . . . 37

Латковський Павло Павлович
Фінансова інклюзія як один із орієнтирів сприяння розвитку фінансової системи . . . 39
Закаленко Олена Василівна
Щодо суб'єктів загальної адміністративної процедури . . . 43
Сідор Михайло Іванович
Деякі аспекти світового досвіду організації фінансового моніторингу . . . 45
Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна
Трансформація суб'єктного виміру сектору наукової діяльності . . . 49
Фролова Євгенія Ігорівна
До питання оновлення методів публічного адміністрування в умовах цифровізації . . . 52
Негара Родіон Віталійович, Даниленко-Негара Юлія Сергіївна
Проблеми правового регулювання адміністративного оскарження . . . 54
Сандул Яна Миколаївна
Цифровізація в умовах воєнного стану . . . 58
Лещенко Олександр Вікторович
Поняття, юридичні ознаки та види юридичних дефектів у податковому законодавстві . . . 60
Слободянюк Марина Анатоліївна
Структурно-якісна складова характеристики органів місцевого самоврядування . . . 64
Панфілов Олег Євгенович
Деякі аспекти законодавчого регулювання адміністрування військового збору в умовах воєнного стану . . . 66
Маслова Яна Іванівна
Правова характеристика відносин громадськості з органами публічної влади . . . 70
Назарчук Анастасія Валеріївна
Щодо нормативного визначення поняття «дискримінація» . . . 73
Негара Олена Віталіївна
До питання тлумачення терміна «публічна послуга» . . . 75
Манчул Марія-Діана Дмитрівна
Наукові підходи до визначення цільових публічних фондів коштів . . . 78
Подольська Анастасія Андріївна
Податкове право Європейського Союзу: принцип законності оподаткування . . . 81
Пономаренко Віталій Віталійович
Визначення та сутність правового статусу розпорядників бюджетних коштів . . . 84

Гуглей Віталій Вікторович
Фінансова безпека держави та її структурні складові 87
Чернецька Оксана Артурівна
Правові колізії застосування ст. 44[3] КУпАП 89
Новак Анастасія Олександрівна
Адміністративне оскарження рішень податкових органів 92

СЕКЦІЯ 18
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ Й МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кормич Борис Анатолійович
Контроль та коригування митної вартості: у пошуках ефективності . . . 96
Аверочкіна Тетяна Володимирівна
Морське судноплавство у досягненні глобальних цілей сталого розвитку ООН 99
Федотов Олексій Павлович
Щодо впровадження європейських діджитал-практик у діяльність Державної митної служби України та її територіальних підрозділів 102
Коваль Наталія Олексіївна
Трансшипмент: як не втратити можливості? 106
Сергєєв Юрій Володимирович
Запровадження системи європейського морського «єдиного вікна» 109
Єременко Крістіна Сергіївна
Порівняльно-правова характеристика системи збору даних IMO (DSC) та системи моніторингу ЄС (MRV) 112
Назарко Артем Аркадійович
Деякі аспекти цифровізації територіальних підрозділів Державної митної служби України: підсистема «Електронний суд» 115

СЕКЦІЯ 19
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Бакаянова Нана Мезенівна
Про проблему ототожнення адвоката з клієнтом в умовах воєнного стану 121
Пушкар Сергій Іванович
Публічні заяви та звернення Вищої ради правосуддя у механізмі забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя 125

Кісліцина Ірина Олександрівна
До питання про роботу САП у період воєнного стану 128
Ковальчук Інна Сергіївна
Особливості реалізації правозахисної діяльності органів прокуратури в умовах воєнного стану 130
Кравченко Марина Олександрівна
До питання корупційних правопорушень у судовій гілці влади 132
Кубаєнко Андрій Володимирович
Ефективність діяльності правоохоронних органів: оцінка та аналіз за допомогою інформаційно-аналітичних засобів 134
Свида Олексій Георгійович
Перспективи вдосконалення статусу Вищого антикорупційного суду 138
Храпенко Олена Олегівна
Адвокат і новітні технології 140
Чекмарьова Лариса Юріївна
Підготовка клієнта до судового засідання: психолого-правовий аспект 142
Курганський Олександр Валерійович
Окремі аспекти кадрової роботи в органах прокуратури 146
Нестерчук Лілія Петрівна,
Лисенко Ангеліна Володимирівна
Щодо проблематики поняття недержавної правоохоронної діяльності 149
Зубрицький Олександр Олександрович
Проблемні питання запровадження функціонування реєстру дисциплінарних проваджень щодо адвокатів 151
Kondrych Vasyl
Criteria for prospective candidates seeking the position of judge in the Supreme anti-corruption court 154
Орленко Артем Ігорович
Про визначення поняття адміністративного суду в національній правовій доктрині 157
Чорний Максим Михайлович
Окремі питання організації прокурорського нагляду при розслідуванні кримінальних правопорушень слідчими Державного бюро розслідувань 159
Щербатий Роман Романович
Щодо проблеми кадрового дефіциту в системі судоустрою України 162

СЕКЦІЯ 20
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Коломієць Юлія Юріївна
Угода про визнання винуватості для корупціонерів . . . 165

Стрельцов Євген Львович
Догми кримінального права воєнного стану . . . 168

Мирошниченко Наталія Анатоліївна
Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю . . . 172

Туляков Вячеслав Олексійович
Принцип рівності та режими кримінально-правового регулювання . . . 175

Козаченко Олександр Васильович
Зміст та властивості обмежувальних заходів . . . 181

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна
Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану: новели законодавства . . . 185

Берш Анастасія Яковлівна
Психічний стан військовослужбовців під час вчинення кримінального правопорушення як підстава визнання їх обмежено осудними . . . 188

Василяка Олеся Костянтинівна
Штраф чи позбавлення волі за незаконне перетинання кордону військовозобов'язаними? . . . 191

Горбачова Ірина Михайлівна
Угода про примирення та визнання винуватості: уникнення покарання чи засіб заохочення . . . 194

Гуменюк Віталій Васильович
Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям . . . 197

Гуртовенко Олег Леонтійович
Меметична теорія кримінально-протиправної поведінки та кримінальне право: постановка питання . . . 201

Іванова Вероніка Петрівна
Кримінально-правовий захист конституційних (основних) прав і свобод людини і громадянина . . . 205

Камінський Петро Валерійович
Окремі питання криміналізації примушування до шлюбу . . . 208

Колодін Денис Олексійович
До питання кримінально-правового регулювання захисту виборчих прав громадян . . . 211

Kuzmin Eduard Eduardovych
A few thoughts on 'internationality' of Ukrainian Criminal Law 213
Мусиченко Ольга Михайлівна
Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги 215
Попович Олена Василівна
Вчинення домашнього насильства щодо дитини як ознака, що кваліфікує злочин 219
Степаненко Оксана Василівна
Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством 223
Тавлуй Олена Вікторівна
Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає протиправність діяння 226
Тімофєєва Лілія Юріївна
Пропорційність кримінальної відповідальності за викрадення майна в умовах воєнного стану 229
Хімченко Світлана Анатоліївна
Кримінально-правова охорона лікарської таємниці 231
Чугуніков Ігор Іванович
Повторність як форма множинності у проєкті нового КК України 235
Drobchak Alla Leonidivna,
Protasov Evgeny Leonidovych
Ukraine's criminal law system faces significant challenges to combat crime and ensure justice 239
Дорошенко Костянтин Костянтинович
Представництво в суді без повноважень та надмірний формалізм 242
Лещенко Андрій Вікторович
Актуальні проблеми покарання за катування 245
Малишева Марина Валеріївна
Кримінально-правова характеристика потерпілого у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 142 КК України «Незаконне проведення дослідів над людиною» 248
Мальцев Максим Вікторович
Зарубіжний досвід забезпечення безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою 251
Мустафаєва Анна Іванівна
Кримінально-правова охорона ембріона за зарубіжним законодавством 254
Нековаль Єгор Ігорович
Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 160 КК України 256

Павлова Олександра Сергіївна
Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки 259
Поліщук Яна Романівна
Віктимблеймінг: поняття та його прояви в сучасному суспільстві 262
Радковська Ірина Сергіївна
До питання відповідальності та покарання за деякі кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту . . . 265
Таратінов Юрій Миколайович
Щодо видів кримінально-протиправних посягань 269
Яковенко Анастасія Валеріївна
Основні ознаки кримінального права в умовах воєнного стану 271

СЕКЦІЯ 21
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підсекція 1
Проблеми кримінального процесу в умовах воєнного стану 274

Аркуша Лариса Ігорівна
«Таємні» операції у протидії організованій злочинній діяльності в Україні 274
Аленін Юрій Павлович,
Мурзановська Аліна Владиславівна
Правосуддя під час воєнного стану в Україні: окремі проблемні питання 277
Торбас Олександр Олександрович
Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному процесі 281
Білокінь Руслан Михайлович
Деякі проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі 283
Волошина Владлена Костянтинівна,
Пожар Вадим Георгійович
Забезпечення права на переклад у контексті реалізації права на справедливий суд 287
Габлей Наталія Григорівна,
Безносюк Олег Петрович
Право обвинуваченого на зупинення судового провадження у зв'язку з мобілізацією 290

Завтур Віктор Андрійович
Отримання фактичних даних від осіб, що постраждали
від воєнних злочинів: міжнародні стандарти та перспективи
їх імплементації в Україні 293

Лукашкіна Тетяна Василівна,
Гуртієва Людмила Миколаївна
До питання про предмет доказування
в кримінальному провадженні 296

Підгородинська Анастасія Вікторівна,
Широбокова Лілія Олександрівна
Актуальні питання зупинення судового розгляду
під час воєнного стану в Україні 301

Ракіпова Інна Василівна
Медіація та онлайн-медіація як правозахисна комунікація
потерпілого у кримінальному провадженні 304

Смирнов Максим Іванович
Перегляд архітектури міжнародної системи правосуддя
в контексті створення спеціального міжнародного трибуналу
ad hoc щодо злочину агресії проти України 308

Стародубов Сергій Вікторович,
Д'ячкова Марія Олегівна
Щодо питання приводу як спеціальної форми затримання 312

Степаненко Андрій Сергійович
Щодо доцільності існування інституту понятих у кримінальному
провадженні в умовах воєнного стану і поза ним 314

Стоянов Микола Михайлович
Свобода від самовикриття та забезпечення права на захист
при проведенні аудіо-, відеоконтролю особи 317

Шилін Денис Вікторович,
Кіліміченко Сергій Олегович
Щодо участі захисника у кримінальному провадженні
у режимі відеоконференції під час судового провадження 321

Сидорчук Владислав Васильович,
Кучеров Дмитро Сергійович
До питання зміни правової регламентації санкціонування
застосування окремих кримінальних процесуальних засобів
під час воєнного стану 324

Бабій Світлана Володимирівна
Порушення засад кримінального провадження у випадку
розгляду питання про продовження строку дії запобіжного
заходу у вигляді тримання під вартою у судовому засіданні
під час оголошення повітряної тривоги 327

Драгунов Віталій Вікторович
Затримання судді за підозрою у вчиненні діяння,
за яке встановлена кримінальна відповідальність:
окремі питання дотримання належної правової процедури 330

Журавльов Олександр Геннадійович
Перелік галузевих засад кримінального процесу 333

Клепіковський Володимир Геннадійович
Специфіка документування місця події в умовах воєнного стану 335

Кузнецов Олександр Максимович
Окремі чинники, які впливали на формування різних типів (форм) кримінального процесу 337

Кузнецова Людмила Валентинівна
Кримінальне процесуальне право: огляд досліджень щодо визначення поняття 339

Лукащук Каріна Русланівна
Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права 341

Мар'янова Світлана Сергіївна
Щодо вдосконалення порядку постановлення та проголошення ухвал судом апеляційної інстанції 344

Мельник Андрій Валерійович,
Кімліченко Христина Юріївна
Щодо затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок 347

Насінник Микола Миколайович
Щодо певних процесуальних змін українського законодавства у частині доказів та доказування у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану 350

Панайотов Євген Олександрович
До проблеми правового регулювання забезпечення розумних строків під час досудового розслідування в умовах дії воєнного стану 352

Понурко Тарас Андрійович
Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом: проблемні питання та перспективи удосконалення взаємодії 356

Пришедько Олександр Леонідович
Декриміналізація кримінального правопорушення як підстава для закриття кримінального провадження 359

Скоковська Яна Петрівна
Визначення меж касаційного розгляду з огляду на положення КПК України та судову практику 361

Сліпенюк Тетяна Михайлівна
Зловживання процесуальними повноваженнями щодо всебічного, повного та об'єктивного встановлення обставин кримінального провадження 365

Торжинська Тетяна Вікторівна
Загальні характеристики підстав перегляду рішень за нововиявленими або виключними обставинами 368

Трясов Данило Андрійович
Цивільний позов у кримінальному провадженні . . . 373

Філімонов Микита Володимирович
Використання цифрової інформації з відкритих джерел у кримінальному процесуальному доказуванні: постановка проблеми . . . 377

Хімченко Олексій Сергійович
Провідна роль прокуратури у забезпеченні законності у кримінальному провадженні в період дії воєнного стану в Україні . . . 380

Шишацька Юлія Олегівна
Форми залучення конфідентів до негласних слідчих (розшукових) дій . . . 382

Шугалевич Ігор Васильович
Щодо питання обов'язковості (необхідності врахування) постанов колегії суддів Верховного Суду . . . 384

Якових Євген Володимирович
Актуальні проблеми управління арештованим майном (активами) в рамках кримінального провадження . . . 388

Михальчук Анна Миколаївна
Скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період . . . 391

Підсекція 2
Кримінологічні особливості протидії злочинності в умовах воєнного стану . . . 394

Дрьомін Віктор Миколайович
Кримінальні правопорушення і покарання: «кореляція невідповідності» . . . 394

Дикий Олег Вікторович,
Осадчий Богдан Валерійович
Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як корупційний злочин: теоретичний аспект . . . 397

Мандриченко Жанна Василівна
Щодо деяких питань похідних кримінальних правопорушень і похідної злочинності на прикладі незаконного видобутку бурштину . . . 400

Мельничук Тетяна Володимирівна
Нелегальна транскордонна торгівля: «мули» та «мурахи» часів російської війни в Україні . . . 403

Федчун Наталія Олександрівна
Особливості детермінації необережних злочинів . . . 405

Хижняк Євген Сергійович
Окремі аспекти загальної профілактики умисних вбивств підрозділами кримінальної поліції 408

Цитряк Віктор Ярославович,
Альбещенко Олексій Станіславович
Правові питання діяльності приватних військових компаній в умовах воєнних конфліктів 413

Павліченко Євгенія Володимирівна,
Косяк Олег Володимирович
Напрями розвитку пробації в Україні 415

Григорчак Діана Володимирівна
Протидія торгівлі людьми в умовах війни та глобальних викликів XXI століття 417

СЕКЦІЯ 22
КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕДИЦИНА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Tishchenko Valerii Volodymyrovych,
Bielik Larysa Stepanivna
Features of forensic analysis in the investigation of crimes 420

Загородній Віктор Євстафійович,
Гресь Юлія Олегівна
Збройний конфлікт як обстановка вчинення та розслідування злочинів 423

Цехан Дмитро Миколайович
Класифікація доходів, сформованих за результатами злочинної діяльності 425

Самойленко Олена Анатоліївна,
Тітуніна Катерина Вікторівна
До питання криптовалют як засобу вчинення кримінального правопорушення 427

Ващук Олеся Петрівна,
Стевенсон Оксана Степанівна
Перспективи криміналістики в умовах російсько-української війни 430

Албул Сергій Володимирович,
Колодій Денис Володимирович
Оперативно-розшукове документування колаборaційної діяльності в умовах воєнного стану: проблемні питання 432

Кубарєв Іван Володимирович,
Барган Сергій Сергійович
Використання доказів у закордонних моделях допиту 436

Загородній Ігор Вікторович
Проблемні питання проведення огляду місця події
в умовах збройного конфлікту 439

Колодіна Анна Сергіївна
Щодо питання застосування сучасних криміналістичних знань
та інновацій у діяльності з розслідування злочинів 441

Чіпко Наталія Василівна,
Макогін Ірина Володимирівна
Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики
при розслідуванні вбивств з необережності 444

Чумак Сергій Прокопійович
Форми і методи подолання протидії розслідуванню злочинам
у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин,
їх аналогів або прекурсорів 447

Єлховський Ігор Вікторович,
Пишненко Ірина Юріївна
Значення застосування психологічних знань у розслідуванні 450

Яцкевич Руслан Вячеславович
Окремі результати практичного застосування законодавства
щодо протидії діяльності суб'єктів злочинного впливу 452

Андрух Віталій Васильович
Загальні питання забезпечення права на оскарження
у досудовому кримінальному провадженні 455

Абу Еласал Анна Олександрівна
Основні напрями та методи виявлення легалізації доходів,
отриманих злочинним шляхом 457

Вейц Аркадій Михайлович
Слідова картина при вчиненні кіберзлочинів за участю
службової особи або такої, яка здійснює професійну діяльність,
пов'язану з наданням публічних послуг 461

Єленич Світлана Іграфівна
Одеська криміналістична школа як об'єкт
бібліографічних досліджень 464

Єлхін Олексій Володимирович
Характеристика основних напрямів використання доходів,
акумульованих за результатами організованої
злочинної діяльності 467

Кривда Людмила Русланівна
Використання допомоги судово-медичного експерта (спеціаліста)
в огляді трупа на місці події 470

Мурашко Анастасія Сергіївна
Перспективні напрями використання профайлінгу в Україні 472

Наумович Ігор Сергійович,
Стаурська Олександра Миколаївна
Характеристика особи злочинця у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним обігом особливо небезпечних наркотичних засобів 474

Падалка Лілія Олегівна
Використання методології розвідувальної аналітики для забезпечення окремих тактичних операцій під час розслідування злочинів у сфері оподаткування 477

Пастух Аліна Володимирівна
Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки 480

Цибульський Дмитро Васильович
Щодо питання особливостей взаємодії правоохоронних органів з громадськими організаціями 481

Чернов Олександр Віталійович
Криміналістичні та логіко-психологічні принципи пізнавально-розумової роботи слідчого на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків 484

Якимович Роман Іванович
Окремі обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинної діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу 489

Алєксєєва Ліна Леонідівна
Постзлочинна поведінка як об'єкт криміналістичного дослідження . . . 491

СЕКЦІЯ 23
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Харитонов Євген Олегович
Відкрите суспільство і приватне право як європейські орієнтири розвитку 494

Давидова Ірина Віталіївна
Договори на розробку веб-сайтів: деякі питання правового регулювання 498

Сафончик Оксана Іванівна
Окремі питання захисту нерухомого майна та інших майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану 501

Чанишева Аліна Рашидівна
До питання про правову природу кредиторських обов'язків 504
Nekit Kateryna
The concept of digital assets in a broad and narrow sense 506
Калітенко Оксана Михайлівна
Проблемні питання гіг-контрактів у сучасних умовах 508
Бабич Ірина Григорівна
Принцип справедливості і категорія «справедливість»
у римському приватному праві 510
Bernaz-Lukavetska Olena
On the question of defining the parties to an agreement
on the grant of a consumer loan in Ukraine and Poland 513
Глиняна Катерина Михайлівна
Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану 515
Goncharenko Vlada
Termination of the obligations due to impossibility
of its performance: force majeure clause v. hardship clause
(clausula rebus sic stantibus) 518
Кривенко Юлія Василівна
Право на свободу совісті та віросповідання військовослужбовців 520
Матійко Микола Володимирович
Окремі аспекти соціальних функцій цивільного права 522
Мінченко Дар'я Анатоліївна
До питання про відшкодування шкоди в умовах
перехідного правосуддя 525
Омельчук Олександр Сергійович
До питання визначення правового статусу агрегаторів послуг 529
Орзіх Юрій Геннадійович
Право на заповіт. Порівняльний аналіз законодавства
Швеції та України 531
Токарева Віра Олександрівна
До питання прийняття юридично значущих рішень
із застосування алгоритмів 534
Павлова Вікторія Георгіївна
Різновиди непоіменованих договорів у сфері надання
медичних послуг 537
Фасій Богдан Володимирович
Верховенство права і судовий розсуд:
до проблеми співвідношення 540
Данильченко Олена Валентинівна
Оновлення цивільного законодавства:
питання законодавчого закріплення об'єкту цивільних прав 544

Шамота Олександр Володимирович
Актуальні питання визначення гендерної рівності
в шлюбно-сімейних правовідносинах 547

Богомолова Валерія Сергіївна
Актуальні напрями вдосконалення процедури видачі
мікрокредитів в умовах воєнного стану 550

Ващак Владислав Анатолійович
Ознаки саморегулювання в інтернеті 552

Веретільник Анна Ігорівна
Криптовалюти як об'єкт цивільних прав 555

Колісниченко Сергій Васильович
Автомобільні дороги як об'єкт цивільних правовідносин 557

Маршук Юлія Сергіївна
Інформаційні права у сфері охорони здоров'я та їх захист 559

Московчук Роксолана Петрівна
Виконання банківських договорів в умовах війни 562

Оскілко Олексій Олегович
Окремі питання захисту прав жінок-військовослужбовців
в Україні 564

Первак Анна Дмитрівна
Нормативно-правова регламентація соціального підприємства
як важливий крок у напрямку європейського розвитку України 567

Ткалич Максим Олегович,
Толмачевська Юлія Олегівна
Договір перевезення учасників спортивних змагань –
осіб з інвалідністю 569

Цуняк Ірина Геннадіївна
Валютні форварди 571

СЕКЦІЯ 24
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Харитонова Олена Іванівна
Концепція «комп'ютерної симуляції» та категорія
«віртуальної власності» 574

Ульянова Галина Олексіївна
Стягнення компенсації за порушення авторських прав 578

Бааджи Наталія Пилипівна
Академічна доброчесність як складова академічної культури 580

Галупова Лариса Ігорівна
Захист авторських прав на контент, розміщений
у соціальних мережах 584

Еннан Руслан Євгенович
Цифрове право (право віртуального простору)
та «цифровізація» права 588

Кирилюк Алла Володимирівна
Світовий досвід вирішення спорів з інтелектуальної власності
в сучасних умовах 592

Мазіна Олена Олександрівна
Штучний інтелект: суб'єкт або об'єкт права 596

Симонян Юлія Юріївна
Визначення поняття «дизайн» 600

Макаришева Тетяна Степанівна,
Крохмальов Денис Вікторович
Роль правовласників у протидії контрафактній продукції 602

Бугаєць Альона Сергіївна
Співпадіння волі і волевиявлення у фраудаторних договорах
та їх неспівпадіння 604

Височин Дмитро Олександрович
Питання законодавства України в сфері імпорту ліків 606

Головатюк Іван Миколайович
Міжнародно-правова охорона об'єктів авторського права 608

Гриценюк Владислав Олександрович
Правова охорона мультимедійних творів 612

Шендрик Ірина Сергіївна
Фотографічний твір у системі об'єктів авторського права 616

СЕКЦІЯ 25
ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Голубєва Неллі Юріївна
Щодо залучення судом апеляційної інстанції третіх осіб,
які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору 619

Андронов Ігор Володимирович
Судовий порядок встановлення факту проживання однією сім'єю
з військовослужбовцем 621

Бут Ілля Олександрович
Судовий розгляд під час повітряної тривоги 624

Волкова Наталія Василівна
Щодо визначення територіальної підсудності
у справах про захист сімейних прав та інтересів дитини
у цивільному судочинстві 626

Іліопол Інна Михайлівна
Посилення ролі підготовчого провадження у цивільному
процесі України 628

Павлова Юлія Сергіївна
Перспективи запровадження інституту присудової медіації в Україні . . . 631

Притуляк Валерій Миколайович
Виконання рішень в умовах військового стану з урахуванням змін від 11.04.2023 року . . . 634

Полуніна Ольга Олександрівна
Робота судів України в умовах воєнного стану . . . 637

Stoianova Tetiana Anatolievna
Social ties as a tool to reduce domestic violence among Ukrainian refugees . . . 640

Факас Ілона Борисівна
Аналіз функціонування підсистеми відеоконференцзв'язку ЄСІТС у цивільному судочинстві . . . 642

Цал-Цалко Юлія Юліївна
Конституційне право на апеляційний перегляд справи: теоретичні та практичні аспекти . . . 645

Гончарук Анастасія Сергіївна
Поновлення процесуальних строків в умовах війни: проблемні аспекти . . . 648

Кикоть Артем Володимирович
Достовірність та достатність усних доказів у цивільному процесі України . . . 650

Кисельов Вадим Костянтинович
Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану . . . 652

Петренко Наталія Дмитрівна
Притягнення до відповідальності за неповагу до суду: досвід Австралії . . . 656

Привиденцев Олександр Геннадійович
Мультимедійне повідомлення як доказ у цивільному судочинстві: окремі аспекти використання . . . 658

Сатановська Олена Валентинівна
Право на житло: правовий аналіз . . . 662

Федорчук Юлія Олександрівна
Деякі особливості стягнення заборгованості, що вчиняються нотаріусом під час дії воєнного стану . . . 665

Фаєнко Віолетта Віталіївна,
Привиденцев Олександр Геннадійович
Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб . . . 667

СЕКЦІЯ 26
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович
Про потреби врахування досвіду провідних західних юрисдикцій при забезпеченні проарбітрабельності національної правової системи . . . 670

Возняковська Крістіна Анатоліївна, Біленець Дарія Анатоліївна
Організація господарської діяльності в зонах митного контролю . . . 673

Будурова Ганна Миколаївна
Звернення до міжнародного комерційного арбітражу в умовах воєнного стану . . . 676

Добровольська Володимира Володимирівна
Щодо висновку аудитора стосовно суб'єктів господарювання . . . 680

Попелюк Вадим Павлович
Ретроспективний погляд на конкурентні відносини щодо захисту Господарського кодексу України . . . 683

Згама Антоніна Олександрівна
М'яке право у господарському судочинстві: механізми реалізації . . . 687

Зятіна Діна Володимирівна
Корпоративні права у ліквідаційній процедурі у справі про банкрутство . . . 691

Романадзе Луіза Джумберовна
Обов'язкові інформаційно-оціночні зустрічі з медіатором як елемент розвитку медіації в Україні . . . 694

Гофман Олександр Рудольфович
Окремі питання господарсько-правового забезпечення надання гарантій уряду у механізмі стимулювання розвитку переробної галузі в аграрному секторі України . . . 696

Лазарєва Наталя Михайлівна
Використання системи ProZorro в господарській діяльності . . . 700

Прилуцька Аліна Вікторівна
Щодо різновидів альтернативних способів вирішення господарських спорів . . . 702

Голощак Анастасія Миколаївна
Господарська діяльність в умовах дії спеціальних режимів господарювання в умовах воєнного стану . . . 704

Ковалевич Ігор Ігорович
Теоретико-правовий аналіз судової практики в частині обігу віртуальних активів . . . 708

Атаманенко Максим Сергійович
Державна політика детінізації економіки 711

Могил Людмила Сергіївна
Щодо проблем законодавчої диференціації повноважень державних органів у сфері регулювання ринку криптовалют 713

Бабалунга Олесь Михайлович
Міжнародний комерційний арбітраж та право інтелектуальної власності 717

Клименко Олександр Віталійович
Відновлення інвестиційної привабливості у післявоєнний період 719

Попович Павло Олександрович
Європейські орієнтири розвитку в Україні правового регулювання нетипових способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану 722

СЕКЦІЯ 27
ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таїсія Юріївна,
Дремлюга Ольга Олексіївна
Університетський бібліотечний простір і можливості ШІ: протистояння чи взаємодоповнення? 726

Нерубацька Лариса Миколаївна,
Опольська Тамара Іванівна,
Бень Ангеліна Олександрівна
Технології візуалізації в бібліотечному процесі 730

Стефанчишена Тетяна Михайлівна
Бібліометричний аналіз публікацій фахівців наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» з актуальних питань бібліотечної справи (за результатами участі у щорічних науково-практичних конференціях) 734

Фідаєва Тетяна Юріївна,
Пахомова Тетяна Олексіївна
Роль екскурсійної справи та музеєзнавства у системі функціонування закладів вищої освіти України 737

Новітська Ірина Вадимівна,
Мельник Надія Володимирівна
Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу у нових реаліях 740

СЕКЦІЯ 28
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Барсукова Тетяна Олександрівна,
Кучеренко Геннадій Васильович
Структурно-функціональна модель процесу формування мотивації студентів до фізичного виховання в юридичних закладах вищої освіти 745

Антіпова Жанна Ігорівна,
Гоголєва Олена Миколаївна,
Струк Богдан Іванович
Модернізація дисципліни «Фізичне виховання» як засіб вирішення термінових проблем 748

Заверзаєв Валерій Володимирович,
Кучеренко Геннадій Васильович
Самостійні заняття з фізичного виховання як засіб зміцнення здоров'я здобувачів вищої освіти 751

Чертов Іван Іванович
Особливості підготовки здобувачів вищої освіти – молодих спортсменів центру спортивних єдиноборств Національного університету «Одеська юридична академія» 754

Дудукіна Альона Олегівна
Підйом фізичного та психологічного духу студентської молоді в умовах воєнного стану 756

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ 760

НОТАТКИ

Наукове видання

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ XXI СТОЛІТТЯ: СИНЕРГІЯ НАУКОВИХ, ОСВІТНІХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

19 травня 2023 року

У двох томах

Том 2

Технічне редагування *Ю. Назарова*
Обкладинка *А. Юдашкіна*
Верстка *Н. Ковальчук*

Підписано до друку 19.06.2023 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 48,13. Наклад 300.
Замовлення № 038/0523.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.

ПАСТУХ АЛІНА ВАЛЕРІЇВНА

Одеський державний університет внутрішніх справ,
аспірантка кафедри криміналістики

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначення кола обставин, що підлягають встановленню слідчим, є «фундаментом» досудового розслідування, через це доволі велика кількість науковців присвятили свої роботи розгляду цієї проблематики як крізь призму формулювання загальних постулатів методик розслідування протиправних діянь, так і щодо розслідування окремих видів злочинної діяльності. Проте, в розрізі питання розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, окреслена проблематика до сьогодні не досліджувалася.

У межах нашої роботи пропонуємо виокремити коло обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, залежно від способу та обстановки їх вчинення.

Так, *обставини, що пов'язані зі способом вчинення злочину*, пропонуємо виокремити наступні:

– спосіб підготовки до вчинення злочину, пов'язаного із порушенням правил екологічної безпеки;

– які правила екологічної безпеки було порушено (встановлені національним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, нормами міжнародного гуманітарного права, конвенціями, міжнародними договорами, директивами, нормативно-дозвільною документацією тощо);

– наявність дозвільної документації для провадження діяльності, що призвела до порушення правил екологічної безпеки, особою/установою/організацією/іншим суб'єктом господарювання та відповідність здійснюваної діяльності наявній дозвільній документації;

– ким було надано лісорубний або лісовий квиток як спеціальний дозвіл на використання лісових ресурсів, наприклад, на тих територіях, де здійснення такої діяльності забороняється, чи з порушенням законодавчо встановлених лімітів використання лісових ресурсів тощо; дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) з порушенням встановлених вимог щодо об'ємів вилову водних біоресурсів, місця провадження такого виду діяльності чи з використанням заборонених пристроїв та/або засобів; іншу дозвільну документацію;

– яким чином здійснювався негативний вплив на природне навколишнє середовище;

– законність провадження діяльності, що впливає на стан природного навколишнього середовища (зокрема встановлення належності/

неналежності ділянки місцевості до такої, що охороняється законодавством).

Обставини, пов'язані з обстановкою вчинення злочину:

– територія, що «зазнала негативного впливу» від дій підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки (локалізація зони ураження);

– фактичне місце вчинення злочину, пов'язаного із порушенням правил екологічної безпеки;

– з'ясування «легальності» діяльності підприємства, що своєю діяльністю завдає шкоди навколишньому природному середовищу (зокрема, чи було створено підприємство умисно для нанесення такої шкоди, чи вона наносилася підприємством, для якого нанесення негативного впливу довкіллю не було головною метою його створення та функціонування);

– проміжок часу, протягом якого здійснювалася злочинна діяльність.

Виокремлені нами обставини не складають вичерпного переліку тих питань, що необхідно встановити під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, оскільки кожен окремий акт злочинної діяльності має свої унікальні характеристики, спосіб та метод його вчинення, а наведене вище слугує орієнтиром для подальших наукових досліджень із заявленої проблематики.

Ключові слова: досудове розслідування, злочини, злочини, пов'язані із порушенням екологічної безпеки, обставини, що підлягають встановленню.

Key words: pre-trial investigation, crimes, crimes related to violation of environmental safety, circumstances to be established.

ЦИБУЛЬСЬКИЙ ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики

ЩОДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У питанні взаємодії правоохоронних органів із зовнішніми суб'єктами кримінальної юстиції, дуже часто виділяють засоби масової інформації (ЗМІ). Це пояснюється тим, що на сьогоднішній день засоби масової інформації мають для суспільства важливе значення, оскільки вони інформують населення стосовно широкого спектру новин, особливо зважуючи на відсутність цензури в Україні. Щодо рівня довіри ЗМІ, то останні соціологічні дослідження свідчать про наступне: «серед запропонованих джерел інформації респонденти скоріше довіряють ЗМІ, де працюють професійні журналісти, – 40 %, або ж окремим журналістам, які довели якість своїх матеріалів, – 30 %. 12 % віддають